

3 1761 08121507 1

2 1988

JULIUSZEK FERENCZ
SZÉKES-FERENVÁROTT

HUSZONÖT ÉV

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELMÉBŐL

1823-tól 1848-ig.

IRTA

HORVÁTH MIHÁLY.

ELSŐ KÖTET.

A fordítási jogot szerző magának tartja fenn.

*Gene Leinwand
Haturponsele*

GENFBEN.

NYOMATOTT PUKY MIKLÓSNÁL.

1864.

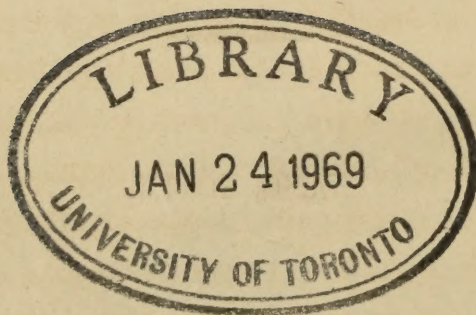

DB

934

H8

Köt. 1

ELŐSZÓ.

Ugy vagyok meggyőződve, hogy hazánk számos szellemi s erkölcsi szükségei közt, mind a bel- mind a külviszonyokat tekintve, nem utolsó helyet foglal el a legújabb kor történelme.

A fiatalabb nemzedék, látva s érezve a viszonyokat, melyeknek súlya alatt él, kevesek kivételével, alig tud magának számot adni az események azon lánczolatáról, melyeken keresztül jutott a haza jelen állapotába. Olvashatja, ismerheti az ősök viselt dolgait, szellemi s erkölcsi állapotait: a küzdelmeket, melyeket azok, a hazát védve, külellenségekkel —, az uralkodó ház érdekeit támogatva, ennek elleneivel —, az ősi alkotmányos szabadságot vagy a nemesi kiváltságokat védelmezve, az ellentőrekvő kormányhatalommal vagy az előre haladó kor szellemével, azt majd elsajátítva, majd visszalökve, folytattak; olvashatja s tudhatja, mily állapotban léteztek hajdan az erkölcsi, szellemi s anyagi érdekek, a közügy, alkotmány s igazgatás, nép- és osztályviszonyok, a hazai tudományosság s irodalom, ipar s kereskedelem; melyek voltak az uralkodó eszmék s irányok, szokások és erkölcsök. És jelenleg mind ezeket megváltozva, felforgatva, átalakúlva szemlélvén, ámulattal kérdezi: miként történt e nagy változás mindenekben? Melyek voltak annak tényezői,

rugonyai, fokozatai? Milyen a mozgató erők jelleme, hatása, s az általok feltételezett események láncolata s eredményei, melyeken keresztül a jelen állapotok képződének? És ha a már elhunyt vagy élemedettebb nemzedék hagyományai s elbeszéléseiből megfejthet is magának egy s más kérdést: tudománya hézagos; mert sem módja, sem kedve nincs mindenkinek átbúvárlni a forrásokat, melyekből magának teljes világot szerezhetne; kézi könyv pedig, melyből mind ezekről rendszeresen, kielégítőleg okulhatna, nem létezik.

De sajnosan érezzük ily könyv hiányát akkor is, ha a külviszonyokra vetünk egy pillantatot. Századunk műveltségének egyik legszebb eredménye, hogy a népek már nem egyedül önmagokkal foglalkodnak; hanem figyelmök az emberi faj legtávolabbi családjaira is kiterjed: a régi közöny helyébe érdekeltség, a hajdani elkülönöttség, szertehuzás helyébe solidaritás lépett a népek között. Tudni akarják, mi s hogyan történik más népeknél; rokon- vagy ellenszenvet tanúsítanak más népek törekvései iránt; versenyre kelnek egymással az emberi szellem és szorgalom teremtményeinek kiállításában; közös érzelemmel s törekvéssel karolják fel a szabadság, műveltség, emberiség érdekeit. És csak e közös érdekeltség s versenyző törekvés emelte oly magasra századunk műveltségének épületét. Egy nép előtt sem lehet ma már közönyös: mily véleménynyel viseltetik, rokon- vagy ellenszenvet tunusít-e iránta a művelt világ; mert ennek pusztá közvéleménye is óriási hatalom, melynek helyeslése vagy gáncsa hatalmasabban és következetesebben sujt vagy emel, mint százezernyi hadseregek. E közvélemény rokonszenvére pedig egy népnek sincs nagyobb szüksége, mint annak, mely szerencsétlen; melyet idegen hatalom, le-

gyen az anyagi vagy erkölcsi, elnyom, jogaitól megfoszt, saját egyéniségének kifejtésében korlátol, s a térről, melyen kívül nem haladhat, leszorít, a levegőtől, mely nélkül nem élhet, elzárva tart. De más népek közvéleményét, rokonszenvét e szerencsétlen népek csak az által fordíthatják magokra, ha azokkal nem csak jelen állapotaikat, az igazságtalan nyomást, melyet szenvednek, híven megismertetik; hanem teljes világosságba helyezik a magok egész egyéniségét, s annak erkölcsi becsét, mind azon szépet, jót és nemest, mit az magában tartalmaz; mert e közvélemény elfordul a silányságtól s csak a jót, szépet és nemest pártolja. Mind ez pedig a viselt dolgokban, az alkotott s ápolt intézményekben s a folytatott törekvésekben, — szóval: az egyéniséget visszatükröző történelemben nyilatkozik. A maga történelmének megismertetése ennél fogva nem kevesbbé első kötelességei s érdekei közé tartozik minden népnek, mint annak saját keblébeni ismerete.

És ebben, ez új korra nézve, nagy volt eddigelé mulasztásunk. Ereszkedjél valamely külföldivel beszélgetésbe, vagy olvass könyvet, hirlapi cikket hazád ügyeiről: bizonyos lehetsz, hogy kínos érzelmek fognak benned támadni, látván: mily kevéssé s mily ferdén ismertetnek hazád viszonyai, nemzeted mult kori törekvései, szintugy mint sóvárgásai a jelenben. Vagy nem fogsz-e mély fájdalmat érezni a külföld tudatlansága fölött hazád viszonyairól, midőn például egy, 1863-ban, s már a 18-dik kiadásban megjelent s ezer meg ezer példányokban forgó kézi könyvben ¹⁾ olvasod: « A nemesség (Magyarországban) roppant kiváltságokkal

¹⁾ Dictionnaire Universel d'Histoire et de Géographie. Par M. N. Bouillet. Hongrie cikkely.

bir;... de a parasztok agyonnyomatnak a robotok által, és körülbelől oly bánásmódot tapasztalnak, mint a rabszolgák... A nyelven, melyet Magyarországon beszélnek, nagyon meglátszik az elemek különfélesége, melyekből e nép képezte-tett; az uralkodó nyelv a latin; az a tudós és irott nyelv is...» Nem fogsz-e hasonló fájdalommal felsóhajtani, midőn idegen társalgód csodálkozását fejezi ki, hogy miért nem fogadja Magyarország hálásan az alkotmányt, melyet a nagylelkű császár octroyozott népeinek; miért vonakodik a képvisellettől megajándékozott ausztriai népekkel közösen, parlamenti uton, intézni a maga ügyeit, s inkább szenved egy önkényszabta ideiglen alatt, mintsem képviselőit a Reichsrathba küldené? stb. És csak azért bocsátasz meg neki, mert nem tudja, mennyivel becsesebbek, szabadabbak, egyéniségével egyezőbbek azon intézmények, melyek az ösöktől századok folytában lerakott alapon a mult évtizedek alatt kifejtettek, melyekkel együtt növekedett férfi korára nemzeted, s melyektől megfosztatnia körülbelől egy neki a nemzeti halállal. Társalgód érti Irland óhajításait, érti Velence sóhajait, érti a lengyelek hősiei küzdelmeit s önfeláldozását; de nem érti a te nemzeted nyögdeléseit, sóvárgásait; mert nem ismeri történelmét a mult évtizedekben.

E kettős szükségét akarja kielégíteni ezen könyv. És bensőleg meg vagyok győződve, hogy az erre fordított fáradsággal róvom le hazám iránti kötelességeim adóját leg-hívebben; ez lesz leghazafiasb, polgártársaim elismerésére legméltóbb, s egyszersmind legáldásdúsabb tette életemnek, ha e szükségeket általa csak némileg is sikerül kielégítenem.

Évek óta óhajtam: bár nyúlna tollhoz, s írná meg e századi történelmünket azon jeleseink valamelyike, kik nálam-

nál nemesak tehetségben, de tapasztalásban is dúsabbak, tán magok is nevezetes részét alkották e történelemnek. E korszak történelmének anyaga még kevésbé van összegyűjtve. Nyilvánosságra országgyűléseink jegyzőkönyvein kívül 1841-ig, midőn a napi sajtó is szabadabban kezdvén mozoghatni, nemzeti életünk tükrévé vált, alig jutott még valami. Volt kormánysszékeink, megyéink levéltáraiban s egyesek tárczáiban rejlenek még a legbecsesebb anyagok. Ezek nyilvánossághiányát azon élemedettebb jeleseink, kik a korábbi eseményeknek magok is tényezői valának, hacsak emlékezetökből is, leginkább pótolhatnák; sok oly részletet pedig, mi megírva nincs, s mi mégis a függönyök mögött tényező, szint adó, vagy épen elhatározó indok, rugony és mozgató erő volt, csak ők menthetnének meg a feledés örvényéből, mely azokat sírjok fölött elborítandja. Korunk történelmét valamelyik ily jelesünktől megírva birni, valóságos kincs volna nemzetünk számára. Még csak néhány él e férfiak közül: s ha ők is elhunytak, velök együtt történelmünk sok érdekes részlete vesz el örökre.

Évek multak a nélkül hogy forró óhajtasomat teljesedve láthattam volna. Magam nyúltam tehát tollhoz, megírni az előbbieket után, mintegy folytatásul, összes nemzeti életünk e legdicsőbb, s azért híven, kielégítőleg rajzolni legnehezebb, korszakának történelmét. Nem csak töretlen utra léptem; hanem, távol a szeretett hazától, még számtalan oly forrásból sem meríthettem, mely csak a hazában élőknek van nyitva. De ráléptem ez utra mind a mellett, ha csak azért is, hogy botlásaim, tévedéseim ama képesebb jeleseink valamelyikét arra bírják, hogy magát a munkára elhatározva, jobb művel ajándékozza meg hazáját; vagy legalább helyre-

igazítsa az enyém tévedéseit, pótolja hiányait; és tapasztalatainak, ismereteinek kincsei e tekintetben megmentve legyenek a hazának, a jövő kornak.

Ha honfitársaim e két kötetet, melyek az 1823 és 1848 közt lefolyt korszakot foglalják magokban, kedvesen fogadják, s egyébiránt a körülmények is engedik: az 1848-diki ápril közepével, a felelős parlamenti kormány működésével kezdődött korszak történelme, nagyjából már kész, ezeket gyorsan követendi.

Genf, 1863 végén.

Horváth Mihály.

TARTALOM.

ELSŐ KÖNYV.

Bevezetés. Viszonyok az 1825-ki országgyűlés előtt.

	Lap.
A haladási vágy ébredése a nemzetben. A haladás akadályai. . .	3
Haladási kísérletek	7
A nemzet igényei a helyreállt békében	8
A birodalom újjászervezésének kérdése	9
A bécsi kabinet állampolitikája	17
A bécsi congressus azt általánosítja	18
A szent szövetség azt biztosítja	19
A reactionárius politika alkalmazása a birodalomban	20
E politika Magyarországon is érvényesíttetik	21
Kormányeszközök	23
A megyékben tett kényuralki kísérletek	24
A spanyol, portugál, nápolyi és piemonti forradalom	30
A forradalmak elnyomatván, a reactio növekedik	31
Az anyagi érdekek	32
Egyházi ügyek	35
Metternich hiú mentségei	38
A nemzeti hangulat	41
Irodalmunk	46
Irodalmi törekvések a múlt század végén	47
Történelem. A Budai testvérpár	49
Virág Benedek «Magyar Századai»	50
Horvát István	51
Philosophia. Sárvári Pál és Fejér György	52
Kulcsár István	54
A Marczibányi-Intézet	56

	Lap.
Költészet és nyelv. Kisfaludy Sándor	57
Virág, Révay, Csokonai, Kis János	61
Kazinczy Ferencz. Nyelvújítás	62
Berzsenyi Dániel	67
Kisfaludy Károly	69
Kölcsey Ferencz	74
Vörösmarty, Czuczor, Bajza	76
Az irodalom hatása a közéletre	77
Bars felirata a censura ellen	78
A politikai ellenzék gyarapodása	82
A reactio 1820 óta növekedik. Önkényes újoncszedési rendelet	89
A megyék válaszai	96
A hadi adó fölemelése	97
A megyék ellenzése	102
A biztosok erőszakos fellépte Komáromban, Nyitrában, Zemplénben	108
Nógrádban, Zalában	109
Bars megye eljárása	110
Más megyék ellenzése is erősödik	123
A nádori közbenjárás sikeretlensége	125
Megfélemlítési törekvések	126
Németh József kir. ügyigazgató	128
A barsi ellenzék vezérei Bécsbe hivatnak	130
A kormánypolitika módosítása	131
Az országgyűlés kihirdetése	133

MÁSODIK KÖNYV.

Az alkotmány helyreállítása. A reformmozgalmak kezdete.

ELSŐ FEJEZET.

Az 1825/-ki országgyűlés.

Tájékoztás a kormány irányára s a nemzet hangulatára nézve	137
Követválasztó s utasító megyei gyűlések	140
Az udvar magatartása	143
A királyi előadások s a trónbeszéd	144
Válaszfelirat	145
A pártok s azok irányai	147
Az ellenzék	149
\ Széchenyi István	151
A sérelmek tárgyalása	153

Az első sérelmi felirat	155
A király válasza	158
A KK. és RR. elégtelensége. Az újabb leirat	160
A két tábla közti viszony	161
Hálafelirat	163
A tárgyalások modora	164
Az előleges sérelmek és kívánatok	165
Az adó kérdése; a jobbágyok állapota; a kis nemesség adózása	168
A nemzeti nyelv kérdése	174
A magyar akadémia megalapítása	176
A magánosak pénzviszonyai	179
A rendszeres reformmunkálatok	180
Az országgyűlés eredményei	182
Reviczky Ádám főkanzellár	185

MÁSODIK FEJEZET.

A reformmozgalmak kezdete.

A közszellem az 1827-ki országgyűlés után	189
Az országos bizottmány s annak művei	192
Széchenyi István	194
A «Hitel» röpirat	202
A nemzeti kaszinó és a gazdasági egyesület	205
A «Hitel» hatása	207
Ellenzék Széchenyi tanai ellen	209
Dessewffy «Taglalata»	210
A «Világ»	211
A pártok élesebb elkülönződése	213
Wesselényi Miklós	215

HARMADIK FEJEZET.

Az 1830-ki országgyűlés.

Az országgyűlés tárgyai	220
Az országos rendek jelesebb egyéniségei s hangulata	223
Országgyűlési hirlap	229
A hitlevél feletti viták	230
A nemzeti nyelv ügye	231
Az újonczok megszavazása	233
A sérelmek s kívánatok ügye	241
Az országgyűlés vívmányai	242
Vallási kérdés	244

HARMADIK KÖNYV.

Az első reformi lépések.

ELSŐ FEJEZET.

A reformok előzményei.

	Lap.
Tájékozás	251
Rokonszenv a lengyel felkelés iránt	252
Bars megye felirata	254
Pozsony megye felirata	256
A cholera-járvány	260
Zavargások az alsó néposztályban	261
A nádor és a kanczellár közti meg hasonlós	262
A rendszeres reformmunkák megvitatása	264
A kaszinók hatása a haladásra	265
A « Stadium »	269
A budapesti híd társaság	273
Az ellenzék politikája	274

MÁSODIK FEJEZET.

Az 183²/₆-ki országgyűlés I. Ferencz haláláig.

Követválasztások	282
A kitűnőbb egyéniségek	283
Nagy Pál	284
Ragályi Tamás	285
Kölcsey Ferencz	286
Balogh János	289
Beöthy Ödön	290
Bezerédy István	291
Pázmándy Dénes	293
A kormánypárt	295
Zsedényi Eduárd. Az országgyűlési ifjuság	296
Országgyűlési újság s kerületi napló	290
A válaszfelirati viták	302
A magyar nyelv ügye	307
Vallási tárgy	311
A vallásszabadsági törvényjavaslat	313
A Tágen-eset	315
A vallásügy a főrendeknél	320
Palóczy László	324
Lonovics József	326
A vallási kérdés Horvátország tekintetében	329

	Lap.
A vallásügyi viták vége	330
Somsich Pongrácz kir. személynök	333
A lengyel ügy	335
Deák Ferencz	341
Erdély unioja s a részek kérdése	346
Az urbéri munkálat	353
A pártviszonyok változása az urbért illetőleg	360
Az urbéri törvényjavaslat	363
A törvényjavaslat a kormánytól visszautasíttatik	366
A november 10-kei ülés a rendeknél	367
Deák Ferencz beszéde	376
A kormány működése az utasítások megváltoztatására	382
Az urbéri törvényjavaslat megbukta	388
Az urbéri új törvények	402
Az egyházi tized kérdése	403
A jobbágytelken lakó nemesség adózása	406
Az országgyűlési költségek viselése a nemesség által	409
Az urbér tárgyalásának közvetett következményei	410
A korteskedés politikai kérdésekben	412
A reformpárt viszonyai a gyűlés folytában	415
A polgári törvényt illető munkálat	417
Az ősiség kérdése	419
Ideiglenes hiteltörvény	423
Az erdélyi országgyűlés	424
Wesselényi veszélyei	441
I. Ferencz halála	444
Reviczky állása Ferencz halála után	448

NEGVEDIK KÖNYV.

A kormány ellenhatása a szabadelvű nemzeti irány
ellen V. Ferdinánd első kormányéveiben.

ELSŐ FEJEZET.

Az 1832²/₆-ki országgyűlés második fele.

Hódolat az új uralkodónak	453
A kormánypolitika	455
A királyi cím feletti viták	456
Wesselényi bepereltetésének kérdése	459
A Balogh János ellen indított bűnvád	461
A budapesti lánczhíd	463

	Lap.
A magán vállalatokról alkotott törvény	467
A sérelmek és kívánatok tárgyalása	—
A Ludovicæum	469
A nemzeti nyelv hivatalos divata	470
Az anyagi érdekekre vonatkozó tárgyalások	472
Hitteltörvények	—
Ipariskolák, polytechnikum ügye	473
A köz elkecseredés egyéb okai	476
Az országgyűlés vége s eredményei	479

MASODIK FEJEZET.

A kormány kísérletei a nemzeti irány elfojtására s ellen-
súlyozására.

Reviczky kancellár megbukta	483
Pálffy Fidél főkancellár	484
Az országgyűlési ifjak elfogatása	486
Lovassy László elítéltetése	491
A nádor a közvélemény előtt	497
Kossuth Lajos elfogatása	498
A «Törvényhatósági Tudósítások»	499
Wesselényi Miklós pere	503
A pesti árviz alatti magaviselete	506
Egyéb politikai perek	508
A nemzetiségi viszályok szítogatása	509
A szláv nemzetiség ébredése	—
A panszlavismus eszméjének behatása Magyarországra	512
Kollár János «Sláwy dcérája»	—
Panszláv mozgalmak a tótok közt	516
A nemzetiségi kérdés Horvátországban	519
A panszlavismus Horvátországban	521
Az illyrismus keletkezése	522
A kormány beavatkozása a nemzetiségi viszályokba	529
Az illyrismus a papságban is támaszt nyer	531
Az illyrpártiak egyesülési törekvései a szerbekkel	533
A reformügy haladása időközben	535
Egyes örökvaltságai esetek	536
Egyéb haladási kérdések fejlődése	537
Pest megye küldöttsége a királyhoz	540
Egy főrendi ellenzék szükségének érzete	541
A fontolva haladó párt alakulása	543
Dessewffy Aurél	545

Követválasztási mozgalmak	547
Változások a fő kormányhivatalokban	549
Szerencsy István	550
Majláth György	—
Gróf Majláth Antal	551
A vegyes házasságok kérdése	—

HARMADIK FEJEZET.

Kibékülés az 18³⁹/₄₀-ki országgyűlésen

Az ellenzéki párt a rendek táblájánál	556
Deák Ferencz	—
Nagy Pál	557
Szentkirályi Móricz	558
Pulszky Ferencz	559
Conservatívparti szónokok	560
A felső ház	561
A conservatívpart a főrendeknél	—
Báró Jósika Samu	562
Gróf Apponyi György	563
Báró Vay Miklós	—
Gróf Majláth János	—
Báró Mednyánszky Alajos	565
Az ellenzéki párt a főrendeknél	566
Gróf Batthyáni Lajos	567
A főrendi ellenzék szervezése	572
Báró Eötvös József	578
Gróf Teleki László	—
Pártviszonyok	579
A királyi előadások	580
A Ráday-ügy; pesti sérelem	581
A főrendek válasza	582
A július 28-kai kir. leirat	583
A pesti sérelem megszüntetése	585
Országgyűlési hirlap	586
A kerületi napló ügye	588
A főrendi napló	—
A szőlásszabadság kérdése	589
Az amnestia által eszközölt kiengesztelődés	603
Örökváltság s egyéb urbéri javítások	606
Váltótörvények	608
A zsidók emancipációjának ügye	609

	Lap.
Újonczok megajánlása	609
A vallás és vegyes házasságok kérdése	—
A városok törvényhozási részvétének kérdése	618
A nemzeti nyelv ügye	622
A népnevelés ügye	625
A büntető törvénykönyv ügye	626
Az országgyűlés befejezése	628
Újonczállítás	—
Váltótörvényszékek felállítása	629

ELSŐ KÖNYV.

BEVEZETÉS.

Viszonyok az 1825-ki országgyűlés előtt.

Azon nagy átalakulás, melyen a francia forradalom vérkeresztisége az emberi szellemet, állami s társadalmi viszonyaiban egyaránt, átvezette, Magyarországot sem hagyta érintetlenül; kivált miután ezen átalakulás épen azon időben kezdődött, midőn a II. József jószándoku, de erőszakos reformjai a nemzeti életet minden viszonyaiban oly hatalmasan megrázkódtatták. A haladási, átalakulási vágy, a hosszú mozdulatlanság után, már az 1790/1-ki országgyűlés bizottmányainak reformterveiben meglepő erővel nyilatkozik. S e vágy, e törekvés azontúl, a számtalan akadályok daczára, sem aludt ki többé a nemzetben. Az újjászületés folyama azóta hol gyorsabb hol lassubb, de szakadatlan haladásban tűnik fel a vizsgáló szem előtt; s a nemzet, küzdelmeiben a nehézségekkel s akadályokkal, annál érdekesebb tüneményt mutat, minthogy ezen újjászületésében egészen magára hagyatva, minden külsegedelem nélkül, sőt még saját kormánya által is inkább akadályozva mint támogatva, egyedül a maga erejéből és saját természete szerint, küzdi fel magát középkori állapotaiból a polgárosodás oly jelentékeny s díszes fokára, melyen teljes joggal számithatá magát Európa mívelt nemzetei közé.

A haladási
vágy ébredése
a nemzetben.

A haladás, mely hazánkban a század két első tizede alatt észlelhető, összehasonlítva avval, melyet Európa különféle nyugoti s déli országaiban ugyanezen korszak alatt szemlélünk, felette csekélynek látszik ugyan; de mindent összevéve, még is arányban áll az a fejlődés lehetőségének feltételeivel; mert a míveltebb államok közt egyet sem találunk, hol a haladást

A haladás
akadályai

ez időben annyi külső s belső akadály nehezítette s késleltette volna, mint hazánkban.

Ezen akadályok legsúlyosbjai épen magának az államélet fő tényezőinek, a kormánynak s a legalis nemzetnek, a nemességnek és a törvényhozásnak részéről eredtek. Sőt még a társadalmi téren is hiányoznak vala az életvidor, gyorsabb kifejlés leghatékonyabb feltételei. Mi különösen emezeket illeti: közéletében s köznevelési intézeteiben a nemzet még mindig a latin nyelv béklyói által lévén lenyűgözve, parlagon hagyta csak most ocsúdó nemzeti irodalmát. Nemzeti nyelven e század elején még alig létezett néhány könyv, melyből a közönség tudományt, hasznos ismereteket meríthetett volna; miért nem esoda, hogy az alapos, kivált szaktudomány, a mily ritka, oly csekély becsben volt; hogy áthatóbb szak-képzettséget akár a nemzeti foglalkodás fő ágában, a mezeti gazdaszatban, akár a kézműiparban s kereskedelemben országsherte alig lehetett találni. Az életpálya választásában inkább a családi hagyomány, példa s megszokás, mint a képesség s hivatás határozott. A nemes családok ivadékai, ha szűkebb anyagi körülmények közt léteztek is, szegényítőnek tartják vala a lenézett iparos foglalkodást tűzni ki életök céljává; sőt még a művészeti pályától is idegenkedve, jobbára csak az ősi, bár sok esetben már csekély, birtokon osztozának, hagyományos módon mívelendők földjeiket; vagy a «prokátori» pályára özőnlének. — Nem volt, továbbá, a nemzetnek nagy, gazdag, nemzetileg mívelt fővárosa, mely az értelmi erőket, a míveltebb, vagy legalább csak a magasabb osztálybelieket magában egyesítette, s a vidékre irányt adva, világot sugározva, vezetőleg hatott volna; a nemesség általában birtokain, a főnemesség, nagy részben elnémetesedve, Bécsben lakott. Az országnak nem volt közlekedése a míveltebb külfölddel, melynek példája, fejlettebb állapotai reá serkentőleg, képzőleg hathattak volna. Ipara, kereskedelme pangásban lévén, hiányzottak tőkéi a szükséges beruházmányokra, melyek a nemzeti fejlődésnek élénkebb lendületét, gyorsabb haladását eszközölhatték volna.

A nemzet leggazdagabb osztálya, a nagybirtoku főnemesség, hivságos életében eladósodva, nagy részben a bécsi tőzsérek szeszélyétől függött.

A társadalmi viszonyokból eredt ezen s hasonló akadályokat pedig a kormány nemcsak hogy elmozdítani nem ügyekezett, hanem a maga részéről még súlyosabbakkal szaporította.

Az államszerződések s törvények szerint független s ősi alkotmányos intézményekkel bíró hazánk oly monarchiának lévén állatkozó része, melynek másik fele korlátlan hatalommal, kényuri elvek szerint igazgattaték: minden törekvései s tiltakozásai, minden koronázati hitlevelei s törvényei dacára sem óvhatta meg magát egészen a kényuralom tulterjeszkedéseitől, a közös fejedelmet környező, reánk nézve idegen, miniszterek s tanácsosok befolyásától. A nemzet kénytelen vala szünet nélkül küzdeni fenyegetett alkotmányos jogaiért, törvényes függetlenségeért és önkormányzatáért. Még maga legdrágább kincse, a nemzetiség is, nem egyszer forog vala oly súlyos veszélyben, hogy csak nagy erőfeszítéssel lőn megmenthető az enyészettől. Oly nemzetnek pedig, mely e legfőbb javak, függetlenség, alkotmányos önkormányzat, nemzetiség, megmentésére kénytelen fordítani legjobb erőit, polgári intézményeinek kifejtésében s általános műveltségében alig lehet tennie jelentékenyebb haladást; mi csak a nemzet és kormánya közös, összhangzó törekvéseinek lehet eredménye. A kényuralomra s az egész monarchia igazgatási egyesítésére törekvő bécsi kormány a helyett, hogy ösztönözni s vezetni ügyekezett volna a nemzetet, intézményei kifejtésében, magától gátolta, nehezítette ezt; mivelhogy a fejlődni természetesen csak alkotmányos szellemben kívánó nemzet a kormány irányát, szándokait ellenzé, s inkább tűrte intézményeinek hiányosságát, inkább pangott elavult, a haladó kortól elmaradt ősi állapotában, mintsem hogy a korszerű haladásért függetlenségét, alkotmányos önkormányzatát adja cserében. És miként a politikai, úgy a szellemi és anyagi érdekek fejlesztésében is csak gátolást, akadályokat tapasztalt a nemzet

a kormány részéről: emezek egyoldalúlag a korlátlanul kormányzott s a fejedelem önkénye szerint megadóztatható német örökös tartományok javának áldoztattak fel; amazokat a kormány a kényuralom érdekében tartá lenyügözve.

E senyvesztő, régi viszonyokhoz pedig a mult század végső tizede óta még újak is járulának, melyek a II. József halála után oly nagy reményekre jogosító átalakulást mindjárt kezdetében megakasztották. A francia forradalomnak, mely nemcsak a hűbériséget és kényuralmat, hanem borzasztó túlsapongásaiban magát a trónt és oltárt is felforgatá, s minden történelmileg fenállót vérpatakokkal mosott el, iszonyu rombolásai s mészárlásaitól megrettent udvar és kormány, önvédelmében a világot sarkaikból kiforgató eszmék és elvek ellen, az ellenkező végletekbe rohant: minden újításnak és reformnak, minden természetszerű fejleménynek is, mely a szabadság s alkotmányosság ügyét gyarapíthatá, ellenségévé lett. Sőt, az oly rettenetes kísérettel járó népszabadsági eszmék terjedésének lehetőleg elejét veendő, az országot a külföldtől a mennyire csak lehetett, elzárta, a külfölddel minden szellemi közlekedést meggátolt, s a szellem szabadabb mozgását benn is lenyügözte; és ekképen az elzárás és censura, a köznevelés mód feletti korlátozása s az egyesülési jog megtagadása által, a nemzetet mély tudatlanságra, szellemi pangásra s tétlenségre kárhoztatta.

E reactionarius megállapodás azonban a nemzeti élet fejlődésében nem egyedül a kormány műve volt; a nemesség egy részét is méltán lehet a miatt vádolni. A főnemesek, majdnem kivétel nélkül, hasonlókép mint a kormány, megrémülván a forradalom őrjöngéseitől s demokratiai eszméitől, nem kevesebb idegenséget tanusítának az újításoktól, s a kormány nyal kezefogva gátolák a reformokat. Másokat, a nemesség sorai-
ban, kiváltságaik elfogult bálványozása, a szűkkeblű önzés, a hagyományos előítéletek, a saját valódi javát be nem látó értelmetlenség s tudatlenség, és az abból eredt féltékeny, makacs mozdulatlanság tönnek elleneivé a korigényelte haladásnak.

E kettős reactio szikláin törtek meg mind ama javítások s reformok, melyeket az értelmesebb s önzetlenebb hazafiak a század első tizedében lefolyt országgyűléseken szőnyegre hoztak vala. Utóbb aztán a nemesség, ha bár annak minden felekezetei akartak volna is, semmi módon sem indíthatá meg többé az alkalmas időben maga által is mellőzött reformokat; mert a kormány, mely a kedvező körülményeket kényuralmának gyarapítására mindenkép ügyekezett felhasználni, mivel a nemesség részéről hajthatatlan ellenzésre talált, 1812 óta többé országgyűlést sem hirdetvén, még az alkalmótól is megfosztá a nemzetet, törvényesen megújítani elavult állapotait, pótolni hiányait, a kor kívánalmai szerint fejteni ki vagy módosítani ősi intézményeit.

De bár ekként számtalan külső s belső akadályokkal kellett küzdenie, s bár e küzdelmeiben, a társadalmi viszonyokat tekintve, mind annak hiányát is érezte vala, mi haladásában segédévé válhatott volna, egészen mozdulatlan még sem maradt, nem maradhatott a nemzet. Az átalakulási vágy, mióta benne a II. József megrázó kormányának s a francia eszméknek hatása alatt fölébredt, az érintett s más hasonló akadályok daczára sem veszett ki többé egészen belőle. A nagyszerű kornak kedélyrázó, képzeletkápráztató eseményeiben s még inkább világderítő s termékenyítő eszméiben csodás erő rejlék, mely mindenkit megragadott, tevékenységre, haladásra ösztönze. És a közönségessé lett törekvésekből nemzetünk sem maradhatott ki egészen, bár mennyire ügyekezett is a kormány elzárni azt minden külföldi közlekedéstől, a világszellem minden érintéseitől. Magok a husz éves óriási háboru okozta súlyok több ízben oly erőfeszítésre kényszeríték a nemzetet, mely az előhaladás induló pontjául szolgált; mert az inség, a szükség mindenha leghatékonyabb rugonya az önkifejtésnek.

És valóban, az e korszak alatt lefolyt országgyűlések egyike sem mult el a nélkül, hogy valamit e tekintetben ne lendített volna; vagy legalább, hogy a nemzet képviselőinek ér-

Haladási
kísérletek.

telmesebb s hazafiasabb érzelmű része nem sürgette volna az 1791-ben megrendelt országos reformtervek föl vételét. E tervek, ha a nemzeti kívánatok szerint életbe léphetnek, miként az állami s társadalmi élet minden viszonyait átka- rolták, kétségkívül hatalmas lökést adtak volna az összes nemzeti művelődésnek; mi azonban, mint tudjuk, nem való- sult. Midőn pedig a kormány, részint mivel gondjait a súlyos háboru vette igénybe, részint mivel minden átalakításban, mely a nemzet részéről indítványoztaték, a rettegett forra- dalmi eszmék ébredését sejté látni, — e reformterveket gyűlésről gyűlésre halogatá, s végre egészen mellőzte: mind a megyék, mind egyesek tőnnek egynémi kísérleteket, hogy a pangó hazai állapotok egy s más ágában egynémit len- dítsenek. A helyesebb fogalmak a kereskedelem s általában a nemzetgazdaságat körében, az első javítások a mezey gazdaság terén, a buzgóbb törekvés a nemzeti nyelv s irodalom ki- művelésére stb. valóban e korszak alatt kezdének feltűnedezni. Részvényes társaságok keletkeznek csatorna s utépítésekre, mocsárok kiszáritására, a borkereskedelem gyarapítására. Gaz- dáink érezni kezdék a földművelés és baromtenyésztés oksze- rűbb kezelésének szükségét, s azok előmozdítására gazdasági iskolák alapítatnak, külföldi gazdasági intézetekbe utazások intéztetnek; az állat-, kivált a birkanemesítés egyik fő törek- vésévé lesz birtokosainknak. Némely megyék az országutak javítására fordítják gondjaikat; mások, Pest megye kezde- ményezésére, még a nemzeti nyelvet is adminisztratív uton akarják művelni, s kísérleteket tesznek egy kimerítő szótár kidolgozására; mit azonban, mint általában az ébredő iroda- lom művelését, egyesek nagyobb sikerrel űznek stb. stb.

A nemzet
igényei
a helyreállt
békében.

És, ha a nemzet e haladási kísérleteiben kormánya részéről kellő gyámolításban részesül vala, kétségkívül rövid idő alatt szép eredmény jutalmazta volna a dicséretes törekvést. E gyámolítást a béke helyreállta után teljes joggal is várhatta kormányától a nemzet, mely a háboruk folytában több ízben hallá az áldozatokat igénylő fejedelem ajkairól, hogy azokat a

kivivandó békében az ország érdekeinek gondos ápolásával viszonzandja. A kívánt áldozatokat a nemzet, bár nem ritkán a maga nagy megerőltetésével, készségesen meghozta; most tehát a kormányon volt a sor, szavát beváltani. Különben is, miután a harcok zaját 1815-ben egy hosszú békére való kilátás váltotta fel, mind azon szellemi s erkölcsi erőket, melyeket huszonöt év óta a háboru véres munkái vettek igénybe, azontul a béke műveire, az állami s társadalmi élet kifejtésére, a szellemi és anyagi érdekek gyarapítására lehetett irányozni; a pénzerőnek, melyet előbb a hadi készülétek szükségeltek, legalább egy részét gyümölcsöző beruházmányokra lehetett fordítani; s hogy mind ez történjék is, a nemzet méltán várható tett áldozatai jutalmául.

De ezeken kívül megint szőnyegre került egy más, főfontosságú kérdés, mely az elméket már 1806-ban is komolyan foglalkodtatá: a birodalom újjászervezésének kérdése. Az újjászervezés szüksége, a franczia háboruk bevégezése után, aligha éreztetett valahol annyira, mint a Habsburg fejedelmi ház monarchiájában, mely sem egységgel, sem a maga nagyságához mért, erős, tömör középponttal nem birt, mióta nyugatibb német tartományait elvesztette. Mert, mi emezt illeti, — mi mégis minden jelentékenyebb államnak egyik legszükségesebb feltétele: a még fenmaradt s összesen is csak mintegy hat—hét millió néptől lakott német tartományokat, melyek tulajdonkép a monarchia határszéleit képezték, lehet-e vajjon egy 30 millió népségű birodalom erős, tömör középpontjául tekinteni, mely felé a birodalom többi részei nehezkedjenek? S lehet-e azon monarchia szervezetét helyesnek mondani, melynek székvárosa csaknem a határszélekre, azokhoz oly közel esik, hogy, mint a lefolyt háboruk alatt többször meg is történt, az ellenség azt csaknem ugyanazon napon körüláborolható s hatalmába ejthető, melyen a határokat átlépte?

S még rosszabb lábon állott a monarchia egysége. Az ugynevezett «ausztriai birodalom», mely mint tudjuk, tulajdon-

A birodalom
újjászervezésének kérdése.

képen két, egymástól lényegesen különböző államból képezte-tett, birt ugyan külső képviselőjében az állami egység némi színével; mert hiszen e képviselő tulajdonképen nem is az államra, hanem a monarchára, a fejedelemre vonatkozott. De belső, állami egységről, mely még is az erő s állandóság egyik lényeges feltétele, szó sem lehetett ott, hol a monarchia egyik fele egyáltalában nem tartá, s törvényei szerint nem is tarthatá magára vonatkozóan a monarchia új czimét, az « ausztriai császárságot »; hol a monarchia két részre van szakadva, melyek egyike alkotmányos kormányzattal s külön törvényekkel bír, míg másikat a közös fejedelem abszolút hatalommal önkénye szerint kormányozza.

Az állami egység, való igaz, még soha sem létezett a Habsburgház monarchiájában, mióta hazánk e fejedelmi házat hívta meg a maga trónjára. De ezt teljességgel lehetetlen is volt létesíteni, míg a magyar király egyszersmind német birodalmi császár is volt: egyaránt lehetetlen lévén, akár Magyarországot a Németbirodalomba beolvasztani, akár ennek a magyar alkotmányt tenni alaptörvényévé. És a történelem bőséges tanúságot szolgáltat ama kísérletek hiúságáról s eredménytelenségéről, melyekkel ezen állami egységet régebben kivált I. Leopold, újabban II. József annyi erőfeszítéssel törekedtek megalapítani.

Az első alkalom ezen államegység megalapítására 1804-ben, majd 1806-ban nyílt, midőn « a római szent birodalom » nemcsak tényleg, hanem névszerint is megszűnt s Ferencz annak cziméről végkép lemondván, az örökös császár czimét vette fel¹⁾. És tudjuk, hogy akkoron folytak is tanácskozások ezen egység megalapítása felett. Tudjuk, hogy a legmélyebben látó bécsi államférfiak magok is akként vélekednek

¹⁾ Eleinte « Magyar- és Csehország császára » czimét akarta felvenni Ferencz, s az iránt érintkezésbe is ereszkedett Napoleonnal, ki bár különösnek találta a két császári korona egyesítését, ama czím felvételét egyáltalában nem ellenzette. Ld. Correspondance de Napoleon I. Paris 1862. VIII, 422, 449, 477.

vala, hogy Ferencz semmi jobbat nem tehet a maga s dynasziája színtugy mint monarchiája érdekében, mint ha birodalma középpontjául Magyarországot, székhelyül, Bécs helyett, Budapestet tűzi ki, s minden országait s tartományait ugyanazon alkotmány nyal adományozza meg, ugyanazon kormányformát s igazgatási modort alapítja meg egész birodalmában. E közös alkotmány, e közös igazgatási forma kétségkívül csak a magyar alkotmány s igazgatás lehetett volna; miután a fejedelmi ház csak azon feltétel alatt hívatott meg az ország trónjára, csak azon feltétel alatt nyerte elébb a férfit, utóbb a leányágra nézve is az elsőszülöttségi örökösödés jogát az országban, hogy ennek alkotmányát teljes épségben fentartsa; — mire koronázatakor esküvel is kötelezi magát minden király. Némi módosítások kétségkívül szükségessé váltak volna mind az alkotmányban, mind az igazgatásban, hogy azt minden német-cseh örökös tartományra ki lehessen terjeszteni. De kételkedni a felett is alig lehet, hogy a nemzet, törvényesen, országgyűlésileg megkérdezve, nem lett volna hajlandó a szükséges módosításokra azon felszámálhatatlan előnyök fejében, hogy a birodalom középpontja Magyarország, székvárosa Budapest leend, s az alkotmány, valamennyi örökös tartományokra kiterjesztetvén, azontul mindig megszabadul azon ellenséges támadásoktól, melyeket eddigelé Ausztria korlátlan és jellemök, viszonyaik szerint német, fejedelmeitől s azoknak bürokratikus szellemű s a kényuralmat reánk is kiterjeszteni vágyó német minisztereitől szenvedni minduntalan kénytelen vala. Mert fel lehet tenni, hogy ama módosításokban csak úgy egyezett volna meg a magyar nemzet, hogy egy részről az alkotmány sarkalatos, alapelvei épségben maradjanak, a törvényhozó hatalom csak úgy legyen felosztva, mint eddig, a fejedelem és nemzet között, s a hatósági önkormányzat se szenvedjen csorbulást; más részről, hogy az udvar teljesen mondjon le eddigi viszonyairól Németország iránt, e német viszonyokat szűnjék meg irányadó elveinek tekinteni, s ennek biztosításául az ekként

egyesítendő birodalom összes kormányában a magyar elemnek annyi súlyt s befolyást engedjen, mennyi azt az ország terjedelmének, középponti fontosságának s lakosai számának arányában megilleti.

E módosításokban, — melyek aztán, hogy törvényesek legyenek, természetesen a magyar országgyűlés elejébe voltak volna terjesztendőek, 1806-ban már kezdett vala is dolgozni a bécsi kabinet. « Én jelenleg tervet fogok kidolgozni egy új osztrák monarchia alkotására » — ugymond az udvar első rangu publicistája, az e munkával megbízott Gentz Frigyes egy, augusztus 4-én 1806-ban kelt s Müller Jánoshoz intézett levelében.¹⁾ « Bécsnek meg kell szűnni székvárosnak lennie, a német államrészek mint mellék s határszéli tartományok tekintendőek, a kormány széke mélyen Magyarországra teendő át, s ezen ország részére egy új alkotmány készítendő. Magyarországgal, Csehországgal, Galicziával, s avval mi még Németországból fenmaradt, még tarthatja magát az ember a világ ellen, ha akarja. Fiumét és Triesztet minden áron meg kell menteni, különben ezen államnak nincs vízi közlekedése; minden egyebe a legnagyobb bőségben, s határszélei természet s némi művészet által annyira megerősíthetők, hogy az ördög és az ő legioi sem törhetnek be. Ha mind ez valósul, Porosz- s Németország nem sokára ezen új monarchiánál fognak segélyért könyörögni.»

Azonban, mint tudjuk, e terv akkoron hajótörést szenvedett Ferencz császár szívósságán, ki sem kényuralmáról s absolut hatalmáról a német-cseh örökös tartományokban, sem azon reményről nem akart még lemondani, hogy hegemóniáját a nagy Németországban a körülmények változtával tán sikerülend még visszanyernie. A tervezett egységes, alkotmányos állam helyett, középpontjául Magyarországgal, székhelyül Budapesttel, mint tudjuk, a régi egységtelen, zilált szerkezetű monarchia maradt fenn, mely tulajdonképen

¹⁾ Fridr. von Gentz Schriften, herausgegeben von Schlesier, IV, 247.

két, kormánymodorára nézve egymástól lényegesen különböző, egymással csak a fejedelem személyének ugyanazonsága, a « personal unio » által összefüggő államból való képezve. A tervezett egységes állam¹⁾ helyett az úgy nevezett « Ausztriai császárság » alapított meg, mely minthogy, maga az alapító okmány értelme szerint is, a magyar alkotmány, törvények s igazgatás tekintetében semmit sem változtatott s nem is változtathatott, és a cseh-német örökös tartományok kormányát is egészen régi, absolut modorában hagyta, — az egységes állam igényeinek egyáltalában nem felelt meg. Most tehát, midőn a béke valahára helyreállott, a kormányzók nem kevesebbé mint a kormányzottak, a Lajthán túl és innen egyaránt érezték az újjászervezés szükségét: amazok, mivel az egység szüksége ismét követelőleg állt előtök; emezek, a Lajthán túl, mivel ők is alkotmányért sóvárgának; a Lajthán innen, mivel ezen vegyes házasságban a kényuralmilag kormányzott német örökös tartományokkal mind több vesztélytől félthették ősi alkotmányukat.

Ezeken kívül pedig jelenleg más viszonyok is merültek a felszínre, melyek ezen újjászervezés szükségét még inkább az előtérbe tolták. Az államokban, a lefolyt rendkívüli események alatt, hogy úgy mondjam, egy új tényező támadt: a nemzetiség. A francia forradalom óta a nemzetiségek megifjodtak s kifejlődtek. Az államokat Napoléon zsarnoki hatalma ellen egyedül a felébredt nemzetiségek mentették meg; s ezek erkölcsi erejének nagy jelentékenységet a státuséletben a kormányoknak már lehetetlen volt nem látniok, s meg nem győződniek hogy, valamint ezek fellelkesülése nélkül megmenteni nem lehetett volna az államokat: úgy ezek a jövőben sem tarthatnak számot szilárd állandóságra, ha az általánosan mindenütt szükségessé lett újjászervezkedésben a nemzeti-

¹⁾ Napoléon erről így ír 1805-ki augusztus 20-kán Talleyrandhoz: «Non-seulement je suis bien aise que le roi de Hongrie change son titre de roi en celui d'empereur, mais je verrai sans peine le titre de roi disparaître de l'Europe.» Corresp. de Napoléon, VIII, 477.

ségeket számításba nem veszik; mert ezek már teljes öntudattal tényezőivé lettek az államnak, s követelték is abban a magok jogainak érvényességét.

A Habsburgház fejedelmei előbb, mint egyszersmind német birodalmi császárok, monarchiájokban is csak a német nemzetiséget emelték érvényre, mit sem gondolván avval, hogy e nemzetiség kisebbségben létezik a monarchiában; sőt, mint II. József, kényszerítvén is a németiség alá hajólni a többi nemzetiségeket. De a hajdani viszonyokat már nem lehetvén visszavarázsolni, a régi állampolitikát sem lehetett többé büntetlenül érvényben tartani. Ferencz, midőn kabinetje, a bécsi congressus előtt, az elutasíthatlanná vált újjászervezés felett tanácskozni kezd vala, leginkább óhajtotta volna ugyan a Németbirodalomnak oly módon helyreállítását, hogy a császárság ismét a maga házának jusson osztályrészül. De ilyesmit a létező viszonyok már nem engedtek. Midőn Poroszország az utolsó háborúk alatt kivívott nagy hatalmi súlyát oly erélyesen érvényesítette; midőn a németekben már oly élénk volt a nemzetiség érzete s ama vágy, melynél fogva nem csak alkotmányt kívántak, hanem nemzetiségöknek is teljes függetlenséget s oly politikai súlyt igényeltek, mely számokkal, míveltségökkel arányban legyen, — mind ezen s több efféle viszonyok közt, melyeknek fejtegetése nem lehet feladatunk, a Németbirodalomnak régi alakjában való helyreállítása egyáltalában lehetetlenné vált.

Igy állván pedig a németországi viszonyok, a Habsburg-monarchia újjászervezésénél sem lehetett többé alapul tekinteni a német nemzetiséget, mely legfőlebb egy ötödét tette a monarchia népességének. Ha tehát a fejedelmi ház a maga birodalmában az újjászervezésnél egységet akart alkotni: most is szükségkép ama tervre kellett visszamennie, mely 1806-ban forgott vala szőnyegen; mely szerint a módosítandó magyar alkotmány az egész monarchiára kiterjesztetnék s ennek közép-pontjává Magyarország, székvárosává Budapest tétetnék. Az újjászervezésnek csak is ez volt egyetlen helyes módja, mely erőszakos rázkódások nélkül kivihető lett volna. És nem is

hiányzának Bécsben statusférfiak, kik ennek világos belátásával jóakaratot párosítva, nem kételkedének határozottan állítani, hogy «a monarchia érdeke mulhatatlanul követeli a kormány s udvar székének Bécsből Budára áttételét.» ¹⁾ Így nyilatkozott egyebek közt gróf Buol-Schauenstein, atyja a külügyek élén nem rég állott osztrák miniszternek. Sőt, Capéfigue, francia történetíró szerint, maga Metternich Kelemen herczeg is hajólni látszék eleinte a monarchia ilyen újjaszervezésére.

És bizonyára, ez oly újjáalakítás lett volna, melynél üdvösebb lépést a maga hatalmának megszilárdítására még soha sem tett a fejedelmi ház. Ezt javasláknak minden érdekek; ezt Magyarország érdemei a dynasztia iránt. «Egyetlen pillantat Európa akkori földabroszára, — mond egy éles látású orosz diplomata ²⁾ — egyetlen számbavétele a Dunavölgyben lakó népségeknek meggyőzhetett mindenkit, ki régi politikai hagyományok által nem volt elfogulva, hogy a Duna Ausztriára nézve a legnélkülözhetlenebb folyam, s egy új császári birodalom, mint főleg dunai állam, jelentékeny, sőt nagy jövődőt igényelhet. A természet nem kevesebbé, mint Európa történelmi kifejlése egyaránt ezen irányt tűzte ki az osztrák politikának. Rég elmúlt azon idő, melyben e birodalom küldetése vala, előfalul szolgálni a kereszténységnek a török ellen..... Magyarország birtoka biztosítá a Habsburg dynasztiának európai jelentékenységét, s annál fontosabbá lett az reá nézve, mióta tulnyomólag német jellemét a nyugati tartományok elszakadása s a német császári korona letétele által elvesztette, sőt maga is feladta. Magyarok mentették meg Németországot a morva Szviatopolk elleni hadjáratuk által a szláv tulsúlytól. Magyarok segítették Habsburgi Rudolfot a marchfeldi ütközetben legyőznie Ottokárt. Magyarok mentették meg s tartották fenn a habs-

¹⁾ Ld. Fr. Perthes Lebensgeschichte II, 115.

²⁾ Europa's Kabinete und Allianzen. Vom Verfasser der Pentarchie. 183.1.

burgi dynasziát Mária Terézia alatt, s Magyarország lett a Habsburgház utolsó menhelye, midőn Napoleon Schönbrunnban ura volt minden német-osztrák tartományoknak. Nem lehet tagadni, a nemes, nagylelkű, vitéz s bátor magyaroknak igazságos, teljes érvű igényeik voltak a dynasztia hálájára. És nem csak a moral, hanem a politika, Magyarország középponti fekvése s a magyar nemzeti jellem erőlyessége is javaslák elismerni amaz érdemeket..... Egy Magyarország az Adriától a Feketetengerig, a Kárpátoktól a Balkánig már a nagy Eugennek és... Kaunitz herczegnek is kedvencz gondolata volt. Ez utóbbik mindig el volt ragadtatva, midőn e tervről beszélt, mely által Ausztria kereskedelme emeltetett, Magyarország nemzeti gazdagsága érvényesített, az átmeneti kereskedelem élénkített, és a Duna, Passautól torkulataig, a legnagyobb vízi uttá tétetett volna.» — « És mennyire megszilárdult volna az új habsburgi birodalom, — mond tovább ugyanazon író, — ha a dynasztia a monarchia középpontjára, mely felé nehezkednek a monarchia minden egyéb részei, Magyarországra támaszkodik s egyszersmind német viszonyait is megszűnik vezéreszméi s irányai gyanánt fentartani. Hiszen ezek politikailag már úgy is el valának ítélve s mit a bécsi udvar 1815-ben elébbi német tartományaiból még visszanyert, koránt sem volt annyi, hogy hasonértéket képezhetett volna azon kárért, melyet a monarchia az által szenvedett, hogy jelenleg hiányzott egy erős tömör középpontja. Itt bizonyára nem a dynasztia német eredetét s jellemét vagy német bürokratiáját kellett volna döntő érvül tekinteni, hanem a birodalom geographiai helyzetét, mely a különféle népségeket összeköté, s kivált ama folyamat, melyet Napoleon joggal Európa első folyamának nevezett, s mely, mint a monarchia életere, annak politikai irányát és sajátos jellegét némikép gondviselésileg előre meghatározta, prædestinálta.»

Teljes készséggel aláírjuk az orosz statusférfin e véle-

ményét, feltéve mindazáltal, hogy a monarchia ezen újjászervezésénél a magyar alkotmány lényegileg fentartassék, s a netalán szükséges módosítások a nemzet megegyeztével, törvényesen, országgyűlésileg történjenek. S kétséget alig szenved, hogy e módosításokat, az elszámlált feltételek alatt, a nemzet maga sem ellenzette volna. — De, mint az idézett író is mondja, « Bécsben mindig hiányzott a férfias, gyors elhatározás, a gondolat merészsége, s nagyszerű, hatalmas tervek erélyes megragadása s foganatba vétele. » Ferencz császár és király, kinek egyébiránt közmondásossá lett jószívűségét a kiállott veszedelmek nagy mértékben gyanakodóvá, érdessé tették; ki a jacobinismus világromboló elvei s minden politikai újitási szellem iránt engesztelhetlen gyűlölettel viseltetett; ellenben pedig a maga fejedelmi hatalomteljességére, a királyság isteni jogainak illethetlenségére felette sokat tart vala, — a hosszú harczból, melyet a forradalom ellen folytatott, azon meggyőződéssel kelt vala ki: hogy nem valamely mesterséges újjászervezésben, mely talán még az alkotmányosság-
nak is rést nyitna, hanem egyedül az absolutismusban, s egy atyai szellemű kényuralomban, mely minden alkotmányosságot mellőz, minden újitást és szabadságot meggátol és leszorít, — van üdv úgy a fejedelmek mint a népek számára. Ezen kívül a magyarokra, alkotmányos ellenzésök miatt a lefolyt évek alatt, boszus, haragos, nemzetsége azon hagyományos politikájáról sem akart lemondani, mely a maga német eredetét s jellemét, a német viszonyokat tűzte ki mindenha vezéreszméi s irányai gyanánt.

Az újjászervezésnek oly üdvessé válhatandott terve tehát a kabinet tanácskozmányaiban, miként 1806-ban, úgy most ismét elvettetett. Helyette a reactio, az ellenforradalom, a helybenmaradás és legitimitas elvét tűzte ki a kabinet, mind magára a monarchiára, mind — a mennyire azt befolyása által kiviheti, általában is Európára nézve, a jövőkor politikájának czélpontjává; melynek feladata lenne: a népekben elfojtani minden szabadságvágyat s elnémítani a szabadságérti sóvár-

A bécsi kabinet állam-politikája.

gás fohászait; ellenhatni mind azon irányoknak, melyek a forradalomból eredtek s melyeket, hogy a népek a forradalom legyőzésére fellelkesedjenek, 1808 óta egy ideig magok a kormányok is általában legyezni, ápolni kénytelenítették; s mind ennek létesíthetésére egy erős, politialis kényuralmat emelni a kormányra.

A bécsi congressus azt általánosítja.

Ezen állampolitikának megalapítása már a bécsi congressus előtt határozattá vált a kabinetben. Metternich Kelemen herceg, a császár fő minisztere és statuskancellára, lőn annak zászlótartójává; ki aztán a congressus nagy tehetségű, de jellemtelen jegyzőjében, Gentz Frigyesben, a bécsi kormánylap (a «Beobachter») szerkesztőjévé nevezett Pilat Józsefben, a philosophiai dolgozatairól s a bécsi egyetemen tartott felolvasásairól ismeretes Schlegel Frigyesben, s néhány más íróban s diplomatában tehetséges, ügyes segédek gyűjtött maga köré. Kivált ezek segélyével ügyekezett aztán Metternich a congressus tagjaira is hatni ama politika érdekében. A bécsi kabinet, melyben a kényuralom és helybenmaradás statuselve különben is régtől fogva meggyökerezett vala, miként elébb legmakacsabb ellensége volt a francia forradalom-szülte újitásoknak, ugy most, a harczok diadalmas bevégeztével, mintegy természetes középpontjává lőn ama reactionarius politikának. És Metternich, miután ama semleges, tevékenytelen, elnyomó s összeszorító politikát a birodalom mind kül mind belügyeiben fő kormányelvvé emelte, annak elfogadását s gyakorlatba vételét mind azon államok kormányaitól is követeli vala, melyekre befolyása kiterjedt. E befolyása pedig akkoron, mióta Ausztria, 1813-ban Napoleon ellen a coalitiohoz csatlakozván, oly döntő hatást kezd vala gyakorolni az eseményekre, rendkívül nagygyá lett az európai államok tanácsában. S így lőn aztán, hogy Metternichnek a bécsi congressuson nagy mértékben sikerült több más államokkal is elfogadtatni a bécsi kabinet állampolitikáját, s e szerint lényegesen megváltoztatni a czélt, mely miatt e congressus tulajdonkép összegyűlt. E congressusnak, mint tudjuk, az

volt volna feladata, hogy a hosszú háboru alatt sokfélekép megzavart s összebonyolódott államviszonyokat kiegyenlítse, s egy új és czélszerű, mind a fejedelmekre s mind a népekre nézve igazságos, méltányos államjogot alapítson meg. Metternich befolyása alatt azonban a congressus, felette egyoldalúlag és szertelenül, csak az uralkodók jogait vette szemügyre, csak azokat ügyekezett a legitimitas elvének tulságos alkalmazása által új biztosítékokkal körülbástyázni, s ebbeli buzgalmában nemcsak megfélekedett a népek jogainak s méltányos követeléseinek igazságot szolgáltatni; hanem, ellenkezőleg, a népeket jogtalan, csak engedelmeskedni köteles tömegeknek tekintve, hogy a leigázott forradalom elveinek s eszméinek uralomra jutását örökké lehetetlenné tegye, a népeket egy, a réginél még szigorúbb, kiméltlenebb kényuralom alá törekedett vetni. A fejedelmek, kik a szükség s veszély idején alattvalóikat népszerű, szabad alkotmányok ígéretével ügyekeztek vala fellelkesíteni az élethalál harcra, nyilvánosan nem vonták ugyan vissza adott szavokat; sőt a congressus okmányainak egyikében némi határozatlan kifejezésekkel ismételték is az ígéretet: de a szükségben tett ígéret a szükség s veszély multával többé figyelembe sem vétetett, s az ígért alkotmány helyett egy általános reactio politikája emeltetett fő szabálylyá a népek kormányában.

Ezen fő államelvek állandóságának biztosítása végett azután, a három éjszakkeleti hatalom, Ausztria, Orosz- és Poroszország, Sándor czár indítványára, még egy olyatén szerződést is kötött, mely az új európai politikai rendszernek mintegy alapjául szolgálna, s melyet szerzőik, — mivel azt a keresztényi testvériség és igazság elveibe burkolák, «szent szövetségnek» kívántak neveztetni. Az okmány, mely e fejedelmek egymás iránti viszonyait a keresztényi szeretet és testvériség elveire fekteti, melyeknél fogva egymást, mint ugyanazon család tagjai, segíyezni kötelesek, — a fejedelmeket népeik irányában úgy tűnteti elő, mint a gondviselés meghatalmazottait, kik az istentől reájok bizott népeket teljes atyai, tehát korlátlan

A szent szövetség azt biztosítja.

hatalommal igazgatandják; de e mellett a népek jogairól mélyen hallgat. Mióta a szent szövetség okmánya nyilvánossá lett, a népszabadság pártolóiiban súlyos kételyek támadtak a fejedelmektől népeik irányában tett ígéretnek beváltása felett; a szükség idején adott szóban bízni alig lehetett többé; s a kételyek és aggodalmak hamar meg is valósulának: a reactio, elnyomás, összeszorítás politikája, kivált a karlsbadi összejövétel (1819 augusztus) óta, melynek határozatait aztán a német szövetségi gyűlés is elfogadta s megerősítette (sept. 20), általánossá lett az európai száraz föld államainak kormányában.

A reactiona-
rius politika
alkalmazása a
birodalomban.

E szabadságellenes politika az osztrák birodalomban nem nyilatkozott mindjárt a béke helyreállta után; sőt, mintha a népek rokonszenvét s a német- és olaszországi közvéleményt is megnyerni kívánta volna politikájának a bécsi kabinet, pár évig még némi szabadelvű nyilatkozatokkal és rendeletekkel is találkozunk annak részéről. Ezen évek mintegy altatóul szolgáltak a különben úgy is feltétlen engedelmességhez s a kormány és egyház gondnokságához szokott, közügyei iránt jobbra nagy közönyösséget tanúsító osztrák népekre nézve. A forduló pontot 1817 tavaszán észleljük, midőn a kormány, megrettenvén ama szabadabb szellemtől, mely Francia- s Németországban ismét nyilatkozni kezd vala, tanácsosnak tartá, a gyeplőket feszesebbre vonni. Ekkor neveztetett ki rendőri főnökké gróf Szedlniczky, kinek hivatalba lépése óta mind több összeszorító szabályok kezdének közzétételni, vagy a hivatalnokoknak, magok miheztartása végett, utasításul szivökre köttetni. A birodalom a külföldtől, a külföldi szellem behatásától szigorúbban elzáratott mint valaha, utlevelet a külföldre csak az utazási cél pontos kitűzése s faggató kikérdeztetés után, s még így is nagy bajjal, lehetett kieszközölni; külföldi egyetemek látogatása, még a tanári vagy papi pályára készülő protestansoknak is, kik közt az ilyféle kül egyetemekben való kiképeztetés régóta bevett szokássá vált, csak kivételképen, befolyásos pártfogások által s igen ritka esetben engedtetett meg. A külföld szellemi termékei, könyvek s

1817.
Máj. 19.

folyóiratok a legszigorubb vizsgálat alá vettettek; s a szabadabb szelleműek, ha bár komoly tudománynyal foglalkodának is, kérlelhetetlenül kitiltattak. A bölcseleti s történelmi munkák leginkább érzik vala a censura e tilalmi szigorát. Benn a közoktatás és a sajtó a legféltékenyebb ellenörködés alá helyeztetett. A kézi könyveket, még a felsőbb tudományokban is, vagy maga a kormány szabta elő, vagy csak szigorú elővizsgálat után engedte meg használtatni. A sajtót, úgy a könyvekre mint az időszakira nézve, szintoly önkényes mint szigorú censura nyűgözté le. S hogy a szabadabb elvek élőlőszóvali terjesztésének is eleje vétessék: a titkosan kémkedő s vádaskodó rendőrség még szélesebb terjedelemben szerveztetett, a vádaskodás jutalmakkal ösztönöztetett.

A bécsi rendőrfőnöknek Magyarorszában, mint tudjuk, semmi törvényes hatósága sem volt; sőt az ország s kormánya függetlenségéről s alkotmányosságáról alkotott s kellő érvényben lévő törvényeink a leghatározottabb kifejezésekben tilták nemcsak az osztrák hatóságok bármi befolyását a magyar közigazgatási ügyekre, hanem azon modor s elvek alkalmazását is, melyek szerint az osztrák örökös tartományok kormányoztatnak. De az osztrák rendőrfőnök mindamellett is nagy befolyást gyakorolt hazánkra; habár azt nem közvetlen is, hanem a magyar kormányzések által tette fogamatba. A királyi hatalomnak rendőri ügyekben a törvények nagy szélességet engednek; s ennél fogva számos esetekben, mikről határozott törvény nem rendelkezett, sőt egyben-másban létező törvény ellenére is, a bécsi középponti főrendőri hivatal által elfogadott elvek s megállapított szabályok, a magyar kormányzések közbejöttével, hazánkra is kiterjesztettek. A rendelet a kormányzésekhez a király nevében menvén, ezek kénytelenek valának az előtt meghajolni s azt életbe léptetni. Azon magyar királyi kanczellár, vagy más tanácsos, ki Metternichkel vagy Szedlniczkyvel kikötni mert volna, hivatalát nem sokáig tarthatta meg. De egyébiránt kormányzéseinkre is sokkal inkább átragadt már az osztrák bureaukratiai

E politika
Magyarország-
ban is érvénye-
sítettik.

szellem, mintsem hogy azok, még midőn világos törvényre támaszkodhattak is, ellenzéket képezni hajlandók voltak volna. Koháry herczeg, magyar királyi kancellár, nemzetsége, mely benne férfiágon kihalt, a fejedelmi ház iránti példás hűségét, a kormánypolitika feltétlen pártolása által ügyekezett a maga részéről bebizonyítani. Így lőn aztán, hogy a sajtót, censurát, tanintézeteket stb. illetőleg, ugyanazon vagy hasonló szabályok vétettek nálunk is foganatba, mint a német örökös tartományokban; a titkos rendőrség pedig, a kormány székek mellőztével, egyenesen a bécsi rendőri főnöktől függött, attól vette a rendeleteket, ahhoz intézte tudósításait.

Ha ekkoron a megyei hatóságok, melyek minden törvénytelen vagy az alkotmány szellemével ellenkező rendeleteket « tisztelettel félretenni » s azok visszavonásáért a királyhoz feliratokat intézni szoktak volt, nem léteznek vala : kormány székeink s városi tanácsaink szolgálai engedelmessége, főnemességünk nagyobb részének léhasága s a sokféle kellemetlenséget, mellőztetést, hátrátételt stb. maga után vonó « compromissiotól » óvakodó félénksége s hazafiutlan erélytelensége mellett, ilyféle önkényes rendeletek s rendőri szabályok által lassanként akár az egész alkotmányt ki lehetett volna forgatni sarkaiból. Országgyűlés, mely a megsértett nemzeti jogok s megcsorbított alkotmányos igazgatás mellett erélyesen felléphetett volna, 1812 óta — mivel akkor a kormány szabályok ellen élénk s kitartó ellenzéket fejtett ki, minden sürgetések daczára sem hívatott egybe. József főherczegnek, ki nádori tiszte szerint az alkotmány sértetlensége s az igazgatás törvényessége felett őrködni köteleztetett, — mivel ezeknek szintugy mint saját tekintélyének védelmében nem is mulasztá el szavát császári bátyja előtt fölemelni, — befolyása az udvarnál mindenféle gyanúsításokkal oly annyira aláásatott, hogy huzamosabb ideig Bécsset is kénytelen lőn kerülni. És, ki a nádor után mind törvényes, mind hagyományos tiszti tekintélye szerint leginkább hívatva volt

volna a trón előtt előterjesztéseket tenni, az ország primásának méltósága, mely Károly Ambrus főherczeg halálával még 1809-ben megürült, egy évtizeden keresztül nem töltött be.

E körülmények közt még egyedül a vármegyék valának képesek védeni a nemzeti jogokat, az alkotmányos kormányzatot a kényuralmi reactio ellenében; s tették is azt, ki több, ki kevesebb erélylyel s eredménnyel. Ezek, a törvénytelen rendeleteket félretévén s azok visszavonását követelvén, egyzsersmind a régóta elmulasztott s a mindennemű hazai hiányok pótlása végett oly annyira szükséges országgyűlés egybehívását is szorgalmazták vala a királynál. Majd azonban, ezen ellenzésök miatt, a vármegyék is magokra vonták a kormány haragját. Nemcsak hogy kérelmeik s előterjesztéseikre vagy semmi választ nem kaptak, vagy visszautasító s engedelmességet parancsoló feddével némíttattak el; hanem, ha egyik vagy másik megyében az alkotmány veszedelme által felébresztett hazafiui aggodalom a kényuralom ellen netalán hevesebb kikelésekben tört ki: a titkos kémek s vádaskodók által haladék nélkül értesített bécsi kormány még nagyobb szigort fejtett ki az ilyféle « vakmerőség » ellen. Az illetén bátrabb, buzgóbb hazafiak Bécsbe idéztettek, hogy « a feddő királyi szó » által megfélemlítve elnémíttassanak; vagy, midőn a vád számosabbak ellen emeltetett, a megyébe küldetett le királyi biztosság, mely aztán különféle zaklatások, fenyegetések vagy épen erőszakolások és « actiozások » által némitotta el a szabad szót, fojtotta el az ellenzékét s hajtotta végre, ha különben nem sikerült, karhatalommal is, a kormány rendeletét.

Azonban belátta a kormány, hogy ily kivételes eszközökkel hosszan nem lehetend kormányozni a megyéket; hogy az erőszakos összeszorítás ilyféle eseteinek sokasulta csak a szenvedélyeket izgatja fel, daczot szül; mi aztán mind hevesebb összeütközésekre vezethet. Ferencz császár s királynak mindenha az volt főbb törekvései egyike, hogy kor-

Kormány-
eszközök.

mánya, kényuralmi hajlama daczára is, egy patriarchalis, atyai kormány színét viselje a világ előtt; természeti jószívűségével is ellenkezett, hosszú, heves viszályokba keveredni népeivel, kiktől szeretetet, bizodalmat, önkénytes fiui engedelmességet igényelt; habár egyébiránt nem örömet teljesítette is kívánataikat. A hatalmaskodást, erőszakos rendszabályokat ő ennél fogva nem igen kedvelte, s ha csak lehetett, a bajnak inkább megelőző szabályokkal vette elejét; szigorú kormányelveit örömet a legszelídebb eszközökkel tette fogadhatóba. A forradalmi szellem kifejlése ellen ő a nagy óvatossággal alkotott, minden felvilágosodás meggátlására irányzott iskolai s köznevelési rendszerben s a sajtó korlátolásában kereste a legbiztosabb óvszert s védelmet. Az osztrák örökös tartományokban az őseitől öröklött kormányrendszert, Metternich és Szedlniczky minisztereinek segédelmével, olyanná tökéletesbítette, mely minden szabad mozgást, a politikai testületeknek, papságnak s nemességnek minden önállóságát, öntevékenységet meggátolta. Ilyesmit óhajt vala ő tenni az önkormányzási jogaikra féltékeny, a törvénytelen felsőbb parancsok iránt engedetlen, makacs, zajos vármegyékkel is, hogy ne legyen kénytelen mindig erőszakkal törni meg ellenzésöket.

A megyékben
tett kényural-
mi kísérletek.

A kormány e végett mindenek előtt kettőt lát vala szükségesnek : hogy az önállóbb, függetlenebb, hazafiui buzgalomról s alkotmányos érzelmökről ismeretesb fő s más jobb módu nemesek a megyei gyűlésektől elidegeníttessenek; és hogy a megyei igazgatás egy engedelmes, minden rendeletet hódolattal fogadó tiszti kar kezébe játszassék. E czélok elsejét a megyei főnökök által vélte elérhetni a kormány. Főispánokká vagy főispáni helytartókká, a függetlenebb hazafiak mellőztével, oly egyének neveztettek, a kikről eleve is fel lehetett tenni hogy, akár szűkebb vagyonállapotuk akár nagy-ravágyásuk által indítatva, a kormány czéljainak valóítására minden körülmények közt segédkezet nyujtandanak. Ezeknek aztán köteleességökké tétetett, megyéjök gyűlésein gyakran megjelenniök; ama fő és jobb módu nemeseket pedig, kiktől

ellenzékét várhatnának, holmi izetlenségek, pártfondorlatok által azoktól elidegeníteniök. Hol ez egyedül a főispánok s administratorok által el nem érthetett, csekélyebb okokból is királyi biztosságok küldettek a megyékbe, mindaddig azok nyakán ülendők, míg az ellenzék, a zaklatásokat, fondorlatokat megunva, a gyűlések látogatásától el nem szokik. Hol aztán a dolgok ennyire jutottak, a másik célzt is könnyű vala megközelíteni. A megyefőnökök által alispánokká s más főbb tisztviselőkké szinte hasonló, hajlékony egyének tűzettek ki a tisztválasztó gyűléseken, melyekre a főispánok a megnyert kisnemességből is mind többeket kezdének becsődíttetni. A hol pedig ily kedvező választásokat az ellenzék ereje s ébersége remélni nem engedett, a tisztújítás határozatlan időre elhalasztatott; s a tiszti karban támadt hiányokat, minden egyes esetben, a megyefőnök maga, helyettesített egyénekkel töltötte be. Voltak megyék, melyekben tisztújító szék tiz-tizenöt éven át sem tartatván, a tiszti kar nagyobb része illetén, a megyefőnök által « surrogált » egyénekből áll.

E módok által a kormány számos megyékben célját érte. A főnemesség s a többi rendek míveltebb, ingerlékenyebb tagjai, kik elébb az ellenzék magvát képezték vala, a megyefőnökök izetlenkedései, a királyi biztosok zsarnokoskodásai, a titkos kémek vagy magok a megyei főnökök vádaskodásai által elkedvetlenítve vagy megfélemlítve, a megyei közgyűlésekről jobbra elmaradozának. Kikben az említett fondorlatok a hazafiui erélyt s kitartást meg nem törhették, számos megyében csekély számra olvadván, hasztalan küzdenek vala a törvénytelen udvari parancsok ellen, melyeknek a megyefőnökök, a tiszti karral s más kormánypártiakkal egyesülve, rendesen többséget szereztek.

Előre lehetett azonban látni, hogy ez nem sikerülend eként minden megyében. A kormány tehát lassanként magát a megyék szervezetét s ügytárgyalását is megváltoztatni ügykezett. Hogy a királyi rendeletek olyféle ellenzék nélkül, minő a közgyűléseken minden törvénytelen parancs ellen ki-

1817–ki
dec. 23.

fejteni szokott, gyorsan végrehajtottassanak: 1817 végső napjaiban oly rendeletet bocsátott a megyékhez, miszerint a díjazott táblabírák ezentul, a középponti tisztviselőkkel együtt, állandólag a megye székhelyén lakjanak, s mintegy örökös kisgyűlést képezvén, a felső rendeleteket, a nélkül hogy azokat előbb közgyűlés elébe terjesztenék, haladék nélkül foganatba vegyék; a közgyűlésnek utóbb csak a megtörtént végrehajtást jelentvén be. A kormány kétségkívül arra számított, hogy e néhány táblabíró s tisztviselő, a megyefőnök által könnyen megnyerethetvén, az önkényes, törvénytelen rendeleteknek is fogamatot szerzend, s idővel talán még az évnegyedi közgyűlések is mellőzhetőkké válnak. Ha a kormány ebben célzt érhet vala, nem sokára lényegesen megváltozott s meggyöngült volna a megyei hatóság. De a megyék idején észrevették a célzatot, s egypárt kivéve, ilyféle újítás ellen valamennyien óvást tettek, országgyűlésre utasítván a megyerendezést.

E szándéka nem sikerülvén, más módhoz nyult a kormány, hogy célzatait a megyékben keresztülvihesse : a megyéket magok a megyék által ügyekezett legyőzni. A mondottakon kívül, mik által az ellenzéket megsemmisíteni törekedék, még egy más, különben veszélyes, két élű fegyverhez sem kételkedett vala nyúlni. Ügynökei, párthívei által a nemesség alsó, szegényebb s műveletlenebb, tehát könnyen megnyerhető vagy tévutra vezethető osztályát kezdé a gyűlésekre beédesgetni, becsődíteni, remélvén, hogy annak szavazatát a maga számára ügynökei által állandóan biztosíthatja. Az alnemesség eddigelé, ha elvetődött is a minden harmad évben tartott tisztújító gyűlésekre, befolyása még azokon sem volt eldöntő a megyei értelmiség ellenében; más évnegyedi, vagy a fontosabb és sürgetőbb kormányrendeletek kihirdetése végett egybehívott rendkívüli közgyűlésekre azonban, melyeken az értelme, míveltsége körén túleső tárgyak kerültek szőnyegre, egykettő is alig, tömegesen soha sem szokott volt megjelenni. Most azonban, a kormánypártiak által beédesgettetvén, szavazata által, melyet a megyefőnök igénybe vett, részt kezd

vala venni a vitatárgyak elhatározásában. A kormánypárt e módon több megyében urává lőn a helyzetnek. Hasztalan szólalt fel ezen alkotmányveszélyeztető visszaélés ellen a független értelmiségből álló, hazafias ellenzék; hasztalan törekedett a kismemességtől, mint tudatlansága miatt illetéktelentől, megtagadni az ily vitatkozó gyűléseken a szavazatjogot, melyet az eddigelé a tisztújításokon kívül nem is gyakorolt vala : a kormány azt egy külön rendelet által biztosította az alnemeseknek, melyet állandólag megnyertnek s kénye szerint felhasználhatónak hitt a maga céljaira.

1819-ki
febr. 16.

És egy ideig számos megyében ily szomorú állapotban pang vala az alkotmányosság ügye. Annak mívelt, értelmes védői jobbára vagy kislelkűleg visszavonultak, vagy annyira megfogytak, hogy csaknem minden kérdésben leszavaztattak a kormánypárt által, mely szavazatainak többségét a félrevezetett, tudatlan alnemesekben toborzá. A kormány csak oda fordítá fő gondját, hogy a megyefőnökök a tisztikar tekintélyesebb egyéneit s a többi rendek közül a legszájasabbakat hiuságoknál vagy érdeküknél fogva pártjára vonja; mit a tisztviselők helyettesítése s némi ígéretek, czímek és tisztségek osztogatása által elérnie nem volt lehetetlen. Ezek aztán, önzésöktől ösztönöztetve, mindent elkövettek, hogy a kismemességből, a tisztí tekintély, rábeszélések, a kérdések elferdítése s más fondorlatok által, annyi szavazatot nyerjenek, mennyi a többségre megkívántatott. A kormány befolyása eképen egy ideig nőttön nőtt a megyékben, melyek eddigelé az alkotmány fő bástyáit képezték. A befolyással pedig egy nyomon járt a kényuralom és reactio, melynek megszilárdítása volt épen célja ezen eljárásnak. Az elkedvetlenedett, elcsüggedt értelmesebb nemesség apathiába, szenvtelenségbe sülyedt, az annyi kellemetlenséggel, zaklattatással járó hatósági élettől mindinkább visszavonult. A megye gyűlésein az elnök s a vele tartó tisztikar lett minden : vitázó, határozó, végrehajtó. A szenvtelenség s részvétlenség több megyében oly nagygyá lőn, hogy még a székvárosban, vagy ahhoz közel lakó ne-

mesek is legfőlebb akkor jelentek meg a közgyűlésre, midőn a husár szabályozása vagy más hasonló anyagi érdek került tárgyalás alá. A fiatalság, mely a kormány által céljai szerint szervezett közoktatási intézetekből műveltség, felvilágosodás nélkül került ki, nagy részint betyárkodásban, tivornyákban keresett kielégítést pezsgő erejének, mely az általános tespedésbe süllyedt közéletben nem talált elfoglaltatást.

Ha a kormánynak sikerül vala ezen állapotot a megyékben hosszabb ideig fentartani, az alkotmányt komolyabb veszély fenyegette volna, mint bármikor a múlt időkben; mert a kormányshékek, melyeknek a törvények sértetlensége fölött örködniök kellett volna, részint a bennök elterjedt bureaucratikus szellem, részint befolyásosabb tagjaiknak féltékenysége, önzése, hanyagsága és hazafiatlansága következtében, a kényuralom néma eszközeivé váltak. Annál nagyobb volt pedig a veszély az alkotmányosságra nézve, mivel ellene nyílt megtámadást nem igen intézett a bécsi kormány; sőt udvari rendeleteiben, melyeknek csaknem mindegyike egyegy törvényt sértett, az alkotmányosságnak egyegy erét metszette el, nagy gondja volt arra, hogy a könnyen hívőket biztosságba ringassa, céljai, szándokai iránt megnyugtassa. Nemcsak soha be nem vallá alkotmányellenes törekvéseit; hanem inkább fennen hirdeté a törvények iránti tiszteletét, s a világos törvénysértéseknél is a mulhatatlan szükség igényeivel, a közjó gyarapításának szándokával, a monarchia érdekeivel takargatá reactionarius céljait. És ki merte volna nyilván kimondani, hogy épen e szép szavak alatt rejlik az alkotmány legnagyobb veszélye? holott maga Ferencz, 1820-ban, midőn az ország fővárosát meglátogató, az őt üdvözlő küldöttségnek e biztosító választ mondta: «Hazátokat, isten kegyelméből, eddig a legnagyobb viszontagságokban is megmentettem a veszélytől, s rajta leszek, hogy azt ezután se érje baj; mert az én boldogságom az isteni gondviselés által kormányomra bizott hű népem boldogságában áll. Most ismét veszélyek fenyegetődzenek: az egész világ eszelősködik s mellékcéllokból ábrándos

alkotmányokat hajház, nem tudva, mit kíván. Szerencsések ti, kiknek őseitektől öröklött alkotmányotok van; melyet hogy szeressetek, akarom, mert én is szeretem azt, és valamint eddig megtartottam, úgy ezentúl is megőrzendem s a maga épségében szállítandom maradékaimra: remélvén, hogy ti sem fogtok engem bármi veszélyben is elhagyni. Ily veszély most még nem forog ugyan fenn; de ha az eset, mi távol legyen, beállana, segedelmetekre számot tartok.» Ily biztosító királyi szó után nem maga a fejedelem ellen látszott volna-e az véteni, ki nyilván állítani meri vala, hogy az alkotmány veszélyben forog? És ez okozhatá, hogy Ferencz felette jó fogadtatásban részesült Budapesten.¹⁾

¹⁾ Érdekes, mit e fogadtatásról Dessewffy József gr. ir Kazinczy Ferenczhez oct. 22-kén kelt levelében: «Olvastam a Fejérváry, Pest megyei főnotarius, levelét, melyben Dokus fiskalisnak írta, hogy ők (a Pest megyei küldöttség tagjai) csaknem nyakába s lábaihoz borultak (a császárnak). Vívatot kiáltoztak az audientíán.» — Bővebben ír erről egy más, 1821-ki febr. 6-án kelt levelében: «A magyarok viselete Budán az egész nemzetet nevetségessé tette Európa előtt. Azt mondatták a császárral: «totus mundus stultisat etc.....» Gr. Teleki Samu, felesége gyöngyeivel paszmánoztatta ki mentéjét. Az egyik b. Prónaynak drap d'orból valának sarui. Mások temérdek portékákat szedtek fel a boltokból, hogy gazdagoknak láttassanak és tisztelkedhessenek. És mind ez azért volt, mert nimbussal akartuk ő felségét Troppauba küldeni; és mivel a csehek hidegen fogadták a fejedelmet, mi melegen akartuk, — és így az árnyékot elvetni Wrbnára, és magunkra hajtani a kegyességek fényeit és sugárjait. Ő felsége soha sem volt kegyesebb. Gr. Almássy Kristóf azt projectálta: küldenének egy deputatiót a spanyolokhoz, és köszönnénk meg nekik fejedelmünk kegyes ígéreteit. Gr. Teleki Lászlónét megcsókolta a királyné, — valamennyi dáma a grófnéhoz tódult, és meg akarta ajkaival érni azt a szent helyet, a hová a fejedelmi csók tapadt.... Ő felségének Budáról lett elutazása után eltiltatott a nyomtatástól Gustermann munkája 3-dik darabja; később pedig két zsidót magyar nemesekké nevezett ki ő felsége. A királyné azt mondta: hogy Prágában 24 óra alatt több kérőlevelet kapott férje, mint két hét alatt Pesten. Csak Vurm, a fejérvári püspök, szólott úgy a mint az igazság, az okosság és a fejedelemhez való bizodalom és hűség megkívánja; azt mondta t. i.: «remélik a magyarok, hogy nem fogja őket ezután ő felsége pátensek által igazgattatni. Sok magyarok azt mondják: hogy közelebbi viseletek által Budán mostani constitutiojokat sok századokra meg-

A spanyol,
portugal
és nápolyi
forradalom.

Egyébiránt, midőn Ferencz e szavakat intézé a magyar nemzethez, a kormány egy ideig óvakodék is szemet szuróbb rendeletekkel maga ellen ingerelni a közvéleményt. A reactio által örökre elnyomottnak vélt forradalom erkölcsi láza Európa több vidékein már ismét elhatalmazott vala a kedélyeken. A német népek, bár ugyan csak békés uton, de mind komolyabban követelék fejedelmeiktől a harcok idején megígért s a bécsi congressuson is biztosított alkotmányt. Komolyabb volt az ügy Spanyolországban, hol a sereg a cadixi cortesek által még 1812-ben alkotott demokratiai alkotmányt kikiáltotta, s a sereghez csatlakozott nemzet a királylyal is elfogadtatta. A forradalom rövid idő múlva Portugalba is áthatott s győzedelmeskedett. Mi azonban a bécsi kormányt még közelebbről érdeklé s inkább aggasztá : Spanyolország példája Olaszországot is maga után ragadta. A mozgalom itt a carbonarik társulatából eredt, mely még a francia háboru alatt keletkezett s Olaszország egyesítését tűzte ki törekvései céljává. A carbonarik által felizgatott nép Nápolyban a spanyol alkotmány elfogadását mind hangosabban követelte s végre ki is daczolta IV. Ferdinánd királytól. Sicilia ugyanazon alkotmányt kiáltotta ki, s magát ezenfelül Nápolytól is függetlennek nyilatkoztatta.

1820.
October.
1821.
Január.

1821.

A bécsi udvart nagy aggodalom szállotta meg, nehogy a forradalmi szellem az osztrák uralmat gyűlölő lombard-velencei királyságra is kiterjedjen. Metternich herczeg nagy erélylyel ragadta meg az ellenforradalom gyeplőit Olaszországban. A nagy hatalmakat réabirta, hogy elébb Troppauban, majd Laibachban congressusba gyűljenek, s Ausztriát fegyveres beavatkozásra hatalmazzák fel az appennini félszigeten. Ennek következtében Frimont, osztrák tábornok ötven ezernyi cs. kir. hadsereg élén, márczius első napjaiban már

erősítették. Ezeknek pápaszemre lenne szükségök..... A magyarok viselete Budán káros és hazug hizelkedés volt; — mert megelégedést színlelt, és megcsalta a jószivű, de nem messzelátó, jámbor fejedelmet. » Kazinczy és Dessewffy levelezése III, 73 és 87.

a nápolyi határszélen állá, s a felkeltek szervezetlen seregeit szétrobbantván, a forradalmat pár hét alatt mind Nápolyban, mind Siciliában könnyű szerrel elfojtotta.

De még híré sem vehette a bécsi udvar ezen, minden várakozást felülmúló, gyors sükernek, midőn ama rémhír érkezett hozzá, hogy a hadsereg Piemontban is fellázadt és szinte a spanyol alkotmányt kiáltotta ki; minek következtében Viktor Emánuel király a tronról testvére, Károly Felix javára lemondott. A nápolyi események híre azonban ezen újabb forradalom élet is hamar megtompítá; a bécsi kormány erélyének pedig újabb ösztönt adott, beavatkozása által itt is urává lenni a mozgalomnak. Bubna tábornok egy hadtesttel haladék nélkül átkelt a Ticinon, s a király hűségében állhatatos piemonti hadcsapatokkal egyesülvén, a néptől egyáltalában nem támogatott fölkelteket Novaránál megverte; minek következtében a székvárosába visszatért király a békét minden további nehézség nélkül helyreállította.

A piemonti forradalom.

Ápril végén már ismét mindenütt csend uralkodott az appennini félszigeten, s csak a lázadók büntetésében működő törvényszékek, a bűnösök s gyanusak üldözése s elfogatása, súlyos fogságra, száműzetésre stb. elítélése s egy irtózatoss reactio uralma emlékeztetett még, a síri csendben, a gyorsan lefolyt forradalomra.

1821.

A bécsi kabinet, melynek ezen eredmény főleg tulajdonítandó vala, büszkén ülte meg diadalát; s vele együtt diadalt ült a reactionarius politika is, nemcsak Piemontban és Nápolyban, s nem is csak a Lombard-velencei királyságban, hanem a monarchia egyéb részeiben is. Olaszország lecsilapodtával a forradalmi láz még nem szűnt meg mindenütt Európában. Spanyolországban és Portugalban, daczára a veronai congressusnak, melyet a nagy hatalmak főleg annak elnyomása végett tartottak a következő évben, a forradalom még sokáig nem engedé teljesen megszűnni az absolut kormányok aggodalmait. Az oláh- és görögországi felkelések is, melyeknek elseje ugyan hamar elfojtatott, másodika azonban egy, számos

A forradalmak után a reactio növekedik.

1822.
October.

éveken át folytatott vérengző háboru után végre is a felszabadult görög nemzetiségnek vívta ki a diadalt, — a népszabadság eszméinek folyton nyujtának vala táplálatot; de egyzersmind a bécsi kormányt is folyton ösztönzék, még nagyobb buzgalmat és szigort fejtenie ki ellenforradalmi törekvéseiben. Nem csoda ennél fogva, hogy a szellemi közlekedésnek a külfölddel ezután még nagyobb akadályok vettettek ellenébe, a monarchia elzárása még teljesebbé tétetett; hogy a régibb censurai szabályok még szigorúbbakkal váltattak fel; hogy a tanintézetek s közoktatás felügyelésében, nehogy általok veszéyes felvilágosodás terjesztessék, a gond megkettőztetett; hogy a titkos kémkedés a tökély magas fokára fejtetett.

Azonban lehetetlen volt a kormánynak be nem látnia, hogy e negativ, politialis szabályok, ha képesek is talán egy időre elnyomni a népek szabadságvágyait, csöndet, nyugalmat eszközteni; de egymagokra szintugy nem fogják teljesen megakaszthatni s meggátolhatni a szabadabb szellem kifejlését, mint a legszigorúbb fegyelem nem fojthatja el, nem írthatja ki, legfőlebb csak késleltetheti az ifjuság ösztöneinek nyilatkozatát; lehetetlen volt be nem látnia, hogy valamint az ifjuságot csak erős, józan elvek, s egy, fejlő erejének kitűzött magasabb, nemesebb cél képes megóvni a kicsapongásoktól s hasznos irányt adni pezsgő erejének: ugy a népeket is csak positiv erkölcsi irányok s az anyagi téren felfokozott munkásság foglalhatják el annyira, hogy politikai zavargásoktól tartózkodjék s a kormány kényuralmát is csöndesen tűrje.

E nézetekből indult ki a bécsi kormány, midőn elhatározta magát, hogy említett összeszorító politikai rendszerének fenntartása mellett, egy részről az anyagi érdekeket, ipart, kereskedelmet, más részről a vallásosságot is lehetőleg fejleszsze, élénkitse a monarchiában.

Az anyagi
érdekek.

Az anyagi érdekek gyarapítását különben is nagy mértékben igénylik vala a birodalom finanszialis viszonyai. Az 1811 után ismét nagy zavarba sülyedt pénzügyet a becsevesztett papir-pénznek újabb értékleszállítása, a bécsi bank megala-

pitása s más finansziális működések által némileg jobb állapotba kezdé ugyan helyezni a kormány; minthogy azonban kiadásaiiban szigorúbb takarékossgot megalapítani sem hajlandó nem volt, sem az elfogadott politialis, állandólag nagy haderőre támaszkodni kénytelen kormányrendszer nem engedett: mellőzhetlen szükségét érezé újabb jövedelmi források megnyitásának. Egyelőre egy elég könnyelmű kölcsönrendszer által ügyekezett fedezni budgetje rendes évi hiányait; e mellett azonban, mi csak pillanatnyi segílyt nyujta, mulhatatlannak látá, rendes jövedelmeit is mind a közvetett, kivált a vámokból eredő bevételeinek, mind az egyenes adónak emelkedése által lehetőleg szaporítani, s e végett népeinek adóképességét is gyarapítani. Egyébiránt is Metternich a szellemi és politikai élet hiányaért örömet nyujtott volna kárpótlást a népnek anyagi jóllétében; miért szerette volt is emlegetni, hogy a kormány szabályul tűzte ki magának, a nép ebbeli kívánatait minden módon teljesíteni, s a közjóllétet, az ipar s kereskedelem akadályainak mellőzése által elősegíteni.

S e téren nem is hiányzott volna az alkalom a működésre oly országban, hol a különben számos, szép folyamok, jobbára magokra hagyatva, a közlekedés akadálytalan eszközeivé idomítva még kevésbé valának; hol a jó szárazföldi utakban is igen nagy volt a hiány; hol gazdaszati, ipar- s réaliskolák nem léte miatt, a nép mindennapi foglalkodásaiban sem vala képes magának kellő szakképzettséget szerezeni, s csak hagyományos ősi módon mívelte földjeit, űzte kézműiparát. A béke kezdetével beállott rendkívül szűk termésű évek, melyek, kivált a magyar korona területén, a közlekedési eszközök nagy hiányossága miatt, több vidéken az éhhalál inségét hozták a népre, komolyan figyelmeztették is a kormányt, mennyire mulhatatlan feladatának tekintse a közlekedés könnyítését s javítását, eszközeinek szaporítását. És, nem tagadhatni, tett is az egynémit e tekintetben. A folyamszabályozások, mocsárkiszáritások, utépitések, melyek ezen évek alatt, bár koránt sem a hiány és szükség arányában, megkezdettek, egyáltalában

buzditásban, sőt némi kedvezésekben is részesültek a kormány jóakaratából. Módosítottak némileg ama súlyos vámszabályok is, melyek éppen legjelentékenyebb természetményeinket annyira terhelték vala, hogy azokat számos éveken keresztül egyáltalában nem lehetett haszonnal kivinni a külföldre; minél fogva azok egyedül a belpiaczokra szorítva, az osztrák gyárosok s más iparosok egyedárusága alá jutottak. Például, gyapjunk, dohányunk s több más kiviteli czikkeink vámjá, mely elébb majdnem az egyenes tilalommal ért fel, annyira leszállított, hogy azokkal ismét lábra kezdé kapni külkereskedésünk.

Azonban, csak is ennyire szorítkozáék mind az, mit ezen évek alatt, midőn a külföld általában mindenütt megvetette a maga anyagi érdekei virágzatának alapjait, nálunk a kormány felmutathatott anyagi jóllétünk gyarapítása gyanánt. Mind az, mi iparunkat, kereskedelmünket, kivált a múlt század közepe óta lenyűgözte, s az ország természeti gazdagságával oly ellentétes tespedésre kárhoztatta, — különösen : a kereskedelmi szabadság felette nagy korlátozása; az osztrák védvámrendszer, mely a külföldi gyártmányokat általában 60 százalékkal terhelve, a birodalomból, mondhatni, teljesen kiszorította; s mit e védvámok eredményeztek, a külföld visszatorlásai, melyek csak a magyar természetményeket sujtották; továbbá ama gyarmati közbenső vámrendszer, mi az osztrák tartományok javára hazánkban minden ipart elölt s a mezei gazdaszat kifejlését is meggátolta, stb. — mind ez, miknek megváltoztatása s javítása egyedül a kormány akarától függ vala, szintugy fenmaradt és szándékosan fentartatott ezen évek alatt is, mint anyagi haladásunk azon egyéb akadályai, melyek a hűbéri viszonyokból és más, csak a törvényhozás útján elmozdítható, akadályokból s pótolható hiányokból származának.

És, bár mily örömet emlegeté is különben a kormány a maga jó szándokait az anyagi jóllét kifejtésében, azt a legjobb akarattal sem tehetné volna az uralomra emelt poli-

तिकai kormányrendszer mellett. Az iparnak s kereskedelemnek a szabadság és szellemi kifejlés fő éltető eleme; ezeket pedig ama helyben maradó, minden gyökeres újitástól rettegő, a külfölddeli szellemi közlekedéstől elzáró, benn minden szellemi emelkedést elnyomó, politialis kormányrendszer teljesen száműzte a monarchia határaiból. És ha e rendszer az osztrák tartományokban is gátolta a haladást, — melyek még is a kormány különös kedvezéseiben részesültek, például, néhány reáliskolát, egy politechnikumot, számos jó utat stb. nyertek: mennyivel inkább nehezedett e rendszer hazánkra, mely nemcsak hogy semmi olyféle kedvezésekben nem részesítettett, mint ama tartományok; hanem ama mesterséges gyarmati rendszer által egyenesen fel is áldoztatott amazok jólétének! Kétséget nem szenved hogy, ha semmi más akadály nem létezett volna is anyagi érdekeink életvidorabb kifejlésének, az maga elég vala meggátolni minden jelentékenyebb gyarapodást, hogy a kormány a szellemi életet nyűgbe verte, az értelmi kifejlődést a külföldtől elzárás, a szigorú censura, s a közoktatás szánandó gyarlósága által megakadályozta; mert ezek következtében szakképzettséget a gazda, iparos, kereskedő a legjobb akarattal sem volt képes magának szerezni üzletében.

Ha az anyagi jóllét ápolása már csak azért is érdekében állott a kormánynak, hogy abban a szellemi s politikai élet hiányáért némi kárpótlást nyújtson népeinek, s ezek adózási képességét financiainak rendezése végett növelhesse: a vallásosság élesztését, ápolását maga politikai rendszerének sikeres keresztülvitele, a népek engedelmességének s megnyugvásának kieszközlése is mulaszthatatlan feladatává tette. Azon meggyőződésben, hogy a nyugtalan újitási szellem a mindinkább terjedő vallásos közönyösségben, egy jámbor, önmegtagadó vallásosság hiányában is találja táplálátát, nem is mulasztá el a kormány egyéb igazgatási törekvései közt a vallásos érzék fejlesztésére is kiterjeszteni gondjait. A szűkkeblű, aggodalmas politikai rendszer mindazáltal e téren

Egyházi
ügyek.

is meghiusított minden eredményt. Az embert miként minden másban, úgy vallásos érzelmeiben is csak egy alapos, egyetemes kiképeztetés emelhetvén magasabb fokra: e tekintetben mindenk előtt egy czélszerű nevelési s közoktatási rendszer életbe léptetése lett volna szükséges a süker biztosítására. A kormány azonban merő félelemből, nehogy e módon talán a felvilágosodás, a népszabadsági eszmék is táplálatot nyerjenek, a köznevelés rendszerét és szellemét nem akarta megváltoztatni; minek következtében a belső vallásosság élesztésének, a kegyes érzelmek ápolásának eszközeit elhanyagolván, sőt számos esetben egyenesen meg is gátolván, csak a vallásosság külső nyilatkozatait, az isteni szolgálatot ügyekezett gyarapítani; csak az ünnepek megtartását, az egyházi szertartásokbani részvétet sürgette. Csoda-e aztán ha a tudatlanságra épített, merő gépies gyakorlatokból álló vallásosság, mely a kedélyeket meg nem termékenyítette, sem tartós, sem áldásos nem lehetett? Minden jó és czélszerű, mi e téren nálunk történt, csak abból áll vala, hogy a papság egy részének teljesebb kiképeztetése végett, Pesten, az egyetem mellett, egy középponti seminarium alapíttatott, melybe minden püspöki megyéből egy pár növendéket kellett küldeni a theologiai folyam hallgatására. De egyéb köznevelési intézetekben, iskolákban semmi lépés sem tétetett a vallástan emelésére. A fonák közoktatási rendszer s a tanárok szabadságának aggodalmas korlátozása mellett, a legjobb szándoku s buzgalmu tanárok sem hathattak sükeresen növendékeikre.

Mi az egyházi viszonyokat illeti, úgy látszik, nem hiányzott ugyan a kormányban annak érzete, hogy itt is átható reformokra lenne szükség; de szabadabb mozgást, mit, hogy czélszerűleg hathasson, multhatatlanul igényel vala, az egyháznak sem engedett. Sőt, politikai rendszerének érdekében, még az állam szolgájává is alacsonyította az egyházat, midőn a papságot, a lelkipásztorokat hivatásukkal merőben ellenkező olyféle szolgálatokra kötelezte, melyek őket híveikkel

nem ritkán összeütközésbe hozták, hatásukat megbénították. — Ama viszályok következtében, melyekbe az udvar a pápával részint a lombard-velencei püspökségek kegyuri kinevezése miatt, részint némi más politikai okokból bonyolódva létezett, számos magyar püspökség is sokáig, maga a primási szék majdnem tizenkét évig betöltetlenül hagyatott; miből aztán többféle hátrány, zavar, rendetlenség, viszály s a fegyelem meglazulása származott az egyházi életben. A forradalmi veszély az appennini félszigeten, 1820-ban Ferencz császár és a pápa közt végre helyreállította a barátságos viszonyokat; minek következtében a magyar egyház is ellátott főpásztorokkal. Esztergami érsekké s primássá Ferencz még azon évben Rudnay Sándort, elébb a magyar királyi kanczellariánál udvari tanácsost, majd erdélyi püspököt nevezte ki, ki magát a lefolyt inséges évek alatt jótékony-sága által tüntette volt ki.

Az új primás nagy tevékenységet kezd vala kifejteni magas állásában. Egyebek közt káptalanát Nagyszombatból, hova az még a török uralom idejében menekült vala, Esztergomba helyezte vissza. Majd 1822-ben egy országos zsinatban gyűjté össze a magyar korona területének püspökeit s más főpap-jait, hogy velök kivált az egyházi fegyelem helyreállításáról s a lelkipásztorkodás gyarapításáról tanácskozzék. A kormány, féltékenységében még ezen, a szabadelvűségről épen nem gyanus gyülekezetbe is elküldeni kívánta a maga biztosát; mit, mint a főpapi kar irányában eddigelé példátlan bizalmatlanság jelét, csak nagy bajjal sikerült mellőzni a primásnak. Megjelent a zsinatra tizenegy megyés, nyolcz címzetes püspök, huszonöt nagyprépost s más káptalani követ, a benczék és ciszterciek hat apátja, a premontreiek két prépostja, a pesti egyetem theologiai karának tanárai, a pesti és Pázmánféle papnövelde igazgatói, a kassai, nagyváradi, győri és zágrábi iskolai kerületek főigazgatói, s tizenöt szerzetes főnök. A primás már eleve öt pontot tűzött vala ki az atyák tanácskozmányai tárgyául, nevezetesen : a meggyöngült val-

lásosság, meglazult erkölcsiség, s különösen a papok, szerzetesek s tanuló ifjúság fegyelmének helyreállítását; a theologiai tanulmányok s tan módszer egyenlősítését az egyetemenél s a püspöki papnöveldekben; az egyetembeli theologiai tanárok közt támadt viszályok kiegyenlítését; a szerzetes rendek szabályainak a magyar egyházi szerkezethez való idomítását; s végre a biblia magyar fordításának átnézését s újabb kiadását. A kormány ezekhez még három pontot kapcsolt a maga részéről, melyek szerint kívánta vala: hogy találjon a zsinat módot olyatén pénzalap alkotására, melyből a bécsi Augustineumban tíz magyar pap bővebb kiképeztetést nyerjen; intézkednék az eltörült szerzeteknél tett mise-alapítványokról; s végre a szent székek szervezetében is tegyen némi reformokat. Szeptember 8-ka óta öt hétig tanácskoztak e tárgyak felett a zsinat tagjai; fáradozásaik azonban nem eredményezték a célzott sikert; mert a kormány a végzéseket s munkálatokat, melyeket a zsinat végével magához küldetni kívánt, — azért-e, mivel a papság a királyi biztost kebelében elfogadni vonakodott, vagy mivel a zsinat némely határozatait a maga politikai rendszerével megegyeztetni nem tudta? — soha sem erősítette meg; minél fogva azok nem is vétethettek foganatba.

Metternich
hiú mentségei.

És miként ezen egyházi reformkísérletekkel történt, aként gátolt, mellőzött, s tett lehetetlenné a bécsi kabinet minden javítást, minden haladást ezen évek alatt a nemzeti életben. Egy levelében, melyre alább még visszatérendünk, pár évtizeddel utóbb Metternich egyebek közt a következőket írta vala József főherczeg nádorhoz: « Az általános béke helyreállta után fellehetett volna használni a körülményeket Magyarország kifejlesztésére. De, az én jó szándékból eredt, hanem sikeretlen előterjesztéseim ellenére, azok nem használtattak fel. A hiba nem az uralkodótól, hanem oly férfiak hiányából származott, kik a szükségnek megfelelni képesek voltak volna. Két elem áll vala harcban egymással: a magyar alkotmányos elem, s az absolut német elem. Egyik rész nem fogott

fel, nem akart semmit, mi az elavult alkotmány gépezetébe nem illett; a másik rész alkotmányellenes eszmékkal vala megtelve... »

Mire vonatkoztak légyen Metternich állítólagos jó szándokai, nem mondhatjuk meg. A mentséget mindazáltal, melyet az említett, mind komolyabbá váló korban, midőn a föld már ingadozni kezd vala lábai alatt, a maga mentségére felhozott, nem kételkedünk hiúnak, alaptalannak állítani. Abban ugyan valót mondott, hogy a magyar alkotmányos elem s az alkotmányellenes, absolut eszmékkal s elvekkel megtelt német elem folytonosan harczban áll vala egymással; de vajjon ezen alkotmányellenes, kényuralmi elemnek nem ő maga volt-e fő rugonya, irányadója? Nem ő általa emeltetett-e leginkább uralomra azon kényuralmi, reactionarius kormánypolitika, mely minden szellemi mozgalmat, haladást elfojtott, meggátolt, s a nemzeti életet, miként Ausztriában, úgy nálunk is, egy mind merevebbé váló, gépies bureaukratiai igazgatás nyűgébe szorítani törekedett? Magyarország kormányügyeiben ő nem vett ugyan részt közvetlenül; hogy mindazáltal ama reactionarius politika nálunk is fogantatva vétetett, Ferencz császár mellett leginkább az ő műve volt : a fontosabb rendeletek, az irányadó elvek, a középponti kormányshékek eljárásának szelleme, — mind ez a császári kabinetben határoztatott el, hol az övé volt a legnyomatékosabb szó; hol nála nélkül s tudtán kívül semmi fontosabb dolog sem végeztetett.

Mi ama mentséget illeti, hogy a magyar alkotmányos párt mozdulni nem akart : sok bűn terheli, kétséget nem szenved, a magyar nemességet is a nemzeti hátramaradás miatt; de a hibát nem a bécsi kormány iránti viszonyaiban, legalább nem abban követte el, hogy az absolut eszmékkal megtelt német elem ellen állhatatosan védte alkotmányát; melyet ha elveszt, még kiméletlenebbül nyakára ülteti az alkotmányellenes kényuralmat. Bűne, hibája abban állott, hogy elavult kiváltságaihoz a többi néposztályok irányában ko-

nokul ragaszkodva, a jogegyenlőséget s ebből folyó intézményeket annak idejében nem alapította meg. De ezen hiba nem a kérdésben forgó korszaké, melyben a nemesség a mult század vége óta szünet nélkül, de mindig sikertelenül sürgette kormányánál a reformmunkálatok fölvételét; utóbb pedig tizenhárom éven át országgyűlést nem tarthatván, alkalmat sem nyert megjavítani elavult állapotait. Szintoly hiú mentegetődzés, legalább e korszakra nézve, a képes, alkalmas férfiak hiánya a nemzeti átalakulás vezetésére. Országgyűlés e korszak alatt, minden sürgetések daczára sem tartatván, vajjon hol tűnhettek ki s tehettek volna kísérleteket azok, kik magokban erőt, ügyességet éreztek a pangó államgépezetet haladásnak indítani? És miután a sajtó is annyira le volt nyögözve, hogy politikáról, reformokról nyilvánosan szólani sem engedtetett, hol és mi módon léphettek volna fel az alkalmas férfiak? Magán személynek engedett-e valaha bármi csekély befolyást a kényuralmára oly féltékeny bécsi kabinet, — kivált ha az alkotmányellenes elvekkel megtelt német elemet akarta korlátozni? Vagy a főbb kormányhivatalnokok, kanczellár, országbiró stb. kísérlették volna meg, az elavult alkotmányhoz ragaszkodó magyar s az alkotmányellenes német elem közvetítése által, a közönséges haladásnak lendületet adni? De hiszen e főtisztségekre szinte a német elemből álló kabinet nevezett ki s csak is oly férfiakat, kikről eleve is meg vala győződve, hogy a maga elveivel, nézeteivel egyetértenek s a kényuralom készséges szolgálivá lenni hajlandók. Ha pedig e főhivatalnokok közt találtatott valaha oly egyéniség, ki a kabinet alkotmányellenes elveinek nem hódolt; hanem azokat a magyar alkotmányos elemmel közvetíteni kívánta: vajjon nem mozdíttatott-e el azonnal hivatalából, miként Ferencz uralkodásának elején Zichyvel, Ürményivel, Hallerrel történt? Bizonyára, azon férfiú, ki az egymással harczban lévő magyar és német elemet közvetíteni, azokat egymással némileg kiegyenlíteni, s Magyarország kifejlésének lendületet adni képes volt volna, a létező körül-

mények közt nem lehetett más, mint maga Ferencz király, vagy főminisztere, Metternich herczeg; kiknek főtörekvésök azonban, fájdalom, oly annyira a kényuralom erősbitésére s egy összeszorító, minden szellemi mozgalmat elfojtó reactionarius kormányzat meggyökereztetésére czélozott, hogy magok körül minden más erő hatását lehetetlenné tették. Rajtok kívül az egyetlen József főherczeg nádor volt még személyes és tiszti viszonyainál fogva oly helyzetben, hogy ama szerepet játszhatta. És e nehéz feladat elvállalásától ő nem is volt idegen; sőt, helyesebben mondvá, ez volt ambitiojának célja, nyilvános életének fő törekvése. De, ámbár benne e nagy s nehéz műre a tehetség sem hiányzott; s más részről, mi a sükert eleve is biztosíthatta volna, a nemzet bizodalmával is dicsekedhetett: buzgó törekvései még is, mint alább elégszer látandjuk, nem szenvedtek-e majdnem minden kísérletnél hajótörést Ferencz király és Metternich kényuralmi elvein, reactionarius irányán?

Ezen elvek s irányok még soha sem voltak szűkkeblűebbek s minden szabadabb mozgalmat s öntevékenységet, — mi nélkül pedig haladásra gondolni sem lehet, gátlóbbak, mint a század harmadik tizedének elején, midőn a bécsi kabinet, megfeszített törekvései következtében, Németországban a szabadabb szellemet, Nápolyban, Siciliában, Piemontban a forradalmat elfojtotta. Az elzárás, a censura, a szellemi butítás, a titkos kémkedés kormányrendszere oly súlyosan nehezedett a nemzetre, hogy mindenfelé a legszomorúbb erkölcsi és anyagi pangás hatalmazott el a nemzeti életen. A nemzet nagyobb része, állapotának szánandóságát tudatlanságában alig érezve, — s mivel természetényekben bővelkedvén, phisikai szükségét nem szenvedett; a finomabb szellemi s erkölcsi élveket pedig, a kormány gondoskodása következtében, nem ismerte, — minden élénkebb vágy nélkül a jobb és szebb élet után, mintegy tompa aléltságban élte le napjait. Nemesebb ösztöneinek, melyek kebelében, félig öntudatlan állapotban szunnyadoznak vala, — minthogy a

A nemzeti
hangulat.

jelen kopár és borus volt, a kétes jövő pedig semmi szebb kilátással, semmi alapos reménynyel nem kecsegtetett, a mult kor emlékeiben keresett kielégítést. Ezeknek lapjai, ha több örömről s boldogságról nem is, de, a súlyosabb szenvedések mellett, kétségtelenül nagyobb dicsőségről, tevékenyebb erőről, magasztosabb nemzeti életről tesznek tanúságot. Az idők távolsága a jelen korénál súlyosabb szenvedések emlékezetét eltörülte, legalább megszelídítette; a nemzeti erő, nagyság és dicsőség képeit ellenben ragyogóbb fényben tüntette elő a mindenfelől csak tespedést, sorvadást mutató jelenben.

De, természetes, ezen keserédes, többé-kevesbbé költői merengés a multakon, nem elégitett ki minden kedélyt. A könnyelműebbek, felszínesebbek, kik az életet úgy veszik, a mint kínálkozik, anyagi élvezekbe merülve, feledték a nemzeti élet tespedését. A gazdag főnemeseink, jobbra még inkább Bécs felé fordulának, annak mulatságaiban, a császári udvar fényében, a székváros zajában, élveiben, szórakozásaiban kerestek magoknak kielégítést; minek aztán még ártalmasabb visszahatása lett a nemzeti állapotokra: fő nemeseink nagy része, mely állandólag Bécsben lakott vala, e céltalan, minden komolyabb foglalkodástól üres, élvámoros életben még könnyelműebbé lett, nyelvre s érzelmre egyaránt még inkább elnémetesedett; sokan közölök vagyoni tekintetben is elsüllyedtek.

Voltak mindazáltal többen, kik élénkebb nemzeti érzettől áthatva, forróbb hazaszeretettől lelkesítve, nemzetöket, hazájokat, s a mult kor szenvedéseinek emlékei miatt még inkább, függetlennek, szabadnak, a műveltség és jóllét pályáján előhaladottnak, virágzóknak óhajták vala látni; s kik most a nemzeti élet minden ágazatában elterjedt pangást, süllyedést szemlélve, melyből a szabadulásra ösvényt sehol sem látának, már nemzetök vég elsorvadását, fajuk diestelen elenyészését siratták. Bár szép, de hiú álom gyanánt tűnt fel előttök, egy jobb politikai jövő reménye. Még a bátrabb, tevékenyebb szel-

leműek is meggyőzőhetleneknek tarták már az akadályokat, melyeken keresztül kellett volna törniök, hogy szebb jövőre vergődhessenek. Sehol sem mutatkozott oly egyéniség, ki nagy eszméket, nagy szenvedélyeket, nagy bátorságot képviselt volna; minden a legszomorúbb állapotban pangott. A szenvtelenek csak kiváltságaik megőrzéséig terjeszték gondjaikat; a jobbak kétségbeestek. A több és súlyosabb küzdelmeket kiállott vénebbek sorában, kik szemtanúi valának az 1790-ben oly nagy reményekre jogosított nemzeti ébredésnek; szemtanúi azon szomorú változásnak is, mely szerint a nemes tűz, mely akkoron fellobogott, a kormány által részint erőszakkal, részint egyéb kormányeszközeinek lassu hatása alatt mindinkább elenyészett, s minden ismét az 1780-ki év előtti tespedésnek indult, — e vénebbek sorában nem vala ritkaság, találni oly nemesebb kedélyeket, kik mély gyászba merülve, vigasztalhatatlanul epednek vala nemzetök lassu enyészete miatt. Így mutatja fel, egyebek közt, összes történelmünk legkitűnőbb hőseinek egyike, új korunk Mózese, gróf Széchenyi István, a maga atyját Ferenőzet, a nemzeti muzeum hazafias lelkű alapítóját, ki, miután magas hivatalaiból elébb az udvarnak a titkos vádaskodások által felszított gyanúja miatt, utóbb kedvetlenségből kétszer is kilépett, élete végső éveit nemzetének süllyedése s reménytelen jövője miatt siránkozva tölti vala visszavonultságában. « Oh mily sokszor látám, — mond a jeles apának nagy fia, — mily sokszor látám, még mint gyöngé fiu, szegény atyámat búba merülve! S már akkor villant lelkemen keresztül, hogy magasbnak, valami sokkal nagyobb érdekűnek kell hatni reá, mint családi vagy házáleti bajok keserőségeinek. Mert Epiktetosz elveivel megbarátkozott keresztyén férfiu, mint ő vala, ilyféle gyötrelmeket mosolylyal tűrt. Akkor nem birtam felfogni bánatait. Beh nagyok lehettek azok! Később tudám, s most tudom, hogy nemzetünk alacsony létét gyászolta. A magyarnak napról napra mélyebbre süllyedése, és azon remény nélküli nézet, miszerint nem sokára és elkerülhetetlenül fogna éle-

tünk végórája ütni, okozá oly sokszori keserű epedéseit.... Nem tulajdonított a mindinkább lankadó testnek elég erőt és életet, halálos álmaiból kibontakoznia. S annyi polgári erényekkel fénylő atyám, mint «magyar,» reménytelen szállott sirjába! » Ily epedő gyötrelmek, ily bánatos előérzelmek, kétségkívül, sok más jó hazafinak is keserítik vala lelkét, és a jeles Széchenyi Ferencz nem egyedül szállott le a nemzeti feltámadás reménye nélkül sirjába. ¹⁾

És pedig már piroslanak vala láthatárunkon a nemzeti feltámadás hajnalának első sugárai! Ezen csoportokon kívül, melyeknek egyike a multak emlékein merengve keserédesen, másika az anyagi élvekbe merülve könnyelműen, feledé a jelent, harmadika a nemzet jövőjén kétségbeesve szállott le sirjába, — e tömbeken kívül létezett még a hazafiaknak egy kicsiny koszorúja, melynek jobbára ifjabb, annyi csalódásokon, mint amaz utólsók, még át nem esett, vagy a csalódásokkal is daczoló lelkes tagjai még nem estek kétségbe a nemzet jövődjére felett. Sőt, mennél fenyegetőbb volt a veszély, annál ernyedetlenebb buzgalommal munkálnak vala annak elhárításán, a nemzetiség és szabadság megmentésén. Ezen kis csoport, a közönséges elcsüggedésnek közepette, a látszólag mindenfélekép tespedő és sorvadó korban fejtette ki a nemzeti megifjodás és emelkedés egy új, hatalmas tényezőjét, a nemzeti nyelvet s irodalmat.

Bár a kormány a nemzetiséget nem támadta is meg egye-

¹⁾ Dessewffy József gr. 1820-ki aug. 25-én így ír egyebek közt Kazinczy Ferenczhez: «Ha meggondolja az ember, mennyi metallum ásatott ki csak I. Leopold idejétől fogva a magyar föld gyomrából, és be kevés forog abból a magyar ember markában: meg kell döbbsenni mind szerencsétlenségünkön, mind gyávaságunkon. Mind az ég, mind a föld mindent elkövetett érettünk; valamint azok, a kik minket századok óta igazgatnak, mindent elkövetnek ellenünk. Sokszor gondolkodom ezen méltatlanságok végéről és csak a történetek sorában, nem pedig nemzetem lelkében találok reménységet. Nem tudom min csodálkozzam jobban: azon-e, hogy sanyargatóink nem unták el még a sanyargatást, vagy pedig örökös elaljasodásunkon.» Kazinczy és Dessewffy levelezése III, 65.

nesen : a veszély azt még komolyabban fenyegette, mint az alkotmányos szabadságot. Az európai szellem irányát tekintve, az élesebb szemek előreláthaták, hogy a hazában uralkodó politikai tespedés csak addig tartand, míg vagy kívülről nem jő valamely újabb, nagyobbyszerű rázkodás; vagy benn a kormány nem mér valamely élesebb csapást a most ugyan csüggedtnek látszó, de alkotmányos szabadságára, kiváltságaira még mindig féltékeny nemességre, s nem ébreszti azt lomha tespedtségéből visszahatásra. De az elnémetesedett főnemességet a nemzetiség veszedelme, lassu enyészete sem volt képes felébreszteni buzgóbb hazafiuságra. Sokan közölök már nemzetök nyelvét sem értve, csak annyiban voltak még magyaroknak nevezhetők, a mennyiben magyar őseik családi nevét viselték, magyar javaik jövedelmét s a magyar főnemes kiváltságait élvezték. A fő aristocratia női felében pedig épen nagy ritkasággá vált már a nemzeti nyelv tudása; minél fogva ez a főnemesség nagy részének társalgási köreiből végkép kizáratott. S így maga a nemzet legelőkelőbb, legvagyonosabb osztályának egy része önmaga is elősegíté nemzetisége enyészését; míg ellenben az alkotmányt, legalább a mennyire kiváltságaikkal szoros kapcsolatban létezett, még ezen elkorcsult magyarok is becsben tarták, készek komolyabb veszély idején annak védelmére kelni. A megcsorbított, sőt még az elnyomott alkotmányt is vissza lehet pedig szerezni; de a meghalt nemzetiséget semmi hatalom sem képes többé új életre ébreszteni.

Ama lelkes kis hazafi-csoport ennél fogva a tespedés és csüggedés e szomorú korában sem szűnt meg ápolni a nemzetiség főtényezőjét, a hazai nyelvet s irodalmat : helyesen ítélvén hogy, ha a nemzetiség megizmosodik, élénkebb életre fejlík : az alkotmányos szabadság diadalát is elébb vagy utóbb múlhatatlanul kivivandja. És valóban, csak a honi nyelv s irodalom kifejlésétől s felvirágozásától lehetett várni, hogy mind a nemzetnek amaz elnémetesedett része is egészen viszszeressék a hazának; mind a nép nagyobb tömegében oly

fokig emelkedjék az erkölcsi erő, hogy képes legyen a haladás akadályait valahára legyőzni, elhárítani. Egyébiránt pedig, miután a kényuralom s reactio a nemzeti életet minden ágazataiban megzsibbasztotta, a politikai téren minden szabadabb mozgást meggátolt : egyedül a nyelv s irodalom művelésében nyílt még némileg szabadabb tér a hivatalt vállalni nem akaró, független s büszkébb lelkű hazafiak működésének.

Irodalmunk.

És valóban nagy részben a hazafiak e lelkes kis csoportjának köszönhetette aztán a nemzet a maga feltámadását hosszú, disztelen tespedéséből. Az általok előhozott szellemi mozgalomból, mely minden külső, kényuralmi behatásoktól ment maradt, származott nagy részben a koreszmék azon iránya, mely oly hatalmas visszahatást gyakorolt a kormány kényuralmi, reactionarius törekvései ellen. Az irodalom tisztázás s tágitás a nemzet eszmekörét; az, kivált annak költészeti ága, ébresztgeté a nemzeti érzelmeket, szítogatás ama buzgó felgerjedést, mely szégyenleni kezdé a nemzeti élet azon leketlen aléltságát, és vágyat kelte föl benne az emelkedésre, a korszerű haladásra. E lassu, csöndes előmunkálat nélkül a szellemi élet mezején, a bekövetkezett nemzeti visszahatás aligha lett volna oly általános, oly erélyes és kitartó, hogy a kormány magát végre kénytelennek érezze politikája megváltoztatására.

E szellemi mozgalom vázolására kell tehát, — ha csak rövid áttekintésben, csak a mozgalom főbb mozzanatait, szerzőit és vezéreit érintve is, áttérni elbeszélésünknek, hogy ezen kornak csak némileg is élethű képét ábrázolhassuk; mert — mint Toldy Ferencz oly helyesen mondja, — « a kik irodalmunk s kivált költészetünk történetét nem tudják, a nemzeti lélek fölgerjedése s az országos élet buzgóbb nyilatkozása egyik főbb tényezőjét nem ismerik. » Ezen észlelésnél azonban nem lehet feladatunk akár kimerítő történelmét adni ezen kori irodalmunknak s részletesen elbeszélni mind azon buzgó, nemes munkálkodást, melyet az eleinte kicsiny, de mind számra, mind erőre, mind hatásra nézve folyton növekedő írói

koszorú, nemzeti irodolmunk művelésében annyi akadályok daczára is kifejtett; akár az irodalmi műveket belbecsők, önálló jelentékeségök szerint mérlegelnünk s megítélnünk: mind ez az irodalom történelmének hivatása. Itt csak azt fogjuk nyomozni: mily érintkezés, milyen kölcsönös viszony létezett az irodalom s a cselekvényes élet között; mily lökést adott a külső élet a szellemi mozgalomnak; s ez minő visszahatást gyakorolt az állami s társadalmi élet tüneményeire? Csak körvonalaiban akarjuk tehát ábrázolni irodalmunkat, annak irányát s hatását a közéletre.¹⁾ Csak néhány jelesbjeit említendjük azon örökké kegyeletos emlékezetre s nemzeti hálára méltó hazafiaknak, kik, bár a tudatlan, vagy tespedő, vagy elnemzetietlenült közönség részvéttlensége miatt jobbára szegénységgel, nélkülözésekkel küzdve, még is szent buzgalommal, ernyedetlen kitartással fejleszték, idomiták az elhanyagolt nemzeti nyelvet, művelték, gazdagíták, emelék virágzatra az irodalmat; és így működve, mig, mondhatni, szívvérőkkel mentették meg az enyészetnek indult nemzetiséget, egyszersmind a politikai életnek is hatalmas lökést adtak.

A magyar nemzetnek egy kifejlett szellemi életre, virágzó irodalomra nem csak mint más nagy, előrehaladottabb nemzeteknek, a szellemi s erkölcsi nemesbülés végett; hanem egyszersmind az őt környező, számra nézve sokkal erősebb, többé kevesbbé ellenséges törekvésű, őt elnyelni, magokba felolvasztani ügyekező népek közt árván, minden rokon nélkül álló nemzetiségének az enyészettől megmentése végett is vala múlhatatlan szüksége. És kétségkívül ez volt oka annak, hogy

Irodalmi törekvések a múlt század végén.

¹⁾ És tán még ez is vakmerőségnek látszhatnék részemről, meggondolva, hogy az irodalom történetének megírására egy egész nemzeti könyvtár szükséges; én pedig, távol a hazától, ilyenre szert nem tehetek: azért mindjárt itt a kezdetben be kell vallanom, — mit a mily hálásan oly örömet is teszek, hogy ezen irodalomtörténeti vázolatot nagy érdemű Toldy Ferenczünk s nekem kedves barátom alapos buvárlatai, s jeles munkái, különösen « A magyar irodalom története » « A magyar költészet története » az « Irodalmi beszédek » és az « Irodalmi arczképek » nyomán írom.

a nemzet oly erőlyesen karolta fel a maga nyelvét s nemzeti-ségét II. József végső éveiben, oly nemesen, annyi reményekre jogosító lelkesedéssel lángolt fel mellette József halála után. A szent buzgalom 1790 óta soha sem aludt ki többé egészen a nemzet egy részében; de a körülmények egyátaljánban nem valának kedvezők arra, hogy az ébredés első tüzeiben támadt érdekeltség és buzgalom állandóvá válhasson; s az ápol-t remények irodalmunk gyorsabb kifejlése iránt megvalósul-janak. Már öt év múlva ismét gyászba borult a nemzetnek tisztulni alig kezdett ege. A nagy lendületet, melyet a kelet-kezett folyóiratok: a «Magyar Muza» és «Magyar Muzeum», az «Orpheus» és «Urania», a «Minden-es Gyűjtemény» és «Soféle» stb. s melyet részint ezekben, részint munkáik ön-álló kiadásaiban irodalmunk uttörői: Bessenyei György, Báróczy, Barcsay, Ányos, Baróti Szabó, Rajnis, Révay, Virág, Kazinczy, Kis János, Dajka, Dugonics, Bacsányi, Kármán, Verseg-hy, Csokonai, Szentjóbi Szabó, Fejér György, Péczely, Endrődy, Szerdahelyi, b. Orczy, Szilágyi Sámuel, Simay s többen mások, mind szép literaturai mind tudományos iro-dalmunknak adtak vala, már az 1795-dik év megakasztotta. A kormánynak az ugynevezett Martinovics-féle összeesküvés alkalmával s azontul a demokratiai eszmék s elvek kiirtása végett foganatba vett retteg-tető rendszere, az élénk, de még csak kicsiny körre terjedt szelle-mi mozgalmat egy csapással megszüntette. Többen legjelesebb tudósaink s íróink közül az összeesküvésbeni részvét-ről s ennek folytában felségsértés-ről vádoltatván, elfogattak. Ezek közt volt, a komolyabb tuda-mányokkal foglalkodó Hajnóczyt és Laczkovicsot mellőzve, a tevékenysége, az erőket ösztönző, egyesítő hatása által iro-dalmunknak némileg már akkor vezérévé lett Kazinczy Ferencz; ezek közt Verseg-hy, Bacsányi, Szentjóbi Szabó, stb. kik mindnyájan többé kevesebb huzamosan, külföldi várak börtö-neiben elzárva tespedének. Mások, a magoknál nem bűnő-sebb, de szerencsétlenebb társaik veszedelme által megfélén-

kítve, elhallgattak. Miként másutt¹⁾ elbeszértük, a legkitünőbb tehetségű ifjak közül számosan esvén áldozatul Thugut miniszter állampolitikájának, mely kiváltképen a tudományt, irodalmat, felvilágosodást s a kor szabadabb eszméi iránt rendszerint fogékony jelesebb tehetségeket tette üldözése czéljává: az irodalom elhalt vagy kivégzett vagy börtönök falai közt sínylő, régiebb művelőinek helyét új erők, új munkások huzamosabb ideig nem pótolták. A tudomány s irodalom pályáját még az is veszélyesnek tünteté fel az ifjabb nemzedék előtt, hogy azok is, kiket a fürgeteg el nem sodort, mint Révay, Virág, Kis, Dugonics stb. mindnyájan több évig mélyen hallgatának; hogy a nyelvművelő társaságok is, melyek a József halála utáni fölgerjedésben keletkeztek vala, jobbra eltiltattak; a folyóiratok pedig, melyek elébb az irodalomban oly üdves versenyt, oly élénkséget teremtettek elő, mind megszűntek. Siri csend állott be, az irodalomra szintoly fojtólag ható, mint a közéletre.

Az új század azonban, melynek elején a nagyszerű világ-események s a nyomasztó hazai állapotok a politikai ellenzéket erőlyesebb visszahatásra ébresztették, az irodalomba is, ugy a prózaiba, mint a költészetibe, megint több eleven-séget hozott.

Hogy prózai, tudományos irodalmunknak csak azon ágait említsük, melyeknek a közéletre mindenha nagy a hatása: a történelemben mindjárt a század elején feltűntek a Budai testvérpár szintoly becses, mint amily hiányt pótló munkáik. A mult században még nem volt irodalmunkban magyar nyelvű történeti munka, mely akár a kritika akár az előadás tekintetében figyelmet érdemelt volna; jelesebb történetíróink eddig vagy latin vagy német nyelven irtak; s a csak magyarul olvasó közönség nem talált jóra való könyvet, melyből az ősök tetteiről, hazája viszontagságairól ismeretet szerezhetett volna. A Budai testvérek, Ferencz és Ézsajás, valának az első, kik

Történelem.
A Budai
testvérpár.

¹⁾ Magyaror. Történelme VI, 126. kövv.

a közönséget ily, honi nyelvű történeti munkákkal megajándékozták; ők lettek alapítói, úttörői a magyar nyelvű történetírásnak. Ferencz classikai becsű, még korunkban is örömet olvasott «Magyarország historiájára való Lexikonával», Ezsajás «Közönséges Historiájával», «A régi tudós világ Historiájával», «A régi római írók életével», de főleg «Magyarország Historiájával», — oly könyveket adtak a közönség kezébe, melyek, helyes kritikával, az események gondos megválasztásával, elfogulatlan vizsgálattal, és szoros tárgylagossággal irva, a történetek ismeretére s helyes felfogására, a történelmi érzék fölébresztésére s ápolására kiszámíthatlan hatást gyakoroltak a közönségben, melynek kivált Ferencz Lexikona méltán kedvencz olvasmányává lett.

Virág Benedek
Magyar
Századai.

Egy fő hiánya volt e, különben becses, hasznos munkának: az, hogy a debreczeni iskola elavult nyelvén irattak, daczára annak, hogy a Révay Miklós által nyelvünk rendszerében meggyújtott fáklyavilág sugárainál, Báróczy s Kazinczy példáit követve, jobb íróink már az új kor választékos, szabatos nyelvén kezdenek vala írni. E hiányt azonban teljesen pótlá Virág Benedek, «a nemzeti lélek tüzes ébresztője», ki valamint a szépliteratúrában, már a mult század vége felé, teremtetője volt lyrai költészetünk egyik ágának, a philosophiai és herosi ódának: úgy a «Magyar Századok» két kötetében (1808—16), melyekben, az országszerzéstől kezdve, Zsigmond haláláig halad, Révay történeti nyelvészete nagyszerű eredményeit alkalmazva, példányává lőn a nyelvbeli classicitásnak, melyben szabatosság, hangzatosság és egyszerűség egyaránt gyönyörködtetik az olvasót. De Virág Századainak nem a nyelvi tökély képezi fő becsét: «a historiai alkotó szellem az, mely a Magyar Századokat oly becsesekké teszi, — ugymond Toldy Ferencz. Plastikai alakítással vezeti elénkbe a nemzet történeteit, s a tömött, velős előadás nagy számát a tényeknek úgy állítja össze s úgy itéli meg, hogy hívebb képét nyerjük általa a nemzetnek, a koroknak s egyes szereplőknek, mint más sokkal bővebb írókból. Virág philosophus történetíró,

ki a tettekből azok szellemét olvassa ki, kinek kritikája e szellem kitüntetésében munkás inkább, mint az adatok körül. Felfogása nem a régiségbuvár holt, hanem a philosophus eleven felfogása. S nemzeties mindenütt. » Daczára papi, szerzetesi állapotának, független s elfogulatlan szellemmel bírálja a kort, az eseményeket. «Ő csak *egy* igazságot ismer s azt bátran ki is mondja. »

És mit Virág Benedek oly dicsően kezdett, folytatá azt Horvát István.
írói pályája első felében Horvát István, ki, a Kulcsár lapjaiban adott többféle becses adalék után, Nagy Lajosról és Hunyady Mátyásról irt monographjai által nagy figyelmet ébresztett. Ezen értekezések, mint Toldy mondja, « új időszakot hirdetének történetvizsgálatunk mezején, ... nem annyira a világosságra hozott sok becses és új adatoknál, mint inkább azon új szellemnél fogva, mely kétségkívül Virág Benedek « Magyar Századai » által felköltve, azokban általános érvényt követelve lengedezett. Harcz volt ez a hagyományos kényelemmel berögzött nézetek és a másodkezűség ellen a történetben; gyakorlatilag ki volt mutatva a források közvetlen tanulmányozásának mulhatatlansága minden, bármi csekélynek vagy megoldottnak látszó, kérdés körül; kétkedés támasztatott összes történeti materiálénk iránt, melynek e néhány fejtegetés is teljes elégtelenségét érezte; de harcz volt egyszersmind az idegenszerű felfogás ellen a hazai történetben. A külföld nézetei ne ingassanak meg határozottan nemzeti álláspontunkon; tanuljuk a külföld irodalmait, de azok ne erőszakoljanak reánk semmit, a mi saját kutfőinkkel s a nemzet történetének szellemével, öntudatával összhangban nincs: e leczke szól ki körülbelül e nem nagy terjedelmű próbatételekből, melyeknek érdekét a nagy közönségre nézve sok új isme és nézet nevelte... Az így kezdett pálya a « Tudományos Gyűjtemény » megalapításával új hévvel folyt. Irodalom- és némely országtörténeti közlemények nevelték a tudományt, melyek közt legfontosabb Schwartner diplomatikájának szinte szenvedélyes, de felette tanulságos, bő bírálata, melylyel kezdődik tulajdonképen a magyar ok-

mánytan. » Azonban Horvát István fő munkáját « Verbőczy István emlékezete, » melylyel egy nagyobb történeti munkának kezdetét veté meg, de melyből egyedül a II. kötet, a Hunt-Páznán nemzetség oklevéltára, jelent meg, — s még inkább az 1820-ban kiadott « Magyarország gyökeres régi nemzetségeiről » képezi, « mely akár a nemzéktant és történetét, akár és főleg jogtörténetünket tekintsük, mindenikre új és meglepő világosságot hint. » Horvát István majdnem hihetetlenül bő olvasottsága mellett a nyomtatott s írott kútfőkben, — mikre nézve nagyítás nélkül vallhatá magáról, hogy háromezréz oklevelet olvasott és tekintett végig, — s ennél fogva nemzetünk belső élete mindennemű nyilvánulásainak oly terjedelmes ismerete mellett, tulajdonképen a magyar nemzet erkölcsi történetének megírására volt hivatva. Felette kár, hogy a helyett pályája második felében, melyet az 1825-ben kiadott « Rajzolatok a magyar nemzet legrégibb történeteiből » czimű munkájával kezdett meg nyilvánosan, nem csak maga rögeszmékké vált meddő ábrándokra tévedt, hanem több másokat is hasonló irányba tévesztett.

Minthogy az igazgatás, törvénykezés szintugy mint a közoktatás a római katolikus felekezethnél még egészen latin nyelven folyt: a politikai és jogtudományok még kevés mévelőre találtak honi nyelvünkön; s ha e szakban hozott is néhány értekezést a Tudományos Gyűjtemény, nagyobb figyelmet azok is alig érdemelnek. Minden mit irodalmunk e téren ezen évek alatt előmutathat, azon néhány kézi könyvből áll, melyeket a tiszántuli ref. egyházkerületben lévő főiskolák tanárai hallgatóik számára készítettek; mert e hazafias lelkű kerület a magyar nyelvet már az 1797-ki májusban tartott közgyűlésén beültette a tudományok székébe. Ezeken kívül tán csak az egy Magda Pál statistikája (1819), nyelvünkön az első, érdemel figyelmet.

Philosophia.
Sárvári Pál és
Fejér György.

A jogi és politikai tudományoknál több elmeszüleményt mutathat fel e korban irodalmunk a philosophiában; bár egyébiránt az iskolákban ennek is a latin nyelv volt köz-

lőnye. Az Apáczai óta nyelvünkön alig mívelt philosophiát ezen korban két jeles férfi képviselte irodalmunkban : Sárvári Pál, debreczeni tanár, és Fejér György, pesti tanár, majd Győr kerületi tanulmányi főigazgató s végre a pesti egyetem könyvtárnoka. Sárvári a század elején az erkölcsi philosophia két kötetével ajándékozta meg tudományos irodalmunkat; mely munka, bár azt az újabb kor, a még fejletlen műnyelv gyarlóságai s darabosságai miatt, elfeledte, akkoron mind a tudomány színvonaláig emelkedett tanait és szellemét, mind előadását tekintve, a legjobb magyar tanmunkák közé tartozott, s kétségbevonhatlanul diszévelé vált irodalmunknak. Sárváriénál terjedtebb lőn a közönsége Fejér munkáinak, melyek közül «Anthropológiája», s erre építve, «Az ember kimíveltetése», két kötetben, esik e korszakba. Mig Sárvári leginkább Leibnitz, Wolf és Kant német bölcseészek tanait szólaltatá meg nyelvünkön: Fejér «mint öngondolkodó eklektikus tűnik fel a bölcseészeti pályán, s valódi előfutnoka ama, lényegében gyakorlati philosophiának, mely újabb időkben hol «magyar,» hol «egyezményes» bölcseészet nevet nyert; mely a tapasztalásból indulva ki, a bölcseészeti igazságokat az ember minden oldalu kifejlődésére vonatkoztatja, ebbeli hatásuk szerint becsüli, veszi fel complexusába s e gyakorlati czél tekintetéből az előadásban a lehető legnagyobb világosságot követeli. Ehezképest volt is Fejér György ezen munkáinak hatása amaz időben a közönségre, mely azokat érdekel olvasta, szerette s tanaikat egyedüli helyes bölcseészetnek tartotta » — úgy mond Toldy Ferencz.

E szorosan tudományos és rendszeres elmeszüleményekhez, melyek nem annyira összes, e korban még jobbára idegen nyelven szerzett tudományosságunknak, mint a magyar nyelvű tudománynak óramutatói, — hozzákapcsolhatjuk még azon nyelvészeti, széptani s nevelési értekezéseket vagy önálló munkákat, melyekben Kölcey, Döbrentei, Fáy András tűntek ki leginkább; és azon közhasznu dolgozatokat, melyek a nagy közönség ismereteinek szélesbitésére, eszméinek tisztázására

czéloztak, s melyek közt Kis János « Természet csudái », « Nemzeteket s országokat ismertető három kötetes gyűjteménye » és « Nevezetes utazások tárháza », nyolcz kötetben, voltak a legolvasottabbak.

Mind a tudományok, mind a közhasznu ismeretek terjesztésében nagy hasznára vált irodalmunknak, a Döbrentei Gábor által 1813-ban megindított, leginkább irodalomtörténeti, széptani és bölcészeti irányu « Erdélyi Muzeum » mellett, a « Tudományos Gyűjtemény » czimű havi irat, melyet 1817-ben Fejér György egyetemi tanár indított meg; mely aztán többféle szerkesztőségek alatt számos éveken át tárházává lőn iróink mindenféle kisebb elmeszüleményeinek, küzdterévé a mindinkább élénkülő szellemi mozgalomnak. E folyóirat, az ismeretek minden ágaira kiterjeszkedvén, számos nagy becsű értekezésekkel gyarapította irodalmunkat, melyek mintegy előfutói voltak az utóbb a tudomány minden nemeiben megjelent önálló szakmunkáknak. Ez hozott sok, szintoly alaposan mint szépen dolgozott, történeti és országismertető értekezéseket b. Mednyánszky Alajostól, ki eddigelé csak német nyelven művelé történelmünket. Itt rakta le Tessedik Ferencz külföldi utazásaiban szerzett tapasztalatai és ismereteinek kincseit. Itt vívatott részben a mindjárt említendő nyelvharcz. Itt tette közzé Horvát István, irodalmi, országtörténeti s diplomatikai értekezéseit; itt Kölcsey és Berzsenyi, Horváth Endre és Kazinczy Ferencz széptani s kritikai közleményeiket. Szóval alig volt e korban nevesebb író, ki e folyóiratot becses értekezéseivel nem gyarapította volna.

Kulcsár István.

Bár mily rövid s hiányos is ezen irodalomtörténeti vázlatunk, egy férfit nem szabad abból kifelejtenuünk, kinél hatályosabban e korszak alatt senki sem ápolta s mozdította elő tollal, szóval, tettel és áldozattal irodalmunk és nemzeti-ségünk ügyét. E férfiú Kulcsár István. « Igen kevés nevet mutathat fel nemzetiségünk és irodalmunk története, — mondja Toldy Ferencz, — mely, ha néhány földi hatalmast kiveszünk, annyi száakkal van annak haladásával összeszöve,

mint a tekintélytelen eredetű, közép módú s a polgári társaságban oly szerény állásu Kulcsár Istváné. » Ő nemcsak maga irt, de koronként másoktól készített ismeret- s tudomány-terjesztő munkákat is adott ki saját költségein; a nemzeti nyelv és nyelvtudomány fejlesztésére koronként pályakérdéseket hirdetett, jutalmakat tűzött ki, s általában tanácsosal, pénzzel oly buzgón és szívesen támogatta író társait, hogy az irodalomnak ez időben nem volt ily kész Mæcenje, mint ő, ki minden fillérét maga is tollával kereste. Vendégszerető, nyílt háza gyűlhelye volt a Pesten lakó, vagy koronként oda utazott íróknak. « Nem volt idejében ismeretes irodalmár, ki körét ne nevelte volna. Ezen ebédek és vacsorák symposionok voltak, melyeken csak irodalmi és magyar nyelvészeti kérdések és ügyek tárgyalattak. » Miután az 1804-ben megindított « Eredeti Történetírók » gyűjteménye, a magyar olvasó közönségben, melynek még csak mulattató, legfelebb költői olvasmány kellett, részvétre nem talált vala, avval felhagyván, 1806-ban « Hazai Tudósítások » czíme alatt azon nagy fontosságú közlőnyt indította meg, mely ez idő óta huszonhat éven át egyetlen volt az országban. E hirlapot hasonlítani sem lehet ugyan mái hirlapírázatunkhoz, melyben a politikai, állam-gazdászati s társadalmi kérdések oly bátorsággal, annyi tudománnyal és szellemmel tárgyalatnak. Ezt akkor sem a censura szigorú korlátai, sem a szerkesztők korlátolt tehetsége s készülsége, sem a közönség fejletlensége nem engedte. De volt egy kérdés, azon korban a legfontosabb, melyre nézve kiszámíthatatlan volt Kulcsár lapjának hatása : a nemzetiség kérdése. « Soha nyomtatott betű, béke idején, sem többször, sem nyíltabban, sem több határozottsággal nem hirdette a nemzetiség historiai jogát, mint az övé.... E kérdésben nagy, halhatatlan volt Kulcsár érdeme; mert a mit a feliratok a gyűlésteremekből deákul vittek a trón zsámolyához, azt ő szabad ég alatt hirdette s folytonos és nem szünő állandósággal cseppenként oltotta belénk. Nem lázította fel vérünket, de lassanként elősegítette átváltozásunkat » —

mondja a sokszor dicsért Toldy Ferencz. «Cultura által nemesített nemzeti lélek, volt az ő jelszava; s erre szerinte három út vezetett : tudomány, irodalom, nemzeti szinpad.» Ezen utósónak felállítására ő annyit cselekedett, izgatott, mennyi csak egy magán embertől s hirlapírótól kitelik. A tudományos irodalom művelése végett, feltámasztotta a magyar tudós társaságnak Révay által indítványozott s az idő által ismét elejtett kérdését; s reá birta gr. Teleki Lászlót, hogy annak újabb fejtegetésére jutalmat tenne ki. Majd, 1817-ben maga is egy új közlőnyt indított meg annak számára a hirlapjához kapcsolt «Hasznos Multságokban,» mely által a csupán magyarul olvasókkal, a mulattatók s közhasznúak mellett, a tudományos és széptani ismereteket is ügyekezett megízleltetni.

Marczibányi
intézet.

Az üdvös izgatás, melyet Kulcsár egy magyar tudós társaság felállítása körül lapjaiban folytatott, nem sokára meg is termette gyümölcsét. A nemes, hazafias lelkű Marczibányi István, az eszmét oly hévvel karolta fel, hogy, híre szerint, ötven ezer forintot szándékozott áldozni annak létesítésére. A jeles hazafi, már 1810-ben meghalálózván, nem láthatá ugyan megvalósulva az üdvös indítványt; mindazáltal végrendeletében egy jutalmazó intézetet alapított, mely a nemzeti nyelv művelésére évenként pályakérdéseket tűzne ki, s azon kívül az év folytában megjelent legjobb magyar elméműveknek is díjakat osztana. Az anyagi jutalomhoz aztán a közkitüntetés eszméje is hozzá kapcsoltatott; mert a díjak az intézetet kezelő Pest vármegye hatósága által nyilvános ünnepélyességgel valának kiosztandók. Az intézet a nádor pártfogásába ajánltatott, ki, minden eféle haladás buzgó pártolója, a díjak becsét aztán még azon kitüntetéssel emelte, hogy azokat önkezével ígérte kiosztani. Az első díjosztáskor, 1817-ben, Pethe és Virág Benedek munkái koszorúztattak meg. Ugyanazon alkalommal a nyelv kiművelését célzó kérdések tűzettek ki újabb pályázatra; melyen aztán gr. Teleki József nyerte el a jutalmat, kinek ekkor a főherczeg nádor,

Ferdinánd főherczeg s koronaörökös jelenlétében, nyujtotta át a pályabért. Az intézet ezóta a Vitéz-féle alapítvánnyal s a Teleki-féle díjjal gyarapodván, a nyelvre vonatkozókon kívül a tudományok más ágaiban is, kivált a történelemben, tűzött ki pályakérdéseket.

E hazafiui törekvések s áldozatok mind nagyobb lendületet adtak a magyar nyelvű komolyabb tudományoknak, melyek elébb majdnem kizárólag az iskolák nyelvén, a deákon, míveltettek vala, s mind szélesebb körökben terjeszték a tudományos ismereteket. Mig pedig ekként a gyarapodó prózai irodalom a nemzet tudományosságát nevelte, fogalmait tisztázta, eszmekörét tágitotta : a költészet s általában a szépliteratura, még nagyobb mérvben, számos kitűnő erők által míveltetvén, a nemzeti szellemet szítogatá, a nemzetiség érzelmét ébresztgeté és szilárditá a tömegekben; egyszersmind pedig a nyelv gyakorlati kifejtését is ez fogta gondjai alá.

Költészet és nyelv.

Ama főntebb említett szerencsétlenség, mely iróinkat a mult század utolsó tizedében elnémitotta, a költészetet még érzékenyebben sújtotta, mint a prózai irodalmat; nemcsak mivel költőink több jelesét megfosztotta szabadságától, hanem azért is, mivel a költészet némely fő tárgyának, a hazának, szabadságnak stb. megéneklését veszélyesnek mutatta fel. Az új század azonban, melynek elején a nagyszerű világesemények s a nyomasztó hazai állapotok a politikai ellenzékét erélyesebb visszahatásra ébresztették, a költészeti irodalomra nézve is új korszakot nyitott meg. Mindjárt a század első évében lépett fel «Himfyje» első kötetével, «A kesergő szerelemmel», Kisfaludy Sándor. Követték ezt néhány év mulva (1807-ben) «A boldog szerelem» és a «Regék a magyar előidőből» : Csobáncz, Tátika, Somlyó; utóbb «Dobozy Mihály és hitvese», a «Szentmihályhegyi Remete», «A megboszuult hitszegő», a «Gyula Szerelme» czimű regék és számos történelmi drámák.

Kisfaludy Sándor.

Hogy a példátlan hatásról, melyet e művek, kivált Himfy szerelmei és a regék, a közönségre gyakoroltak, számot ad-

hassunk, el kell mondanunk ezek forrását, genesisét, melyet a költő, eddigelé kiadatlan «Hattyudalában» önmaga ekként énekel meg:

....Fájt lelkennek, folyvást látnom,
 A magyar mint tűnedez
 Nyelvével és ruhájával; —
 S a német mint fejledez.
 Fájt hallanom, magyarokban
 Magyar hang mint némult el;
 S magyar is, ha szólíttaték,
 Divat, németül felel....

Fájt látnom, mely igen könnyen
 Lőn németté sok magyar,
 S magyar lenni, mint szűnt meg már
 Az elfajult felsőbb kar,....
 ....De még inkább fájt, látnom ezt
 Nemzetem nőnemében....

Sebesebben korcsulának,
 Mint a nemzet fiai,
 Nemzetiség tagadásban,
 Nyelv s összekás-hagyásban,
 Annyira, hogy büszkélkedtek
 Magyarul nem tudásban....

Nem volt magyar haza s nemzet
 Már a nőagyvelőben;
 Nem magyar szív a kebelben;
 Nem magyar tej emlőben,
 Hogy anyából gyermekekbe
 Magyar ősvér ömlene,
 És az anya ajkairól
 Magyar hangzat fejlene....

S én, még alig pelyhesedő
 Bölcselkedést tanuló,
 Látván, miként válik rendben
 Nőkből nemzet-áruló,
 Az isteni gondviselés
 Iránt majdmajd bóduló, —
 Én valék korcsult Pozsonyban
 A legbúsabb búsuló....

Rögös, gúnyos és lenézett
 Volt az író pályája,
 Olvasatlan, jutalmatlan
 Magyar író munkája ;
 Pénzevesztett könyvkiadó,
 Mert olvasót nem nyere ;
 S annak éhen veszés sorsa,
 Kinek ez volt kenyere.

Mind e mellett reményt nyújtott
 Nékem azon sejtelem,
 Hogy ha bennem gerjedhetett
 Vonzalom és érzelem
 Minden iránt, mit magyar szív
 S rokon kebel érezhet :
 Hát lehet még több magyar is
 Ki velem megegyezhet.

És vágy gyúladt kebelemben
 A nemzethez szólni,
 És megrázni, ébredjen fel
 Sorsot jobbat váltani...
 Meggyőződve lévén arról :
 Ha erről nem tehetünk,
 Sem magyarok, sem szabadok
 Sokáig nem lehetünk....

Élni volt hát feltételem,
 Nemzetemnek, hazámnak,
 Kellőn s gyorsan mig megkondul
 Harangja végórámnak....
 Ámde, miként? — volt a kérdés.
 Mi az, min most búsan agg
 A hazában minden igaz
 Hazafi és nemzettag ?

Az a nemzet korcsulása,
 Nemzetiség fogyása,
 Magyar nyelvnek némulása,
 És léleknek mulása.
 Mert a nem rég fellobbant tűz
 Szalmatűz volt, s hamar fűlt,
 S utána a már rég koresult
 Még bujábban elfajult....

Ezt gondolva meggyőződtem :
 Hogy ki úgy tud szólni
 Magyar szívhez, magyar vérhez,
 Hogy szava visszhangzani
 Pendüljön rokon érzettől
 Kebelben, agyvelőben :
 A magyarnak legüdvösben
 Az szolgál ez időben....

S irám *Himfy szerelmeit*
 Déli ég s nép lángjával, ¹⁾
 Őskeleti természetben,
 Magyar kebel bújával,
 Hazám édes emlékeinek
 Elmémbe és keblemben,
 Kiváнатim ostromában,
 Égő sebbel lelkemben.

A költő remekül oldá meg a feladatot, s teljesen elérte a kitűzött magas czélt : költészetének hatása oly nagy, oly általános lett, hogy Kisfaludy Sándort méltán az első *nemzeti* költőnek nevezhetjük. E dalok, e regék — mond Toldy — melyekben « a jellemek, érzelmek, az uralkodó indokok, őseinknek egész házi s népi élete, kifejezés, oly igen honias, s maga a nyelv is oly jellemzetes és összeolvadó a magyarság lényegével, » — mindjárt megjelenésök után oly annyira kedvenceivé lőnek a magyar közönségnek, hogy ez azokat szelvében könyv nélkül szavalá s éneklé. Hatásuknak titka nem csak az érzelem lobogó tüzeiben, s a képzelet élénkségében és rendkívüli változatosságában; nem csak az élénk, erőteljes előadásban, a verselés kellemes könnyűségében, s az általában új, szokatlan nyelv gazdagságában és választékoságában, szóval, a műnek belső becsében; hanem abban is rejlik, hogy azok lényegileg magyarok, hogy a költő ihlettségének egyik fő forrása, muzsájának egyik fő tényezője a

¹⁾ A kir. testőrségből 1797-ben hadi pályára lépven, Milano megvétele-nél 1800-ban a francziák hadi foglyává lett; s mint ilyen, a lunévillei békekötésig, dél-keleti Franciaországban, Draguignan városkában töltötte idejét.

nemzetiség. A történelmi reminiscentiák beszövése; a, bár óvatos, vonatkozások a dicső mult kor után a szomorú jelenre, oly bánatos húrokat érintének a keblekben, hogy hangjokra, köny fakadozék a honfi és honleány szemében.

Kisfaludy Sándor műveinek fényes sükere, s a némileg kedvezőbbekké változott politikai viszonyok felbátoríták a megfélemlítő rendszer alatt elnémult régibb írókat is, és mellettök az ifjabb nemzedékből új erőket is ösztönzének az irodalom munkásainak sorába állani. Felszólalt újra Virág Benedek, «a hazaszeretet és erény éneklője s a nemzeti lélek tüzes ébresztője,» ki, valamint régibb, még a mult század végén kiadott költeményeiben, úgy újabb ódái s epistoláiban is, bár kora hanyatló erejével, mind végiglen a valódi érdemet, szabadságot, a nemes munkásság által szerzett jó hirt s nevet dicsőítette, a hiu fényt, lelketlenséget, honfiatlanságot, meg hasonlást korbácsolá. Felszólalt Révay Miklós is, nem csak

classikai becsű költeményeivel; hanem miután, számos irigyei s ellenségei daczára, 1802-ben a pesti egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanári székét, — melytől, mint Toldy mondja, nem ő vett, de melynek ő adott fényt, — elfoglalta, halhatatlan nyelvtani munkáival. «Uraim, nem tudunk magyarul,» — így köszönte be, ezen első szaván szinte megbotránkozott, de annak igazságáról csak hamar meggyőződött tanítványainál. És mindjárt a következő évben megindultak «A magyar irodalom régiségei,» melyeket pár év mulva rendszeres magyar nyelvtana két kötetben, s több nyelvtani értekezései követének. E nagy alaposságu, mély tudományu nyelvész i műveivel Révay örökre megalapította nyelvünk rendszerét. — Felszólalt ismét a gazdag költői erű, a tévedéseiben is genialis, hazafias tűzű, a gúnyorban kimeríthetetlen Csokonai Vitéz Mihály; — fel a sok oldalú, élénk munkásságu Kis János, ki egyebek közt 1805-ben «A magyar nyelv állapotjáról, kiművelhetése módjairól s eszközeiről» irt pályakoszorús munkája által, melyre Kulcsár tűzte volt ki a díjat, új diszt szerzett szende költeményeiről és számos közhasznu

Virág
Benedek.

Révay Miklós.

Csokonai
Vitéz Mihály.

Kis János.

kiadványairól ismeretes nevére. A honi nyelv iránti buzgalom annyira megkapta a nemzetet, hogy nemcsak országgyűléseken sürgeté s törvényesen is terjeszté annak divatát; hanem magok a vármegyei hatóságok is testületileg dolgoznak vala egy kimerítő magyar szótáron.

Kazinczy
Ferencz.

De kit minden mások előtt kellett volna említenem, mert minden mások felett nagyobb az érdeme és dicsősége nyelvünk s irodalmunk kifejtésében s felvirágoztatásában, — felszólalt kötetlen irányunk teremője, Kazinczy Ferencz is. Benne még a fogság sanyaruságai sem voltak képesek előlni az irodalmi munkásságot. Midőn börtöne őreinek szigora megsúlyosbulván, könyveitől, papirosaitól, mik neki egy időre visszaadtak volt, ismét megfosztatott, ő rozsdafestékekkel, néha vérével, s ha tolla nem volt, az ablakáról lefejtett ónból készített stilussal irogatá tele a hozzá koronként belopott könyveket. Mihelyt fogságából 1801-ki juniushban szabadon bocsáttatott, bár lelketlen s lelkiösmeretlen rokonainak rajta elkövetett igazságtalanságai miatt mind nyomasztóbbá lett, többször inséggel határos szegénység sanyaruságai által gyötretve, — soha nem lankadó kedvvel, nem ernyedő buzgalommal folytatta irodalmi munkásságát. Másfél év mulva már hét kötetnyi egyveleg munka áll vala készen sajtó alá, melyek által a nyelvújítás nagy eszméjét gyakorlatilag megfejtve, az új izlésnek, új szellemnek, s egy nemes, választékos, szabatos irodalmi nyelvnek kész példányait akará nemzetének elejébe terjeszteni. De a magyar írónak akkor még nem volt olvasó közönsége; kiadó sem akadt tehát a nagy gonddal készült munkákra, s hogy velök nemzetét megajándékozhasssa, önmagának kellett áldoznia különben is szűk vagyonából. De a nagy czél előtt még ettől sem rettent vissza a hő keblű hazafi. Az írói nyelvet, Báróczy óta, már a mult század végén új szavakkal és szólásformákkal kezdik vala némelyek gazdagítani, csinosítani s elkülöníteni a nép nyelvétől. Mivel azonban az újítók nagyobb része a nyelv szellemének kellő ismerete s tanulmányozása nélkül, szertelenül fogott a munkához,

Nyelvújítás.

a törekvés majdnem általános ellenzést idézett elő. A debreczeni, ugynevezett népies, iskola nagy zajt ütött a «nyelvrontók» ellen; s vele együtt sokan inkább megszokott csíntalan, lapos népiességében kívánták hagyni a nyelvet, mint kiforgatva látni sajátos geniusából; és, mivel az okszerű, helyes újítás módját, lehetőségét be nem látták, minden újításnak heves ellenzőivé lettek.

De Kazinczynak rendíthetetlen volt a meggyőződése hogy, ha irodalmunkat valaha a más mívelt nemzetekével egy színvonalban óhajtjuk látni, mindenek előtt nyelvünknek kell megújulnia; felül kell emelkednie ama köznapias laposságon, mely azt oly szélessé, szín- és jellemtelenné teszi; gazdagabbá és változatosabbá, szabatosabbá és nemesebbé kell idomulnia, hogy képes legyen minden tárgy sajátosságaihoz simúlui, a kötött és kötetlen beszéd minden széptani formáit fölvenni; szóval, a mívelt világ irodalmaiban divatos észjárást visszatükrözni. Helyesen ítélte ő, hogy e nagy czélt, az újítástóli általános idegenség mellett, egyes lassu javításokkal nem fogja megközelíthetni; hogy itt tehát merészen keresztül kell törni a szűkkeblű félénkség s megrögzött avatatlanság korlátaín: forradalmat kell előidézni, melynek pártharczai a jó ügyet, — min egy perczig sem kételkedett, gyorsan diadalra vezessék. Csak ilyféle zajosabb harc által remélhető elérni azt is, hogy a kormányrendszer által tudatlanságba, apathiába és tespedésbe sülyesztett nemzetet felrázza, benne az irodalom iránt érdekeltséget, olvasási vágyat ébreszsen; minek következtében a szellemi mozgalom a nemzet egész értelmiségét megragadja.

A régiebb, ismert nevű írók közül Kis Jánosnak, Virág Benedeknek, a már aszkóros Révaynak s néhány másoknak, kik magok is ösztönszerűleg követik vala ugyanazon irányt, helyeslésében nem kételkedheték Kazinczy; a feltűnedező ifjabb erők közül pedig a jelesebbeket, Berzsenyi Dánielt, Kölcsey Ferenczet, Szemere Pált, Vitkovicsot, Horvát Istvánt, Döbrenteyt, Helmecezyt s másokat, kik arra szinte önként

hajlanak vala, hamar megnyerte irányának. Munkáinak kiadása 1808-ban valahára megindult. Mire ezekben törekedett, hogy minden kötet «a stylistikának más meg más neméből adjon elő valamely külföldi remekmívet», s hogy az avatatlan s avasdi «nagy seregnek ne tessék», — teljesen elérte; mert míg az új szellemű nyelvezetet, «mely a franczia atticismussal és elegantiával ismerteté meg az olvasót» minden finom izlésű tapssal fogadta: az ó népies nyelvezet barátai azt hangosan kárhoztatták. A harczot azonban tulajdonképen egyedül a társas téren, felette élénk polemiai levelezése által kezdé meg, s csak 1811-ben, a «Vitkovics Mihály barátjához irt poetai Epistolával» és a «Tövissek és Virágok» czimű verses könyvével, melyet önmaga «grammatikai és aesthetikai epigrammáknak» nevezett, vitte a nagy közönség elébe.

Ezen izgató, ingerlő, kihívó iratok, melyek által a népies ó-nyelvezet megcsontosult pártolóit éles gúnynyal támadta meg, rendkívüli izgalmat okoztak ezek táborában, melynek középpontját egy részről Keszthely, a különben derék Festetics György gróf köre, más részről Debreczen képzi vala. A polemiai levelezés mind a két felekezet részéről mind nagyobb szenvedélylyel folyt; sőt a Somogyi Gedeon által 1813-ban kiadott híres «Mondolat», s a Szemere és Kölcsény által irt «Felelet» kiméltetlen hangja valóságos elkeseredést, kölcsönös gyűlöletet ébresztett a felekben; mi azonban még sem gátolta, hogy a nyelvharcz utóbb, bár nem kevesebb élénkséggel, de több illemmel s haszonnal, mind a két részről tudományos térre lépjen át s tárgyszerű fejtegetésekkel vívassék ki.

E nyelvharcz, mely a századnak még harmadik tizedében is folyt vala, kivételes politikai körülményeink közt, sajátos jelentékenységgel és sokkal nagyobb, messzebb ható horderővel birt, mint más nemzeteknél, melyek hasonló forrongáson már a mult század második felében estek át. A francziáknál, németeknél az efféle küzdelmeknek valamint czélja, ugy eredménye sem volt más, mint a nyelv megtisz-

tulása, szabatossá emelkedése, az irodalmi nyelv különválása a népitől, az izlés nemesedése, a művészet kifejlése, a tudomány gyarapodása; mert a forradalom, valamint a tudomány s művészet ösztönéből származott: úgy csak is azok fejlesztésére szorítkozott hatásával. De nálunk ezeken kívül még egyéb indok is hatott a harcra, melynek ennél fogva hordereje is túlment az irodalmon, művészeten s tudományon. E mozgató erő nálunk az ébredő nemzetiségben, a nemzeti lét felvirulásának vágyában létezett; mire aztán ama harc is nem kevesebbé fejtőleg és szilárdítólag hatott vissza, mint az irodalomra. A szomorú időben, midőn egy részről a bécsi kormány halkán mind szélesebbre terjeszté ki kényuralma hálózatát, s mind szűkebb térre szorítá a nemzetiséget; más részről a tudatlanságba s apathiába merült nemzet nagy tömege oly dísztelen tespedésbe süllyedt; nagyjaink pedig annyira elnemzetietlenedtek, hogy, mint Berzsenyi 1817-ben Kazinczyhoz írja, «az anyanyelvet czigány nyelvnek nevezték»: a nemzet felvirulásaért epedő nemesebb lelkek azt, mivel a kényuralom előttök minden más tért elzárt, mintegy ösztönyszerűleg csak a nyelv és irodalom kifejtése által láták eszközölhetőnek. Innen a nagy tűz, melylyel a nyelvharcz vívatott; innen a szenvedély, mely a szorosán vett írói körön túlterjedve, egyedül a nemzetiség fenforgó érdekénél fogva, más osztályokat is megragadott, s lassanként a nemzet egész értelmiségére kiterjedt: az élénkség, mely e forrongás által az irodalomban támadt, a polgári életre is ki kezd vala hatni. A harc rendkívüli hevében a küzdelmen kívül állók közül is igen sokan magát a nemzetiséget vélik vala veszélyben forogni, és színezetök szerint majd az egyik majd a másik párt felé hajólva, az ellenpárt embereit, mint nyelvrontókat, a haza ellenségeinek tekintették. A mozgalom Erdélyre is áthatott, kivált miután Döbrentey Gábor, az új iskolának egyik fiatal bajnoka, 1813-ban ott egy, leginkább bölcsészeti, széptani s irodalomtörténeti tartalmu folyóiratot indított meg és szerkesztett néhány éven át az «Erdélyi Muzeumban».

Az új iskola emberei közül aztán többen ezen folyóiratot választották közlönyükké; míg az ellenzék seregéből Beregszászi és Sipos önálló könyvekben, mások az 1817-ben megindult «Tudományos Gyűjteményben» folytatták a harczot. Azonban mind tudományban, mind izlésben hasonlíthatlanul erősbek valának az új iskola bajnokai, kik aztán, s köztök főleg gróf Teleki József, ki a Marczibányi intézet által kitűzött pályakérdésre válaszul irt s díjat nyert, a nyelvújítást rendszeres tudománynyal tárgyaló munkájában szinte az új iskolához hajlott, — és még inkább a Szemeréből, Vitkovicsból és Horvát Istvánból álló fővárosi irodalmi «triász», az ósdiak nagyobb számának daczára, mind teljesebb diadalt vívtak ki Kazinczy nézeteinek a nyelv és irodalom művelésében. Nem tagadhatni ugyan, hogy a küzdelembe egy sereg készületlen kontár is betolakodott vakmerő újításaival, kik egy időre némi zavart hoztak a nyelvbe s irodalomba; de ezeket magoknak a vezéreknek erélyes ostorcsapásai nemsokára elnémították; s az új iskola elveit s izlését a nyelvezetben, elébb a Kisfaludy Károly által az «Aurora» zsebkönyvben egyesített fiatal, lelkes írói kör, majd a valahára létrejött magyar akademia minden salaktól megtisztítván, tökéletes diadalra vezette.

És míg a nyelvharcz, nagy élénksége által, ekként az egész nemzetiségre ébresztőleg hatott: a nemzetiség, hazafiság érzete az új iskola kebeléből világra jött művekben is mind több, mind egészségesebb tápot nyert. Nyelvünk, irodalmunk megújulása, kiválólag a költészet mezején ment végbe. És bár a költészet akkor sem szűnt meg önmagát tekinteni a maga céljául, midőn tárgyait az életből, a politikából merítette, mindazáltal erősen visszahatott az életre; sőt néha még eszközül is örömet szolgáltatott politikai célokra. A művészet mellett egyszersmind a nemzetiség és hazafiság ébresztését s ápolását is célul látszék kitűzni magának. Ez egyik leghatározottabb iránya összes költészetünknek; ez jellege nemcsak a drámának és eposznak, hanem még a lyrának és a népköl-

tészetnek is. Bizvást mondhatjuk, hogy nincs európai irodalom, melyben a költészet annyira a nemzetiség és hazafiság köréből választaná tárgyait, meritené ihletéseit, s oly elragadó tűzzel dicsőítené a hazafias érzelmeket. Még a szerelmi dalokba is minduntalan becsempészi a hazafiság és nemzetiség érzelmeit; s miként legjelesebb irodalmi történetírónk, Toldy Ferencz, oly helyesen jegyzi meg: a dalnok a szerelem és hazafiság közt osztja meg szívét, s ha néha tán mást látszik is megragadni képzelete, ismét a hazára tér vissza, mintha csak azért csapongott volna más tárgyakra, hogy új szempontból, új hasonlatban emelje ki a hazát és honszerelmet, a szabadságot és nemzetiséget. Erkölcsbirójává lesz a kornak, majd szelíden emlékeztetve őt kötelességeire, az ember magasabb rendeltetésére; majd ostromozva az elkorcsult erkölcsöket, a gyáva kort, mely bámulva s remegve néz fel a völgyből őseinek sziklavárait; majd ezek erejét s hűségét, áldozatkészségét s kitartását mutatva fel neki követendő példakul. Szóval, oly elemek közt mozog, oly irányt követ, mintha a művészet nem önmagát, vagy legalább nem egyedül önmagát tekintené a maga czéljának; hanem egyszersmind feltételül, alapjául akarna szolgálni a jövőndő nemzeti felvirulásnak, melyért epedve sóvárog.

Berzsenyi Dániel volt e korban az első, ki e nemzeties, hazafias húrokat addiglan páratlan erővel pengeté. Épen midőn a nyelvharcz leghevesebben foly vala, 1813-ban, jelentek meg először, a nagy költőt hamar felismert Kazinczy ösztönzésére, és Helmeczy eszközlése által Berzsenyi «Versei». Oly merészen, oly csontot s velőt rázó erővel, oly lelkesedéssel a hazáért, oly sóvár epedéssel annak felvirágzásáért magyar író addiglan még nem szólott nemzetéhez, mint Berzsenyi ezen ódáknak, melyekben a képzelem gazdagsága, tűz és erő, magasztosság és kellem, váltva bájolvák el az olvasót. És ha azok egynémelyikét még ma sem olvashatni a nélkül, hogy meg ne ragadtassék a hazafias kebel: mint kelle azoknak hatniok, midőn a költő, például, «A Magyarokhoz» című

Berzsenyi
Dániel.

ódájában, az actualitás égető, zuzó erejével kiáltja fülébe a tespedő, vagy elkorcsult, nemzetiségéből kivetkezett nemzedéknek:

Romlásnak indult hajdan erős magyar!
Nem látod Árpád vére miként fajul?
Nem látod a boszús egeknek
Ostorait nyomorult hazádon?

A letűnt századok vérzivatarjai, ugymond, a vad tatár xerxesi táborra, s a világot ostromló töröknek az egész keletet leverő hatalma, nem ölhatték meg e nemzetet, nem a titkos gyilkosok keze, nem a belviszályok tüze; mert magához hú, férfiasan küzdött. Most lassu méreg, lassu halál emészti. A kevély tölgyet, melyet a vihar meg nem dönthetett, mivel gyökereit belső férgek őrlék meg, a gyöngye szél is földre teríti.

Mi a magyar most? — rút Sybarita ház.
Letépte fényes nemzeti bélyegét,
S hazája feldult védfalából
Rak palotát heverő helyének.

Eldődeinknek bajnoki köntösét
S nyelvét megunván, rut idegent cserélt;
A nemzet őrlékét tapodja;
Gyermeki báb puha szíve tárgya.

És miután bűneit ekként fülébe mennydörgé, felmutatja az ősök erejét, melylyel a hazát annyiszor megmentették. De mintegy kétségbeesve a jelenkor gyávasága miatt, szívrendítő resignatioval néz az enyészet elébe.

És míg itt így ostromozza, így rázza fel disztelen s öngyilkos tespedéséből nemzetét: «Szilágyijában», a «Wesselényi hamvaihoz», «Nagy Pálhoz», «Prónay Sándorhoz» címzett s több más, nem kevésbé szép, mint erőteljes, magasztos ódáiban ragyogó példányokat mutat fel a hajdan és jelen korból, melyeknek követése még kiragadhatja az őt önbűnei miatt fenyegető enyészet örvényéből.

De, természeténél fogva is, még hatékonyabb volt a nemzetiség és hazafiság ébresztésére, a pangásba süllyedt nemzeti

élet felvillanyozására a drámai irodalom, melynek hatását a fölött, hogy az életet magát tükrözve, tárgylagosságában szabadon mozoghat, még a színi előadás is sokszorozza. Mellőzzük itt Katona Józsefet, mellőzzük egyéb művei közt még «Bank Bánját» is, mely bár drámai irodalmunk legékesebb gyöngyeinek egyike, mivel kortársaitól érdeme szerint nem méltányoltatott, s a censura által a szinpadtól is eltiltatott, csupán könyvül nem is hathat vala terjedtebben a közönségre.

Annál mélyebb és szélesebb hatást gyakorolt a nemzetre Kisfaludy Károly, Sándor öccse, ezenkori drámai irodalmunk szintoly népszerű mint jeles képviselője. Ő hat évi bujdosása után a külföldön, Olaszországból, hol leghuzamosabban bolyonga, nemcsak művészi ízlést, hanem Alfieri és Ugo Foscolo szinte «dühös hazafiságu» művein érlelt szabadságsszellemet is hozott magával vissza hazájába. Itt a nyelv s irodalom körül élénk munkásságot találván, s Berzsenyi lyrája által felbuzdítván, maga is az írói pályára lépett, melyen már külföldi bujdosása előtt is tőn nemcsak a lyrában, hanem a drámában is «A gyilkos», «A Tatárok Magyarországon», «Zách Klára» eredeti darabjaival és Voltaire «Brutusának» fordításával kísérleteket. Ezek egyike, «A Tatárok Magyarországon», 1819-ben a székesfehérvári színésztársaság által Pesten előadatván, a közönség által rendkívüli lelkesedéssel fogadtatott; mi a költőben is kedvet ébreszte, újabb szindarabok készítésére. Bámulatos könnyűséggel és sebességgel dolgozván, «Ilka», «Stibor Vajda», «Salamon király» «Szécsy Mária», «A kérők», «Kemény Simon», «A pártütők», s több más darabjai, részint a komoly, részint a vig nemben, rövid idő alatt elkészültek s jobbára a színen is előadatván, mind nagy tetszéssel fogadtattak. Színésztársaság ekkoron már mintegy tizenöt lévén Magyarországon s Erdélyben, melyek néhány a megyei rendek pártfogása alatt állá: e színművek, melyek egyébiránt a sajtó útján is megjelentek, rövid idő alatt az egész hazában ismeretessékké

Kisfaludy
Károly.

lőnnek, s a költőnek oly hírnevet, oly népszerűséget szereztek, minővel író nálunk még soha sem dicsekedhetett.

E fényes sükernek pedig nem annyira a művek tökélyében feküdt oka; mert azok egynémelyike sebtében, csak pár nap alatt készülvén, épen nem mondható hiba s hiánytalannak: a kitörő lelkesedés titka a jól kiszámított színi hatásban s még inkább magokban a művek tárgyaiban s azon szellemben feküdt, mely azokat átlengé. A magyar színpadra került jobb darabok eddigelé mind fordítások valának németből s francziából, melyek bár némileg a magyar élethez idomítottak, mégis idegen világban s eszmekörben mozogtak, idegen szellemtől valának áthatva. Ellenben Kisfaludy darabjainak tárgya s anyaga egytől egyig mind nemzeti. Vig darabjai majd a városi, majd a falusi életet, való, sajátságos magyar színezetében ábrázolják; egynémelyiknek még nyelve is annyira teli van közmondásokkal, tősgyökeres magyar szólásformákkal, hogy azokat lefordítani is alig lehet más nyelvre. Komoly darabjai mind történelmiek. Alakjai egytől egyig mind teljesen magyarok, a nemzetiség bélyegét magokon viselőik. Mivel a jelen s közelmúlt élet meddősege kevés anyagot nyujta, vagy azt a censura s rendőrség szigorú korlátai közt életvalóságban visszatükrözni nem igen lehetett: Kisfaludy darabjainak anyagát általában a régi világból s életből választá, honnan annyi nagyszerű emlék, annyi önfeláldozó hűség, hazaszeretet, hősiesség int le reánk. Mint egy levelében a nagy tudományu, kiművelt izlésű s Európa minden irodalmaiban otthonos Gaal György barátjához¹⁾, ki műveit németre fordíthatá — önmaga is nyilatkozik: «a hazának erőteljes előidejét kívánta azokban felmutatni», kétseggivül ellentételül azon apathiának, tespedésnek, erőtelenségnek, mely az élő nemzedéket bélyegzé. Az őskorban a költő szabadabban is mozoghatott: nagyobb erővel tüntetheté ki a

¹⁾ Ld. ezen irodalmunk iránt nagy érdemű férfin életének s írói munkásságának remekül irt rajzát Toldy Fer. Irodal. Arcképeib. 76.

haza iránti hűséget s buzgalmat; élesebben ostromozhatá a hűtlenséget, hanyagságot, bünt s magát a kényuralmat is, a nélkül hogy gyűlölséget, a censura s rendőrség részéről pedig gyanut, megrovást, tilalmat vont volna magára. Ettől pedig annál inkább kell vala óvakodnia, ha elnémíttatni nem akar: mivel nem csak a nemzetiség és hazafiság ébresztésére kívánt hatni; hanem egyszersmind a szabadságnak is oltárt akart emelni műveiben. «Stibor vajdája», például, mely még szinte 1819-ben került vala színre, nem csak lángoló hazafiságot, hanem fenszárnyaló szabadságszellemet is lehell, sőt a demokratiai elveknek is apostolává leszen; mit is, bár a közönség zajosan megtapsolt, a nemesség kebeléből sokan rossz néven vettek neki. «Ez a darab nekem itt ellenségeket csinált, írja Gaalhoz; azt hiszik, a magyar paraszt nyomatását akarom a világnak hirdetni». — «Kissé erős, mondja egy későbbi levelében, de tendenciája hadd pótolja, a mi nem jó benne». És, mily lángoló szabadságérzelem lengi keresztül «Kemény Simonát»! Erről mondja pedig egy levelében Gaalhoz: «Ezt a darabomat legjobban szeretem; tisztán szivemből irtam. A kemény kritika sokat fog benne találni; de nekem ezek az érzések oly szentek! Ifjuságom legszebb álmai vannak benne lefestve». A «Záchokat» és «Salamon királyt» nem is engedte színre vitetni a censura, bár, — ugymond nem a censor és rendőrség szemüvegén néző költő, — nincs bennök semmi, a mi magosabb tekintetből káros volna,... de fájdalmas érzéseket keltenek a magyarban». «Ismét egy darabom jó sajtó alá: Zách Nemzetség. A thema *nagy* és érdeklő. Az aristokratizmus ellen van; nem fog földieinknek tetszeni». A «Barátság és Nagylelkűség» czimű drámáját is nagyon megcsonkította a censura, kivált hol az udvari életéről szötte be gondolatait; bár, saját állítása szerint, nagyon mérsékelte magát, s minden politikai vonatkozást ügyekezett kikerülni. «A püspökömet (Janus Pannonius) egészen kitörülték... Az új primás (Rudnay) igen vigilans ur; ha így marad, majd imádságos könyveket írok».

De míg a hazafiság és nemzetiség érzelmeinek ábrázolása által oly rendkívüli lelkesedést ébresztett közönségében; míg ama fogása által, hogy jobbára oly jellemeket hozott a színpadra, «melyeket, mint maga vallja, a magyar szeret, melyek a nemzetiség bélyegét viselik magokon, melyekben a magyar magát feltalálja», a nemzeti hiuságnak is tömjénezett; sőt még az is volt czélja, hogy a publicummal a mulatságnak ezt a nemét megízelttesse, s azért néha jobb gondolatokat is mellőzött s kedvesen hangzó beszédeket szőtt be, — mitől azonban későbbi dolgozásaiban tartózkodott: mindazáltal, kivált későbbi darabjaiban, a nemzeti hiuságokat, előítéleteket, ferdeségeket sem mulasztá el ostromozni, gúnyjának fullánk-jával öldökölni. «A Pártütőkben a censura sok meztelen igazságot kitörlött, kivált az insurrectiora nézve.» A gúny ebben oly erős, oly maró, hogy maga is úgy vélekedék, «ha bíró uraimék oly teljesen megértenék, mint Gaal barátja, nem igen volna tanácsos katonai fedezet nélkül utaznia». És még élesebb, még metszőbb volt «A koreszázi vásár» czimű vígjátéka. De a néhány duzzogót kivéve, a nemzet dicsőíté s már akkor első s nagy költőjének tartá őt, bár néha ostromozva érze is általa a maga hiuságát; a vegyes, színházi közönség pedig épen e borsos darabokat tapsolta meg legzajosabban; a «Pártütők» az első előadás alkalmával oly tetszésben részesültek, hogy egész jeleneteket kell vala nyomban ismételni.

Ily nagy volt, írói működésének már első szakában, Kisfaludy Károly hatása a nemzetre; s pedig még csak ezután kezdette igazán tanulmányozni a nyelv és művészet titkait, készülni a magas pályára. 1820 óta lassabban, de a művészet annál öntudatosabb erejével, annál jobban dolgozott, miként több történeti drámáinak felmaradt töredékei bizonyítják. Ekkor tervezé az «Aurora» zsebkönyvet is, melyben aztán már nemcsak mint valódi művész lép fel, hanem egyszersmind mint vezére, s második megalapítója az új művészi iskolának, melyből a legjobb fiatal erőket egyesíté zsebkönyvében: a Kazinczy által kimutatott iránynak e zsebkönyv

s annak munkatársai, az ugynevezett «Aurora kör» vívta ki teljes diadalát. Általa, az ő fényes sikerétől felbuzdítva mások is széltiliben kezdének írni nemzeties színezetű, eredeti drámákat. «Lesz köztök, mondja maga, sok rossz; de lesz tán jó is, s így remélhetjük, hogy lassu álmunkból felébredünk s a pallérozott nemzetek közé léphetünk». De fájdalom, a nemzeti felvirulást, melynek hő vágya tette őt költővé, melyre ő oly hatalmasan előműködött, ő már nem láthatá: a kora halál őt annak küszöbén ragadta ki nemzete kebeléből.

De Kisfaludy drámái nem az egyedüli művek, melyek e korban oly élénk, fejtő, emelő befolyást gyakoroltak a nemzeti életre. A drámával Berzsenyi óta vetélkedett a lyra is, melyet Kisfaludy maga is mesterül pengetett, s melynek Kölcsey Ferenczben s Vörösmarty Mihályban első rangu hősei támadtak. Kit nem hatott meg Kisfaludy, «Mohácsa», nemzeti nagy létünk e nagy temetője, mélabús bánatával? Ki nem lágyult el a «Honvág» epedő sovárgásán a távol hon szülő földé felé? S kinek szívében nem hangzának vissza még kedves népdalai olvastában is a nemzetiség s hazafiság bánatos hangjai? Ki nem sóhajt fel a «Rákosi szántóval», midőn a hajdankor letűnt dicsőségét s a mái nemzedék elkorcsultát zengi?¹⁾ S ki nem érzi nőni ragaszkodását hazájához, midőn a bujdosót szülőföldé után epedezni hallja?²⁾ Vagy kinek nem futja el szégyenpir arczeit, midőn a pórlegényt a har-

¹⁾ Eltűntek ők: Rákos te állsz,	Pest-Budáról sok nép kijár,
Meződön hány embert táplálsz!	S alig érti nyelvünket már;
Hej de magyart alig látok,	Hej! ma holnap a magyar szó
S nehéz szívvél tovább szántok.	Ritka mint a fehér holló.

Rákos, Rákos! hova lettél?
Szép híredből de kiestél!
Fáj szívem, fáj, ha ezt látom,
S hazám földét sírva szántom.

²⁾ Szülő földem szép határa	Kisdéd hajlék, hol születtem,
Meglátlak-e valahára?	Hej, tőled be távol estem,
A hol állok a hol megyek	Távol estem, mint a levél,
Mindenkor csak feléd nézek.	Melyet elkap a forgó szél.

mattal párbeszédbe eredve, sülyedt nemzete felett siránkozni olvassa? ¹⁾)

Kölcsey
Ferencz.

Midőn Kölcsey Ferencz az írói pályán fellépett, már tüzesen foly vala a nyelvharcz Kazinczy és ellenei között; s talán épen ez inditá őt, ki nagy tettejénél s tündöklő tehetségei irányánál fogva inkább statusférfinak, parlamenti szónoknak született, a mozgalomhoz csatlakoznia, melyről már akkor sejthető, hogy alapja, feltétele leend a jövőendő nemzeti felvirulásnak. A hevesség miatt, melylyel a nyelvharczot, kivált a « Mondolatra » Szemere Pál barátjával együtt irt « Feleletben » folytatá; s a szigor miatt, melylyel, mint széptani műítész az irodalom némely kedveltebb embereit s azok műveit, például a népszerű Csokonait bírálá, — a közönség több ideig nem tanusitá irányában azon előszeretetet s kitüntetést, melyet fényes tehetségei s műveinek belbecse különben méltán igényelhetnek vala. Utóbb azonban gyönyörű költeményei, lyrája, balládái és románczai, mely nemet ő kezdé legelőbb művelni költészetünkben, s melyekben a phantasia kedvessége, az érzelem tüze s az édes hang elbájolják az olvasót, — kedvenczévé tették őt a közönségnek. Az irodalomtörténet tiszte művei összeségében méltányolni a nagy költőt. Mi itt őt külön szempontunkból tekintve, csak ama kitünően nemzeties színezetet, ama hazafiuságra ragadó, honszerelemre gyújtó, mély érzelmet veszszük szemügyre, mely költészetén előmlik, s néhány dalában és balládájában oly magas lelkesedésben lángol, minőben előtte csak Berzsenyit, utána költőink legnagyobbikát, Vörösmarty Mihályt észleljük. Mily mély érzelemből fakad, mily szenvedélyes honszerelemtől áradoz, például, « A Rákos Nymphájához » czimű dala, melyben párvonalt huz keblének két szerelme, a hon és leány,

¹⁾ Harmat, harmat, hol termettél,
Bús szívemre miért estél?
« Azért estem a felhőből
Mert víg napom már nem derül. »

Rezgő harmat, te könnyűé válsz,
Szememben jó forrást találsz,
Leszállt nekem is szép napom :
Szegény magyar! azt siratom.

között! ¹⁾ És mit mondjunk a «Hymnusról,» melyből a haza százados szenvedései oly búsan, oly szívrendítőleg nyögnek felénk, s melynek vége hő imává emelkedik, az égtől irgalmat, védő kart, áldást könyörgve le nemzetére a jövőben, mert

Megbűnhötte már e nép
A multat és jövődőt.

Majd ismét felzajognak hazafiúi érzelmei, és a hazában eláradt tespedés, lelketlenség, erkölcsi süllyedés észlelésénél «Zrinyi dalában» felsikoltva kérdi:

Hol van a hon, melynek Árpád vére
Győzelemben csorga szent földére....?

és busan válaszolván:

Itt van a hon, ah, nem mint a régi,
Pusztaságban nyulnak el vidéki....

lángszavakban korholja a nemzedéket, mely magában el hagyá hamvadni honszerelmét, melynek

¹⁾ Kettő szerelme keblemnek
Egy hon és egy leány:
Azt vérző szívvel, ezt epedve,
Azt lángolón, ezt mosolygva
Tekintvén ölelem.
De büszke lesz szívem s dobog
S önérzés száll ki homlokomra
Ha képeik lengenek felém.
Kegygyel teljes, de busan
Tünik fel képed, ó hon!
Mint Róma Cæsar álmain,
Ó szent, ó szent!
De fájdalomnak érzete,
Mely rólad sugárzik reám!
— De te mosolygva jössz
Ó leány, mint május reggelén
Az újjá szült nap ragyog.
És kebleden
Mint olvad el a bú,
És kebleden kívül

Mint nincs öröm!
Ó hon, ha egy pillantatig
Szétoszlik felleged
S vígan mosolygasz:
Olympig szállnak érzetím,
S láng és erő keblemben. —
S ha, leányka, néked
Szelíd bánat leng arczodon
Könyekben dűlök karjaidra
S vígasztalást lelsz ajkamon.
Ó leány, hamvedreden
Búsan kél egykor a dal,
S majd szárnya fenlengvén,
Harmatjából egének
Csöppent vígasztalást. —
De néked élni kell ó hon!
S örökre, mint tavasz, virulni; —
Ah, mert omladékidon
Reszketve fognék szétomolni
Hazám! hazám!

Nincs magasra vívó szenvedelme,
 S jégkebelben fásult szívet zár. —
 Völgyben ül a gyáva kor, s határa
 Szűk köréből őse saslakára
 Szédeleg ha néha felpillant.

És szigorú erkölcsbíró szerepét öltve, számon kéri az ősök
 vívmányait, példáik eredményeit, s a jövő reményeit :

És hol a nép, mely pályát izzadni
 S izzadás közt hősi bért aratni
 Ősz atyáknak nyomdokin tanult ;
 S szenvedett bár, s bajról bajra hága,
 Hervadatlan volt szép ifjusága :
 A jelenben mult s jövő virult ?

Aztán széttekintve az elkorcsult nemzedéken, hazafias fájdalommal s keserőséggel kiált fel :

Vándor, állj meg ! Korcs volt anyja vére.
 Más faj állt a kihunyt helyére,
 Gyöngé fővel, romlott, szívtelen ;
 A dicső nép, mely tanult izzadni
 S izzadás közt hősi bért aratni,
 Névben él csak, többé nincs jelen.

Ódájában, melyet « A Szabadság istenasszonyához » intéze, még átokra is fakad nyelve, midőn a szolgálkúkat ostorozza¹⁾ De messze tévednénk célunktól, ha idézni akarnók mind azon költeményeket, melyekkel e korban Kölcsey, s a vele majdnem egy időben fellépett költőink erőteljes, ifju serege, melyben Vörösmarty Mihály, Czuczor Gergely és Bajza József már ekkoron fő nagyságokként tűntek vala ki a többiek közül, — a hazafiság, nemzetiség és szabadság érzelmeit ébresztetni,

Vörösmarty,
 Czuczor,
 Bajza.

¹⁾ Járom a gyáván ! ki remegve futja
 Fenn dicsőséged ragyogó világát,
 S megszokott rabság kezein tudatlan
 Csörgeti lánczát.

Átok a gyáván ! ki nevedre borzad,
 Mert gyakor szélvész kavargó fölötted,
 Mert halálhörgés diadalmi pályád
 Mennyei bére.

fejleszteni, tetterőre emelni ügyekeznek vala. Czuczor és Vörösmarty, e tekintetben, lyrai költeményeiken kívül még az eposzszal is nagy hatást gyakorlának az olvasó közönségre. A hőskölteményt, mely, minthogy már természeténél fogva is legtöbb tárgylagos nemzetiséget foglalhat magában, e célra különösen alkalmas volt, e két nagy költőnk épen ez időben emelte irodalmunkban fénypontjára. Vörösmarty «Zalánfutása,» «Cserhalma» és «Egerje,» Czuczor «Augsburgi ütközte» s még inkább «Aradi gyűlése», oly szellemi teremtmények, melyek nemcsak a magyar közönséget felvillanyozták, hanem bármely újabb európai irodalom e nemű termekeivel is bizton versenyezhetnek.

És ezen, ily élénk, ily nemzeties és hazafias irodalom nem is maradhatott üdves hatás nélkül az összes nemzeti életre. Mintegy bevezetés volt az a további politikai és társadalmi kifejlődésre. Hatásának első, kétségtelen bizonyítványa lőn, hogy az olvasó közönség napról napra szaporodni kezdett. A nemzet figyelme mindinkább szellemi érdekei felé fordult, s érezni kezdé, hogy csak ezekre építve, vetheti meg a sóváron óhajtott nemzeti jobblét alapjait. Ennek érzetétől pedig elválhatatlan volt, hogy szabadúlni ne kívánjon ama bilincsektől, melyek által szabadabb szellemi mozgalmát lenyűgözve látá, a censurától s a külfölddeli közlekedés tilalmától. E kívánság még élénkebbé lőn 1820 óta, midőn a kormány megijedvén a népszabadság szellemétől, mely a bécsi congressus következtében lenyűgözött Európában ismét mindenfelé ébredezni kezd vala, újabb tilalmak s korlátozások által ügyekezett elfojtani a mind hangosabban nyilatkozó korszellemet. Ezen évi január 11-én kelt rendeletében a kormány e tekintetben a legszélsőbb határokig terjeszté szigorát, nemcsak a politikai, hanem tisztán tudományos és irodalmi folyóiratok behozatalát is teljesen megtiltván, a belföldi sajtót pedig még szűkebb korlátok közé szorítván. Néhány évvel elébb hihetőleg e rendelet is oly kevésbé vonta volna magára a közfigyelmet, mint azon régiebbek, melyek által a szellemi moz-

Az irodalom
hatása a köz-
életre.

1820.
Január 11.

galom lebilincseltetett. Most azonban, a nemzeti nyelv és irodalom körül kifejtett élénkség által a maga szánandó állapotának mind világosabb tudatára ébresztett nemzet már nem hagyta azt észrevétlenül. Számos megye, melyekben a kormánynak minden ügyekezettel sem sikerült még elfojtani az alkotmányos érzelmeket, élénken emelt szót a nemzeti haladás ezen újabb korlátozása ellen. A többiek közt azonban a közvélemény ebbeli igényeinek Bars megye közönsége adott leghívebb s legélénkebb kifejezést az 1820-ki márczius 6-kán tartott közgyűléséből a kir. helytartósághoz intézett feliratában.

Bars felirata a
censura ellen.

« Ha ezen tilalom személyes okait vizsgáljuk, — így szól egyebek közt a felirat, — nem akarjuk kétségbe vonni, hogy azok a közbékének s a féktelenség korlátozásának kívánatából erednek;.... meg kell azonban vallanunk, hogy e rendelet tárgylagos okai reánk annál súlyosabban hatnak, mennél inkább ügyekeznek azokat elrejtteni a közvélemény előtt, s mennél bizonyosabb, hogy az efféle korlátozások jó sikerrel soha sem dicsekedhetnek... Nem vonjuk kétségbe, hogy ama szigorú censurának, melynek kiméltetlen járma alatt nyög irodalmunk, egy időben hasznát látta ő felsége kormánya; azt sem akarjuk tagadni, hogy a koresemények ismeretének hiánya mellett, mit politikai lapjaink korlátozottságának köszönhetünk, a közbékét s a hatalom tekintélyét könnyebb volt fentartani. Csak azt kérdezzük, vajjon képes-e az érettebb szellem is tűrni hasonló nyomást? Vajjon hasznos-e a felnőttet is ama bölcsebbe szorítani, melyben a csecsemő ringattatott? Polgári kötelességünket sértenők meg, ha a folyóiratok tilalma ellen felszólalni elmulasztanánk.... Mely vétségünk volt oka, hogy az időszaki iratok, úgy az irodalmiak, mint a politikaiak ismételve eltiltattak? Miért záratnak be előttünk ismét a művelődés forrásai? Miért tépetik szét újabban a társas élet egy közhasznu köteléke?

« Ellenokainkat nem akarjuk meríteni törvényeinkből s az ország történelméből, mely kétségtelenül tanúsítja, mily

nagyra becsülték és sértetlenül fentartatni kívánták eleink mindenha a szó és gondolat szabadságát; sőt még a népjogra sem hivatkozunk, mely az ilyféle tilalmak által súlyosan sértetik: csak egyedül a folyóiratok mivoltát tekintjük, hogy kitüntessük, mily nyomás, mily önkény, mily ártalom fekszik azok tilalmában.

« A hirlapok a külföldre nézve mind megannyi barátságos levelek, melyek által a nemzetek egymással közlekednek, az eseményeket, előhaladásokat, sovargásaikat egymással kölcsönösen tudatják. Oly szükséges kellékek azok a barátságos viszonyban létező népek szorosabb összeköttetésére, az ipar és kereskedelem felvirágzására s a nemzeti műveltség előmozdítására, hogy polgárosodott nemzetek azokat teljességgel nem nélkülözhetik. A belállapotok tekintetében pedig a hirlapok organumai a közvéleménynek, mely mint a tó, ha annak szabad kifolyás engedtetik, ezernyi ereken szétterjedve termékenyít lefolyásában, míg ha elébe gátok vettetnek, felduzzadva, ezeket szétrombolja, s pusztítva ront mindent, mi folyamát akadályozza.

« Hogy a folyóiratok nagy részének szelleme rég óta megrontatott, hogy azok a közvéleménynek többé koránt sem hű tolmácsai, hanem meghamisított, szolgálai szellemű közlönnyök, jól tudjuk. Az eredmény azonban egy, akár a szabad szó fojtatik el, akár a közvélemény hamisíttatik meg: amaz a természeti szabadság korlátozása által sért minden jogot; emez csalás által gúnyolja a közönség méltóságát.

« Bizonyára, ha e tilalom mellett, némely külföldi lapok kegyelését magunknak megfejteni akarjuk, önkéntelen is e kérdés támad bennünk: hogy csak épen ezek felelnek-e meg céljoknak, s tartják meg a közönség irányában a köteles őszinteséget?... És miért tiltatnak a többi folyóiratok? Nem jutnak-e a tilalom daczára is tudtunkra a külesemények s más nemzetek érzelmei? Vagy azért tiltatnak el, mivel a kormányhatalom előtt gyűlöletes elveket hirdetnek? Alig lehet hinni, hogy a kormány meg akarná magát fosztani az esz-

köztől, mely által az alattvalók kívánatai legjobban tudtára eshetnek. És mely elvek azok, melyeket más országokban szabadon vallhatni, s csak épen e kormány gyűlöl? Az igazságos fejedelem, ki a törvények szelleme szerint uralkodik, soha sem nélkülözendi a nép szeretetét; a trón pedig sokkal inkább csak a nép szeretetében találhatja a maga alapját, mintsem hogy a censor törölő tollának támogatására szüksége volna.

« A külföldi lapok eltiltása — mondják tovább, — nekünk még azért is sajnosan esik, mert a szomszéd államokkal élénkebb kereskedés által nem lévén összeköttetésben, egyedül ezen eszközzel birunk más népeket ismerni s általok ismertetni, s az ő haladásaik példája szerint haladnunk a polgárosodásban... Ám az örökös tartományok irói bennünket gyaláznak, törvényeinket gúnyolják, apáink legbölcsebb intézményeit gáncsolják. A sajtó ezek számára szabad; a különben oly szigorú censura ezeket tűri, sőt kegyeli. Ama külföldi folyóiratok ellenben, melyek a míveltség forrásai gyanánt szolgálhatnának, nagy gonddal eltiltatnak; számunkra a rágalmazó iratok czáfolatának sem áll a sajtó szabadon; sőt még a tudománynak is szűk korlátok szabotnak, melyeken tullepnie, a közjóval megférhetetlennek állittatik. És mit vétettünk mi magyarok, hogy irántunk ily sértő bizalmatlansággal viseltetnek? Nem túrtuk-e állhatatosan vagyonosságunk lépcsőnkénti fogytát, s a számos pusztító háborút?... Ingadozott-e a nemzet hűsége a veszélyek és csábítások idején?... Ama szellemet, melyet a kormány annyira üldöz, valamint nem a hírlapok keltették fel, ugy lelánczolni sem fogja a hírlapok tilalma. Az igazság gyermeke oly kormány alatt, mely igazságon s törvényeken alapul, felforgatásra nem találand anyagot... Fájd szivünknek, hogy annyi áldozatért, hűségünk annyi bizonyítványaiért egyebet sem nyertünk a naponként növekedő bizodalmatlanságnál, s ilyféle erkölcsi korlátozásoknál, melyeknek csak kölcsönös bizalmatlanság lehet eredménye... Nem fog-e ekként a jövőben

minden közlés, bármi jónak látszassék is, bizalmatlansággal találkozni? És miután a megengedett lapok fizetett szolgáltsága a bizodalmat nem öregbítheti, nem fog-e megtörténni, hogy a közönség, látván, miként a közjó segédforrásai egyedáruság alatt vannak, a kormány üdves törekvéseit is gyanúval fogadja s nem segíyezi?

« Miután pedig ez által sem az események ismerete meg nem gátoltathatik, sem a népek ragaszkodása kormányaikhoz nem szilárdíttatik; sőt a tiltott utáni hajlam a kül események és elvek ismeretét még nagyobb mohósággal és sajátságos nézetekkel párosítva terjesztendi : szerény értelmünk meg nem foghatja, mi légyen az az üdves cél, a mely miatt a sajtó általában annyira korlátoltatik, a külföldi hírlapok s folyóiratok pedig eltiltatnak. » Mondják végül, hogy, bár elébbi példák nyomán, még attól is tarthatnak, hogy e lépések által a király gáncsolását vonják magokra; kérik mindazáltal a nádort és a helytartótanácsot, hogy e föliratot, közbenjárói tisztöknél fogva terjeszszék ő felsége elébe; mert jogosan követelhetik, hogy gondolatszabadságuk önkényesen ne korlátoltassék, a többi népektől, kikben testvéreiket szemlélik, számüzöttek gyanánt el ne zárassanak, a művelődés leghatékonyabb eszközeitől meg ne fosztassanak.

Ezen érdekeltség s buzgalom, melyet a nyelv s irodalom körüli élénk mozgalom a szellemi érdekek iránt ébresztett, kétségtelen bizonyítványa a hatásnak, melyet az irodalom nemzeties s hazafias szelleme gyakorolt az oly sokáig tespedésbe merült tömegek felvillanyozására. E hatásnak azonban, természetszerűleg, mindinkább az egész nemzeti, s így a politikai életre is múlhatatlanul ki kellett terjednie; kivált miután a kormány figyelembe sem vette ama kérelmeket, melyek a szellemi érdekek tekintetében a megyéktől hozzá intéztettek. Az irodalom, miként maga minden akadályok daczára gyorsan fejlett, úgy felfokozott életerőt, a nemzeti alkotmány és szabadság fejlődése s megszilárdulása, a nemzeti felvirulás és dicsőség iránt élénkebb vágyakat, hevesebb só-

várgást ébresztett, kivált az ifjabb nemzedékben; nevelé s tömöríté a visszahatást az alkotmányellenes német udvari párt s kényuralom ellenében; s mindinkább felbátorítá az ideiglen meggyérült, megfélélnkített s elnémított nemzeti s alkotmányos ellenzéket nyiltan harcra kelni a nemzeti jogok mellett.

A politikai ellenzék gyarapodása.

E harcznak annál elébb s múlhatatlanabbul be kell vala következnie, mivel a kormány önkényes rendszabályaival nem szűnt meg ingerelni az ellenzéket. Országgyűlések hiányában, a sajtó szigorú korlátozottsága s az egyesületek tilalma mellett, mint fentebb érintők, a nemzeti élet még egyedül a megyei gyűlések teremeiben nyilatkozhat vala némileg. De, miként szinte elbeszéltük, a megvesztegető s félélnkítő kormányrendszernek egy időre a megyei hatóságok kebelében is sikerült mind nagyobb tért foglalnia, az előbbkelő, értelmesebb rendek nagy részét a titkos kémkedés és vádaskodás, feddés és fenyegetés által a megyék tanácsstereméből eltávolítván, s ellenben a tudatlanságában hiszékeny s könnyen eltántorítható kis nemességet a megyei főnökök s más ügynökei által a maga részére csábítván. De célját sem mindenütt, sem tartósan nem érte el a bécsi kabinet; sőt épen azon eszközök, melyek által kényuralmát szilárdítani, a korszellemet s alkotmányos szabadságot elfojtani ügyekezett, mint rendesen történni szokott, nálunk is nemsokára egyenesen ellene fordultak. Az elfogultság ugyanis az alsóbb rendű nemességben nem tarthatott sokáig. Bár mennyire meggyöngült vala is az említett kormányeszközök alkalmazása alatt számra, hatásra nézve az ellenzék: ennek értelmesebb s bátrabb tagjai közül hol többen hol kevesebben ernyedetlenül helyt állának; s hazafias erőfeszítéseiknek mindinkább sikerült az alnemességet a kormány célzatai iránt felvilágosítani s a magok pártjára hajlítani. Az elébb megfélélnkült, elkedvetlenedett közép nemességből is mind többen látogatni kezdék ismét a megyei gyűléseket. Az alkotmányos, szabadelvű szellem lassanként a közép és kis nemességben testesedett meg leginkább,

s ez képezte aztán azon élénk, megtörhetlen phalanxot a kényuralom ellen épen akkor, midőn ez már diadalt készült vala ülni az alkotmányos szabadság és függetlenség romjai felett. A növekedő ellenzékéből, fokenként a mint ereje izmosult, ama kegyeletes kiméltet és szerény engedelkenység is mindinkább kiveszett, melylyel előbb a megyefőnökök, főispánok s helytartók iránt viseltetett; mind bátrabb s hevesebb lőn kikeléséiben az alkotmányellenes kormány szabályok ellen, zajosabb és kitartóbb a törvények megtartásának követelésében. Sőt tagjai közül néhányan, a kormánypártiak különben erkölcstelen, a jó ügyhöz nem illő fegyverével, a névtelen vádaskodással, sem restelnek vala élni: kitől félniök lehetett, hogy titkosan vádaskodik, azt megelőzni s többször való, néha költött okokból is bevádolván, megrontani, ártalmatlanná tenni ügyekeztek. E fegyver az önkénykedő megyefőnökök s más előbbkelő kormánypártiak ellen is több ízben használtatott. A kölcsönös névtelen vádaskodások számos megyében teljes virágzatra fejlének; a kormány maga is szaporítá azokat, hiszékeny fület nyitván nekik. Ennek következtében gyakran királyi biztosságok küldettek a megyékre, hogy a vádakat megvizsgálják, a vizsályokat, zavarokat lecsilapítsák. Minthogy azonban a vizsályok okai jobbára az alkotmányos jogok sérelmeiből származtak, s a kir. biztosok ennél fogva a valóban vétkes megyefőnököt is többnyire pártfogásuk alá vették, a megyei közönséggel pedig a kormány kényuralmát még súlyosabban éreztették: az ellenzék minden ilyféle összeütközésből erősebben kelt ki; ha elvesztette is ügyét a kir. biztos előtt, mind számára, mind erkölcsi súlyára nézve erősbödött a közvéleményben.

Az ellenzék kitartó bátorságát, melyet ezen, legalább erkölcsi, diadalok menten szítogatnak vala, tetemesen növelé az is, hogy a szabadság szelleme mindenfelől hatalmasan nyilatkozott Európa lenyűgözött népeiben; s azt elfojtani, elnémítani azután sem sikerült, miután a forradalom Nápolyban és Piemontban az osztrák hadak által legyőzetett. Spanyolország

még folyton küzdött a forradalom leigázása végett beküldött francia hadakkal; s a népek a rokonszenv élénk nyilatkozataival üdvözöltek minden előnyt, melyet az alkotmányukat védő spanyolok a francziák felett nyertek. A kormányoknak reactionarius rendszere s eljárása mindenütt keserű elégtelenséget s egy daczos forradalmi szellemet ápol vala a népekben; s e szellem, ha bár kisebb mértékben is, mint a nyugati népeknél, nálunk sem hiányzék. «Tudod minő ellensége vagyok minden despotismusnak, — írta ez idő tájban, a bár szabadelvű, de igen mérsékelt, méltányos gondolkodásu gróf Dessewffy József barátjához, Kazinczy Ferenczhez, — gyaníthatod tehát, mit érzek, mit gondolok s mit kívánok Európának mostani körülményeiben. Nagy figyelemmel válek mindenkor a korbeli historiára. Ugy látom, hogy a fordulópont élkövetkezett, és hogy szintugy meg fogja törni a spanyol oroszán a sasok hatalmaskodását, valamint egynehány esztendő előtt az egyfejű sas hatalmaskodását a kremmeli gyuladás megemésztette. Iszonyúk a czélok, irtóztatók az eszközök, esztelenek a kinyilatkoztatások. Hallatlan dolgok fognak elébb utóbb következni mindenütt, ha a józan ész valamiképen el nem fordítja a legbutább és legalábbvaló indulatosságoknak kicsapongásait. Utóljára mi is részt fogunk venni. Adja az isten, hogy eszünk legyen akkor és hogy igazi nemzeti függetlenséget szerezzünk magunknak. Ugy feláldozhatnók a feudale systemát; — de nagyon kételkedem akár okosságunkon, akár nemesszívűségünkben; az egoismus rozsdája eszi sziveinket, nem vagyunk mi többé arisztokraták, hanem kakokraták.... Nagy és közönséges lesz a pezsgés, a zavar, mert nem egy országi, hanem európai lesz a revolutio; azonban ki fog vitetődni, mert megtanulták az emberek a francia revolutio hibái által, mit kell eltávoztatni a revolutiók haladásában. Ismétlem, nagy dolgokat fogunk érni, ha valami közbejövő fatum vagy az okosság és a józan ész szelleme nem fogja végképen eloszlatni a tornyosodó fellegeket. » ¹⁾

¹⁾ Kazinczy Fer. és Dessewffy Józ. gr. levelezése III, 212.

Hol még a mérsékelt elvűek is ekként gondolkodnak, ott a tömegekben kétségkívül nagy az elégtelenség a kormány eljárásával. És nem is hiányzának ennek nyilatkozatai az országban. Itt ott még olyféle hírek is szárnyalának, hogy már az olasz carbonarismus is áthatott némely vidékekre.¹⁾ Ebben nem sok volt ugyan a való; az mindazáltal épen nem volt titok hogy, miként a szabadelvű korszellem mindenütt, még a szuronyok hatalmával szerzett csöndben és békében is, növekedőben vala nyugati és déli Európában: ugy nálunk is mindinkább nő az elégtelenség, izmosodik az alkotmányos ellenzék. Több megyében az, a megyefőnökök és más nagyravágyó kormánypártiak minden fondorlatai daczára is erős, határozott többséggé nőtte ki magát, mely felirataiban a trón előtt is mind sürűbben kezdé hallatni bátor szavát. Kérelmeik, sürgetéseik fő tárgyát minden alkalommal az országgyűlés egybehívása képezte; s bár felirataikra választ sem nyertek mindig: ernyedetlenül kitartók valának azok ismétlésében. Olyféle biztató nyilatkozatok, minőket Ferencz budai utazása alkalmával személyesen, s azóta leirataiban is tett vala az alkotmány s törvények épségben tartása iránt, a növekedő ellenzék, mely a kényuralom nyomását oly súlyosan érzé, már nem elégítette ki. A pusztá szó s ígélet már elvesztette hitelét a közvéleményben; az ellenzék annál több biztosítékot kívánt, s azt egyedül az országgyűlés egybehívásában, az alkotmányos törvényhozásban kereste.

A megyék ellenzéki rendeinek ezen kérelmeit még az udvar iránt különben minden alkalommal meleg ragaszkodást tanúsító néhány magyar urak s magasabb hivatalnokok is támo-

¹⁾ U. o. 260. « Guzmics Izidor — írja Kazinczy — azt kérdi tőlem, ha való lehet-e, hogy Zemplénbe is áthatott az olasz carbonarismus; mert az ő tájékokon, Győr körül, az a hír szárnyalgat. Megirtam, hogy az gonoszul terjesztett mese. Nincs nálunk senki, a ki egyebet akarjon, mint a törvény, noha nem tagadjuk, hogy szeretnénk, ha a dietai elaboratumok tanácskozás alá vétetnének, s király és haza azt szabná meg, a mit a közjó kíván.

gáták jóakaratu előterjesztéseik által, melyekkel, tekintve a nemzetnek egyre növekedő elégtelenségét, a közbéke érdekében buzgóan tanácslásk az országgyűlés egybehívását. Egy ily emlékiratban a többi közt élénk színekkel olvassuk ábrázolva egy részről a nemzet áldozatteljes hűségét, melyet a veszély lefolyt évei alatt annyiszor tanúsított uralkodó háza iránt; más részről Ferencz királynak a nemzet ellen jelenleg minden alkalommal kitörő bossúságát; melyet csak abból vél megfejtetni, hogy «némelyek legközelebbi környezetéből, kik vagy nem ismerik eléggé a magyar alkotmányt, vagy annak irigyei, vagy végre annak némely védei ellen személyes gyűlölettel viseltetnek, a császárnak természeténél fogva jó, de a kiállott viszontagságok következtében félénkké, bizalmatlanná s gyanakodóvá lett kedélyét felingerelni nem iszonyodtak.» — «Nem tagadhatni ugyan — folytatja az emlékirat, — hogy a rendek megyei gyűléseiből, a királyhoz intézett feliratok egy-némelyike a kérelem határait túllépte, a sérelmeket az illőnél talán élesebben is ábrázolta; hogy, továbbá, a szónokok egy-némelyike, fájdalमतól elragadtatva, szavait nem fontolta meg mindig kellőképen. De ezek csak egyes, könnyen rendre igazítható megyék s férfiak hibái voltak, s nem a többségéi, annál kevesebbé az egész nemzetéi; mely aztán mégis oly gyűlöletes színben állíttatott a király szeméi elébe, hogy nemcsak mindenfelé titkos rendőri ügynökök küldettek a megyei gyűlésekre, vagy éppen királyi biztosságok a megróvottabb megyékbe; hanem a fő- és alispánoknak is egyenesen meghagyatott, mindazon egyeseket névszerint bevádolni a király előtt, kik a legfelsőbb parancsok ellen felszólalni bátorkodnának.... Ehhez járult, hogy a nemzet ama számtalan titkos feladásokon kívül, a Bécsben szerkesztett s kiadott, felette sértő röpiratok által jó hírében, becsületében s alkotmányában a legféltetlenebb módon marcangoltatott, nevetségessé tétetett, a világ és saját parasztjai előtt merő zsarnokok gyanánt ábrázoltatott; mi azonban a célzott hatást legalább a magyar földnépnél egyáltalában nem eredményezte.... Mind ezeket s

egyéb, úgy az alkotmányon mint az ország épségén elkövetett sérelmeket megfontolva, bizonyára nem lehet csodálni, hogy a nemzetben mindenfelől elégületlenség, levertség s bizodalmatlanság mutatkozik.... De vajjon hová vezethet e kölcsönös bizalmatlanság a jelen időkben, midőn a nép egy demokratiai alkotmányról mind kevesebb tartózkodással beszél; midőn a tudós, a vallási s polgári egyenlőségről s szabadságról s egy korlátlan sajtóról értekeznek; midőn az urak a három keresztény hitvallás egyenlőségének kivívására szövetkeznek; s az ifjuság czélszerűleg szervezett nevelőházak hiányában idegen magán-nevelők által csak a gymnastikai gyakorlatokban, nem pedig az államra nézve szükséges és hasznos tárgyakban képeztetik?»

«Igy áll Magyarország ügye. S ítélje meg bárki, vajjon czélszerűleg s az államra nézve hasznosan cselekszenek-e, s békét, nyugalmat célzanak-e a magyar alkotmányban kevéssé s csak felületesen járatos ama miniszterek s tanácsosok,.... kik a császárnak azt tanácsolják, hogy magát a magyarok előtt inkább keménység által rettegetté, mint a vele született kegyesség által szeretetté tegye; kik őt ösztönzik, hogy a magyar kormányügyekben az ország törvényeit és szokásait nem ismerő német miniszterek tanácsait többre tartsa, mint azon magyar tanácsosokéit, kik iránta külön eskü által is kötelezve vannak. Itélje meg bárki, vajjon az állam javát becsületesen munkálják-e azon tanácsosok, kik egynémely, előléptetést hajházó egyéneket feltüzelve, a nemzetet és alkotmányát gúnyoló röpiratok kiadását szándékosan elősegítik; kik a császár szívében a fentebb előadott okokból támadt bizalmatlanságot ápolják és szítogatják, s ekként benne ellenszenvet keltenek alattvalói ama tekintélyes része iránt, kik daczára ama törvénytelenéseknek, melyek irányokban József császár ideje óta elkövetettek, s daczára több más népek csábító példáinak, békében s hűségben maradtak. — Én azt hiszem, hogy a jelen válságos körülmények közt csak azon miniszter szolgálja urát jó szándokkal s becsületesen, ki nála oda működik,

hogy magát népével oly gyorsan, mint szorosan egyesítse; személyétől, udvarától, és szolgálatából mind azon vallás- és erkölcstelen viszályszítogató szószátyárokat azonnal elmozdítsa, kik a népek vagy egyesek jogai ellen kikelnek, pénzért, címekért s a fejedelem kegyes pillantásáért mindent feláldozni készek; s helyettök vallásos, igazságszerető, igazmondó, a néptől becsült egyének felé forduljon. Ez az osztrák birodalmi népek általános kívánsága. A magyarok e felett még azt is óhajtják, vajha támadna egy férfiú, ki jó királyok szívéből a bizalmatlanságot s az irántok naponként hangosabban nyilatkozó ellenszenvet kiirtaná: hogy király és ország egymásban kölcsönösen bízva, egymáshoz egy országgyűlés által (mit előbb vagy utóbb úgy is kellend tartani) közeledhessenek, s ott minden, köztök támadt félreértések, kölcsönös és tartós megnyugtatójukra, s az egész monarchia jólétének, erejének s dicsőségének gyarapodására, teljesen megszüntethessenek. » A nemzet bizodalmanak megnyerése végett tanácsolja még egyébiránt, hogy addig is, míg az országgyűlés egybehivatnék, a közvélemény által kitüntetett egyének édesgettesse a kormányzésekhez, hogy hivatalt vállaljanak; adassanak több uraknak díszjelek, — Mária Terézia magyar rendét a magyarok közül úgy is legkevesebben bírnák; a Theresianum, mely fonák rendszere miatt a közönség előtt oly rossz hírben áll, és a magyar testőrsereg emeltessenek fel, hogy belőlök ügyes állam- és had-férfiak kerülhessenek ki; ajándékozza meg a fejedelem magyar tanácsosait és kormányzókat több bizodalommal mint eddigelé, midőn csaknem minden előterjesztéseik kedvetlenségi nyilvánítással vettettek vissza, s vagy egészen mellőztettek, vagy németeknek adattak ki véleményezés végett; minek következtében minden ügy az osztrák burocracia alkotmányellenes szellemében döntetett el; végre Horvátországnak a franczia háborúk alatt elszakadt, 1814 után Illyriához kapcsolt része kebleztessék vissza a magyar szent korona birodalmába. »

A bécsi kabinet azonban, mely a nápolyi és piemonti forradalmak felett nyert könnyű diadalait úgy tekinté, mint reactionarius kormányrendszere czélszerűségének csatányos bizonyítványait s fentarthatásának újabb biztosítékait, — nemcsak hogy semmi által nem érzé magát indíttatva, e rendszerével felhagyni, s az országgyűlést a megyék sürgető kérelmei s egyesek jó akaratu tanácsai szerint egybehívni; hanem most még inkább eltökélve látszék lenni mint valaha, tultenni magát a nemzet alkotmányos jogain, s a megállapított kényuralmi kormányrendszert folytatva, az alkotmányt hallgatagon mellőzni, s Magyarországot, a többi örökös tartományokkal együtt, ugyanazon elvek s módok szerint igazgatni. Némely kegyvadászó megyefőnökök s királyi biztosok, kik a megyékben egy idő óta felmerült zavarok elintézése végett küldettek ki, az udvart még inkább megerősíték e szándokában: ama hevesebb ellenzéki jeleneteket úgy ábrázolván előadásaikban, mint merő személyes viszályokat, melyeknek komolyabb következményeitől nincs mit tartania. Az udvar örömet elhitte, hogy szándokai végrehajtásában a megyék többségében nem találанд hevesebb ellenzésre; a néhány megyében netalán kitőrendő ellenzék pedig a kényuralom érdekében még inkább kívánatosnak, mint ártalmasnak látszék; mert alkalmat vala nyujtandó erélyes rendszabályok és szigor kifejtésére s a közvélemény megfélemlítésére. Ferencz tehát, német miniszterei tanácsára, elhatározta magát, újoncszedést és adófelemelést önkényesen, egyedül udvari parancs által rendelni el az országban.

A reactio 1820 óta növekedik.

Már 1820-ban, mindjárt a nápolyi forradalom kitörte következtében tartott troppau congressus után, — mely a forradalmi szellem erélyes elfojtását határozta, — mind a két tárgyban élénk jegyzékek váltattak a császári kabinet s a magyar udvari kanczellária között. Az udvar előleg csak az újoncszedést kívánta megrendelni, a nápolyi ügyekbe teendő beavatkozása miatt hadait szaporítani szándékozván. Hogy a magyar ezredeket hadi lábra lehessen állítani, az udvari hadi

Önkényes újoncszedés.

tanács harminczöt ezer újonczban mutatá ki a szükségletet: a király tehát ennyi újonczot kívánt a magyar kancellária által kivettetni az országra.

A fentebb idézett emlékiratból láttuk, hogy a kancellária, tiszte szerint, több ízben tett vala előterjesztéseket a német miniszterium tanácsára határozatba ment törvénytelen rendeletek ellen, melyek azonban mindamellett is foganatba vétettek. Előterjesztéseinek e sükeretlensége mindazáltal nem bántortalanítá el e kormányzókat, még utóbb is minden hasonló alkalommal hallatnia az alkotmány igényeit fejedelme előtt. Most e hazafiui kötelesség teljesítését annál mulaszthatlanabbnak tekinté, minthogy sarkalatos nemzeti jog forgott szóban, s eleve is tudhatá, hogy az alkotmányt megsemmisítő rendelet hatalmas ellenzéssel találkozandik az országban. Mielőtt tehát a rendeletet a megyékhez szétküldené, a következő észrevételeket terjeszté a király elébe, melyeket, ugymond, nem kevésbbé « az alkotmányra mondott esküjéből, mint az ő felsége iránti tiszteletből folyó kötelessége » igényel tőle:

« Az újonczkivetés országgyűlésen kívül ellenkezik az alkotmánynyal s a törvényekkel, melyek iránti tiszteletét Felséged a nemzet előtt több ízben bevallotta — így szól az udv. kancellária előterjesztése. Ennek következtében kívántattak s adattak Felséged kormánya alatt is több országgyűlésen újonczok. Az utósó években pedig e tárgy az ez iránt kelt kir. leiratokban ama biztosítás mellett, hogy ebből az alkotmány és törvények sérelmére semmi következmények nem vonatnak, azon mentséggel hozatott a nemzet elébe, hogy a veszély nagysága, s az időnek, melyben e segély szükséges, rövidsége az országgyűlést egybehívni nem engedi. Szintezzen indokokkal éltek a főispánok, midőn a megyéket újonczállításra és subsidiumra szólitották fel. Ennek megnyerése akkor sem ment nehézségek nélkül; több helyt csak a második sőt harmadik közgyűlés teljesítette a kívánatot; és a rendek akkor is óvást tettek a jövőre, kijelentvén, hogy miután a legfelsőbb udvar, a nemzetet törvényes módon, országgyűlésen felhíva,

minden hasonló veszélyben késznek találta a segélynyújtásra, e tárgyba máskor a megyei gyűléseken nem fog ereszkedni. A jelen körülmények közt, a trón méltóságának sérelme nélkül, még ezen indokokkal sem lehet élni, hogy a nemzet a kir. kívánatok teljesítésére reábirassék. Ezen engedelmes kanczellária tehát kénytelen kételkedni, hogy csak egy megye is találkozzék, mely ez ellen Felségedhez fel ne írjon és az országgyűlés megtartását ne sürgesse ».

« A megyék e felirataira új és szigorúbb leiratokkal lehetend ugyan válaszolni; sőt ha ezek sem sükeresek, kir. biztosságok is küldethetnek a megyékre; és ha a rendek ezekre sem hajólnak, rendkívüli eszközök is alkalmazhatók, bár aligha jelentékenyebb zavarok nélkül. De, Felséges ur, valamint ezeket az alkotmányossal s az ország törvényeivel megegyeztetni nem lehet: úgy bizonyosan mély fájdalmat és aggodalmat szülnének a hű országlakosok szívében, kik semmi szentebbet, semmi drágábbat nem ismernek sem nem újabb származásu, sem a mai idők institutioival nem azonos, hanem századok szokása által szentesített polgári létöknél, alkotmányuknál, törvényeiknél. Ezek szilárdságát és biztosságát ők fejedelmeiknek, tehát Felségednek is, kit ők szeretnek és tisztelnek, kegyeletében és igazságérzetében bizodalmasan keresik, s azokat, miként ők vették át eleiktől, sértetlenül bocsátani át utódaikra, legfőbb kötelességöknek tartják. És ezen érzetben a nemességgel a többi nép is osztozik, mely előtt nincs gyűlöltebb dolog az újonczállításnál, ha az nem a rendek megegyeztetével, vagy éppen ellenzésök daczára, rendeltetik ».

« Méltóztassék Felséged ezen alázatos, a leggyöngédebb ragaszkodásból és hűségből eredt észrevételeinket kegyelmesen fogadni, s legfelsőbb bölcseségével, előrelátásával s atyai szívének gyöngédségével megfontolni: vajjon nem hasznosabb-e a jelen körülmények közt az országgyűlést egybehívni, mit különben is a beligazgatás annyi s oly fontos ügyei igényelnek. Ezen az újonczállitás és minden egyéb, mit a közjó kíván, egyszerre előadható Felséged nevében; és ezen enge-

delmes kanczellária legkevesbbé sem kételkedik, hogy az öszszegyűlendett országrendek, kiknek ősi alkotmányával és törvényeivel az újabb idők féktelen találmányai homlokegyenest ellenkeznek, Felséged kívánatait készségesen s egész terjedelmében teljesítendik. Vannak ugyan némely tárgyak, melyeket az országgyűlésen viszont a rendek is kívánni fognak; de Felséged kegyelmessége ezeket részint megelőzheti, részint magán az országgyűlésen legyőzheti. Mert a magyar nemzet, mely újításokra nem igen hajlandó, s nem tűri, hogy a hűségnek s alkotmánya és törvényei korlátai közt a szükséges segélynyújtás készségének dicsősége tőle elvétessék, a jelen alkalommal is bizonyítványait adandja rendületlen ragaszkodásának ».

« ... A hű alattvalók legbensőbb meggyőződésével hiszi ezen engedelmes kanczellária, hogy a nyílt, törvényes ut, mely bizodalmat ébreszt s a kedélyeket kiengeszteli, mind a legfelsőbb királyi méltósággal, mind a nemzet kívánataival, következőleg a haza javával, úgy ezen mint minden más esetben, legjobban megegyez; és semmi kétség, hogy mennél továbbra halasztatik az országgyűlés, történjék az bármi tekintetből, a kölcsönös bizodalom és ragaszkodás annál inkább kihül. »

« Azt hiszi tehát ezen engedelmes kanczellária, hogy sem az országgyűlési tárgyak, sem a jelen zajos idők tekintetéből nem tanácsos elhalasztani az országgyűlést. Hogy az, mi némely európai államokban jelenleg történik, hazánk alkotmányával s törvényeivel egyenes ellentétben áll, kétségtelen: miért gondolni sem lehet, hogy az országgyűlés részéről valamely hasonló indítvány tétessék. Soha nem volt pedig alkalmasabb idő, melyben a rendek, a tárgyalások méltósága és higgadtsága s a Felséged iránti hűség és tiszteletnyilvánítás által, a világ előtt meggyőzőbb bizonyítványát adhatnák annak, hogy csak a megtisztult s a legfelsőbb hatalom által mérsékelt, alkotmányos elvek tehetik szilárdvá s állandóvá a polgári társaságot. Azt sem hiheti ezen engedelmes kanczellária, hogy a nemzet oly kevéssé ismerné a maga előnyét s oly gondatlan

lehetne, hogy elmulasztja felhasználni a kínálkozó alkalmat, melyben Felségednek, a jelen európai körülmények közt nem közönyös és nem czélszerűtlen megnyugtatót szerezzen; vagy hogy épen más valamit kívánjon, mint a mit jogosan kívánhat s az igazságos fejedelem megadhat. »

« Bizonyára, a hazai évkönyvek eléggé tanusítják, hogy mióta az országgyűlések mostani alakjokat nyerték, azoknak egybehívásából a legsúlyosabb időkben sem eredt semmi kár az államra; hogy a legüdvösebb rendeletek azokon alkottattak, s csaknem egyedül ezek örvendhettek tényleges eredménynek; országgyűlésen kívül pedig egynémi történt, miről nem lehet hasonlót állítani. És ez nem is lehet máskép. Mert akár az országgyűlésen egybeülők állapotát s tulajdonságait, akár a törvényhozó test összeállításának alakját, akár a tárgyalás módját, akár végre az országgyűlés alkotmányos jogait s a törvények által korlátozott hatáskörét tekintjük, semmit sem találhatni, mi miatt az országgyűlést Európa jelen helyzetében megtartani nem lenne tanácsos. »

« Minden csak indítványokra, kérelmekre és a sérelmek megszüntetésének kívánatára szorítkozik ott; mik, ha a legfelsőbb vélemény szerint meg nem adhatók, egypár kir. leirattal, mint történni szokott, bevégeztetnek. De még akkor is, ha feltenni lehetne, hogy az országgyűlés a maga törvényes korlátait túllépni akarná, ezen engedelmes kancellária legszorosabb kötelességének tartaná, Felségednek tanácsolni, hogy azt királyi hatalmával vezesse vissza a törvényes utra. Szinte a legfelsőbb akarattól függ, azt bármikor is szétoszlatni. A mi időnkben is, 1796-ban és 1802-ben, talán nem elég fontos okokból, minden vigasztalás nélkül bocsáttattak haza az országrendei: és ők mégis mind a következő országgyűlésen, mind országgyűlésen kívül, 1812-től 1815-ig, a hűséges magyaroknak bizonyították be magokat Felséged előtt. »

« ... Az országgyűlési tárgyalások, miként a tapasztalás bizonyítja, az ünnepélyeken kívül, melyeket azonban egészen el is lehet hagyni, igen kevésbé zavarják az igazgatás minden-

napi folyamát. Felséged, ki magát egészen népei jólétének szentelte, a magyar nemzettel eddiglen éreztetett kegyelmes jótéteményeit ezen módon is szaporítaná. »

A kormányzék e véleményében egyedül gróf Almásy Ignác alkanczellár ¹⁾ és báró Püchler udvari tanácsos nem osztozott. Bár az újonczkivetést a törvények értelmében ők is csak országgyűlés által eszközölhetőnek állíták; e zajos időkben mindazáltal nem vélvén tanácsosnak az országgyűlés egybehívását, az újonczokat a megyék által határozott számban toborzás útján javaslák kiállíttatni. A kormányzék e külön véleményt is felterjeszté ugyan a királynak; de egyszersmind azt meg is czáfolván, a toborzásnak a jelen körülmények közt czélszerűtlenségét győző érvekkel bizonyította be.

De a magyar kir. kanczelláriának ezen előterjesztése süketlen maradt. Az udvar, mely ez időben az európai ügyek rendezése végett a külhatalmakkal egymásután több congressust tart vala, ezek közelében egyátaljában nem akarta előidézni egy alkotmányos nemzeti gyülekezet jelenetét. Hatalmának tudatában büszkébb vala, mintsem hajlandó volt volna, ama külhatalmaknak a maga állami mindenhatósága mellett még valami egyebet is felmutatni birodalmában, mi avval talán nem látszanék teljes összhangzásban lenni. A német miniszterek tanácsai által indított Ferencz tehát hallani sem akart az országgyűlésről; bár ekkoron a nápolyi forradalom már egészen elfojtva, a piemontinak gyors elnyomása pedig szinte bizonyos lévén, semmi sem gátolta őt annak egybehívásában. És, bár a dolgok ezen állásában az újonczok kiállításának szüksége sem volt olyannyira égető, hogy azt halasztani nem lehetett volna: a király april 4-én (1821-ben) Laibachból, hol a hatalmak az olasz ügyek miatt congressust tartottak, kelt udvari parancsában valóban megrendelte az újonczszedést. Némi hatása azonban még is lett a kanczellária előter-

¹⁾ Ezért mondá neki utóbb egy kanczelláriai tanácsos: «Ha Excellentiad hevedése az országot és a királyt e zavarba tudta hozni, tessék most bölcseségével mind a kettőt kisegíteni. »

jesztésének. Előbb az udvar 35 ezer újonczot szándékozik vala kivetni az országra; most azonban, mintha ezen első lépésénél a nemzet legsarkalatosabb jogai ellen, némileg még ki-mélni akarná annak alkotmányos érzelmeit, s elvenni élet a a kétségtelenül kitörendő ellenzésnek, némileg szelidíteni ügyekezett a parancs törvénytelenségét: csak azon hátralékok kiállítását követelvén, melyek az utolsó francia háború korából felmaradtak. « Atyai gondoskodásunknál fogva, — így szól egyebek közt a királyi parancs, — melylyel az istentől kormánypálcánk alá vetett népektől az eszeveszett, gonosz lázadás maszlagát elhárítani törekedünk, rendeljük: hogy a magyar ezredek pótlására azon újonczok, kik az 1813-ban kivetett 60,000 főből hátralékban maradtak, valamint azok is, kik az 1815-ben kívánt 30,000 főből azonnal ki nem állítottak, s kiknek kiállítása utóbb, a bekövetkezett békében, fel-függesztetett, a lehető legrövidebb idő alatt a kitűzött gyűl-helyekre küldessenek. »

Az udvari parancsban említett két év folytában az országra rótt kilenczven ezer újoncz kiállítása szinte csak országgyűlésen kívül, egyedül udvari rendelet által, önkényesen s épen oly törvénytelenül kívántatott vala a megyéktől, mint jelenleg az akkor fenmaradt hátralékok kiállítása. Szó nélkül akkor sem hagyták a megyei hatóságok az önkény által okozott törvénysértést; s a legtöbb megye ismételt királyi parancsok s fenyegetések daczára sem volt reábirható, hogy hatóságilag szedje be a reá rótt újonczokat. Tekintetbe vévén mindazáltal a rendkívül súlyos körülményeket s a veszélyt, melynek nagysága a katonaszedés halasztását nem engedte, nem ellenzék a megyei rendek, hogy a tiszti kar nagyobb mérvben intézen hadtoborzást, s egyesek is szabad, önkéntes ajánlatok által járuljanak mennél több újoncz kiállításához; kötelezettséget mindazáltal arra nézve nem vállaltak, hogy az újonczok a kormánytól kívánt számban állíttassanak a zászlók alá. A kormánytól követelt 90 ezer újoncz ily önkéntes ajánlatok által is nagy részben ki lőn állítva az említett két év folytában,

ugy hogy csak 28,420, s ezek is jobbra 1815-ben, s csak azért maradtak hátralékban, mert a béke helyreállván, a katonaszedést maga a kormány szüntette meg.

A megyék
válaszai.

Most azonban, miként előadásában az udvari kancellária bőségesen bebizonyította, mi sem gátolta a királyt, megtartani a törvényes formát, s országgyűlésen tárgyalatni a magyar ezredek kiegészítését. A megyékben ennél fogva, hol, mint fentebb elbeszéltük, különben is élénk volt az elégtelenség a kormánynak mindenre kiterjedő kényuralma s reactionarius szelleme miatt, nagy zajt ütött az april 14-ki rendelet. A rendek minden megyében, — és mert e tárgyban a legudvariabb szellemű sem merte pártolni az udvart s legalább is elnémult, — majdnem egyhangulag kijelentették, hogy azon körülmény, miszerint a kormány most csak a mult évek hátralékait kívánja pótlólag kiállíttatni, miután a kivetés azon években sem volt törvényes, egyáltalában nem s annál kevesbbé ad neki jogot, ismét mellőzni a törvényeket, minthogy akkor a király maga ismételve biztosította a nemzetet, hogy a törvény akkori mellőztéből, mit végveszély menthetett, soha semmi következtetést nem vonand a jövőben az alkotmány gyöngítésére. Sőt most, midőn ő felségét semmi sem gátolja az országgyűlés egybehívásában, a nemzet annyival jogosabban követelheti a törvény megtartását, mivel a szükség idején oly méltányosan, engedékenyen és készségesen hajólt az udvar kívánatára. Követelik ennél fogva: hirdessen a király országgyűlést, melynek törvényes ideje különben is annyi évek előtt elmúlt, s melyet az országnak minden tekintetben pangó, sülyedt állapotában, a törvények oly súlyos sérelmei s a legszükségesebb javításoknak oly régóta elhalasztása után még tovább mellőzni a közügyek pótolhatatlan kára nélkül már lehetetlen.

A megyék feliratait azonban szintoly kevéssé vétettek az udvarnál figyelembe, mint elébb a kir. kancellária előterjesztései. Újabb udvari parancsok küldettek a megyékre, a rendeket királyi kegyvesztéssel s annak súlyos következményeivel

fenyegetők, ha engedelmeskedni tovább is vonakodnának. A hurok még nem feszültek egészen szakadásig. Számos megyék, melyekben a kormánynak, a múlt évek alatt, a fentebb elbeszélte módon tetemesebben sikerült vala meggyöngíteni az alkotmányos ellenzéket, megfélemlelve hajóltak meg a király haragja előtt. Voltak azonban megyék, melyek az oly kiáltó törvénysértéshez egyáltalában nem akartak segédkezet nyújtani. Ezekbe a kormány, miután a főispánok és főispáni helytartók által a rábeszélés, megvesztegetés és megfélemlítés minden eszközeit kimerítette, királyi biztosokat küldött, kik azokat engedelmességre szorítsák. Az európai eseményekkel azonban az év folytában még inkább elfoglalva volt a bécsi kabinet, mintsem hogy reá ért volna, ez ügyre nagyobb gondot fordítani. De, mi leginkább indíthatá, tanácsosnak sem látszik vala erőszakolni a dolgot, midőn a forradalmi szellem még mindenfelé oly élénken tűnt elő Európában, s midőn, bár a nápolyi és piemonti mozgalmak teljesen elnyomattak, a béke biztosítása végett a hadsereg nagy részét hosszabb ideig ezen államokban s a szinte elégületlen s forrongó lombard-velencei királyságban kellett hagyni. A királyi biztosok ennél fogva nem vittek magokkal felette szigorú utasítást az illető megyékbe: inkább rábeszélés, vesztegetés, megfélemlítés s más hasonló erkölcsi eszközök által kell vala hatniok, mint erőszakkal. Hol a dolog így nem ment, ott az, hallgatással mellőztetvén, elaludni hagyatott. Miután a megyék nagyobb része a kívánt újonczokat ily módon végre mégis csak kiállította, a kormány ezen engedetlen megyék iránt alkalmasabb időre halasztá erélyesebb rendszabályait, midőn egyszersmind az adóügyben is intézkedni szándékozik.

A pyrenæi és appennini félszigeteken támadt forradalmak, bár az osztrák birodalmat közvetlen nem illették, sőt az egy szomszéd piemontit kivéve, arra nézve közelebbről veszélyesek sem valának, tömérdek pénzöszevegbe kerültek a bécsi udvarnak. Ez a legitimitási elv és reactio teljes diadalát mintegy életkérdésnek tekinté magára nézve, s a Nápolyba és

A hadi adó
főlemelése.

Piemontba rendelt beavatkozási hadak költségein felül egyébtől is nagy összegekkel segélyezte a reactio pártját. A még különben is gyöngye lábba álló birodalmi pénzügy ezt felette sajnosan érezte. Új államjöveldmi forrásokat nyitni nem volt volna ugyan lehetetlen a még sok tekintetben fejletlen államban; de a reactionarius kabinet politikája, mely a birodalom tartományait, a forradalmi és szabadelvű eszmék beszívargásának meggátlása végett, a többi Európától lehetőleg elszigetelni fő feladatának tekintette, olyasmit tenni nem engedett, mi az ipart, kereskedelmet tetemesen élénkíthette, s az államjöveldmeket e mellékes utakon szaporíthatta volna. Midőn a régi papírpénz beváltása, 1820-ki márczius elején, a bécsi bankra bízott, e pénzjegyből még 450 millio rft. vala forgalomban; s hogy a bank e munkálatot végrehajthassa, az állam több ízben új kölcsönökhöz lőn kénytelen folyamodni, melyek e bankba folytak, s az állam kamatterheit évenként négy millio fttal szaporították. Az államadóságok összege, melynek törlesztésére és átváltoztatására 1818-ban (márcz. 21-kei pátens által) egy új financzmunkálat indítatott meg, a 488 millio ftról, mennyit az akkor tőn, ismét tetemesen emelkedett; a hiány pedig az évi költségvetésben növekedett. A só ára, vámok, dohányegyedáruság s más indirect adózások tekintetében az egész monarchiában már rég oly rendeletek léteztek, hogy mi 1816 előtt váltó czédulákban fizettetett, azontul ezüstben fizetessék; mi által ezen adónemek a létező körülmények közt lehető legmagasabb fokra lőnnek felcsigázva. Nem maradt ennél fogva más mód, vagy helyesebben szólva, a bécsi kabinet, elfogadott kormánypolitikája mellett, nem tudott más módot találni, az államjöveldmek szaporítására, mint a hadi adót Magyarországra is feljebb emelni.

E tárgy iránt a kabinet és a magy. kir. kormányzések közt már 1820-ban megkezdettek a jegyzékváltások. A kabinet azt kívánta, hogy a magyar hadi adó, mely utóljára az 1812-ki országgyűlésen az egy évvel elébb forgalomba tett

papírpénzben, az ugynevezett váltó jegyekben 5,200,000 forintra határozottatott, 1821-ki november 1-től kezdve, ugyan-ezen számszerinti öszvegben ezüst pénzben fizetessék, s ezen adófelemelés, szintugy mint az újonczkivetés, országgyűlés közbejötté nélkül, egyedül udvari parancs által eszközöltessék. A kormányzések, a kir. helytartótanács szintugy mint az udvari kancellária, a királyhoz és a császári udvari kamarához intézett több rendű előterjesztésekben czáfolhatatlanul kimutatták, hogy e rendeletet, elnézve annak törvénytelen-ségétől, egyedül az adózó nép szegénysége s fizetési képtelensége miatt is, lehetetlen foganatosítani. Kimutatták e kormányzések, hogy a nép a háborúk idején viselt rendkívüli terhek, s a papírpénznek kétszeres leszállítása következtében, — miáltal elébbi száz forintja nyolcz forintra olvadt le, — továbbá az ipar és kereskedelem akadályai s pangása miatt oly szegénynyé lett, hogy adóját, — miként a tetemes, behajthatatlan hátralékok bizonyítják, még papírpénzben sem képes teljesen leróni. E pénzhiány nagyságát kétségtelenné teszi az, hogy a nép a legszükségesebb élelmi szerek egyikét, a sót, sem képes magának megszerezni kellő mennyiségben : a sófogyasztás 1818-ki nov. kezdetétől a következő évi novemberig az elébbi év fogyasztásával összehasonlítva, tizenkét millio fonttal csökkent az országban; mi, tekintve ezen élelmi czikkely szükséges voltát, csak a nép kezén forgó pénzösszeg csökkentéből származhatik. A tények illetén állásában az adónak ezüstre, tehát 5,200,000 vfról 13,000,000 vfr-ra emelése szükségkép azon következményt vonná maga után, hogy vagy az adó maradna nagyobb részben behajthatlan, — mely esetben annak felemeléséből a kincstárra semmi haszon nem áradna; vagy, ha annak behajtása a legszigorúbb módok által eszközöltetnék, s különösen az adózó földnépnek tőkevagyonra, barma, gazdaszáti eszközei stb. koboztatnának el, adózási képessége a jövőre egészen megrontatnék. Az adózók egy része ily módon végkép tönkre jutna; más része ismét annyival kevesebb sót fogyasztana,

mennyivel több adót kénytelen fizetni, — mely esetben, azon kívül, hogy az egészségi állapot, emberekre s barmokra nézve veszélyeztetnék, még a kincstárnak sem lenne reménylett jövedelemszorodása. A kormánysszékek ezeknél fogva tanácsláák a királynak, halasztaná ez ügyet akkorra, midőn az adózó nép fizetési képessége nagyobb leend; idő közben pedig e képességet gyarapítsa a kereskedelem s evvel kapcsolatban álló ipar s termelés növelése által, miként azt az 1802-ki országgyűlés indítványozta volt. Javasolják továbbá a sóár leszállítását, hogy e szükséges élelmi cikk fogyasztása, mind a nép javának, mind a kincstár jövedelmeinek érdekében, szaporodjék. A fogyasztás e növekedése, mi az árleszállítás következtében épen a legszegényebb sorsu adózók osztályában történnék legnagyobb mértékben, nem lehet közönyös dolog a kormányra nézve; a bányák kimeríthetlen gazdagsága mellett pedig semmi sem gátolja az árleszállítást. Javasolják végre, ügyekezzenek ő felsége kormánya a pénzügyet valahára jobb karba állítani; különösen eszközteni: szűnjék meg az ezüstpénz folyton áru lenni, s az ipar és kereskedelem nagy kárával, csak tőzsde-nyerésszedések tárgyául szolgálni. Orvoslandó volna azon baj is, miszerint míg az igazságszolgáltatásnál a magánosak ügyeiben a régi papírpénz ezüst gyanánt s avval egy értékűnek tekintetik, a kormány a közjövodelmeknél ugyanazt csak harmadfélszerte leszállított értékben fogadja el, stb.

1822.

Ezen s hasonló értelmű több rendű kormánysszéki előterjesztéseknek azonban nem lett egyéb sükere mint, hogy az adónak szandéklott fölemelése egy évvel későbbre halasztott. De a következő évben, midőn Olaszországban az osztrák hadak könnyű diadalmai után a belföldi kormányok kiméltlen szigora a szabadelvűségnek, carbonarismusnak s a nép alkotmányosóvárgásainak minden bármi mérsékelt nyilatkozatát erőszakosan elfojtották, s a kivételes törvénsszékek borzasztó működései a reactiot ott is teljes diadalra vezették: a bécsi kabinet Magyarországon sem talált többé okot alkot-

mánysértő szabályainak elhalasztására. Bár azokból, miket a magyar kormányzések a királynak, a nép adóképessegének gyarapítása végett ajánlottak volt, fogamatba semmi sem vétetett: az udvar auguszt. 13-kán mégis kibocsátotta rendeletét, mely az eddig váltó pénzjegyekben fizetett adót a folyó évi november 1-jétől kezdve, ezüstben, vagy ama pénzjegyek harmadfélszer nagyobb mennyiségében parancsolá beszédetni. Egy másik, ugyanazon napon kelt rendelet, mintha a kormány maga is sokalni látszanék az ekként felemelt adót, annak összegét mintegy fél millióval leebb szállította.

A rendelet nem lepte meg váratlanul az országot, mert annak híre a kormányzéki tárgyalások következtében már átszivárgott vala a közönségbe. De azért a rendelet kihirdetésekor nem kevesbbé jajdultak fel a nemzetnek szintugy nemadózó mint adófizető osztályai. Az újonczállítási rendelet után ezen újabb, súlyos alkotmánysértés annál nagyobb fájdalmat sőt levertséget okozott az ország rendeiben, mivel abban mindenki az udvar elhatározott szándokát látta, magát az alkotmányon végkép tultenni, s az országot a német örökös tartományokban divatozó kényuralom alá vetni. És más értelmet nem is lehetett adni e törvénytelen rendeletnek. Midőn a mult évben az újonczállítást megrendelő parancsolat kibocsáttatott, az annak végrehajtásában buzgólkodó főispánok s más kormányügynökök még azon mentséggel támogathatták az udvart, hogy az Olaszországban kiűtött forradalmak s azoknak Lombardiára s más olasz tartományokra is áttérjedhetése a magyar ezredek kiegészítését s harczlábra állítását oly hosszú időre, mint a mennyit az újonczkivetés országgyűlési tárgyalása igényelne, veszély nélkül halasztani nem engedi. Ezen érv nem csökkentheté ugyan a törvénytés súlyát; de némileg elnémíthatá az ellenzéket. Jelenleg azonban még ily gyöngé érvvel sem lehetett fellépni az országgyűlés mellőzésének mentségéül; semmi égető szükség, semmi fenyegető veszély nem áll vala a kormány előtt, mely miatt az adófelemelést oly rögtön megrendelni s az alkot-

mányos tárgyalástól elvonni kényszerítették. Olaszországban a megtorló szabályok síri csöndet eszközöltek; a reactio Európa nagyobb részében diadalát ünnepelte; a magát Spanyolországban még tartó forradalom, távolsága miatt, semmi jelentékenyebb aggodalmat nem okozhatott a bécsi kabinetnek, kivált miután remélheté, hogy a nagy hatalmaknak e végett Veronában készülő congressusa a békét a pyrenæi félszigeten is helyreállítandja; a görögök mozgalmait az udvar magára nézve maga is oly csekély fontosságúnak tekinti vala, hogy abba még diplomatikai uton sem avatkozék. A pénzügy állapota sem volt már annyira kétségbeejtő, hogy avval az alkotmány ily súlyos sérelmét indokolni bármi gyöngén is lehetett volna. Az ügyek ezen állásában tehát a kormány e lépéséből mindenki kénytelen lőn azt következtetni, hogy általa a kabinet magára az alkotmányra szándékozott mérni a halálos csapást.

A megyék
ellenzése.

A megyék ennél fogva zajos gyűléseikből mindnyájan a legmélyebb hazafias fájdalom hangján irtak fel a királyhoz, a rendelet visszavonását s az országgyűlés mennél előbbi egybehívását kívánván. Csak az egy Békés megye, melynek nagyon csekély számu, vagyontalan rendeit s önző tiszti karát a Harucker-féle örökség által a megyében mindenhatóvá lett Wenkheim családnak már egészen sikerült vala az alkotmányos érzelmekből kivetkeztetnie, — az egyetlen Békés megye fogadta megnyugvással az udvari rendeletet. Sőt, fájdalom, vastag önzésében annyira megfélemedezett hazafiui kötelmeiről, hogy hálafeliratot intézne a rendeletért, mely az ezüstben behajtandó adóból a hivatalnokok díját hasonló pénznemben, tehát harmadfélszerte nagyobb összegekben engedélyezé fizettetni. A többiek, hogy az alkotmánysértést a kormány még azon vonakodással se indokolhassa, melyet a nemzet részéről minden adófelelélési szándokainál tapasztalni szokott, — midőn az országgyűlés egybehívását szorgalmazák, egyszersmind eleve is kijelentették: hogy, miként a mult kor veszélyei közt nem késett, ugy most sem vonakodik

a nemzet teljesíteni a király méltányos kívánatait, ha azokat törvényszabta módon adandja elő; a törvény a megyéknek még tárgyalni is tiltja az újonczállítási és adóügyi kérdéseket.

De az udvar azt hitte, hogy kitartása őt most is céljára vezeti, s a vármegyék némi zaj és háborgás után, mit lecsilapítani nem leend nehéz, az erély előtt végre csak meghajlandnak. Az országgyűlés egybehívására vonatkozó kérelmeiket tehát hallgatással mellőzván, a rendelet végrehajtását nekik újabban is nagyobb szigorral meghagyta. Sőt az újonczállítás ügyében engedetlen vármegyékhez intézett leirataiban, e tárgyat is felmelegítván, az újonczhátralékok kiállítását szigorúan sürgeté, kijelentvén, hogy mind a két kérdésre nézve ez változhatlan akarata ő felségének.

A megyék egy része, melyekben a fentebb elbeszélte módokon a megyefőnököknek sikerült vala az alkotmányos ellenzéket meggyöngíteni, vagy az elcsábított kisnemesség nyers tömegével az értelmiség s hazafiság fölött még folyton zsarnokoskodni, ismét meghajolt a szigorú királyi parancs előtt, s annak fogamatba vételét hatósági végzéssé emelte. A megyék nagyobb része azonban nem engedte magát ily könnyen megfosztatni leglényegesebb alkotmányos jogaitól. Újabb feliratokat intéztek tehát a királyhoz, melyekben részint az ország határozott s világos törvényeire hivatkozva, kijelenték, hogy az alkotmányon oly mély sebet ejtő nyílt parancsot végrehajtaniok tilos; részint az anyagi állapotok szomorú pangását élénk színekkel ábrázolva, az adórendelet végrehajtásának lehetlenségét bizonyígták; részint komolyan figyelmeztették a királyt, hogy trónjának csak a törvények képezhetik megingathatlan alapját s minden viszontagságok közt erős támaszát; részint ismét kérőleg folyamodnak vala a király atyai szívéhez: ne ébreszsen bennök ilyféle súlyos harczot a fejedelem iránti engedelmesség s a törvények tisztelete között; s reményöket fejezik ki, hogy bizodalmokat, hitöket a királyi szó szentségében nem fogja megingatni; hanem mielőtt, mint leiratában fenyegetődzik, más eszközökhöz nyúlna, megtar-

tandja az országgyűlést, melyet az ország jólléte, a közügyek minden ágában teendő reformok elutasíthatlan szüksége különben is múlhatlanul igényel.

A nemzet ezen alkotmányos küzdelmeiben, ha nem is épen vezér-, de legkitünőbb szerepet Bars megye rendei játszának; ők fejtettek ki legszilárdabb állhatatosságot, legernyedetlenebb szívósságot, s oly megtörhetlen hazafias erélyt az alkotmány védelmében, hogy magoktartása a gyöngébbeknek is buzdító például szolgált. Méltó tehát, hogy e megye küzdelmeit legtöbb figyelemmel kísérjük. Minthogy az utóbbi kir. leiratban kijelentetett, hogy a királynak ez megmásíthatlan akarata: a megye rendei, mielőtt egyenesen a kormányhoz válaszolnának, tudván, hogy József főherczeg nádor, kinek törvényes közbenjárását egyébiránt ugyanekkor szinte kikérték, az udvarral maga is feszült viszonyban lévén, a nemzet ügyét legjobb akarattal sem támogathatja sükeresen, 1823-ki február 18-kán a koronaörökös Ferdinánd főherczeg közbenjárásához is folyamodtak.

«Mennél több oka támad, akár az idők viszontagsága, akár ellenséges törekvések miatt, panaszkodni a magyar nemzetnek, — így szól a felirat, — annál szorosabbra ügyekszik fűzni ama köteléket, mely által magát, az 1723-ki 2-dik t. cz. erejénél fogva is, cs. kir. fenséged legmagasabb nemzetiségéhez csatolván, utódainak boldogságát, törvényes intézményeinek állandóságát, s a drága haza biztosságát örök időkre megalapítani akarta.... Miként az országnak az 1790-ki országgyűlésre egybesereglett rendei királyi Fenséged felséges atyjánál kerestek, úgy mi, váratlan eseményektől kényszerítve ugyan, de a fejedelem iránti hűségben és szeretetben meg nem fogyatkozva, cs. kir. Fenségednél keresünk pártfogást.... Hódoló tiszteletünk nem engedi, hogy a királyi akarat változhatlanságának okait vizsgáljuk; de súlyos összeütközésben kénytelenítettünk látni határtalan kegyeletünket ő cs. kir. Felsége legmagasabb személye iránt, nem kevesebbé szent kötelességeinkkel.... Az idézett törvényekből kegyesen meg-

győződhetik Fenséged, hogy mi sem törvényes alkotmányunknál, sem letett hitünknel, sem becsületünknel fogva másként nem cselekedhetünk, mint hogy a rendeletek végrehajtását felfüggesztvén, ismételve a trón elébe boruljunk, és ő Felségénél törvényes kérelmeink teljesítéseért esedezünk.

«De csüggedni nem tudó reményeink már lankadnak! Ő felségének legfelsőbb akarata már oly módon nyilatkozik, melyet valamint törvényes fenállásunkkal megegyeztetni nem tudunk: úgy méltó félelmünknek s fájdalomunknak sem vagyunk képesek határt vetni. Az ügyek ezen állásában méltóztassék Fenséged kegyes figyelmét a felséges háza iránt hű magyar nemzetre fordítani; .... s mi felséges atyjának, mint még koronaherczegnek 1790-ben sikerült,... a magunk és adózó népünk megbecsülhetetlen javára megkísérteni..... A jövőndő koronázati eskü, s a Fenségedhez ragaszkodó nemzet boldogsága javasolja, igényli, sőt követeli, hogy Fenséged is kövesse az ifjabb királyoknak és koronahercegeknek történelmünkben azon nem ismeretlen példáját, miszerint a maga kegyelmes közbenjárását a mi hódoló kérelmeinkhez s ő felségének az ország nádorának törvényes közbenjárásához kapcsolni, s az újonczállítás és adó kérdéseire nézve országgyűlési tárgyalást kieszközölni méltóztassék».

De valamint a nádor, úgy a koronaörökös közbenjárása is sükeretlen maradt. A király, a hozzá intézett feliratokra, melyek a rendeletek visszavonását s az országgyűlés egybehívását sürgették, többé nem is válaszolt; hanem a megyefőnököknek az udv. kanczellária által elnökileg meghagyta, hogy változhatlan akaratának végrehajtásához fogjanak. A kormány, e szigora által számos megyében célját érte; melyek azonban, midőn meghajólásukat s e rendelet végrehajtása iránti készségöket feljelentették, nem mulaszták el egyszersmind újabban is sürgetőleg követelni az oly rég mellőzött országgyűlés mennél előbbi kihirdetését.

Más megyék azonban, számszerint mintegy tizenöten, melyek közt Barson kívül Nyitra, Nógrád, Borsod, Gömör,

Zemplén, Soprony, Kormárom, Vas és Zala leginkább kitüntette magát hazafias erélye és szilárdsága által, — miután felirataikra választ sem nyertek, a megyefőnököknek a kir. rendelet foganatba vételére tett intézkedéseit megsemmisítették; az adószedőket s más tisztviselőiket a hadi adónak ezüstbeni beszédésétől egyenesen letiltották; s el lévén tökéelve, a törvénytelen parancsoknak egészen az anyagi kényszerítésig ellentállani, körleveleikben egymást szilárd kitartásra buzdították.

De a bécsi kormány most, midőn Olaszországban a béke teljesen helyreállott, s példája és ösztönzései szerint a többi kormányok is mind az appennini félszigeten, mind Németországban a reactiot teljes uralomra emelték, — erősebben elvala tökéelve, mint valaha, a maga szándokait erőhatalommal is keresztülvinni, s az alkotmányos ellenzékét ama néhány megyében, mint nem tűrhető «vakmerőséget» egyszer mindenkorra megtörni. Az engedetlen vármegyékre tehát királyi biztosokat küldött, kik akaratának, ha jó szerével nem megy, szigor alkalmazásával is, fogamatot szerezzenek. A kinevezett királyi biztosok, a kényuralom e bűnös eszközei, a következők valának: Báró Eötvös Ignác, koronaőr, gróf Cziráky Antal, gróf Amade Ferencz, báró Malonyay János, Lónyay Gábor és báró Wenkheim József. Ezek egynémelyike több megyében is megbízott a kir. rendeletek végrehajtásával, miért gúnyosan «ambulansoknak» neveztettek.

És nemsokára hasonló súlyos idők álltak vala be, hasonló erőszakos hatalmaskodások színhelyévé lőn az ország, mint II. József végső kormányévei alatt. De mindinkább a nemzetben is szintoly szilárdságot, oly bátor és szívós ellentállást fejtett ki a szabadságszeretet és alkotmányos érzelem, mint akkor, midőn József erélye végre megtört s magát kénytelennek látá, visszavonni törvénytelen rendeleteit. A passiv ellentállás eredményei azonban jelenleg gyümölcsözőbbekké lőnek, mint József halála után: a különben is sokkal fejlettebb nemzet ezentul nem hagyta magát többé letereltetni a haladás ösvényéről.

A királyi biztosok, az illető megyékben megjelenvén, eleinte a szokott kormányfogások, ígéreték, vesztegetések, majd fenyegetés, megfélemlítés által ügykeztek az udvari rendeleteknek sükert szerezni. Azon körülmény, hogy a biztosok váratlanul s jobbára ugyanazon időben jelentek meg a megyékben s tartották meg elnökletük alatt az első közgyűléseket, — minél fogva a megyei hatóságoknak az egyetértés eszközzésére idejök s alkalmok nem vala, néhol sükeressé tette felléptöket: megint egynémely megye meghajólt fenyegetéseik előtt.

De a feladat végrehajtása nem volt mindenütt oly könnyű, mint azt Bécsben egyelőre hitték. Több megye a biztosok minden fondorlatainak és fenyegetéseinek daczára is hajthatatlan maradt. A biztosok és a rendek közt valóságos harcz fejlett ki, melyben, míg karhatalom, nyers erő nem használtatott, a diadal csaknem mindenütt a rendek részére hajólt. Egynémely biztos megszegyenítve érezheté magát a rendek élénk alkotmányos érzelme, hazafias erélye által. Mások még tényleges sérelmek ellen sem valának biztosítva a felingerült, elkeseredett rendek gyülekezetében. Így jár vala, például, Zemplén megyében Lónyai Gábor, ki oda különösen azon okból küldetett ki, mivel reménylék, hogy terjedelmes rokonságánál s összeköttetéseinél fogva, jó szerével is keresztülviendi a parancs elfogadását. De Lónyai épen azok részéről talált leghevesebb ellenzésre, kiktől támaszt, pártoltatást vára. Midőn a gyűlésben megjelenvén, az elnöki széket elfoglalta, egy vérrokona, Lónyai László, a széket erőszakosan ragadta ki alóla. Még nagyobb személyes veszélyben forgott, mint mindjárt elmondók leszünk, Eötvös Nyitrában.

A megyék e szilárdsága azonban a kormányt még kiméltlenebb önkényre s erőszakra ragadta. A biztosok újabb utasításokat vőnnék, melyek által felhatalmaztattak, mindenütt, hol ellentállásra találnak, minden tekintet nélkül katonai karhatalmat használniok. A posta-hivataloknak pedig meghagyott, hogy a megyék egymás közti levelezéseit figyelemmel

kísérjék s mind azon leveleket, melyek a kormány érdeke ellen irányozvák, lefoglaltván, Bécsbe küldjék.

A biztosok
erőszakos fel-
lépése.

A biztosok tehát katonai kísérettel tértek vissza a csökönös megyékbe. A gyűlésteremeket fegyveres erővel vétették körül; a tiszti kart és a szónokokat elfogatással fenyegették, ha az udvari parancsoknak tovább is ellenszegülnének; némelyeket közölök házaikban őrizet alatt tartának; írott ígéreteket és esküt erőszakoltak ki tőlök, hogy a parancsoknak fogantat szereznek. A karhatalommal mind addig a megye nyakán ültek, míg a végrehajtás be nem következett. Megbizatásukban ekként eljárván, nehogy távoztuk után az ellenzék feltámadjon és mindent elrontson, a rendeket gyűléstartástól eltiltották, s a megyei pecsétet lefoglalták. Az erőszak előtt meghajolni kénytelen megyék a magok védelmére nem tehetek egyebet, mint hogy jegyzőkönyveikben feljegyezték, miképen csak erőszaknak engedtek. De a hol az ilyféle tény a biztosnak tudomására jutott, nehogy annak emléke megörökíttessék, a jegyzőkönyv megcsontkíttatott, a tényleírás kiszakasztatott.

Komáromban.

Azonban csak ennyi engedelmességre sem mindenütt talál-
tak a kir. biztosok, s hogy a parancsokat végrehajthassák,
tényleges, physikai kényszerítéshez kellett nyúl-
niok: a tisztviselőket elfogatták, vasra verették, börtönnel sanyargatták.

Nyitrában.

Nyitrában Eötvös biztos Uzovics János alispánt és Ocskay Ignác szolgabíró-
t, mint az ellenzés főtenyezőit, bilincsekkel
terhelve, börtönbe vettette; mi azonban a gyűlésre megjelent
köz-
nemességben oly ingerültséget támasztott, hogy midőn a
terembe lépett, azok halált kiáltozának reá, s egy izmos su-
hancz kezéből, ki őt mellen ragadta, csak a mellette örök-
dő kotonatisztek szabadíthatták ki őt.

Zemplénben.

Zemplén megyében Matulay és báró Vécsey Pál voltak az
alkotmány legszilárdabb védelmezői. Eleinte Szirmay Ádám
főjegyző is velök tartott, s midőn a biztos a jegyzőkönyvből

mind azt kitépetni rendelte, mi az elébbi gyűlések végzéseiből az ellentállásra vonatkozott, azt nemcsak határozottan megtagadta; hanem a jegyzőkönyvet melléhez szorítván, megesküdött, hogy e szentségtörésre segédkezet nyújtani soha sem fog. Azonban e miatt őrizet alá tétetvén, fájdalom, megfogyatkozott állhatatosságában : még az napon feledve lőn az eskü, s végrehajtvá az illető iratok megsemmisítése. Szirmay még azon évben a királyi tábla birói székében vette el jutalmát engedelmissége s elpártolásának az alkotmányos ügytől.

Nógrádban Wenkheim biztos még több erőszakot követett el. Felolvastatván az udvari rendeleteket, s úgy a tiszti kar, mint a rendek részéről ellentállást tapasztalván, a gyűlést feloszlatta, Gyürky és Gyurcsányi alispánokat és a szolgabírákat katonáktól környeztetve, szállásaikra kísértette. Több napi fogság után e tiszviselőket egyenként erőltetvé a kormány parancsainak elfogadására. A rendek, ezen erőszak ellen óvást teendők, minden tilalom daczára összegyűlni szándékoztak a tanácsteremben; de mivel azt elzárva, az ajtókat katonaságtól őriztetve találták, Pronay János aljegyző által vezetve a szabad ég alatt nyitották meg ülésöket. De a kir. biztos oda is utánok küldé poroszlóit; a gyűlést szétüzette, vezéreit elfogatta. Ekkor azonban már egyhangúlag kimondva s írásba foglalva is volt az ellenmondás és óvástétel a kir. biztos törvénytípró eljárása ellen. Ezen irat aztán a legközelebbi hiteles hely, a váczai káptalan levéltárában tétetett le s iraték be a jegyzőkönyvbe. De alig értesült erről a kormány, haragjának egész súlyát éreztetvé a káptalannal. A rendek által letett irat elkoboztatott, a káptalan bejegyzése, a törvények különös ótalma alatt álló hiteleshely nagy sérelmére, a jegyzőkönyvből kiszakasztatott; maga a káptalan keményen megfeddetett. Annak egynémely tagja, különösen Balogh János kanonok annyira megróvatott, hogy, kitűnő egyénisége s érdemei daczára, azután még tíz év múlva is érezte az előmozdítások alkalmával szenvedett mellőztetésében a királyi kegyvesztés következményeit.

Nógrádban.

Zalában.

Zalában a rendek a királyi biztos által kihirdetett gyűlésen megjelenvén, midőn a kirendelt katonai erőt a megyeház körül megpillanták, Deák Antal és Szegedy táblabírák szónoklata után a gyűléstermet odahagyták. A tiszti kar azonban kénytelen lőn meghajolni az erőszak előtt.

Bars megye
eljárása.

Mindenek közt legügyesebb, legesélyesebb volt Bars megye rendeiének eljárása. Mihelyt a királyi biztos által Nyitra megyében elkövetett törvényteleniségekről értesültek, máj. 2-án és a következő napon Sz.-Benedek városában közgyűlést tartván, a következőket határozták: nehogy a karhatalommal felruházott kir. biztos, kinek megjelenését megyéjökben is várják vala, a törvénytelen parancsokat a megye törvényes organumai által erőszakosan végrehajthassa, a tiszti kar azonnal oszoljék fel s minden további hivatalkodástól tartózkodjék; a hivatalos pecsét a gyűlés végével a megye, — s ennek kulcsai a szent-benedeki convent s hiteles hely levéltárába tétessenek le; s végül a táblabírák közül egy bizottmány¹⁾ neveztetett ki, mely, mint a jegyzőkönyv mondja, «a megyében a törvény értelme szerint előfordulandó politikai dolgokat s belső bátorság fentartását eszközölje, és a mennyire elkerülhetetlen szükségek pénzbeli költséget kívánnának, azt megtehesse, a megyébe szállított katonaság számára szükséges természetményeket a házi pénztárból megszerezze, a megyéhez érkezendő leveleket felnyissa; ezen tárgyakon túl azonban hatalma ne terjedjen.» Meghagyatott különösen a bizottmánynak, hogy ha a megyébe királyi biztos jőne, avval semmiféle érintkezésbe ne bocsátkozzék, hanem a maga hatóságát azon naptól fogva teljesen megszüntnek tekintse. Végzés alkottatott továbbá, hogy ha a kir. biztos a megye rendeit gyűlésbe hívná, arra senki meg ne jelenjen; s ha netalán e felhívásnak némelyek engedelmeskednének, e

¹⁾ A bizottmány tagjaivá következő táblabírák neveztettek: Tajnay Antal, Szathmáry János, Kvassay Mihály, Jeszenszky Elek, Majthényi Lajos, Gyurcsányi Imre, Majthényi Károly, Kosztolányi László, Zsembery József, Kiss József, Simonyi Lőrincz és Marsovszky István.

törvénytelen gyűlés végzéseit eleve is érvényteleneknek nyilatkoztatták. A rendek e gyűlésökből, annyi sükeretlen után, még egy erélyes feliratot is intéztek a királyhoz s a királynéhoz, mely május 3-kán utnak eresztetvén, Ambró Károly alispán egy nagy hatásu hazafias beszéddel zárta be a gyűlést. « Harminczhét éve, mondá egyebek közt, mióta nemes Bars vármegyében folyton hivatalkodom; de hogy a haza ügyei ily állapotba jutottak volna, sem nem hallottam, s még kevesbbé tapasztaltam.... Ezen évek folytában a felséges uralkodó ház iránti hűségemnek s ragaszkodásomnak számtalan bizonyítványait adtam, s adandom ezentúl is, míg tart életem. De ... megemlékezvén hitemről, melylyel magamat a nemes megye határozatainak végrehajtására lekötöttem, ... a magas királyi parancsokat nem teljesíthetem.... Ismerem a koronás fő iránti kötelességeimet; de tudom azt is, mire kötelez hitem hazám jogai tekintetében: amazokat nem fogom megsérteni; de hazám alkotmánya s ősi törvényei ellen sem cselekedhetem.... Leteszem tehát a nemes rendek kegyességéből s bizodalmából viselt tisztemet... És valamint e lépésem valóságosságból, a király iránti őszinte ragaszkodásból s igaz hazaszeretetből származik: úgy életem hátralévő részében semmi alkalmat nem mulasztandok el, melyben magamat nem kevesbbé a király hűséges alattvalójának, mint a haza igaz polgárának tanusíthatom....»

A felirat, mely a királyhoz intéztetett, Plathy Mihály jegyző tollából folyt, s erélyes, bátor hangját, a hazafiui s alkotmányos érzelem áradozását, nem különben mint ékesszóló irányát tekintve, minden egyéb ezen kori feliratokat messze túlhalad, méltó, hogy főbb pontjai helyt foglaljanak e szomorú idők történelmének lapjain.

« Miután a magyar nemzet, daczára mind azon ellenséges törekvéseknek, melyeket a rossz akaratúaktól ezen ország iránt a felséges ház uralkodásának kezdete óta tapasztalt, a maga jelleméhez és fejedelméhez máiglan hű maradt; miután a nemzet által önszántából megalapított mind a két nembeli

örökösödést, és a királyi trónnak a nemzet vitézsége és ragaszkodása által megszilárdított állandóságát, számtalan más okmányokon kívül, az 1687-ki 2-ik és 3-ik, 1715-ki 8-ik, az 1723-ki 2-ik és az 1744-ki 63-ik t.-czikkelyek, s ezek mellett, egyedül a felséged kormánya alatt tett közös áldozatokat, az 1792-ki 9-ik, az 1796-ki 1-ső, az 1802-ki 1-ső, az 1805-ki 1-ső és 2-ik, az 1807-ki 2-ik és 6-ik, az 1808-ki 1-ső s az 1812-ki t.-czikkelyek és az 1805-ki, 1809-ki és 1815-ki történelmi emlékek a késő utókornak bőségesen hirdetik; és ekként a nemzetnek a többi népekével egyenlő vitézsége s közös erőfeszítése által megszerzett s fentartott béke már mindenkit azon édes reménynyel kecsegtetett, hogy megszűnván valahára a háborúk viharai, biztos révben maradhatnak, s az annyi áldozatokkal kivívott gyümölcsöket békében éldelhetik: e helyett azonban megújulnak nemzetünk régi sebei, a törvények tekintélye lerombolva, a nemesi udvarok s megyeházák fegyveresek által megsértve, a szó szabadsága elfojtva, a tisztviselők bebörtönözve, szóval, már maga alkotmányos létünk is végveszélyre juttatva létezik.

« Szokatlan ámulat lepte meg a kedélyeket, midőn hallók, hogy egy magyar nemes nemzetségből származott férfiú, őre az ország szent koronájának, a szomszéd Nyitra megyében nem rég biztosí minőségben lépett fel; s Felséged legmagasabb királyi nevében a megyeházat, hova még Felséged maga is katonai kíséret nélkül méltóztatik lépni, hadi néppel fogta körül; a karokat s rendeket a kegyelmes kir. leiratok felolvasása után, a gyűlés rögtöni feloszlatása által, véleményeik nyilvánításában, mi még is gyűléseink lényege, meggátolta; a tisztviselőket, a sarkalatos nemesi jogok ellenere, idézet s elmarasztalás nélkül, katonai őrizet alá vetette; nemesi udvaraikra, jogaik s birtokaik nagy sérelmével, reátörtetett; az esküvel kötelezetteket eskütörésre kényszerítette; a gyűlés jegyzőkönyvének s feliratának lefoglalása által a törvényes folyamodás útját elzárta; szóval minden jogot s méltányosságot megvetni s ekként Felséged törvényes tekintélyét a hatalommal visszaélés által megsérteni nem iszonyodott; —

és midőn hallók, hogy ő fürgeteg gyanánt más megyéket is meg akar látogatni, s az ország szentséges institutioit mindenütt lábbal tapodni, a fejedelem iránti gyermeki szeretet kötelékeit mindenütt megszakgatni szándékozik : ekkor azonnal az öt évtized előtti lefolyt siralmas események emlékezete ébredt fel bennünk; eszünkbe jutottak ama nagy, bölcs és igazságos fejedelem kísérletei, kit a közjó iránti rohanó buzgalma, s a törvényeinkkel ellenkező tanácsok a törvény által kitűzött korlátokon túlragadtak; úgy látszék, mintha az akkori időket látnók ismét megújulni. De, oh fájdalom! Azon fejedelem, a mi alkotmányunkat a maga szándokaival ellenkezni látván, inkább a törvényes koronázatot mellőzte, inkább a nyilvános eskütételt tagadta meg; s midőn a rendeleteinek foganatba vételére fegyveres erő alkalmazását véli vala szükségesnek, azt inkább csak felmutatta, mint alkalmazta. És még is életének végperceiben meggyőződván, hogy a magyar nemzet boldogsága egyedül honi törvényeinek helyes alkalmazásában keresendő, mindent visszavont, ő, ki meg sem jelenik királyaink sorában. De hogy most, egy törvényesen megkoronázott, igazságos fejedelem kormánya alatt törvényeink megsemmíttessenek; hogy egy király, kit a világ legkegyelmesebbnek magasztal s mi magunk is olyannak tapasztalánk, erőszakos eszközökhöz nyúljon; hogy ő, kit Európa hitetartónak s a legvallásosabbnak tisztel, esküvel pecsételt koronázati hitlevelét sértse meg, — látjuk ugyan, csodálkozunk felette, de még sem hihetjük.

« Ha az évkönyvek helyesen beszélnek el ama viszontagságokat, melyeken alkotmányunk, a miniszterium rendszeres megtámadásai következtében, másfél század óta átesett; ha nem csal a közvélemény, mely ama számtalan, egymást egész sorozatban felváltó tényeket nem tekinti másnak, mint szabadságaink s intézményeink végső kiirtási szándokának : úgy bizonyára szánakoznunk kell felséges fejedelmeink felett, kiktől, bár családokban az igazság és kegyelmesség örökös, hű alattvalóik szíve mégis naponként mindinkább elidegene-

dik. — Minden időnek s minden kormányoknak voltak oly férfiai, kik fejedelmeik bizalmával s nyert hatalmokkal visszaélve, a korona fényét a népek könyeivel törekedtek tündöklőbbé tenni. Hazánk sem vala híjában, kivált az utolsó időkben, oly minisztereknek, kik miután a nemzet szavát elfojtották, az igazságtól eltérő előterjesztések s az alkotmányunkra költött rágalmak által a legjobb fejedelmek szívét tőlünk elidegeníteni s a közjó színe alatt ezen ország municipalis törvényeit, jogait és szabadságait aláásni törekedtek. De ki hitte volna, hogy hazánk a jelenkorban is annyi megtámadásoknak szolgáljon tárgyául? Ki gyanította volna, hogy találkozzanak magyarok, szülőföldjükről, király és haza iránti kötelmeikről annyira megfeledkezők, miképen a helyett, hogy ama kitűnő bizodalom s méltóság szerint, melylyel megajándékoztattak, honfitársaik sérelmeit Felségednek őszintébb egyenességgel előadnák, inkább mellékczélokot hajházva, egyáltalában törvényellenes, Felséged szívéből bizonyára idegen rendszer eszközeivé válnak, s az utókor elkerülhetlen gyűlöletét s megvetését vonva magokra, saját kebelökben dúlnak? A mely sérelmeket más viszontagságos időkben, a Hármastörvény I-ső részének 9-dik fejezetében s az 1723-ki 5-dik törv. cikkben világosan értelmezett nemesi személyes kiváltság szenvedett: ugyanazon sérelmeket szenvedni most, a nyilván jog ellenére, a személy és birtok biztossága, midőn a szólás és törvényes tanácskozás századok óta fenálló szabadsága eltöröltetik, s mindenkit a ki a közhasznót célzó véleményeit őszintén nyilvánítani akarja, súlyos veszély fenyeget. Ugyanazon alázatos kérelmek, melyeket eddigelő szabad volt a közös atya kebelébe korlátlan őszinteséggel kiöntenünk, most mint feleslegesek tiltatnak; azok pedig, melyek felküldettek, minden figyelembevétel nélkül az acták közé dobatnak. A törvényekre való hivatkozást, mit király és ország eddigelé egyaránt szentnek tekintett s tiszteletben tartott, most bűnössé válnak s a csökönösség és eszeveszett ellenzés gyalázatbéllyegével jelöltnek észleljük.

« Így ostromoltatván, tőlünk így elidegenítve látván pedig a legjobb fejedelem szívét, tehetünk-e egyebet annál, mint hogy Felségednek világszerte ismert atyai jó szívéhez folyamodva, minden tétova nélkül lépünk legfelsőbb trónjához, s fiúi nyíltsággal mondjuk el, mi aggaszt, mik sérveink, mik kívánataink.

« Legkegyelmesebb' ur, kétségtelen, hogy újítás veszélyei fenyegetnek; vélemények terjedeznek a trónokra s dynastiákra vészthozók; törekvések merülnek fel a közbátorság s a béke felforgatására czélzók; maga Felséged trónja aláásatik, s nem alaptalanok aggodalmaink felséges személye és nemzetsége biztosságáért. De az ellenségeket hasztalan keresnők távol országokban: azok belbajaikkal eléggé elfoglalva, idegen ügyekkel mit sem gondolnak; hasztalan saját honfitársaink közt: ezek békét óhajtanak, s nyilván előadott őszinte kívánataikkal csak a közjóért s nem romlásért sóvárognak. Az ellenségek közelebb vannak Felséged magas személyéhez s tán trónját is környezik.

« Az újítók e gonosz pártja, melyet mi gyűlölünk, minden jogot s méltányt felforgatva, a fejedelem és alattvalók közti kölcsönös bizodalmat gyöngítve, s költött előadásokkal mind a két részt megcsalva, lassan törekszik czélja felé; és csak miután azt megközelítette, s a jogaiktól, vagyonaiktól s biztosságuktól megfosztott békés családokat véginségre juttatta, veti el álcáját, s magát a fejedelmet is vagy a belzavarok örvényébe sodorja, vagy miután az alattvalói szeretet kötelekeit szétszakgatta, korlátlan kényuralomra ingerli.

« A ki a magyar nemzet jellemét s ezen ország újabbkori viszontagságait figyelmesebben nyomozza, vajjon kételkedhetik-e az, hogy Felséged udvarában hasonló pártos törekvések léteznek? Ha a vagyon egy részének elvesztét, ha a sónak és egyéb érczeknek felcsigázott árát, ellenben a nemzeti ipar s gazdaszat termékeivel való kereskedés pangását, ha továbbá a kibérlett egyedáruságokat, kamaránknak törvényellenes függését, az udvari kormányzések beavatkozása

által megzavart igazságkiszolgáltatást, az alkotmányos ügyek pátensek általi szokatlan tárgyalását, az országgyűlésnek annyi évek óta elmulasztott egybehívását, és más számtalan sérelmeinket áttekintjük; s e mellett figyelembe vesszük, hogy a magyar nemzet nemcsak az 1805-ki s 1809-ki veszélyes korszakban, hanem ezen sérelmeinek valamennyi szakaiban is rendithetlen hűséget és tiszteletet tamusított a felséges uralkodó ház iránt; hogy semmi törvényes uton kívánt áldozatot meg nem tagadott; sőt még országgyűlésen kívül is bőséges bizonyítványait adta személyes ragaszkodásának: ki nem látja ama békezavarók ellenséges törekvéseit abban, hogy a monarchia külbékéje idején, midőn következőleg az országgyűlés megtartását semmi sem gátolja, s midőn a szabadságos katonák annyi ezrei rontják otthon az erkölcsöket, s a haza védeinek annyi más ezrei őrznek idegen trónokat, épen ily, a törvénnyel ellenkező módon, s a királyi méltóság fentartásának ürügye alatt fegyveres kézzel követeltetnek újonczok? Ki nem látja, hogy ezen ellenségek fondorlata az is, hogy az adónak ezüst pénzben fizetése, mire a szükséges ezüst pénz a forgalomban hiányzik s ennek minden csatornái bedugúlva léteznek, és a minek országgyűlési meghatározását semmi körülmény nem gátolja, a törvény pedig követeli, hasonló erőhatalommal parancsoltatik? Jól tudják ők, hogy a felséges uralkodó ház legerősebb támasza a kormánya alatt létező népek példás ragaszkodásában s áldozatkészségében vagyon; tudják, hogy a szabadságában és erejében fentartott magyar nemesség a királyi tróntól elválhatatlan: könnyű tehát átlátniok, hogy mig ezen alap megdöntve nincs, céljokot el nem érhetik; s azért midőn Felségednek e törvénytelen rendeleteket tanácslád, mindenekelőtt a kedélyek köz elkeseredését, utóbb, a mult idők példája szerint a megrövidített néposztály mozgalmait czélozták; — mikből azonban, bár az elsőt ezen erőszakos eszközök által már elérték, de hogy a másikat ne ériék el, azért örökdik a magyar becsület és erény.

« Ha azok, kik Felséged jó akaratát tőlünk elfordítani törekednek, tudták, hogy rendkívüli körülmények léteznek, melyek a királyi tekintély rövidsége nélkül nem engedik elállani a kívánt újonczállítástól s adófizetéstől: miért nem merítették tanácsaikat a törvényekből, melyek sokkal sikeresebb utakat mutatnak ki az orvoslatra? Miért akarják ők e megizmosult tekintélyt Európa szemei előtt oly erőszakos eszközökkel tartani fenn, míg azt önmaguk nyilván válságnak teszik ki? Midőn ők Felségednek előterjesztik, hogy azon hatóságok, melyek törvényeikhez állhatatosan ragaszkodnak, csökönösek: miért nem adják azoknak kérelmeit s indokait is kellőleg Felséged elébe? Miért nem könnyítik meg a személyes bejuthatást Felségedhez? Miért véleményezik, hogy erőszakot kell használni, mi mindig joghiányt árul el? Ha végre a rendek, törvényes tanácskozásaikban, azon fondorlatok felett, melyekkel a király bizodalma tévutra vezettetik, véleményeiket nyilvánítják, s ezért ellenök szigorú vizsgálatok rendeltetnek: miért ügykeznek a Felséged által legfelsőbb rendeleteinek végrehajtására kiküldött biztosok, különféle szokatlan eszközöket venni foganatba? Miért tétetnek jutalmak, gyűlölségek, fenyegetések, kedvezmények s ígéretek mozgásba? Miért fordítják még a vallási ügyeket is eszközül politikai céljaikra? Miért gátolják meg a rendek tanácskozásait, s változtatják a hatóságok törvényes gyűléseit merő ellenséges küzdhelyekké?

« Felséges fejedelem! ha az emberek e faja, mely, ebben legalább, a trón és alkotmányunk vesztére törekedik, oly jelentékeny bizodalomra tehetett szert, hogy kétes terveik előtt nemzetünk fohászainak el kellett némulniok: legyen végre nekünk, egész hatóságoknak, melyeket mint erkölcsi testületeket sem méltóságok igénylete, sem haszonvágy vagy más emberi szenvedély el nem tántoríthat, szabad reménylenünk, hogy Felséged a mi alázatos előterjesztéseinket is kegyelmenesen meghallgatja, s mit mi, mint a közvélemény tolmácsai, fiui őszinteséggel előadunk, legfelsőbb figyelmére méltatandja.

«Engedje Felséged, hogy halhatatlan elődeire emlékeztessük, kiknek megegyeztével alkottattak törvényeink, melyekben védelmet keresünk, és a kik az ország legsúlyosabb ügyeit nem biztosok által, hanem a törvényesen kiszabott uton tudták elhárítani, vagy legalább szelidíteni. Engedje Felséged kegyelmesen, hogy ama boldog emlékezetű, feledhetetlen Mária Teréziára hivatkozzunk, ki ellenséges megtámadásoknak közepette sem kételkedett egybehívni az országgyűlést, s a ki mindig tisztelvén a törvényeket, nemcsak 1741-ben, hanem más időkben is soha nem találta kisebbnek a magyarok hűségét a maga fejedelmi erényeinél. Vagy Felséged halhatatlan atyját említsük-e, kinek kormánybölcsességét máiglan áldja szülőföldje. Ő az igazgatás hiányait, melyeket a tudatlanság az ország alkotmányának szokott tulajdonítani, nem biztosok segedelmével, hanem országgyűlési tárgyalásokkal orvosolta; és e tekintetben mily sokat mivelt, mennyi reményeket ébresztett, az 1791-ki országgyűlés irományai nyilván hirdetik».

Kéri ezután a királyt, távolítsa el magától a rossz tanácsosokat, kik őt, koronázási esküje ellenére, az újonczállítás és adószedés ezen erőszakos eszközzésére reávették, s gyakorolja a nemzettől elődeire ruházott legfőbb hatalmat az 1791-ki 10-dik és 12-dik törvényczikkelyek által kiszabott módon. És ekként végzik a fontos okmányt:

«A mi... vármegyénket illeti, valamint Felségednek már több ízben fölterjesztettük, hogy mi az ország törvényei ellenére semmit sem határozhatunk; tisztikarunk pedig a törvények megtartására esküvel lévén kötelezve, ha esküszegővé válnék, megszűnnék képviselőnk lenni: szintugy kénytelenek vagyunk most is kijelenteni, hogy mi épen azért, mivel Felséged hű alattvalói vagyunk és alkotmányunk csorbíttatlan fentartásában a királyi trón biztosságát is szemünk előtt tartjuk, mi az elébbeni alázatos nyilatkozataink mellett állhatatosan megmaradunk s a jószágos istenben és Felséged kegyelmében bízva, magunkat sem a biztosok jogtalan hatalmas-

kodása, sem némely hatóságok törvénysértő példái által indíttatni nem engedjük, hogy az újonczállítás és adó tárgyait, melyek lényegesen országgyűlés elébe tartoznak, azon kívül fogamatba vegyük». Kijelentik aztán, hogy a biztostól, bár ők a mondottak szerint honárulók, a király iránti tekintetből, a személyes tiszteletet nem tagadják meg; de az általa hirdetendő gyűlésre nem fognak megjelenni. Végül tudtára adják ama végzésöket, melynél fogva a tisztviselők hivatalaikról lemondván, a hatóság működését felfüggesztették. — Ugyanazon napon a királynéhoz is hasonló erélyes feliratot intéztek, kérvén őt, lenne közbenjáró a rossz tanácsok által tévutra vezetett fejedelem és a nemzet között.

Miként előre is várható vala, a megye rendei e felirattal a királyi harag egész súlyát magokra vonták. Egy mennydörgő s a végső szigor alkalmazásával fenyegető leirat azonnal meghagyta nekik, hogy a tiszti kart haladék nélkül állítsák helyre; a főispáni helytartó pedig utasítást vett, hogy a kir. biztost a rendeletek végrehajtásában lehetőleg gyámolítsa, a megyei határozatot pedig, hogy még emléke se maradjon fenn, a jegyzőkönyvből azonnal tépje ki; mi aztán meg is történt. A biztos is nem sokára megjelent a megye határain; de miután még előfogatot sem kaphatott, nem lévén tisztviselő, ki azt megrendelje, minden eredmény nélkül kénytelenítettett visszafordulni. A rendek azonban eszélyesen párosíták össze a hazafiui erélyt az alattvalói engedelmisséggel; s augusztus 11-kén kelt feliratukban tudósíták a királyt, «hogy a tiszti-kar, illető hivatalaiba a legközelebb tartandó tisztújító székig visszalépett ugyan, de csak azon esküvel is pecsételt feltétel alatt, hogy azt csak addig viselendi, míg valamely törvénytelen biztosság nem jön a megyébe». A biztos ezután valóban nem háborgatá többé a megyét; szerepét azonban némileg a főispáni helytartó vette át. November 1-je, a kir. rendelet fogamatba vételére kitűzött határnap, közelgván, az administrator, vett utasítása szerint, intézkedéseket tett az adónak ezüstben szedése iránt. De alighogy arról a rendek értesültek,

octob. 20-kán azonnal közgyűlést tartottak, melyen a megyefőnök minden e tárgyra vonatkozó intézkedéseit megsemmisítették s az adószedőket az adónak ezüstbeni behajtásától egyenesen letiltották. A megyefőnök azonban nem késett az udvarhoz megküldeni e gyűlés jegyzőkönyvét; minek következtében november 5-ről megint egy újabb udvari rendelet érkezett a megyéhez, melyben «a megyének e csökönös és felette bűnös végzése eltöröltetik és megsemmisítettik; s az neki szigorúan rosztaltván, kegyelmesen meghagyatik s parancsolatik: hogy, ha a királyi harag legsúlyosabb következményeit tapasztalni nem akarják, a főispáni helytartónak, midőn az adót illető kir. rendeletek végrehajtásában működendik, semmiféle akadályokat ne merészellenek tovább elejébe vetni».

De e törvénysértő parancs ismét a törhetlen hazafias erély hangulatában találta a rendeket. «Szivünk legnagyobb fájdalommal olvastuk, — így szólt erre a rendeknek december 1-jén tartott közgyűlésökből kelt válasza, — Felségednek az adó ezüstben fizetése iránt nov. 5-ről szóló királyi válaszát. Szomorkodva értettük, hogy a kir. adórendelet országgyűlésen kívüli végrehajtása ellen felhozott érveink, bár a hazai törvényekre, az ügynek magának természetére és fiui tiszteletünkre támaszkodtak, Felséged által kedvetlenül fogadtattak, sőt makacsságnak bélyegeztettek. Miután tagadhatatlan, hogy az adó ügye egyedül a törvényalkotó hatalom rendelkezése alá tartozik; hogy továbbá, sem Felséged atyai kedélye, sem a korviszonyok nem oly neműek, miszerint ezen ügynek országgyűlési tárgyalását mellőzni kellene; hogy végre mi szintugy kiváltságos rendi viszonyainknál, mint öröklött polgári kötelességünknel fogva gondoskodni tartozunk, hogy a törvények, melyeken nemcsak a magunk, hanem a legfelsőbb trón biztossága is alapul, a legpontosabban teljesíttessenek: mily gyöngé támaszai lennénk mi Felségednek, ha ily szilárd alapon is ingadoznánk, s kisebb-nagyobb haszon végett, saját meggyőződésünket feladva, önkényleg bánnánk alaptörvényeinkkel.

«Való, Felséges úr, hogy a mi tiszteletünk s hűségünk határtalan Felséged személye iránt; de épen azért érezzük a legsajgóbb fájdalmat, hogy mi Felséged ismételt sürgetéseire sem találunk, a törvény és lelkiösmeretünk által korlátolva lévén, más utat legfelsőbb kívánatainak teljesítésére. Ha szabadságunkban állna a kegyelmes kívánatok elfogadása, Felséged első felszólítására sem tétovázunk vala, azokat sükeríteni; és ha ezt tenni vonakodtunk s annyi intésre vártunk volna kötelességünk teljesítésében: akkor bizonyára megérdemelnénk, hogy makacsoknak bélyegeztessünk. De miután mi tetteink irányzójául egyedül a törvényt és benső meggyőződésünket tekintjük; miután Felséged iránt fiui szeretettel és alattvalói tisztelettel viseltetünk, és gondolni sem birjuk, hogy Felségedet a fiui kérelmek megsérthetnék, — bár főispáni helytartónk állítja, hogy hozzá érkezett határozott felsőbb parancsok szerint, e tárgyban további felterjesztéseket tenni nem szabad: mi még is, az előadottakban bízva, ismét egy szívvel lélekkel borúlunk le Felséged trónja előtt, s egész alázatossággal ismételve kijelentjük: hogy mi soha, tehát a jelen esetben sem akartunk s nem is akarunk törvényesen megkoronázott királyunknak, úgy mint azt rólunk állíttatni látjuk, ellentállani; hanem egyedül a törvénynek, — a fejedelem és nép e legszilárdabb támaszának, — megtartását kívánván, valamint soha máskor, úgy a jelen esetben sem adhatjuk semmi módon megegyezésünket a törvények megszegésére».

Hogy az alkotmányosság ezen harczában a kényuralom ellen minden megye oly szilárd kitartást nem tanúsított, mint Bars megye; sőt hogy mióta a biztosok erőszakhoz nyúltak, 1823 folytában még azon megyék közül is több meghajolt a kényszerítésre, melyek egy ideig ellentálltak vala: annak oka részint abban is keresendő, hogy a megyefőnökök újabb szigorú parancsok következtében, a megyék közt minden összeköttetést meggátoltak; azoknak egymáshoz irt, egyetértést czélzó s kitartásra buzdító leveleit lefoglalták, s ezeket kiadni még

akkor is vonakodtak, midőn a hatóság a lefoglalásról magának bizonyosságot szerzett vala. Ez történt egyebek közt Bars megyében is Nógrád megye levelével, melyet a főispáni helytartó, mint maga is megvallá, felsőbb rendelet következtében az udvari kanczelláriához küldött. A hatósági jogok ezen újabb sérelme Bars megyében nem kevesebbé bátor és lelkes védőre talált, mint az ország megsértett alkotmánya. Ugyanazon napon, melyről a fentebb közlött felirat kelt, (1823-ki decz. 1.) a megye rendei e joguk mellett is egy külön erélyes feliratot intéztek a királyhoz. «...Ha léteztek is, ugymondanak egyebek közt, a közügyekben oly körülmények, melyek Felségedet törvényeinkkel ellenkező rendeletek kiadására bírhatták; ....és ha mi ősi alkotmányunk fentartása végett.... kénytelenek voltunk is a legfelsőbb rendeletek végrehajtását, hódoló kegyeletünk daczára is mellőzni: azon meggyőződésünket mindazáltal soha sem veszítettük el, hogy Felséged a mi törvényes lételünket fentartani akarja, s kegyelmessége szerint sem magunkat, annál kevesebbé kérelmeinket nem zárta el felkent személyétől; királyi megerősítését pedig nem fogja kiadni oly rendeletekre, melyek által nemcsak valamely tényleges jog felforgattatik, hanem maga a polgári társaság is legkényesebb pontjában, a magán ügyek biztosságában megsértetik. E meggyőződésünkre támaszkodva,.... ez ügyben is legmagasabb igazságáért és kegyelmességeért esedezünk.» E tény, mondják tovább, melynél fogva ily, különben szabad és tisztességes tárgyakban irt levelek is elkoboztatnak, sértő magára a Felségre nézve, mert kormányának igazságát kérdésbe vonja; sértő a nemzetre nézve is, mert annak hitét s erkölcsiségét gyanúsítja; sértő a magánosak becsületére nézve, mert ha még magán ügyben is csak idézet s meghallgatás után lehet elmarasztalni: mennél inkább várhatják, hogy közügyben ily előlegesen senkire se süttessék valamely gonosz tett bélyege. Sérti e tény magát a nyilván jogot is, melyet a mívelt nemzetek közösnek vallanak, mind azon dolgok biztosságát, melyekért az emberek társadalomba álltak, felfor-

gatván. De sérti különösen az 1791-ki 14-dik törvenyzikket is, mely a vármegyék törvényes hatóságát épségben tartatni rendeli.

Bars megyének feliratai egyébiránt csak példái annak, mi kisebb-nagyobb szilárdsággal s bátorsággal az ország számos más megyéiben is történt vala. A kormány nagyon csalatkozott számításában, midőn azt hitte hogy, mivel a főispánok és főispáni helytartók eleinte a megyék többségében meghajlást eszközöltek vala ki az adó és újonczszedés iránt kibocsátott rendeletek előtt, kérlelhetlen szigor és erőszak által a többiekben is sikerülend megtörnie az alkotmányos ellenzékét. Sőt nem sokára nem minden aggodalom nélkül tapasztalá, hogy — miként már Bars megye két utolsó feliratának hangja is elárulja, — az ellenzék a maga ügye jogosságának és törvényszerűségének érzetéből, nem kevesbbé mint a kormány erőszakos eljárása s újabb jogsértései által magasra nevelt elkeseredésből naponként újabb erélyt merít, nagyobb kiterjedést nyer. Bars, Nógrád, Zemplén s néhány társaik megtörhetetlen kitartása mindenütt lelkesedést ébresztett. Többen még azon hatóságok közül is, melyekben az udvari rendeleteket a megyefőnökök a megnyert s becsődített nyers tömegek támogatása vagy más fondorlataik által, utólagos országgyűlési tárgyalás reményében, már elfogadtatták, értesülvén ama néhány állhatatos megyének példás kitartásáról, megszégyenülve tekintének a magok erélytelenségére s hanyagságára, melylyel a legfontosabb alkotmányos jogokat oly könnyen engedték megsértetni; s hibájokat azzal ügyeztek jóvá tenni, hogy magok is a törvény és alkotmány elszánt, bátor védeihez csatlakoztak. Néhányan az udvari rendeleteknek már megkezdett végrehajtását magok is felfüggeszték, s újabb feliratokkal kezdék szorgalmazni a királyt: szüntetné meg a biztosok által gyakorolt törvénysértő hatalmaskodást azon megyék ellen, melyeknek minden bűne csak abban áll, hogy a törvényt, alkotmányt megsérteni nem akarják.

« Bár mi a királyi kívánatok mind a két tárgyát foganatba

Más megyék
ellenzése is
erősödik.

venni ügyekezünk, — így ír fel, például, Pest megye június 10-kén (1823-ban) tartott közgyűléséből; — koránt sem ismertük el mindazáltal, hogy országgyűlésen kívül akár az egyiket akár a másikat (katonát és adót) jogszerűleg lehetett volna tőlünk kívánni; sőt ismételt feliratainkban kijelentettük, hogy mind a két rendelet sérti alkotmányos törvényeinket; és ebbeli óvástételünk mellett, csak határtalan bizodal munkat akartuk ezen áldozatteljes engedelmességünk által tanusítani Felséged iránt, jól tudván, hogy oly időket élünk, melyekben a királyoknak szükségök van, hogy népeik hűségének és szeretetének bőségesebb bizonyítványait tapasztalják.

«E súlyos harczunkban a Felséged iránti engedelmesség és a törvényhezi ragaszkodás között, bár mi meghajoltunk, lehetetlen volt még is el nem keserednünk, hallván, hogy némely hatóságoktól, melyek ezen áldozatot a törvények értelmével lelkiösmeretökben megegyeztetni képesek nem voltak, a legerőszakosabb módok által csikartatik ki, mit szabad akaratra kellett volna hagyni.

«Nem akarunk szólni az elkövetett erőszak egyes módjairól, melyek által a nemesek személyének és udvarának biztossága megsértetett;.... azt mindazáltal nem mellőzhetjük hallgatással, mi az ország rendének jogaival ellenkezvén, a fejedelem és alattvalók közti kötelékeket meggyöngíti.... Mert ha bár e törvénytelen módok által sükeríttetnek is végre a legfelsőbb parancsok;.... de az alattvalók szívei, mik a királyok fő kincsei, elidegeníttetnek, s a polgári társaság leggyöngédebb kötelékei megtágíttatnak.... Valóban, méltán félünk, hogy e viszonyokból még sokkal gyászosabb következmények fognak származni, ha azon eljárás, mely csak a magyar közügy iránti ellenséges tanácsokból eredhetett, mennél előbb meg nem szüntettetik, s a közelégületlenség és zavar törvényesen s gyorsan meg nem orvosoltatik.... Kérjük tehát Felségedet, méltóztassék ama, néhány megyébe küldött biztosokat visszahívni és mennél előbb országgyűlést hirdetni....»

Pest megye rendei ugyan e napon (jun. 10.) József főherczeg nádort is közbenjárásra kérték fel az udvarnál, kijelentvén: hogy bár ők, leginkább ő fensége reábeszéléseinek engedve, végrehajtották is az udvar rendeleteit; ama törvénytelen erőszakolást mindazáltal, mely e miatt némely megyéken elkövetetik, szó nélkül nem tűrhetik; kivált miután minden azt látszik mutatni, hogy az alkotmány a magyar ügyek iránt ellenséges indulatú tanácsosok törekvései miatt komolyan veszélyben forog. Hasonló kérelmet, közbenjárása végett, számos más megye is intézett a nádorhoz. A főherczeg, mióta e szomorú viszonyok kifejlődtek, bár egy részről a megyéknek engedelmességet javasolt; más részről, a mennyire csak teheté, eddig is ügyekezett a bécsi kabinetet elfordítani e törvényellenes ösvényről. Ő azonban most nem dicsekedhetett hatékony befolyással az udvarnál; mivel, a reactionnak nem barátja, az udvar kormánypolitikáját nem javalta, az alkotmánysértő, kényuralmi szabályok alkalmazásában meg nem egyezett: Ferencz már évek óta bizalmatlansággal viseltetett iránta. Ezen években nem egyszer lehetett az udvar bizodalmasb köreiben hallani, hogy a főherczeg gúnyosan «Rákóczy-nak» neveztetett, midőn nádori tisztének épségben tartása s alkotmányos hatáskörének megőrzése végett a törvényekhez ragaszkodott. Közbenjárásától ennélfogva most nem is remélhetett sokat József nádor; nehogy azonban az udvari titkokba be nem avatott nemzet előtt, az udvarrali egyetértés gyanúját vonja magára: kénytelen lőn közbenjárói tisztének, a megyék annyi kérelmei után, megfelelni és személyesen Bécsbe utazni. A mit előre látott, az valóban s pedig a várt-nál is nagyobb mértékben teljesedett: nemcsak közbenjárása sikertelen maradt; hanem Metternich s más német tanácsosok, kiktől a reactio és kényuralom e táborozása eredt, királyi bátyja kedélyét ellene még inkább felingerelték, arról gyanúsítván őt, hogy a megyék nem is mernének a kormánynak oly kitartólag ellenszegülni, ha kéz alatt általa nem bátoríttatnának. A nádor kegyelemvesztve utasítottatott vissza

A nádori
közbenjárás
sikeretlen-
sége.

Budára, s egy ideig az udvar is elzáratott előtte. Ezen felül, hogy hatása Pest megyében is gyöngíttessék, a főispáni hivatalban az inkább Bécs felé hajló Szögyény Zsigmond nevezetett ki melléje helytartóul.

Bár azonban bécsi útjának s közbenjárásának célját a főherceg-nádor ekként nem érte is el: e fogadtatásának eredményei mindazáltal igen hasznosakká lőnnek a magyar nemzet ügyeire. A keserűség és boszuság, melyet ő az elbizakodott német miniszterek ellen szívében Bécsből hazahozott, hatalmas szövetségesévé vált a nemzeti alkotmányos ügynek. Az alkotmánynak, mennyire helyzete kényes viszonyai neki, mint kir. hercegnek s az uralkodó fejedelem testvérének, engedik vala, ő eddig is annál hívebb védője volt; mivel az eldöntő befolyást, melylyel mint az ország első tisztviselőjének s királyi helytartónak a törvények értelmében birnia kellett, csak ugy remélheté tényleg is gyakorolni a kabinet német miniszterei ellenében: ha mind a nádori hatóságra vonatkozó, mind egyéb alkotmányos törvényeink épségben tartatnak fenn. E megaláztatása óta pedig, melyet a törvények buzgó védelme miatt szenvedett, kétszeres erélylyel ügyekezett gátokat vetni a miniszterek alkotmányellenes törekvéseinek: Bécsben mellékes utakon, testvérei s más kegyelt személyek által ellensúlyozva azoknak hatását; az országban lehetőleg megnehezítve, mennyire alattomban teheté, kormányintézkedéseik, terveik sikerét. Más részről, a törvényesen közbenjáró nádor fogadtatásának híre a megyékbe eljutván, az erkölcsi erőt s kitartást az ellenzésben s passiv ellentállásban annál inkább szilárdítá; mennél inkább meggyőződve lehetének a rendek, hogy a főherceg ezentúl, ha csak Metternich s más német miniszterek merő végrehajtó eszközévé alacsonyodni nem akar, kénytelen vagy lemondani nádori méltóságáról, vagy szövetséges társukká lenni az alkotmány védelmében, s velők vállat vetve vívni ki annak diadalát.

Megfélemlítési
törekvések.

Ez azonban egyelőre még nagyon kétesnek, s legfőlebb csak hosszú küzdelem után látszék sikerülhetőnek: mert az

udvar még koránt sem mutatkozik hajlandónak visszalépni a kényuralom ösvényéről, bár a nemzet menten ingerültebb, passiv ellentállásában mind erélyesebb lett. Sőt úgy látszik, még súlyosbítani akarja szigorát. Miután a kir. biztosok az udvari rendeleteket, hol kelle, katonai karhatalommal is végrehajtották; nehogy az ellenzék az összejövetelekből s ezeken tartott eszmecseréből s eszközlött egyetértésből táplálatot merítsen: a megyei közgyűlések tartása, előleges engedelem nélkül, következőleg a megyék egymás közti levelezése is, mely, a közvélemény szilárdításának tekintetében, némileg a censura által lenyűgzőtt sajtót pótlá, megtiltatott. Sőt különféle, kétes eredetű hírek szárnyalának, hogy az összes alkotmányos igazgatás alakjában is jelentékeny változások fognának tétetni.

Mennyi volt e hírekben a való, nem vagyunk képesek megmondani; abban mindazáltal kételkedni nem lehet, hogy a kormány el volt légyen tökéelve, megtörni az ellenzékét s a jövőre elejét venni hasonló ellentállásnak, minővel jelenleg küzdenie kellett. E végett azoknak, kik az ellenzékét az egyes megyékben vezették vala, példás megbüntetése által, a nemzetet megfélemlíteni, a közvéleményt elnémítani, s miként 1795-ben a demokrata párt kiirtása által sikerült vala, csöndet és feltétlen engedelmességet kívánt eszközteni. Szerencsére sem az idők szelleme, sem a nemzet erkölcsi állapota, sem a személyek, kik által e tervét végrehajtani szándékozott, nem voltak hasonlóak a mult koriakhoz; — s a kényuralom végre is visszalépni kénytelenítettett a jog és törvény erkölcsi hatalma előtt.

Mindenek felett boszantá a kormányt a barsi rendek nem kevésbé eszélyes, mint erélyes eljárása. A tisztikar ott, mely, mint tudjuk, a május első napjaiban (1823) tartott közgyűlésen tömegesen lemondott, utóbb, egy fenyegető leirat következtében, hivatalába visszatért ugyan, de csak azon feltétel alatt, hogy mihelyt kir. biztos jön a megyébe, ismét lemondottnak tekintessék; mert azon percztől fogva megszűnik mű-

ködni. Törvényszékeket mindazáltal a tiszti kar még ezen feltétel alatt sem akart tartani; mivel tisztújítás már hét év óta nem tartatván, magát csak helyettesítettnek, s e szerint birói működésre többé nem jogosítottnak tekinté. E példa, ha a többi megyék által is követtetik, igen sok bajt okozhat vala a kormánynak: annak ismételését tehát szigorú büntetések által akarta meggátolni. E végett a királyi ügyigazgató Bécsbe idéztetvén, utasítást vett, hogy azok ellen, kik az udvari rendeletek s a biztosok eljárása ellen merészebben keltek ki, vagy azt engedetlenségök s passiv ellentállások által megnehezítették, hűtlenségi keresetet indítson.

Az ügyigazgató, kit történetesen most is Némethnek neveztek, mint azon elődjét, ki 1795-ben, az ugynevezett «magyar jakobinusok» bűnvádi perében magát oly gyalázatosan viselte, Németh József. jellemére nézve ettől felette különbözött. Németh József, kitűnő talentumokkal s a hazai törvényekben való nagy jártassággal magában élénk hazafias érzelmeket s megvesztegethetlen és megtörhetlen becsületességet párosított. A kancellár, Koháry Ferencz herczeg, által felszólíttatván, hogy a kijelölt egyének ellen a törvényszéki idézetet s vádat készítse el: nyílt őszinteséggel kijelenté, hogy a hűtlenségi keresetet a jelen esetben törvényre alapítani nem lehet; mert a Corpus Jurisban nem létezik törvény, melyet a törvényekbe ütköző királyi rendeletek el nem fogadói ellen lehetne fordítani; miért ő a vádat fogalmazni nem képes. Ha a kereset megindíttatnék is, a vádlottakat nem lehetne elmarasztalni; ha csak a birák hitszegést nem akarnának elkövetni. Miután az udvari rendeletek is, melyek az országot jelenleg tűzbelángba borították, törvényellenesek: ő felsége szintazonképen mint ezeket kibocsátotta, a királyi tábla közbiráira is ráparancsolhat ugyan, hogy oly formán, mint 1795-ben történt, ítéletet hozzanak. Ha a birák engedelmeskednek, ám ők lássák, hogyan számolnak lelkiösmeretökkel; ha nem engedelmeskednek, a királyi tekintély szenved csorbulást, biróilag leendvén kimondva e rendeletek törvénytelenége. E véleményyt ő aztán

írásban is benyújtotta, hozzá függesztvén, hogy miután a király, a magyar törvények szellemében, népének atyja; az atyai hatalomról szóló törvény pedig az atyának jogot ad, gyermekét méltányosan büntetnie: e törvényt ő felsége is gyarkorlatba veheti; de ennek végrehajtásában nincs szükség a királyi ügyek igazgatójára.

A kancellár azonban, ismervén Ferencz király s Metternich herczeg elhatározott akaratát, a vádiratot egyáltalában feltétetni kívánta. Németh tehát engedelmeskedett; de oly módon, mely őt a további kényszerítéstől, a kijelölt hazafiakat a veszélytől megmentette. A vádiratot ugyanis elkészítvén, annak azon részében, melyben, a törvénykezési formaiság s a perrendtartás szabályai szerint, a vád alapjául szolgáló törvények idéztetni s az előadott tényre alkalmaztatni szoktak, az idézendő törvénycikkelyek helyét üresen hagyta. E fölött kérdőre vonatván, kijelenté: hogy törvényt, mely a fenforgó esetre alkalmazható volna, miként már előbb is nyilatkozott, nem ismer; azt tehát nem idézhetett. A vádiratot, parancsolat szerint, elkészítenie, tiszti kötelességében állott: a hézagot töltenék be azok, kik a pert sürgetik; s így bizonyosan előtte ismeretlen törvényeket is képesek lesznek idézni, melyekre az állítólagos hűtlenségi vétség büntetését alapíthassák. Mondják, a haragra lobbant fejedelem, hivatalnoka e magatartását makacsságnak tulajdonítván, első hevében fenyegető szavakra fakadt volna ellene, kit talentumai, egyenessége s hasznos szolgálatai miatt különben maga is személyesen becsült; mire ő rendíthetlen szilárdsággal ilyenképen válaszolt volna: «Tudom, hogy Felséged kezében van életem; de hazám joga s királyom becsülete drágább előttem az életnél.» De, bármiként folyt is le Németh szembenléte a fejedelemmel, annyi bizonyos: hogy ő további faggatásoktól ment maradt, s haza bocsáttatván, kevés idő múlva a hét-személyes főtörvényszék közbirájává mozdíttatott elő: azért-e, mivel a fényes polgári erény, a nyíltszívű egyenesség s remegni és eltántorodni a hatalom előtt sem tudó rendíthetlen

becsületesség magától a különben természeténél fogva kedélyes és igazságra hajlandó királytól is becsülést vívott ki? — vagy azért, mivel a bécsi kormány készebb volt őt jutalmazni, hogy elmozdíthassa, mintsem tovább is a királyi ügyigazgatóság fontos hivatalában hagyja, melyet vakon hódoló s feltétlen engedelmességű egyéniség kezében szeretett látni? — a fenforgó ügyre nézve egészen közönyös.

A barsi ellen-
zék vezérei
Bécsbe hivat-
nak.

A bűnvádi keresetet, Németh ügyigazgatónak e minden magasztalásra méltó magaviselete következtében, megindítani nem lehetvén, Ferencz valóban azon tanácsot követte, mely által Németh atyai fenyítést ajánla. A barsi ellenzék vezérei, Ambró, Plathy, az idősb és ifjabb Balogh János, Bencsik, Majthényi, s mások «ad audiendum verbum regium» Bécsbe idéztettek. A király őket egyenként bocsátván maga elejébe, valamennyiöket keményen megdorgálá. Plathyhoz egyebek közt ilyforma szavakat is intéze: «Olvastam észszel, de epébe mártott tollal készített felirataidat; ifju életed kezemben van, vigyázz magadra; — annak idején azonban meg fogok rólad emlékezni.» — A szép tollu Plathy a megváltozott körülmények közt aztán a királyi tábla ülnökévé, — utóbb udvari tanácsossá lett a magyar kancelláriánál.

Az állhatatos hazafiak, a királyi szó meghallgatása után a kancellárhoz rendeltettek, hogy véleményt adjanak az iránt: mikép lehetne az ügyet akként elintézni, hogy se a királyi tekintély csorbulást ne szenvedjen, se a megye ezen szabálytalan állapotban tovább ne maradjon? A válasz oly módon hangzék: hogy ha a kormány reájok kir. biztost többé nem küld, készek megyéjökben a hatósági működést egész terjedelmében helyreállítani; s feltéve, hogy ő felsége nem késik kihirdetni az országgyűlést, a királyi kívánatokat is lehetőleg sikeríteni: szabad toborzót fognak állítani, s hogy az újonczok kívánt száma e módon kikerüljön, minden ügyekezetöket reáfordítandják; a mennyire, továbbá, a nép szegénysége engedi, az adót sem vonakodnak ezüstben behajtani. A kormány örömet elfogadta az előterjesztett módot, mely által menten nö-

vekedő zavarából a rendeletek visszavonása, s tekintélyének esorbulása nélkül menekülhetett. Bars megye hazafias szellemű hatósága rövid idő múlva egészen helyre lőn állítva.

A történetekből meggyőződék a bécsi kormány, hogy kísérelte az alkotmányt mellőzni s a törvényhozást udvari parancsok által pótolni, nem sikerülhet. Meggyőződék, hogy a megyékben, melyeket elébb oly szenvtelenségbe merülve, vagy megnyerve s megfélénkítve lenni vélt, még több alkotmányos érzet rejlik, mintsemhogy alkotmányuktól magokat nagyobb zavar, erélyesebb ellentállás nélkül megfosztatni engednék. Látá, hogy ellentállásuk s az erőszak, melyet annak megtörésére fordítani kénytelen, még nagyobb zajt üt, még inkább koczkáztatja a kormánypolitika végdiadalát, mint azt tán maga az országgyűlés is tehetné. Tanácsosabbnak látá tehát módosítani az ország irányában eddigelé követett kormányrendszert, mely szenvedőleges, néma engedelmesség helyett oly ingerültséget és zajt okoz, s meghajolás helyett tűzbe lángba boríthatja az országot.

A kormány-
politika módosítása.

Már fentebb megjegyzők, hogy Ferenczben azon keménység s az alkotmányosság és népszabadság gyűlölete mellett, mely benne kivált a franczia forradalom következtében reá nehezült viszontagságok hatása alatt fejlett vala ki, természeténél fogva erős igazságszeretetet s egy kedélyes jószívűség is létezett; mely kielégítését abban keresi vala, hogy népei által a gondviseléstől föléjükbe rendelt atya gyanánt szeretessék; kormánya egy jóakaró, igazságos, patriarchalis kormány színében tűnjék elő. Az erőszakos eszközöket kormányában, ha néha megkísértette is, ama kedélytulajdonsága mellett nem volt képes következetesen keresztülvinni, huzamosabb időre foganatban tartani. Ha látá, hogy célta azokkal rögtön nem ér, s a népben megfélénkülés helyett ingerültséget, ellentállást eredményeznek: ő határozta el magát engedékenységre, az elkövetett igazságtalanság helyrehozására.

Igy történt az jelenleg is. Hogy azonban az országgyűlést, a nemzet egyértelmű kívánata szerint, mindjárt akkor midőn

a rendszer módosítását elhatározta volt, nem hívta egybe, oka leginkább abban rejlik: hogy a foganatba vett szabályok törvénytelségét s a kormánypolitikának a megyék ellenzésén szenvedett hajótörését, ama szabályok visszavonása által, egyelőre még vonakodott bevallani. Miként általában minden kényuralmi kormánynál, úgy a bécsi kabinetben is uralkodó volt azon előítélet: hogy a kormány gyöngeséget árul el s árnyat von magára, ha a néptől elítélt szabályokat visszavonja s a közvéleménynek, közkivánatnak enged. A felforgó viszonyok közt is úgy akarta tehát intézni lépteit a bécsi udvar, hogy a királyi tekintélytől ama képzelt megaláztatás elháríttassék. Az adó felemelését az udvar, minthogy avval szemlátomást csak kísérletet akart vala tenni: vajjon sikerülhet-e az alkotmányt teljesen mellőzni? — mindjárt eleinte csak két évre rendelte meg a kiadott nyílt parancsokban. Ezeket tehát a kitűzött ideig, a rendszer módosítást illető határozata után is, fenn akará tartani. A megyéknek mindazáltal a főispánok útján kéz alatt tudtokra adatott, hogy az országgyűlés egybehívása iránt nyilatkozott közkivánat nem fog tovább mellőztetni. A rendszer módosításának s az alkotmányos kormány helyreállításának mintegy zálogául, a kormány Fiumét s Horvátország ama részeit, melyek egykor franczia uralom alá jutottak volt, s melyeket visszaszerzésök után is elmulasztott visszakeblezni s alkotmányos igazgatás alá helyezni, még 1824 folytában visszakapcsolta s bennök a törvényes igazgatást is helyreállította. A megyék, a kormány szándokairól ekként meggyőződván, szinte nem igen ellenzték tovább, hogy a kormány az adót az országgyűlés megnyitásaig, az udvari rendeletek értelmében, ezüstben szedesse.

A következő 1825-ki év első felében mind a rendszerváltoztatásnak, mind annak, hogy az országgyűlés a nemzet kívánata szerint valahára egybe fog hivatni, mind több bizonyítványait adta az udvar azon kinevezésekben, melyek által a főispánságokat s a többi fő hivatalokat betöltötte. Országbiróvá az elaggott Ürményi József helyébe gr. Brunszvik József főtár-

nokmester lőn kinevezve, kinek helyét viszont Cziráky Antal gróf foglalta el; viselt királyi biztosi hivatala miatt nem népszerű egyéniség ugyan, de kinek a magyar közjogban és országtani tudományokban nagy jártasságától az udvar hasznos szolgálátokat várt. A kamaraelnökség, Majláth József grófnak a tavasz elején történt halála következtében, ifj. Zichy Károly grófra, a hason nevű államtanácsos s egykori országbíró fiára, ruháztatott. A királyi személynök tisztségét, melyet a rendek táblájánál viselt elnöklet oly nagy fontosságúvá tőn, az ékes szónoklatú Szögyény Zsigmond viselte. Széchen Miklós, Pálffy Fidél grófok, Eötvös Ignác báró s mások főispánokká neveztettek.

A július 3-kán, 1825-ben, Bergamoból kelt királyi levelek az országgyűlést végre kihirdették, annak helyéül Pozsonyt, megnyitására szeptember 11-két tűzvén ki. A veszélyben forgott alkotmányt tehát eleve is megmentettnek leheté már tekinteni; mert annak s vele együtt a nemzetiségnek biztositása, kifejtése s megszilárdítása ezen országgyűlésnek lőn feladatává. Az országgyűléseknek eddigelé nem volt ugyan anynyi hasznok, mennyit tőlök a nemzet jogosan várhatott volna. A rendek, a nemesség, papság s polgárság, kik azokban részt vettek, inkább csak szükségből, többnyire gondatlanul jelentek meg, tudván, hogy a törvényhozás még nem részesíti őket valóságosan a kormányban, mely nem felelős és az alkotott törvényeket gyakran megsérti, kijátsza, szellemöket elferdíti. De egy nagy, megbecsülhetetlen erkölcsi hatást mégsem lehet megtagadni e gyűlésektől, s azt a történelemnek is kötelessége kellőleg méltányolni. E gyűlések, mint alkotmányunk legfelsőbb hatványai, időről időre mind meg annyi élénk tiltakozások valának a politikai szolgaság és kényuralom ellen: minél fogva a nemzeti függetlenség s önálló államélet elnyomása teljesen soha sem sükerülhetett az arra törekvő bécsi kormánynak; időről időre mind meg annyi élénk kikiáltásai s megújításai valának némely nemzeti alkotmányos jogoknak, például: hogy az ország csak maga határozhatja meg az adót, rendelhet újonczszedést; csak maga intézkedhetik tör-

Az országgyűlés kihirdetése.

vényesen maga felett. Hogy e maximák a lefolyt századok viharai közt is mindig épségben maradtak; hogy a szabadság emlékezete s érzéke a nemzetben mindig fentartatott, s a nemzeti jogok, időről időre mintegy felmelegítettén, visszaköveteltettek; kivált az országgyűléseknek köszönhetjük. Ezen gyűlések léptek fel minduntalan az alkotmány sérelmeivel, s mutatták fel erőteljes felirataikban szintugy a tévutat, melyen az ország érdekeit vagy félreismerő vagy figyelembe nem vevő kormány haladt; mint ama pontot, melyen az országnak, alkotmánya szerint, állani kellene. És, habár ezen országgyűlések rendesen nem birtak is egyebet kivívni, mint némi elégtelen pótszereket, palliativákat; ha bár legtöbb esetben kénytelenek voltak is megelégedni a kormány egynémely határozatlan ígéretei s biztatásaival; ha bár sajátságos viszonyainkban, melyek köztünk s a monarchia másik felének kormánya közt kifejlődtek, még nem voltak is képesek magoknak oly hatást vívni ki, hogy a kormányhatalomban — mint a képviseleti alkotmányoknál történik, — ténylegesen részt vegyenek, a kormányférfiakat feleletre vonják; sőt a nemesi kiváltságok bálványozásától elfogúlva, még a néposztályokat is elmulasztották egységes nemzetté olvasztani: de mind ezek daczára is, az országgyűlés nem szűnt meg lenni rendszeres institutio és, ha csak elvben is, oly kormány szerv, mely a viszonyok változtával, miként 1848-ban valóban meg is történt, tényleges részesévé válhatott a kormányhatalomnak. Országgyűlések nélkül, megyei szerkezetünk mellett, holt állam lett volna hazánk, melynek egyes részeiben létezett volna ugyan némi élet; mely azonban egyedül a helyi viszonyok szűk keretébe szorítva, semmi elhatározó befolyást nem gyakorolhatott volna az ország magasabb érdekeire: életet, elevenséget csak az országgyűlés, mely a széthuzó megyéket egyesíté, hozhatott az államba.

De lássuk már mik voltak ezekre nézve az 1825-ki országgyűlés vívmányai.

MÁSODIK KÖNYV.

Az alkotmány helyreállítása. A reformmozgalmak kezdete.

ELSŐ FEJEZET.

Az 1825⁵/₇-ki országgyűlés.

A július 3-kán, 1825-ben, Bergamóból kelt királyi levél, mely az országgyűlést kihirdeti, világos bizonyítványa volt annak, hogy az udvar Magyarországra nézve megváltoztatta kormánypolitikáját: hogy felhagyott azon szándokkal, mely szerint az alkotmányt leglényegesebb pontjaiban mellőzni, a nemzeti jogokat eltörölni, az országot, a német-szláv örökös tartományok módjára, kényuralmi elvek szerint kormányozni, az igazgatás szerveit s módszerét ugyanezen elvek szerint lassanként átmódosítani akarta; — bizonyítványa volt annak, hogy kész az alkotmányt bevallani, sarkalatos elveiben fenntartani, a törvények jelentékenyebb sérelmeit megszüntetni, s jövőendő kormányzatának alkotmányossága s törvényszerűsége tekintetében némi biztosításokat nyújtani; szóval, a nemzet főbb kívánatait egynémiben teljesíteni.

Tájékozás a kormány irányára s a nemzet hangulatára nézve.

És ennél fogva az országgyűlést egybehívó kir. levél a nemzetre hasonló benyomást tett ahhoz, melyet 1790-ben II. Józsefnek, újításait eltörlő, január 28-kai rendelete okozott. Most, mint akkor, bár a kormány céljai, eszközei igen különbözők voltak, az alkotmány, a nemzeti jogok forognak vala veszélyben. Most, mint akkor, a vis inertiae, a megyei hatóságok passiv ellentállása, mely csak nyers erőnek, szuronyok alkalmazásának engedett, győzte le a kényuralom hatalmát, hiúsította meg annak célzatait. A július 3-ki, szintugy mint a január 28-ki, rendelet az önálló nemzetiség és alkotmányosság diadalát hirdette, a Lajthán innen és túl lé-

1825.

tező különféleséget megszüntetni s egységes kormányzatba olvasztani törekvő absolutismus fölött. S ezért, mint 1790-ben, úgy most is élénk örömjaj töltötte be az országot; s az örömjajba nem kevesbé élénk gáncsok és magasztalások hangjai vegyültek: gáncsok a megtört kényuralom legtevékenyebb eszközei, a volt királyi biztosok ellen, kiket a hevesebb véredek hazaárulóknak gyaláztak; magasztalások ellenben az alkotmány elszánt harczosaira nézve, kiknek neveit dicsőítve hordá száján a közvélemény. A kormány visszalépte még a félénkebb, óvatosabb jelleműeket is felbátorította; az ellenzéki párt rögtön oly nagy számra s erőre növekedett hogy, mondhatni, az egész nemzetet magába foglalta. Minthogy a nemzeti alkotmányos jogok diadala ünnepeltetett; ezekhez pedig a nemesi kiváltságok tekintetéből, kisebb nagyobb mértékben az egész nemesség ragaszkodott: azon igen kevesek kivételével, kik előbb a kormány kényuralmának eszközei gyanánt szolgáltak, az egész fő-, közép- s al-nemesség beléhangzott a közöröm zajába. Sőt még a nem-nemes osztályok is, melyek csak az alkotmányos törvényhozás működéséből remélhetnek vala természetszerű nemzeti kifejlést, az alkotmányosság diadalához kapcsolták a magok reményeit, szintugy a polgári jogosultság megnyerése, mint általában a jóllétbeni gyarapodás tekintetében.

Azonban, ki a külszinnel meg nem elégedve, a dolgok lényegébe tekintett, a körülményeket még koránt sem láthatá oly rózsás színben, hogy, a minden esetre jogosult öröm mellett, némi aggodalmakra is ne talált volna okot. A bécsi kormány felhagyott ugyan a magyar alkotmány erőszakos elnyomásának szándokával; de nem mondott le a kényuralom elveiről s eszközeiről. Ama fentebb ábrázolt reactionarius államtan s önkényes igazgatási rendszer, melyet Metternich kitartó ügyekezetének, az egész európai száraz földön sikerült uralkodóvá tennie, épen ez időben ülte legteljesebb diadalát. S ezt fentartani, minden részleteiben kifejteni s megszilárdítani, soha sem volt erősebben eltökélve a bécsi

udvar, mint jelenleg: midőn a spanyol forradalom is teljesen elnyomatott; midőn Orosz- és Poroszország, szintugy mint a kisebb német államok, e kormánypolitikát szinte egész terjedelmében elfogadták s foganatba tették; midőn a déli német államok alkotmányos mozgalmait mindinkább sikerült háttérbe szorítani s a német szövetségi okmányt, ha nem is betűjében, de alkalmazásában egészen a legitimitás és reactio kormánypolitikája szerint átmódosítani. Többféle rendeletek, melyek a lombard-velencei királyságban s a német-szláv örökös tartományokban a külföldtől szellemi elzárás, a censura kezelése, a rendőri s bureaukratiai igazgatás körül ép' ez időtájban, ezen s a mult év folytában, bocsáttattak ki, e fölött legkisebb kétséget sem hagytak fenn. Így, például, 1824-ben cseréltetett fel az 1805 óta gyakorlatban lévő tanulmányi rendszer egy újabbal, mely a réginél sokkal szűkkeblűbb vala, a szabadságot a köznevelésben s oktatásban sokkal inkább összeszorítá. Ez időtájban fejté ki Torresani és Pachta a lombard-velencei királyságban legmagasabb tőkélyére a titkos rendőrséget úgy, hogy az mindent pótolna az államban, mit másutt a nyilvános közvélemény, a szabad szó és sajtó szokott eszközteni. Ekkor mondá Metternich ama nevezetes szavakat: hogy «a magas (értsd: titkos) rendőrség a politikával jelenleg oly szoros kapcsolatban áll, hogy eme fölött még uralkodik is némi tekintetben.»

Mig pedig e rendszer a monarchia összes kormányában fentartatott, a magyar közügyekben történt fordulat sem jelenthetett egyebet mint: hogy a kormány ezentul nem fog ugyan adót s újonczokat törvénytelen uton, pusztá udvari parancsok által szedetni az országban; hanem, midőn ezekre szüksége van, időnként országgyűlést hirdetend; hogy e gyűléseken nem fognak ugyan hiányzani az ígéretek az alkotmány fentartását, sérelmeinek orvoslatát bizonyítók; de az összes igazgatás szelleme, ezen középponti kormányrendszer mellett aligha lehetend alkotmányosabb; a nemzet szel-

1825.

lemi s anyagi érdekeinek kifejtésére aligha nyíland több és célszerűbb mód, mint eddigelé.

És bár, a felsőbb államtani s nemzetgazdászati ismeretek nagy hiánya miatt, igen kevesen találtathattak is a nemzet kebelében, kikben az ilyféle aggodalmak teljes öntudatra jutottak; kevesen, kik ama dermesztő rendszert, melyet a kormány az új eszméktől s forradalmaktól félelmében uralomra emelt, mélyebben felfogták; s egyszersmind világosan felismerték volna mind azt is, mire a nemzetnek, alkotmányosága megszilárdítására, szellemi s anyagi kifejlésére szüksége van. De mind e mellett is, a százados tapasztalatok által megérlelt politikai tapintat fejlettebb s élesebb volt már a nemzetben, mintsemhogy a közügyekben történt fordulat hírére könnyelmű gondatlansággal engedte volna át magát az öröm éledeletének, s már mindent megnyerve hitt volna avval, hogy az országgyűlés valahára kihirdettetett. Sőt, miként 1790-ben is történt, az ellenzék, a maga diadala által is bátorítva, még csak ezután fejlett ki, mind számára mind belső hatályára nézve, azon fokig, melyen azt a kormány nem aggodalom nélkül látta az országgyűlésen. Ekkor fejlett ki s hajtott gyökereket ama sérelmi politika is, mely aztán nemcsak az országgyűlésnek, hanem több éveken át a nemzet összes magatartásának s eljárásának is irányt adott.

Követválasztó
s utasító me-
gyei gyűlések.

Ezen alkotmányos ellenzéki szellemet élénken tükrözik vissza ama gyűlések, melyek a megyékben az országgyűlésre küldendő követek utasítása s megválasztása végett tartattak. Követekké a megyék többségében a legszabadabb elvű ellenzékiek, jobbára azok választattak meg, kik magokat a kényuralom lefolyt harczában leginkább kitűntették. Némely megyék, megemlékezvén, mennyi fondorlattal sőt erőszakolással ügykeztek a főispánok 1812 előtt intézni a választásokat, hogy azok az udvar érdekei szerint sikerüljenek: a megyefőnökök minden megkísérthető mesterkedéseit megelőzve, kiáltották ki követeikké kedveltebb egyéneiket. Így történt egyebek közt Nagy Pállal Soprony megyében. Mint tudjuk, 1811-ben,

Eszterházy herczeg, a megye főispánja, egyenes utasítást vett vala a kormánytól, hogy Nagy Pál követté választatását minden áron akadályozza meg; minek következtében a láng-lelkű, nagy hatásu szónok akkoron nem is volt jelen az országgyűlésen. Most ilyféle utasítás nem érkezett ugyan a főispánhoz; a megye rendei mindazáltal minden hasonló befolyást eleve megghusítandók, mihelyt az országgyűlést egybehívó kir. rendelet kihirdetése végett tartott gyűlés megnyittatott, mielőtt maga e rendelet felolvastatott volna, egy szívvel lélekkel követükké kiáltották ki kedvencz szónokukat. Feltűnő vala, minek eddigelé kevés példája volt országgyűléseinken, hogy több megyében főnemesek is megválasztatták magokat követekké; kiknek különben a felső táblánál is volt volna ülések. Ilyenek valának gróf Dessewffy József, kit Szabolcs, b. Prényi Zsigmond kit Bereg, és Prényi Gábor kit Ugocsa, gr. Károlyi György, kit Szatmár és gr. Andrássy György, kit Gömör választá meg követévé. Ebben nem jó jelt látott a kormány magára nézve: nem mintha személyiségek adott volna aggodalomra okot, — mert, kivéve az irodalom mezején is már régebben működő Dessewfyt, a többiek, most lépvn fel először, még ismeretlenek voltak; hanem nevök s azon körülmény birt jelentékeny súlylyal, hogy eleve is kétségtelen vala, hogy az ellenzék soraiban foglalandanak helyet.

A követutasítások általában a sérelmi politika kifejezései lőnnek országszerte. « Orvosoltatni kell az elmúlt évek alatt szenvedett sérelmeket; körül kell bástyázni az alkotmányt a multakhoz hasonló minden kényuralmi megtámadások ellen. » Ez volt a nemzet közönséges kiáltása a Kárpátoktól az Adriáig, a Morva folyamtól az Aldunáig. Ennek változatai, részletezései voltak a megyegyűléseken tartott szónoklatok. E szerint készültek, főbb pontjaikban majdnem egyhangúlag, a megyéktől követeik elejébe szabott utasítások. Reformot, haladást még alig pendített meg egynémiben egyikét megye. Legfőlebb azon akadályok elmozdításának indítványozását és sürgetését kötötték a megyék követeik szívére, melyek által az osztrák

1825.

érdekeket védő vámrendszer az ipart, kereskedelmet nálunk lenyűgözte, az országot a német-szláv örökös tartományokra nézve gyarmati viszonyokba sülyesztette. Ez azonban szinte a sérelmek lajstromába tartozott. A szellemi érdekek felszabadítása, egy czélszerűbb közoktatási rendszer megalapítása, a bár törvénytelen könyvvizsgálat, censura megszüntetése, s a sajtó szabályozása tán egyetlen megye által sem említettett a követi utasításban. A kormány gondoskodása következtében, értelmileg oly mélyen sülyedt már az ország, oly kevéssé ismerte a tudományok és ismeretek Európaszerte mind fénylőbb világát, hogy nem is látszék érezni a maga hátramaradását. A szellemi érdekek közül egyedül a nemzeti nyelv divatának terjesztése, a nemzetiség szilárdítása volt azon tárgy, mit a legtöbb megye sürgettetni kívánt az országgyűlésen. Annál nagyobb gondot fordítottak a megyék rendei azon egyes eszközök kijelölésére, melyeknek törvénybe iktatása által az alkotmányt és nemzetiséget örökre megmenthessék s biztosíthassák hasonló megtámadásoktól, minők azt II. József óta már másod ízben súlyos veszélylyel fenyegették.¹⁾

¹⁾ Ime, például, Nógrád megye utasításának fő pontja: « A katonai állításnak s a közadó főlemelésének egyedül az országgyűlésen való megtörténhetéséről szóló törvények világosak, és minden kétségen kívül valók lévén, követ uraknak szorosán meghagyatik: hogy valamint ezen tárgyakról szóló, úgy semmi egyéb sarkalatos constitutionális törvényeknek semminémű változtatásába, az 1741-dik esztendei 8-dik t. cz. világos értelmé szerint, teljességgel ne ereszkedjenek, és ha bármely ilyes változtatás célba vétetnék, arról a n. megye rendeit, veendő új utasítás végett, azonnal tudósítsák; egyébiránt pedig a mostani felette nagy és ugyis be nem szedhető hátramaradásoknak és restantiáknak megsemmisítését, s ennek következtében a portáknak megigazítását kívánván, a n. megye rendei a megyében történt szomorú esetekből, — a midőn t. i. a katonai állítás s a közadónak conv. pénzben való megvétele az országgyűlésen kívül kir. Commissariusok, és katonaság által erőszakkal eszközöltetett, a vármegye háza fegyveres kézzel elfoglaltatott, a tisztikar őrizet alá téttetett, és a gyűlések eltöltése mellett a protocollumok és jegyzőkönyvek megsemmisítették, a n. megyének hiteles pecsétje erőszakkal elfoglaltatott, egyes személyek a kir. Commissariusok által rendkívül meghiteltettek, és

1825.

Az udvar
magatartása.

Az udvar eleve is tudható, hogy az országgyűlésen élénk, zajos ellenzékkel leendő dolga; tudható, hogy egy hosszú, keserű panaszárt kellend hallania törvénysértései miatt; mert hiszen a titkos rendőrségnek mindenfelé elhelyezett számos ügynökei által bőséges tudósításokat vett az országban uralkodó hangulatról. De minthogy a felzajlott szenvedélyeket lecsilapítani, a nemzetet kiengesztelni, annak bizodalját visszanyerni kívánja vala: bölcsen arra határozta magát, hogy akadálytalanul kizajlani hagyja az indulatokat, szabad folyást enged a panaszárnak, s engedékenységgel által fegyverzi le az

így a vérek és atyafiak is, egymás ellen való bizodalmatlanságba és gyűlötségbe helyeztettek; — mindezekből vett mély fájdalomokat el nem titkolhatván, azokat ő fölsége atyai színe előtt leborulva és a legmélyebb jobbagyi tisztelettel, oly alázatos kérelemmel kinyilatkoztatni bátorkodnak, hogy a midőn egy részről a törvények szentségének fentartását szívökön viselik; más részről meggyőződve lévén arról, hogy a királyi szék díszje és dicsősége a haza alkotmányával elválhatatlanul egybe legyen kötve: semmitől inkább nem irtózhatnak, mint hogy feddhetetlen hívségök, legmélyebb jobbagyi tiszteletök, és ő fölsége szentséges személye iránt viseltető határ nélkül való ragaszkodások valaha ismét, avagy csak távolról is kétségbe vétethetnének. — Ugyanazért az országgyűlésnek, a melyen t. i. az ő fölsége előadásai s az ország kérelmei és kívánságai időről időre előterjesztethessenek, minden harmadik esztendőben, vagy ha a szükség úgy kívánja, még előbb is leendő tartását; — a Helytartótanácsnak törvényes tehetségébe való helyezettetését; — a dicasteriumoknak, magános különös votumok elmellőzésével, és az ország nagyjainak leendő kihallgattatását; — a titkos praesidialisoknak és patentálisoknak megszüntetését, — és ezeknek nemcsak az ítélőszékek, hanem a jurisdictio által is rendelő el nem fogadhatását; a feladók és vádlók ellen hozott 1805-ik évi V. t. cz. szoros megtartását, és azoknak a kik a törvényes uton kívül megbüntettettek, attól való fölmentésöket, s ezentul mindenkor csak a törvény útján való megbüntetések; a megyék között való levelezésbeli szabad értekezésnek, melynek eltiltásából legközelebb is a megyék között való különböző értelmek következtek, — megengedtetését; — és szóval mind azon közfálnak, a mely eddig a nemzet szavának a kir. székhez és a legkegyelmesebb fejedelemnek atyai színéhez való juthatását gátolható, megszüntetését, jobbagyi alázatossággal kéri, és követ urak az ország rendei előtt sürgetni fogják. »

1825.

ellenzékét. Ugyanezen czélból lehetőleg ünnepélyessé is akarta tenni az országgyűlést. Régibb s újabb példák tanúságaiból jól tudta az udvar, hogy a koronázatoknak mindig nagy hatása van a nemzet jó kedvének megnyerésére. Ez által már nem egy ízben sikerült mellőzni az indulatok kitörését, lecsilapítani a felingerült kedélyeket: nemcsak mivel a fényüzésben gyönyörködő magyar jellem ilyféle ünnepélyeknél bőséges kielégítést találhat; hanem, s talán még inkább azért, mivel az ősi alkotmányához, törvényeihez, institutioihoz oly hévvel ragaszkodó, természeténél fogva mélyen monarchikus érzelmű, s ép ezért koronája iránt is a kegyelet gyöngéd érzelmeivel viseltető magyar ember minden koronázatban hódolatot lát a fejedelem részéről ezen ősi institutiók iránt s úgy tekintti azt, mint elismerését s biztosítását a maga nemzeti jogainak. Ferencz tehát e kedvnyerő eszközt is megragadta, s a maga negyedik hitvesének, Karolina Augusztá császárnénak, magyar királynévá koronáztatását is az országgyűlés tárgyává tűzte ki.

A királyi elő-
adások.
A trónbeszéd.

Ugyanezen engesztelő szellemben készültek a királyi előadások is, melyek a rendek tanácskozásainak tárgyaiul szolgálnának. Megemlékezhvén ugyanis Ferencz, mennyiszer s mily hévvel sürgette a nemzet, a század első tizedében lefolyt országgyűlésein, az 1791-ki országgyűlésből kiküldött bizottmányok rendszeres reformmunkálatainak föl vételét: a nemzeti kívánnatnak vélt eleget tenni, midőn, a királyné megkoronáztatása mellett, e reformmunkálatok átnézetét s meghányását tűzte ki a gyűlés teendőiül. Ezen kívül még csak egy tárgy, a magánosak pénzviszonyainak a papirpénz kétszeres értékleszálítása után oly szükségessé vált s már az 1812-ki országgyűlésen is oly heves vitákat szült, de törvénynyé akkor nem válhatott szabályozása, vétetett fel a királyi előadásokba.

De egyébiránt sem mulasztott el az udvar semmit, mi által a kiengesztelődést siettetni, az országgyűlés egyes, befolyásosabb tagjait megnyerni remélheté. És mig ebben ügynökei kéz alatt buzgóan munkálkodának, maga Ferencz is mind

az üdvezlő fogadtatás, mind az országgyűlés ünnepélyes megnyitásakor szívetnyerő atyai nyájasságot s jóakaratot tanúsított a rendek iránt. A gyűlés megnyitása a királyi előadások átnyújtásával septemb. 15-kén ment végbe, mely alkalommal Ferencz trónbeszédében egyebek közt ekként szólott:

«Semmi egyebet nem kívánunk tőletek az önboldogságtok gyarapítását célzó buzgalomnál. Tőletek, honatyák, várjuk tehát azt is, hogy bölcseségteljes annak elérésére a legalkalmasb eszközöket fogja előadni; melyektől aztán nem is maradand el a süker és a mi legbensőbb királyi megelégedésünk, ha ti, egyedül a közjó iránti buzgalomtól lelkesedve, a haza állandó boldogságának előmozdítására, s az utódok hálás emlékezetének kiérdemlésére, tennen törekvéseiteket a mieinkhez kapcsoljátok.

«Ezen üdves törekvéseknek most különösen kedvez a tartós béke biztos reménye; s e felett azok buzgó folytatását még egy más indok is javasolja: halad korunk s a halandók évei isten kezében vannak; bensőleg kívánjuk pedig megérhetni s éldelhetni azon lelki örömet, hogy mind a ti boldogságtoknak a gondos intézkedésekből származandó gyarapodását, s mind azt is eléggülten szemlélhessük, hogy az ország alkotmánya a törvények bölcsesége által mindinkább és inkább körülbástyázva s megszilárdulva szálland át felséges utódainkra s a magyarokra, kiket mi szeretett fiaink gyanánt tekintünk».

A trónbeszéd, melyben ekként a király maga is az alkotmány védőinek sorába lép, s óhaját fejezi ki, hogy azt megerősödve láthassa hátralévő életében, igen kedvező hatást gyakorolt az ország összes rendekre. Félig nyert csata volt ez a kormányra nézve; kivált miután József főherczeg nádor, kinek népszerűségét a mult években a nemzet sérelmeinek teljes méltánylása s fájjalása, most pedig az országgyűlésnek részben neki, az ő sükeres működéseinek tulajdonított kihirdetése folyton nevelt vala, — a királyi előadások felolvasása után elmondott beszédében nyomatékosan buzdítá a

Válaszfelirat.

1825.

rendeiket, hogy megkezdendő tanácskozásaikban egyedül a trón erejének s a közjónak, miket egymástól elválasztani nem lehet, gyarapítását tartsák szemeik előtt; viseltessenek bizodalommal a király iránt, ki őket a bizalom nyilvánításában megelőzte: a kölcsönös bizodalom egyességet szülend a trón és nemzet közt, melynek nyomában a haza boldogsága fog felvirúlni.

Pár nap múlva hálafelirat küldetett a királyhoz, mely a nyájas trónbeszédre udvarias választ foglalt magában. Kijelenték a rendek: hogy fájdalom fogta el keblöket, midőn ő felsége hanyatló koráról tőn említést; hogy pedig ő felsége még a maga életében megszilárdítva óhajtja látni az alkotmányt, s e végett azokat, mik az ország javát s gyarapodását illetik, még ezen országgyűlés folytában elvégeztetni s törvénynyé szentesíttetni kívánja, buzgó hálával fogadják. Magok sem óhajtanak semmit forróbban, mint hogy ő felségének e kívánata teljes sükert nyerjen. E végett nem mulasztandják el annak idején szorgalmasan tárgyalni a kir. előadásokat; mindenek előtt azonban az alkotmányt szükség helyreállítani: miért is előlegesen¹⁾ a sérelmeket határozták tanácskozásuk tárgyaivá tenni, bizton remélve, hogy ő felsége azokat, a trónbeszédben kifejezett atyai indulata szerint, orvosolni fogja.

A királyné koronázási ünnepélye, mely sept. 25-kén nagy fénynyel ment végbe, miként arra az udvar eleve is számított, igen alkalmas eszközül szolgálta a kölcsönös bizodalom megszilárdítására. Miután az ország rendei hódolatukat az új királynénak a szokásos ajándokkal, mely ezen alkalommal huszonöt ezer darab körmöczi aranyra határoztatott, bemutatták: Ferencz pár nap múlva (sept. 28-kán) a hálafelíratra válaszolva, egy igen kegyelmes leíratot küldött le az ország rendeihez. Intvén őket, kezdjék meg mennél előbb a kir. előadások tárgyalását, egyszersmind felszólítást intéze hozzájuk,

¹⁾ Innen származott e szó: *praeferentialis*, előleges sérelem, mely aztán annyiszor hangzik vala mind ezen mind még néhány következő országgyűlésen, a törvényhozás teremeiben.

hogy miután őket atyai indulatáról a trónbeszédben már biztosította s újonnan is biztosítja: őszinte s határtalan fiui bizodalommal öntsék ki atyai kebelébe mind azt, mi szívökön fekszik, s mi az ország javának s boldogságának előmozdítására szolgálhat.

E kegyelmes kir. nyilatkozatnak az volt ugyan fő célja, hogy a rendek, általa megnyeretve reábirassanak, miszerint minden más előtt a kir. előadásokon kezdjék meg munkájukat; a rendek mindazáltal, bár kedvesen fogadták is a trón bizodalmanak e nyilatkozatát, úgy valának meggyőződve, s úgy kívánta utasítások is, hogy mielőtt egyéb tárgyalásokba ereszkednének, az alkotmánynak a mult évek törvénytelenégei által ejtett sérveit szorgalmazták orvosoltatni; csak az alkotmány helyreállítása által nyerhetvén vissza azon lelki nyugalmat, mely üdves törvények alkotására szükséges. Előbbi határozatuk szerint tehát, octob. első napjaiban, azonnal meg is kezdték a sérelmek tárgyalását.

E tárgyalások képezték aztán a próbakövet, mely a pártok állását s tömbezését s a vélemények árnyalatát, szintugy mint a törvényhozó kar tagjainak egyéni minőségét kimutatta.

Midőn ezen országgyűlés megnyitott, s annak folyama alatt még sokáig nem létezett nálunk a két nagy történelmi, conservativ és ellenzéki párt, melyek a XIX-dik században valamennyi alkotmányos ország történelmében előfordúlnak; azoknak alapjai mindazáltal ezen országgyűlésen vettettek meg; eredetök első szálai ezen országgyűlés vitatkozásaiból s fejleményeiből fonódtak.

A pártok
s azok irányai.

Az ország rendeit, miként előbb a megyék, úgy most az ország gyűlésén is sokáig oly annyira elfoglalták az absolut és német Ausztriától fenyegetett alkotmányosság s nemzetiség megszilárdításának kérdései, hogy tulajdonképeni európai politikáról még sem a felső sem az alsó táblánál nem vala szó. Itt is amott is merő sérelmi, s ha úgy nevezni lehet, házi politika foglata el a zöld asztalt. A nemzetnek legfőbb, majdnemegyedüli törekvése s célja volt: a megsértett, meggyön-

1825.

gített alkotmányt helyreállítani, s mint az akkoron divatos kifejezés hangzék, hasonló sérelmek ellen «körülsánczolni». E sérelmi politikánál fogva visszaszerezni kívántak a rendek minden jogot, az alkotmányosságnak minden ősi institutioját. Miként II. József halála után, úgy most is, nem elégedett meg a nemzet avval, hogy csak az újabb törvénysértések szüntetessenek meg; sem nem volt hajlandó engedékenyen tűrni, bár talán czélszerűek s hasznosak voltak is, a törvényhozáson kívül, kényuralmilag kibocsátott szabályokat: eltöröltetni, a régi állapotba visszahelyeztetni követelt mindent, mi törvénytelen, ha jobb is a réginél, hogy azt törvényesen szabályozza. Felkutatták a legrégiebb sérelmeket, hevesen megvitaták s orvoslat végett fölterjeszteni kívánták az abszolút szellemű bécsi kormánynak az ország jogai, függetlensége rovására bármi régen tett foglalásait: az alkotmányos jogokat elidősülhetlenneknek kiáltotta ki a nemzet.

E sérelmi politika oly annyira elfoglalta a kedélyeket, oly uralkodóvá lett az országgyűlés majdnem egész folytában, hogy a haladási kérdéseknek alig engedett tért. A rendek nagy többségének még csak vágya, hajlama sem volt a reformokra, bár mily elutasíthatlanul látszának is követelni azokat az elavult állapotok s az előhaladott kor igényei; mi nagy részben a harmincz év óta oly következetesen folytatott ellenforradalmi kormánypolitikának vala sajnálatos gyümölcse. Ezen, a külföldtől elszigetelő, benn minden szellemi mozgalmat s gondolatsurlódást gátoló rendszer hatása alatt fölnevedett nemzedék a reformokat, melyekre szüksége vala, hogy minden oldalu pangásából kiemelkedhessék, hiányait pótolhassa, az országot a míveltebb európai államok sorába emelhesse, jóformán nem is ösmerte. A kiváltságokon felülemelkedett valódi szabadság és alkotmányos kormányzat eszméinek világtörténelmi fejleményei, melyek, például Németországban, a wartburgi ünnepen, a porosz alkotmányharczban s még inkább az irodalomban, — a francziáknál a democrat irányu baloldal parlamenti harcaiban, a titkos társulatokban

s a minduntalan megújuló fölkelési kísérletekben, — az angoloknál az emancipatiobill iránt folytatott heves izgatásokban, a reform türelmetlen sürgetéseiben stb. oly hangosan nyilatkoznak vala, nálunk még alig, vagy csak oly igen kevesektől ismertettek, hogy az okszerű alkotmányos reformokról tiszta fogalmakat hiába kerestél volna a törvényhozó kar többségében.

Ezen erkölcsi viszonyok közt európai értelmű szabadelvű, vagy épen radical párt nálunk még nem létezhetett; de nem létezett a tulajdonképeni conservatív párt sem. S ezen elnevezések a jelen országgyűlés folyamában csakugyan még nem is divatoztak. Választóvonalt a pártok közt nem a haladási vagy helyben maradási elv, hanem a rendi alkotmány, nemesi kiváltság s nemzeti függetlenség iránt tanúsított kisebb-nagyobb ragaszkodás, lelkesedés képezett. Ezért csak az «ellenzéki» és «udvari» pártelnevezések valának divatban. Az ellenzéki név nem ritkán fölcseréltetett a «szabadelvű, liberalis» nevezettel, de csak sajátlan s nem európai értelemben: az ellenzéki párt védte ugyan az alkotmányos jogokat a kormány ellenében; de e mellett, a többi néposztályokkal szemben, a nemesi kiváltságokhoz is makacson ragaszkodott; s ugy ezek mint az ősi alkotmány tekintetében még conservativebb volt mint az udvari párt; mely épen azért nevezetett így el, mivel az udvar kényuralmi czélzatai iránt engedékenyebb volt. Fejlesztésről, reformokról, haladásról az ellenzéki párt most annyira sem gondolkodott, mint az 1790-ben ugynevezett «patrioták.»

Mi a két táblát külön illeti: a felső tábla, melyet a püspökök, zászlós urak, főispánok és a született főrendűek képeztek, kevesek kivételével, egészen az udvari párthoz tartozott. E kevesek közt a vezéri szerepet, miként a század első tizedében lefolyt országgyűlések alatt, ugy most is gróf Illésházy, Trencsén és Liptó megyék örökös főispánja, nagy nevű nemzetségének utolsó ferfi ivadéka, játszák; a kir. fő étekfogó zászlósi méltósága, melyre az országgyűlés első napjaiban

1825.

emeltetett, nem volt képes megingatni alkotmányos érzelmeit s elvonni őt a nemzeti jogok védelmétől, melyre, bár mindig a mérséklet korlátai közt, de komoly méltósággal emelte fel tekintélyes szavát. A többi, jobbára az ifjabb nemzedékhez tartozó főrendű ellenzékiek közt leginkább kitűnt a tudományos műveltségű báró Mednyánszky Alajos, gr. Zichy Károly, a cziferi stb. E tábla tanácskozási nyelve kivétel nélkül a latin volt; mert, fájdalom, elnémetesedett főnemeseink közt a nemzeti nyelvet kevesen birták eléggé.

Az alsó táblánál az udvari pártot, az elnök s királyi személynök vezérlete alatt, a királyi tábla tagjai, a káptalanok s kir. városok követei képviselték, kikhez a megyék követei közül igen kevesen csatlakoztak. A nagy többség s ennek valamennyi kitünőbb tagjai, az országgyűlés első felében, — mert utóbb elpártolások is történtek, — itt az ellenzéki pártot alkotta. A követek mintegy harmad része oly egyénekből áll, kik a mult országgyűléseken is szerepeltek; de ezeknek egykori tekintélyes vezére, Vay József, már nem volt életben. Helyét a vezéri szerepben tulajdonkép senki sem töltötte be; nem mintha köztök oly kiváló tekintélylyel s tulajdonokkal, minők egy vezérben megkivántatnak, felruházott egyéniség nem találtatott volna; hanem inkább azért, mivel az ellenzék tulajdonképeni, fegyelmezett pártot, mint a későbbi országgyűléseken, még nem képezett. A szőnyegre hozott kérdések különfélesége szerint tehát majd egyik majd másik kitünőbb egyéniség lőn vezérszónokká. E jelesebbek közé soroztattak Nagy Pál, id. Balogh János, gr. Dessewffy József, Deák Antal, b. Prényi Zsiga, Szerencsy, Borsiczky, Bernáth Zsiga, Ragályi Tamás, Pázmándy Dénes, Somsich, Takács, Niczky, Vay Ábrahám. Barthal György a legkitünőbb jogtudós hírében áll; a jegyzők közt Plathy, barsi követ, volt a legszebb tollu. A városi követek közül a sopronyi Wagner, ki nevét utóbb Vághyra változtatta, tűnt ki leginkább széles ismeretei és szónoki tehetsége által.

Egyébiránt ezen országgyűlésen még nem is igen mutat-

kozott annak szüksége, hogy az ellenzék forma szerint, határozott programmal alakuljon meg s egy vezér által fegyelmeztessek. A nagy többséget még különben is eléggé összetartá az alkotmány és nemzetiség kiállott veszedelmének emlékezete s a szenvedett sérelmeknek folyton sajtó érzete. Programmra sem volt másra szükség, mint a mit a nemzet köz kívánság gyanánt hangoztatott s minden megyei követ utasításában hozott magával, a szónokok pedig e szavakkal szoktak volt kifejezni: mindenekelőtt a sérelmeket kell megszüntetni, az alkotmányt helyreállítani s erősebben körülszancsolni. E követelés oly erős, oly általános vala, hogy az összes törvényhozó karban nem találtatott, ki annak ellentmondani merészelt volna; s még a legbuzgóbb udvari pártu tag is legfőlebb a tárgyalási sorozatra nézve nyilvánította a többségtől különböző véleményét, a kir. előadások tárgyalásával kívánván megkezdeni a munkálatot. Ily egyező lévén a rendi tábla tagjainak értelme: nem csoda, ha az egész országgyűlési tanácskozásokon e sérelmi politika huzódott keresztül; s a rendi alkotmány tatarozásán és szilárdításán kívül legfőlebb még a nemzetiség s ennek leglényegesebb hordozója, a nemzeti nyelv kifejtése, erősbitése volt a törekvések fő, mondhatni, egyetlen célja.

Csak egy férfit találunk annyi közt ez országgyűlésen, ki keble rejtekében már most is valami szebb és jobb után sóvárog vala a nagy részben csak egy osztály kiváltságait biztosító, a nemzet nagy tömegére ki nem terjedő, s azért fellette hiányos, elavult rendi alkotmány megszilárdításánál; ki egy kifejlett nemzetiség, széles alapokra fektetett s nem egyedül a törvény betűi, hanem szabadelvű új institutiók által biztosított, kifejtett s életvalóságra emelt igazi alkotmányos szabadság, egy egészen újjá alakult, az ipar, kereskedelem, tudomány és műveltség minden ágaiban előrehaladott, az európai civilisatio minden élveivel kínálkozó, de minde mellett is sajátképen magyar nemzeti és társadalmi élet tündérképei közt merészelt csapongani vágyaival; egy férfiú,

1825.

ki hatalmas szelleme, átható értelme, éles ítéllete, saját nemzetét minden áldozatra kész szeretettel átfogó kedélye által, nem sokára vezércsillagává lőn a nemzetnek az átalakulás nehéz ösvényén; ki, a nemzet összes történetét tekintve is, oly óriási alakként emelkedik ki újjászületési küzdelmeink közt, hogy őt még későbbi szenvedélyes vetélytársa sem kértelkedék «a legnagyobb magyarnak» nevezni. Kell-e mondanom, hogy gróf Széchenyi Istvánt értem, ki még mint huszár kapitány jelent meg ez országgyűlésen a felső táblánál.

De legyen elég e nagy embernek itt csak nevét említeni; jellemzését alább kísérlendjük meg ábrázolni; törekvéseinek, nagyszerű nyilvános pályájának elbeszélése pedig különben is nagyobb részét foglalja el a következő évtizedek történelmének. Ő, nagyszerű céljai tekintetében, még egészen egyedül, párt nélkül állott az országgyűlés kezdetén. A hazában is csak kevesen, talán egyedül báró Wesselényi Miklós volt az, kivel ő terveit, céljait némi részben közölte, ki nemes buzgalmában osztozott. Wesselényi, ki nem sokára szinte csatányos szerepet vala játszandó történelmünkben, még 1823-ban ismerkedett meg az ezredével Debreczenben fekvő, gazdag, fényes tulajdonai által kitűnő kapitánynyal; kivel csakhamar szoros barátságot, a hazafiui szent célra szövetséget kötven, egy ideig együtt s komolyabban üzte tanulmányait s utazta be bővebb tapasztalatok s ismeretek gyűjtése végett a mivelt Európát. Wesselényi azonban, még csak Erdélyben lévén birtokos, nem volt tagja ezen országgyűlésen a törvényhozó testületnek. Széchenyi, ki lépteit eleitől fogva száraz számítás, mélyen átgondolt terv szerint szokta volt intézni, mihelyt magát a törvényalkotó kar tagjai közt egy kissé tájékozta, azonnal meggyőződhetett, hogy reá nézve még nem jött el az alkalmas idő: a sérelmi politika által sokkal inkább elfoglalva látható a kedélyeket, az ősi alkotmány fenntartásának s «körülsánczolásának» munkája által sokkal inkább háttérbe szorítva tapasztalhatott minden más irányt, mintsem hogy új eszméinek bármily csekély sükert is remél-

hetett volna, a még teljesen készületlen téren. Inkább csak a régi alkotmányosságot megóni s biztosítani törekvő ellenzéki párthoz csatlakozott tehát maga is, mintsem hogy saját irányát s eszméit, elhamarkodott nyilvánítás által a bizonyos hajótörés veszélyének tegye ki. Egyébiránt még az ellenzéki párt élénk, nem ritkán keserű vitáiban sem vőn részt nyilvánosan; s mint alább említendjük, csak egy ízben, akkor is nem a felső, hanem az alsó ház kerületi ülésében, mondott néhány szót, mely egy nagyszerű hazafiui tetté vált. Az országgyűlés teremein kívül azonban már ekkor megkezdé reformatóri működését, vagy inkább előkészíté annak terét s eszközeit. Mindjárt az országgyűlés kezdetén egy klubbot alkotott, melynek célja volt gondolatcserét, eszmesurlódást idézni elő, tért nyitni, hol a haza állapota, közdolgai, a társadalmi uton tendő reformok, javítások a magán társalgás igénytelen modorában megvitattassanak, s mi ez uton eszközölhető, alkotandó egyesületek által életbe is léptetessék. A gondolatcsere, vitatkozás, eszmesurlódás ilyféle terére annál nagyobb vala szüksége az országgyűlési közönségnek; s mint alább elbeszélők leszünk, annal üdvösebb is lőn annak hatása jövendő átalakulásunkra: mivel a kormány még mindig oly szigorúan s aggodalmasan kezelte a censurát, hogy a sajtóban nemcsak közállapotaink, vagy bármi egyes javítási s haladási kérdés megvitatása tilos volt, hanem még az országgyűlési tanácskozások közlése sem engedtetett meg; s e miatt még hírlap sem létezett Pozsonyban, mely közlönye lenne a tárgyalásoknak s közvéleménynek. A kormánynyal ebben maga a rendek többsége is egy értelemben volt, szükségtelennek tartván s nem is óhajtván, hogy vitatkozásaik a hazában köz tudomásra jussanak, s elégelvén azt, hogy küldőiket, az illető megyék közönségét, időről időre önmagok tudósítsák a szőnyegre került kérdések mibenlétéről.

E kérdések elsejét, mint már fentebb is említők, az alkotmány s nemzeti jogok sérelmei képezték. A franczia háború idejében tartott országgyűléseken, melyeket az udvar egyedül

A sérelmek
tárgyalása.

1825.

hadi segély megszavaztatása végett hívott egybe, felette nagy gondja volt a kormánynak arra, hogy a rendek mindenk előtt a kir. előadásokat vegyék tárgyalás alá; minek következtében aztán nem egyszer történt, hogy ezek elvégeztetvén, az országgyűlés, a nemzet kívánatainak teljesítése előtt bezáratott. Most ilyesmitől alig lehetett ugyan tartani, miután a kir. előadások nem voltak ellentétben a nemzeti kívánatokkal. De a rendek, mindamellett is előlegesen akarták most tárgyalni a nemzeti kívánatokat; mert a sérelmek orvoslása még a koronától indítványozott reformoknál is inkább szívökön feküdt. A király, engesztelni ügyekezvén, ezt most nemcsak nem ellenzé, sőt némileg maga idézte volt elő sept. 28-kai leirata által, melyben, mint említők, a rendeket felhívja: egész nyíltsággal öntenék ki mind azt atyai kebelébe, mit a fiui bizodalom és őszinteség javasol.

A királyné koronázata után ennél fogva haladék nélkül az ország sérelmei vétettek tárgyalásba, s fölöttök aztán majdnem egy egész hónapig folytak a mindig heves, nem ritkán a szenvedély kitöréseiben csaknem fenyegető viták, mielőtt a sérelmek tárgyában az első felirat felküldetett. A német tanácsosok ellen, kik az ország ügyeibe jogtalanul avatkozva, a fejedelmet az adó s újonczok tárgyában ama kényuralmi rendeletek kibocsátására ösztönözték, keserű kikelések hallattak. Még haragosabban s kiméletlenebbül gáncsoltatának azon magyar tisztviselők, kik ama törvénysértések végrehajtására segédkezet nyújtottak. Zala követei, Deák Antal és Szegedy Ferencz, megneveztetni svád alá fogatni indítványozák mind azon «hazaárulókat», kik a fejedelmet tévutra vezették. Még keményebben sujtotta őket lángszónoklatával Nagy Pál, ki, midőn a nemzet s közvélemény bírószéke elébe idézte a törvénysértőket, nem annyira vádolta, mint elítélte azokat. Nagy nyíltsággal s bátorsággal megvitatatták s gancsoltaték az egész kormánypolitika, mely által a kabinet örökké ellenséges indulatot árul el az annyi királyi esküvel pecsételt alkotmányos törvények ellen. Megróvatott a hálátlanság, melylyel a nem-

zetnek a háború idejében tett annyi súlyos áldozatai a béke helyreállta után a legdrágább nemzeti kincsek megtámadásával viszonzottak. A követek legtöbbjei az által vélték legjobban megfelelni honfitársaik bizodalmanak, melynél fogva képviselőkké választattak, ha mennél keserűbb igazságokat, mennél nagyobb nyíltsággal s bátorsággal mondanak a kormány embereinek. Nem elégedtek meg avval, hogy egyszer mondassék ki a gáncs a középponti kormány s az elkárhóztatás annak eszközei, a volt kir. biztosok ellen; hazafiui buzgalmában mindenki panaszt emelt, mindenki szavakba akarta önteni a nemzeti fájdalom s aggodalom érzelmeit. A szó tettnek tartatott; s mindenki tényleg hozzájárulni kívánt a megsértett nemzeti jogok megboszulásához s jövőendő biztosításához.

Az előleges sérelmek, kivált Nagy Pál vezérlete alatt, összeállítván, az első sérelmi felirat, a főrendekkel a szerkezet iránt váltott több rendű üzenet után, octob. 22-én végre felküldetett a királyhoz. Tartalma a nagy fontosságú, terjedelmes feliratnak következő. Az ország rendei, a király sept. 28-kai leirata által is felhivatva, mindenek előtt azokat terjesztik fel, mik az alkotmány megszilárdítását tárgyazzák. Kijelentik ennél fogva, hogy mély fájdalom verte le a nemzetet, midőn daczára annak, hogy a háborúk idejében hűségét nagy áldozatokkal tanúsította, a felavatási hitlevél s az 1791-ki törvények ellenére, az alkotmányon és sarkalatos nemzeti jogokon oly sebek ejtettek, hogy általok a törvények támaszától megfosztatván, már nemzeti lételének veszedelmétől kellett rettegnie. S nevezetesen :

Az első sérelmi felirat.

Az 1791-ki 10-ik törvény ellenére, az ország sok ügyekre nézve a német-szláv örökös tartományok módja szerint pátensek által kezdett kormányoztatni.

Az 1791-ki 12-dik törvény sérelmével, több ízben udvari nyíltlevelek küldettek az országra. Számos ügyben, melyekre nézve az intézkedés joga egyedül a törvényhozást illeti, országgyűlésen kívül, önkényes rendeletek bocsáttattak ki s katonai karhatalommal hajtottak végre. Subsidiumok, segélye-

1825.

zések, mik a nemzet szabad akarától függnék, országgyűlésen kívül parancsolólag vették ki a megyékre. A kényszerített újoncszedés és a felemelt adó behajtása végett, a feliratok ellenére, kir. biztosok küldettek a megyékre; kik fegyveres erővel jelenvén meg, a megyeházákat ostromállapotba helyezték, a tisztviselőket elzárták, tőlök törvénytelen esküt, sérelmes reversalisokat erőszakoltak ki; a tanácskozás szabadságát elfojtották, a levéltárakat megsértették, a jegyzőkönyveket, melyekben a szenvedett törvénytleneségek s a megyéknek azok elleni határozatai s tiltakozásai irattak le, megcsonkították, a tisztviselők előtt, katonai erő közbejöttével, elszakgatták vagy elvitték, a pecséteket lefoglalták; a megyei gyűlések, elnöki rendeletek által, tizenöt hónapig felfüggesztettek; a megyék feliratai s egymás közti levelezései elsikkasztattak, vagy hűtlenségi megróvatás fenyegetése által elnyomattak. Sőt fenyegetések hallattak, hogy az alkotmány egészen eltöröltetik. A végrehajtó hatalom a maga törvényes korlátait mind ezekben áthágta, az alkotmány sarkelveit megrendítette.

Az 1791-ki 13-dik törvény ellenére, az országgyűlés kihirdetése tizenhárom évig elmulasztott; s a 14-dik törvény sérelmére, a kir. helytartótanács teljes mellőztével az országra erőszakolt igazgatási rendszer a bizodalmat a trón és nemzet közt megrendítette.

A kiküldött kir. biztosságok az 1791-ki 18-dik törvény ellenére, névtelen vádak után is indulván, a személy és becsület biztosságát veszélyeztették, hivatalától számos jó hazafit megfosztottak, jogaik gyakorlatában megakadályoztak.

Nagy sérelmére vált végre az alkotmánynak az, hogy a kormány több ízben oly módon nyilatkozott: hogy az országgyűlés megtartásának idejét nem a törvény, hanem a körülmények határozzák meg; hogy a rendek feliratai, melyek által a törvény megtartását sürgették, figyelembe nem vehetők; hogy az egyszer kibocsátott, bár törvénytelen paran-

csokat visszavonni nem lehet. Mind ez, ha nem orvosoltatik, az alkotmányt tényleg megsemmisíti.

Meg vannak győződve, hogy ezek nem a királytól, hanem a századok óta folytatott kényuralmi rendszerből eredtek; s reménylik, hogy ő felsége nemcsak teljesen meg fogja szüntetni e sérelmeket, hanem azoknak ismételése ellen is biztosítandja az országot. Kivánják tehát, hogy a megsértett törvények újra sanctionáltassanak. Az adónak ezüst pénzben behajtása, az újonczok kényszerített szedése, a megyékre küldött biztosságok, addig is, míg ezeket tüzetesen tárgyalandják, haladék nélkül megszüntettessenek. A megkárosítottak kártalaníttassanak, az alaptalan vádak következtében kegyvesztettek a királyi kegyelembe visszafogadtassanak.

Különösen és mindenek előtt biztosíttatni kívánják magokat a következők iránt:

Az országgyűlés ezentul minden három évben mulhatatlanul hirdettessék ki; kezdetének idejét a király a megelőző országgyűlésen eleve határozza meg.

A végrehajtó hatalom a maga törvényes korlátai közt maradjon; minden tisztviselő, a király iránti hűségre mondatni szokott eskü mellett, a törvények s alkotmány megtartására is tegye le a hitet.

A helytartótanács, törvényes hatóságát visszanyervén, minden törvénysértő rendelet ellen, e hit kötelezése alatt, tegyen felterjesztést, a rendelet végrehajtását felfüggesztvén. Ha akár e helytartótanács, akár más egyes hivatalnok törvénytelen parancsokat javasolna kibocsátani, vagy azokat végrehajtáná: az ország rendei által meghatározandó bűnvádi kereset szerint, a hétszemélyes főtörvényszék elébe idéztessék s ítéltessek meg.

A megyék egymás közti levelezései semmi módon és semmi ürügy alatt ne gátoltassanak.

Kivánják végül, hogy míg a kir. előadások értelmében az országos bizottmányok rendszeres reformmunkálatai felett

1825.

tanácskozzanak, az előadottakra ő felsége kegyes választ adjon.

A király
válasza.

Oly vérmes reményeket nem ápolának ugyan az ország rendei, hogy a király e felíratra, mely tiszteletteljes hangja mellett is a fölség személye iránt, oly leplezetlenül elejébe terjesztette a múlt évek alatt elkövetett törvénytelenégeket, egyenes bűnvallást tegyen; miután azonban az udvar engesztelő törekvése iránt senki sem kételkedett: mindenki azt várta, hogy a király némi mentségek mellett az idézett törvények érvényét elismerve, elégtételt adand a nemzetnek. E köz várakozásnak azonban nem felelt meg egészen a király válasza. A november 9-én kelt leiratban kedvetlenségét fejezi ki ő felsége a felett, hogy a rendek a kir. előadások tárgyalását mindeddig elhalasztották. E szemrehányások után, a történetek mentegetése mellett, tesz ugyan némi töredelmes vallomásokat is a nemzetnek; de egyszersmind olyakat is állít, miket az alkotmányos elvekkel nem lehet megegyeztetni. Az előleges sérelmeket illetőleg, «fájdalommal látja ugyan, miképen sok felmelegítették, miket inkább feledni illett volna»; megragadja azonban az alkalmat elmondani, mi adott azokra okot. «Tudja ő felsége, mivel tartozik az általa önként s esküvel is megerősített alkotmánynak; de ismeri kötelességét is, mely szerint a közjót fentartania s minden körülmények közt eszközölnie kell. E szerint midőn egy részről az újítani vágyók, vakmerő szándékkal, eleink minden institutioit felforgatni törekedtek, rendkívüli eszközökhöz kellett vala nyúlania; kivált miután országgyűlés egybehívására sem idő nem volt, sem a körülmények nem kedveztek. Csak ő felsége, a kormány élén állva, láthatá a veszélyeket egész rettentő nagyságukban; csak ő választhatta meg ennél fogva az alkalmas eszközöket, melyek által Magyarországot is megmentse: mi végre sikerült is neki. Megismeri ő felsége népeinek e veszedelmes időkben bebizonyított szeretetét: fájt tehát neki, hogy némely megyék azt, mit a király iránti bizodalom s a hon iránti hűség javasolt, megtenni s megadni nem akarták;

felirataik s jegyzőkönyveikben pedig olyanokra vetemedtek, mik a királyi méltóságot sértik, és zavar, rendetlenség eláradása nélkül nem tűrhetők. E miatt kellemetlen eszközök-höz is kénytelen volt nyúlni. Ő felsége egyébiránt, ki meghallgatja ugyan a maga tanácsosait, de csak azt határozza, mit lelkiösmerete sugall; s ki olyasmit soha nem enged meg, mi az ország jogait sérti, azokat, kik parancsait teljesítették, mindig védelmezendi. A karok és rendek kérelmére mindazáltal azokat, kik hevőktől elragadtatva, a korlátokat áthágták, királyi kegyelmébe készségesen visszafogadja. Jelenti továbbá, hogy a külügyek jelen békés viszonyaiban az újonczok további szedetését felfüggesztette; az adót azonban, mint már több év óta tette, ezután is változhatlanul ezüstben kénytelen behajtatni; sőt az 1802-ki adópótlék iránt is, — mit harmadéve elengedett volt, még e gyűlésen elvárja a rendek felterjesztését.»

Egyébiránt, — ily értelemben folytatja tovább a leirat, — megismeri ő felsége, hogy a törvény szerint országgyűlést minden harmadik évben köteles kihirdetni. Ebben eddig csak a rendkívüli körülmények akadályozták; igéri azonban, hogy ezentúl annál pontosabb leend az ország rendéinek egybehívásában, mivel a közügyek számos hiányainak pótlását az ország java igen sürgetőleg követeli. Szavát adja ennél fogva hogy, ha e gyűlés folytában mind azt elvégezni nem lehetne, mi a kir. előadások szerint tárgyalandó: a jövő három év eltelte előtt is hirdetend újabb országgyűlést. — A királyi helytartótanács hatáskörét az 1791-ki 14-ik t. cz. eléggé meghatározta: erre tehát, valamint a hivatalnokok esküjéről szóló ugyanazon évi 18-dik t. cz. tágitására sem lát szükségét. — A megyék levelezéseit illetőleg, ahhoz tartja magát, mit 1792-ben és 1812-ben kijelentett. A feliratokra pedig méltányos figyelemmel leend, meg lévén győződve, hogy a trón és az ország boldogsága a törvényeken alapszik; s ha vagy a király vagy az ország jogai megsértetnek, a századok folytában kifejtett s megerősödött nemzeti alkotmány veszélyeztetik. —

1825.

Ezeket azon hozzáadással tudatja a karok és rendekkel, hogy a jelen országgyűlés a maga célját, az alkotmánynak újabb törvények általi megszilárdítását, csak úgy fogja elérhetni; s ő felségének a nemzet javára célzó szándékai is csak úgy nyerhetnek valósulást: ha a tárgyalásban minden viszály mellőztetvén, a végzendők egyességben s mennél előbb elvégeztetnek. »

A karok és
rendek elé-
gületlensége.

E királyi leirat azonban, nemcsak hogy ki nem elégítette a rendeket; hanem nagy aggodalmat s ennek következtében nem csekélyebb ingerültséget is támasztott bennök: több elvet láttak abban, melyek a királyi hatalmat, a nemzeti jogok rövidségére, a törvények szellemének sérelmére, a kiszabott korlátokon túlterjesztik. A kerületi ülésekben e miatt oly heves viták keletkeztek, hogy a nádor már attól kezdett tartani, nehogy a nemzetnek a trón iránt visszatérni kezdő bizodalma ismét megingattassék. Ezt tehát még idején meggátlandó, a rendeket egy magán tanácskozmányra hívta meg magához. És midőn itt mindnyájan s egy értelemmel azon óhajtasukat fejezték ki, hogy az ő közbenjárása által egy új királyi leirat volna kieszközlendő, melyben az elébbinek az ország jogaira nézve sérelmes elvei és kifejezései módosítasanak, a közbenjárást örömmel elvállalta.

A nov. 28-kai
újabb leirat.

És nem is maradt ez uttal sükeretlen a nádori közbenjárás. Az új leirat, mely nov. 28-kán érkezett le Pozsonyba, egyike újabbkori történelmünk legfontosabb okmányainak, fényes diadala a veszélyben forgott alkotmányosságnak. Kijelenti ebben a király, hogy fájdalmasan esett ugyan neki, hogy elébbi leiratának némely kifejezéseit a rendek balra magyarázták; de kész most azokat felvilágosítani, mert el van tökéelve, orvosolni minden kisebb s nagyobb sérelmeket. Hogy tanuságát adja, mily nagyra becsüli a rendek bizodalma a nádorban s ennek törvényes közbenjárását: annál kevesbbé vonatodik megnyugtani a rendeket, mennél távolabb volt tőle a szándok, elébbi leiratában azon elmúlt eseményeket, melyek a karok és rendek octob. 22-ki feliratára okot szolgáltatottak,

s melyek « atyai szívének szintugy kellemetlenek », a jövőre például felhozni; vagy a mult körülmények egyedül történelmi elbeszélése által magának új jogot szerezni; vagy végre a rendkívüli események ürügye alatt a pénz s terménybeli subsidiumok és az újonczszedés tárgyait az országgyűlés egyedül törvényes köréből elvonni; hova azokat az 1791-ki 19-dik törvény szerint tartozóknak önként elismerni. — Ezután egyenként felvévén az előbbi leirat némely pontjait, melyek aggodalmat ébresztettek volt, megnyugtatta a rendeket, hogy a királyi helytartótanácsot törvényes hatóságában fentartani, annak feliratait méltóképen figyelembe venni, elhatározott akarata; eleve is megegyezését adja, hogy a megyék egymásközi levelezésének szabadsága új törvénnyel biztosíttassék; az országgyűlésekre vonatkozólag pedig megengedi, hogy a jövő gyűlés egybehívásának idejét illető kívánataikat a folyamatban lévőnek végén felterjeszthessék.

E királyi leirat valahára minden aggodalmat megszüntetett s teljesen megnyugtatta a rendeket az alkotmány épsége, az igazgatás törvényszerűsége iránt a jövőben. A köz örömjajosan tört ki a rendek kebeléből, s lelkesedések hálakifejezésekben nyilatkozott a király iránt. Néhányak indítványára azonnal végzéssé is lőn, hogy ő felségéhez hálafelirat küldessék, melyhez mindjárt a királyi resolutióban foglalt tárgyakról alkotandó törvényjavaslatok is hozzákapcsoltassanak. E felirat s törvényjavaslatok iránt majdnem egyértelmű volt a rendek véleménye, s táblájoknál csak a királyi curia s a papság részéről tétettek némely ellenvetések; a két tábla közt azonban miattok felette heves viták támadtak, melyeken, mivel a két tábla egymás közti viszonyára nézve nagy fontosságot nyertek, hiba volna átsiklanunk.

A két tábla
közti viszony.

Már a felirat szerkezete miatt is több rendű üzenetet váltott egymással a két tábla; mire kivált az szolgált okul, hogy a főrendek nagyon is csatányosan ki akarták emelni a királyi « kegyelmet », melyből ama leirat folyt; míg a rendek nagy

1825.

többsége úgy vélekedett, hogy itt nem annyira kegyelemről, mint « igazságszolgáltatásról s elégtételről » lehet szó.

Még inkább ellenkezett pedig egymással a két tábla véleménye a felküldendő törvényjavaslatok körül. A nehézség különösen két tárgyra vonatkozott: az adó és az országgyűlés kihirdetését illető kérdésekre. Az adó tekintetében a rendek már eleve is meg akarták említeni, hogy azon adórész, melyet a kormány a múlt években az országgyűlésileg meghatározott adón felül szedett, s mely mintegy hat millio váltó forintot tőn, a következő három évi adóba beszámítandó lesz. Az országgyűlést illetőleg pedig, oly törvényt kívántak alkotni a rendek, mely szerint a király köteles legyen, a következő országgyűlés határnapját mindig a folyó országgyűlésen kitűzni. A főrendek mind a két törvényjavaslatot ellenzván, hosszú, heves viták fejlettek ki a két tábla között. Az egyikről, mely az országgyűlésekre vonatkozott, számos üzenetek váltása után végre elálltak ugyan a rendek; de a törvénytelenül szedett adók beszámításáról, utasításaik is így kívánván, egyáltalában meg akarták alkotni a törvényt, s már ez uttal felküldeni annak javaslatát; miért a főrendek azon módosítását is visszavetették, hogy e tárgy most csak a feliratban említettessék meg oly módon, hogy az ország rendei fentartják magoknak a jogot ez iránt törvényt alkotni, midőn az adó tüzetes tárgyalása kerülend a szőnyegre. A főrendek ezután azon elvet állították fel: hogy törvényjavaslatok általában csak oly tárgyakban küldessenek fel a trón elébe, melyekre nézve mind a két tábla megegyezett; kijelentvén egyzersmind, hogy ők az adóbeszámítás törvényjavaslatához nem járulhatnak. A főrendek ezen eljárása azonban heves ingerültséget támasztott a rendek között. Számosan ezek közül akként nyilatkoztak, hogy miután ők az összes nemességnek, sőt, a megyei hatóságot tekintve, az egész népnek képviselői: a törvényalkotásban több súlylyal birnak, mint a csak a magok nevében jelenlevő s egyedül a nagy birtokot képviselő főrendek. Mivé törpülne a nemzet kezdeményezési joga, ha a

rendek csak azt juttathatnák a trón elébe, mit a főrendeknek átbocsátani tetszik! A főrendek veto-jogát tehát, mit magoknak igényelnek, de mi csak a királyt illeti meg, elismerni nem fogják soha és semmiben, annál kevesbbé pedig az adó tárgyában. A hosszú viták után oly végzést alkotott a rendek háza, hogy a hálafelirat csak magában, minden törvényjavaslat hozzákapcsolása nélkül, küldessék fel a királyhoz; de egyszersemind kéressék meg ő felsége, hogy az adóbeszámítás előleges elfogadása iránt resolútiót adjon. Ha a főrendek ebben is ellenkeznek, az alsó ház, az 1542-ki 36-dik és 1550-ki 64-dik törvény értelmében, a főrendek házának mellőztével terjeszse fel e fontos ügyet a királyhoz. A törvényhozó kar illetén meghasonlását azonban a rendek közül többen igen veszélyesnek láták a jelen körülmények között a nemzet ügyeire; s minthogy diadalt a rendek még a vitatárgyban sem remélhetének, mely a kormány részéről, mint eleve is láthaták, határozott ellenzésre találand: a fenyegető záradékot tehát kihagyni kívánták az üzenetből. A többség aztán, kivált az elhalt Szögyény Zsigmond helyébe az év végén királyi személynökké kinevezett Majláth György buzgó működései következtében, nem is vonakodott elfogadni az indítványt, nem alap nélkül remélvén, hogy a főrendek, ezen viták után, magok is óvakodni fognak a két tábla közti viszonyt elmérgesíteni. A szakadásnak ekként csakugyan eleje vétetett: azon túl a főrendek sem ellenzették, hogy a felirat 1826-ki január 20-kán végre a rendek nagy többségének akarata szerint küldessék fel a királyhoz.

Az ország rendei ebben a kir. leiratnak ama szavait emelik ki különösen s hálálják meg a királynak, melyekben ő felsége kijelentette, hogy a mult események az ő atyai szívének is kellemetlenek voltak, s az alkotmányt ezentúl sértetlenül fentartandja. Kéri őt, hogy e biztosítások törvénybe is igrtassanak. Fájdalommal említik azonban, hogy az adó kérdésben kérelmök még nem teljesítettet; újra szorgalmazzák tehát a király megegyeztet, hogy a törvényhozás meghatáro-

1826.

zásán felül szedett adók a jövőben beszámíttassanak. A jövő országgyűlés egybehívásának idejét szinte törvénybe kívánják igttatni. S végre, igérvén, hogy miután az akadályok elvannak hárítva, az országos reformmunkálatokat, a kir. előadások értelmében, haladék nélkül tárgyalásba veszik: kéri egyszersmind a király megegyeztét, hogy az alkotandó törvények ne csak latin, hanem magyar nyelven is szerkeszteszenek, s a hasáblag megírandó mindkét szövegre adassék ki a szentesítés. — Rövidség s nagyobb összefüggés végett, jegyezzük meg mindjárt itt, hogy a királynak e feliratra ápril 9-kén (1826.) kelt válasza, ha mindenben nem is, a főbb pontokra nézve kielégítette az ország rendeit. Megegyezését adja a király, hogy a kormány alkotmányosságára vonatkozó 1791-ki 10-dik, 12-dik és 19-dik t.-cikkek fölött új törvény alkottassék. Megismeri, hogy az adó meghatározására csak az országgyűlésnek van joga. De a múlt években szedett adó többletének beszámítását a jövő három év adójába, bár mennyire óhajtaná is azt az alattvalók terheit lehetőleg könnyíteni kívánó atyai indulata, a kincstár körülményei nem engedik. Az országgyűlésnek minden három évben egybehívásáról szóló törvényt nem ellenzi megalkottatni; de hogy a következő diétának határnapja is mindenkor a megelőző gyűlésen tűzessék ki, sem szükségesnek, sem hasznosnak nem látja. Megegyezik végre abban is, hogy a megyék egymás közti levelezésének joga törvény által biztosíttassék.

A tárgyalások
modora.

Olynemű volt még akkoron országgyűléseink tárgyalásainak modora, hogy az olvasó aligha találta benne elegendő érdeket, ha őt idő- és tárgyalási rendben akarnók keresztülvezetni e hosszú, egészen az 1827-ki auguszt. 18-káig kinyújtott országgyűlés folyamán. A tanácskozások folyamát igen lassúvá s nehézkesé tette azon alkudozási modor, mely, a szönyegre hozott tárgyakat illetőleg, egy részről a két tábla, más részről a törvényhozó kar s a kormány összehangzásának s megegyezésének kieszközlésére nézve szokásban volt. A királyhoz csak akkor lehetvén valamely tárgyat felterjeszteni, midőn

abban mind a két tábla megegyezett: midőn ezek véleménye egymástól különbözött, a két tábla határozatlan ideig mind addig váltotta egymással üzeneteit a tárgy fölött, míg végre egyik a másik véleményét elfogadva, összhangzás eszközöltette. Fontosabb tárgyakban nem ritkán történt, hogy a két tábla 10—15 üzenetet is váltott egymással, míg az egyesség köztök valahára létrejött. Ha pedig azután a felterjesztett tárgyra nézve, — mint majdnem minden fontosabb kérdésnél történt, — a kormánynak más volt a nézete vagy akarata: a tárgy a kormány ellenvetéseivel s érveivel ismét visszakerült a rendék táblájára. És minthogy a főrendek a kormány véleményét jobbra elfogadták, a két tábla közt megint hiányzott a nézetegység; melyet ismét csak a fentebb leirt alkudozás s annyszor mennyiszor megújított üzenetváltás által lehetett kieszközölni. És ez mindannyiszor szintazonképen megújult, valahányszor a kormány ellenvetést tett az egymással valahára megegyezett két tábla közös felirata ellen. Csak ezután készült el s küldetett fel még a törvényjavaslat, melynek szerkezetét nem ritkán szinte csak több üzenet s fel- és leiratváltások után sikerült megállapítani. A kormány kényuralmi hajlmainál fogva mindig arra törekedett, hogy a törvény szerkezete homályos legyen, melynek kétes értelmű kifejezéseit a maga érdekében magyarázhassa. Ez volt oka, hogy a rendek gyakran kicsinységekkel bíbelődni, egyes kifejezések, sőt szavak beigtatása, kihagyása vagy módosítása felett néha heteken s hónapokon keresztül küzdeni kénytelenítették; mert a törvénynek szigorú megfontolás nélkül leirt szava jogfoglalást vonhatott maga után a kormány részéről.

De különben is ezen országgyűlés fő érdeme nem abban fekszik, hogy sok jó törvényt eredményezett, — mert ezek száma igen csekély; hanem abban, hogy a nemzeti jogokat s az alkotmányosság fő elveit bőségesen megvítatta; s azokat úgy a vitatkozások alatt, mint a király eleibe terjesztett feliratokban hatalmasan nyilvánuló alkotmányos érzelem által tán még inkább, mint az e jogokra vonatkozó néhány új

1826.

törvény által megszilárdította; ezen érzület erélyes, nem ritkán viharos nyilatkozataival a kormányt kényuralmi szándokai-ban megingatván s meggyőzván, hogy a nemzet alkotmányos jogainak megcsonkítására hasztalan törekszik. De nem kisebb e gyűlés érdeme abban is, hogy mi alatt a régi alkotmányos jogokat biztosította: a különféle kérdések hosszú, heves meg-vitatása által az eszméket földerítvén, az ismereteket gyara-pítván, a közértelmiséget szélesbítvén, egyszersmind a hiá-nyok érzetét is élénkítette, s utat tört a jövő reformokra.

Mellőzve tehát a lassu folyamú tárgyalások időrendi soro-zatát, csak azon főbb kérdések megvitatását fogjuk elbeszél-
ni, melyek körül leginkább nyilatkozik e gyűlés szelleme, s me-lyek a nyert eredményeket is legjobban kitüntetik. E főbb tárgyak a következők: az előleges sérelmek és kívánatok; a nemzetiség s nemzeti nyelv ügye; az adóügy s a magánosak pénzviszonyainak szabályozása; és a rendszeres reformmun-kálatok. Ezek majdnem mindegyike keresztülvonult az egész, két évig tartott országgyűlésen, a fel- és leiratok szerint hol az egyik hol a másik vétetvén, elébb a választmányi, majd a kerületi s végre az országos ülésekben tárgyalás alá.

Az előleges
sérelmek és
kívánatok.

Az előleges sérelmek és kívánatok rovatába soroztattak a nemzetnek mind azon alkotmányos sérelmei és kívánatai, me-lyek az ország épségét, függetlenségét, védelmét, nemzeti mí-velődését, az állam gazdaszatát, iparát, kereskedelmét és pénz-ügyét érdekelték s az octob. 22-kén felterjesztett feliratban foglalva nem voltak. Ide tartoztak egyebek közt: Erdély egye-sítése az országgal, addig is pedig, míg ez megtörténhetnék, Zaránd, Kraszna, Kővár és Közép-Szolnok megyéknek, melyek az országgyűlés nyelvén röviden «részeknek» neveztettek, haladéktalan visszakapcsoltatása; a magyar kir. kamarának tényleges függetlensége a közönséges udvari kamarától; a bánya- és sóügy; a sóár meghatározásának joga; a papirpénz; a kormánytól a magánosak pénzügyi viszonyainak szabályo-zására 1812-ben kibocsátott ideiglen (provisorium); az ipar és kereskedelem akadályai, a vámügy stb.

E tárgyak felett már januárban (1826) megkezdettek a tanácskozások; s a két tábla, mivel nézeteik egymástól sokban különböztek, mindenik tárgy fölött számos üzenetet váltott egymással. Az alsó házi tagok, e vitatkozások folytában, újra meg újra szemlét tartottak a kormány elkövetett törvénysértésein, elpanaszlák a kényuralom hatalmaskodásait; és a fő alkotmányos elveket és törvényeket nemcsak világosan helyreállíttatni, hanem újabb biztosítékokkal is körülsánczolni kívánták. Mindenki « az alkotmány körülbástyázásának » szükségét forgatja vala nyelvén. A főrendek ellenben a nádor főherczeg vezetése alatt, — ki e viták közt széles ügyismeretének, az ellenkező vélemények iránti türelmének, sőt, kényes állása daczára, nem ritkán szilárd alkotmányos érzelmeinek is fényes bizonyítványait adta, ¹⁾ megelegetni akartak azzal, hogy a kormány a törvénytelen térről tényleg lelépett, s veszélyesnek tarták, annak jelenleg mutatkozó jó akaratát heves kikelések, túlbuzgó ellenzés által kockáztatni.

Ápril közepén az egyesség a két tábla közt valahára létrejövén, a felirat utnak eresztetett. Mondják ebben egyebek közt az ország rendei, hogy a bajok főforrását azon kormányrendszer képezi, mely az ország alkotmányának s törvényeinek szellemével egyenes ellentétben áll. E rendszert kívánják tehát megváltoztatni azon módok s elvek szerint, melyeket az octob. 22-kei, fentebb idézett, feliratban előadtak; kijelentvén, hogy mig azok ő felsége által őszintén el nem fogadtatnak s nem valósíttatnak: a törvényhozásnak rendelkezése

¹⁾ Nem is tagadták meg tőle elismerésöket az ország rendei. Marc. 18-án, a főherczeg nevenapján őt a főrendek nevében felköszöntvén, gr. Brunszvik József országbíró, egyebek közt így szóla hozzá: « Valóban, a legnehezebb és szövevényesebb tárgyakban, midőn magunkat mármár fenakadni látók, cs. kir. főherczegséged, a maga sajátos elmeélével, az ügyek alapos ismeretével, s kellemes és világos előadásával, minden csomót akként szokott megoldani, hogy mi azonnal szinte ragadtatunk véleményéhez; s csodálkozás és örömelezet közt hallgatjuk édes szónoklatát, melylyel bármi bonyodalmat oly könnyűséggel fejt meg. »

1826.

azokban sem nyerhet kellő sükert, miket most a nemzeti sérelmek s kívánatok tárgyában felterjesztenek. — Az eredmény a rendek e nézetének helyességét teljesen igazolta. Bár azonban nem értek is czélt e fölterjesztéssel, egészen meddő még sem maradt e tárgyak megvitatása. Ama bátor hangu, heves vitákban, melyek e tárgyakban utóbb, a kormány tagadó válasza következtében, ismét számos ülést foglaltak el, az igazságot leplezetlenül hallatták a kormánynyal; s a kényuralmi kormányrendszert, ha még most nem döntötték is meg, legalább annyira megingatták, hogy a kormány azontúl kénytelen lőn óvakodóbbá lenni s több tiszteletet tanusítani az alkotmány s törvények iránt. Más részről e szenvedélyes szóváltások alatt mind világosabban át kezdék látni, hogy az alkotmányosság szilárdítására nem elegendő az ősi épület falainak tatarozása, mi a gyűlés elején egyedüli törekvésök vala; hanem a kor szellemében új, tágasabb alapokat kell annak vetni, hogy bizton megállhasson és a kor igényeinek megfelelhessen.

Az adó kérdése; a jobbágyok állapota; a kismesség adózása.

E sérelmi kérdések, sőt általában az országgyűlésen szőnyegre került tárgyak közt egy sem okozott oly élénk s heves vitákat, mint az adó ügye, melylyel a nem-nemes osztályok társadalmi állapotának kérdése is kapcsolatba hozatott.

Miként már fentebb érintők, a követek táblája, a sérelmi politika elvei szerint, úgy vélekedék, hogy a kormánynak az adóügyben elkövetett alkotmánysértése teljesen csak úgy lesz megorvosolva, ha azon néhány millió forint, mely a mult években a törvényes adón felül hajtatott be, a jövő évek adójába beszámíttatik s ez törvényben is kifejeztetik. A főrendek közt is többen voltak, kik a rendekkel ebben egyetértettek; s gr. Zichy Károlynak egy beszéde, melyben, XIV. Benedek pápa irataiból idézve, mondá, hogy «a bűn addig meg nem bocsáttatik, mig az orzott vagyon vissza nem adatik (non dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum)», magára az udvarra is nagy hatást tett. A főrendi többség mindazáltal e kérdést nem akarván élére állítani, sokáig ellenzé a rendek

véleményét. De végre még is csak győzött ezek értelme, s a felirat e szerint küldetett fel Bécsbe. A rendek számítása szerint a kormány mintegy két millió négyszázezer p. ftal¹⁾ szedett többet az utósó évek alatt az 1812-ben megállapított hadi adónál; ezt tehát három részre felosztva, a jövő három év adójából kívánták levonatni; mi ezen évek mindenkében négy millió p.-ftban lőn megállapítva. Egyébiránt a feliratban azt is hosszan fejtegetik az ország rendei, hogy az ország anyagi állapotának pangása multhatatlanul igényli az ipar s kereskedelem élénkítését. Kérik ennél fogva a királyt, nevezzen ki néhány alkalmas egyént, hogy a rendek, ezekkel értekezvén, a vámügyet még ezen országgyűlésen szabályozhassák.

De e feliratban csak azon elvek iránt egyeztek meg az ország rendei, melyek az adóviszonyokat a kormányra nézve szabályoznák: az adóra vonatkozó némi egyéb kérdések iránt azonban még hosszan s hevesen folytak a viták. Az adóösszeg meghatározásánál a jobbágyság fizetési képessége, anyagi állapota is szőnyegre került; az adózók összeírásának kérdése pedig alkalmat nyújtott megpendíteni ama kérdést: vajjon adózzanak-e azon okleveles nemesek, kik urbéri telkeket mívelnek?

Az önzetlenség, fevilágosodás s a köz érdekeknek előítéletektől ment felfogása e gyűlésen még koránt sem tett a rendek közt oly nagy haladást, hogy már a nem-nemes osztályok társadalmi állapotának javítására is hajlandók voltak volna

¹⁾ E számvetés a következő: az ország a lefolyt három év alatt köteles volt volna fizetni összesen 16,010,560 ftot váltó czédulában; a kormány azonban beszedett 10,171,181 ftot pengő pénzben, azaz: 25,236,818 ftot váltó czédulában. Az ország tehát a törvényes adónál többet fizetett 9,226,257 ftal v. cz. De mivel a kincstár a természetményeket a vármegyéknek pengő pénzben számította 2,178,610 ftra, mit egyébiránt csak váltó czédulában kellett volna számítani: a kilencz milliónyi fizetési többletből levonandó 3,267,916 ft. v. cz. E szerint tehát a törvénytelenül szedett adórészlet teszen 5,958,340 ftot v. cz. vagy is 2,383,336 ftot p. pénzben, mi aztán a jövő három év adójába kívántatott beszámíttatni.

1826.

kiterjeszteni gondoskodásukat. Nagy Pál, ki már az 1807-ki országgyűlésen is lelkesen szólott az adózó nép érdekében, most újra megragadta az alkalmat, s hatalmas szónoklattal sürgeté a rendeket az adózó nép állapotának javítására. Indítványa felette mérsékelt, inkább csak emberies, mint szabadelvű vala. A többi rendekkel együtt még maga is azon véleménynek lévén ápolója, hogy a nemesi kiváltságok az alkotmány lényegéhez tartoznak: indítványa csak addig terjedt, hogy, maga az ősi alkotmány fentartása érdekében, szüntessék meg a rendek mind azon visszaéléseket, melyek az urbéri viszonyokban a jobbágyokat oly súlyosan terhelik; s adják meg a népnek mind azt, mit az alkotmány korlátai közt megadni lehet. De még sem az osztó igazság sem a valóban szabad alkotmányosság elveinek nem nyílt meg a rendek kebele. Még azt sem látták át, hogy magát e kiváltságos ősi alkotmányt is csak úgy tarthatják fenn épségben, ha a visszaéléseket megszüntetik. Azon szép, a maga nemében egyetlen jelenetnek, miszerint a nemesség maga küzdött a jobbágyok mellett a kormány ellenében, s pedig nemcsak egyedül a visszaélések megszüntetése s az urbéri terhek könnyítéseért, hanem általában is a nép teljes felszabadítása s a közös teherviselés elveiért, — e szép jelenetnek csak néhány évvel később, az 1832-ki éven túli időkben leendünk tanúi. Most a nemesség, mely épen az ősi kiváltságos alkotmány sérelmeinek orvoslatáért küzdött annyi hévvel, még hallani sem akart a társadalmi állapotok hibás, hiányos voltáról, s azon sérelmekről, melyek az alkotmány sánczain kívül álló nép millióit terhelik. A nemes lelkű szónoknak, bár csak a kiáltóbb visszaéléseket óhajtá megszüntetve látni, epés kikeléseket, méltatlan gyanúsításokat kellett maga ellen hallania. Sokan a kiváltságok e vakbuzgó védői közül, nemes tüző beszédét végre félbenszakasztván, s őt az alkotmány felforgatójának gáncsolván, csoportosan hagyták el a teremtet. De épen e fellobbanó harag, mely a különben legkedveltebb, legnépszerűbb szónok ellen kitört, kétségtelen bizonyítványa annak,

hogy leggyöngébb s betegebb oldalukon érzék magokat találva e túlbuzgó kiváltságosak; s bizonyítványa annak is, hogy azon idő óta, midőn Nagy Pál először lépett fel ezen tárgyban, bár csekély, de némi haladást még is tett a rendek igazságérzete s felvilágosodása. 1807-ben hasonló indítványát még nagy közönynyel, szánakodó gúnymosolylyal, «non stultiset — ne eszelősködjék» felkiáltással mellőzték a kiváltságok bálványozói; most azonban a szónok szavai már nem hangzottak el nyomtalanul. A diadalnak, melyet a szabad nép és szabad föld elve 1848-ban végre teljesen kivívott, ez volt első stadiuma.

Szerencsésebb lőn Nagy Pál az adóügy körül tett másik indítványával, melyben hatalmas szelleme különben szinte arisztokratikus rendszerének korlátaín őt magát is túl, oly czél felé ragadta, melyet még önmaga sem sejtett. Az adó alá vetett urbéri telkek összeírásának rendezéséről lévén szó, kérdés támadt: kötelesek-e adót fizetni azon nemesek, kik ilyféle urbéri telkek haszonvételét éldelik? Az ily elszegényedett, s nagyobb uradalmak jobbágytelkeire telepedett nemesek száma jelentékeny volt némely vármegyében; s azoknak adómentessége, mi, az egész nemességre egyaránt kiterjedő kiváltság elvénél fogva, eddigelé szokásban vala, tetemesen csorbitá az adó alapját, az urbéri telkeket, s terhelé az adozó jobbágyokat. Nagy Pál ezen urbéri földeken lakó nemesek adómentességét is azon visszaélések közé sorozta tehát, melyektől meg kell tisztítani az ősi alkotmányt, hogy fenmaradása biztosíttassék; és szónoklatának egész hatalmát reáfordítá, hogy a kérdés akként döntessék el, miszerint a nemesektől használt urbéri telkek is az adózók közé rovassanak. A vitatkozás rendkívül hevessé lett; a túlbuzgó kiváltságosak ismét az alkotmány felforgatását emlegették s mérges kifakadásokban gáncsolták a szónokot. A többség mindazáltal most, a főrendek által is sürgetve, végre Nagy Pál véleményére hajlott, s az urbéri telken lakó nemesek adózását határozattá emelte; de még is oly záradékot adván hozzá,

1826.

hogyan az eddig nem adózott ilyféle nemeseknek csak utódai kezdjék meg az adófizetést. Nógrád megye utóbb még e végzés ellen is óvást tétetett követői által az országgyűlésen; de egy királyi leirat által rendre utasított. Ezen, látszólag csekély fontosságú végzésnek, néhány év múlva, miként alább látandjuk, nagy lett eredménye: a nagyszámu urbéri nemesség e kiváltságától megfosztva lévén, az adóügyre nézve azontúl a többi adózókkal egyesült, s kivívni segíté a közös teherviselés elvének diadalát.

Aug. 12.

Épen az napon, midőn e nevezetes végzés, feliratba foglalva, a királyhoz küldeték, érkezett le ennek válasza, az adó tárgyában jun. 10-kén kelt felíratra. E válasz nagy elégtelenséget ébresztett az ország rendei közt; mert az udvar sem a megajánlott négy millió ftnyi adóval nem elégedett meg, sem a mult évek alatt törvénytelenül szedett adóösszegek beszámítását nem akarta megengedni; ama bizottmányról pedig, melyet a rendek a vámügy szabályozása végett kiküldetni kértek, említést sem tett. A viták tehát e kérdések felett pár nap múlva hasonló hévvel s érvekkel folytak a rendek tábláján, mint az első tárgyaláskor. De nem maradhatott észrevétel nélkül, hogy az ellenzék némely kitűnő szónokai most vagy nem vettek részt a vitatásban, vagy épen abban kezdének működni, hogy a rendek s a kormány egyesítésére hidat készítsenek. A többség azonban még állhatatosan megmaradt

Sept. 11.

elégbbi értelménél, s egy újabb felíratban is sürgeté annak elfogadását a királynál. Az udvar ekkoron már meg volt győződve, miképen csak kitartásra van szüksége, hogy a rendek engedelkenyekké váljanak; mert egyenesen az ő titkos működéseinek eredménye volt ama véleménymódosítás, melyet az említett szónokok az utósó tárgyalás alatt nyilvánítottak.

Oct. 17.

Újabb válasza is megegyezett tehát az elégbbivel: szorgalmazá az adóösszeg felemelését; lehetetlennek állítá a mult években szedett adók többletének beszámítását. Hogy az udvar, legalább egy részben, helyesen számított, azonnal kitűnt, mihelyt e leirat tanácskozásba vétetett. A rendek, látván, hogy a kor-

Nov. 20.

mányt nem fogják a magok értelmére hajlíthatni, ezentúl csak oda törekedtek, hogy az elvet mentsék meg. E végett azt határozták, hogy kéressék fel ez ügyben a nádor, ki egyébiránt is huzamosabb idő óta Bécsben vala: járna személyesen közben a királynál; s ha neki ezt arra bírnia sikerülend, hogy a beszámítás igazságát egy alkotandó törvényben elismerje, s ennek következtében a még fenlévő adóhátralékokat eltörölje: ők is elállanak a tényleges beszámítás követelésétől; a jövő évek adóösszevét mindazáltal most sem akarák felebb emelni, nagy lévén az adózó nép pénztelensége.

A nádor, ki maga is e közvetítésen dolgozott, örömmel teljesíté a közbenjárói tiszttel, s már december 5-kén meghozá a király választát, mely szerint ő felsége nem ellenzé, hogy a beszámítás egy törvényczikkben illő módon megemlítettessék, s az adóhátralékok is elengedtesse; az állam szükségétől indítatva mindazáltal tovább is kénytelen szorgalmazni az adóösszeg felemelését. Előadása folytában reményét fejezé ki a nádor főherczeg, hogy, ha a király e kívánata teljesítettik, az ország is fog tőle várhatni némi kedvezéseket a már felterjesztett sérelmek s kívánatok tárgyaiban. Kéri tehát a rendeket, ajánlanák meg legalább az 1790-ki adómennyiséget. «Nem csak azon szoros kötelességnél fogva, — mondá egyebek közt — melylyel, mint az ország első tisztviselője, tartozom, s nem is csak a király s nemzet közti közbenjárói tisztelnél fogva; hanem még inkább azon őszinte szeretetből, melyet a kedves haza iránt jó és bal szerencsében egyaránt tanúsítottam, s a jövőendő feletti aggodalomból, javaslom az ország rendeknek: hogy az adómegajánlás e fontos ügyében, mely már oly hosszan tárgyalatik, annál inkább ügyekezzenek megfelelni ő felsége kívánatának; minthogy az adózó nép iránti hajlama s atyai gondoskodása szerint el van határozva, hogy megragadjon minden alkalmat, mely a nemzeti ipar emelésére, a nép teherviselési képességének gyarapítására módot nyújthat.» A nádor, miként a trón, úgy az ország rendei előtt is czélt ért közbenjárásával: a rendek, az

1826—1827. urak által is szorgalmaztatva lévén, az 1790-ki adóösszeget (4,395,000 ft.) végre megajánlották, reményöket fejezván ki, hogy az előleges sérelmek tárgyában ő felsége is kegyelmes választ adand az országnak; s különösen az anyagi érdekek gyarapítása végett, a vámügyet, az ország rendeinek felterjesztése szerint, méltányosabban fogja rendeztetni. A király meglelégedéssel fogadta az ajánlatot, s újabban is ígérertet tön, hogy gondja lesz a nemzeti ipar gyarapítására.

Jan. 7. Valamint az alkotmányos jogok tekintetében legfontosabbak voltak azon tárgyalások, melyek következtében az adó és újonczszedés körül a mult években szenvedett törvénysérelmek orvosoltattak; s a nemzet joga, mely szerint adót s újonczot csak az alkotmányos törvényhozás vethet ki az országra, teljesen helyreállítatott: úgy a nemzetiségre s nemzeti míveltségre nézve a hazai nyelv kérdése foglalja el az első helyet.

A nemzeti nyelv kérdése.

Az oly nagy hévvel és szenvedélylyel folyt nyelvújítási harc, s az új iskola által oly hatalmas lökést nyert fiatal nemzeti irodalom, a mult évek politikai forrongása mellett is, szakadatlanul ébren tartja vala a nemzet figyelmét, érdekelt-ségét a nemzeti nyelv iránt. Nem csoda tehát, hogy a megyék nagy része e tekintetben oly utasítással látta el követeit, hogy a nemzeti nyelvet a latin helyébe az igazgatásban hivatalossá ügyekezzenek emelni. A nemzeti nyelv ügye ennek következtében a sérelmek és kívánatok pontjai közt előkelő helyet foglalt el. Nem volt senki — a horvát- és tótországi követeket sem véve ki, az országgyűlésen, ki azt nem pártolta volna; a legértelmesebbek s élükön Nagy Pál, ennek még az 1807-ki országgyűlésen mondott nevezetes beszéde szerint, a nemzetiség ügyét még a szabadságénak is méltán elejébe helyezték; minden alkalmat megragadtak, melyben a nemzetiség érzelmének szilárdítására hathatának, s az elődök által oly bünyösen elhanyagolt nemzeti nyelv ügyét az országnak szívére kötheték. A sérelmek és kívánatok iránt intézett feliratnak e szerint egyik fő tárgyát tette a nemzeti nyelv országos divata. Megegyezése kéretett a királynak, hogy a nemzeti nyelv már

ezen országgyűlés törvényczikkei által helyeztessék be a maga jogaiba, s e törvények a latin mellett magyar szövegben is adassanak ki; a közigazgatásban s a közoktatásban pedig, első kezdeményül, azoknak legalább némely ágaira nézve legyen kötelező a magyar nyelv. E kívánatok egészen meggyeztek azokkal, melyek már az 1811-diki országgyűlésből terjesztettek vala fel. De az oly igen jogos kívánat, hogy megtagadása alig látszhatnék lehetségesnek, mint akkor, ugy most sem teljesítetett. A nemzet képviselői ezt annál rozszabb néven vehették, minthogy a kormány, mely a francia háborúk alatt, a nemzetet bővebb segélyezésre buzdítandó, némely felszólításait önként magyarul adta ki, a kérelem megtagadását semmi alapos érvvel nem indokolhatá. Fájdalmasan látá ebből a nemzet, hogy az udvar még nem hagyott fel egészen harczával a nemzetiség ellen; meggyőződhetett egyszersmind arról is, hogy csak kitartó hazafiui buzgalom s törekvés képes valamint kifejteni, ugy természeti jogaiba is visszahelyezni a nemzeti nyelvet.

A tanácskozásokban, melyek e nemzeti kincs felett folynak vala, felmerült ismét egy magyar tudós társaság eszméje, melyet Révay Miklós, nemzeti nyelvünk tudományos rendszerének e halhatatlan megalapítója az 1790-ki országgyűlés rendeinél oly hazafias hévvel, de süker nélkül szorgalmazott. A fő akadály akkoron a költséghiányban létezett; mert az ország rendei, sem a kormány által az utolsó fillérig igénybe vett közjövedelmekből nem voltak képesek, e célra a szükséges pénzforrást kimutatni; sem annyira nem valának még áthatva egy ilyféle intézet égető szükségéről, hogy annak alapjait saját erszényeikből, magán áldozatok útján, kiállítani hajlandókká lettek volna. Az üdves eszme több ízben megpendítettett ugyan a század első tizedében lefolyt országgyűléseken is; minthogy azonban annak valóításáról tervet már azon országos bizottmány is készített, melyet az 1790-diki országgyűlés a tudományi tárgyak kidolgozására rendelt vala; e bizottmányi munkálat tárgyalását pedig a kormány a többi

1826—1827.

reformokkal együtt mind későbbre halogatta: a magyar akadémia mind eddig nem léphetett életbe. Pedig már nem hiányzának egyes buzgó hazafiak, kik annak megalapítására áldozni nem kevesbbé voltak volna hajlandók, mint a tervben lévő hadi akadémiára. Egyebek közt Marczibányi István, hír szerint, ötven ezer forinttal volt járulandó a pénzalap kiállításához. 1810-ben e jeles hazafi is elhunyt; s mivel az akadémia felállításához már nem volt reménye, végrendeletében egy jutalmazó intézetet alapított, mely, mint fentebb említettük, a nyelv művelésére évenként pályakérdéseket tűzne ki, s azonkívül az év folytában megjelent legjobb magyar elméműveknek osztana díjakat.

A magyar
Akadémia
megalapítása.

Ezen intézet, az ösztön, melyet az nyelvünk, irodalmunk művelőiben ébresztett, s általában ifju irodalmunknak reményteljes haladása még inkább hatványozák a köz kíváнатot egy oly nemzeti intézet felállítása iránt, mely elégséges pénzalappal ellátva, s a kitünőbb irodalmi erőket keblébe fogadva, testületileg művelése alá vegye a nemzeti nyelvet s irodalmat. Ily viszonyok közt az országgyűlésnek is lehetetlen volt mellőzni a közkiváнат e tárgyát, midőn a nemzeti nyelv országos divatának kérdése került a szőnyegre. November 3-kán tüzetesen e tárgy körül forgott a kerületi ülésben együtt lévő rendek tanácskozása. A tudós társaság felállításának módjairól folyt a vitatkozás. Némelyek csak a Marczibányi-féle intézet módjára, de nagyobb mérvben teendő jutalmazások, a jelesebb munkák kiadásának könnyítése s a könyvkereskedés emelése által vélék elősegítendőnek az irodalmat. A nagytöbbség mindazáltal csak egy akadémia-szerű testület felállítása által hitte elérhetni a kívánt czélt. És hangzának szépnél szebb beszédek: okoskodásban, óhajításokban nem volt hiány; de a kérdés csomója, a szükséges pénztőke kiállításának módja megoldatlan maradt. A tanácskozás fonal a következő napon megint felvétellett, s folyt a vita, egy ideig ismét hasonló eredménytelenséggel. Feláll végre Nagy Pál, kinek lángszavai már több ízben máskor is lelkesedést

szültek a nemzeti nyelv s nemzetiség ügyében. Szónoklatában élénk színekkel ábrázolá nemzetiségünk ügyét, s megragadólag mondá el, miképen a honi nyelvet s vele együtt a nemzetiséget eddigelé leginkább a, pislogó mécseik mellett jobbra éhezve, sanyarogva munkálkodó, reményt, szerencsét s egész életöket feláldozó, szegény hazafiak szívvérökkel mentették meg az enyészettől: ám, ugymond, fejtse, képezze ki azt ezután az ország dúsgazdag nagyjainak hazafias áldozata; mert ide is, mint az egykori hadvezér szava szerint a háborúhoz, három fődolog kell: pénz, pénz és ismét csak pénz!

A csendben, mely a szónok e szavait követé, egy férfiú álla fel, ki eddig Nagy Pál háta mögött ülve, a tanácskozásokat, melyekben mint a háznak nem tagja, s csak pusztá hallgató, ténylegesen nem vett részt, feszült figyelemmel és egyre növekedő érdekléssel kíséri vala. Szomszédai, Nagy Pál beszéde alatt, a lelkesedés tüztét láthaták lobogni szemeiben. E férfiú Széchenyi István gróf, felső házi tag volt, ki bár a törvényhozó karnak sérelmi vitatkozásaiba eddigelé még nem ártotta magát, s a divatos politikával általában nem sokat törődött, a köz figyelmet még is már több tekintetben magára vonta. «Egy katonatiszt, — írja jól talált jellemrajzában b. Kemény Zsigmond, — egy katonatiszt, ki egyenruháját megtartva, akar a közdolgokba vegyülni; egy, a magyar nyelvet még hibásan beszélő férfiú, ki életének nevezetes részét külföldön tölté; egy gazdag és fényes család sarjadéka, ki a latinul szónokló és németül társalgó fő rendek tanácskozmányában az anyai nyelv édes hangjait szándékozik, több barátjaival egyesülten meghonosítani; Széchenyi Ferencznek, a hazáért annyit áldozott országnagynak, európai magasabb körökben élő fia, ki különösen azért siet a honatyák közé, hogy a magyar palotákban alig ismert, hidegen fogadott, vagy legfőlebb számalomból eltúrt nemzetiség bajnokává avassa magát fel; — mind ezen tekintetek bizonyos fénykörbe emelték Széchenyit; érdekességet ruháztak reá, mielőtt érdemei válnának; a köz figyelmet személye iránt felköltötték, mielőtt

Széchenyi
István.

1826—1827.

szólott volna, és népszerűségére a kedvező légkört korán elkészítették.» A köz figyelem e perczen, midőn a honi nyelvről s nemzetiségről folyt a vitatkozás, és őt annak közepette felállani láták, annál inkább reáfordult, mert már némileg megszokta a közönség tőle e tekintetben jót, szépet, kitünőt várni. Mindjárt az országgyűlés elején híre kereng vala, miképen leginkább azért jött a gyűlésre, hogy hazájának a nemzetiség ügyében valamely hasznos szolgálatot tegyen; és valóban is, mióta a társalgási klubbot megalkotta, leginkább a nemzetiség biztosítása s kifejtése képezé beszélgetései tárgyát; ez volt mindig az alapeszme, melyből kiindulni s melyre visszatérni szokott barátságos discussioiban.

A köz csendben, mely Nagy Pál végszavait a különben lármás, zsibongó teremben felváltotta, a törvényhozó kar hallgatása azon óhajta látszék kifejezni: vajha elég lelkesek volnának hazánknak a nemzetiséget eddig végkép elhanyagolt nagyjai, áldozni kincseikből e szent ügyért! És minden szem a felállott Széchenyire fordula, minden fül feszült figyelemmel lesé a szólni kezdő szavait: «Nekem, mondá ő, itt szavam nincs. Nem vagyok tagja a követek házának. De birtokos vagyok; és ha feláll oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejtsé, mely avval segítse elő honosainknak magyar neveltetését, jószágomnak egy évi jövedelmét feláldozom reá.» Csak ennyiből állott Széchenyi szűzsónoklata; de egyszerű rövid beszéde villanyerővel hatotta meg a közönséget s határtalan lelkesedésre, szünni nem akaró taps- és éljen viharra ragadta a gyülekezet tagjait.

És midőn a csend némileg helyreállott, csak azért látszék szünetelni a közönség, hogy a lelkesedés újabb kitöréseire nyerjen tárgyat; mert a szép példa nyomban nemes követőkre talált. Gróf Andrássy György, gömöri követ tiz, gr. Károlyi György, Szatmár képviselője negyven, Vay Ábrahám, Zemplén követe nyolcz ezer forintot még azon gyűlésben ajánlottak fel e czélra a hazának. Hozzájárultak utóbb mások

is, minek következtében még ezen országgyűlés folytában 1826—1827. 250 ezer ezüst forint gyűlt össze az intézet alapjául.¹⁾ Pártfogását a nádor, József főherczeg vállalta magára. Az ország rendei pedig törvényt alkottak, miszerint az alapítók által felállítandó akadémia terve és szabályai megerősítésül a királynak s a jövő országgyűlésnek is elejébe terjesztessenek. — A magyar nyelv országos divatára nézve egyébiránt e gyűlésen semmi engedményt nem lehetett kinyerni a kormánytól. —

A királyi előadások, miként fentebb elbeszéltük, a királyné koronáztatásán kívül, a magánosak régiebb pénzviszonyaiban a papirpénz kétszeri leszállítása folytában támadt zavarok elintézését, s az 1790-ki országos bizottmányok rendszeres reformmunkálatainak tárgyalását foglalták magokban. Tényleges eredményt e gyűlés sem az egyik sem a másik feladatban nem mutathatott elő.

Mi az elsőt illeti: bár mennyire éreztetett is a magánosak régiebb pénzviszonyaiban szüksége olyatén szabályoknak, melyekre az ilyféle ügyeket ellátó törvényszékek ítéleteiket alapíthassák; mindazáltal a kormány nyal most sem tudott meg-egyezni a törvényhozás. A kormány most is, miként már 1811-ben, a mult évek finánczmunkálatainak alapján kívánta intéztetni a szabályozást; mire a rendek, nehogy ezen, önkényes rendeleteken alapuló finánczmunkálatokat helyeselni, s bár közvetve, törvénynyel is támogatni látszassanak, hajlani egyáltalában nem akartak. A kormány több fel- és lei-

A magánosak
pénzviszonyai.

¹⁾ Az első alapítók nevei s adományai im a következők: József főherczeg nádor tíz, gr. Széchenyi István hatvan, Vay Ábrahám nyolcz, gr. Károlyi György negyven, Andrássy György, Batthyányi János, Eszterházy Mihály, ifj. Eszterházy Károly, Széchenyi Pál és Festetics László grófok külön tíz-tíz, Justh Gábor és Inkey Imre egy-egy, Batthyányi Fülep herczeg ötven, Cziráky Antal gr. három, Keglevich János gr. hat, Kopácsy József veszprémi püspök, Zay Károly b. külön két, Mandell Károly b. és Pápay Sámuel egy-egy ezer forintot, a Teleki testvér grófok öt ezer forintot s egy 30,000 kötetnyi könyvtárt, végre Sándor István tíz ezer forintot, egy könyvtárt, érem- s más gyűjteményeket ajándékozott az intézetnek.

1826—1827. ratok után végre meggyőződén, hogy egyesséig nem fog fejlődni a dolog, azon kijelentéssel vetett véget a tárgyalásnak: hogy a következő országgyűlésig ügyekezni fog a régi papírpénzt egészen kivenni a forgalomból, minek következtében e tárgy felett aztán könnyebb leend határozni.

A rendszeres
reformmunká-
latok.

Az 1790-ki országos bizottmányok rendszeres reformmunkálatai, miként azt más helytt¹⁾ elbeszéltük, a közigazgatás összes, elavult rendszere kijavításának vagy újjáalakításának terveit foglalták magokban. De ezen országgyűlés, mint már az eddig elmondottakból is elégségesen kitűnik, a reformoknak egyáltalában nem vala kedvező. A kiváltságokhoz még túlbuzgóan ragaszkodó rendek lelkét a sérelmi politika tartá egészen elfoglalva. E tekintetben még a legmérsékeltebbek s elfogulatlanabbak sem birtak oly képzettséggel, hogy az államtudományok európai színvonalára felemelkedni tudtak volna. S mily reformokat lehetett volna várni azon rendektől, kik egyedül a törvény holt betűiben, nem pedig életre való institutiókban, korszerű javításokban keresték az alkotmány biztosítékait; kiknek többsége zugó haraggal hagyá el a tanácskozási teremtet, midőn Nagy Pál indítványozá, hogy az urbéri visszaélések, a nemesi kiváltságok épségben tartása mellett, orvosoltassanak? E szellemre vonatkozik a követek egyik legjelesbike, a tudományosan mívelt Dessewffy József gróf, szabolcsi követ, midőn (1826-ki sept. 30-kán) barátjának, Kazinczy Ferencznek írja: «A mostani országgyűlés a körülállások összefűzésénél fogva, legkisebb jót sem hozhat, de hozhat sok roszt; vagy azt kell kívánni, hogy tartson még egy ideig minden resultatum nélkül, vagy hogy resultatum nélkül oszlassa el ő felsége.... Legjobb volna, mond tovább, a mostani időben aludni egy pár esztendeig, és azután felébredni.» A tanács azonban helyesebb leend vala, ha úgy hangzik, hogy legjobb volna egy pár esztendeig tanulni s készülni, és azután látni a reformokhoz. Ennek szükségét

¹⁾ Lásd: «Magyarország Történelme» czimű munkámat VI, 84, kövv.

azonban érzé magá a rendek többsége is. Minek tárgyalását a nemzet a század első tizedében oly hévvel, de hasztalan szorgalmazá a kormánynál: e reformmunkálatokat most csak a kormány ismételt sürgetése után tűzték ki napi rendre. És alighogy azokat tárgyalni kezdték, átlátták magok is, hogy a képviselő testület nagy többségénél az államtudományokban több készség, nagyobb szakavatottság szükséges ahhoz, hogy ily terjedelmes reformmunkálatokat, melyek a közigazgatás minden ágait átfogják, helyesen megítélni s azokat a mindennek fölött féltett ősi alkotmány veszélye nélkül életbe léptetni képesek volnának. De észrevették azt is, hogy 1792 óta, mikoron e munkálatok készülének, a világ mindenben nagy fordulaton esett keresztül; sok körülmény egészen megváltozott, új hiányok s új szükségek merültek fel a nemzeti élet színvonalára, melyekről e, korukat tekintve, különben elég helyes munkálatokban nincsen gondoskodva. Nem tehettek volna ezeknél fogva most helyesebbet, mint a mit tettek, a következő törvényczikket alkotván: «Miután a rendszeres munkálatok tárgyalása, legfőbb fontosságánál s nagy horderejénél fogva, hosszabb tanácskozást igényel: a karok és rendek ő felsége megegyeztével, számosabb tagokból álló bizottmányt határoztak kiküldeni, mely albizottmányokra oszolva, az említett munkálatokat megvizsgálja, tárgyalja, s véleményét mind magok e munkálatok, mind az alkotandó törvény-cikkelyek iránt okokkal támogatva nyujtsa be a következő országgyűlésnek.» A nádor fő vezetése mellett munkálandó bizottmányba huszonöt egyházi s világi főrendű, a rendek táblájától nyolcz főtörvényszéki, két horvátországi, öt káptalani, huszonnyolcz vármegyei s kilencz városi követ választatott meg a nagy fontosságú munkára, kikhez aztán még három helytartósági tanácsos és a tanulmányi bizottmány is hozzáadatott. Mind ezek a nádor által kilencz albizottmányba osztattak be, melyek mindegyikének egyegy külön munkálat jutott feladatul.

És ezek valának a főbb tárgyak, melyekkel az ország rendei

1826—1827.

tizenkilencz hó folytában foglalkodának, midőn egy, 1827-ki marc. 19-kén kelt leirat az országgyűlés bevégezését május 19-kére kitűzte. E határnapig azonban sem a kormány sem az ország rendei nem értek czélt mindenben, mit jó végre vezetni óhajtanak vala. Amaz különösen a magánosak régiebb pénzviszonyainak szabályozására nézve kívánta még, a maga finánczcéljai érdekében, megalkottatni a törvényt; emezek az előleges sérelmek és kívánatok tárgyaiban akartak még némi engedményeket kieszközleni a kormánytól; mert az april 11-kén ezek iránt kelt kir. leirat egyátaljában nem elégitette ki a rendeket, sem az erdélyi részek visszakapcsolása, sem a nemzeti nyelv országos divata s a nemzeti művelődés, sem a sóügy, papírpénz s más kamaralis ügyek teljes függetlensége tárgyaiban nem adván oly kedvező választ, minőt a rendek az alkotandó törvények anyagául igénylének. Az országgyűlés bevégezése ezeknél fogva aug. 18-kaig halasztott. De az említett tárgyakban a messzebbre kitolt határnapig sem jöhetett létre az egyesség a kormány és nemzet között, s annak kieszközlése a jövő országgyűlések feladatául maradt örökségben.

Az országgyűlés eredményei.

De mind a mellett is az eredmény, melyet az ország rendei e két évig tartott, gyakran heves szenvedélyességgel folytatott gyűlésen kivívtak, felette nagy fontosságu volt államéletünkben. Az alkotmány s önálló nemzetiség, melyet a kormány kényuralmi rendszere a mult másfél évtized alatt felolvasztással, elnyeléssel fenyegetett, új, világos, határozott törvények által biztosított. E törvényekből csak hármát idézünk, hogy ezen országgyűlés horderejét teljes világba helyezzük.

Ezek egyikének (sor szerint a 3-diknak) következő a szövege: «A karok és rendeknek, az alaptörvények érvényben fentartása iránt, a mult eseményekből származott aggodalmuk megszüntetésére, — melyeknek eredményei egyébiránt immár eltöröltettek, ő Felsége, teljesen meggyőződve a felől, hogy a király és ország boldogsága a törvények pontos megtartásán

s épségén alapszik, s ha vagy a király vagy az országrendek jogaiból valami elvonatik, a törvények s az ország törvényes rendszerének százados gyakorlat által erősített építménye aláásatik, — kegyesen kinyilatkoztatni méltóztatott: hogy legfőbb gondjai közé sorozza, az országnak koronázási esküjével megerősített alkotmányát minden időben oltalmazni és megtartani; és azért az 1790°/₁-ki 10., 12. és 19-dik czikkelyeket mind maga állandóan megtartandja, mind mások által is megtartatandja. » — Az 1790°/₁-ki törvénykönyv idézett czikkei, mint tudjuk arról szólnak: hogy « Magyar-ország, kapcsolt részeivel szabad ország, s kormányzatának alakzatára nézve (oda értve minden kormánysszékeit) független, azaz, semmi más országtól avagy néptől nem függő, hanem tulajdon megállással és alkotmánynyal bíró, s annál fogva törvényesen megkoronázott királya által saját törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára kormányzandó »; hogy a törvényhozás hatalma Magyarorszában csak törvényes országgyűlésen, de azon kívül egyataljában nem gyakorolható, minél fogva az országot pátensek, udvari rendeletek által tilos kormányozni.

A másik nagy fontosságu törvény (4-dik t. cz.) rendeli: hogy az adózás, újonczozás és bármilyen más subsidiumok felett az 1715-ki 8-dik és az 1790°/₁-ki 19-dik törvényczikkelyek értelmében csak az országgyűlés határozhat; s ezen határozatot a kormány diétán kívül az adónak sem nemére sem összegére nézve nem változtathatja meg.

A harmadik törvényben (5-dik t. cz.) a király biztosítja a rendeket, hogy azon régiebb törvényeket, melyek az országgyűlésnek minden három évben egybehívása és miként tartása felől intézkednek, különösen az 1790°/₁-ki 13-dik törv.-czikkelyt, multhatatlanul fogamatba veendi.

Azonban, bármily fontos magában e három törvény, ezen országgyűlés eredményét nem láthatnók arányban a reáfordított két egész hosszú évvel, ha az eredményt egyedül a megalkotott és szentesített törvényekben keresnők. Az idé-

1826—1827.

zett három törvény sem tartalmaz semmi új vívmányt, hanem csak a régiebb alkotmányos törvényeket frissíti fel, erősíti meg; a többiek (tán az egy Száván-túli s magyar tengerparti vidék visszakapcsolásának becikkelyezését kivéve,) épen csekélyebb fontosságu tárgyakat illetnek; reformot, haladást pedig tényleg semmiben sem eszközölnek, s legfőlebb a régi jogok megóvására vonatkoznak. E gyűlés eredményeit tehát tulajdonkép nem is a megalkotott törvényekben, hanem egyébtől kell keresnünk.

Keresnünk kell mindenek előtt abban: hogy mialatt az alkotmányos nemzeti jogok, állami függetlenség s kormányzati önállóság helyreállítottak; ama nagy nyíltsággal s erélylyel, sőt nem ritkán szenvedélyességgel folyt vitatkozások által, melyek, kivált a sérelmek és kívánatok tárgyalásakor, a közügyek minden ágaira kiterjedtek, a bécsi kormány által elfogadott s foganatba vett állampolitika, legalább Magyarországra nézve alapjaiban megingattatott. Az alkotmányos jogait egész terjedelmökben visszakövetelő nemzet, képviselőinek lángszavai által erélyesen tiltakozott azon, habár atyailag szelíd jellemű, kényuralom ellen, melyet, mint a monarchia többi részeiben uralkodót, Magyarországra is kiterjeszteni ügyekeztek. Erélyesen tiltakozott azon törekvések ellen, melyeknek célja volt Magyarország állami függetlenségét, törvényes önkormányzatát, nemzetiségét lassanként meggyöngíteni s a monarchia egységében elmeríteni. Tiltakozott a kényuralom azon kormányeszközei ellen, melyek által az országot, a külföldi szellem érintkezéseitől elzárva, benn a szabadabb szellemi mozgalmat, a gondolat, szó és egyesülés szabadságát censurai s titkos rendőri intézkedésekkel elfojtva, korlátolva, lenyűgözve, természetyszerű kifejlésében, korszerű haladásában meggátolni törekedtek. Szóval, erélyesen tiltakozott a kényuralom minden céljai és eszközei, összes szelleme ellen; s mindenre nézve a törvények szelleméből folyó alkotmányos igazgatást követelt. E tiltakozásai által pedig oda vitte ügyét, hogy a méltányos, alattvalóitól szerettetni

vágyó fejedelem nem csak elismerte s bevallotta az elkövetett törvénysértéseket; hanem a nemzetnek élénk s elfojthatatlan alkotmányos érzelmeiről újabban is meggyőződven, azontúl alkotmányszerűleg intézte az ország kormányát; s ha az újjászületés ösvényén nem engedte is oly gyorsan haladni a nemzetet, mint ez azt nem sokára kívánó lett; s e végett egész terjedelmében gyakorolta nagy szélességű királyi hatalmát: de német tanácsosai kényuralmi törekvéseinek is háttért vetett, hajlandóbb azontúl meghallgatni magyar tanácsosait.

Világos bizonytságot nyújtottak erről már az országgyűlés folytatában azon leiratok, melyek által az udvar a nemzet kívánatának megfelelt; tán még inkább az, hogy az udvari kanczellária élére Reviczky Ádámban oly férfiut választá, ki teljes mértékben bírja vala a nemzet bizodalját. Nagy előnyére vált Reviczkynek már az is, hogy származásánál fogva nem a főnemességhez, — mely akkoron, kevés kivétellel, hazafias, nemzeties érzelmeiből kivetkezettnek vádoltaték; hanem a közép nemességhez, tehát azon osztályhoz tartozott, mely a legalis nemzet magkövét, az alkotmány hűséges őrét, s jelenleg is az alkotmányos ellenzék s az ébredő nemzeti közvélemény alkotóját képezé. Atyja elébb a pesti egyetemnél a politikai tudományok tanára, utóbb a királyi tábla közbirája volt. Tanulmányait a bécsi Theresianumban végezvén, polgári hivatalba, majd, midőn a háború 1809-ben kitört, katonai pályára lépett, s mint hadnagy a Sztáray-féle gyalog ezrednél a regensburgi, asperni és wagrami csatákban is részt vett. A háború végével a polgári pályára visszatérvén, gyorsan magas hivatalokba emelkedett; 1811-ben a királyi táblához közbiróul neveztetett; midőn Napoleon buktaival a lombard-velencei királyság visszaszereztetett, a velencei kormányshoz tanácsossá, majd Rajner főherczeg s lombardiai alkirály mellett kamarai előadó tanácsossá, 1822-ben a galicziai kormányshoz —, két évvel később a bécsi közönséges udvari kamara alelnökévé lett, hol aztán grófi czímmel

1826—1827.

Reviczky
Ádám.

1826—1827.

is felruháztatott. E minőségében a fejedelemmel, ki az igazgatás részleteibe is szeret vala avatkozni, gyakrabban személyes érintkezésbe jöven, ennek bizodalmát nagy mértékben megnyerte; és midőn a mult években kibocsátott kormányrendeletek miatt végkép népszerűtlenné lett Almásy Ignác gróf nyugalomba helyeztetett: az alkanczellárságot Ferencz Reviczkyre ruházta, s Koháry Ferencz herczeg s főkancellárnak 1827-ben történt halála után, a magyar ügyek vezetését egészen reábizta, majd főkancellárrá is nevezte. Tiszti buzgalomával, sükeres tevékenységével kitűnő tehetségeket s igazgatási ügyességet, ragaszkodásával az uralkodóhoz élénk hazafiui érzelmeket egyesített magában; miknél fogva ő nemcsak jó hírben álla honfitársai közt, hanem lehetőleg hasznossá is ügyekezett válni hazájának, nemzetének. Mondják, hogy neki sikerült volna leginkább meggyőzni a fejedelmet, miképen kormánya mind addig szükségkép gyöngé marad az országban, míg annak alkotmányát törvénytelen módon akarja módosítani; mert az ellenzék akkor törvényes téren álland, s ázt erőszakos eszközökkel elnémítani soha sem sikerülhet; miképen, továbbá, az alkotmányon érvényesen változtatni csak akkor lehet, ha az, pontos megtartása mellett is elégtelennek, a korszellemmel s körülményekkel megférhetlennek bizonyodik, s ily esetben a nemzet sem fogja ellenzeni a szükséges módosításokat; hogy végre, a magyar királynak, a nemzeti fogalmak szerint, az első magyar embernek kell lennie, s akkor a nemzet határtalan ragaszkodása és áldozatkészsége által látandja magát támogatva. Annyi bizonyos, hogy Ferencz ezentúl leginkább az ő tanácsaira hallgatott a magyar ügyekben; őt bízta meg egészen ezek intézésével.

De nemcsak a kormány s nemzet közti viszonyokban, hanem magában ennek kebelében is jelentékenyek s üdvösek voltak ezen országgyűlés eredményei; bár azok jobbára csak később és lassanként kezdtek feltűnedezni. A közügyeknek legtöbb ágaira kiterjedt, hosszú, heves vitatkozások tájékozásul szolgálnak vala azon irányra nézve, melyben a nemzet-

nek ezentúl haladnia kellend, és több tekintetben alapjai lőnek ama reformtörökvéseknek, melyek összes államéletünk legdicsőbb korszakának, a jövő évtizedeknek történelmét képezik. E korszak alatt, melyet bizvást az eszmeharcz s újjászületésünk korszakának nevezhetünk, aligha merült fel egyegy termékenyebb eszme s reform, melynek első gyökérszárait nem találunk fel ezen országgyűlés irományai s jegyzőkönyveiben, vagy az ekkor elmondott beszédekben s lefolyt tárgyalásokban. A két évig tartott élénk eszmecsere s gondolat-surlódás, melyet a nemzet, a tanácskozások bővebb közzétételének, egy országgyűlési közlönynek hiánya mellett is, mennyire a követek hivatalos tudósításai s magán levelezéseiből lehetett, figyelemmel kísér vala, a haladásra nézve nem maradhatott üdves eredmények nélkül. Az eszmekör a közügyekkel foglalkodó osztályokban szélesedett, az alkotmányos fogalmak tisztultak, a szűk politikai világnézet, mely közéletünket jellemzi vala, tágulni kezdett; az értelmiség gyarapodott, s a szellemi mozgalom, mely elébb majdnem egyedül a nyelvre terjedt s csak az éledő irodalomban nyilvánult, az országgyűlés folyama alatt mindinkább a politika s államtani eszmék felé vette irányát. Eleinte e tekintetben majdnem kizárólag az ősi alkotmány megóvásának, sérelmei orvoslatának gondjai foglalták el ugyan a kedélyeket; a gyűlés második felében mindazáltal, midőn a legégetőbb sérelmek megszüntetése iránt a rendek már megnyugtatta létezésnek, kivált midőn Nagy Pál a visszaélések táborát ostromlá: az elmék, ha kedvetlenül is, ha még nyilván be nem vallva is, mind világosabban kezdék látni a magán- és közjogi reformok elutasíthatlan szükségét; mi már magában véve is nagy nyereménynek tekinthető a hosszú, gondatlan tespedés után. A szükség belátásától a tettig csak egy a lépcső: a létrehozás módjának megismerése; s az elmékben mindinkább nyilatkozik a vágy az okulásra.

És ezen iránynak maga a kormány rendszerváltoztatása is ápolására szolgál. Hogy a nemzet kiengesztelődjék, s

1826–1827. fejedelme iránt, mint ez igénylé, bizodalommal, szeretettel viseltessék: meggyőződést kellett benne ébresztteni, hogy kényuralmi rendszerével teljesen felhagyott. E tekintetben pedig már nem volt elég, megismerni s bevallani az elkövetett törvénysértést; szentesíteni az alkotmány biztosítására célzó törvényeket: szükségkép szabadabb elvűnek kelle magát mutatnia azon eszközökre nézve is, melyekkel elébb a kényuralmat terjesztette. Tágítania kellett a belföldi sajtó bilincsein, szelídítienie a külföldtől elzárást; meg kellett engednie, hogy a külföldi sajtónak legalább egynémely termékei bejuthassanak; kivált miután a tapasztalás bebizonyította, hogy a külföld szellemi mozgalmát egészen elzárni ugy is lehetetlen, s a tiltott gyümölcs a csempészet útján még mohóbban keresetik s minden csínai fal daczára is behozatik. E két, ámbár még szűken folyó forrás, kapcsolatban a gyűlési tanácskozások által eszközölt gondolatcserével, ha nem juttatta is még hazánkfiait teljes ismeretére azon világtörténelmi fejleményeknek, melyeket a szabadság és a társadalom a nyugoti Európában nyert vala: a korlátolt világnézetet mindazáltal, nem kevesbbé a társadalmi mint a politikai téren, tetemesen tágította, s egyik leggyümölcsözőbb tényezőjévé lett a bekövetkezett korszaknak, melyet az eszmék harcza s a kivívott reformok oly érdekessé, oly dicsővé tettek állami s népi életünkben.

MÁSODIK FEJEZET.

A reformmozgalmak kezdete.

Az 1825/7-ki országgyűlés, bár nem elégített is ki minden kívánatot; de megszüntetvén a főbb sérelmeket, alkotmánya s nemzetisége tekintetében teljesen megnyugtatta a nemzetet. A megyék gyűlésteremei, melyeket az országgyűlési követek által a tanácskozások folyamáról időnként leküldött tudósítások, s a követeknek némely felmerült kérdésekben adott pótló utasítások nem régiben még élénk viták színhelyeivé tettek vala, az új törvények kihirdetése után elcsöndesedtek. A közös és magánjogi kérdések feletti vitatkozásokat ismét a közigazgatás mindennapi tárgyai válták fel; s az érdektelenekké lett gyűlésekre legfőlebb a husár szabályozása vont be számosabb közönséget. A nemzet, alkotmányos csatái után pihenni s a kényuralmon nyert diadalát ünnepelni látszék közéletében.

A közszellem
az 1825-ki or-
szággyűlés
után.

De a nyert diadal nem szenderíté álomba a nemzetet. A szellemi mozgalom, a közügyek iránti érdekeltség, melyet a lefolyt évek ébresztettek vala, bár kevesebb zajjal, mint előbb, állandóan fenmaradt mind a nyelv s irodalom, mind a politika tekintetében.

A nemzeti nyelv és irodalom ügye a magyar akadémia megalkotása által nagy lendületet nyert, mondhatni új korszakába lépett. Az intézet, melynek tervét, szabályait csak az országgyűlés bevégezte után dolgozta ki egy bizottmány, mely az alapítók egy részéből s néhány e végre meghívott nevesebb íróinkból volt szerkesztve, működéseit még nem kezdte ugyan meg; de már megalkotása által is diadalát ülte az új iskola.

1828.

Kik íróink közül az intézet alakítására befolytak, s kik annak első tagjaivá neveztettek, mindnyájan ezen iskola hívei valának. És ha nem hajóltak is meg előttök az ó népies iskola elfogult, makacs védelmezői; mindinkább elhallgatni kénytelenítették győzedelmes érveik s a közönségnek hozzájuk hajló közvéleménye előtt. Régibb s újabb folyóirataink, az «Aurora», «Hébe» és «Aspasia» zsebkönyvek, — mik egyedül a szépliteratura körében mozogtak, s a folyton gonddal szerkesztett «Tudományos Gyűjtemény» és «Felső Magyarországi Minerva» mellett 1826-ban Kölcsey Ferencz és Szemere Pál által megindított «Élet és Literatura», mely a következő évben «Muzarion» főcímmel jelent meg, — valamennyien az új iskola nyelvezetében szóltak; s kivált ezen utolsó, lényegileg széptani s kritikai folyóirat, nagy sikerrel működék nyelvünk s irodalmunk fejlesztésében, a philosophiai s széptani gondolkodás fölkelésében. Íróink buzgó munkássága s ernyedetlen kitartása nem csak irodalmunkat újította meg, hanem lassanként olvasó közönséget is teremtett. A nyelv s irodalom fejlődése ezentúl szakadatlanul s mind nagyobb mérvben haladt; az írók s az olvasó közönség száma menten szaporodott; az irodalom bel- s külterjében egyaránt növekedett.

Az élénkség, mely az irodalom körében ekként folyton növekedésben vala, a politikai közéletre sem maradhatott hatástalan, mely egyébiránt némi más körülményekben is mind bővebb táplálatot nyert vala. Bár a sajtónak még szét nem tört bilincsei miatt az irodalom politikai ága, — egy mindjárt bővebben tárgyalandó munka megjelenéseig, egészen parlagon hevert; különösen a napi sajtót, melynek terén még mindig egyedül áll vala Kulcsár lapja, a megelőző censura a régi szigorú szabályok szerint tartá lenyűgözve: az összes irodalom iránya, szelleme mindazáltal, mely változatlanul most is közéletünk egyik legfőbb eleme, a nemzetiség felé nehezedett, már mind észlelhetőbb módon hirdeté az új kort, melynek küszöbén áll a nemzetünk. Erre mutatott az is, hogy a külföld jelesebb elméművei nálunk is mind több olvasókra

találtak; mert ha fenállott is még ezek behozatalára a tilalom: a csempészet talált módokat azoknak bejuttatására.

Azonban, az ekként terjedező világ még szűkebb körre hatott, mintsem hogy az akkori közvéleményben már is nyomára akadhatnánk egy új irányu, szabadelvű, magyar politikának. Tulajdonképeni magyar politika, — e szót azon értelemben véve, melyben az később használtatott, s a reformi kérdések pártolására vagy ellenzésére, s azok irányára vonatkozott, ekkoron még nem létezett a magyar közönségben; ha csak a sérelmek orvoslatára, az alkotmány és nemzetiség biztosítására irányzott törekvéseket, mint azokat a lefolyt országgyűlés történelme elénkbe tűnteti, annak nevezni nem akarjuk. Egy ideig még az országgyűlés után is ugyanazon sérelmi politika körében mozgott a közönség. A szellemi mozgalom, mely a haladás, a reformok felé kezd vala hajólni, még nem talált határozott formákra, nem birt kijelölt iránynyal. A kor igényei inkább sejtelem, mint megtisztult eszmék gyanánt tünedeztek fel a kedélyekben; a fogalmak, még zavartak, homályosak, idomtalanok, inkább a vágyak, mint az akarat regioiban csapongának. A közvélemény határozottságra másban még alig vergődött, mint abban, hogy az ellenzéknek, az alkotmány és nemzetiség fentartása végett, szakadatlanul őrködni s ügyelni kell mindenre, mi felülről jó. Alig volt ugyan már, ki, ha tán még be nem vallá is nyiltan, ne érezte volna szükségét a javításoknak közéletünkben; az anyagi érdekek kifejtése pedig már mind égetőbb szükség gyanánt tolakodék az előtérbe: de a reformok módjai, utai, eszközei iránt még nem tudta magát tájékozni a közvélemény.

Az eligazodásra e tekintetben felette kevés volt a képesség a nemzetben; mert hihetetlen, mi nagy tudatlanság borongott még azok nagy részében is, kik nem rég mint törvényhozók működének az országgyűlésen. Az elfogultságot, előítéleteket, szellemi korlátoltságot oly gondosan ápoló rendszernek szomorú következményei minden lépten, minden tárgyban megdöbbentő valóságban mutatkoznak. A nemzet

1828.

egyáltalában készületlen volt arra, hogy az előhaladt kor igényeinek saját kezdeményezéséből kellőleg megfelelhessen. Törvényhozóink s a megyei gyűlések szóvivői államtudományának összege alig ment túl a régi törvények s Verbőczy negyed százados Hármaskönyvének ismereténél. Az állami s társadalmi viszonyoknak a míveltebb Európában divatos befogásával, az újabb hasonlító törvénytán, a jogbölcselet, az államgazdaszat stb. kellő ismeretével vajmi kevesen dicsekedhetének a tekintetes rendek s a méltóságos főrendek soraiban, kik hivatva valának a nemzet jövő sorsának alapjait megvetni, s kimutatni a követendő irányt, hogy dísztelen tespedéséből szebb kifejlésre juthasson. E tekintetben minden tétova nélkül mondhatni, hogy a nemzet, kormánya gondoskodásából és saját apathijából, a mult országgyűlés idejében alantabb áll vala, mint 1790-ben; mi annál szomorítóbb volt, mennél nagyobb haladást tettek azóta Európa polgárosodott nemzetei.

Az országos
bizottmány s
annak művei.

E kép tán nagyon is sötétnek látszhatnék, ha annak élet-hűségét azon országos választmány munkálatai nem bizonyítanák, mely az 1792-ki rendszeres reformmunkálatok megvizsgálása s a megváltozott kor kívánalmaihoz idomítása végett küldetett ki a lefolyt országgyűlésből. E választmány, több albizottmányokra osztva, 1828 és a következő év folytában működék Pesten, a főherczeg nádor közvetlen vezérlete alatt; ki e végett, minthogy a zajló Duna az álló hiddal még el nem látott ikervárosok közt a közlekedést gyakran meggátolá, két télen át lakik vala Pesten, a Károlyi grófok palotájában. E bizottmányok együttléte Pesten olyforma hatást gyakorolt az országra, mint maga az országgyűlés. Eszmesurlódásra, gondolateserére tágas tér nyílt, miután a bizottmányok tagjain kívül az ország minden részeiből sokan fordultak meg a fővárosban.

Azon szellemi viszonyoknál fogva, hogy a korigényektől parancsolt reformok a közönségnek inkább vágyai s érzelmeiben mint értelmében létezének, mindenki e bizottmányok

munkálataitól várta a nemzet életkérdéseinek megfejtését. Az eredmény azonban nem felelt meg a közvárákozásnak. E bizottmányokban nem hiányzék ugyan néhány szép tehetségű, képzett férfiú, kiktől nem alap nélkül lehetett várni, hogy a szükséggé vált átalakulás irányát helyesen tűzendik ki. De a testületi munkálkodás béklyói ezeket is meggátolták szabadabb röptükben. Már a bizottmánynak a különböző tárgyak szerinti felosztása sem volt helyes. Egynémelyik bizottmányi tag, más tárggyhoz kinevezve, mint a mely feladatává lőn, nagy hasznára válhatott volna a reformügynek; míg attól, ki helyét elfoglalta, jelesebb munkát, mely az európai államtudomány, jogbölcselet vagy államgazdaság színvonaláig emelkednék, várni nem igen lehetett. Így, például, a genialis Nagy Pál, miután neve, a rendszeres reformmunkálatokkal foglalkodók sorából, nem tudom miért, kitöröltetett, a nádori kapuk összeírására pazarolta idejét; míg több más, kinek tehetségét s készségét az övéhez hasonlítani sem lehetett, a reformkérdésekben kontárkodék. Így lőn, hogy ezen újabb munkálatok egynémelyike a jelességnek még azon pontjáig sem emelkedett, melyen a hasonló tárggy 1792-ki munkálat áll. Általában véve, ha a választmány némely egyes tagjainak külön készült jelesebb munkáját, mely azonban, többséget nem nyervén, csak mint külön vélemény (separatum votum) áll a munkálatok közt, kiveszszük, e munkákról nem lehet sok magasztalót mondanunk. Mindenütt meglátszik rajtuk, hogy nem szakemberek, nem eléggé készült egyének művei. Európai fogalmat igen keveset találunk bennök. A néző pont, melyről viszonyaink s azok átalakításai tekintetnek, jobbára igen alacsony; a látkört leginkább a sérelmi politikára emlékeztető sajátságos magyar eszmék foglalják el. A tervek többnyire csak szegényes foltozások, csak a legégetőbb szükségek némi hiányos pótlásáig terjednek; általános fő elvekkel, melyek aztán viszonyainkra alkalmaztatnának, sem politikai sem alkotmányos tekintetben nem találkozunk; radikál reformokról pedig szó sincs bennök. E munkálatok

1828.

legnagyobb érdeme abban fekszik, hogy a létező állapotok tarthatatlanságát, a reformok elutasíthatlan szükségét kézzel foghatólag bizonyítják; s legüdvesb eredményök abból áll, hogy utóbb, midőn a megyéktől tárgyalás alá vétettek, nagy lendületet adtak a reformügynek, ha nem is annyira oktatva, felvilágosítva a nemzetet, mint inkább alkalmat nyújtva, hogy a köz állapotok teljesen, kimerítőleg elemeztessenek, az átalakulás kérdései minden oldalról meghányassanak.

Széchenyi
István.

Ezen állapotok, ily viszonyok közt kezdte meg nagyszerű reformatori pályáját gróf Széchenyi István, ki azontúl számos éveken keresztül vezér gyanánt áll vala elül átalakulásunk történelmében; és miként azt kivált ő tölti be ernyedetlen munkásságával: úgy a dicsőség s egyszersmind a felelőség is az övé azon irányért, melyen a nemzetet újjászületésében megindította. Ő nem csak formát, kifejezést adott a kedélyekben rejlő sejtelmeknek; nemcsak nyelvévé lett a közérzületnek s véleménynek; hanem ő azt maga alá is hajtotta, s uralkodva a homályos eszmék tömkelegében magától eligazodni nem tudó szellemi mozgalom felett, annak ő szabta meg az új irányt mély felfogásu, hatalmas szellemével.

Nem könnyű feladat, híven, tévedés nélkül méltányolni azon szerepet, melyet e nagy férfiú husz éven át játszik vala történelmünkben¹⁾. A rendszertelenség, szakadozottság, mely munkásságát első tekintetre jellemzeni látszik, s mely mégis nem onnan származik, hogy messze ágazó terveiben az egység, összefüggés hiányzott; hanem onnan, hogy a kínálkozó alkalmnak megragadása végett a logikai rendet a létesítésben gyakran feláldozta; — e külszines rendszertelenség nem kevesbbé nehezíti szereplése helyes megítélését, mint azon pártvélemények, melyek róla a közönségben pályája különböző szakáiban forogtak. Nehezíti az eligazodást maga e

¹⁾ Nekem azonban ezt már nagyon megkönnyítette b. Kemény Zsigmond, Széchenyinek a Csengery Antal által kiadott «Magyar Szónokok és Státus-férfiak» című munkában közzé tett, általában helyes, találó jellemrajza által.

rendkívüli férfiü kedély- és szellemvilágának rejtélyessége, mi őt nem ritkán önmagával ellentétben tünteté fel az ő észjárását, cselekvényei indokait nem mindig ismerő, vagy kellőleg nem méltányló közönség szemében. Pedig Széchenyi István reformátori pályájának hibátlan felfogásától függ nagy részben e korszak történelmének hűsége; mert azt jobbra ő töltötte be munkásságával, az általa kijelölt irányban haladt a nemzet átalakulásában.

Széchenyi István, legifjabb fia azon nagy érdemű gróf Széchenyi Ferencznek, ki a század első tizedében a nemzeti muzeumot alapította, s kiről fia a fentebb idézett bizonyosságot ír, hogy, mint magyar, a nemzeti sülyedést már gyógyíthatlannak tartva, reménytelenül szállott sírjába, — csaknem vakbuzgó nevelést nyert a különben jeles, de a vallás dolgában rajongó atya házában. De korán a zajos élet közepébe vettetett a tehetséges, minden benyomásra fogékony ifju. Ő már 18 éves korában az 1809-ki insurrectio soraiban áll; onnan pedig a rendes hadseregbe lépén, a Napoleon buktaig vívott világharcokban nem csak részt vett, hanem azok egyikeben, a lipcei ütközetben, ki is tüntette magát; s midőn a béke helyreállott, több hadi érdemjel diszíté mellét az ifju kapitánynak. A katonai pálya, a mívelt világban tett számos utazásai, a nagy-világi élvek, s a franczia irodalom művei, melyeket a béke helyreállta után munkátlanná lett katonáskodása alatt szorgalommal olvasgatott, egészen ellenkező irányu iskola volt ugyan avval, melyet neki első neveltetése s az apai ház példái adtak vala: ezen első fogalmak nyomai mindazáltal még akkor is fenmaradtak a nevezetes férfiuban, midőn hazánk első államférfiává emelkedett; sőt, mint beszél, életének végső, szerencsétlen szakában is azok képezték rögeszméi egyikét. A testgyakorlatok legtöbb nemeiben majdnem felülmúlhatatlan tökélyű férfiü, 1819-től kezdve, vas szorgalommal s ernyedetlen kitartással vetette magát a komolyabb tanulmányokra. Életirányának e változásáról következőleg tudósít bennünket b. Kemény Zsigmond: «A szövetséges hatal-

1828.

maknak kétszeri Párisba vonulása és a bécsi congressus valának a legragyogóbb időszakok Széchenyi ifjúkori excen-
tricus életében. A jelenetek nagyszerűsége, a katonai hír
mámora, a világ legmagasabb köreiben töltött órái, az irígy-
lett *bonne fortune*-k, mint szinte gyorsan szaporodó adossá-
gai folytonos izgalomban tarták őt, és kimeríthetetlen cselek-
vényességének s változatosság és hatás után sóvárgó lelkének
a szerelem, hír, fény és kaland tündérországaiban szereztek
elfoglaltatást, adtak kielégítést. De mind ezen örömeknek a
[világbéke helyreálltával többnyire végők szakadt... Széchenyi
magába kezdett szállani. Üresnek találá szívét és agyát.
Untatónak hitte egy falura kitett kapitány köznapi szerepét,
komornak a jelent, s a multat minden fénypontjaival sem
eléggé nemesnek, sem hozzá eléggé méltónak. Ezen érzés,
ezen öntudat... lassanként egy erős, de jótékony crisist idé-
zett nála elő». Életének nagyobb részét azután utazásokban
tölté, melyeken eleinte élvet és szórakozást, utóbb inkább
okulást és ismereteket keresett; kivált Angliában, az ipar és
kereskedelem, a szabadság és gyakorlati ész e klasszikus föl-
dén, hol legalább tizenötször fordult meg, s néha huzamo-
sabbban is időzék. Készületeit a reformátori pályára önmaga
a következő rajzban adja elő, mely, minthogy nemesak saját
jellemét, hanem a kor állapotait, hangulatát is híven festi,
kétszeresen méltó figyelemre.

1820.

«Mióta annyi polgári erényekkel fénylő atyám, mint «ma-
gyar», reménytelen szállott sírjába, azóta meg nem szü-
nőleg hasonlítgatám más nemzetek életjeleit a magyarnak
életfonalával össze; mikép kiismerném: van-e még feltáma-
dása körül remény, vagy nincs többé. Életem legmélyebb
✕ feladása ez vala. S mindenben tapasztalám, hogy e keleti
rajnak, de épen virága — mert salakja e nemzetnek, mint
a legjelesbnek is van, — mármár kétségbeesik s búban és
mély melancholiában eped mindig valami után, mi előtte
ismeretlen. Mig más nemzetek a jelenben látszanak élni,
s jellemzetők a megelégedés és jó kedv, mintha már elérték

volna a nagy természetbeni állásukat, osztályrészöknök már birtokában volnának: a magyar, kinek egész létét oly sötét titok fedi, vagy nem remél többé semmit s a múltban hiszi örökre eltemetve hír-nevét; vagy a nagy idők folyamától vár lelki sebeire írt, s néha, de csak átfutó csillámként, a messze jövődöben sejti nemzeti fényét s látja megnyílni egét. — Figyelmezz a németnek társasági szellemére, figyelmezz zenéjének jellemére, a zenének, melyből oly valódiilag tükrözik ki a külön nemzetek legbelsőbb érzelme: s fogod-e tagadhatni, hogy a német a jelenben él, a jelennek szedi virágait, soha sem epedvén a jövődönök koczkajátéka körül. Halljad zenéjét, s akaratod ellen vigalomra gerjedsz; az utósó húr elhangzása után azonban vége a varázsnak, lelkedben nem marad semmi nyom. Laktam sokat németek közt, természetüket magamra alkalmazni iparkodván, s köztök a napnak, az egyébként kellemesen töltött napnak bezártával elvágva érzem a jövődöt, míg a jövő 24 óra végével minden jövődöbeli vágy nélkül szinte megint ott állék, hol tegnap. — Mit érzek viszont magyarok közt, magyarok közt kiknek lelkét nem bélyegzé még meg az elkorcsulás szégyene, mit érzek messze a világ zajától magamba vonulva? Bánatot és reményt! Zendítsd meg a nemzeti dal gyász húrjait s a múltkor mélyeibe süllyedve, édes kínok közt Berzsenyivel elsirom bús elegiámat, s ki nem vesz semmi azon hiedelemből, hogy a magyar nemzet «volt». Felhasad ismét előttem az ég, és édeni kéjjel reppen lelkemen keresztül ily szózat: epedéseid nem holtakat illetnek, bús hangjaid nem halotti zene; a jövődö lehet korod. Oh menynei öröm!»

Másutt, szándékaira, céljaira s a haza jövőjére nézve még világosabban ekként nyilatkozik: «Mióta élek, kimondhatatlan vágy létezik lelkemben Magyarország kifejtésére. Azon remény, mikép nemcsak költői képzelgés, de száraz felfogás szerint lehetőségét sőt hihetőségét is látám nemzeti újjászülésünknek, hosszú évek előtt derült fel bennem.... Minden jelenetek jövődö fényt mutatnak nemzetünknek, minek jövő-

1828.

dőlésére semmivel több jóslói tulajdon nem kell, mint előre megmondani, hogy a kiseded makkból, ha nem romlott, idővel termő tölgyfa lesz, csak senki el ne gázolja..... S így lőn, hogy 1825-ben kimondhatatlan s több napi belső küzdések után, és csak akkor, mikor látám, hogy senki azon, tán egy kissé magosb, nézőpontról nem fogja fel nemzetünk állását, mint én; vagy ha igen, nem mer, s újra-öntés helyett mindig csak nyomorult foltozás van napi renden: — bizonyos órában megesküdttem magamnak, hogy miután világosan mutatkoznak lelkem előtt nemcsak a feltámadásnak, de nemzetünk egykori nagy kifejtethetőségének is legbiztosb jelei, mindent el fogok követni, ha bár magam maradok is, ha bár vesznem kell is, mit e kettős célnak elérésére cselekedni lelkem sugall. És akkor léptem... a nyilvános élet tövises mezejére, azon komoly elhatározottsággal, hogy én fogom, ha senki más, nemzetünk egykori fényének megvetni alapját, vagy legalább ezen célnak szentelni véglehelésemig földi pályámat. A nemzeti testben egy parányi, alacsony helyen álló kapitány, nem csekélyebbet tűztem ki magamnak; — jóllehet senki sem tekintette mélyebben a szándéklott kivitelnek lehetetlenséggel határos tömkelegébe, mint én».

Elmájében ily nagy czélt forgatva, ily hazafias elhatározottsággal jelent meg az egyszerű kapitány az 1825-ki országgyűlésre. Majd azonban megférhetlennek látván katonai állását a politikai pályával, melyet magának kitűzött: a hadi rendből tizenhét évi szolgálata után kilépett, s azontúl ama nagy eszmének létesítésére szentelte életét. A czélt, a feladatot, melyet átalakulásában a nemzet által megfejtendőnek vélt, e szavakkal adja elő: «A magyar népnek nincs csekélyebb hivatása, mint képviselni Európában, egyedüli heterogen sarjadék, ázsiai bölcsőjében rejtező, eddigelő sehol ki nem fejlett, sehol érettségre nem virult sajátságait; sajátságait egy törzsfajnak, mely jóllehet mindent maga előtt ledöntő dagályként már több ízben gyászba borítá földgolyónk legkiképzettebb részeit, s fel-felbőszüléseiben, mint isten ostora, mindenütt

vérrel járt, — bizonyosan annyi különöst, s erejénél fogva bizonyosan annyi jót és nemest rejt magában, mint az emberi nemnek akármely lelkes és erős családja. Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátságait, mint ereklyét megőrizni és szeplőtelen minőségében kifejteni, nemesíteni erőit, erényeit, s így egészen új, eddig nem ismert alakokban kifejezve végcéljához, az emberiség feldicsőítéséhez vezetni: — ez a feladat».

De bár e szerint a fajbiztosítás és kifejtés lebegett fő cél gyanánt Széchenyi szemei előtt, — melynek, ha különben nem lehetne, tétova nélkül kész vala feláldozni a szabadság s alkotmány érdekeit: ő mindazáltal a szabadságnak s alkotmányosságnak is buzgó előharczosává ügyekezett lenni. És ezt múlhatatlanná is tette a szerep, melyet magának, s a cél, melyet a nemzetnek kitűzött. A mult idők történetéből világosan láthatá, hogy a magyar nemzet, a maga természeténél, szellemi irányánál fogva sokkal bensőbben ragaszkodik az alkotmányos szabadsághoz, mintsem hogy arról valaha lemondani hajlandó s a nélkül is képes volna nemesebb kifejlésre. Az európai viszonyok s különösen a nemzetet közelebb-ről illető körülmények vizsgálatából pedig lehetetlen volt azon eredményre nem jutnia: hogy, ha anyagi és szellemi tekintetben egyaránt gyorsan előre nem halad, és szomszédai által mindenben túlszárnyaltatik, rövid idő alatt megsemmisülés leend a sorsa. Ennél fogva tehát a faj biztosítása és kifejtése mellett, az alkotmányos szabadság is, mint a békés, kifejlődés szükséges feltétele, szintugy mint a szellemi s anyagi gyors haladás, s az erre vezető gyökeres javítások, reformok lebegnek vala fő célul szemei előtt.

De e magas, e nagyszerű cél tekintetében ő még párt nélkül, sőt egészen egyedül álla az országgyűlésen, melynek tagjai csupán a sérelmek orvoslátában, az ősi alkotmány helyreállításában és biztosításában keresték a nemzet üdvét. Reformokról, átalakulásról, sokáig egy szót sem halla hangzani maga körül. Mihelyt tehát a törvényhozó kar eszméi, törekvései, lélekírá-

1828.

nya tekintetében magát egy kissé tájékozta vala: azonnal elhatározta magát, hogy a maga eszméinek, terveinek nyilvánítását alkalmasb időkre halasztja; s addig csak a társadalmi téren, barátságos eszmecsere útján terjeszse nézeteit, szerezzen azoknak pártolókat. S e végre alkotá ama klubbot, a kaszinót, melynek példájára aztán több hasonló társalgási kör alapítottat az országban. És kivéve azon egy alkalmat, melyben, mint fentebb elbeszéltük, tervével egyezőleg, a magyar faj biztosítására és kifejtésére, a magyar akadémia meg-alapítását nagyszerű, hazafias áldozata által lehetővé tette, nem is lépett fel többé az országgyűlésen.

A törvényhozás tagjai, mint említők, teljes meglepéssel oszlottak szét Pozsonyból; az alkotmány és nemzetiség, úgy hívék, meg van mentve. Ugyanezen megnyugtató érzelmek közt ültek össze Pesten 1828-ban a bizottmányok is, melyeknek feladatául tétetett, a következő országgyűlés tanácskozásai tárgyául szolgáló reformmunkálatokat elkészíteni. Széchenyi azonban, ki, mint teljesen felkészült státusférfit, az európai külviszonyokat és reformkérdéseket, nem különben mint a polgárosodás problémáit minden vonatkozásaikban az államra és társadalomra, egyaránt jól ismeré, sem oly rózsaszínben nem látá a magyar állapotokat, mint a lefolyt országgyűlés hazatért tagjai; sem oly hiányos s csak a legégetőbb szükségek pótlásául szolgáló, foltozó javításokkal nem elégedett meg, milyenekről a Pesten ülő bizottmányok tanácskozáának. «Álomkórságban dermedez nemzetünk, — így vélekedék ő; de még van idő a felébredésre, sok azonban többé nincs». «Hajótörésnek induló szerencsétlen családhoz» «roskadozó házhoz» hasonlítá az országot, melynek megmentésére nem lehetne eléggé sietni; «lassu nyavalyában sínylő-dőnek» ábrázolá a nemzetet, mely csak most kezd «visszatérni a sír széléről»; de menthetetlenül elvesz, ha gyorsan kellő ápolás alá nem vétetik. Megjöttek látta tehát az időt nyilván fellépni a nemzet teljes átalakulását célzó eszméivel, s közzé tette első, «Hitel» című röpiratát, melyben a láng-

ész szikrázó tüzével s a haza és nemzet iránti szeretet lelkesedésével, mint higgadt tervű izgató s merész kezdeményező szól nemzetéhez; bonczolja annak közállapotait, s az európai legkifejlettebb államok és társadalmak gyakori szemléletében s tanulmányozásában érlelt, átható értelemmel, kiképzett államférfiúi mély felfogással elemezi viszonyait, állami s társadalmi hiányait és hibáit; kimutatja a célt, melyre törekedni s a módokat és eszközöket, melyek által azt megközelíteni kellend, hogy jobblétre vergődhessék.

A nagyobb tömegeket tekintve, a nemzeti állapotok felől külön három vélemény volt kiváltképen uralkodó ezen korban.

Egy tömbet képezének azon hű, de gyöngé, erélytelen kedélyek s kislelkű ábrándozók, kik a jelen nemzeti sülyedés miatt búsongva, a nemzet dicsőbb multjának történelmében kerestek vigasztalást; a nemzetet elaggottnak tartva, annak újjászületését a mostoha körülmények közt, melyek által lenyűgözve tesped, többé nem remélve, lassu sínylődésben vélék elveszendőnek.

Egy másik tömbhez sorozhatók azon, jobbára fiatalabb nemzedék egyénei, kik az újjászületett irodalomból, a megifjult s folyton tökélyesbülő nemzeti nyelvből merítve reményt a nemzet egyetemes újjászületésére; s meghatva és lelkesítve az európai polgárosodás nagyszerű, gyors fejleményeitől, hazájok szebb jövődjében is hittek, és a felé sóvárogva, hévvel sürgették a korszerű reformot s haladást; de annak iránya, módjai s eszközei iránt eligazodni még nem tudván, türelmetlenül várják vala az országos bizottmányok rendszeres munkálatait s az azokban javasolt újítási tervek életbe léptetését.

A harmadik, számra nézve legnagyobb csoportban találjuk azokat, kik az állapotokkal, miután a lefolyt országgyűlés a nemzeti s alkotmányos jogokat nagyjából helyreállította s új törvényekkel biztosította, tűrhetőleg megelégedve, még csak azt óhajtá, hogy a fenmaradt sérelmek is orvosoltassanak. Ha az ország anyagi állapotának pangásáról szóltak, egyedül

1828.

a kormányt okozták, hogy papirpénzével, ellenséges vámrendszerével a közvagyonosság kifejlését gátolja, az ország anyagi érdekeit a kényuralommal igazgatható s ezért kegyeltebb német-szláv örökös tartományok anyagi jobbléte végett feláldozza. Az ipart, kereskedelmet magától is felvirágoztatónak hitték, mihelyt a kormány annak kivált a vámrendszerben létező akadályait elmozdítja; erre vonatkozék tehát minden javítási vágyuk: s e nélkül hasztalannak, meddőnek mondanak minden ügyekezetet a nemzet részéről; bukást jóslának minden vállalatnak, minőt eddigelé minden kísérlet szenvedett, míg a kormány ezen igazságtalan vámrendszert nem módosítja, s a nemzeti fejlődésnek abból származott akadályait el nem mozditja.

A «Hitel»
röpirat.

Széchenyi a maga Hitelében mind a három vélemény képviselőihez intézé hatékony szózatát. Az elsőknék, kik a költővel «nemzeti nagy létünk nagy temetője, Mohács,» felett búsongának, s abból feltámadást többé nem remélve, a multkor romjai közt merengének s annak dicsőségéből meritének vigaszt a jelenkor díztelen pangásának elviselhetésére, — eleven színekkel ábrázolá, hogy az egész multban nem talál valódi nemzeti nagyságot s dicsőséget, s azt csak a jövőben lehet és kell is előteremteni. A nemzet, ugymond, bár «sülyedése nagy, bár álomkórságban dermedez,» de még fiatal. Miként az 1790-ki és a legújabb események is bizonyítják, e keleti faj nagy ruganyosságot rejt magában, minél fogva még messze van tőle a halál és koporsó. Életre üdítve, reményre ébresztve, erőfeszítésre ösztönözve harsogtatá tehát füleikbe: «Nincs igazuk, kik azt mondják: a magyar volt; én azt hiszem, a magyar lesz!»

Azoknak, kik egy szebb jövőt remélve s óhajtva, a gyökeres reformok szükségéről meggyőződve voltak, de nem tudták, mely irányban kell indulni, mely eszközökhöz nyúlni, hogy a haza sorvadozó állapotából felüdülhessen, s fejlődésének akadályait legyőzhesse, — felmutatta a czélt, melyre törekedni kell: egy kiművelt, átnemesült s ép' ez által biztosított

nemzetiséget, anyagi virágzatot, jólétet s gazdagságot, alkotmányos kifejelettséget lebegtetvén szemeik előtt. Kimutatta a kiindulási pontot s az ösvényt, melyen haladni kell, hogy ama célra juthassunk; kifejté a «logikai egymásutánt», — miként ő a reformok összefüggő sorozatát nevezni szereté, e tételt állítván fel: «Szabad, biztos birtok; ezt megelőző jó törvény; ezt megelőző elmesurlódás; ezt megelőző egybe-pontosítás; ezt megelőző kedvessé tétéle a hazának s a haza középpontjának, Budapestnek.»

Azoknak végre, kik a kiváltságos ősi alkotmányon kívül nem láttak üdvet a nemzet számára, s a haladás egyedüli módját a sérelmi politikában vélik vala rejleni, határozottan kimondá: hogy csak «hazánknak minden ingadozás nélküli átvarázslata egy elkopott, féligmeddig feudalis, féligmeddig alkotmányos szövevényből emberhez illő, minden álfénytől kitisztult képviseleti rendszere» emelheti jólétre, virágzatra a nemzetet. Csipős gúnynyal, éles dialektikával ostorozza s teszi nevetségessé balvéleményeiket, a megszokott régihez való kényelmes ragaszkodásukat, elfogultságukat s előítéleteiket a nemzeti jólét gyarapodásának eszközei, forrásai tekintetében. Ezek ellenében vezérelve kü, harczjelszavakul ilyféle tétéleket hirdet: «ne keressük hátramaradásunk minden okát (egyedül a kormányban; ne maradjunk mozdulatlanul régi tespedésünkben, mivel a kormány a jólét minden akadályait el nem háritotta; hanem örökös panasz, meddő recriminatio, henye postulatumok helyett lássunk magunk is a dologhoz, s ha mindenben nem áll is nyitva előttünk a tér, ügyekezünk magunkat legalább értelmileg s erkölcsileg fejteni, anyagi jólétünket emelni ott és úgy, hol és miként lehet. Ha azon magánjogi viszonyokat, melyeket megváltoztatni magunktól függ, s a kormánynak ellenzeni nincs érdekében, gyökeresen megjavítjuk: a haza és nemzet ama kül akadályok daczára is rövid időn virágzatnak induland.» És e tekintetben kimélet nélkül megtámadta az «ősi magyar szabadságnak» e párttól lényegeseeknek hirdetett, szenvedélylyel

1828.

bálványozott némely elveit s institutioit. Megtámadta különösen a magyar hűbéri birtokrendszert, melynél fogva a földbirtokot az ősiségi törvények miatt eladni, kellő beruházmánnyal értékesebbé, jövedelmezőbbé tenni nem lehet. Innen származtatá leginkább a szegénységet és tehetetlenséget, melyben birtokosaink nagyobb része teng, s bár földjük elég van: hitelök, melylyel javaikat beruházva gyümölcsözőbbekké emelhetnék, még sincsen. Az ősiséget, mely a birtokos kezét kötve tartja, a tulajdon fogalmával homlokegyenest ellenkezőnek s a legnagyobb szolgaságnak éles, találó dialektikával, humoros példázatokkal bizonyítja be. Megtámadja a nemesi kiváltságok alapjait képező törvények többféle koros kinövéseit s kizárólagosságát; különösen az adósági törvényeket, a perrendszert, mely csak a rossz fizetőknek vagy csalóknak kedvez. Megmutatja, hogy ezen törvények mellett akár vagyoni, akár személyi hitelről álmodni sem lehet; a kinek pedig hitele nincs, bár mennyi fekvő birtokot örökölt is őseitől, bár mennyire pengetheti is nemesi szabadságát, az szabad és tehetős nem lehet. Megtámadja az urbéri rendszert, a robotot, mely a nemzeti kiállító erőnek nagy részét haszon nélkül fecsérli el. Megtámadja a közlekedési eszközök rendszerét, miszerint az országos utak is a külön megyék kezelése alatt állnak s ingyen jobbagymunkával készíttetnek. Megmutatja, hogy e miatt nincsenek s nem lehetnek jó utaink; s ezek hiánya miatt nem lehet forgalmunk, s így szükségkép pangani kell a kiállító erőnek, stb.

Különösnek látszhatnék, hogy akkor, midőn mindenki a nemzet és kormánya közt létező viszonyokat, a közjogot kívánja vala oly módon elintéztetni, hogy az alkotmányos szabadság örökre biztosíttassék: ő e könyvében alig említi a közjogot; s a hol nem kerülheti el a nemzet s kormány közti viszonyok említését, erről mindig felette óvatosan, nagy kimélettel szól. Nagy tévedés volna azonban ebből azt következtetni, hogy ő közjogunkkal teljesen megelégedett. E kiméletes eljárás nem az ő értelmében, hanem a körülmények

kényszerűségében leli megfejtését. Hiszen egy helyt világosan kimondja, hogy őt csak «a minden álfénytől megtisztult képviseleti rendszer» elégítheti ki. Nehogy azonban reformátori pályáján a kormány részéről mindjárt kezdetben akadályokra, tilalmakra találjon, melyek őt hallgatásra s tétlenségre kárhoztathatnák: az őt mindenben jellemző eszélyessége viszont tartatá őt a kényes térre lépéstől, melyen csak a törvényhozás mozoghatott némi szabadsággal. Sőt mielőtt könyvével a politikai s társadalmi izgatás terére lépett, egy emlékiratot nyújt be Metternich herczegnek, melyben a kormányt eleve is megnyugtanni törekedett a maga szándokairól, kezdendő izgatásainak irányáról.¹⁾ Egyébiránt is mélyen meg vala győződve, hogy a nemzet újjászületési processusában elébbvaló és múlhatatlanabb a közjogi módosításoknál a nemzet olyatén magánjogi és társadalmi átalakulása, minőt ő indítványozott; mert ez, ha szerencsésen sikerül, elébb utóbb okvetlen maga után vonandó lészen a közjogi reformokat. Minden erejét oda fordítá tehát, hogy ama sérelmi politikát, mely mindig csak a kormánytól követel vala engedményeket; azokban pedig, mikben teljes szabadsággal intézkedheték, mozdulni mindig vonakodik, — valahára lerontsa, s a nemzetet a magánjogi viszonyok átalakításának szükségéről teljesen meggyőzvén, amaz áldástalan sérelmi politikát egy józan reformi politikával cseréltesse fel.

És ezen fellépése mellett a politikai irodalomban, a cselekvényes élet mezején sem maradt munkátlan Széchenyi. Említők, hogy Pozsonyban, mindjárt az országgyűlés kezdetén, egy klubbot alakíta, hol társalgás közben alkalma lenne eszméit közleni, gondolatcserét indítani. Vezérelvei szerint azt tűzvén ki egyik legközelebbi czélul, hogy Budapest kedves, kívánatos lakhelylyé varázsoltassék: miszerint eddig job-

A nemzeti
kaszinó és a
gazdasági
egylet.

¹⁾ « Széchenyi — mondá Wesselényi — már midőn a Hitelt írta, hajlandó vala a kormánynak, ha csak szép szavakat is adni. » Kölcsény Fer. az 1832-ki országgyűlési naplójában. Összes munkái (2-ik kiadás) VII, 150.

1828—1830.

bára Bécsben lakó főnemeseink is ott székeljenek; a szellemi s anyagi erők mennél inkább ott összpontosuljanak s az így támadandó élénkebb társalgás, gondolatcsere s elmesurlódás egyesülési szellemet ébreszsen, vállalatokat keletkeztessen: e klubbot az országgyűlés végével «nemzeti kaszinóvá» alakítván, Pestre tétette át. Hasonlókép a «Pályafutási Társaság» is, melyet 1826-ban az országgyűlés alatt Pozsonyban rögtönzött lóverseny sikerülte után, a következő évben, Wesselényi Miklós, Károlyi György, Eszterházy Mihály s több mások hozzájárultával Pesten állandóan megalkotott, e célú tűzte ki alapszabályaiban. És ezen első sikeres kezdemények után az egyesülés terén, mind több hasonló eredményeket teremtett elő Széchenyi fáradhatlan munkássága. E két első egyesület, melyeket eleinte sokan csak nagyuri kedvtöltés végett hittek általa alkotottnak, az egyesülési szellem ébredése, a közlekedés és gondolatcsere élénkülése következtében mintegy bölcsőjévé lőn többféle egyesületek és vállalatoknak. A nemzeti kaszinó mellett, mely a vidéki városokban is gyors utánzásra talált, csakhamar egy más egyesület is keletkezett, mely boraink ismertetését s az azokali kereskedelem gyarapítását tűzte ki céljává. A Pályafutási Társaság már 1828-ban «Lótenyésztő Társasággá» szélesedett; s miután a következő évben az «Állatkiállító Egyesületet» is kebelébe fogadta, 1830-ban már «Állattenyésztő Társasággá» tágult; mely aztán az ő eszközlésére akként alkotá alapszabályai egyikét, hogy az egyesület «Pesten, az ország középpontjában, lovak, juhok, szarvas marha s egyéb házi állatok tenyésztéséről s annak elősegítő eszközeiről tanácskozzék;... honnan, mintegy szívből szivárogjon a haza minden ereibe e tárgyat érintő jobb ismeret, nagyobb szorgalom, bizonyosabb haszon.» E társulat utóbb, természetes fejlődésében, a mezei gazdaság egyéb ágaira is kiterjeszté munkásságát s egy országos «Gazdasági Egyesületté» nőtte ki magát. Ezen egyesületi szellem terjesztése, közhasznú vállalatoknak társadalmi uton s erők általi keletkeztetése, mindenha egyike volt Széchenyi legbuzgóbb

törekvéseinek. Ezért karolta fel ő oly melegen, pártolta s 1828—1830.
fejtette ki oly ernyedetlen tevékenységgel az 1830-ban nem
ugyan általa keletkezett, de oly nagyságra s terjedelemre,
minővel nem sokára dicsekedheték, leginkább általa emel-
kedett «Duna-gőzhajózási Társaságot.» És hogy egyéb általa
indítványozott, létrehozott vagy gyarapított egyleteket s vál-
lalatokat mellőzzünk: ez volt czélja a budapesti nagyszerű
lánczhidban is, melynek eszméje már ekkor foganzott meg
termékeny agyában; melynek létesítéséhez azonban, mint
alább látandjuk, még egy nagyfontosságú elvkérdést is kap-
csolt vala.

A «Hitel» röpirat ezen egyesületek s vállalatok közben rend-
kívüli hatást tett a nemzetre. Oly szellemi mozgalmat, oly
élénk eszmeharczot, mint ez, soha könyv még nem támasz-
tott a magyar világban. Hatását alig lehet jobban máshoz
hasonlítani, mint Junius leveleihez az angol forradalom ide-
jében. E hatás azonban nagyon különböző volt a nemzet
külön osztályaiban s politikai csoportjaiban. A sérelmi poli-
tika, az «ősi magyar szabadság» hívei, kik minden vélemény-
színezetek közt a legalis nemzetben s a vármegyék közönsé-
gében legszamosabbak voltak, alig birtak felocsúdni első meg-
döbbenésök s ámulásukból, s hangosan anathemát kiáltozának
a könyvre, mely az ó fogalmak, a hagyományos statusböl-
csesség összegének oly hallatlan merészséggel üzent háborút;
mely a százados szokásokat s törvényeken alapuló ősi insti-
tutiokat nem kevesbbé kiméletlenül támadta meg, mint az
előítéleteket és visszaéléseket, az eljárásbani hanyagságot és
ügyetlenséget, az egyedáruságot és kizárólagosságot. A tábla-
bírák nagy része parasztlázításról, birtokrablásról vádolta
őt, s meg nem foghatá, miként lehet képes egy magyar főúr
annyira megtagadni s megbélyegezni a maga nemzetét: hogy
annak minden hibáit s hiányait, minden gyöngéit s bűneit
oly pusztá meztelenségben, oly gúnyos nyelven tárja fel a
világ előtt. Szégyenpir borítá el a táblabíró arczát, midőn
arra gondolt, hogy e könyv idegen nyelvekre lefordítva, majd

A «Hitel»
hatása.

1828—1830.

a külföld előtt is pellengérre állítja a nemzetet. Ez okokból, bár egyébiránt gáncsainak igaz voltát nem tagadhatták, s legfeljebb azt vethették ellene, hogy a valónál itt ott kiáltóbb színekben ábrázol; bár, más részről szándokainak tisztaságát, hazája jóllétét előmozdítani törekvő indulatát sem vonhatták kétségbe: bosszúságokban mégis nemcsak gyalázták, hanem néhányan meg is égették a könyvet, mely, véleményök szerint, a nemzet becsületét, jó hírnevét megrontja. A megyei gyűléseken pedig egy alkalmat sem mulasztának el, melyben a « Hitelt » leránthatták, s írója ellen kikelhettek vala. Ilyféle megtámadásokat Széchenyi nemcsak a régi állapotokat fenntartani minden áron törekvő ósdiaktól, hanem sok oly táblabírától is tapasztalt, kik, egyébiránt a sérelmi politika hívei, az oppositio soraiban álltak, s mint ilyenek a szabadelvűek nevét is bitorlák.

Nem kisebb és egyszersmind sokkal hasznosabb volt Széchenyi « Hitelének » hatása a két más véleményfelekezetre. E látszólag keveset jelentő szavak: « nincs igazuk, kik azt mondják, a magyar volt; én azt hiszem: a magyar lesz », villanyerővel hatottak e csoportokra; mintegy új életre s tettvágyra ébreszték azon ábrándozókat, kik a mult kor mohai közt keresik vala a véleményök szerint már elaggott nemzet ifjúkori nagyságát, dicsőségét. Azok pedig, kik meghatva az európai polgárosodás nagyszerű fejleményeitől, egy szebb jövő felé sóvárgának s oda nemzetöket is eljutni reménylék, mintegy jóslatnak vették ezen, saját keblökben is visszhangra talált szavakat, melyek valósága fölül kételkedni bűn volna a haza iránt. Mig az ősi kiváltságok önző s vakbuzgó bálványozói megégítésre méltónak kiáltozák a nemzeti gyöngeségeket oly kiméltetlenül felleplező könyvet: a fiatalabb nemzedék az új kor evangeliumának hirdette azt, mely a nemzeti élet felvirágzásának termékeny magvait hintette el; és Széchenyi nevét a legnagyobb lelkesedéssel magasztalva, feltétlenül zászlaja alá esküdött.

Széchenyi reformeszméinek elébb terjesztésében, utóbb

diadalra juttatásában nem csekély tényezők valának egy részről azon kaszinók, melyek a pesti példájára és Széchenyi ösztönzéseire az országban mind nagyobb számmal keletkezének, s a gondolatcserének, elmesurlódásnak a vidéken középontjaivá, s minthogy a sajtó szabadabban még nem mozgatható, fő eszközeivé lettek; más részről pedig azon nagy süker, mely, épen az egyesülési szellem felébredtének következtében, Széchenyi minden vállalatait követé. Neve kevés idő alatt a süker kezességévé, biztosításává lett az anyagi javítások körül. A bizodalom iránta oly rendíthetlenné lőn a közönség nagy részében, hogy többé kétsége sem támadt annak sikerültében s valósultában, mit ő kezdeményezett vagy pártolt. Látván pedig, mi szép eredmény követi mindenben anyagi vállalatait, hogyan lehetett volna kételkedni azon magánjogi reformok czélszerűségéről, melyeket ő a teendők sorában a nemzeti emelkedésre első lépcsőzetül indítványozott? És e mellett ezen indítványai szükségét, azoknak mind közvetlen hasznait, mind befolyásukat a nemzeti újjászületés egyéb részleteire, oly világos, oly gyakorlatias modorban bizonyítá be könyvében, hogy még az érett, mély gondolkodású fők is kénytelenek voltak elismerni indokolásainak helyességét; a remélni oly örömet hajló ifjabb nemzedék pedig lelkesedve üdvözlé, magasztalá benne egy szebb újkor apostolát.

Azonban, mennél inkább nőtt Széchenyi népszerűsége, mennél nagyobb terjedelmet nyernek vala reformeszméi s tanai: annál mélyebb aggodalom szállá meg a sérelmi politika s az ősi, kiváltságos alkotmány ama híveit, kiket az újabb kor « táblabiráknak » nevezett el. Ezen ósdiak, kik egyébiránt a nemzeti s alkotmányos kérdéseknél a kormány ellen mindig a leghevesebb ellenzékét képezték, szinte megijedve tapasztalák, mily gyorsan foglalja el a tért reformeszméivel Széchenyi. Mikép hajdan a zsidó nép conservatívjeinek, a pharizæusoknak felekezete Jézus tanai terjedésének szemléleténél: aggodalmokban úgy kiáltának fel most nálunk is az ó kor emberei: « Mit miveljünk e férfiuval, az egész nép utána ered! »

Ellenzék
Széchenyi
tanai ellen.

1828—1830.

E párt, melynek érdeme kétségen kívül nagy volt eddigelé az alkotmány megőrzésében, a magyar magánjogot, különösen a nemesi kiváltságokat az alkotmány oly szükséges, oly lényeges létrészének tekinti vala, hogy azokhoz nyúlni, azokon valamit változtatni lehetetlennek tekinté emennek veszedelme, végromlása nélkül. A nemesség nagyobb része eszmezavarában a rendi kiváltságokat s előjogokat oly szorosan összeforrvá hívé magával az alkotmánynyal, hogy ezt amazok nélkül képviselni sem volt képes. És ennél fogva, miként több ízben máskor, midőn orsztrák íróktól látá megtámadtatni a nemesi rend sarkalatos előjogait: úgy most is, nem kevesebb hazafiságból s alkotmányos érzetből, mint elfogultság s önzésből jajdult fel a «Hitel» olvastában; s most annál keserűbb érzelemmel, minthogy magyar, sőt a haza oltárára már nagyszerű áldozatokat hozott magyar főnemes volt az, kitől a magánjogokat s nemesi kiváltságokat tapasztalá ostromoltatni. Ha az ember azon korban akár a főaristokratia palotáiban, akár a falusi nemesség társalgási köreiben megjelent, alig hallhatott egyebet, mint a «Hitel» s annak reformeszméi felett folyt vitatásokat. A vitatkozásnak rendesen hamar felgyúladt hevében az öregebb urak, a hatalom emberei, a megyei tekintélyek, és kik eddigelé közügyeinket vezették, majdnem kivétel nélkül a legszenvedélyesebb módon keltek ki e «veszedelmes könyv» ellen; míg az ifjabb nemzedék, a mennyire, a különben már igen csökkenő, kegyelet a kor iránt engedé, amazok ellenében hasonló hévvel pártolá a reformátort és eszméit.

Dessewffy
«Taglalata».

A vitatkozás nem sokára a nyilvánosság terére is kilépett a magán körökből. Ha a napi sajtó annyira, mint volt, nincsen korlátolva a censura által, kétségkívül e tárgy töltötte volna be a «Hazai Tudósítások» hasábjait. Ez nem történhetvén, önálló könyvek s röpiratokba ment át a vitatkozás. Gróf Dessewffy József, a hazai tudományosság legkitünőbb férfainak s a lefolyt országgyűlésen a nemzeti alkotmányos ellenzék vezéreinek egyike, «Taglalat» cím alatt ítésetet irt a «Hitel» felett, s annak alaptanait s irányát magyar alkot-

mányos szempontból, az ellenzéki párt érveivel s okoskodásaival ostromlá. Ezen nagyobb munka nyomán nem sokára egy egész kis röpirati irodalom támadt a «Hitel» ellen az ő rendszer hívei részéről.

Az új eszmék barátai még bátortalanabbak, s részben még ingadozóbbak voltak a reform ügyében, mintsem hogy a majdnem közvéleménynek látszó pártnézetek ellen azonnal ki mertek volna lépni elismert vezérok védelmére. De szükség erre nem is volt ez uttal. A síkra állott maga Széchenyi «Világ» című terjedelmes könyvével, mely a «Hitelnél» nemcsak irányára nézve sokkal szebb és szabatosb; hanem indoklásaiban is kimerítőbb, meggyőzőbb, a lángész elmeszikráival csillogóbb; szóval, még hatályosabb s kétségkívül valamennyi közt legjobb műve a nagy hírű reformátornak. A hatásról, a lelkesedésről, melyet e könyv a reformpártiak sorában ébresztett, némi fogalmat adhatnak egy akkori bírálójának eme szavai: «A Világ, ugymond, előhírnöke a tűzoszlopnak, mely minket magyarokat egykor e terméketlen és sötét pusztából az ígért földére vezetend; a Világ első derengése a ragyogó keleti csillagnak, mely a hatalom embereinek és a népnek utat mutat a megváltó felé; a Világ egy fénytorony, mely vigasztaló sugárait messze kiküldi és irányt jelöl, midőn a viharos éjben megtörhetlen talaját a hullámok süker nélkül ostromolják».

Tartalmára nézve a Világ, bár a kérdések tárgyalásában nem rendszeres, két fő részre oszlik: az egyikben a Hitel eszméit új érvekkel, diadalmasan fejtegeti; a másikban új térre lép át, új eszmék körében kezd izgatni, melyek reformterveinek további alapjait képezik. Az első részben modora általában szenvedélyes. Nem elégszik meg avval, hogy elle-neit megczáfolja, s a maga eszméinek diadalát kivívja; sem avval, hogy a mozdulni nem akaró, megcsontosodott stabilismus elveit s tanait halomra döntse, s az önalkotta új rendszer még ingadozó barátaiban erős meggyőződést támaszson: ő egyszersmind leverni, egyszer mindenkorra megsemmisíteni

1828—1830.

A «Világ».

1828—1830.

akarja elleneit; fölkeresi gyöngéiket, s miután őket okoskodásaikból kiforgatta, érveiket szétporlasztotta, kiméletlenül nevetség és gyűlölet tárgyaivá teszi, éles gúnyjának epés nyilaival meg is öli azokat.

És míg ekként a régi fogalmak s intézmények ellen a Hitelben megindított élénk, de békés forradalmat a Világ első részében diadalmasan kivívja: ennek második részében a lerontott épület helyén rakni kezdi az újnak alapjait. Híven az alapeszméhez, melyre a nemzeti újjászületés egész tervét fektetendőnek hirdeté, a nemzetiség főtényezőjének, a magyar nyelvnek diplomatikai jogkörét kívánja mindenekelőtt szélesbíteni a nyilvános élet minden ágaiban. Innen tovább haladva, azon örökös meddő panaszok és sükeretlen vágyak ellenében, melyeknél fogva a magyar eddigelé minden haladást lehetetlennek állita, míg annak akadályai a kormány által el nem háríttatnak; minden mozgulást a létező állapotok mocsáraiból a kormány engedélyezéseitől függeszte fel, — Széchenyi az egyesületi szellem terjesztése s érvényesítése mellett izgat. Már azon vállalatokat is, melyeket oly szép sikerrel indított meg a gyakorlati életben, főleg az erők egyesülésére alapította; és semmi kétség, hogy leginkább ez kölcsönzé azoknak ama varázserőt, melynél fogva szemlátomást gyarapodának: most tehát elméletileg is elemzi Világában a csodaszerű erőt, melynek eredményei már is oly meglepőleg mutatkoznak. Példázatokkal átszőtt okoskodásaiban oly emeltűnek ábrázolja ezt, mely bennünket, daczára az «Ausztriával létező vegyes házasságunknak», daczára a kormányrendszerből eredő akadályoknak is, képes pangásunkból kisegíteni. Kapcsolatban ezen egyesületi szellemmel, s annak bővebb kifejthetése végett, a központosítási eszme apostolául lép fel: nem azon központosítást értve, mely a municipális helyhatóságot elnyelje, önkormányzatunkat megsemmisítse; hanem a szellemi mozgalmak s anyagi vállalatok központosítását. Kézzel foghatólag bebizonyítja, miképen haladásunk egyik fő akadályá eddigelé azon eldaraboltság s decentralisatióban feküdt,

mely, még a középponti kormányval is igen laza kapcsolatban létező megyei igazgatásunknál fogva, minden társadalmi, anyagi s erkölcsi érdekekre egyaránt kiterjedt. A minden tekintetben szétdarabolt, szétágazó erők, semmi egyesítő középponttal nem bírván, egyenként fecséreltettek el, képtelenek valamely szebb, jelentékenyebb eredményt előhozni. A megyék egymással még társadalmi tekintetben is oly kevés, gyöngye kötelekek által függtek össze, hogy egyiknek lakosa magát a másikban szinte idegennek érzi vala. Ha aztán felmerült is néha egyik s másik megyében valamely közhasznú eszme, melynek valósitása a megyéénél több erőt igényelt: az vagy ismét feledésbe sülyedt, vagy csak eltörpülve létesült a közérdekeltség hiánya miatt. E baj orvoslatául tehát központosítást sürgetett Budapesten, hol, mint a vérforgás a szívben, egyesüljön minden értelmi mozgalom, az anyagi érdekek minden fonalszála; honnan terjedjen ki viszont minden haladás eszköze az ország valamennyi részeibe.

Hatása e könyvnek is nagy, roppant lön a közönségre. Nem kápráztatá el ugyan a szemeket annyira az eszmék újságával, mint a Hitel; de mélyebben hatott, erősebb meggyőződést eszközölt a kedélyekben. Ki a Hitel olvasása után még kételkedék s tétováza: a Világ által teljesen meghódítva érezé magát a reform ügyének. Az ő rendszer embelei, ha nem vallák is nyíltan be, hogy érveinek, indokolásainak ereje által legyőzettek; miután oly fényes sükerü anyagi vállalatától a helybenhagyást józanul meg nem tagadhatták: terveire, tanaira a gyakorlatiatlanság bélyegét nem süthetvén, jobbára elnémultak. Ha talán nem szüntek is meg őt magánjogi reformtervei miatt suttonban parasztlázitónak nevezni; de óvakodtak nyíltan megtámadni őt, ki ellenceit a Világban oly nagy szellemi felsőséggel győzte le, szikrázó élceivel, éles gúnyjával pedig nevetség tárgyaivá tette.

E modor kétségkívül számos ellenséget szerez vala Széchenyinek, mi azonban sem népszerűségének növekedését, sem vállalatának gyarapodását, sem reformeszméinek terjedését

A pártok élesebb elkülönződése.

1828—1830.

meg nem gátolhatta; s csak azt eredményezé, hogy a pártok egymástól élesebben elkülönződjenek. A conservativ elnevezés nálunk eddigelé nem igen divatozott; nem is volt volna helyes értelme, minőben az másutt vétetik. Az udvar, a kormány eddigelé tulajdonképen nem conservativ, hanem, bár reactionarius, de egyszersmind forradalmi elveket képviselt, örökös czélja lévén megcsorbítani, lerontani a történelmi jogot s azon alapuló alkotmányos elveket s intézményeket; kényuralmat, absolutismust állítani az alkotmányosság helyébe. Viszont az ellenzéki elnevezés valamint igen széles, határozatlan értelmű volt: úgy többféle véleményszínézetnek szolgált zászlajául; a szabadelvűség dicsfényét pedig számos esetben helytelenül bitorlá. Minden, ki a kormánynak kényuralmi irányát, hatalomterjeszkedési kísérleteit gáncsolá, azoknak ellentálla, s az ország alkotmányát, s evvel együtt a nemesi rend előjogait védé, — ellenzékinék, szabadelvűnek nevezte magát; akár kívánt egyébiránt korszerűleg előrehaladni, reformokat életbe léptetni, akár megcsontosodva tespedt az «ősi alkotmány» ó rendszerében.

Széchenyi reformizgatásai ez iránt is megtisztíták a fogalmakat. A pártelnevezésekben mindazáltal csak utóbb, az 1832-ki országgyűlésen állapoték meg határozottan a közvélemény. A kormány elébbi kényuralmi törekvése a lefolyt 1825-ki országgyűlés óta jobbára csak a neki szabadabb kezet engedő régi rendszer fentartására kezdván szorítkozni: a conservativ párt körülötte csoportozék, számára nézve azok közül is sokakkal szaporodva, kik elébb az oppositio soraiban védelmezték az alkotmányt; ezentúl azonban a magánjogok megtámadói, a reformok sürgetői ellen, az ősi alkotmány sánczai mögött foglaltak állomást. A szabadelvű ellenzék nevezetét pedig csak azon felekezet kezdé viselni, mely, az alkotmány lényeges alapelveinek fentartásával, a korszerű reformokat is összekapcsolta, s úgy a magánjogok s régi institutiokban, mint a kormány s nemzet közti viszonyokban mindent átalakítani ügyekezett, mi a nemzet jóllétbeni haladását, újjászü-

letését gátolja; s e tekintetben az szabatosabban reformpárt-nak neveztetett. Mi e pártviszonyokra nézve különösen Széchenyi személyét illeti: őt — miként az alább elbeszélendőkből eléggé látandjuk, sajátlag nem is lehet ellenzékinak nevezni; mert ő, nehogy reformterveiben a kormány részéről akadályokra bukkanjon, gondosan került minden ujjhuzást a hatalom embereivel; sőt, tervei kedvéért, azoknak néha bizonyos mértékig még hízelegni sem restellett; és mint a reformok vezére, csak annyiban csatlakozott az ellenzéki párthoz, a mennyiben e, mind szabadelvűbbé fejlődött párt segedelmével valósíthatá eszméit.

Azon számos fiatal erők közt, melyek e reformeszmék keresztül vitelére Széchenyihez csatlakozának, minden tekintetben legkitünőbb volt báró Wesselényi Miklós, ki több éven át Széchenyi barátja s elvrokona, majd, külön irányban indulva, vetélytársa lőn. E férfiú is sokkal jelentékenyebb tényezője lett újjászületési küzdelmeinknek, s mélyebb nyomokat hagyott maga után ezen kori történelmünkben, mintsem elmulaszthatnók, mindjárt itt, reformmozgalmaink kezdetében, kissé bővebben megismerkedni nagyszerű egyéniségével.

Wesselényi
Miklós.

Wesselényi Miklós, fia a hasonnevű atyának, ki a mult század utolsó tizedeiben különczségei, iszonyú vakmerősége, óriási szenvedélyei által nem kevesebbé vonta magára a figyelmet Erdély köz- és társadalmi életében, mint ragyogó tulajdonai, rendkívüli testi s lelki ereje, azon korban ott még ritka szabadelvűsége, áldozatra kész honszeretete s fényes szónoki tehetsége által.¹⁾ Fia, az ifjabb Miklós, testi s lelki tekintetben atyjának hű képmása, ennek házában s gondjai alatt spártai nevelést nyert; melynek szigora közé azonban sokféle kényeztetés s elnézés is vegyült. «A komoly, a gondolkodó, oly rendkívül erős alkatu gyermek, még nem vala

¹⁾ Lásd e nevezetes két férfiú, apa és fiú, regényszerűen érdekes, remek jellem- s életrajzát b. Kemény Zsigmondtól, a Csengery Antal által kiadott «Magyar Szónokok és Státuszférfiak» nagybecsű könyvében, mely annyi adalékot nyújt ezen kori történelmünkhöz.

1828—1830.

hat éves, midőn atyjával az udvaron sétált, — így írja le nevelésének egy jelenetét b. Kemény Zsigmond. Épen egy szilaj mént (miknek idomításában az atyának nagy kedve telt,) hoztak ki a lovászok és a házi ur felé vezették. A horkoló és hánykodó mént, a mint közelíte, a gyermek növekedő gyönyörrel nézte. Ezt az apa észrevevén, mosolygva mondá: nem ülnél-e föl rája? Miklós hallgatott. Az öreg feléje fordítá éles szemeit és ismét kérdé: no's nem ülsz föl? Nem, válaszolt a gyermek. — Miért? — Mert félek. — A Wesselényieknek nem szabad félni, menydörgé az apa s feldobta gyermekét a szilaj ménre, megcsapván ezt ostorával. A zaklatott állat elrohant. Az anya, (Cserey Heléna, «a szeretet, türelem és szenvedés neje») ki történetesen a tornáczon volt, sikoltva szaladt szobájába s a kerevet vánkosai közé mélyeszté fejét, hogy zokogását elfojthassa s lélekerőt gyűjthessen a halálhír meghallására; mert egyetlen élő gyermekének vesztét bizonyosnak hitte. Telt az idő, mindig egyenlő kínok közt. Az anya helyzetéből mozdulni sem mert, szívét a félelem úgy összeszorította. Egyszerre pajzán szava hangzik a gyermeknek, ki a szobába berobogva, nevetés közt beszéli el az új életet nyert anyának, hogy a mén igen rosszul viselte magát; de ő mégis a hátán maradt, és addig lovagolt, míg csak az kifáradt.»

Ily apa s ily nevelés korán kifejtette a gyermek testi ügyességét s edzetté tette azt. A testtel párhuzamosan fejlett a lélek is. Ennek egy ízben, már tiz éves korában, meglepő tanúságát adta. Közép-Szolnok megye egy közgyűlésén, melyen szokás szerint a fiu is jelen volt atyja kíséretében, az öreg Wesselényi oly indulatos kitörésekre fakadt az általa gyűlölt főispán, gr. Teleki Zsigmond s az annak oltalmára kelt rendek ellen, hogy többen széksértési perbe fogatni, mások a gyűlésből eltávolíttatni kívánták őt, s némelyek azonnal e kívánságot tényleges végrehajtásához készülének. Az atyja miatt aggódó fiu elébb kéréssel akará lecsilapítani annak elleneit, s midőn látá, hogy a szó mit sem használ, kardot ránta, s ki-

jelenté, hogy keresztül dőfi azt, ki atyjához közeledni merészkedik. És a fiu ezen elszánt bátorsága nem téveszté hatását: mindenki bámulattal tekintte a csodagyermekre; a kedélyek vihara pedig lecsöndesedett. Az 1809-ki insurrectio alkalmával Miklós még csak 12 éves, már egy felkelő csapat élén állta, s mint annak századosa tartta felette szemlét Nagy-Károlyban, Miksa főherczeg jelenlétében. Kilencz évvel később leginkább az ő izgatása hiusította meg a kormány azon összeirási s urbéri rendeleteinek sükerét, melyeket országgyűlés mellőztével, törvénytelen uton szándékozott életbe léptetni. A bekövetkezett korban, midőn, mint Kemény Zsigmond írja, az erdélyi mívelt és vagyonos osztály átallá a megtörpült közélet csekélységeivel foglalkodni, s a fényes estélyeken, a vidám társas körökben s a nők toilette-asztalai mellett feledé dicsőségvágyát, kinevette a pedantokat, kik kötelességről —, az ábrándozókat, kik hazáról —, és a májkórosokat, kik közérköcsről és polgári erényről beszéltek, Wesselényi is érezte a kor mákonyszerű hatását, s leginkább testgyakorlatokban, nagy vadászatokban s a nővilág kedélyében okozott forradalmakban keresett magának kárpótló időtöltést.

Ily előzmények után, épen midőn az 1823-diki magyarországi események őt is komolyabb irányba terelték, találkozik Wesselényi egy gazdag, főrangu katonatiszttel, ki nagyobb szerencsével vadászott, mint ő, hasonló szép paripákon lovagolt, és a testgyakorlat sok nemeiben versenyzék vele, vagy megközelítve, vagy felülhaladva őt. E katonatiszt Széchenyi István volt, kivel azonnal szoros barátságba lépett. A számító Széchenyi, kinek agyában, ha még határozatlanul is, már forrni kezdenek a haza újjászületését célzó tervek, s ki barátjának már ekkor pártvezéri szerepet tűzött ki, látván, hogy ő ragyogó tehetségei mellett is kevés világismerettel bir, reávette őt, hogy együtt utazzák be Francia- és Angolországot. Utazásuk közben versenyzének egymással, nem kevesbbé a fárasztó vagy öntagadást igénylő gyakorlatokban, mint az ismeretek szerzésében; mert mind a ketten elhatá-

1328–1830. rozták volt magokat, hogy hazájokba visszatérvén, életöket, erejököt a haza fölébresztésére s kifejtésére fordítandják.

Midőn Széchenyi az 1825-ki országgyűlésen a magyar akadémia megalapításával, s utóbb a társadalmi téren többféle egyesületek alkotásával, s végre a sajtóban izgató reform-eszméivel fellépett: Wesselényi, ki akkor még csak erdélyi birtokos létére az országgyűlésre nem volt hivatalos, egyedül a magán körökben ismertetett; de buzgó hazafiságának, szabadelvűségének és fényes tehetségeinek híre hamar bejárta a hazát. A nemzet újjászületését célzó reformtervekben ekkor még teljesen egyértelmű levén Széchenyivel, hű s tevékeny társa lőn ennek mind azon szellemi izgatásokban, s egyesületek alkotásában, melyekkel ez reformjainak alapjait a társadalmi téren megvetette. A Hitel s még inkább a Világ megjelenése óta azonban némi hidegség, majd meghasonlás állta be a különben egy célra törekvő, de a reform keresztülvitelének módjaiban egymástól mindinkább eltérő barátok közt. Széchenyi minden reformtörekvései daczára, sőt épen ezek könnyebb s biztosabb sikerülte végett, tulajdonképen nem volt s nem is akart lenni szorosan ugynevezett pártember. Hogy befolyását a külön színezetű felekezetekre, sőt magára a kormányra is fentartsa, s reformterveinek elfogadására ezt is, amazokat is hajlandókká tegye: annál inkább óvakodék szorosabban csatlakozni az ellenzékhez, minthogy ez reformirányát egészen elsajátítván, őt különben is pártolandó vala. Ő a pártok felett akart némileg állást foglalni, hogy a céljainak létesítése végett alkotott egyesületekbe minden színezetűt begyűjthessen, s a kormánytól is inkább pártolást mint ellenzést tapasztaljon. Ez volt oka, miérthogy Széchenyi ez időben nem igen vett részt azon ellenzéki vitatkozásokban, melyek néha Pest megye gyűlésein oly élénken folynak vala. Ebből fejthető meg az is, hogy könyveiben az ellenzék divatos nézeteit s gáncsait a kormány ellen gondosan kikerülte. Sőt, miként Wesselényi maga tanúskodik, «már midőn a Hitelt irta, hajlandó vala a kormánynak, ha csak szép sza-

vakat is, adni; a Világban pedig már nyilván mondá, miképen az udvartól jól kell várni; 1830-ban épen azt kezdé beszélni, hogy az oppositiot elhagyván, a nemzetnek magát az udvar karjai közé vetni legtanácsosabb. » ¹⁾ De ezen felfogásban már egyáltalában nem osztozott vele a kevesbbé hajlékony Wesselényi, ki hévvel pártolta ugyan a Széchenyi által indítványozott társadalmi s magánjogi reformokat; de az ország alkotmányos jogai iránt is féltékeny, azokat nemcsak megőrizni, de lehetőleg szélesbíteni is vágyott a kormány ellenében; mely hagyományos kényrendszerének politikáját követve, az alkotmányosság elveit még koránt sem volt hajlandó az igazgatás minden ágaiban őszintén foganatba venni. Wesselényi ennél fogva erős, határozott ellenzéket sürgetett a közjog terén a kormány ellen. A két barát közt «levelezés is folyt e felett s a dolog annyira jött, hogy az a szoros egyesület, mely őket egybeköté, megtágult;» s midőn Széchenyi «1830-ban Pesten vele összejöveteleket tartani s vele egyetértve, a sokaságra munkálni akart», Wesselényi határozottan megtagadta közremunkálását. ²⁾ A két nagy férfiú utjai ezentúl egymástól mindinkább szétágazának. Bár ezentúl is mind a ketten ugyanazon célra, egy minden oldalúlag kifejtett, kiművelt, jóllétben egy virágzó ipar s kereskedelem által gazdag, politikailag egy kiképzett alkotmányosság s önkormányzat által biztosított nemzetiségre törekednek vala; de annak elérésére nézve a módokban s eszközökben mindinkább eltértek egymástól.

¹⁾ Kölcsény Fer. az 1832-ki országgyűlési naplójában. Minden munkái VII, 150.

²⁾ U. o.

HARMADIK FEJEZET.

Az 1830-ki országgyűlés.

1830. Mig Magyarországon, a korszellemnek mind növekedő befolyása alatt, egy lelkes, buzgó hazafi kezdeményezése, czélszerű izgatása következtében ily békés erkölcsi forradalom kezdődék, mely aztán folyton terjedve s haladva, a nemzetet s országot husz év alatt egészen átalakította: Európa politikai egén mind fenyegetőbbekké lőnnek egy erőszakos forradalom előjelei. X. Károly esztelen s ügyetlen reactioja a charta ellen mind élénkebb forrongásba hajtá a francziákat, mignem általok csakugyan elűzetett. A bécsi kabinet az 1830-ki nyár elején már alig kételkedheték a forradalom közel kitörése felett s erélyes készületeket tőn, hogy magát a jövő eseményekre erős állásba helyezze. Hazánkban az országgyűlés egybehívásának törvényes ideje különben is elérkezvén, azt néhány nappal a juliusi forradalom tényleges kitörése előtt szeptember 8-kára Pozsonyba hirdette ki.

Az országgyűlés
tárgyai.

Ezen országgyűlés tárgyát már az 1827-ki 8-dik t. cikkely kitűzte volt, midőn rendelé, hogy a reformmunkálatok kidolgozása végett kiküldött országos bizottmányok a magok munkálatait a jövő gyűlésnek bemutassák. Az udvar azonban Európa jelen lázas állapotában ezen, előreláthatólag huzamos tanácskozásokat igénylő tárgyat felvételni most nem akarván, mindjárt a meghívó levelekben kijelenté: hogy, miután e munkálatok a követeknek adandó utasítások végett különben is előleg a megyék által tárgyalandók s még kinyomtatásra

várnak: azokat a jövő országgyűlésre halasztja, melyet egyedül e végett a következő 1831-ki october 2-ra hirdetend ki.

Jelenleg két más czélja volt az udvarnak ezen országgyűlésen. «Harmincznyolcz éve mult, — ugymond ezek egyikére nézve meghívó leveleiben Ferencz király, — mióta az istentől gondjainkra bízott népeinket kormányozzuk.... Életünk napjai meg vannak számlálva,... s atyai szivünk azon vígasztalásért sóvárog, hogy kedves elsőszülött fiunkat, fenséges Ferdinánd koronaherceget utódunkul megkoronázva láthassuk...» Ferdinánd főherczeg megkoronáztatásának kérdése felett már több ízben élénk tanácskozások folytak az udvarnál, melyekről azonban hiteles tudósítások még nem jöttek napvilágra. Annyit tudunk, hogy az udvarnál e kérdésben különböztek a vélemények. Némelyek őt, beteges állapotra miatt, a trónörökösben mellőzni, s helyette öcscsét, Ferencz Károly főherceget akarták a trónra emelni. «Gondolnád-e — írta még 1820-ki aug. 25-kén gróf Dessewffy József Kazinczy Ferenczhez, — hogy a legitimitás kitrombitálása mellett az ausztriai miniszterium a nápolyi királynak másod szülötte fiát, a ki császárunk veje, akarta emelni a nápolyi trónusra, az elsőszülöttnek pedig Siciliát szánta? Mind ezt pedig miért? — hihetőképén azért, hogy nálunk is példa mellett Ferdinándot elsőszülöttségétől megfoszthassa. Ennek azután Luccát adták volna, mivel a luccai herczegnek buenos-ayresi királylyá kellett volna válni.»¹⁾ «Tudod-e, írja ugyanaz barátjához a következő évben, hogy ámbár azt kelle egynehány esztendőök előtt vitatni Gustermannak, hogy Magyarországbán az elsőszülöttség jussa után megyen a korona, most még is legközelebbé arról dolgoztak Bécsben, hogy a koronaörökös öcsce kövesse fejedelmünket a trónon?»²⁾ A főherczeg e mellőztetése utóbb annál valószínűbbnek látszék, minthogy az 1825-ki országgyűlést megelőző kabineti tanács-

¹⁾ Kazinczy Fer. és gr. Dessewffy Józ. levelezései. III, 67.

²⁾ U. o. 87.

1830.

kozásokban is ellene nyilatkozott az illetők többsége; sőt ez időben császári atyjával is meghasonlásban volt, s más nagy befolyásu egyéniségek ellenszenvvel viseltetének iránta.» Ki-mondhatatlanul üldözik a mostani miniszterek a koronaörökös-t, — mond ugyanazon gróf Dessewffy 1826-ki april 3-kán kelt levelében —; az ország rendei pedig elég gyávák ezt szenvedni. Láthatod ezt az utolsó örömfelirásból is ő felsége fellábolása után. De ez a fellábolás nem lehet tartós, és így minden esetre készen kell lenni. Én gróf Illésházyval tartok, a ki még jobban tudja mint én, hogy a koronaörökös energicus ember lesz, és hogy több esze van, mint hírlelik és amint akarja magáról véleltetni. Kényes az ő helyzete és mindent megmagyaráz. Apjával már most jobban van, miolta emelni kezdtük némelyek a diétán, bár ellenünk lett legyen, de csak színesen, a gyáva, a nem merő és azért magát helytelenül okosabbnak tartó többség; de még nincs oly jól apjával, mint kellene. Azonban szepeg a mostani miniszterium, nem tudván, mit tevő legyen ezekben a körülállásokban, kivált mivel a koronaörökös energiája és a sanctio practica nem igen engedik az orosz példa¹⁾ utánzását.... Hihető sok datumokból, hogy a mi miniszteriumunk míve volt az egész orosz birodalmi abdicatio.»²⁾ De mellőzve itt azon különféle beszédek, melyek a koronaörökös egyéniségéről s viszonyairól folynak vala a közönségben: elég azt megjegyeznünk, miképen általában azt hitték, hogy leginkább b. Stifftnek, Ferencz császár udvari orvosának műve volt legyen, hogy Ferencz végre lemondott a trónöröködési rend megváltoztatásának szándokáról; azt pedig, hogy a koronázat Ferdinándon ezen országgyűlés alkalmával hajtassék végre, leginkább gróf Reviczky Ádám magyar udv. főkancellárnak tulajdonították, ki folyton nagy mértékben bírta Ferencz bizodalját.

¹⁾ Miklós czár példáját érti, ki I. Sándor halála után, Constantin bátyjának mellőztével foglalta el az orosz trónt.

²⁾ Kazinczy Fer. és gr. Dessewffy levelez. III, 345.

1830.

A koronázaton kívül még újonczokat kívánt az udvar megszavaztatni a magyar ezredek hézagainak pótlására, mit Európa háborgós körülményei sürgetőleg látszának igényelni. E felett a királyi előadásokban még csak az tűzetett ki a mostani tanácskozások tárgyául, hogy mivel a jövő országgyűlésen a reformmunkálatok megvitatása előreláthatólag sok időt veend igénybe; nehogy az igazságszolgáltatás, mint különben országgyűlések idején történni szokott, oly hosszan szüneteljen: gondoskodnának eleve az ország rendei, hogy a törvényszékek mind a megyéknél, mind a kerületi tábláknál folyamatban maradjanak. A maga részéről viszont igéri a király, hogy a mult országgyűlésről felterjesztett, de el nem intézett sérelmek s kívánatokra nem késendik leküldeni kegyelmes válaszáat; s kívánja, hogy ezen gyűlés a törvényes három hónap alatt befejeztessék.

Az országgyűlés kitünőbb egyéniségei körülbelől ugyanazok valának, kik már az 1825-ki országgyűlésen is vitték vala a szót. A főrendek házában a főherczeg nádor elnöklete alatt az országbíró, gróf Cziráky Antal, által vezetett kormánypárti többség mellett, a szabadelvű ellenzék némi gyarapodásban tűnt fel: Batthyáni Fülep herczegen és gróf Illésházy Istvánon kívül tagjai közé számítá mind azon ifjabb főrendüeket, kik Széchenyi István zászlója alatt a reformok eszközzését óhajták. E felekezet vezérszónoka mindazáltal nem Széchenyi, ki, mint mondók, tervezett reformjainak könnyebb sükeríthetése végett, óvakodék a kormány s annak pártja ellen élesebb ellenzéket kifejteni, hanem báró Wesselényi Miklós lön; ki, hogy magának az országgyűlésre meghívó levelet eszközhessen, erdélyi jószágai mellé, Szatmár vármegyében, gróf Károlyi Györgytől szerzett meg egy részbirtokot. Széchenyi a vezéri szerepet, bár az különben, szellemi s államférfiui felsőbbségénél fogva, őt illeti vala, a mondott okból örömet átengedte Wesselényinek; kit egyébiránt arra más kitünő tulajdonai mellett tündöklő s nagy hatásu szónoklata különösen képesített. Tulajdonképeni pártvezérnek azonban Wes-

Az országos
rendek jele-
sebb egyénisé-
gei s hangu-
lata.

1830.

selényit sem lehet még neveznünk ez időről, miután saját képeni ellenzéki párt ezen országgyűlésen még nem létezett a főrendeknél, és Wesselényi maga is rendesen az alsó házi tagokkal tartá magán tanácskozmányait. Az ő igazat leplezetlenül kimondó, nyílt s bátor előadása s fényes magyar ékes-szólása eddigelé példátlan jelenet volt az udvar iránt hizelgő vagy legalább igen is kiméletes, deákul beszélő főrendek házában. Mellette felekezete még az élczes, szeszélyes beszédű gróf Andrássy Károlyt, Eszterházy Józsefet és Mihályt, Prényi Zsigmondot és Nádasdy Leopoldot számlálá kitünőbb tagjai közé.

Az alsó táblánál, hol most is Majláth György, királyi személynök tartá az elnökletet, a multhoz képest egynémi változás vala szemlélhető. Az 1825-ki gyűlés jelesebb tagjai közül néhányan jelenleg már kormányhivatalokat foglaltak el. Ilyen volt Bartal György, Somsich Pongrácz, Plathy Mihály, Szerencsy István; kik közül mindazáltal a három utolsó, mint a királyi tábla tagjai, jelenleg is részt vettek az országos ülések tanácskozásaiban; míg az első az udvari kanczelláriánál viselvén tanácsosi hivatalt, rendes szerkesztője lőn a kormánytól az országgyűléshez leküldött iratoknak. A mult országgyűlés többi vezérszónokai, mindannyian az ellenzékhez tartozók, név szerint: Nagy Pál, Ragályi Tamás, Pázmándy Dénes, Deák Antal, Balogh János, Bernáth Zsigmond, Bor-siczky István stb. most is jelen voltak megyéik részéről, valamint a főrendűek közül is Károlyi és Andrássy György grófok s báró Prényi Gábor. Ezeken kívül néhány új ifjabb követ is magára vonta a közfigyelmet, kik közül báró Vay Miklóst, Bezerédy Istvánt, Somsich Miklóst jelentékeny szerep várta a későbbi országgyűléseken. Nagy Pállal a szónoklat erejében leginkább vetélkedék Ragályi Tamás, ki ekkor fénye s népszerűsége tetőpontján, az idők szelleme miatt most óvatossabb Nagy Pálra is árnyat vetve, az ellenzék legerélyesebb s legfényesebb szónoka gyanánt ünnepeltetett. Ő Nagy Pálnál kevesbbé mérsékelte, vele több ízben ellenkező véleményben

volt; sőt, mi tán nem mindig tiszta forrásból eredt, őt a közönség előtt népszerűsétől megfosztani észrevehetőleg ügyekezett.

Azonban hevesebb ellenzést a kormány ellen nem fejtettek ki ezen országgyűlésen az alsó ház rendei, mi nem annyira a kormánynak 1825 óta alkotmányosabb eljárásában, mint inkább némi körülményekben találja megfejtését. Ezen országgyűlés nagyszerű eseményeknek volt tanúja. Megnyitását a párisi, befejeztét a lengyel forradalom előzte meg. Emenek az idő rövidsége miatt kevés vagy semmi befolyása sem volt ugyan a rendekre. De annál nagyobb lőn hatása gyűlésünk szellemére s lefolyására a párisinak, mely a Bourbonok idősb ágát megbuktatván és száműzvé, Lajos Fülep orleansi herczegben azok ifjabb ágát ültette a trónra, s a dynastiával együtt az alkotmány s kormány elveit is megváltoztatta. A demokratia diadala Párisban mély aggodalommal tölté el nálunk is mind azokat, kik, bár magokat szabadelvűeknek tarták, s tán egynémi reformokra is hajlandók valának; de e mellett ősi aristokratikus alkotmányunkat is, a nemesség minden kiváltságaival, előjogaival együtt épségben óhajták fentartani. Nem fog-e a demokratiai szellem, mely mindenfelé oly sebesen terjed, hozzánk is elhatni? És ha csakugyan befészkelné magát, mi lesz a nemességgel? Meg fog-e állhatni a kiváltságos ősi alkotmány? Oly kérdések, melyek önként támadtak a párisi hírek hallattára, s el nem fojtható aggodalmakat ébresztének nemességünkben, mely a demokratiatól, bár most kevesbbé iszonyú alakban ütötte fel fejét, mint a mult század végén, még mindig remegett. A szabadelvűség bizonyos nemét nem lehet ugyan eltagadni nemességünkötől; mert az mindig karöltve jár a szabadságszeretettel, mi nagy mértékben meg volt benne. De a szabadság fogalma nálunk még felette kevesekben tisztult meg annyira, hogy abban valami egyebet is lássanak, mint a végrehajtó hatalom mennél nagyobb megkorlátozását. És ez alig is lehetett másként oly államban, hol az alkotmányos szabadság eddigelé csak a vég-

1830.

rehajtó hatalomban tapasztalt ellenséget, melynek foglalásaitól alig képes magát megőrizni. Ezen alkotmányos szabadságot eddig csak a nemesség élvezte, s csak ő maga védte is a kormány ellen. Ezért volt oly féltékeny a maga kiváltságaira: e kiváltságok szerint mérlegelé a maga erejét a kényuralomra törekvő kormány elleni harcában. Csoda-e, ha aztán fogalomzavarában e kiváltságokat magával az alkotmányos szabadsággal azonosította? Csoda-e, ha azt hitte, hogy minden engedmény, melyet e kiváltságok rovására tenne, magát az alkotmányt gyöngítené? Most azonban egy új ellenséget látott maga ellen felmerülni a demokratiában, mely negyven év alatt már kétszer diadalmaskodott Franciaországban, kétszer forgatta fel a létező alkotmányt. Lehetetlen volt ugyan nem látnia, hogy a demokratia szinte és még szélesebb alapu szabadságra törekszik. De részint mivel a minden aristokratiának sajátos szűkkeblűségéből nem akart lemondani kiváltságos jogairól; részint mivel, még nem látván példát maga előtt, hogy a demokratiai elem valamely monarchiában állandólag fentartotta volna a szabadságot, magát az alkotmány szilárdabb védőjének hívé, mint az értelmi korlátozottsága miatt könnyebben kijátszható népet: már féltékenységből is ezen, a bécsi kormány által annyiszor ostromlott alkotmány iránt egyáltalában nem óhajtá hazánkra is kiterjedve látni a demokratiát. «Alkotmányunkat — így szóla egy alkalommal, e gyűlés folytában, egyebek közt Nagy Pál, — alkotmányunkat nyolcz száz év óta nem fenyegette akkora veszély, mint jelenleg. A tatárok és törökök elpusztították az országot; de abból önként vagy kényszerítve kitakarodtak pusztításaik után. Jelenleg azonban erkölcsi hatalom fenyeget bennünket, melynek iránya egyenes ellentétben van avval, mit nekünk a legszentebb gyanánt kell megőriznünk. Minden el van telve a demokratiai elvekkel; napról napra tovább terjednek azok, mint a tűzár, s aristokratiai rendszerünket is végromlással fenyegetik.» És ezt Nagy Pál mondá most, ki már 1807-ben oly nemes buzgalommal szólalt fel a nép

állapotának javítása mellett; ki, bár akkor a «non stultiset» féle gúnyszavakkal kényszerítettett elhallgatásra, az önző aristokraták nagy boszuságára, 1825-ben ismét szónoklatának egész hatalmával támogatá a nem-nemes osztályok ügyét. Igaz ugyan, hogy voltak már e gyűlés rendei közt is néhányan, kik annyi veszedelmet koránt sem láttak a demokrátiában, s kik azon aristokratiai aggodalmakra Ragályi Tamással és Borsiczkyval azt válaszolták: hogy, ha a népek iránya, közvéleménye ellentétben van alkotmányunkkal, hasztalan törekszünk azt fentartani; s mi más nemzetek előtt oly kecsegtető színben tűnik fel, hogy arra minden erejükből törekednek, az nekünk sem lehet oly igen ártalmas. Igaz, hogy találtattak már többen nálunk is, kik Széchenyivel úgy vélekedének, hogy éppen azért volt alkotmányunk annyiszor oly nagy veszedelemben, mivel sánczain belől kevesen, csak egy néposztály tagjai, védik azt; és csak akkor lesz minden megtámadással daczolható erejű szabadságunk, midőn abban a nép minden osztályai részesülván, mindnyájunknak érdekében lesz azt védelmezni: a rendek nagy többsége mindazáltal ezen egész országgyűlés alatt nem tudott menekülni a demokrácia félelmetől. Mi volt tehát természetesb, mint hogy ellene, mint közös ellenség ellen, szorosabban szövetkezzék a kormányhoz, melylyel 1825-ben már különben is kibékült, s mely azóta, többféle jelenség szerint úgy látszék, mindigre lemondott az alkotmányosság ellen folytatott harcáról? És ez volt egyik oka, miérthogy a rendek, bár egyébiránt e rövid országgyűlés alatt is elég alkalmuk volt volna kikötni a kormánynyal, szokásuknál sokkal engedékenyebbek voltak kívánatai iránt.

Volt azonban még más oka is ezen engedékenységnak. Közönségesen tudatott, hogy Ferencz király nagy bizodalommal viseltetik Reviczky főkanczellár iránt; s hogy ennél fogva mellőzván az alkotmányellenes német tanácsosok sugallatait, egyedül az ő tanácsával él a magyar ügyekben. Tudatott, hogy mióta ő áll a kanczellária élén, még az osztrák

1830.

titkos rendőrség befolyása is megszűnt az országra; s ha mi titkosabb tudósítások kívántatnak, például az előmozdítandó, vagy más egyéniségek iránt, azokat most a kancellár szerzi meg a magasabb hivatalokban lévő tisztviselők közbejöttével. E tudósítások most rendesen kedvezőbbek voltak az illetőkre nézve, mint az előtti, mi a kancellárnak tudatott be érdemül. De különben is számos bizonyítványait adá Reviczky a maga hazafias érzelmeinek az igazgatás ügyeiben; sőt az, hogy az 1825-ki országgyűlés után egy Bartal, Somsich, Plathy, Szerencsy s mások az ellenzék legkitűnőbb egyéniségei közül magas kormányhivatalokra neveztettek ki, nem hagyott kétkedni, hogy a kancellár egészen alkotmányos és a menyire lehet, szabadelvű szellemben akarja intézni az igazgatást. Erre mutatott az is, mi a protestánsok meglegedését eredményezé s jóakarátát vívta ki számára, hogy a protestáns ifjuságnak ismét engedelem adatott a külföldi egyetemeket meglátogatnia. A rendek tehát ezek s hasonlók által bizodalomra ébresztetvén a kancellár hazafias és szabadelvű érzelmei s nézetei iránt, szinte nem akarák vala neki megnehezíteni a kormányzatot; hanem őt inkább lehetőleg pártolva, a királylyal is éreztetni akarták, hogy midőn alkotmányosan kormányoztatnak, ők is hajlandók teljesíteni az udvar óhajtásait. Mások még ennél is jóval tovább mentek. «A magyar közdolgok némely vezetői s ezek közt Nagy Pál is, — mondja ennek jellemrajzolója, — az uralkodó hangulatában s környezeté egyéniségeiben kedvező alkalmat véltek találni, hogy a kancellár által a magyar érdekeknek az összes monarchia tanácsában és politikájában addig nem birt befolyást és nyomatékot szerezhessenek. E tekintetben azonban szükségesnek látták, hogy a kancellár, gróf Reviczky, a nemzet és különösen az országgyűlés által felkarolva, segítve s hatásában erősítve érezze magát; s egyszersmind az uralkodó is azonnal láthassa jó következéseit a magyar párt iránt tanúsított hajlamának. Innen van sok részben az európai események

által meghatott országgyűlés rendkívül óvatos magatartása.»¹⁾

A rendek ezen óvatos magatartása mindjárt az országgyűlés elején észrevehető volt azon tanácskozásokban, melyek a koronázat előtt az országgyűlési hirlap s utóbb a kir. hitlevél fölött folytak. A nyilvánosság szükségének érzete már oly élénken felébredt, hogy szinte lehetetlen volt mellőzni egy országgyűlési közlőny kiadásának szóba hozatalát. Igen természetes volt azonban, hogy e hirlapot senki sem akarta a censura bilincsei által megszorítva látni, melynek törvénytelenységéről egyező volt a rendek véleménye. De bár ennek következtében a sajtószabadságról érdekes vitatkozás fejlett ki; bár mindenki azon értelemben volt, hogy miután ez iránt semmiféle tiltó törvény nem létezik, a nemzet jogát kétségbe sem lehet hozni; s ennél fogva az országgyűlés ilyféle censurálatlan hirlap kiadását minden előleges bejelentés és engedély nélkül megrendelheti: a kormány iránti tekintetből mégis azt végezték, hogy a kiadásra vállalkozó a szokott módon szerezzen magának szabadalmat a kormánytól; s a rendek csak azon esetben fognak közbelépni s támogatandják a kiadót, ha a kormány az engedélyt megtagadná. Ezen eljárás kétségkívül igen fonák és hibás volt a rendek részéről. A felett, hogy következtetlenségbe estek, s a különben törvénytelennek vallott censurát közvetve elismerték, még czélt sem érhetének. Hasztalan volt minden szép beszéd a nyilvánosság és gondolatszabadság elvének fentartása mellett: a kormány, az e feletti kellemetlen viták újonnan szőnyegre kerültét meggátolandó, válaszáat a hirlap kiadására vállalkozott nyomdász folyamodására az országgyűlés végeig halasztá; mikor aztán hirlapra szükség nem lévén többé, a tárgyat a rendek sem kívánták ismét elővenni.

Nem kevesebb óvatosságot és engedékenységet tanúsítanak a rendek azon, hosszabban folyt vitatkozások alatt, melyekre

Országgyűlési
hirlap.

A hitlevél
felett viták.

¹⁾ Csengery Antal: Magyar Szónokok és Státuszférfiak. 13. l.

1830.

a királyi hitlevél nyújtott anyagot. Ez lévén az 1823-ki törvénysértő kormányeljárás után az első királyi koronázás, a rendek egy része hasonló események ismétlésének meggátolása végett a következő pontokat kívánta betéttetni a hitlevélbe: 1. Hogy a miniszterek felelősek legyenek; mi iránt, a régiebb törvények szerint, különben is kétségtelen a nemzet joga. 2. Hogy valamint az egyenes, úgy a közvetett adót is, különösen a sóárt, a törvények értelmében, csak országgyűlésen lehet meghatározni. 3. Hogy a papírpénz mennél előbb a törvényszabta jó vegyítékü honi ércpénzzel pótolassék. 4. Galiczia, mint mely a magyar korona jogczimén vétetett birtoklásba, az országba bekebleztessék. Végre 5. hogy az új király az országban lakjék; de atyjának életében, a kormány ügyeibe, a rendek megegyezte nélkül, ne avatkozzék. — A többség azonban nem sokára elállott mind attól, hogy e pontok a hitlevélbe felvétessenek; mind attól, mit némelyek kívántak, hogy azokból koronázás előtti törvényczikkelyek alkottassanak; és csak a főrendekkel, kik egy izenetőkben a nemzet jogát, mely szerint a koronázási hitlevelet a körülmények igényei szerint megváltoztathatja, tagadni látszának, folytatott még egy ideig heves vitát, melyben a főrendek végre is engedni kénytelenítették. A kormány iránt e kérdésre nézve is oly kiméletesek voltak a rendek, hogy ama feliratban, melyben kijelentették, hogy az 1792-ki hitlevelet változatlanul elfogadják, csak ezen egyetlen szóval: még ez esetben, adták értésére, hogy a hitlevél megváltoztathatásának jogát a jövőre épségben kívánják fentartani. Ferencz ez iránt most nem akarván vitatkozásba creszkedni, válaszában e pontot egyszerűen mellőzte; egyébiránt pedig megegyeztet jelenté ki, hogy törvény alkottassék, mely szerint az ifju király, bár koronázottan lépend a trón birtokába, köteles legyen országolása első hat hónapja alatt országgyűlést hirdetni; addig is, míg országlatra jutand, huzamosabban az országban fog lakni; de a kormányban atyja életében részt nem veend.

A koronázás ezután sept. 28-kán, a szokott módon, fényes

ünnepélyek közt hajtatott végre. Az ifju király a rendeknek ötven ezer aranyból álló koronázati ajándokát részben a roszt termés következtében inséget szenvedő felvidéki megyék lakosságának segélyezésére, részben a magyar akadémia pénzalapjának növelésére adományozva, akará emelni becsét koronázata emlékezetének.

1830.

A nemzeti nyelv ügye.

Galiczia bekebelezésének kérdése, — melyet a kormány aképen tétetett le, hogy a rendeknek a nádor által tudtára adatá, miképen ő felsége, az ország ebbeli jogainak megvizsgálása végett már kinevezett egy, magyarokból s a galicziai kormány néhány tagjából álló vegyes bizottmányt, — a magyar nyelv hivatalos használatának kérdését hozta szőnyegre. A rendek ugyanis a bekebelezés iránti kívánságukat egy magyar szerkezetű üzenetben tudatván a főrendekkel, ezek a nemzeti nyelv használatát illető intézkedéseket a jövő országgyűlésre akarták halasztatni. Csak két szó emelkedett fő uraink gyűlésében a nemzeti nyelv pártolására, Eszterházy Mihályé és Wesselényi Miklósé; de kivált ez utóbbik beszéde, mely szűz szónoklata volt az országgyűlésen, rendkívüli hatást okozott a hallgató közönségben, s egyszerre oly népszerűsége emelte a szónok nevét, minővel eddig csak Széchenyi dicsekedhetett. «Az anyai nyelv használata, mondá egyebek közt Wesselényi, kétségbe vonhatatlan joga minden nemzetnek. Ha a nemzet e természeti jogának gyakorlatában korlátoltatik, panaszokra fakad; ha fentartatik a korlátozás, keserű érzelmeket ébreszt a nemzet kebelében; ha a korlátozás elnyomássá fajul, ellenhatást támaszt, szintugy veszélyest a kormányra nézve, mint ártalmast következményeiben.... S várhatnánk-e egy atyai indulatu fejedelemtől, kit a patriarchalis erények példánya gyanánt ismerünk; a mi mélyen tisztelt nádorunktól, ki már egy egész emberkort fordít hazánk jóllétére; várhatnánk-e e tiszteletre méltó felső táblától egyebet, mint az ily hasznos előrelépésben való megegyezést?...» De e tábla tagjai kik, — mondani is szégyen, — a hazai nyelvet jobbra vagy

1830.

épen nem, vagy csak törve beszélék, nem indulának meg a nemes tűzű beszédre.

A főrendek e bűnös szenvtelensége erős kikeléseket vont maga után a rendek részéről. «Mindig a kormányt hibáztatjuk, mond egyebek közt Nagy Pál; a hiba pedig magunkban fekszik. Nézzük a királyi családot: öt hat tagja beszéli a magyar nyelvet, míg annyi a főuri család, melynek egy tagja sem érti azt. Uradalmaikat is németül kezeltetik, s az által számos ezer ifjut kényszerítenek a német nyelv tanulására, hogy magoknak hazájokban kenyeret szerezhessenek. Mindenek előtt szükség, hogy a közvélemény gyalázattal bélyegezze az anyai nyelv nem tudását. Emlékezzem-e a magyar színházra: miképen ügyekezünk néhányan a nyelv e közlönyét felsegíteni.... Elmenénk a nádorhoz is kikérni pártfogását. — «Én minden lehetőt megteszek, válaszolá ő; tegnap is jelen valék az előadáson; de önök közül, uraim, senkit sem láttam ott.» S mennyi a panasz íróink részéről! A legjobb magyar mű sem számíthat kétszáznál több vevőre. Senki sem olvas magyarul; a magyar könyveket por fedi a nyilvános könyvtárakban....» A rendek tehát ily beszédek által a nemzeti nyelv melegebb pártolására ösztönöztetvén, újabban is sürgették a főrendeket, hogy az üzenetek ezentúl magyarul folyjanak; minek következtében ezek azt tovább nem ellenzéék ugyan; kívánták mindazáltal, hogy az üzenet mellett a felirat javaslata ezentúl is deákul küldessék át hozzájuk.

Az eddigi tapasztalatok meggyőzték a rendeket, hogy a főrendek hazafiatlanságától csak folytonos hajtással s némi erőszakolással lehet valamelyes engedményeket kisajtolni a honi nyelv számára. Mihelyt tehát a kölcsönös üzenetek magyar szerkezetére nézve célzott értéket, sürgetni kezdék: hogy a királyhoz intézendő feliratok s a törvények is nemzeti nyelven készíttessenek; s miután a nemzet a maga nyelvének hivatalos használatát már negyven év óta követeli, az igazgatás minden ágai e nyelven intéztessenek; továbbá, hogy a készülöben lévő Ludoviceum hadi akadémiában tannyelvül a

magyar vétessék be; a magyar ezredeknél a vezénylet nyelve magyar legyen; miután különben is bizonyítja a tapasztalás, hogy leginkább a német nyelv divata s a német tisztek alkalmazása szegi kedvét ifjúságunknak a hadi pályától. De e kívánatokat még most nem sikerült keresztül vinni; s mindössze is csak a következő pontokat lehetett beiktatni a gyűlés végén megalkotott új törvénybe: 1. Hogy a kir. helytartótanács azon hatóságokkal, melyek hozzá magyarul irnak, szinte ezen nyelven levelezzen. 2. A főtörvényszékek a hozzájuk magyarul fölebbezett pörökben ugyanezen nyelven tanácskozzanak és szerkeszszék döntvényeiket. A kerületi tábláknál, a vármegyei, városi és egyházi törvényszékeknél, hol a magyar nyelv eddigelé nem volt divatban, ezen országgyűlés végétől kezdve, minden pereket lehessen nemzeti nyelven intézni; azon törvényszékek, melyeknél e nyelv szokásba még nem jött, tetszésök szerint vagy ezen vagy deákul folytathatván tanácskozásaikat. 3. A magyar nyelv tudása nélkül köz hivatalba ezentúl senki sem alkalmazható. 4. Ügyvédi oklevelet 1834-ki jan. 1-től kezdve csak magyarul tudó egyének nyerhetnek. 5. A magyar és határszéli ezredek s az országban létező hadi kormányiszékek a hatóságoktól hozzájuk intézett magyar okiratokat elfogadni kötelesek.

Az újonczok megszavazása.

A fő érdek, melyet a kormány ezen országgyűlésen szerencsésen keresztül vinni óhajtott, a királyi előadások 3-dik pontjában foglaltaték, melyben előadván, miképen a magyar ezredek oly annyira meggyérültek, hogy kiegészíttetésöket maga a nemzet hadi dicsőségének fentartása múlhatatlanul igényli, újonczokat kér a nemzettől. A rendek a fentebb elmondott hangulatnál fogva hajlandók voltak ugyan e tekintetben teljesíteni a kormány minden méltányos kívánatát; e jó alkalmat mindazáltal nem akarták elmulasztani, hogy ez uttal a nemzet régi kívánataiból is eszközöljenek ki egynémit az engedményeiben mindig oly szűk kezű kormánytól. A mult országgyűlés végén felterjesztett nemzeti sérelmek s kívánatok még mindig elintézetlenül léteztek: a rendek tehát kije-

1830.

lenték, hogy miután ezekre már negyven év óta hasztalan várják a kormány válaszát: most mindenek előtt ezeket kívánják felterjeszteni ő felségéhez. Sikertelen maradt a nádornak a király nevében adott azon ígérete is, hogy ő felsége a sérelmek mindnyájára kiadandja válaszát: ha a rendek a sérelmek előtt, vagy azokkal egyszerre tárgyalják az újonczokra vonatkozó királyi előadást s terjesztik fel végzésöket. A kormány ily nagy fontosságot helyezvén abban, hogy az újonczok kérdése elébb vétessék fel, nagyon is vilásogan elárulta, hogy annak megszavazása után könnyen túlteendi magát a nemzet kívánatain. A rendek tehát szilárdan tarták magokat; sőt többen most még azon erős hangu sérelmi feliratot is fel akarták terjeszteni, mely 1827-ben, a főrendi tábla ellenzése miatt nem juthatott a király elejébe; mit azonban, mivel utóbb a főrendek a sérelmek előleges tárgyalását tovább ellenzeni megszűntek, a rendek többsége sem pártolt. A sérelmek s kívánatok főbb pontjai, mik ennek következtében fölterjesztettek, im a következők: Dalmatia némely részei és szigetei, ugy szinte Erdély némely részei, különösen Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd és Kővár megyék és végre Galiczia és Lodomeria kapcsoltassanak vissza az országhoz; Erdély szorosabban egyesitessék az anyaországgal; a só ára, mint közvetett adó, a rendek megegyeztével még e gyűlésen szabassék meg; szüntettessék meg ama visszaélés, mely szerint a törvényszékek a magánosak régi pénzviszonyaiban a papírpénzek érték-leszállítása óta még mindig a törvénytelen udvari parancsok nyomán kényszeríttetnek ítéletet mondani; a magyar kir. kamara ténylegesen függetleníttessék a császári kamarától; a pénzügyek az országban a magyar kamara kezelése alá rendeltessenek stb. stb.

Azon kényszerűségbe mindazáltal most nem akarák a rendek helyezni a kormányt, hogy a sérelmekre adandó választól függeszszék fel az újonczok megszavazását; s mihelyt azok felterjesztettek, azonnal fölvették az újonczok kérdését. Azon óvatos magatartást s engedékenységet a kormány iránt,

melyet fentebb a diéta fő jelleme gyanánt emelénk ki, ezen legfontosabb tárgyban tanúsíták a rendek legvilágosabban. Nem hiányoztak ugyan a rendek tábláján néhány ellenző nyilatkozatok; elmondattott egyebek közt, hogy rendes hadpótlásra a nemzet, törvényeinek értelmében nem köteles, s az ezredekben támadt hiány a szokott toborzás által pótlandó; hogy a kormány maga az oka, ha toborzás útján nem kap elég újonczot; mert ez csak onnan ered, hogy a magyar ezredekben is német vezénylet divatozik; a tisztek, ellenére a törvénynek, nagy részben németek, kik a németül nem tudó legénységgel méltatlanul bánnak; hogy a német nyelv nem tudása miatt honosaink tizedességre sem igen emelkedhetnek; példa is hozatott fel, miszerint nem rég egy huszár ezredben több magyar megfosztatott tisztségétől, egyedül mivel újonnan kinevezett német ezredesök ellen panaszkodtak stb. De a rendek többsége mind ezek mellett is készségét nyilvánítá, teljesíteni az udvar kívánatát, mihelyt a szükség a kormány által indokolva kimutattatik. A szükség ezen indokolt felfedezését mindazáltal múlhatatlannak nyilváníták, szoros kapcsolatban lévén az a nemzet ama sarkalatos jogával, mely szerint a béke és háború kérdésének meghatározásában befolyással bír.

A főrendek azonban még ezen loyális nyilatkozattal sem valának megelégedve, és Cziráky országbiró indítványa szerint, minden előleges tudakolást és szükségkimutatást fölöslegesnek állítva, subsidium gyanánt egyszerűen megszavazandónak vélelék az újonczokat, kiknek számát a kormány egy kir. leiratban ötven ezerben szabta meg. Csak egy szó emelkedett a rendek üzenetének pártolására, Wesselényi Miklós ékesen hangzó szava. «A rendek által felhozott indokok, ugymond, felette fontosak. 1741 óta a hadpótlás rendes módja a toborzásból állott, mert a nemzet e terhet eleitől fogva elhárítá magától. A rendek úgy hiszik, hogy a hiány mindig eléggé fedezhető az e végre rendelt jelentékeny összeg segélyével; s a tapasztalás bizonyítja, hogy a toborzás, czélszerűleg intézve, a

1830.

czélnek teljesen megfelel. De ezen utósó időkben, fájdalom, annyi hiány csúszott be annak kezelésébe, hogy sükere, kivált a gyalogságnál, nagyon kétes. Nem tartják meg a beállottaknak tett ígéretet, és sokan, kik a lovasságba szegődtek, gyalogokká tétetnek. — De hiszen tulajdonkép nem is hadpótlásról, hanem inkább rendkívüli subsidiumról van itt szó; és e tekintetben nyíltan meg kell vallanom, hogy midőn a rendek ily fontos, a nép előtt pedig gyűlöletes ajánlatnál, hol nem gabonáról vagy pénzről, sem a követek saját életéről, hanem az adózók szabadságáról s véréről, mi itt pusztá áru gyanánt tekintetik, van szó, — ha, mondom, a képviselők e kérdésnél teljesen okulni kívánnak a szükségéről, mielőtt magokat nagylelkűeknek mutassák: csekély véleményem szerint, csak kötelességöket teljesítik, törvényeink szellemét, lelkiösmeretök szavát követik. Midőn csak a mi javainkat, a mi életünket veszi igénybe a haza, ám akkor alku nélkül mondhatjuk, fel, lóra, fegyverre! az alkotmány s a király védelmében. — A népek mozgalmái nem kifelő irányulvák, nem támadók; tőlök tehát nincs mit tartanunk. Ha létezik valamely veszély, az bizonyára saját keblünkben, a közvéleményben, a nép elégtelenségében volna keresendő. De nekünk, egy jámbor s békeszerető fejedelem s bölcs törvények uralma alatt, ily mozgalmaktól sincs okunk tartani».

A hallgató közönség megtapsolta a bátor szónokot; de a nádor, ki Wesselényi iránt ellenszenvvel viselteték, több csipős észrevételt tőn beszédére. Mondá egyebek közt, hogy «e beszéd, mely inkább tévutra vezetni, mint meggyőződést eszközteni képes, csak azt bizonyítja, hogy a jövevények, mivel közügyeinkről csak felületes ismeretekkel bírnak, téves elfogultságban élnek». A hazafias érzelmű, bátor gróf Andrássy Károly, e megróvást nem véle észrevétel nélkül hagyhatni, s akként nyilatkozék: hogy nem lehet azt jövevénynek nevezni, ha nem vett is eddig részt a magyar országgyűlésen, kinek elei már régóta szolgálták volt a hazát, midőn a fejedelmi ház a magyar trónra jutott. — A főrendek azonban

nemcsak minden további feltétel nélkül megszavaztatni kívánták az újonczokat; hanem még kétségbe is látszának vonni a rendek jogát, mely szerint ezek a kormánytól hasonló esetekben a szükség indokolását követelhetik.

A főrendek e nyilatkozata nem csekély ingerültséget ébresztett a rendek házában. Megmutattaték, hogy a rendek e jogukat nemcsak 1741-ben, midőn Mária Terézia személyesen —, s 1796-ban, midőn a kormány Spielman államtanácsos által fejté meg a nemzet előtt a körülményeket, melyek által hadi segély kérésére indíttatott, hanem számtalan más esetekben is gyakorolták. E jogot tehát kétségbe vonni nem lehet, bár hozhatni is fel példákat, névszerint 1807 és 08-ból, melyek szerint a nemzet önként lemondott e jog gyakorlatáról. De most annál inkább kell követelniök e jog fentartását, mivel, mint tapasztalják, a néhány esetben önként tanúsított engedékenységből veszélyes következtetések vonatnak le a nemzeti jog csorbulására. Alig történt ugyanis egy párszor, hogy a rendek, magoktól is meggyőződve lévén a segélyt igénylő körülmények súlyos voltáról, a szükség kimutatását nem igényelték: az udvar érdekeinek védelmében túlbuzgó főrendi tábla máris magát a nemzeti jogot vonja kétségbe.

A főrendek ezen, túlzóan udvari szellemének az lőn következménye, hogy míg elébb csak 27 szavazat 25 ellenében kívánta kimutatatni az újonczállítás szükségét: a többség most 33 szóra emelkedett 19 ellen; s végzéssé lőn, hogy e tárgyban a nemzeti jog védelmére egy erőteljes üzenet küldessék át a főrendekhez. Ezt azonban a kormány, mely ez esetben több alkotmányosságot tanúsíta, mint a főrendek, maga tette fölöslegessé. Ferencz király, a nádor önkéntes közbenjárására, megértvén a rendek kívánatát, gróf Gyulay Ignác horvát bánt, ki egyszersmind a főhadi tanács elnöke is volt, azonnal kiküldé, hogy az újonczállítás szükségét a rendek egy bizottmánya előtt részletesen indokolja.

Gyulay a felvilágosító adatokat a király nevében előadván, ötven ezer újonczot kívánt az országtól oly módon, hogy a

1830.

magyar ezredek pótlására 30 ezer azonnal, a többi pedig azon esetben állíttassék ki, ha az állam védelme ezt a jövő országgyűlés megnyíltáig szükségessé tenné.

A rendek többsége ennek következtében minden további ellenvetés nélkül hajlandó volt megszavazni nem ugyan a 30, hanem, a nemzeti jog kitüntetése végett, 28 ezer újonczot. A későbbre feltételesen kívánt 20 ezer megajánlására azonban mindjárt nem alakulhatott meg a többség; sokan veszélyesnek tarták, hogy a kormánynak, mely eddig mindig csak a maga érdekei tekintetéből hirdetett országgyűlést, ily előlegezés által alkalom nyujtassék hosszabb időre mellőzni az országgyűlést. A megyék fele ennél fogva szükség esetére nemesi felkelést akart ajánlani a 20 ezer újoncz helyett. Sőt Ragályival, Borsiczkyval és Baloggal némelyek már ezen gyűlésből megrendeltetni kívánták volna a nemesség felkelését, hogy az fegyverben kellőleg gyakoroltatván, a szabadság s alkotmány védelmére mintegy hasonmásává fejlődjék a francia nemzetőrségnek. Hogy ezen, a nemességre nézve különben oly költséges fölkelés eszméje a legkitünőbb szónokoknál is kivált a demokratia félelme miatt talált annyi rokonszenvre, nyilván kitűnt Nagy Pál beszédéből, melyet a novemb. 6-kán tartott országos ülésben mondott. «Megengedem, ugymond egyebek közt, hogy a királyt trónjának fentartása teszi eleve gondossá: de vajjon nekünk nincs-e még több okunk gondoskodásra, nekünk, mondom, elszigetelt alkotmányunkkal, melynek a mai Európában sem társa, sem védője nincs többé? Ismétlem, mit minap a nádor jelenlétében tartott tanácskozmányban mondék: ha az aristokratia a szükséges segélyt a kormánytól megtagadja, kényszeríti azt, hogy nyakára hágjon s a demokratiához forduljon. Ezt bizonyítja minden újabb forradalom: a trón fenmarad, de a kiváltságos rendek elmerülnek... Én annyira meg vagyok győződve arról, hogy a kormánynak mind az 50 ezer újonczra leend szüksége, miképen ma is az egész szám megajánlására szavaznék, ha a későbbre kívánt 20 ezernél sokkal czélszerűbbnek és neme-

sebbnek nem látnám a nemesi fölkelést». Utóbb mindazáltal, a főrendi tábla sürgetése következtében, a szükség esetére követelt 20 ezer újoncz kiállítását is elfogadták ugyan a rendek, de a következő feltételek mellett: 1. Hogy a király azokat ne a népszabadság ellen, külföldi forradalmakba való avatkozásra, hanem egyedül azon esetben szedethesse, ha a birodalom 1831-ki octoberig — a jövő országgyűlés határnapjáig, megtámadtatnék. 2. Hogy e 20 ezer újoncz a háború vége után azonnal haza bocsáttassék; a többiek szolgálatideje tiz évre szabtván meg. 3. Hogy, az 1791-ki 9-dik t. cz. értelmében, a magyar ezredeknek csak magyar születésű tisztek adassanak, kiknek fokozatos előléptetése a többi császári sereg tiszteiétől külön történjék.

Az újoncz-ajánlatot nagy meglepéssel ugyan, de az említett feltételek nélkül fogadta el az udvar; minek következtében ezek felett még hosszan folytak a vitatkozások. Különösen nagy hévvel szorgalmazák a rendek azt, hogy a magyar ezredekbe csak magyarországiak neveztessenek ki tisztekké; miben céljok nemcsak az volt, hogy a magyar katonaság a német, cseh s más külföldi tisztek gyakran méltatlan bánásmódjától, mi fiatalságunkat a hadi pályától mindinkább elidegeníti, megmentessék; hanem s leginkább az, hogy az alkotmányos ország hadserege a kényuralom alatt lévő többi örökös tartományok ezredeitől elkülöníttessék s nemzeti szellemben szerveztessék.

A cs. kir. hadsereg szervezete, kivált azon célra lévén irányozva, hogy benne az absolut fejedelmi hatalom semmi nemzeties érzelmek s tekintetek által nem gyöngített támaszát lelhesse, nem tagadhatni, felette sérelmes volt hazánkra nézve. Hogy a nemzetiség és alkotmányosság tekintetében ebből önként következő egyéb szempontokat mellőzzünk, — e sérelmes szervezetnek csak egy oldalát emeljük ki, mely a vitatkozásokban is mind a két táblánál talált szószólókra. Nem ritka volt az eset, hogy egyegy magyar ezredben tiz-tizenöt külföldiek is foglaltak el magas tiszti rangokat, kik magok

1830.

is elég őszinték voltak bevallani, hogy helyöket mások sérelmével foglalják el, s kik közül néhányan épen ez időben még a napi lapok által kiadott költeményeikben is avval dicsekvének, «hogy az ő hazájok serege minden idegen előtt el van zárva.» A sérclem honosainkra nézve annál fájdalmasabb volt, hogy ugyanazon ezredekben számos jól nevelt, feddhetetlen magaviseletű, s a hadi dolgokban is kellőleg felkészült ifju, nyolcz-tíz évig is, mint hadfi (cadet), altiszti rangban tespedt, nem ritkán kitéve oly jövevények méltatlankodásainak, kik érdemökre, képzettségökre nézve velök a hasonlítást sem állhatták ki. Mert, ha találtattak is ezen idegenek közt jeles egyéniségek; nem tagadhatni mindazáltal, hogy az ezredeknek jobbára idegen tulajdonosai sok oly külföldit is emeltek ezredeinkben tiszti rangra, kik e pályára csak kenyérkereset vagy kiképeztetés végett léptek, s például, mint huszár tisztek, még csak lovagolni is az ezredben tanultak. Ily jelenetek, minthogy gyakoriak valának, számtalan panaszra fakaszták honi ifjuságunkat, s csökkenték benne a kedvet hadi pályára lépnie. Hasonló volt hatása ama tapasztalásnak is, melyet Széchenyi István egy épen e tárgy felett mondott beszédében, önmagára vonatkozva, kiemelt, midőn előadá, hogy a magyar, bár mennyire tűnjék is ki hadi tulajdonai, készültsége s magaviselete által a hadseregben, magosabb tiszti rangra csak igen ritkán s nagy nehezen emelkedhetik.

Ilyenek lévén ezredeinkben a viszonyok, nem ok nélkül szorgalmazták a rendek, hogy a magyar ezredekben csak magyarok neveztessenek tisztekké. De süker nem jutalmazá törekvésüket. Hasztalan mondák el kívánatuk támogatására, hogy valamint honosaink nem óhajtanak a magyar ezredekben kívül másokban szolgálni: ugy méltán követelhetik, hogy a mi ezredeinkben se foglalják el a magyarok helyét idegenek; kik közül számosan még nem is született császári alattvalók, hanem oly hazának fiai, melynek seregébe semmiféle idegen nem fogadtatik be. Hasztalan adták elő, hogy a kívánatuk szerint egyneművé válandó magyar hadseregben a nemzeti

hősszellem még inkább ki fogna fejlteni, s így az erősebb támaszává lenne a trónnak és hazának mint most, idegenekkel kevert állapotában, jobbára idegenektől vezényelve s e miatt elkedvetlenül. Mind ezen s más hasonló, bizonyára fontos okok sükeretlenül hangzának el szemközt a kormánynyal, mely a hadseregben öntudatosan alapította meg e szervezetet, s a főrendek házával, mely kivált most, a demokratia rémeitől féltében, vakon pártolá a kormány szándokait.

Mennél hajlandóbbak voltak a rendek teljesíteni az újoncz-állitás tárgyában az udvar kívánatait, annál kellemetlenebb érzelmeket ébreszte bennök az, hogy a kormány, miután az újonczok megszavazva voltak, a nemzeti sérelmek és kívánatok ügyében intézett feliratra nagyobb részben kitérőleg válaszolván, az országgyűlés befejezésére már is határnapot tűzött ki. «Az 1791-ki 13-dik törvény szerint, — mond erre vonatkozólag, a nov. 27-kei ülésben, Nagy Pál — minden országgyűlésen, valamint a kir. előadásokat, úgy a nemzet sérelmeit is be kell végezni. És midőn mi az elsőnek megfelelünk, teljes jogunk van a másodikra is hasonlót követelni a kormánytól. Ime, előttünk vannak a sérelmek, melyeket már a mult országgyűlésen kellett volna orvosolni, és jelenleg ismét a jövő gyűlésre halasztatnak. Ezek egynémelyikének már századok óta ez a sorsa. Elegendőnek tartja a kormány, néhány jelentéktlenebb pontra valamelyes választ adni, s a többieket mellőzve, mihelyt az előadások tárgyalása befejeztetett, az országgyűlést azonnal felosztatja. Mi történnék, ha a kormány ezen eljárását mi is követve, az előadásokból csak egypár jelentéktlenebb pontot végeznénk el, a többire nézve pedig azon választ adnók, hogy felettök küldőinkkel majd tanácskozunk s a közelebbi, vagy éppen egy harmadik országgyűlésen adandunk rájuk választ? Megelégednék-e evvel a végrehajtó hatalom? A kötelezettség pedig teljesen viszonylagos. És azért én magát e kir. resolútiót tartom a legnagyobb sérelemnek. Ha valamelyik kormányzék ellen emelünk panaszt, alig várhatunk egyéb választ mint, «hogy az illető

A sérelmek és kívánatok ügye.

1830.

kormányzók meg fog elébb hallgattatni, s a tárgy maga a jövő országgyűlésre halasztatik.» Ez, uraim, törvénytelen eljárás. Nem a hatóságot, mely a maga törvénysértésének vagy önkényének mentségére könnyen találhat szép szavakat, kell meghallgatni; hanem az országgyűlésen szükség megvizsgálni s megítélni afféle panaszokat. És ha még oly dolgokra kerül a sor, melyek a kormány előtt nem kedvesek, akkor rendesen e választ kell hallanunk: «Ő felsége remélte volna» — vagy «kivánná» — s aztán egy kikerülő válaszszal elégítetünk ki. Általában feledni látszik a kormány, hogy az ország rendei nem kegyelemért esedeznek, hanem azt követelik, mihez jöhetnek.»

Az országgyűlés
víványai.

De bár ezek iránt a rendek minden további vitatkozásai s feliratai sükeretlenek maradtak; s bár a kormány, azon elvből indulva ki, hogy megfelel a törvény rendeletének, ha akár milyen resolútiót ad is a sérelmek s kívánatokra, csak hogy azokat válasz nélkül ne hagyja, — csodálkozását jelenté ki egy leiratában, hogy noha már nyertek választ, mégis újonnan irnak fel; — mire aztán a rendek azt felelték, hogy e csodálkozás bennök levertséget (consternatiót) szült. Mindazáltal némi becses vívmányt mégis eredményezett ezen országgyűlés. Nagy fontosságot helyeztek akkor az ország rendei különösen abban, hogy a koronázási hitlevél megváltoztathatásának elvét a kormányval elfogadtatták; mert ez által magát az alkotmányosságot látták megszilárdítva, miután a kormányzati elvek tekintetében a nemzet s uralkodó háza közti viszony minden koronázatkor megújítható s módosítható szerződés tárgyává tétetett. Továbbá nem csekély közjogi nyereségnek tartaték, hogy a kormány elismerte, miképen a hadpótlásnál a fenforgó szükségét kimutatni s indokolni köteles, s ez törvénybe is ígattatván, a nemzet befolyási joga a béke s háború kérdésének eldöntésére tényleg elismertetett; hogy a nemzeti nyelv a maga természetes jogának visszanyerésében egy lépéssel ismét előbbre haladt; hogy végre, midőn a két tábla közti üzenetek magyar nyelve

megállapított, a törvényjavaslatok, miket eddig a kormány organumai készítettek, a rendi tábla szerkesztésétől tétettek függők; mi nemcsak nagyobb terjedelmet s nyomatókat adott a rendek kezdeményezési jogának, hanem a törvények világos, szabatos, határozott értelmére nézve is nagy hasznúvá lett.

Megemlítendő még, hogy ez uttal merült fel határozottabban ama szükség érzete, s tétetett is az iránt indítvány, hogy az országgyűlések székhelye állandóan a nemzeti életnek s értelmiségnek mindinkább középpontjává váló fővárosba, Budapestre tétessék át; valamint az is, hogy Somsich Miklós, somogyi követ, a decemb. 16-kai ülésben első tette az indítványt, miszerint az országgyűlési költségeket, melyek eddig, a megyei pénztárból folyván, a tulajdonképen nem is képviselt jobbagyosztály által viseltettek, ezentúl kizárólag a nemesség hordozza. Ezen indítvány mely, egyébiránt most időhiány miatt bővebben nem tárgyalthatván, csak a következő országgyűlésen nyert eredményt, alkalmat szolgáltatott Nagy Pálnak szigorúan megróni három dolgot, mi valóban jellemzőleg bizonyítá, mennyire ügyekezett hajdan a nemesség minden adózási teher alól kivonni szűz vállait, s még annak költségeit is — miként a törvények nyelve az adózó népet nevezte, — a «misera contribuens plebsre» hárítani, miközvetlen neki, a nemességnek, vált előnyére, adott fényt vagy hasznót. E három dolog, miket Nagy Pál «aljas pizskosságnak» nevezni nem kételkedett, a következő: hogy a királyi testőrséget, melybe egyedül nemes ifjak vétettek fel —, az országgyűlési követeket, kik egyedül a nemesség által küldettek s kiváltképen annak érdekeit képviselték, s végre a megyei törvényszékek közbiráinak napdíjait, akkor is, midőn a nemesek pörei tárgyalattak, a paraszt, a nem-nemes osztály fizette. Ezen indítványból s a felette több követ által Nagy Pállal egybehangzólag tett nyilatkozatból világosan kitűnt, mennyire megváltozott már a nemesség jobb részének nézete ilyféle tárgyakban, s mily közönségessé vált a meggyő-

1830.

ződés, hogy a nemességnek, ha élni akar, le kell mondania ama kiváltságokról, melyek a jelenkor jog- és igazságfogalmaival többé meg nem férhetnek. Nagy Pál beszéde alatt szégyenpir borítá el számos követ arczait; s hogy legalább az országgyűlési költségek ki általi viseléséről új törvény az indítvány értelmében mindjárt nem alkottatott, oka csak abban keresendő, hogy négy nap mulva már vége szakadt az országgyűlésnek; a követek pedig utasítással ez iránt ellátva nem lévén, önmagoktól nem merték adóval terhelni küldőiket. Azt mindazáltal végzésül mondták ki, hogy a következő országgyűlésre oly utasítással jelenjenek meg a követek, mely szerint a kérdést mindjárt a gyűlés elején meg lehessen oldani.

Vallási
kérdés.

Csonka maradna vázolatunk ezen országgyűlésről, ha elmulasztanánk még egy tárgyat megemlíteni, mely egy részben utóbb annyira foglalkodtatá az európai politikai világot, s nálunk is oly heves és hosszú vitáknak szolgált anyagául. A vallás kérdését értem, mely e gyűlés végső napjaiban pendített meg először e század folytában törvényhozásunkon.

Az irlandi katholikusok emancipatioja Nagybritanniában pár év előtt nálunk is élénk örömmel üdvözöltetett minden felvilágosodottaktól, s alkalmat szolgáltatott több megyének, hogy utasításul adja követeinek az országgyűlésre: szorgalmaznák egy oly törvény megalkotását, melynél fogva a protestánsoknak Horvát és Tótországban birtoklási jog adatnék; továbbá törültetnének el a vegyes házasságoknál szokásban lévő kötelezvények a gyermekek katholikus vallásbani neveltetése iránt, mely kötelezvényeket, az 1791-ki vallási törvények szellemének ellenére, a helytartóságnak egy 1792-ben kelt rendelete hozott divatba, megengedvén a katholikus papságnak, hogy olyféle reversalist vegyenek a vegyes házasságot kötő felektől; s végre módosíttatnék az 1791-ki törvény ama rendelete, mely szerint a kath. vallásból más vallásra térni akarók eleve hat héti oktatás alá vettek, mi idő folytával többféle visszaélésekre szolgáltatott alkalmat.

Az indítvány Nógrád megye követei által ily értelemben megtétetvén, a rendek nagy többségétől helyesléssel fogadtatott, s a törvény sürgetése a nemzeti sérelmek s kívánatok közé vétetett fel.

A kathol. papság, miként előre látható vala, ilyféle törvény alkotását hevesen ellenzé. Meglepőbb volt Horvátország rendeinek azon szűkkeblűsége, miszerint, sejtven a kérdés előfordulását, utasításul adták volt követeiknek: hogy a tartomány municipális jogaira támaszkodva, minden olyféle törvény megalkotásának ellentmondjanak, mely keblökben a protosztásoknak birtokjogot biztosítana. A főrendek háza ennél fogva, bár ott is többen találtattak, kik a törvényt a rendek értelmében megalkotni óhajtották, s kik közt Wesselényi, a főpapság reactioját ostorozó, nagy hatásu, fényes beszédeiben a lelkiösmeret szabadságának első bajnokává avatta fel magát, — a következő országgyűlésre kívánta halasztatni a tárgyat; oly reményt fejezvé ki, hogy Horvátország rendei, a törvényhozáson nyilatkozó közvéleményről követeik által értesülvén, a jövőre kedvező utasítással látandják el képviselőiket. A nagy érdekkal felfogott kérdés ennek következtében, bár az alsó tábla többsége a főrendi tábla ezen válaszával különben nem volt megelégedve, mégis kivált azon okból, mivel az országgyűlés befejezése már a küszöbön létezvén, ez iránt egyességet eszközteni nem volt többé idő, a jövő országgyűlésre halasztatott. És ez volt első phasisa azon tárgynak, mely aztán több országgyűlés alatt oly szenvedélyes vitatkozásoknak szolgált anyagául.

Ez volt utolsó, tulajdonképeni tárgya az országgyűlési tanácskozásoknak; mert a mi a rendeket még ezentúl foglalkodtatá, az csak a törvények szövegének megállapítására vonatkozott. E, nem ritkán nehéz munkát, mely országgyűlési nyelven concertationak nevezteték, az országgyűlésnek egy bizottmánya a kanczellária egy kiküldöttségével összeülve szokta volt végezni. Most a concertatióban a koronázati hitlevelet s az újonczokat illető törvénycikkelyek szövege iránt

1830.

nagy nehézségek fejlettek ki; s a vitatkozások, melyek ezek következtében támadtak, a kormány szellemét még ezen, némileg megváltozott körülmények közt is, sokkal inkább jellemzik, mintsem hogy azokat némi részletességgel nem kellene előadni. A kanczellária, kabinet utasítással lévén ellátva, mind a két czikkelyre nézve vonakodott elfogadni azon kifejezéseket, melyekben épen a dolog lényege, a nemzet joga, az említett fontos közjogi elvek foglaltattak. Az elsőt illetőleg: miután a kormány a gyűlés folytában elismerte, hogy a koronázási hitlevelet, ha a szükség úgy kívánja, módosítani lehet, a rendek ezt a következő szavakkal akarták kifejezni a törvényben: «a kegyelmes hitlevél azon alakban adatván ki, melyben ez uttal a karok és rendek magok is megegyeztek.» Az újonczokról szóló törvényben a rendek, hasonlókép biztosítani akarván a nemzeti jogot, mely szerint annak meghatározása, vajjon szükséges-e vagy nem az újonczszedés, — más szóval: kell-e vagy nem háborút viselni? a törvényhozást illeti: világosan ki akarták fejezni a törvényben, hogy a király, midőn a hadpótlás szükségét kimutattatá, ezt a rendek törvényes és jogos kívánata szerint cselekedte. A kanczellária mindazáltal, négy napi vita után egyenesen kijelenté, hogy a rendek szerkezetének elfogadására nincs feljogosítva. Minthogy a rendek szerkezete a királyi resolútiók értelmével egyezőleg készült, oly színben tűnt fel a dolog, hogy a kormány most visszavonni szándékozik, mi-ben elébb megegyezett; s nagy ingerültség támadt a rendek között. Az összes törvényhozás vegyes gyűléseibe vitetvén át a vita, a rendek, Széchenyi, Wesselényi, Andrássy Károly s néhány más szabadelvű főrendiek által is támogatva, oly hévvel küzdének a nemzeti jogok mellett hogy, bár a főrendek többsége most is a kormány részére hajlott, ez végre mégis kénytelen lőn elfogadni a nemzeti jogoknak kedvező kifejezéseket. S így aztán az új törvények decemb. 20-kán szentesítettvén s kihirdettetvén, az országgyűlés bevégeztetett.

A követek küldöikhez hazaérkezvén, a megyei hatóságok

eddig szokatlanul élénk figyelmet fordítanak vala a követ-jelentési közgyűlésekre. Bár a követek, minden fontosabb tárgyra nézve, határozott utasítással szoktak volt felküldetni az országgyűlésre; mégis soha egy hatóságnak sem jutott vala eszébe, számot kérni a visszatért képviselőktől: vajjon utasításuk szellemében járultak-e a törvények megalkotásához? A követek tettek ugyan némi rövid, száraz jelentést az országgyűlés eredményeiről; de az jobbára csekély érdekű volt és semmi vitatkozást nem vont maga után. A benyújtott irományok, részint mivel a bennök foglalt tárgyak már különben is változhatlanul be voltak fejezve; részint mivel a közönség általában kevés érdekeltséget tanúsított az ügyek menetele iránt, — egyszerűen tudomásul vétettek. Most azonban a legtöbb megyében más szint öltének magokra e követjelentések. A megyék meggyőződván, hogy a követek utasításának csak úgy van jelentése, ha az valóban irányul vétetik a diétán: valamint nagyobb figyelemmel kísérik vala a pozsonyi tanácskozások folyamát, úgy most részletesebben számot kértek képviselőik sáfarkodásáról. És voltak megyék, melyek köveiteket szigorúan megrótták ama lágymelegségök miatt, melylyel a nemzeti nyelv használatáról alkotott törvény körül jártak el; ha bár ez azért történt is, mivel ez ügyet a rendszeres munkálatok tárgyalása idejére vélték halasztandónak. Még szigorúbban róvattak meg némely megyében a volt követek azért, hogy a mindjárt kiállítandó 28 ezer újonczon kívül, még a bekövetkezhető szükség esetére is megajánlották a másik 20 ezeret. Miként az országgyűlésen több követ, úgy most a megyék is veszélyesnek láták az ilyféle előlegezéseket oly kormány irányában, mely, önérdekét inkább szíven hordván, mint az ország haladását, könnyen kisértetbe jöhet, az országgyűlés egybehívását a törvényes időn túl is elhalasztani. Különösen méltó a megemlítésre, mi e tárgyra nézve Zemplén megyében történt, melynek egyik követe, Vay Miklós báró, a 20 ezer újoncz előlegezését a kormány kívánata szerint azonnal megszavazta, míg követtársa, Szirmay Antal, ezen aján-

---

1830.

latnak ellentmondott. A megye rendei Vay eljárását határozottan rosszalák s e gáncsot jegyzőkönyvbe is igtatván, kijelentették, hogy főrendűt nem választanak többé követőkül. Nem lesz érdektelen Zemplén e közgyűléséről megemlíteni azt is, hogy ezen alkalommal lépett fel ott először a tiz évvel utóbb mozgalmaink vezérévé lett Kossuth Lajos, azt fejtegetvén közfigyelmet ébresztett ragyogó szónoklatában: mily káros következményeket szülhet közjogi szempontból ilyféle újoncz-előlekezés.

Egyébiránt a megajánlott újonczokat számos megye, a régi, embertelen s káros fogdosás helyett, a törvénybe ugyan még nem igtatott, de országgyűlési végzés által ajánlott, sorshuzás útján kezdé kiállítani.¹⁾

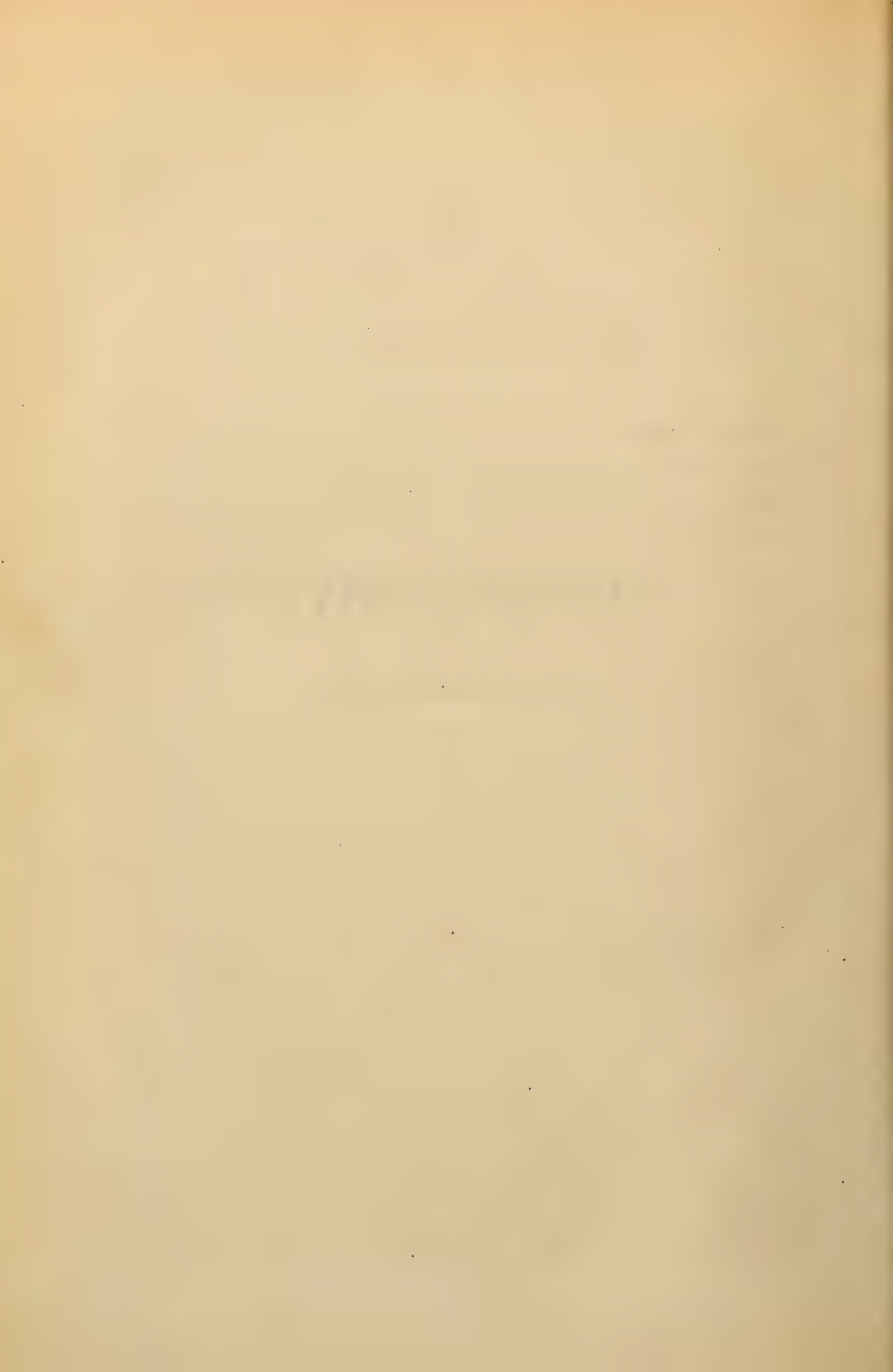
---

¹⁾ Ld. erről Kölcsény Ferencz jeles beszédét Szatmár megyében. Összes munkái VI, 55.

HARMADIK KÖNYV.

Az első reformi lépések.

ELSŐ FEJEZET.

A reformok előzményei.

Nagyon tévedne, ki a közszellemet s az erkölcsi mozgalom irányát, mely ez időben hazánkban uralkodó vala, vagy legalább azzá válni kezdett, egyedül az 1830-ki országgyűlés tárgyalásaiból akarná mérlegelni s megítélni. Azon jelentékeny változást, mely a honpolgárok míveltebb, értelmesebb osztálya nagy részének szellemében pár év óta végbement, ha tán sejteti is velünk egynémiben, de híven nem tükrözheti vissza ezen országgyűlés történelme. Egészen más téren mozgott ez, mintsem hogy a lefolyt tárgyalásokból teljesen feltűnhetnék a szellemi mozgalom, a közvélemény új iránya. E gyűlésnek sajátos, specialis tárgyai voltak, melyeknél túl menni senki sem akart, mivel a reformok eszközzésére szánt országgyűlés az 1831-ki octob. 2-kára már eleve ki volt tűzve. Ez volt oka, miérthogy a lefolyt országgyűlésen csak némely közjogi kérdések, s ezek is még mindig a régi, sérelmi politika szellemében, vétettek tanácskozásba. Most szintugy mint az 1825/-ki országgyűlésen, csak az alkotmány s nemzetiség biztosítása, némely kétségbe vont vagy meggyöngített közjogi elvek tisztába hozatala és szilárdítása, egynémely nemzeti jogok sérelmeinek orvoslata hozatott szőnyegre; mire nézve e gyűlést inkább ez elébbi folytatásának, mint a következő előkészítésének lehet tekinteni. E közjogi és sérelmi vitatásokkal mintegy befejeztetett az ó rendszer politikája, hogy a jövő

Tájékozás.

1831.

országgyűlésen egy újnak adjon helyet. A nemzet még nem hagyta el ugyan egészen a sérelmi politika terét; de már csak ritkábban s mintegy mellékesen lépett arra vissza, inkább csak azért, hogy emennek utjait egyengesse.

Ezen átalakulási csendes forrongásnak indult kor szellemét s irányát a lefolyt országgyűlésnél szabatosabban s hívebben tükrözik vissza egy részről a megyei közgyűlések, melyek ezen egész év alatt a legfontosabb reformi kérdések tárgyalásával élénken foglalkodnak vala; más részről a gyorsan szaporodó egyletek s azokban tartott vitatkozások, melyekben a közélet minden ágazatai szemlére vétetének; továbbá, a közügy iránt mindenfelé növekedő érdekeltség; a gyarapodó irodalom, mely a tényleg működni kezdett akadémiában hű ápolásra talált, s a sajtó bilincseinek némi tágulása következtében kissé szabadabban mozoghatván, néhány jelentékenyebb művet hozott napvilágra; s végre a lengyel felkelés ügyében a nemzet részéről történt egynémely fellépések. Körülbelől ezekben észlelhetők e kor fő mozzanatai az 1832-ki epochalis országgyűlés megnyitáig.

Rokonszenv a
lengyel felke-
lés iránt.

A juliusi francia forradalom, mely a Bourbon dynastia idősb ágát elűzvén, annak ifjabb ágát, az Orleans családot ültette Franciaország trónjára, két más országban ösztönözte a népeket fegyveres felkelésre: Belgiumban és Lengyelországban. Belgium, mely a bécsi congressus által Hollandiához kapcsoltatott, kormányának szűkkeblősége miatt feltámadván, Angol- és Franciaországtól, a be-nem-avatkozás elvének felállítása által, pártoltatva, rövid harcz után szerencsésen kivívta a maga függetlenségét. Lengyelországban, mely az I. Sándor czár által megalapított alkotmánynak többféle megcsorbitása miatt 1830 vége felé emelt fegyvert I. Miklós czár ellen, a következő év nagyobb részében nagy elkeseredéssel folyt a függetlenségi harcz. Azon barátságos viszonyok emléke, melyek a magyar nemzetet a lengyellel hajdan mind nemzetközi, mind szomszédi, kereskedelmi s más társadalmi tekintetekben szorosabban összefűzték; nem különben mint az

orosz kényuralmi hatalom közös gyűlölete, a két nemzet történelmének, törekvéseinek hasonlósága, — a lengyel felkelés iránt eleitől fogva élénk rokonszenvet ébresztének az országban. Az első ütközetekben a lengyelek által tanúsított hősiesség a Kárpátokon innen is lelkesedéssel üdvözöltetett. A grohovi és osztrolenkai ütközetek, melyekben az orosz hadak, daczára nagy számbeli felsőségüknek, sem birnak vala teljesen diadalmaskodni a hősiesség csodáit mívelő lengyeleken; a Dembe-Wielki és Iganie mellett vívott harczok, melyekben a megvert orosz seregek csak a lengyel vezérek által elkövetett hibák következtében menekülhettek meg a megsemmisüléstől, — a legőszintébb óhajtasokat kelték fel a magyarokban a szomszéd nemzet szabadságügyének végdiadala iránt. A vérmes reményűek nálunk is végvonaglásban láták már az idegen kényuralom hatalmát, s a közel jövőben biztosítva hívék a derék nemzet szabadságát az északi zsarnokóriás ellen; de az előrelátóbbak, a higgadtabbak nem fojthaták el magokban az aggodalmat a lengyelek jövője iránt, ha a túlnyomó erő ellenében külségelylyel nem gyámolíttatnak.

A magyar nemesség, ha érzelmeit követheti, minden áldozatra kész volt volna szomszédai segélyezésében; és titkon tett is e végett sokat, tett mindent, mit a körülmények közt tenni lehetett. Számos egyesek lopódtak át a határszéleken, azzal, mi legdrágább kincsök, életökkel, vérökkel áldozandók a szabadság szent ügyének, segélyezendők annak hősiek bajnokait. A magyar ezredek tisztei közül sokan kiléptek a szolgálatból, hogy karjaikat a derék szomszédoknak ajánlják fel; többen, kik a szolgálatot engedelemmel nem hagyhatták el, megszöktek zászlóik alól, a lengyelekhez csatlakozandók. Ezeknek példáját néhányan még a bécsi teréziai s hadi akadémiákban nevelt ifjak közül is követték. Mások pénzzel, fegyverrel, természetményekkel járulának a felkelők segélyezéséhez. Társulatok alakultak, a háború folytatására szükséges vagy hasznos szerek gyűjtésével s elszállításával foglalkodók. És ez nem vala könnyű feladat. A bécsi kabinet, az

1831.

európailag fenálló be-nem-avatkozás elve szerint, mindjárt a felkelés kezdetén közönyösnek nyilvánítá magát a hadakozó felek között; s hogy határai meg ne sértessenek, a mozgalom pedig Galicziába is át ne terjedjen: a határszélek hosszában őrsereget állított fel; melynek figyelmét csak nagy bajjal s ügyességgel lehetett elkerülni, hogy a szállítmányok rendeltetésök helyére juthassanak. Azok közül, kik az efféle segélygyűjtésével s átszállításával foglalkodának, legtöbb buzgalmat fejtett ki gróf Haller Ferencz, s minden szépet s jót hön pártoló lelkes neje.

Azonban érzé mindenki, hogy az ily magán forrásokból eredő segély csak a jó akaratot, rokonszenvet tanusíthatja; de jelentékenyebb lökést nem adhat az oly óriási hatalom ellen küzdő lengyelek szabadságügyének; s hogy az diadalt nyerhessen, országosan kellene segélyeztetnie. Számos megyéink tehát nagy buzgalommal tárgyalák ez ügyet közgyűléseiken. Megvetve a szűkkeblűek aggodalmas ellenzését, egyedül a szabadság s nemzeti lét, az emberiség s nemzetek közti solidaritás érzelmeitől áthatott lelkeik sugallatát hallgatva, számos megye rendei nyiltszívű, szabadelvű feliratokkal járultak a trónhoz, segélynyújtásért könyörögve az iszonyú nyomás alatt szenvedő szomszéd nép számára, mely annyi részvétre méltó elszántsággal védi magát idegen zsarnoka ellen. E feliratok a szabadságért epedő, humanus irányu újabb kori Európa legszebb, legérdekesebb aktái közt méltán foglalhatnak helyet. A nemes Bars, mely ez ügynek is élén áll, a többi vármegyét a lengyelek pártolására felszólítván, a királyhoz következő feliratot intézett:

Bars megye
felirata.

«Császári királyi Felség! Mig ezen, váratlan eseményekben dús korszak, szokatlan gyorsasággal egy rövid év keretébe szorítja, mit hajdan századok alig tartalmazának; és mi a minden valószínűtlenség daczára csodásan eredményezett sikert megindulva szemléljük: egy részről legbensőbb megnyugtatónkra szolgál ugyan, a szeretett hazát a fenséges uralkodó ház szerencsés csillagzata alatt, és a mi boldogsá-

gunkat nem kevesbbé mint Felséged trónját biztosító alkotmányos függetlenségünk paizsa alatt, mély békében látnunk; de lehetetlen mégis más részről, a hazánk határainál felriadt fegyverzajt s véres harczokat észlelve, nem szánakoznunk egy nemzeten, mely a szomszédság kötelékei, az általunk tőle vett s neki kölcsönösen adott királyok emléke, s maga ügyök igazsága által, — melynek érzetét nem fojthatjuk el sziveinkben, — részvétünket oly nagyon igénybe veszi; egy nemzeten, mely hajdan.... diadalmas fegyvereit a halhatatlan Lothringeni Károly herczeg, Felséged őse, fegyvereivel egyesítve, a Felséged remegő fővárosára kevélyen lenéző félholdat szétzúzta, s a kelet zsarnokát megalázva a Habsburgház fejedelmeinek a trónt, a népnek a szabadságot, hazánknak egy békésebb, boldogabb jövőndő reményeit visszaadta.

«Midőn mi e nagy jótéteményekről hálásan emlékezünk, s a népek változó viszontagságait, nem különben mint az események lánczolatát szemünk előtt lebegtetjük: a dolgoknak azon csodálatos változékonysága tűnik fel előttünk, mely, a népek viszonyait idő folytával átalakítva, helyzetöket gyakran ellentétekre vezeti, s majd a kért segedelmet megadni, majd az ajánlottat elfogadni, most a szomszédokat védelmezni, máskor a szomszédoktól védelmeztetni tanácsolja; és úgy találjuk, hogy a politika nehéz ösvényén a mult idők történelme a legjobb tanító, mely nemcsak a, bár különböző név alatt, szünetlen visszaforduló hasonló eseményeket, hanem egyszersmind az elődök balfogásait is előnkbe állítja. És valóban, ha mi az ozmán kapunak hajdani, oly nagy erőre növekedett hatalmát és a byzanczi császársággal folytatott harczait emlékezetünkbe visszaidézzük, lehetetlen nem látnunk azon hibát, hogy e birodalom, önmagára hagyatott; minek következtében a török fegyvere által megtöretve, a maga sorát reánk örökítette. — A hazának számtalan viszontagságai s az események hasonlatossága intenek bennünket, hogy ama, nem örökösödés, sem a népek szabad választása, hanem fegyverhatalom által a végtelenig növekedő, hozzánk oly közel

1831.

létező északi colossusnak valahára korlátokat vetni —, s míg a mi függetlenségünkért s fenmaradásunkért egykor rettenthetlenül harczoló Lengyelországnak hálánk köteles adóját lefizetjük, az által egyszersmind magunkat is védeni ügyekezünk; nehogy ha most a még ugyan le nem győzött, de a túlnyomó ellenséges hatalom által elborított lengyeleket magokra hagyjuk, unokáink egykor könnyen előfordulható hasonló veszélyben, ugyanazon ellenségeknek megfelelni képtelenek, keserűen megsirassák, hogy nem létezik többé Szobieszky.

«Mennél mélyebben át vagyunk hatva ezen érzelemtől, annál inkább kötelességünknek tartók,... megkérnünk Felségedet, hogy tekintetbe vévén a veszedelmet, mely a legmagosabb háza iránt annyi érdemet szerzett, nagylelkű lengyel nemzetet, bár páratlan hősiességgel, de egyenlőtlen erővel küzd s csak vég erőködéssel tartja még fenn magát, a változékony hadi szerencse fordultával kétségtelenül elérendi; tekintetbe vévén az észak felől minden szomszéd népet fenyegető veszedelmet: az országgyűlést azonnal kihirdetni, s míg ideje, a maga hű népével a lengyel nemzet sorsa felett tanácskozni —, s addig is ama, legújabbán kibocsátott rendeleteket, melyek ama csekély közlekedést is végkép megszakasztották, melyet a vámrendszer még fenhagyott, kegyelmesen megváltoztatni méltóztatnék. Kelt Aranyos-Maróthon, Szent-Benedek várában, 1831-ki máj. 3-kán és következő napjaiban tartott közgyűlésünkben. »

Pozsony megye felirata.

Barsénál még érdekesebb Pozsony megye felirata, melyben körülbelől ekként nyilatkozik: «Felbátorítva egy részről Felségednek az irántunk utósó országgyűlésünkön is tanúsított s hálásan fogadott atyai szeretete által; más részről támaszkodva törvényes alkotmányunkra, melynek újabbán is biztosított palladiuma alatt bátorságban élünk, — úgy hiszszük, csak határtalan bizodalomunknak fogja tulajdonítani Felséged őszinte vallomásunkat: hogy ama véres harcz, mely legközelebbi szomszédságunkban, Lengyel- és Oroszország közt oly

rendkívüli erőfeszítéssel vívatik, aggodalmunkat nagy mértékben felköltötte.... Akár északi környezetünknek gyors menetel megváltozott helyzetét tekintjük; akár a görögöknek nem rég, kivált orosz befolyás következtében visszanyert nemzeti lételét észleljük; akár végre országunk kebelében az északi kultus iránt mutatkozó ragaszkodást szemléljük: kénytelenek vagyunk.... meggyőződni, hogy, ha valaha, bizonyára most, midőn a lengyel nemzet vég erőködéssel küzd a maga szabadságáért, de az illető hatalmak közbelépte nélkül az egyenlőtlen harczt sokáig nem folytathatja, — elérkezett az időpont, melyben a jövő biztossága Felséged és e nemzet figyelmét teljes mértékben igényli.

«Nem akarjuk az indokokkal untatni Felségedet, jól tudván, hogy kiváltképen Felséged műve volt, hogy a bécsi congressus a lengyelek nemzeti lételét némileg helyreállította s biztosította. Ha ezt akkor az egyensúly fentartása kívánta: úgy e szükség még inkább létezik a jövőre, mióta az északi institutiokhoz s valláshoz oly igen ragaszkodó görögök önállásukat visszanyerték, s Oroszország egészen Erdélyig előretolta a maga határait. Múlhatatlanul szükségesnek tartjuk ennél fogva, erélyes közbelépéssel védeni a lengyelek nemzeti lételét, mely egészen önmagára hagyatva, a bukástól magát meg nem óvhatja. De már maga az emberiség is, melyet — mint a harcaiban kifáradt Németország s legközelebb Belgium és Görögország példái tanúsítják, a nagyhatalmak napjainkban különösen szívökön hordanak, méltán igényli, hogy a Lengyelországban rémitően növekedő barbár pusztításnak és vérontásnak valahára vége szakasztassék. Mennél nagyobb örömmel látjuk pedig, hogy Felséged erényei közt az embe-
riségre s igazságra törekvés a legkitünőbb:... annál inkább óhajtjuk, hogy Felséged annak, a lengyel nemzet pártolása által, a drága hazát s az egész monarchiát közelről érdeklő okokból, újabb dicső emlékét állítsa fel határainkon.

«Midőn ezen indokokhoz még ama súlyos aggodalom is csatlakozik, hogy a keleti cholera mely, miután egész orszá-

1831.

gokat megjárta, az orosz hadak által Lengyelországba, onnan pedig Galicziába már egészen a magyar határszélekig terjesztetvén, egész Európát pusztitással fenyegeti s csak a közönségesen óhajtott béke helyreálltával leend elfojtható: nem kétkedünk, hogy Felséged e tárgyat, a kormánya alatt lévő népek boldogságát óhajtó szívének sugallata szerint, oly fontosnak találandja, hogy arról e hű nemzettel tanácskozáván, gyors és erélyes elhatározást lásson szükségesnek; addig is pedig, nehogy az alkalom a kellő intézkedésekre elosonjon, a lengyel nemzetnek, mely iránti kötelezettségünket hálásan elismerjük, szabad és biztos lételét hatalmas közbenjárása által, a maga bölcsesége szerint fentartandja. Midőn ezért Felséged előtt alázatosan könyörgünk, kérjük egyszersmind, hogy természetnyelveink s gyártmányaink kivitelét, mire most jó alkalom kínálkozik, felszabadítani méltóztassék. Kelt Pozsonyban, 1831-ki jul. 4-kén tartott közgyűlésünkben. »

A bécsi kabinet politikája ez alkalommal teljes egybehangzásban létezett a magyar nemzet rokonszenvével s óhajtaival a lengyelek irányában. Bár az illető okmányok közzé még nem tétettek, úgy tudjuk mégis: hogy a bécsi udvar, daczára a még fenálló szent szövetségnek, — vagy mivel egy osztrák főherczeget óhajta vala ültetni az új lengyel trónba, vagy csak mivel aggodalommal szemlélé az orosz hatalom és befolyásnak magára nézve is több tekintetben veszélyessé válható növekedését, — nagy rokonszenvet tanúsított a függetlenségeért harczoló Lengyelország iránt. Metternich Kelemen herczeg, nemcsak szemet hunyva tűré, hogy a lengyelek, mennyire az európaiilag felállított be-nem-avatkozási elv engedi vala, Ausztriából fegyverrel s egyéb szükségletekkel titkon elláttassanak; hanem nyilatkozatokat is tett a francia és angol kormányoknál Lengyelország javára. Indítványa nem kevesebbet czélozott, mint Szobieszký hajdani független Lengyelországának helyreállítását; mit, ha diplomatikai uton nem sikerülne, a szoros szövetségbe lépendő Ausztriának, Francia- és Angolországnak fegyverhatalommal kellene eszközölni. Lajos-Fülep,

bár gondjait még új országának megnyugtatója s rendezése vette igénybe, hajólni látszék az indítványra, s bővebb értekezletbe ereszkedék a bécsi és londoni kabinettel; de lord Palmerston, ki Angolországban a külügyek élén állta, határozottan ellenzé a beavatkozást; mi ennél fogva nem is valósulhatott.

A dolgok ilyen helyzetében a bécsi kabinet is kénytelen lévén kerülni az orosz kormányval minden összeütközést: nekünk sem maradt más módunk segíyezni a lengyel ügyet, mely egyébiránt Dicbics tábornagy halála s Paskevicsnak az orosz hadak élére állta után mindinkább sietett veszedelme felé, — miént magán uton gyűjteni s nagy ügygyel bajjal csempészni át pénzt s olyféle szereket, mik a lengyeleknek hasznosak lehettek. De ezen, különben is nem annyira mennyiségök, mint a barátságos indulatnak s rokonszenvnek, melyből eredtek, őszintesége által becses gyűjtelékeknek is meg kellett szünniök a nyár vége felé, midőn a cholera-járvány terjedése nálunk is rémulést s aggasztó mozgalmakat idézett elő az egész országban. Midőn pedig népünk, e rettentő csapástól megszabadulván, némileg megnyugodott, a csaták zaja már rég elnémult a jobb sorsra méltó Lengyelországban; s a szabadságért emelt fegyverek villogását a győzedelmes zsarnok boszúostorának suhogása váltotta fel. A szabadság s nemzeti függetlenség szerencsétlen bajnokai, kik az orosz fogságtól menekülhetének, hazájok veszedelme után, jobbára ugyan Franciaországban, de némi részben nálunk is, keresésnek menhelyet. Kik a magyar földre léptek, a legszívesb, mondhatni, lelkeséssel határos vendégszeretetre találtak. Minden család szerencsésnek tartá magát, mely egyegy ily menekült keblébe fogadhatott. Vidéki nemességünk szinte verseng vala azoknak ellátásában. És bár a kormány, az orosz udvar előterjesztései következtében, nem örömet látá a vendégeket, mégis többen közölök állandó, új hazát nyertek a vendégszerető országban, testvérek gyanánt védetve, ha felülről netalán háborgattak, a megyei hatóságok által.

1831.

A cholera-
járvány.

A nyár vége felé, épen midőn a lengyelek hadi szerencsés-jének hanyatlása foglalkodtatá a közfigyelmet, mint említők, egy eddigelé ismeretlen, iszonyú nyavalya, mely néhány óra alatt a legerősebb alkatu embereknek is kínos halált okozott, az ugynevezett ázsiai cholera, kezdé pusztítani hazánkat. Köz hiedelem szerint ragályosnak tartván, senki sem kételkedék, hogy az orosz kormány által Lengyelország ellen küldött tá- táresordák által vitetett be e szerencsétlen országba, s onnan Galiczián keresztül terjedt át hazánkba. És valóban az e tar- tománynyal határos Zemplén, Sáros és Szepes megyékben mutatkoztak annak első jelei. Pár hónap mulva alig volt az országnak vidéke, mely egészen ment maradt volna e pusztító csapástól, mely aztán majdnem fél milliónyi népet vitt el ál- dozatul.

Midőn e nyavalya a következő évben Európa egyéb orszá- gait is meglátogatta, a nálunk szerzett tapasztalatok után, né- mileg már ismertetett annak természete, ismertettek óv- és gyógyszerai: és mégis, mily rémülést okozott az mindenütt, hol megjelent! Hazánk lévén első áldozata, nem csoda, hogy az ismeretlen kórság, mely a felett még rendkívüli dühösség- gel is pusztít vala, mindenfelé remegést, iszonyatot, zavart, sőt helyenként népzendülést okozott az országban. Magok a policialis és orvosi rendszabályok is, melyeket a helytartóság egészségügyi osztálya, a nyavalya ragályosságának elvéből in- dulva, kibocsátott, nevelték a köz rettegést, a zavart, a nép nyugtalankodását. E rendszabályok szerint a községet, mely- ben a kórság kiütött, őrvonallal kell vala elzárni s annak köz- lekedését a szomszéd vidékkel teljesen meggátolni. De mivel az ilyféle őrvonalak hetekig tartattak fenn, az élelemszállítás mulhatalansága miatt, kivált népesebb városoknál, az elzá- rást teljes szigorral nem lehetett végrehajtani. Nehogy tehát a ragály átterjedjen, korlátokkal ellátott helyek tűzettek ki, hol aztán a személyek s áruknak a kiszabott szerekkel gon- dos megfüstölése után, ment végbe a közlekedés. A postákon a levelek átlyukgatva és hasonlókép gondosan megfüstölve

küldettek tova, rendeltetésök helyére. Még a papságnak is oly utasítás adatott, hogy végükön meghasított pálczák segítségével szolgáltatassák ki az ur vacsoráját a haldoklóknak. És miután a kórságot az ország egészségügyi kormánya s vele együtt az e körül még tapasztalatlan orvosok serege is ragályosnak hirdette: ki kételkedett volna még annak valóságáról, kivált miután nem egy eset fordult vala elő, hogy némely családnak, melybe az magát befészkelte, valamennyi tagja áldozatul esett? És, miként a mirígyhalál idején történni szokott, barát barátot, rokon rokont kezd vala kerülni: nehogy kényszerítése, érintkezése által a borzasztó, szintoly kínos mint gyors halál fulánkját közölje a szeretett egyénnel, vagy vegye át tőle. Minden ház, s a mennyire lehetett, annak minden tagja elzárá, elkülönbé magát egyebektől, halálos félelmében. És csak a harangok folytonos kongása s a néptelen utczákon koporsókkal, vagy ezek híjában, zsákokba rejtett holt tetemekkel elrobogó szekerek zaja hirdette az elzárkózottaknak, hogy nem egyedül vannak még életben.

Ily lelki állapotban könnyen foganzik a képzelemben gyanú, és a gyanú szintoly könnyen válik hiedelemmé az elfogult kedélyekben. A helytartótanács a középponti orvosok tanácsa szerint némi gyógyszer is (Bismuthot) javaslott a hatóságoknak a nyavalya ellen. Több megye hatósága ennél fogva e szert, használata leírásával szét is osztatá a községekben. Történt azonban, hogy azok közül, kik avval éltek, többen elhaltak; mások ellenben, kik azt be nem vették, a nyavalyából felépültek. E jelenet elég volt arra, hogy némely vidék, különösen Zemplén és Sáros megyék, értelmileg különben is elhanyagolt, tót ajku népében oly gyanú s hiedelem terjedjen el, hogy az urak méreggel akarják kipusztítani a parasztokat. A hiszékeny nép e gyanúnak szívében helyt adván, midőn látá, hogy a nyavalya egynémely községben, kivált oly beteg közt, kik égető szomjukat víz itallal akarták enyhíteni, még dühösebben pusztít, majd azt is rebesgetni kezdé: hogy az urak, gyorsabban czélt óhajtván érni, a kutakat is meg-

Zavargások az alsó népsztyában.

1831.

mérgezték. Ilyféle hírek leginkább azon helységeekben kaptak szárnyra s találtak hitelre, melyeknek lakosai földesuraikkal viszályban léteztek, tőlök méltatlanabb bánásmódot tapasztaltak. És történetesen éppen azon megyékben pusztított legelőbb s tán legnagyobb mértékben is a cholera, melyekben régóta legtöbb s legalaposabb volt a jobbágyok panasza földesuraik ellen. Most tehát, a mérgezési hírek hallattára, a régóta táplált gyűlölet a nép felzajlott kedélyében kétszeres dühösséggel tört ki: az elcsábult, a dühétől elvakult nép e földesurakra és a mérgezést intézni hitt orvosokra s kiküldött megyei tisztviselőkre rohant; többeket közölök iszonyú kegyetlenséggel s keresett kínzásokkal végezett ki; eztlassu tűzön sütvén, amazt félig földbe ásva s megcsonkítva az éh- és szomj-halál kínjaira kárhoztatván, egy harmadikat tagonként, izenként vagdalván össze. Báró Eötvös Ignác, Abauj főispánja, kit a helytartótanács, e lázadások hírére, azonnal fegyveres erő által is támogatott kormánybiztosul küldé ki e megyékbe, kérlelhetetlen szigor s több bűnös kivégeztetése által hamar elfojtá ugyan a zendülést; de a gyanút s gyűlöletet uraik ellen nem volt képes kiirtani a jobbágyok szíveiből. Ez utóbb a törvényhozásnak lőn feladatává; melyet aztán csak az urbéri viszonyok igazságosabb, korszerűbb rendezése által lehetett megoldani.

A nádor és a
kancellár
közti meg-
hasonlítás.

Egyelőre, még ezen félelmes járvány-okozta zavargások alatt, egy sajnálatos viszály foglalkodtatá a kedélyeket, mely az ország két főhivatalnoka, a nádor és a kancellár közt fejlődött ki. József főherczeg nádor s Reviczky kancellár közt, mióta csak ez magas hivatalát elfoglalta, némi feszültség létezett. Ugy látszik, a nádor mást óhajt vala látni a kancellária élén, mi nem maradhatott titok Reviczky előtt; s a fejedelem kegyét nagy mértékben bíró férfiú nem hódolt mindig eléggé azon tekinteteknek, melyekkel a nádor, nemcsak mint főherczeg, hanem mint az ország legfőbb, magas helyét harmincz év óta érdemdúsan tartó alkotmányos hivatalnoka iránt tartozott; minek következtében a nádornak, kit Ferencz császár különben sem kedvel vala, befolyása még inkább csök-

kent a kabinetben. A nádorban e miatt természetesen mind nagyobb neheztelés támadt a kancellárra; a feszültség pedig a két főhivatalnokról a két kormányzékra is átszármazott, melyeknek ők állnak vala élén.

E feszültséget 1830 óta nem kevésbé öregbíté azon körülmény, hogy a nádor az országos bizottmányi munkálatoknak, kétségkívül csak azért, hogy azok a megyei hatóságok által minden tekintetben megvitattassanak, a lehető legnagyobb nyilvánosságot akarta megadni. E végett azokat kinyomtatattván, a megyéknek s városoknak feles számban küldötte meg, s a magánosoknak is könnyen megszerezhetővé tette. A nyilvánosság e pártolása csak dicséretére válhaték a nádornak; kivált ha meggondoljuk, hogy az 1792-ki reformmunkálatok több országgyűlés sürgetései után sem nyomtatattak ki s közöltettek a nemzettel. De másként vélekedtek arról a kancellár és hívei, oda magyarázván a nádor ezen eljárását, mintha általa az ő megbuktatásukat czélozná. Azt hitték ugyanis, hogy a nádor e nagy nyilvánosság által csak azért akarja hatványozni a politikai közszellemet, hogy a kancellárt a jövő, eleve is alkotónak hirdetett országgyűlésen megbuktassa a kabinetben; mely kényuralmi szelleméből még egyáltalában nem vetközött ki, a juliusi forradalom óta pedig, mely a demokrátiát a francia kormányra ültette, ettőli félelmében még idegenebbnek látszék az újításoktól, mint az előtt.

Ápolt-e a nádor magában ilyféle gondolatokat, az ügyre nézve egészen közönyös. Annyi bizonyos, hogy a meghasonlás a két államférfiu közt az év folytában valóságos viszálykodássá mérgesült el az általok vezérlett két fő kormányzék közt, a cholera tárgyában kibocsátott intézkedések alkalmával. Mi azonban e kormányzékek egymás közti viszonyaiban oly sok kellemetlenséget szült, a közügynek egyáltalában nem vált kárára; sőt mivel a viszály még azután is több évig fennmaradt, a szabadelvű haladási párt azt a maga, különben alig remélhető, megerősítésére zsákmányolta ki. Ügyesen felhasználván a két kormányzék több ízben ellenkező rende-

1831.

teit, majd az egyik majd a másik segedelmével itt is amott is sükert szerze a maga törekvéseinek; s míg ez által önmagában mind nagyobb bizodalmat —, működéseiben szilárdabb alapot, tekintélyt s mind számosabb követőket, menten növekedő kül s belterjert nyert vala.

A rendszeres
reformmun-
kák megvita-
tása.

A törvényhatóságok, hozzájutván valahára a negyven év óta szorgalmazott reformtervekhez, a magok részéről semmit sem mulasztának el, hogy azok kellő megvitatása által a javaslott átalakulás nagy munkáját szintugy a kor igényei, mint a haza szükségei s az Ausztriávali összeköttetésből eredő kivételes helyzet kívánalmai szerint készítsék elő. Mindjárt az év elején bizottmányok neveztettek ki, melyek e munkálatokat megvizsgálják s azokról a hatóságoknak véleményt nyújtsanak be. E bizottmányok nyílt ajtóknál tartották gyűléseiket, hogy mindenki ne csak megismerhesse e reformterveket, hanem, ha magában arra képességet érez, véleményét is szabadon nyilvánithassa a reformok módjairól. A bizottmányok, az eképen nyilvánult vélemények többsége szerint, minden tárgyra nézve kimerítő utasításokat készítettek a választandó követek számára; mik aztán a megyék közgyűlésein újabb megvitatás után állapítottak meg határozólag s több helyt ki is nyomattattak. A nyilvánosság e nagy mértéke által lehetett csak némileg pótolni a sajtószabadság hiányát, miszerint e reformtervek, mind a mellett is, hogy a censura a vitatkozást azok felett napi lapjaink s folyóiratainkban meg nem engedte, a közvéleménynek hű kifejezései legyenek. E mellett ugyan-ezen okból elfogadni s kellő figyelembe venni határozták a megyék mind azon iratokat is, melyek a kérdésben forgó reformtervek felett hozzájuk benyújtatnának. Az ország politikai s egyéb köz viszonyainak ily nagy nyilvánosságu tárgyalása nem is mulasztá el megteremni a jó gyümölcsöt, melyet másutt, a szabad sajtó mellett, a hirlapok szoktak érlelgetni: mindinkább ébredezett a közszellem; terjedt, erősödött a javítások, az újjáalakulás vágya; gyarapodott a haladás ösztöne. Mindenki mintegy felhivatva lévén közügyeink felett

ítéletet mondani, javaslatot készíteni, sokan találtattak, kik az alkalmat felhasználták; s ez hazafiságból, a közjóllét iránti érdekeltségéből, amaz hiuságból arra törekedék, hogy a bizottmányi vagy megyei közgyűléseken saját véleményét emelje utasító végzéssé a törvényhozásra.

Valamint az országos bizottmány reformmunkálatait különböző érzellemmel fogadták a külön megyék; — itt a többség azokat felette szabadelvűeknek, amott kevésbé radikálisoknak, a kor követelményeinek mértékét meg nem ütőknek tartván: úgy e megyei vélemények s utasítások is igen különböző szellemben készülének. A szabadelvű, sőt egyben-másban radikál irányu utasítás számra nézve jóval meghaladta ugyan az ó-rendszer szellemében készülteket; mivel azonban kételkedni sem lehetett, hogy a főrendek többsége is emezekhez csatlakozandik: a parlamenti harcz kimenetele egyelőre oly kétesnek látszék, hogy még azon kérdésre sem lehetett biztosan válaszolni: vajjon az országos munkálatoknak a két szélső vélemény közt körülbelől középen álló elvei szerint fog-e megindulni a reform, vagy a Széchenyi által kitűzött radikál irányban? Csak arról nem kételkedett senki, hogy a közelgő országgyűlésnek szervezőnek kell lenni, s hogy az, a feladat nagysága s a vélemények szétágazása miatt, igen hosszú leend.

A megyék követutatisításai, daczára azon általános izgatottságnak, melyet a lengyel felkelés iránti részvét —, s ama rémületnek és zavaroknak, melyeket a cholera okozott, a nyár végeig jobbára elkészültek; mert az országgyűlés határnapját a törvény octob. 2-ra tűzte ki. A kormány mindazáltal e körülmények közt, kivált mivel a járvány még nem szűnt meg mindenütt az országban, egy, sept. 16-kán kelt kir. leiratban tanácsosnak tartá a törvényhozás egybehívását a következő évre halasztani.

E halasztás által azonban csak nyert a reform ügye; nemcsak mivel a haladás kérdései azontúl is, hol egy hol más részletre nézve, még bővebb vitatás alá kerültek a megyei

A kaszinók
hatása a haladásra.

1831.

gyűléseken; hanem még inkább, mivel mennél huzamosabban foglalkodott a nemzet, úgy köz- mind társadalmi életében, a haladás kérdéseivel: annál inkább terjedt a szellemi mozgalom, öregbedett az újjáalakulás mellőzhetlen szükségének érzete, érlelődött a reformeszme, s növekedett mind számára, mind erkölcsi erejére, tekintélyére nézve a szabadelvű párt. Megbecsülhetetlen eszközzé váltak e tekintetben a társalgási egy-letek, kaszinók, melyek a Széchenyi által Pesten alapított nemzeti kaszinó példájára, s az ő folytonos ösztönzései következtében, már számtalan kisebb városokban is alakultak. A társalgás ezekben jobbára politikai kérdések körül forgott; melyek nem ritkán oly élénken vitattattak, hogy méltán kétség támadhat: nem adtak-e ezen társalgási körök, a bennök uralkodó fesztelenségnél fogva, mely a megye teremében szólni áttalló, gyakorlatlanabb szónokot is felbátorította s mintegy elragadta, a reformeszmék terjedésének még jelentékenyebb lökést, mint a megyék gyűlésein folyt tárgyalások? A kaszinók azzá lettek a gondolatcsere, eszmesurlódásra nézve, mi a vasut a közlekedés tekintetében. A szabad szó s vitatkozás már nem szorítkozott egyedül az évnegyedi gyűlésekre; folyt az minden nap, minden órában a társalgási körökben. Ha e vitatkozások, mivel minden fesz s előkészület nélkül folyhatának, nem viselték is mindig magukon az értelem bélyegét; de annál könnyebben vezethettek kölesönös felvilágosításokra. Ehhez járult, hogy e kaszinók mindegyike, alapszabályai szerint, több bel s külföldi hirlapot járatott s a jelesebb munkákból egyegy kis kézi könyvtárt gyűjtött. A nem régen még majdnem közönséges idegenség a nyomtatott szótól elenyészett; az olvasási, önművelési vágy terjedt; az európai eszmék s műveltség ismerete lassanként e körökbe is elhatott s foglalásokat tett. E külföldi lapok s könyvekből látni kezdé vidéki nemességünk, mely kiváltságaiban s a phisikai szükségletek pótszercinek bőségében elfogúlva, annyira szerette volt emlegetni, hogy extra Hungariam non est vita, — a nyugoti nemzetek mily roppant haladást tettek a köz

és társadalmi élet minden ágazataiban; mily nagy mindenütt a szellemi s anyagi mozgalom; miként rontatnak le mindenfelé a hűbéri rendszer mohos maradványai, hogy helyökbe észszerű, eleven, a kor szellemének megfelelő intézmények emeltessenek; mily óriási haladást tett a tudomány, művészet, ipar és kereskedelem mindenütt! Érezni kezdék, hogy csak Magyarország maradt hátra; csak itt csillámlik még keresztül a köz és társas élet ágazatain a középkori ódonszerűség szürke fénye; itt pang, tesped minden, egyaránt a szellemi s anyagi élet nyilatkozataiban stb. S mind ezt látva, érezve, lehetetlen volt meg nem győződniek: hogy lényegesen hibásnak kell lenni azon iránynak, mely szerint eddigelé csak a nemesi kiváltságokat védték, s csak ezek épségben maradjanak, mitsem gondoltak az állam s polgárisodás haladásával; a nemesi árnyékszabadság s kiváltságok birtokában, a közélet terén még a valóságos intézkedési hatalmat is kivétetni engedték kezeikből; és daczára alkotmányosságuknak, semmi nyomosabb befolyást nem birtak azon hatalomnak ellene vetni, mely az ország jóllétét, szabadságát s függetlenségét illetőleg, önkénye szerint intézkedett; s ennek következtében, mind a mellett is, hogy anyagi létök tagadhatatlanul erőteljes alapon nyugszik, oly szegények mindenben, mi az országra s annak polgáraitra áldást áraszthat, tetterőt, jóllétet, míveltséget fejthet! Ezeknek megismerése pedig már magában hordá a haladás csiráit.

Ezen, naponként növekedő önismeretnek s érdekeltségnek, e menten élénkülő szellemi mozgalomnak közepette pedig azon egyéniség, kinek ezen üdves változás nagy részben köszönhető vala, gróf Széchenyi István, sem maradt munkátlan. Őt, szintugy politikai iratai, mint dús sikerrel dicsekedhető vállalatai s kezdeményei következtében, már általánosan a maga fejének ismerte el, vezére gyanánt követte a haladási párt. Ő ugyan nem vett részt a megyék termeiben folyt tárgyalások s vitatkozásokban. Megyerendszerünk, mióta, 1823-tól kezdve, oly nagy erélyt fejtett ki a passiv ellentállásban, a kormány

1831—1832.

elleni kikelések és ellenzés állandó táborhelyévé lett, hol jobbra az ellenzék részére dőlt el a diadal. Széchenyi tehát, kinek lépteit, első fellépése óta, gyanus szemmel kísérte a kormány, nehogy ennek részéről egyéb törekvéseiben akadályokra találjon, nem akart szerepelni a megye teremeiben; s legfőlebb akkor szólalt fel Pest megye közgyűlésein, midőn az ott fenforgó tárgy vállalataihoz tartozott, vagy terveit közelebbről illette. De mennél inkább visszavonult a megyei élettől, melyet terveinek sikerülte miatt nem vehetett igénybe: annál nagyobb tevékenységet fejtett ki egy részről az egyesületi s vállalkozási téren, más részről az irodalomban.

Amarra nézve, a mellett hogy a már életbe lépett s egypár hajóval működni is kezdett duna-gőzhajózási társulat ügyeinnek virágzatra fejlesztését sajátos, ernyedetlen buzgalmával elősegíti vala, a mezei gazdaszat emelését is folyton szeme előtt tartá. Mindenek felett neki köszönhető, hogy a már 1827-ben biztosított lóverseny-társulat a következő évben Pesten nemzeti lóiskolát épített, állatmutatást intézett, az állatorvosok képzését, a lótenyésztést és idomítást elősegítette; 1830-ban «Állattenyésztő társaság» czímét vévén fel, munkálati körét az egész országra kiterjesztette, s két évvel később Pesten, egy «Köztelek» megszerzése által, az oly üdvösen működő «Gazdasági egyesületnek» vetette meg alapjait. Mind ezen vállalatok s egyesületeknek Széchenyi volt a lelke, miként a kezdeményezés is mindenben tőle származott. Híven azon elvéhez, hogy Budapestnek kell lenni minden szellemi s anyagi mozgalom középpontjának, 1832 elején egy új együletet alkotott, mely czéljául tűzte, az iker fővárosokat, nem kevesebbé azok disze s kényelme, mint a közlekedés, kereskedelem élénkítése végett, egy állandó hiddal kapcsolni össze. E tervhez azonban ő, miként alább jobb alkalmunk lesz elbeszélni, még egy nagy horderejű politikai elvet, a nemesesség hidvám-nemfizetési kiváltságának eltörlését, s a közjóérti adózásra való szoktatását is hozzákapcsolta.

De bár Széchenyi az ilyféle, saját terveire vonatkozó kér-

déseken kívül nem is vett nagyobb részt a megyék reformvitatkozásaiban, szelleme nem hiányzott azokból. A radikalismus, mely a haladási párt zászlóján kitűzve lobogott, egyenesen tőle, az ő irataiból vette irányát. A szabadelvű haladók az ő nézeteivel s indokaival küzdöttek a kiváltságosak, az ó-rendszer hívei ellen. A Hitel és a Világ eredményezte leginkább azt, hogy a haladási párt, az országos munkálatokban tervezett reformokat kielégítőeknek már nem találván, azokon túlmenni kívánt. E munkálatokkal természetesen Széchenyi sem lehetett megelégedve. Az ő reformeszméihez képest azok csak foltozások, s nem egy részökben fonák foltozások voltak; holott a viszonyok gyökeres változtatást követeltek. Ez birta őt arra, hogy az országgyűlés reformirányának előkészítésére egy újabb munkával lépjen fel. A Hitelben s Világban csak állapotaink fentarthatlanságát, csak a reform elutasíthatlan szükségét, s a főcélakat, melyekre újjászületésünkben eljutnunk kell, akarta kimutatni; s ha kijelölte is a reformok logikai sorozatát, azokat sem egész terjedelemben, sem rendszeresen nem fejtette ki; mert fő célja egyelőre az volt, hogy vágyakat, hajlamot ébreszsen a reformra. Most tehát, midőn a reform létesítését a törvényhozás megkísérettendő lészen, szükségesnek látá, a rendszeres munkálatok ellenében szinte rendszeres munkával lépni fel, melyben a kiindulási pontot s « a logikai egymásutánt, » átalakulásunk menetében szabatosan kitűzze a nélkül mindazáltal, hogy az országos reformtervek ellen polemiába ereszkednék. E munka, melynek épen e tekintetből Stadium

A «Stadium».

czímet adott, már 1831-ben elkészült. A censura előleg nem vetett akadályt kinyomtatásának; de a kormány, mely a már különben is oly élénkségre jutott reformtörekvéseket s azoknak radikál, demokrat irányát el nem fojtható aggodalommal kíséré, a munkát a nyomtatás alatt betiltotta. E rendszá-
bályban hihetőleg Reviczkynek volt fő része, ki attól tartá, hogy, ha a radikál irány az országgyűlésen diadalra vergődik: vagy honfitársainál vesztí el a bizodalmat, azon iránynak

1831—1832. ellene szegülni kénytelenítettvén; vagy a kabinetben kocz-káztatja befolyását s magas helyzetét, a rendek iránya felé hajólván. De bár kitől származott is a tilalom, a Stadium, néhány ív kinyomtatása után a sajtótól elmozdított, és csak 1833-ban, ekkor is külföldön, jelent meg.

Azonban, bár kellő időben nem nyerhetett is a könyv nyilvánosságot, még sem maradt az egészen ismeretlen az országgyűlés megnyitása előtt. A kinyomott néhány ívből, ha csak kéz alatt is, több példány forog vala a közönségben; s a munka tartalmának ismerete némileg a társalgási körök közege által is szétszivárgott. S ezért, bár e könyv csak az országgyűlés későbbi folyamának időszakában gyakorolhatta is közönségünkre a maga rendkívüli hatását, már itt meg kell avval némileg ismerkednünk.

A Stadium célja: kimutatni az első lépéseket, melyeket a nemzetnek újjászületése ösvényén mindennek előtt tennie kell; s e reformok halaszthatlan szükségéről s úgy az államra mint egyesekre áradandó hasznairól erős meggyőződést eszközteni a közönségben. Iránya, általában radikál ugyany nyira, hogy azt a magyar radikalismus kézi könyvének nevezhetni. Alapja, mint már a Hitelnek és Világnak, a hasznossági elv. Erős dialektikával bizonyítja be, hogy a reformok által anyagilag éppen azon kiváltságos osztály nyer legtöbbet, melynek előjogairól kell lemondania. Modora, általában izgató; röviden kimondván az elvtörvényt, annak halaszthatlan szükségességét az értelem és képzelem minden indokaival, csalhatatlan számok után az érzelmet megragadó virágos képekkel, diadalmasan bizonyítja be. És e modornak annál nagyobb lett hatása, mivel a kérdés megoldásának részleteibe nem ereszkedvén, a foganatosítás nehézségein könnyen átsiklik. Meg kell azonban emlitenünk, hogy e modor, mely a tárgynak csak fényoldalát adta elő, az újjáalakulási vágyat sokakban nagyon is felhatványozván, utóbb zavarólag hatott átalakulásunk csöndes, okszerű menetére; a nagy tö-

meget igen is sebes rohanásra ragadta s végetlen tervkovácsolásra csábította. 1831—1832.

A munka tulajdonképen befejezetlen; csak tizenkét pontot tűz ki első teendőkül, s ezek közül is csak a következőket fejtegeti bővebben: hozassék be a hitel emelése végett a váltótörvény; törültsék el az ősiség és fiskalitás; mondassék ki törvényül a nem-nemesek szabad birtokszerezhetési joga, s a haza minden polgárainak törvény előtti egyenlősége; a nem-nemesek választhassanak magoknak megyei pártvédet, ki a tagosítási és arányosítási pörökben érdekeiket a földesur ellen képviselje; a házi pénztár s az országgyűlési költségek terhének hordásához mindenki birtokaránylag járuljon; a fő közlekedési vonalak az országgyűlés által jelöltsenek ki, s létesítésükre és fentartásukra szinte mindenki egyenlőleg adózzék; a monopoliumok, más szavakkal a regálék (húsvágási, bormérési stb. jog), a czéhek és árszabályozások törültsenek el.

Miként e reformpontokból láthatjuk, Széchenyi gondosan óvakodék oly közjogi vagy igazgatási újításokat javasolni, melyek a kormánynyal összeütközésekre vezethetnének, s a reformot mindjárt eleinte megakaszthatnák. Ő mindenek előtt az anyagi jóllétet, a kiállítási erőt óhajtá emelni, s e végre is csak azon javításokat indítványozá, melyeket ellenzeni a kormánynak nem állhatott érdekében. Erre czéloz minden indítványa. Valamennyi közt, úgy látszik, maga is az ősiséget, a birtoklási jogot, a törvény előtti egyenlőséget, és a nemesség adózását illető javaslatai ellen sejté felmerülni a leg súlyosabb nehézségeket; ezeknek kivívására fordítá tehát fényes dialektikájának legnagyobb erejét. Csábító indokolással mutogatja a kiváltságosoknak, hogy minden egyes előjog feláldozása egyegy anyagi előnyt ad neki; minél fogva e reformokból sokkal nagyobb haszon áradand a kiváltságok birtokosaira, mint azokra, kiknek eddig semmi joguk, s kik csak az ó-rendszer buktaival nyernek azt.

A közös adózás elfogadásának elvére nézve azonban, egye-

1831—1832.

dül ilyféle izgatástól önmaga sem várt és — meggondolván, mily túlságos becsben tartja az adózási mentesség kiváltságát a nemesség hasonlíthatatlanul nagy többsége, — nem is várhatott sikert; és minthogy ez még is múlhatatlan feltétele volt az ország anyagi felvirulásának: más eszközöket is szükségesnek látott tehát mozgásba tenni, hogy e cél elérthessék. A nemesség értelmesebb részében nagy véleményváltozás történt ugyan ez iránt pár év óta; s mondhatni, hogy mind azok kik a radikál reformeszméket elfogadták, a közczélokra való adózás múlhatatlan szükségéről is meggyőződtek s attól nem is vonakodtak, mihelyt a közpénztár kezelése s mirefordítása a nemzet kezében annyira biztosíttatik, hogy arról az országgyűlésen számot kérhessen. De mivel az alsó nemességtől ennyi belátást s önzetlenséget remélni egyelőre nem lehetett; s az adózás kérdésének eldöntése még is nagy részben ennek szavazatától függött: más módot kelle találni az e körüli előítélet legyőzésére, melynél fogva az adózás elve más, közönségesen pártolt érdekhez köttessék, s egyszer elhatározatván, a nemesség változható akarától függetleníttessék; s a nemesség ekként fokenként szoktattassék az adózáshoz.

Egy ily mód fölfedezése s életbe léptetése foglalkodtatá leginkább ezen év folytában a fáradhatatlan Széchenyit. E módot ő mindenesetre olyképen kívánta előállítani, hogy az anyagi érdekeknek az ő tervei s kiindulási pontjai szerint válják emeltyűjévé. Említők már, hogy az ő eszméi ezen érdekek körül oda irányoztak, hogy a főváros a kifejlés lehető legmagasabb fokára emeltessék; ott pontosíttassanak össze a közlekedés minden főbb eszközei, az ipar s kereskedelem haladásának minden feltételei; egyesületek útján tétessék minden mozgásba, hogy Budapest gazdagsága, csinja, kellemei mennél előbb annyira növekedjenek, miszerint az minden tekintetben kényelmes, bájos lakhelylyé változzék, s ama számos gazdag családok, melyek eddig Bécsben vagy külföldön lakván, évenként milliókat vontak el az ország forgal-

mából, ottlakásra édesgettenessnek: szóval ő Budapestet valamint az értelmiség úgy az anyagi érdekek központjává óhajtá átvarázsolni, honnan felvilágosodás, vállalkozó szellem, s ezek nyomán gyarapodás, jóllét terjedjen szét az ország minden vidékeire.

1831—1832.

Ezen tervvel akarta ő szoros kapcsolatba hozni a módokat is, melyek által a nemesség adózás-elleni idegensége s elfogultsága lassanként legyőzessék. E végre alig foganhatott volna szerencsésebb eszme termékeny agyában, mint egy állóhidnak részvényes társaság általi építtetése Buda és Pest között. Ez mind a két célnak teljesen megfelelt. Egy ily állóhid a Duna hatalmas folyamán, mely eddig a jégtelen hónapokban csak hajóhid által volt megigázva, s melyen a jégzajlás a közlekedést a két város, sőt a két országrész közt hetekig, néha hónapokig megnehezíté s nem ritkán teljesen félbeszakasztá, — mind dísz, mind kényelem s kereskedelmi érdekek tekintetében nagy előnyöket ígért; és míg a fővárosnak, hogy az ország anyagi középpontjává emelkedhessék, első szükségei közé tartozott, egyszersmind alkalmas eszközül is szolgálhatott a nemesség nem-adózásának elvét lerontani, őt magát a hidon, kényelmes átszállásakor, fizetésre kényszeríteni s általában az adózás elvének elfogadására hajlandóvá tenni.

A budapesti
hidtársaság.

Az egyesület e hidterv létesítésére megalkotva, s annak pártolására az iker fővárosok emelkedését különben is minden módon elősegítő nádor is megnyerve lévén, Széchenyi azonnal megkezdte az előmunkálatokat, melyeknek egyelőre csak az volt célja, hogy a mű technikai kivihetősége kimutattassék; mi felett, tekintve a széles, erős folyamnak némely évben rendkívüli zajlását és jégtorlásait, sokan kételkedének. Ez iránt Széchenyi maga sem eléglé ilyféle nagyszerű művet még nem készített honi mérnökeink s építészeink tekintélyét, s az év folytában gr. Andrássy Györggyel Angolországba utazott, annak első rangu vízmérnökeivel értekezendő. Utazását sikerrel végezvén, a tervvel kapcsolatba hozott politikai

1831—1832.

elv keresztülvitele végett Pest megye közgyűlésein is megkezdé az izgatást, s reábirta a rendeket, hogy azt ne csak magok szorgalmaztassák követek által az országgyűlésen, hanem annak pártoltatását a többi megyéknél is eszközöljék ki. Egyszersmind pedig az ügy kellő megismertetése s érlelése végett, a tervről egy röpiratot bocsátott közre, nem mulasztván el abban figyelmeztetni a közönséget, hogy a költséges, több millióba kerülendő mű, csak részvényes társaság által nyerhetvén létesítést, közönséges vámfizetést vonand maga után.

Az ellenzék politikája.

Széchenyi ezen eszméjét is, mint általában minden reformterveit, vonatkoztak legyen azok egyedül anyagi javításokra, vagy, ezeknek valósíthatása végett, egyszersmind magánjogi reformokra, tetszéssel fogadta ugyan a szabadelvű reformpárt; de mind e mellett is teljes egység már ekkor sem létezett minden tekintetben e párt és Széchenyi között. Ő, mint a nemzetnek felébresztője s a meddő sérelmi politika teréről a haladás, újjászületés ösvényére vezérlője, mint a radikál reformok indítványozója, közhasznú egyesületek alkotója és, a haza felvirágzását célzó vállalataiban, a süker embere, oly népszerűségnek s köztisztületnek örvendhetett ugyan, minővel az újabb korban még soha egy fiát sem tisztelte meg a haza; de ő mind e mellett sem volt tiszta kifejezése a nemzeti szellem minden törekvéseinek. A biztosított nemzeti függetlenséget, a teljes valósággá vált alkotmányos kormányzatot ő is vágyainak s céljainak legfőbbjei közé számította ugyan; de mivel oly vérmes reményeket ő, a gyakorlatiasság és kivihetőség embere, nem ápolt magában, hogy azokat a közel jövőben valósítani lehessen: egyelőre csak a minden valószínűség szerint sükeríthető javításokat tűzte ki törekvései tárgyaiul. Ebben találjuk kulcsát, hogy Széchenyi a jelen körülmények közt semmi, vagy legalább a haladást egyebekben meggátolható, s csak súlyos küzdelmek által létesíthető közjogi reformokat nem indítványozott; ez oka annak is, hogy ő a megyei élettől visszavonult, s nemcsak az ellenzék vezéri szerepét nem igénylő

kezébe venni; hanem, hogy legalább az általa megpendített reformok létesülhessenek, még a kormányhoz is hajlandó volt simúltni, feltéve, hogy ez maga álljon a reformok élére. Ez időben nem egyszer hallák ajkairól barátai, hogy a nemzet jelenleg nem tehetne jobbat, mint ha egészen felhagyna az ellenzékkel s a kormány karjai közé vetné magát, hogy átalakulásának keresztülvitelére annak készséges közremunkálását is megnyerje.

Az ellenzék azonban, melyet az 1823-ki fájdalmas események s az 1825-ki szenvedélyes viták növesztének nagygyá, koránt sem volt hajlandó ilyféle engedékenységre. Volt ugyan ennek egy töredéke, mely részint a demokratia haladásban lévő elveitől féltében, részint azon körülménynél fogva, hogy még mindig bizodalommal viseltetett Reviczky kanczellár iránt, kimélni akarta a kormányt; de a többség, mely a kormánypártban még mindig az osztrák politikát látá képviseltetve, egyáltalában nem volt ily engedékeny; s úgy vala meggyőződve, hogy mind addig folytatnia kell ellenzékét a kormány ellen, míg az absolutismus a német örökös tartományokban is meg nem szűnik s a kabinet az egész monarchiában nem változtatja alkotmányossá a maga politikáját. És ezen iránynak, az 1830-ki országgyűlésen fellépése óta, több éveken keresztül Wesselényi volt tulajdonképeni vezére; kinek pályája ennél fogva mindinkább is eltért a Széchenyiétől. Politikája elveiről Wesselényi is irt ez időben egy könyvet, mely, bár a könyvvizsgálat részéről előleg akadályra nem talált is, szintugy mint Széchenyi Stadiuma, nyomtatás közben sujtatván tilalom által, csak 1833-ban, «Balitéletekről» czím alatt, jelent meg külföldön. Ebben ő a Széchenyi által kezdeményezett magánjogi reformokat kivétel nélkül pártolja ugyan; de kiindulási pontjai nem oly tiszták s radikálisok. A nemesi kiváltságokat, — bár keletkezésök iránt számos téveszmét hirdet, ¹⁾ ő is

¹⁾ Lehetetlen, például, nem mosolyogni, midőn olvassuk: «A bányákat, sőt, korona jószágait... a nemesség határozta, e végre önnönéből adta; azért ugy lehet venni, mintha annak jövedelmét esztendőnként adná... Iga-

1831—1832.

ostromolja ugyan, mint minden haladás akadályait; de e mellett a közjogok tárgyalásába is be-bemélyed; s nem csak fenntartatni, hanem lehetőleg szélesbítettetni is kívánja a korona ellenében az alkotmányos jogokat, s mind az ellen, miben a kormány ezen alkotmány szellemétől eltér, erélyes ellenzéket, s hol másképp nem lehet, a vis inertiae-t, a passiv ellentállást köti honfitársai szívére.

Mivel a közel jövőben semmi kilátás sem volt arra, hogy a kabinet a monarchia kormányának politikáját alkotmányossá változtassa: az ellenzéki párt itthon, a nemzet kebelében akart mennél erősebb védbástyákat emelni azon kényuralmi politika befolyása ellen, mely szerint a többi örökös tartományok kormányoztatnak; s melynek behatását hazánk, minden alkotmányossága mellett is, sajnosan érzé a pénz-, had-, kereskedelem-, közoktatás- és sajtó-ügyek igazgatásában. Ily védbástyát a megyei hatóságokban vélt birni s törekedett mennél inkább kifejteni az ellenzék. Ama körülmény, hogy az alkotmányt fenyegetett vihar hullámai 1823-ban megyerendszerünk ősz szikláin törtek meg, ezen institutiót a közvéleményben nemzeti létünk s alkotmányosságunk legerősebb védsánczává, biztosítékává avatta fel. És ezt, azon institutiók híjában, melyek a nyugot-európai államokban az újabbszerű alkotmányosság alapjai, minők a parlamentáris kormány, miniszteri felelőség, esküdtszékek, nemzetőrség stb. alig is lehet kétségbe hozni. Azon vis inertiae, azon passiv ellentállás, melynek működtetésére semmiféle más intézet nem képesebb, mint a mi municipális önkormányzattal bíró megyei hatóságaink, az 1823-ki tapasztalások szerint, teljesen megakaszthatta a a törvényes térről lelépett középponti kormányt. Az, ettől csak a törvény határai közt függő, a megyei közönségtől választott hivatalnokok, csak physikai erőszak által kényszerítve,

zán felvéve, az adót is a nemesség fizeti, habár más keze közöl foly is a kincstárba; mert az adó a parasztság által azon földek esztendei hasznából adatik, melyeket ő a nemességtől bir; már ha ebből adót nem fizetne, annyival többet adhatna s adna földesurának ».

teljesítették a törvénytelen parancsot. Sőt, ha a fegyveres erő közeledtére a tiszti kar hivataláról lemondott, miként Bars megye példája tanúsítja, még az erőszak sem vezethetett célra; s a kormánynak nem maradt egyéb választása, mint vagy visszatérni a törvényes utra, vagy az alkotmány ellen nyílt harcra kelni, melynek kimenetele mindig kétes.

Mi azonban csak más alkotmányos institutiók híjában vált, sajátságos körülményeink közt, független nemzetiségünk s alkotmányunk mentő deszkájává, a megyerendszer, azóta kedvező institutiójává lett a nemzetnek; min egyébiránt nem lehet csodálkoznunk. A parlamentáris kormány, a felelős miniszterium, minővel Angol- és Franciaország, Holland, Svéczia, Norvégia stb. birt, miként az 1830-ki koronázási hitlevél felett folyt élénk vitatkozások tanúsítják, ekkoron már nálunk is hön óhajtott intézmények voltak ugyan; de azoknak életbe léptetése, ha mégis valaha lehetségesnek látszott, csak oly igen messze jövőben borongott, oly valószínűtlennek tűnt fel: hogy az arra törekvést jelenleg még a legvérmesebb reményűek is időelőttinek, hasztalan erőparazlásnak tekintették. Egész hévvel ragaszkodott tehát a szabadelvű ellenzék a megyerendszerhez, mely passiv ellentállása által oly alkalmas gátat vetni a kormány törvénytelen szándokainak. Nem volt csoda e körülmények közt, ha a nemzet közjogi tekintetben is csakhamar túlbecsülni kezdte ezen institutiót; kivált miután néhány kitűnő férfiú, kik közéletünkben vezérszerepet játszanak, s kik közt Wesselényi¹⁾ és Ragályi Tamást kell főleg kiemelnünk, a megyei rendszerben rejlő vis inertia-re egy egész tant építettek; mely szerint azt egy különös országlati bölcsesség gyanánt hirdették, melyet a külföld nekünk méltán irigyelhet, s csak azért nem léptetett még magánál életbe, mivel nem ismerte. E nézet az ellenzék több tekintélyeitől pártoltatván, oly divatossá

¹⁾ Ld. például egyebek közt ennek « Balitéletekről » című munkájának 159 s köv. l.

1831—1832. lett, hogy a megye már nem csak az alkotmányos ellenzék főtáborhelyéül szolgált; hanem mindinkább összes átalakulásunk kiindulási pontjául is kezdett tekintetni. A megyerendszer erősítése, a helyhatósági jogok tágitása lőn az ellenzék egyik legfőbb törekvése; pártolásra ellenben semmi, különben bár mily szükséges, reform sem tarthatott számot, mely, a körülmények szerint, a megye hatósági jogait megszoríthatá.

E tant, a megyei rendszer fontosságáról, nem ugyan elméletben, de tényleg, azon gyakori élénk tanácskozások is segítettek kifejtetni, melyek 1831 s a következő évben, a rendszeres reformmunkálatok átvizsgálása alkalmával, a követek utasításainak elkészítése végett, a legfőbb nemzeti s alkotmányos kérdések felett folytak a megyéknél. Ezóta az országgyűlés sem volt egyéb, mint összpontosító visszhangja a megyéknek, melyek minden kérdésben csaknem a legapróbb részletekig határozott utasításban szabták képviselőik elébe a követendő ösvényt; az attól eltérő követet pedig visszahívták. Az irány e szerint minden, csak valamennyire is fontos kérdésben, a megyétől ment át az országgyűlésre, s nem ettől amarra: úgyhogy, ha az országgyűlést a nemzeti élet közép-pontjául tekintjük is, annak súlypontját mindinkább a megyékben találjuk. Ezek pedig nem elégték a Széchenyi által indítványozott magánjogi reformokat, s a rendszeres munkálatokban foglalt javításokat; hanem ezeken túl a sérelmek orvoslatát, az ország kormányzati teljes függetlenségének s más közjogi reformoknak valóítását is kívánták; s e tekintetben a rendszeres munkálatok közül is legelőbb a kereskedelmi munkálatot kívánták tárgyaltatni az országgyűlésen, hogy mindenek előtt az anyagi érdekeket elfojtó, sérelmes vámrendszer reformáltassék. Nem csekély lökést adott a megye e fontosságának azon hosszas viszály is, mely a két fő kormányzék, a helytartótanács és a kanczellária között, elnökeik, a nádor és kanczellár, meghasonlása következtében kifejtett: míg e kormányzések nem ritkán ellenkező rende-

leteikkel egymás tekintélyét aláásták: a megyék, majd az egyikre majd a másikra támaszkodva, mindinkább emancipálni törekedtek magokat a középponti kormánytól. Mindez kétségkívül csak később, s különösen az országgyűlésnek 1836-ban berekesztése után, nyilvánult ugyan szembetűnőbb módon közéletünkben; de az irány már ezen, a gyűlést megelőző, években fejlett ki, s az utóbb feltűnt jelenetek indokait csak ezekből lehet megfejtetni; sőt maga az 183²/₆-ki országgyűlés történelme is csak ezekből nyerheti teljes megvilágítását.

Mi előtt ennek elbeszélésébe fognánk, három eseményt kell megemlítenünk, melyek az 1832-dik év történelmének kiegészítéséül szolgálnak. Ezen évi márcz 1-jén telt be Ferencz császár s király súlyos viszontagságokkal teljes uralkodásának negyvenedik éve; mi most, midőn a nem rég megszűnt cholera járvány annyi ezreket ragadott ki az életből, annál szívélyesebb érzelmeket ébresztett alattvalóiban az agg fejedelem iránt, mivel a pusztító járvány idején is állandólag székvárosában maradt. Pest megye a nádor elnöklete alatt tartott egyik közgyűlésében elhatározá, hogy e tekintetből üdvezlő küldöttséggel tisztelegjen a királynál; mi a többi megyékben is visszhangra találván, — bár a távolabb megyék ettől felmentettek, mégis 34 megye küldöttségeinek, maga a nádor által vezetett, mintegy 300 tagja jelent meg, márcz. 5-kén, a trón előtt. A családi ünnepély némileg politikai színt nyert a király beszéde által, melylyel Pyrker László egri patriarcha-érsek üdvezlő szónoklatára válaszolt. « Vigasztalásunkra s örömünkre szolgál, — mondá egyebek közt, hogy... magyarjainkat is a bizalom, szeretet és hála érzelmei lelkesítik; mi nekünk annyival öröndetesb, minthogy ezen érzelmelek egy-szersmind legbiztosabb jelei, hogy ti... e nyugtalan időkben is, sikeresen fogtok a jövő szervező országgyűlésen mind azok elintézésében munkálkodni, mi titeket és hazátokat a csalékony elméletek káros befolyása s a belőlök származó zivatarok ellen megóvhat, nemzeti jellemeteket sértetlenül, tör-

1832.

vényes jogaitokat és szabadságtokat épségben fentarthatja, vagy a mik a még létező hibák megjavítására, a hiányok pótlására s a nagyobb tökély megalapítására szolgálhatnak. A magyarnak vele született tekintete s tisztelete régi alkotmánya iránt óvjon meg titeket azon veszélyektől, melyekkel az újítás kórsága s a külföld utánzása, — mi által magatokhoz s dicséretes elődeitekhez lennétek hasonlatanokká, mindenkor össze van kapcsolva. Nagyon tanulságos az reátok nézve, mi közel és távol, mellettetek és közöttetek történik. Arra int az titeket, hogy szorosan simúljatok a trónhoz s honatyai czélzatainkat, királyi gondjainkat s fáradozásainkat, miket javatok végett örömet vállalunk el, bizodalmatokkal támogassátok....» Hogy ezen intés által különösen a demokratiai tanoktól s elméletektől, melyeknek a rendszeres munkálatok megvitatása alatt a megyei gyűléseken mind több szószólói merültek fel, s melyek miatt tiltatott be Széchenyi és Weselényi röpiratainak nyomtatása is, — akarta Ferencz óvni az ország rendeit: az országgyűlés folyama utóbb minden kétségen kívül helyezte.

A másik esemény abból állott, hogy a magyar akadémia, miután alapszabályai még 1830-ban megerősítették, de tervezett első nagygyűlését a pusztító járvány miatt elhalasztani kénytelenítettett, azt végre ezen évi márcziusban tartotta meg. A zsenge intézet, melyben a nemzet oly régi óhajának valósulását üdvözölte, mindenekelőtt a nemzeti nyelv kifejtésére s művelésére fordítá gondjait; s e végett, a már Kazinczy Ferencz által oly szép sikerrel kezdett gyakorlati ösvényen haladva, mind a régi, görög s latin, mind az újabb európai irodalom honi nyelvünkön még hiányzó klasszikus műveiből tűzött ki számos jelesebbet fordításra; s egyszersmind az eredetileg kinevezett tagjainak számát is választás útján újabb erőkkal szaporitá. Az akadémia még ez évi szeptemberben megtartá második nagygyűlését is, melynek ünnepélyes közülését a főherczeg nádor is megtisztelte jelenlétével. Valóságos nemzeti ünnepély volt ez, melyben az intézet, a nagy számú

hallgatóság gyülekezetében, először osztá ki jutalmait; Kölcsey Ferencz pedig az elhunyt halhatatlan érdemű Kazinczy Ferencz felett nagy lelkesedéssel fogadott jeles emlékbeszédet tartott. A közönség által a honi tudomány és nyelvmívelés ezen ünnepélye iránt tanúsított érdekeltség biztos kezességet nyújtott az intézet által buzgó ápolás alá vett hazai tudományosság s irodalom haladására.

A harmadik esemény egy köz felindulást okozott merénylet vala V. Ferdinánd ifjabb király élete ellen, melyet egy Reindl nevű nyugalmazott kapitány, Badenben, aug. 9-kén, séta közben, magán boszúból követett el, melynek azonban, szerencsére, semmi komolyabb következménye nem lett.

MÁSODIK FEJEZET.

Az 1832²/₆-ki országgyűlés I. Ferencz haláláig.

Követválasz-
tások.

Az országgyűlés Pozsonyba, december 16-kára hirdettetett ki; s mihelyt a meghívó levelek a megyékhez érkeztek, azonnal élénk követválasztó gyűlések foglalkodtaták azok rendeit. A követválasztásban most már nem az volt az elhatározó indok, mi hajdan: hogy az szemeltessék ki a tekintélyesebb rendek közül, ki, talán mivel már máskor is járt el ily megbízatásban, a szokásokat Pozsonyban legjobban ismerte, az országgyűlési közönségben legterjedtebb ismerettséggel dicsekedhetett; arra ennél fogva legtöbb kedvet s vágyat nyilvánított; még kevesebbé az, hogy valamely gazdagabb egyéniség választassék meg, ki külsőleg legdiszesebben képviselhesse a megye rendeit. Az országgyűléshez, mely egyelőre alkotónak, szervezőnek tartaték, mindenik párt a maga legképesebb egyénét ügyekezett megválasztatni képviselőül: a reformpárt, hogy az ország középkori, elhanyagolt viszonyai valahára a korigények szerint átalakíttassanak; az ősi alkotmány kiváltságaihoz konokul ragaszkodó, sajátlagos nemesi párt embere, hogy amazok törekvései meghiusíttassanak, az ősi alkotmány pedig, a sérelmek orvoslata által, a kormánynyal szemközt, újabb biztosítékokkal szilárdíttassék. A kormány sem mulasztá el a megyei főnökök s egyéb ügynökei által befolyást gyakorolni a választásokra, hogy a maga embereinek szerezzen többséget, vagy legalább azon egyéniségek megválasztatását akadályozza

meg, kik hevesebb ellenzések által tűntették ki magokat. Azon csábítások, vesztegetések és szavazatvásárlásoknak, melyek utóbb oly botrányos jeleneteket idéztek elő, ezen időben s pedig a kormánypártiak részéről, merültek fel első nyilvánosabb példái. Gróf Keglevich János, barsi főispán, köz tudomás szerint, pénzen vásárlá a köznemesek szavazatait, hogy Balogh János megválasztását meggátolja. Néhány hazafinak, kik e vesztegetésekről idején értesültek, sikerült ugyan a köznemességet felvilágosítani s kijátszani a főispán fondorlatait; de ezen, ugynevezett «korteskedés» példája ezóta egyik s másik pártnál is mind több követőkre talált, míg végre valóságos mételylyé s veszélylyé vált közéletünkben.

Számos megye új esküformát is szabott megválasztott követei elébe, mely szerint azok magokat utasításaik pontos megtartására köteleznék. Ez által e megyék azon csábításoknak akarták elejét venni, melyeket a kormány az 1825-kí országgyűlés óta rendszeresen kezdett űzni, a kitűnőbb ellenzéki követeket címekkel, hivatalokkal ügyekezvén, s nem siker nélkül, a maga pártjára téríteni.

A december 16-kára Pozsonyba gyűlt követek közt több, már az elébbi országgyűlésekről ismeretes hazafiak neveivel találkozunk. Befolyásuknál fogva, melyet a tanácskozások s határozatok irányára gyakorolnak vala, a legkitűnőbbek ezek közül: a veterán Nagy Pál, Deák Antal, Pázmándy Dénes, Ragályi Tamás, báró Prényi Zsigmond, Bezeredy István, Borsiczky István, Balogh János, Bernáth Zsigmond, Somsich Miklós, Prónay János, Dubraviczky Simon, Niczky József, kik jeles szónoki tehetségeik, közügyekbeni jártasságuk, s egypárt kivéve, egyszersmind szabadelvű, ellenzéki szellemök s jellemszilárdságuk által, részben már az 1825-kí, részben a rövid 1830-kí országgyűlésen különböztették meg magokat. Azon követek közül, kik most jelentek meg először a törvényhozók soraiban, leginkább Kölcsy Ferencz szatmári, Beöthy Ödön bihari és Klauzál Gábor csongrádi követek vonták magokra a közfigyelmet.

A kitűnőbb egyéniségek.

1832.

A reformpárt, mely a megyei követek számában többséget alkotott, nem szűkölködék tehát jeles egyéniségekben; s mind a régibb, mind az új tagok közt többen találtattak, kik értelmi felsőségek, szónoki tehetségek s képzettségek tekintetében bármely európai parlamentnek diszére váltak volna: mindazáltal egy sem bírt közölök mind azon tulajdonokkal, hogy pártja által ellentmondás nélkül vezérnek ismertetett volna el.

Nagy Pál.

Nagy Pál, ki az elébbi gyűlések folytában ily szerepet viselt, régi befolyását ezen országgyűlés alsó házi tagjai közt nem tarthatta fenn többé. Ő ugyan még nem hanyatlott, még semmit sem vesztett lángszelleme hajdani erejéből: most is elragadá még hallgatóit, midőn akár a nemzetiségről, akár az alsóbb néposztály állapotáról s ennek javítása szükségéről szólott; de hatalma mind e mellett sem volt már a régi, követársai között. Ő ezen utolsó évek alatt nem haladt párhuzamban a radikalismus felé hajló reformmozgalmakkal; minek következtében a szabadelvűség fénykörét s avval együtt a többség bizodalmát is mindinkább elvesztette. Ő, a javítások legtöbbjeit nemcsak nem ellenzé ugyan; sőt egyike volt azok legbuzgóbb pártolóinak, egyike a nemesi kiváltságokból származott visszaélések legszigorúbb ostromozóinak: de az ő eszménye csak az ősi, aristokratiai, bár fattyukinövéseitől megtisztított, alkotmány maradt; ennek határain túl ő egy lépést sem volt hajlandó tenni, s a divatosakká válni kezdett demokratikus irányu, radikál reformeszmék benne határozott ellenzőre találtak. E miatt «politikai színváltozást vetettek szemére — ugymond jellemrajzának írója¹⁾ —; holott csak körül változott a világítás, melyben feltűnt. A szemüveg lett más, melyen keresztül bírálták; ő ugyanaz maradt, ki azelőtt volt. Alkalmas anyagot nyújtott a rövidlátóknak gyanúra azon körülmény, hogy csak kevéssel azelőtt neveztetett ki gróf Pálffy Ferencz zárgondnokának. E kinevezésben az apostasia jutal-

¹⁾ Csengery Ant. Magyar. Szónokok és Státusférfiak.

mát tekintették. ⁴⁾ Nem jutott eszökbe, hogy ha politikai működését Nagy Pál áruba akarta volna bocsátani, nem egy zárgondnoksággal kezdette s végezte volna hivatali pályáját. » De bár ezek következtében nem bírt is többé vezéri tekintéllyel, szava nem szűnt meg nagy nyomatéku lenni a tanácskozások többnemű tárgyaiban.

Valamennyiök közt tán Ragályi Tamás, a lefolyt két országgyűlésen Borsodnak hírneves követé, egyesített magában legtöbb oly tulajdonságokat, melyek egy pártvezérben megkívántatnak. De őt egy ideig kellemetlen körülmények tarták vissza székének elfoglalásától. Borsodban a kormánypárt a maga erejét annyira megfeszíté ellene, hogy a választásnál megbukott. Elmaradása országszerte sajnálkozást keltett az ellenzéki pártban; s e párt neki elégtételt s benne magának támaszt szerzendő, őt több más megyében beigtatá a követjelöltek közé. Szabolcsban, melynek első követé lemondott, nagy volt a remény megválasztatására: a megyei ellenzék egy értelemmel tűzte ki őt a szép pályára; és mivel kétség támadt, fog-e Ragályi meghívásuknak engedni, magok az országgyűlési rendek ellenzéki tagjai is felszólíták őt: ne utasítsa el magától Szabolcs bizodalját. Még Borsiczky is, ki vele a mult országgyűlésen párviadalra akart kelni, aláírta a Kölcseytől szerkesztett szép levelet. Ragályi azonban, reménye ellenére, Szabolcsban is megbukott. A kettős kudarczért két megye, Heves és Torna, egyszerre kívánt elégtételt adni az üldözött jelesnek, s mind a két megye követévé küldé őt. Azonban e kettős választás érvénye a kormánypárt által az országgyűlésen kétségbe vonatott. A Torna megyei választás ellen semmi kifogásnak nem lévén helye, a pártviszályoktól különben is megszakgatott Heves megyei választás törvényessége felett támasztottak kérdést. Az országos rendek többsége azt végezte, hogy ebben csak Heves megye maga lehet a bíró,

Ragályi
Tamás.

¹⁾ E balvéleményt ápolta felőle még a különben oly tisztán látó Kölcsey is. Ld. országgy. naplóját. Össz. Munk. 2-dik kiad. VII, 242.

1832.

s ha annak egy újabb közgyűlése a választást törvényesnek nyilatkoztatja, Ragályi követsége elismerendő; két megyének mindazáltal követe egyszerre nem lehetvén, ez esetben Heves vagy Torna közt választania kellend. Baj volt azonban, hogy a megyei viszályok miatt a kormány Hevesben, míg ügyeit egy kir. biztosság tisztába nem hozza, gyűlést tartatni nem engedett. Így aztán Ragályi csak Torna követéül lőn elismerve. Ő azonban annyira szívére vette ezen eseményeket, hogy aztán merő dacból a kormánypárthoz szegődött, s mint ilyen hatását egészen elvesztette.

Kölcsy
Ferencz.

Ha egyedül tudomány s ékesszólás, hazafiság és jellemtisztaság tehetnének ellenzéki pártvezért, úgy kétségkívül Kölcsy Ferenczben, kellett volna egyesülni a párt bizodalmanak. Egyike volt ő azon szent buzgalomtól lelkesített, hazafiságtól s honszeretettől lángoló férfiaknak, kik a közéletből kizárt, a nemzet elsőszülötteitől bűnösen megvetett, elhanyagolt nemzeti nyelvet, a század második tizedében, hű ápolásuk alá fogadták s éveken át elismerés nélkül, de mindig ernyedetlenül küzdve, szintugy a közönyösség s részvételenség, mint a pedans ó-ivadék epéskedései s üldözései ellen, azt megújították s reformálták; e mellett egy új irodalmat s olvasó közönséget teremtve, a lesülyedt, álomba merült, veszedelemnek indult nemzetiséget élénk, vidor életre ébresztették. Első rangu lyrai költő, legkitünőbb műphilosoph, mély értelmű, széles ismeretű tudós, mig lantjával bájolt s elragadt, műkritikáival, melyeket mélység s magas eszmejárat jellemzett, az irodalomban magát tekintélylyé emelte. De bár a művészetnek felkentje volt, azt ő még sem tekinté végcélnek, hanem politikai, társadalmi, nemzeti kifejlődésünk emeltyűjének. Szónoknak és státusférfinak született egyénisége, a mostoha korszak alatt, mely 1825-öt megelőzte, hazafias jellemének megfelelő tért a közéletben nem látván nyílani maga előtt, lánglelke a nyelvet, irodalmat ragadta meg, s az által ügyekezett ébreszteni az elsatnyult, tespedő nemzetiséget, mint egy szebb, dicsőbb nemzeti lét szükséges feltételét. Az

írói pályán is mindig az állam s annak felüdítendő élete lebegett végeczél gyanánt lelke előtt, mindenha azon függött tekintete. «Gazdaság és státustudomány, philosophia és költészet, szónokság és csillagászat, chemia és minden más egyéb — ugymond — csak egy bir belső becset, ha a való, meleg étellel viszonyba tétetik; ha sem egyes emberi elme játékos foglalatossága gyanánt nem űzetik, sem pusztán emlékező tehetséget ragyogtató butornak nem tekintetik; hanem a társaság kifejlési s haladási nagy körében él, mozog, s vagy egyenes tette változik, vagy jövő tettek kifejtésére s előhozására számoltatik ki.» Ezen értelmi iránynyal, mely által ő maga is nagy hatást gyakorolt az életre, nemzetének újjászületésére s nemesítésére, egy ritka gazdagságu lélek, a tudomány legtöbb ágaiban művelt elme és magas röptű szellem, mind evvel pedig egy, magános és nyilvános, emberi és polgári erényekben dús jellem párosult Kölcsényben. Nem ismerve önzést, csak a jóért, szépért, közhasznuért buzgott a tiszta lelkű férfiú. Szilárdságát, melylyel meggyőződéseihöz ragaszkodott, a haza és nemzet, szabadság és emberiség szent érdekeiért küzdött, sem a hatalom csábításai megrendíteni, sem a népszerűség tömjénye megtántorítani nem voltak képesek; ellenben a haza java s felvirágzása, a szabadság érdeke őt mindenha bármily fáradságos munkára s áldozatra készen találta. Jellemének egyaránt szeretetre s tiszteletre ragadó, ritka sajátságai közt azonban legkitünőbb ama szűzies szelidségű s gyöngédségű, ártatlan, gyermekded kedély; és épen ez, az élet küzdelmeinek tapasztalatlanságával párosulva, volt az, mi őt egy fegyelmezetlen s féket nem tűrő párt vezérévé, alkalmatlanná tette.

Midőn e szerény, magas, gyöngé testalkatu, tiszta alak, melynek fejét a munka már negyven éves korában letarolta, szelid arcát pedig a himlő félszemétől megfosztotta, szólni kezdett: mindannyiszor ünnepies csend, feszült figyelem álla be a különben gyakran zajgó teremben; mindenki egyelőre tudta, hogy a szónoklat egy remekét fogja hallani, melyben

1832.

művészi szépség és tisztaság, erő és melegség, a gondolatok magasztossága és az érzelem bensősége versenyeznek egymással. De szükségtelen egyelőre jellemzeni szónoklatát, történelmünk folyamában különben is kellend idéznünk egynémely beszédéből némi töredékeket.

A magános, elvonult, csak irodalmi munkásságnak szentelt életből 1829-ben őt is a cselekvényes élet zajába csalta ki az on eszmemozgalom, melyet Széchenyi a maga Hitelével előidézett. Szatmár megyében ekkor hivatalt vállalván, azontúl lelke lőn e megye köztanácskozásainak. Wesselényivel, ki e megyének tekintélye volt, szorosabb barátságot kötött, s vele, és a jogtörténetben nagy jártasságu, jeles politikai képzettségű Nagy Károly főügyésszel együtt, főfő részt vett a rendszeres munkálatok átvizsgálásában. Azon dolgozat, mely abból a követek utasításaul készült, s mely, az egész országban nagy hírre kapván, több megyének a teendő reformok iránti megállapodásában utmutatóul szolgált vala, az ő művészi tollából eredt. — Mily kedélyhangulattal jelent ő meg az országgyűlésen, élénken ábrázolja önmaga országgyűlési naplójában. E sorokban egész jelleme visszatükrözik a szép lelkű, gyermek kedélyű, szent akaratu, de tapasztalás nélküli férfiunak. «Ime, ugymond, ez a Haza, mely gyermekségem álmaiba, mely ifju és férfikorom érzelmeibe lángvonásokkal szövé szent képét; ez a Haza, melynek dicsőségeért meghalni oly régi s szép gondolata vala lelkemnek, s melynek háromszáz évi sebeit szívem alatt ezerszer érzém megújulni.... S te mit fogsz érette tenni, mit fogsz tenni most, midőn álmok helyett való pálya nyílik előtted? Lesz-e erőd létrehozni az ideákat, mik husz év óta borognak kebledben? Lesz-e bátorságod szembe szállni minden akadálylyal? Fogsz-e tűrni rettentést, jéghidegséget, hálátlanságot és félreértést?... De fogsz-e ostromot is állani a kisértetek között?.... Fogsz-e szél és hab ellen küzdeni, ha minden elhagy, ha bűnnek mondatik, a mit angyalod kebled mélyén sugall, ha minden való és jó, minden szép és nagy legyőzvetve sülyedez? Oh, jól érzem én, mit és

mennyit kellene tennem. Te pedig ott fenn, vagy itt benn, ki mind eddig tisztán megőrzéd e kebelt, adj segédet mind végiglen!» És e segély nem hiányzott, e kebel tiszta maradt, megpróbáltatásaiban is, mind végiglen. — Országgyűlési jegyzővé választatván, a legszebb s legerélyesebb üzenetek s feliratok az ő tollából folytak.

Miután a kormánypárt, oly nagy erőködéssel, de mégis sikeretlenül törekedék meggátolni Balogh János követté választását, azt lehetne gondolni, hogy pártja benne a maga vezérét tisztelte. Az igénylet, a vágy erre talán nem is hiányzott Baloghban; de hiányzott az értelmi felsőség, a magasabb státusférfini képzettség. Őt különösen az 1823-diki események, melyekben híres atyja mellett némi részt már ő is vett, s legújabbán főispánjának a követi választáskor ellene irányzott törekvése juttatták népszerűsége. De egyéniségében is több volt a felöltő, mintsem hogy a közfigyelem őt ki ne emelte volna a nagy tömeg közül. Külséjére nézve legszebb férfia volt az országgyűlési közönségnek; mi őt a nők előtt, kik közül már többen nagy buzgalommal kísérték a közügyeket s jártak el a gyűlésekre, nem hagyhatá észrevétlenül. De a hallgatóság nagyobb részének is, melyet különösen az országgyűlési ifjuság alkotott, kedvence volt ő, nem kevesebbé heves, korlátokat nem ismerő, szabad szónoklatai, mint általában gondolkodásmódja s a gyűléseken kívüli magaviselete miatt. A nagy urak iránt ő mindig nagy büszkeséget tanúsított; míg a hasonlók iránt nyájasság, az ifjuság iránt kedves kereső leereszkedés jellemzék magaviseletét. Társaságban nagy urnál soha, még a személynöknél sem jelent meg. A demokratia s a republikanismus iránti hajlama, miben a végletekig ment, nem kevés negélylyel volt keverve. Fiának már hét éves korában a következő katechismust tanítá be: «Ki volt az első ember? — Washington. Melyik a legjobb kormányrendszer? — A köztársaság. Mi vagy te? — Demokrata.» Épen e negélyezett szabadelvűség, mely beszédeit is jellemzé, kapcsolatban virágos, folyékony előadásával, férfias szép hang-

Balogh János.

1832.

jával, tette őt a karzatok kedvenczévé. Jellemében mindazáltal hiányzott a valóság és szilárdság. A későbbi években elárult színváltoztatása s a keresett kormányhivatalok, mire őt az erőn túl feszített fényűzés okozta eladósodás indította, megfoszták őt minden népszerűségtől, melylyel még ezen országgyűlésen diesekedhetett.

Beöthy Ödön. Egy későbbi országgyűlésen annak egy tagjáról ezt írta egy német költő:

« Láttalak, lelkes oroszlán, s az isteni
Szikrát látám, szemedből fényt lövellve,
Dörgő szavad hallám, s látám emelve
A szíveket körüléd átmelengeni. »

És az alacsony, de izmos termetű, rövid nyaku, kerek, piros arczu, apró, de szikrázó szemű Beöthyre — mert róla irattak e versek, illett is az oroszlánfő elnevezés, kivált midőn a kormány ellen, vagy a vallás tárgyában, a kath. főpapság ellen intézi vala éles, gúnynyal és keserű humorral teljes megtámadásait. Egyike a kor legnagyobb rögtönző népszónokainak, mindig készen álla, megragadni a szőnyegen forgó kérdést, annak bármely phasisában. Előadásának rendkívüli tüze, beszédének gördülékenysége s rögtönző ereje, szónoki képeinek, melyeket nagyszerű körrajzokba szokott foglalni, meglepő változatossága; a megragadó, lélekemelő gondolatok mellett humorának csipőssége, gúnyjainak s élcezeinek az ellent megsemmisítő élessége által, ezen országgyűlésen kétségkívül valamennyi társai közt legtöbb tapsot aratott, valamint legtöbbször terjesztett rettegést is a kormány- és papi párt táborában, melynek ő, bár maga is katolikus, legélesebb ostromozója volt.

E szónoki hatalom mellett, jelleme tiszta, szilárd, megvesztegethetlen. De bár a komoly helyzetekben sem mérséklet, sem engedékenység nem hiányzott benne, a társalgásban is örökké csipkedő, kihívó, gúnyos kedvesapongásai, causticus modora, ingerlékeny, zsémbes természete oly sajátságok valának, melyek pártvezérben ritkán vagy soha sem türetnék.

Mi azonban leginkább gátolá őt a vezéri szerep elfoglalásában, abban rejlett, hogy kora ifjúságát katonai pályán töltvén, a köztanulmányi rendszerünk fonákságából származott képzettséghiányt ideje nem volt kipótolni; az ifjúság mulasztásait pedig ritkán lehet eléggé jóvátenni. A tanulmány s képzettség hiánya okozta, hogy a nagy népszónok nem volt egyszersmind államférfiu. A mily erős volt az ellenzésben, a visszaélések megtámadásában, sőt még a reformkérdések általános megvitatásában is: oly gyöngének láttuk őt, nem a felfogás, hanem az ismeret, tanulmány hiánya miatt, az alakításban; miért a reformkérdéseknél szerepe az általános vitákkal végződött. Politikai neveltetését ő, miután a hadi életről lemondott, a megyei pályán nyerte; nem csoda, hogy a státusférfiu benne a szónokot meg nem közelítette. «A kiváltságos nép tartományi ösgyűlései, — mond szintoly szépen, mint helyesen, Beöthy politikai jellemrajzában Csengery Antal, — aligha képeztek valaha státusférfiakat. S ily gyűlések visszhangja volt a magyar parlament. Emelkedettebb hely nyit a szemnek szélesebb látkört. S a magyar státusférfiak országos álláspontra is csak azért léptek, hogy ismételjék a megyei szószekek házi bölcseségét.»

A törvényhozó kar fiatalabb tagjai közül, kik a többieknél erősebben magokra vonták a közfigyelmet, még csak Bezerédy Istvánt említjük, ki, mint ember, szónok és törvényhozó, egyike újabbkori történelmünk legkitünőbb alakjainak. Az éles metszetű, de szelíd vonásai által vonzó arcz, a magas, széles homlokkal, korán kopasz fejjel, az ó-világi philosophok mellszobraira emlékeztet. Midőn tárgyatól elragadtatva, szóla, — s ő a csekélyebb fontosságukról is jobbára így szokott volt beszélni, mi egyik jellemző hibája szónoklatának, — arczát a belső tűz pirja boritá, szemeiben a meggyőződés lángja égett, s lelkének hevét minden vonásainak feszültsége hirdeté.

Bezerédy
István.

A kedély szelidségére, tisztaságára, gyermekdedségére nézve nagyon hasonlított Kölcseyhez; de szellemiránya lényegesen

1832.

különbözött emezétől. Kölcseyben a haza és nemzetiség, Bézérédyben az emberiség, a philanthrop humanismus eszméje kölcsönze színt s alakot a polgár és státusférfinak, de a nélkül, hogy a hon és nemzetiség bajnoka is lenni megszűnt volna. A lelkesedés egész buzgalmával küzdött ő mindig a nemzetiség mellett is; épen e tárgyban tűnt fel az 1830-ki országgyűlésen kifogyhatatlanul áradozó szónoklatával. A kedvencz tért mindazáltal, melyen szelíd lelke legörömostebb mozgott, lelkesedése kiapadhatlan lángforrássá, szónoklata rohanó árrá lett, az alsóbb néposztályok socialis és politikai állapotának javítása, a népnevelés, a halálos büntetés eltörlése, a kor szellemével, az emberiség eszméjével egyező büntető eljárás megalapítása, s hasonló humanus kérdések nyitották meg neki. Társai őt, az örök igazság rettenthetetlen s azért a síkra szállni mindig kész bajnokát, tréfásan, de jellemzőleg, «örök igazságnak» nevezték el. Ezen országgyűlés alatt, mely a jobbágyok állapotával oly hosszan és sokat foglalkodék, ő különösen elemében érzé magát, ki még az 1849-ki katasztrofa után is abban kereste s találta búsult lelkének vigasztalását, hogy a hajótörésben, mely nemzeti függetlenséget, szabadságot, alkotmányt s minden ősi institutiót elnyelt vala, legalább egy mentetett meg: a jobbágyosztálynak biztosított örökbirtok, polgári jog és szabadság. Ő volt első, ki jobbágyaival örökválsági szerződést kötött; sőt még pusztai birtokának egy részét is megnépesítette; gyarmatában selyemtenyészést alapított s más keresetforrásokat is tetemes áldozatokkal ügyekezett nyitni a megtelepített lakóknak. Községében a népnevelés emelése végett sem költséget, sem személyes fáradságot nem kimélt; ő volt egyike az elsőknak, kik kisdé-óvó intézetet állítottak birtokukban. És a hazában sem volt jótékony, közhasznu egyesület, mely őt legbuzgóbb tagjai közé nem számította volna; és ő ezekben nem csak pénzzel áldozott, de hol kell vala, cselekedett is.

Azonban, jobbára épen e nemes jellemsajátságokból eredtek benne ama gyöngeségek s árnyoldalak, melyek őt kép-

zettségének sokoldalúsága, olvasottságának terjedelme, ismeretekbeni gazdagsága daczára is, teljesen alkalmatlanná tették a vezéri szerepre. Philantropismusa nem engedé őt eléggé határozottnak, higgadtnak, körültekintőnek lennie. Humanismusi hevében nemcsak azon hibába esett, hogy gyakran a kevesbbé fontos tárgyat is szintoly feszített buzgalommal pártolta, mintha azon függne a haza üdve, boldogsága; minnek következtében a mindig tüzes rohamu szónoklatának sokkal kiscbb lett hatása, mint ha azt csak a lelkesedésre valóban méltó tárgyaknál használta volna; e felett enthusias-musa a kivihetőség határain is nem ritkán túl csapongott. Az elvet jobbára élére állítá, mit sem gondolva avval, ha csak egymaga áll e szélsőségen. Olvadozó, nemes elragadtatásaiban a létesítés módjaira, eszközeire nézve elég figyelmet s gyakorlati tapintatot ritkán tudott kifejteni. Az őszinte, tiszta lelkű, szent törekvésű philantrop megrontá benne a higgadt, körültekintő államférfiut.

Mind ezen jelek közt, — nem annyira csillámló elmethetségeiért, vagy elragadó ékesszólásáért, mikkel nem birt, mint inkább jellemének hosszú politikai pályáján, nehéz körülmények közt is megőrzött szeplőtlenségeért, bő tapasztaltságáért, ezen országgyűlés első felében kétségkívül Pázmándy Dénes komáromi követnek volt társai közt legnagyobb tekintélye. Ép ítélő tehetsége, a közügyekben jártas-sága, és higgadtsága az előkészítő értekezletekben neki szerezték legnagyobb befolyást. Szónoklatát, bár nem tartozott azok közé, melyek a hallgatókat az eszmék magasztossága és csillogó fénye, vagy az érzelem mélysége és tüze által szokták elragadni, tömörttség, simaság, meggyőző erő, különösen pedig azon higgadt nyugalom jellemzé, melybe soha sem vegyült szenvedély, mely még a csipős igazságokat is csak a meggyőződés szilárdítására látszék vele elmondadni. Egyébiránt, másod rendű capacitás, ha némely kérdésben ő adta is az irányt, elismert s állandó vezéri tekintélyre nem birt emelkedni.

Pázmándy
Dénes.

1832.

A többi másodrendű tehetségek közül, kik magokat egy vagy más kérdésben tüntették ki, s kikről alkalmilag helyesebben fogunk megemlékezhetni, itt még csak egypárt említünk. «Egyike a leglelkesebbeknek s legegyenesebbeknek — mond naplójában Kölcsey, — minden bizonynyal a baranyai követ, Siskovics. Józan fej és bátor szív, nemcsak szép, de váratlan tünemény a megyéből, mely máskor a... Kajdácsyt küldé képviselőül.» «Egyike — mond másutt, a legnyilvánosabb liberalisoknak; s e miatt őt Wesselényi és Kölcsey megkülönböztetve szerették; Széchenyi is figyelmet fordítá reája. Őt a barsi Balogh egyiknek vallá azon három közül, kiket az aristokratia előítéleteitől legtisztábbnak hitt: s hogy emlék okáért azt is említsem, őt az abauji Komáromy, Baloghgal és Kölcseyvel, mint a szent aristokratizmus dühös ellenét, egybekapcsolá.» ¹⁾ De később, midőn sógora, Somsich, személynökségre emelkedett, Siskovicsban is nagy változást vettek észre társai. — «A pesti Dubraviczky — mond ugyanazon naplójvivő — értelmes, jó kedvű és ritka egyenességű férfit; ki a maga nehéz állásában, mint a nádor megyéjének alispánja és követe, s mint az oppositio egyik nevezetes tagja, már két országgyűlésen köz bizodalomra érdemesült.» ²⁾ — «A zalai Deák Antal csendes komolyságu, próbát állott karakterű férfit; épen az, ki a mult országgyűlésen az udvartól önként ajánlott tanácsosi czímet el nem fogadá. Ez különben a Verbőczy által kijegyzett natio embere (specificus magyar nemes) s a nagy néptömegre kedvező pillantatot nem vetett... Arczában van valami Himfyhez hasonló, van valami a mi költőt sejdített.» ³⁾

Egy közönségesen elismert értelmi felsőbbbségnek s bevallott vezérnek hiánya az alsó tábla szabadelvű, ellenzéki pártjában azon különös jelenetnek lőn okává, hogy Wesselényi Miklós, egyébiránt a főrendi ház tagja, s az ottani, még csak keve-

¹⁾ Kölcsey összes munkái, 2-dik kiad. VII, 111, 247.

²⁾ U. o. 162.

³⁾ U. o. 82.

sekből álló, ellenzék vezére, lőn az országgyűlés első szakában az alsó házi ellenzéknek is tulajdonképeni zászlótartójává. A barátságos értekezésekből, melyekben a követi kar tekintélyesebb egyénei vettek részt, ő vezette e párt politikáját mind addig, míg a következő évben Deák Ferencz, a lemondott Antal bátyjának helyébe, követül választatván, meg nem jelent az országgyűlésen, s maga Wesselényi Erdélybe nem távozott. A nyilvános ülésekben addig nem is létezett szorosabb egység az ellenzék soraiban; s a tárgyak különfélesége szerint az említett jelesbeknek hol egyike hol másika viselé a vezéri szerepet.

A kormány-
párt.

A kormánypártnak, mely azonban kevesebbbségben maradt, eleitől fogva nagyobb egységet adott a felülről működő hatalom akarata, melynek a királyi személynök s egyszersmind alsó táblai elnök volt fő organuma. E nagy fontosságu tisztséget jelenleg Mérey Sándor foglalta el. A kormányhivatalban is mindig szilárd, hazafias érzelmeket ápoló, az alkotmánynak történelmi alapokon eszközlendő kifejlését őszintén óhajtó, s a kormányzat erélyét csak az alkotmány korlátai közt alkalmazni kívánó, magas miveltségű Majláth György, ki nemcsak az 1830-ki, hanem a sokszor viharos, a vádak és panaszokban szintoly heves, mint követelésekben bátor 1825⁵/₇-ki országgyűlés nagyobb részének folyamában is vezérli vala, mint kir. személynök, a tanácskozásokat, a kabinet némely tagjai által mérsékeltebbnek tartaték, mintsem a kormány igényei szerint hitték volna őt eljárandónak ezen szervező országgyűlésen. Sedlnitzky, a nagy befolyásu rendőri miniszter, olyképen nyilatkozék egy ízben egy társalgási körben, hogy Majláth a maga szerény, mérsékelt modora által elrontá a Karokat és Rendeket.¹⁾ Ő tehát 1831-ben nov. 7-én államtanácsossá mozdíttatván elő, a személynöki tisztség decemb. 16-kán Mérey Sándorra ruháztatott. A választás, mint az eredmény bizonyítja, nem vala szerencsés. Mérey a

¹⁾ Kölcsény naplója 103. l.

1832.

követi kar által a titkos rendőrség magyarországi fejének tartatván, értelmi felsőbbség híjában sem bizodalmat, sem tekintélyt nem tudott magának kivívni, s hamar célpontjául szolgált az ellenzék megtámadásainak.

Egyébiránt a kormánypárt, melynek jobbára a tolnai Csapó, a nógrádi Gyürky, az esztergami Andrássy, s a világos fejű, de, mint őt Kölcsey jellemzi, «zápor beszédű» Császár, temesi követ, voltak fő szónokai, — bár számra nézve huzamos ideig gyöngébb, de a felülről kitűzött irányban egységesebb, s a főrendek által is támogatva, a szertevonó, s az ambíciók sokaságában fegyelmet még nem tűrő ellenzéki többség felett egynémely kérdésben diadalt aratott. Az országgyűlés folyamatában e párton egy később megjelent, megnyerő külsejű fiatal követ vonta magára a köz figyelmet. Bár a kormánypárti szónokok különben ritkán dicsekedhettek az ellenzéki többség, s a hallgató közönség nagy részét alkotó országgyűlési ifjuság figyelmével s jóakaratával, Zsedényi Eduárd azonban, — mert ő volt e fiatal követ, küldetve Szepes részéről, nagy ügyességű szónoklata által, mindjárt fellépte óta kivívta magának ugy társai, mint a közönség becsülését. Beszédei, melyek nem mellékes érdekből, hanem meggyőződésből látszának eredni, gazdag, mély elmét, a felfogásban szintugy mint a helyes, találó válasz meglelésében nagy sebességet, genialis szellemet, a közügyekben, fiatalsága daczára is, meglepő jártasságot és szép államférfiui képzettséget tűntettek elő; mikhez még művelt modort s lovagias jellemet kapcsolván, nem sokára oly tekintélyt vívott ki magának a törvényhozó karban, minővel még aligha dicsekedhetett kormánypárti követ. E kitünő tulajdonságok őt már ezen országgyűlésen az alsó tábla conservatív töredékének vezérévé emelték.

Zsedényi
Eduárd.

Az országgyűlési ifjuság.

A rendek táblájának fő elemeiről szólván, — melyekhez még, mint tudjuk, a káptalanok képviselői, s a városoknak, alább alkalmasabban kifejtendő okokból, egészen hatástalannokká lett követei tartoztak, — nem mellőzhetjük itt, mielőtt

a tárgyalások elbeszélésébe fognánk, megemlíteni az annak mintegy kiegészítő részévé lett országgyűlési ifjuságot, mely, bár különben csak hallgatói szerep volt kitűzve számára, e gyűlés óta folytonosan, s helytelenül ugyan, de tagadhatlanul jelentékeny befolyást gyakorlott a tanácskozások menetére. A követek s kir. táblai bírák mindenike, sőt a püspökök és főnemesek közül is számosan, régi szokás szerint, több vagy kevesebb ifjat vittek fel Pozsonyba a magok kíséretében. A jelen országgyűlésen ezeknek száma rendkívül megszaporodva, mintegy ezer ötszázra ment. Ezen, jobbára törvénytani folyamatot végzett, s részben a királyi táblánál felesküdt (ugynevezett juratus) ifjak rendeltetése eredetileg abból állott, hogy a diétális tárgyalásokra vonatkozó irományokat főnökük számára lemásolják; — mert bár ezen iratok ekként hivatalosan lemásolva, ezrek kezén forogtak, s mind a kerületi, mind az országos ülésekben teljes nyilvánossággal tárgyalattak, a sajtó felett túlságos féltékenységgel őrködő kormány azokat kinyomatni még sem engedte. Régiebb időkben e munkát a követ mellé megyeileg rendelt egy, legfőlebb két irnok végezte; most azonban az igen megszaporodott irományok több kezét igényeltek. De ezen kívül még más ok is indítá a megyéket, hogy ily, rendes napdíjjal ellátott ifjakat oly nagy számmal küldjenek fel az országgyűlésre. A kormány, miként az 1830-ki országgyűlés vázlatában említők, a rendek minden sürgetései daczára sem akarván a tárgyalásoknak országos nyilvánosságot engedni, egy országgyűlési hirlap kiadását, vagy a tárgyalások kivonatának a már létező hirlapokba igtatását folyton ellenzé. A nyilvánosságnak ez annál tetemesb korlátozottságát vonta maga után, minthogy az elnémetesedett, már Mária Terézia alatt mintegy Bécs külvárosává lett Pozsony polgárai közül kevesen értvén a magyar nyelvet, országgyűlési hallgató közönséget nem alkothattak; s valóban nem is létezett az ezen ifjak nélkül, ha csak kíváncsiságból vagy a közdolgok iránti érdekeltségből, időről időre számosabb hazafiak nem vetődtek fel az ország belsejéből e határszéli városba.

1832.

Egy részben tehát egy állandó hallgató közönség alkotásának a nyilvánosság tekintetéből elismert szüksége miatt; más részben pedig, hogy egy országgyűlési hirlap hiányában az ország ügyeiről magának különben kellő ismeretet nem szerezhető ifju nemzedék a közügyekben okulhasson, s a jövőben reávaró törvényhozó pályára eleve s folytonosan készülhessen: egy-egy megye 15—20 ifjat küldött fel követei kíséretében. Az ifjak eddig szokatlan nagy számban felküldésére ezek fölött még az is indított egynémely szabadelvű megyét, hogy általok, kik a nemzeti újjászületés vágyát kebleikben kivétel nélkül koruk hevével ápolták, a közvéleménynek, a reformmozgalmak irányában némi lendítést adjon.

És e szerepet valóban jól fogta fel s nagy buzgalommal játszá ezen országgyűlésen a fiatalság. A gyűlésekre pontosan eljárván, a kérdéseket minden phasisaikban figyelemmel kísérő állandó hallgatóságot alkota; mely kevés idő múlva nem csekély befolyást gyakorlott a törvényhozó testületre, s annak mintegy kiegészítő részévé avatta magát, majd taps- és éljenviharral, majd lezugással nyilvánítván véleményét a követek különféle szellemű beszédeire. A kerületi ülések tanácskozmányszerű fesztelensége, hol a hetenként változó elnökök a fegyellemmel nem sokat gondoltak, s azt fentartani tekintélyök is hiányzott, e hallgató ifjuságot lassanként egész hatalommá nevelte az országgyűlési teremben; kivált miután magok a szabadelvű követek is nemcsak elnézték, sőt többen közölők szemlátomást pártolák e bíráló közönséget, mely az ő irányukat oly erélyesen támogatja, tetszést nyilvánít az ellenzéki, gáncsot a conservatív párti beszédekre. E visszaélés, mely szerint az ifjuság néma, hallgató szerepe tényleges befolyásu biráskodássá változott, a kerületi ülésekből átment az országosakba is, hol a személynök elnökkölt. És hiába ügyekvék ez annak, némely kormánypárti tagokkal elejét venni: maga gyűlölt egyéniség lévén, támaszra nem talált az ellenzéki többségben, melynek egy része a tapsvihar által hiuságát kielégítve, hazafiui fáradozásaiért magát jutalmazva érezvén, a

zajos hallgatóság megrovását nem pártolta; más része, mely a követi kar legjelesb, legérdemesb tagjait foglalá magában, kisebb bajnak tekinté e visszaélést, mint a nyilvánosság teljes hiányát, s tűrni akará azt mind addig, míg a kormány az országgyűlést, köz kívánat szerint, a fővárosba, Budapestre, nem teszi át, s egy, a censurától ment országgyűlési hirlap kiadását meg nem engedi.

A nyilvánosság e hiányát ügyekezett is mindjárt az első ülésekben megszüntetni a rendek táblája, mind az országgyűlésnek Budapestre áttételét, mind a hirlap kiadhatását sürgetni határozván a kormánynál. Mi a hirlapot illeti: annak eszközlése a követek nagy részének utasításul lévén adva, hogy a kormány részéről képezhető minden ürügynék eleje vétesék, kijelenté a ház: hogy e lapokban az országgyűlésről semmi egyéb ne közöltessék, mint a követi karból választandó censorok által átvizsgált napló, a kiadó tetszése szerint, egész terjedelemben, vagy kivonatban, de minden commentár nélkül. De mivel még e mérséklet mellett is tartani lehetett, nehogy a kormány, mint 1830-ban, válaszának elhalasztásával játsza ki a rendek oly méltányos kívánatát: végzéssé lőn, hogy addig is, míg egy nyomtatott hirlap akadályai elháríthatatnak, gondoskodni kell a nyilvánosság igényeinek kielégítéséről. Azonban a tárgy feletti vitatkozásban a hány fej, annyi volt a vélemény. «Charakteri vonásnak látszik e mostani országgyűlés emberein, — mond naplójában Kölcsey, hogy senki után nem hallgatnak, és semmit, a mi más által javasoltatik, nem pártfogolnak». Némelyek azt akarták, hogy Bertha Sándor — ki a mult országgyűlés történetét kivonatban elkészíté, de munkáját a helytartótanács letartóztatá, folyamodást nyújtson a rendekhez, s kérése elfogadtatván, kezdjen a dologhoz, s vigye kéziratát nyomtatás alá; mi ha meg nem engedtetik, a rendek vegyék az ügyet pártfogásuk alá. Mások, eleve is látván, hogy ily módon nem lesz újsága az országgyűlésnek, Wesselényi indítványa szerint, egy kőirási intézet megvételét s a nyomtatás azonnali megkezdését

Országgyűlési
újság s kerü-
leti napló.

1832.

javaslák. Ha a kormánynak ez sem tetszenék, ám adjon ki ellene parancsot. A tárgy ekként országgyűlés elébe fog kerülni; s ez tusázzon felette a kormánynyal, de a nyomtatást időközben is folytattassa. A többségnek azonban, mely összeüt-közéstől félt, ez sem tetszék, s abban állapodott meg, hogy a kerületi ülések naplója kézirati másolatokban küldessék a megyékbe, s e naplót Kölcsey szerkeszsze. Majd, midőn ez azt el nem vállalta, egy tanácskozmány az ajánlkozó Kossuth Lajos ügyvédre, valamely távollevő főrendű követére s Orosz József íróra bizta a két gyors író segélyével végzendő szerkesztést, melyért aláírás útján gyűjtendő díjat huznának. De most meg a költség kérdése vált akadálylá, melyet végre Kossuth avval háritott el, hogy a rendek engedelméből addig is, míg egy nyomtatott hirlap létre jöhet, előfizetés útján írott «Országgyűlési tudósításokat» indított meg.

Ez volt első országos fellépte ezen, szegény nemes családból származott, s pályát magának ön szellemereje által nyitott férfinak, ki utóbb átalakulásunk történelmében mind több és több tért foglalván el, a nemzeti mozgalom élére emelte magát. A rendkívüli férfiú egyéniségét, ki nemzetünk sorsára oly végzetteljes befolyást gyakorolt, szellemi serkölcsi tulajdonságait, elveit s jellemét, történelmünk azon szakában, melyben az leginkább tőle vette irányát, jobb alkalmunk lesz ábrázolni. Most csak azt jegyezzük meg, hogy az «Országgyűlési tudósítások», melyeket egy sereg ifju tollába mondolva szerkesztett, ügyesebb kezekbe nem kerülhettek volna. A nálunk eddigelé még szokatlan élénkségű irányban, szikrázó szellemmel s elragadó ékesszólással kiállított lap, a radikál reformiránynak, azt terjesztve, szilárdítva, nagy lendületet adott. A lap, melyből hetenként két szám jelent meg, egyedül a törvényhozás előtt fenforgott tárgyakra terjedt ki ugyan; de a szerkesztő genialis szelleme a legszárazabb tárgy iránt is tudott érdekeltséget ébreszteni. Ő, bár a jegyekkel kezelt gyorsírást nem értette, futólag tett jegyzetei segélyével még is minden szónok beszédének tartalmát bámulatos hűséggel, később

még az egyes szónokok sajátos formáit is megtartva, csak-hogy többnyire jobb összefüggésben, csillogóbb irányban adta vissza; s oly erős és kedvező világításban fejtegeté a szabad-elvű szónokok érveit, okoskodásait, hogy tömött, hangzatos, numerosus nyelvezete alatt minden beszédkivonatnak sokkal nagyobb hatása lett, mint a tényleg elmondott beszédnek. Előfizetőinek száma, mivel a költséges kiállítású lapnak nagy volt az ára, alig ment ugyan száznál többre; de ezen előfizetők sorában állott minden megye, a legtöbb királyi város és kaszinói egylet; minél fogva a kevés példány ezek kezén forgott.

És a tapasztalás bizonyítá, hogy e gondoskodás a nyilvánosság szokott eszközének, a szabad sajtónak, pótlásában nem volt fölösleges: a nélkül még most sem jutott volna az ország a törvényhozási tárgyalások bővebb tudomására. Egy részről a főrendek háza, melynek nagy többsége majdnem minden kérdésben a kormánytól vette irányát, számos üzenetváltások után sem egyezett meg egy censurától ment hirlap nyomtatásában, s a tárgyat az illető rendszeres munkálatra kívánta halasztani. Más részről még magok a rendek sem voltak eléggé megérve arra, hogy a sajtó szabadságát eltűrni képesek lettek volna. Nagy Pál már a decemb. 26-kán e tárgy felett folyt vitatkozásokban kimondá véleményét, hogy oly szabad újság, minőt némely rendek kívánnak, egészen szabad s nem arisztokratiai országba való; s hozzá tehetne volna, hogy nem oly országba való, hol a törvényhozók magok sem tudják tűrni a nyilvánosságot. Történt, hogy a két magyar pesti hirlap, Helmeczy ez évben megindult Jelenkora és Kulcsár Hazai tudósításai, a mult napi tárgyalásokról a hirlap és napló felett, bővebb kivonatot hoztak; és mindamellett, hogy ezt a sajtószabadság vitatását sejtő kormány, hihetőleg csak taktikából engedte meg; mindamellett, hogy január 10-kén a sajtó szabadságáról szépnél szebb beszédek hangzottak volt; mindamellett, hogy midőn Mérey személynök, ki azokra válaszolva, egyebek közt azt találá mondani, hogy a könyvvizsgálat, censura, a fejedelem jogai közé tartozik, egyik követ

1833.

a másik után felugrálva, tagadta e jogot, bitorlásnak nevezte a gyakorlatot; s oly kiméltlenül megrángatták az elnököt, hogy a követek e napot a kormány ellenében nyert csatának nézték: még is a legérzékenyebb kifogások és gáncsok tettek a pesti lapok ellen. A beregi követek pedig épen a nádorhoz mentek panaszt tenni az újságok ellen, melyek, mint állíták, hibás kivonatot közlének beszédeikből. A nádor kapott az alkalmon, s azonnal meghagyatá a pesti lapoknak, hogy ezentúl egyebet ne közölhessenek az országgyűlésről, mint a mi a pozsonyi latin és német lapokban s a bécsi újságokban lesz közölve. «Esküszöm nektek — mond naplójában, erre vonatkozva, Kölcsey, — nem mindig van annak igaza, ki elnyomatásról panaszkodik. Temérdek esetben maga a panaszló okozza a bajt; s jól esik neki, ha mást vádolhat... Mondogatjuk a sajtószabadságot; de hogy sem nem értjük, sem nem érezzük, bizonyosság a felhevülés, melylyel a pesti újságokat vevők... Nem uraim, még mi a sajtószabadságra meg nem értünk».

A válaszfelirati viták.

Miután az országgyűlés a szokott ünnepélyességgel Ferencz király által december 20-kán személyesen megnyitattott, s a királyi előadások átnyujtattak: az első nevezetes tanácskozások a már említett szabad hirlap és napló kiadására vonatkozó vitákön kívül, a kir. előadásokra intéztetni szokott válaszfelirat idézte elő. Erre nézve két körülmény forgott fenn, melyekből oly nagy nehézségek fejlődtek ki, hogy csaknem viharossá vált a gyűlés kezdete, s csak hetekig tartott heves viták után tudott a két tábla megegyezni a felirat elküldésében.

A kormány s vele együtt a főrendek már több országgyűléseken ügyekeztek azon elvet keresztülvinni, hogy a törvényhozó test első tanácskozási tárgyakul a királyi előadásokat köteles fölvenni, s így a tronbeszédre adandó válaszfeliratnak is csak azokra kell szorítkoznia. A rendek ellenben, nehogy ezen elv megalapítása által kezdeményezési jogukon csorba ejtessék, egyéb tárgyakat is, — jobbára a fontosabb, ugyne-

vezett előleges, sérelmeket, — ügykeztek felterjesztetni első feliratukban. Tették ezt kivált azért, nehogy a kir. előadások tárgyalása után, az országgyűlés, mint több ízben történt, gyorsan bevégeztetvén, a sérelmek orvosolatlanul maradjanak. Most is úgy akarák tehát a rendek, hogy a válaszfeliratban oly tárgyak is terjesztessenek a király elébe, melyek az ő kezdeményezésökből eredtek. E tárgyak jelenleg a következők voltak: az 1825-ki országgyűlésen megállapított s még nem orvosolt előleges sérelmek, melyeknek összeszedésére azonnal bizottmány is neveztetett; és a magyar nyelvnek a főrendek táblájánál s az udvari kancellárián is divatba hozatala; — s végzésé lőn, hogy ezek az előadásokkal egyszerre vétessenek tárgyalás alá. Ezeken kívül némelyek még a magyar katonaságnak az osztráktól elválasztatását, az országgyűlésnek a törvényesen meghatározott időn túl történt elhalasztását, s az adónak 1831-ki octob. 2-ka óta törvénytelen beszédését; a lengyel nemzet felsegállítását; s a jelen országgyűlésnek Pestre áttételét is beigtatni kívánták volna e feliratba. A többség mindazáltal e tárgyakat külön határozta felterjesztetni.

A második körülmény a kir. előadásokban kitűzött munkálati sorozatra vonatkozott. A kormány azt kívánta, hogy a törvényhozó kar a rendszeres munkálatok közül az urbért fogja minden egyebek előtt tárgyalásba. Ezt ugyan a cholera alkalmával történt népzavargás eléggé indokolá; a rendek mindazáltal, küldöiktől is úgy lévén utasítva, a kereskedelmi munkálatot határozta legelőbb felvenni. Az ipar és kereskedelem természetszerű kifejlését, — kapcsolatban némely más hiányokkal és mostoha körülményekkel, annyira megakasztotta a még Mária Terézia s II. József korából származó s azóta lényegileg változatlanul fenálló gyarmati vámrendszer, hogy, miként történni szokott mindenütt, hol az előrehaladó szomszédok mellett az ipar s forgalom stationarius állapotban teng: úgy nálunk is mind több jelek oda mutattak, hogy az ország a közelszegényedés örvénye felé sodortatik. E pangás megszüntetését kétségkívül csak többféle javítások eszközöl-

1833.

hették, melyek csak egy részben vágtak a kereskedelmi politikába; más részben a polgári törvénykezés, a nevelési rendszer, a közmunkák s egyéb társadalmi viszonyok körébe tartozván. De minthogy ezen anyagi érdekek lendületére mindenki a vámrendszer javításától várt legtöbbet, mit egyedül a kormány jóakarata eszközölhetett; az pedig már többszöri tapasztalásból tudatott, hogy engedményeket e hagyományos rendszerben vajmi nehéz leendő nyerni: nem lehet csodálni, hogy az ország oly fontosságot látott a kereskedelmi munkálat elsőbbségében.

De ehhez még némi más indokok is járulának, részint a kiváltságosak önzéséből, részint a haladni vágyók párttaktikájából származók.

Bár a reformeszmék már szép terjedést nyertek vala: találtak még is a nemességben sokan, kik azoktól, mivel vagy kiváltságaikat fenyegették, vagy tőlök áldozatokat látszának igényelni, egyáltalában idegenkedének. Közönséges lévén pedig a meggyőződés, hogy az urbéri szabályzatot ilyféle, habár talán csak pillanatnyi s inkább színes mint valóságos, áldozatok nélkül életbe léptetni nem lehet: a nemesség egy nagy osztálya, mielőtt ezen áldozatokra magát elszánná, nehogy utóbb kárpótlás nélkül maradjon, a kormánytól várt engedményeket, általa kívánta elmozdítani a közvagyonosodás akadályait.

De még a reform szabadelvű pártolói közül is többen, kik egyébiránt más körülmények közt magok is az urbérnek óhajtottak volna adni elsőséget, taktikából most mégis a kereskedelmi tárgyat kívánták mindenek előtt felvételni. Ismervén ugyanis a nemesség nagy részének kiváltságaihoz még konokul ragaszkodó önzését: nehogy a reformokra való hajlam terjedése megakadjon, nem örömet kezdtek volna az újításokat oly tárggyal, melyről a nemesség, ha hibásan is, azt hívé, hogy áldozatába kerülend. E fogást pedig annál szükségesebbnek láták, minthogy akként valának meggyőződve, hogy a kormány is, részben legalább, hasonló taktikából,

épen a reformvágy megtompítása végett sürgeti az urbér elsőségét. Eleve is fel lehetett tenni, hogy a rendek többsége a reformot demokratiai irányban kívánja megindítani; mitől a kormány, mint a tapasztalás bizonyítá, felette óvakodék. Ugy hitték tehát e szabadelvű reformbarátok, hogy a kormány az urbér előretolása által nem mást czéloz, mint hogy a főrendeket, kikről bizonyos vala, hogy a tervezett urbéri javításokat nagy részben ellenzeni fogják, általában az egész radikál reformterv meggátlására szorosabban magához kösse. Azt hitték, összeütközést akar előidézni a radikál reformpárt és a kiváltságait feláldozni nem akaró arisztokratia közt, hogy ez a reformpárttal vívandó küzdelmeiben benne, a kormányban, keresse támaszát s érdekénél fogva szövetségesévé szegődjék. A tárgyalási sor kérdése e szerint nagyobb horderejű vala, mint tán első tekintetre látszik: a radikál reform sikerültét vagy megbuktát foglalá magában. És ezen indokok birták azon végzésre a rendeket, hogy a kereskedelmi tárgy minden más előtt vétessék tanácskozásba, s egyszersmind a kormány megkéreessék, küldene ki az osztrák tartományok részéről egy bizottmányt, melylyel a vámkérdés felett értekezessenek.

Azonban, míg e szerint a többség részint önzésből, részint taktikából a kereskedelemnek adott elsőséget: mások az urbér elsősége mellett harczoló okokat láták fontosabbaknak. A cholera idejében fellázadt nép dühe senkit sem hagyott kétségben hogy, bár eddigelé leginkább a kormány halasztá mind későbbre az 1791-kí urbéri munkálat felvételét: a nép mégis közvetlen urai, a nemesek ellen viseltetik, legalább némely vidéken, gyűlölettel; a kormányt ellenben pártfogójának tekintí. Mondák ugyan némelyek, hogy az 1831-kí népzendülést csak az orosz kormány titkos izgatásai idézték elő, mely a Lengyelország íránt rokonszenvet tanusító bécsi kormányt íthón ügyekezett elfoglalni. De bár ezt igazolni látszott az, hogy a zavargás egyedül szláv népiségű községekben s a lengyel határok szomszédságában tört kí: nem lehetett mégis

1833.

tagadni, hogy a zendülés magva azon elfojtott gyűlöletben rejlett, melylyel a parasztok uraik iránt viseltettek, kik közül e vidéken többen zsarnokiabb módon is bántak jobbággyakkal. Tény lévén pedig a jobbággyosztály idegensége az urak iránt, mellőzhetlennek látszék, amazt mennél előbb kiengesztelni s kiábrándítani azon veszélyessé válható tévhitből, hogy az urak iránta ellenséges indulattal viseltetnek. E fölött, majdnem bizonyosnak látszék, hogy a kormány, mely az urbéri tárgynak, különben bármily indokoknál fogva, elsőséget adván, színleg szabadelvűbb téren áll vala, mint a vámrendszer reformját sürgetők, ép ezen okból nem fog engedni. Már is emelkedtek olyféle gáncsok ama határozat alkotói ellen, mintha azt igyekeznének kivinni, hogy minden zavarba hozatván, az országgyűlés végzet nélkül oszoljék el. Január 15-kén maga a nádor is figyelmeztetére erre Prónayt. «Az urak közül, mond, egy nagy rész minden dolgot akadályoztatni akar. Olvassa ön az 1764-diki országgyűlés irományait: nem azt cselekszik-e most is, a mit akkor tettenek (az urbér tárgyában)? Vigyázzatok uraim! Minthogy a 64-ki diéta tenni nem akart, a kormány tett önkényesen. Most sem akartok? Nem fog-e a kormány egész Európa színe előtt megigazulni, ha ismét önkényre hajlik?» — írja naplójában Kölcsey.

Ez végre döntött mind az önző kiváltságosak, mind a taktikából cselekvő szabadelvűek részén; Wesselényi, Pázmándy s más pártvezérek erőfeszítése következtében, az elébbi határozat, egy országos ülésben, pár szótöbbséggel, oly módosítást nyert: hogy a kir. előadás szerint az urbéri munkálat vétessék legelőbb tanácskozásba; úgy mindazáltal, hogy azt mindjárt a kereskedelmi s biztossági tárgy kövesse, s mind a három munkálatból készülendő törvényjavaslatok egybekapcsolva (junctim), egyszerre terjesztessenek a király elejébe. A főrendek mindazáltal egyáltalában nem akartak megegyezni, hogy a válaszfelirat ily értelemben küldessék ő felségéhez, s egyszerűen elfogadtatni kívánták valamennyi munkálatokra nézve a kir. előadásban kitűzött sorozatot. Széchenyi

István, ki felette károsnak látá azt a reformügy tekintetében, ha a kormány ily mellékes kérdésben kifejtett heves ellenzés által elkedvetlenülítetik: a kir. előadásokra nézve maga is az udvar pártjához állott, és a független regalisták nagyobb részét is magához csatlá. A tanácskozmányon szinte jelen volt Wesselényi azonban felette zokon vette az eseményt, s keserű szemrehányásokat tőn társainak, « hogy a karokat elhagyják, hogy keskeny kört vonnak magok körül, hogy oligarchiai elveket követnek. S ti, szóla, viadalra szálltok a karokkal? Levetettétek a keztyűt; jó! én veszem fel. De oligarchák, emléekben tartsátok e délutani órát, s emléekben tartsatok engemet, ha majd kényszerítve lépéseitektől, a számosabb nemesség az adózó népet kapcsolja magához, s javaitok nagy kiterjedésén avval együtt osztozik! » E szónoki merény komoly eszméletet szült, mint Kölcsey tudósít, a főrendekben. Több üzenetváltások után végre csakugyan elfogadták a rendek véleményét, hogy az urbér után a kereskedelmi és biztossági tárgyak vétessenek fel; ezek viszont felhagytak annak sürgetésével, hogy a három tárgy egybekötve terjesztessék a trón elébe. Így aztán valahára a válaszfeliratot is utnak lehetett Bécs felé eresztetni.

E közben azon végzésöket is átküldték volt a rendek a felső táblához, mely szerint kívánták, hogy üzeneteiket hozzájok a főrendek is magyarul intézzék; a trónhoz pedig felirat küldessék, annak megegyezését szorgalmazó, hogy ezentúl a feliratok és törvények is magyarul szerkesztessenek. Az első pont ellen semmi kifogást nem tettek a főrendek; a másodikat azonban, — bár Wesselényi « erős hanggal, erős szavakat dörgött ki », elszámálván a bűnlajstromot, mely a nyelvügyre nézve a mágnások lelkét terheli; bár Széchenyi is egy egész óráig küzde ellenök, csipős élezeinek egész záporát öntvén ki reájok; bár szólottak többen is erélyesen a nemzet elidegeníthetlen joga mellett; mind hasztalan —: a másodikat a főrendek többsége visszavetette, avval indokolván nemzetellenes végzését, hogy e tárgy az országgyűlés szervezetét

A magyar nyelv ügye.

1833.

illető rendszeres munkálathoz tartozik. Mondják, e napokban, a határozat kelte előtt, gróf Cziráky országbíró, sírva panaszkodott volna a maga asztalához hívott vendégeinek, hogy a magyar nyelv visszaállításával a maga természetes jogaiba, vége a magyar alkotmánynak. «Ég és csillagok! — kiált fel erre Kölcsey, — attól félsz-e jámbor gróf, hogy a s z e n t nyelv elveszvé, a Zendavesztát más is megértheti, s oda lesz a ti bramin-bölcsésétek!»

A főrendek üzenete keserűséggel tölté az alsó ház tagjainak kebleit, mely heves beszédekben tört ki. Az üzenet gyöngé, mondhatni, álérvei a legdiadalmasabb okok súlyával zúzottak össze; magok a főrendek többektől kiméltlenül róvattak meg a legszentebb nemzeti jog érvényének gátolása miatt. «Ha a római tanács és nép a maga hatalmának főpontján még most is állana; — mondá szép beszédében egyebek közt Kölcsey, — ha mi ezen római népnek egy meghódított tartományocskája volnánk; s úgy mint alattvalók folyamodnánk hozzájuk, hogy szabadulhassunk meg nyelvöktől, és ők adták volna nekünk ezen választ: azt t. RR. meg tudnám fogni; de mikor magyar nemzetnek kívánságára, magyar főrendek adnak ilyen választ, azt megfogni nem tudom. Miért nem akarnak a mi kérdésünkre hajólni? Azt mondják, nyolcz század óta van összekötve a nemzettel a római nyelv.... Rendes dolog! Én ezen oldalról más érdeket nem ismerek, mint azt, mely abból foly, hogy mi magyarok és független, önállásu nemzet vagyunk, legalább akarunk lenni. Ezen érdekből természetesen következik, hogy mi a magunk tulajdon nyelvével élni kívánjunk... Azt mondják a főrendek, lassan kell haladni; erőszakolni nem kell ezen lépést. De hát nem elég lassuság-e 43 év óta küzdenünk a nyelvért, és még most sem lennünk ott, hol lennünk kellene s hol lenni akarnánk?.... A főrendek a lassuság ideáját talán századokhoz kötik?.... A főrendek azt mondják: annyi sok száz évek óta lévén a latin nyelv virágzásban, anyai nyelvünknek elsőbbségét és hathatóságát nem veszedelmeztette. Ugyan t. RR. mit véljek egy ilyen, a nyilvános tapasztalással,

az egész nemzet köz tudományával ellenkező állításról? Nevezhetjük-e nyelvünket diplomatikai nyelvnek?.... S minden egyéb tekintetben nem vesztett-e nyelvünk? Mert ime, bár belső tulajdonainál fogva Európa leghíresebb nyelvei mellett sem vonulna szégyennel vissza, mégis hátra kellett maradnia. S e miatt hol áll a mi egész tudományi tehetségünk, a mi egész literaturánk? Nem hozom fel a németet, francziát vagy angolt; de maga a dán és svéd parányi literatura is nem sokkal előbb van-e a mienknél? És miért? Azért, mert járomba vetették nyelvünket; mert eltapodták, mert csúfot csináltak azon szerencsétlenekből, kik hazafiságtól vezéreltetvén, ezen nyelv kimívelésére adták magokat. Én tudom, én igen is jól tudom t. RR; husz év óta futom az írói pályát, és szenvedtem nem csak megvettetést, hátratételt, szegénységet, sőt üldöztetést is, mivel a nyelvet becsülni, mivel néhány társaimmal annak kiművelését czélba venni bátor valék. És még sincsen itt az idő, hogy nyelvünket felszabadítsuk? Mégis a rendszeres munkák sorára utasítottunk?....

«De kívánják a főrendek, hogy a fejedelem s a társországok jogait tekintetbe vegyük. A fejedelmet illetőleg: mikor vétettünk a nyelvügyre nézve a fejedelmi jogok ellen? Nem mindig felírás útján járultunk-e a trónhoz?.... Ime most is készek vagyunk alkudni a jogért, mit különben a természet ad, miben minket hátráltatni annyi, mint természeti jogainkon gázolni.... Soha senki el nem fogja velem hitetni, hogy azon okok, melyeket a főrendek előhoznak, meggyőződésből, szívből származtak volna. Nem kívánnak egyebet, mint a latin nyelvből oly szent nyelvet csinálni, mely őket a sokaságtól elkülönözzé. Vagy talán a demokratiától félnek, ha az anyai nyelv felemeltetik? Török és orosz szomszédainknál soha sem divatozott a latin nyelv: hol van ezért nagyobb despotismusnak ostroma, mint önálok?

«Nem csodálnám t. RR., ha nemesség és adózó nép közt forogna a kérdés; ha a főtáblánál az egész nemesség ülne, itt pedig az adózó nép képviselői fognának helyet.... Most

1833. nemesség és nemesség közt, még pedig egy részről 500, más részről 700,000 nemesség közt van kérdés.... E két felé ülő nemesség egyetlenegy országgyűlési test. Egyetlenegy testnél csak egy többség gondolható: a 700,000 kétszer jelentette ki magát; s kérdem: mi joga van az 500-nak oly kemény ellenmondást csinálni? Én polgári alkotmányunkban csak egy vetőt ismerek, s ez a koronához van kötve.

«S kik ezek a főrendek? Nem azok-e, kik az országnak legtöbb javaival élnek? Nem azok-e, kik a helyeken ülnek, hol Zrínyi, a bajnok és koszorús író, hol Pázmány Péter és Liszti ragyogtanak? Kik a sorokon gyülekeznek, miket egykor Koháry és Amade, Orczy és Ráday, s nem régen Széchenyi és Festetics György ékesítettek? Nem méltán kívánhatnók-e, hogy ne szegezzék magokat az ellen, a miért az őket megelőzött nagyok élni és halni dicsőségnek tartották? S mit tegyünk? Újra írjunk? Okokat okokra halmozzunk? De mit használnak minden mi okaink azoknak, kik füleiket és szíveiket előttünk már kétszer bezárták? Kik a természet és hazafiság szózatát már kétszer visszavetették. Ha a szent korona iránti tisztelet nem tartóztatna, azt javaslanám, hagyjunk fel a küzdéssel, és terjeszszük egyenesen a felség elébe folyamodásunkat. Mert rendes dolog az, ha valaki elválasztó fallá teszi magát trónus és nemzet közt, hogy ez a maga fejedelméhez, szíve kívánsága szerint, ne járulhasson. Ha pedig még egyszer csakugyan írunk, jelentsük ki azon tántoríthatatlan elhatározásunkat, hogy előbbi üzenetünktől semmi esetre el nem állunk; hogy, ha helybenhagyást ez uttal nem találunk, mi a fejedelemhez vivő utat magunk is meg fogjuk keresni. Az elkészerített hazafiság érzelmei nagy jogokat adnak, csak erős kebelben lángoljanak..... Én, ki egyike vagyok a legyengébbeknek, nyilván s egyenesen kimondom: előbb fog e kebel megrepedni, mintsem a nemzeti nyelvre nézve tett kívánságtól egy pillantásig is elálljak.»

A rendek táblája tehát még egy üzenetet irt át a főrendekhez. A jegyző, ki azt szerkeszté, szinte Kölcsey volt. «Lelkem

fájdalmában írtam meg azt, — mondja önmaga, keményen és keserűn. A sötétség és rettegés fiainak szemei kápráztak; szíveik dobogásba jöttek, s igyekeztek az irományt minden erejéből kivetkeztetni.» Az üzenet azonban, némi kevés kihagyással magmaradt. Mind a beszéd mind az üzenet rendkívüli hatást tett a főrendeknél. «Amabban az 500 és 700,000 nemesről mondott szavak szemet szúrtak. Cziráky az országos ülésben, ugy Eötvös alkanczellár Bécsben, fájdalommal hozta fel. Az üzenet ama kifejezése: «gátot emelni király és nemzet közt», szinte nem esett jól a főtablának; a nádor maga nyilván kimondá, hogy az nekik fáj, s hogy ők gát lenni nem akartak. «Akarom, hogy fáj nekik! jegyzé meg erre Kölcsey. Miért szegezték magokat a legszentebb ellen, a mit a haza birhat?» A fájdalomnak azonban üdves hatása lett: a főrendek nem ellenzék tovább, hogy a király, a feliratok s törvények magyar szerkesztésének helybenhagyása végett megkéressék.

Mialatt a tárgyalások sorozata felett az említett módon folynak vala a viták; majd, azok végeztével, az 1827-ki országos bizottmány urbéri munkálata ténylegesen vizsgálat alá vétett: a hosszan tartó munka folyama alatt, a nemzeti nyelv kérdésén kívül, időnként s mintegy mellékesen, még más fontos kérdések is forogtak a törvényhozás zöld asztalán s küldettek fel helybenhagyás végett a királyhoz. E tárgyak közül három, a vallást, a lengyeleket s az erdélyi részeket illető, különösebben igényli figyelmünket.

A külön vallások egymás iránti viszonyainak kérdése, mely néhány év óta más európai államok törvényhozásait is élénken foglalkodtatá, már a mult országgyűlésen megpendített; de mivel akkor az országgyűlés vége már küszöbön álla, annak bővebb tárgyalása ezen gyűlésre halasztatott; miért is arra nézve több követ hozott magával utasítást. A helvét és ágostai hitvallások hívei régóta panaszkodának, hogy a bécsi és linzi békekötések s az 1791-ki 26-dik törv. czikkely által biztosított szabad vallásgyakorlati jogaik a kath. papság által többfélekép sértetnek s csorbíttatnak. Az említett törvény

Vallási tárgy.

1833.

egyebek közt rendeli, hogy a vegyes házasságoknál, ha a férj róm.-kath. vallásu, minden gyermekei azon felekezet tanai-ban neveltessenek; ha pedig az apa protestáns, leánygyermekei anyjuk vallását kövessék; továbbá, hogy a róm.-kath. vallásból másba térni szándékozók, nehogy az áttérés tudatlanságból eredjen, előbb hat héti oktatás alá vettessenek, de annak letelte után az áttérésben semmi módon ne gátoltassanak. A panasz az első pontra nézve abból álla, hogy a kath. papság, támaszkodva a helytartótanácsnak egy, még 1792-ben kelt, törvénytelen rendeletére, a vegyes házasságok kötése alkalmával, a protestáns vallásu férjtől kötelezvényt, — ugynevezett reversalist — követel, hogy figyermekait is a kath. vallásban fogja neveltetni. A panasz másik pontja szerint, az áttérni kívánók, hat héti oktatás helyett, különféle fogásokkal évekig is gátoltattak szándékuk végrehajtásában. Ha ugyanis a magát e végett jelentő egyén szándékától a negyedik vagy ötödik hétben el nem állott, a kath. pap őt magától elűzé, s mivel e szerint a hat héti oktatás be nem fejeztetett, azt, mielőtt áttérhetne, más papnál újra kezdeni köteleztették; s ezen eljárás mind addig ismételtetett, míg az illető egyén, az évekig tartó huzavonát meguntván, szándékával fel nem hagyott.

A protestánsok, e sérelmek orvoslata végett, már több ízben tettek vala lépéseket. Mindjárt az említett helytartósági rendelet kibocsátása után a két evangeliumi felekezet mind a nyolcz egyházkerületből küldöttséget eresztett a királyhoz, ki akkoron, császári koronáztatása végett Frankfurtban időzik vala. S utóbb is mind a királynál, mind a nádornál s főkormányshékeknél több ízben szorgalmazták sérelmeik megszüntetését; de mind hasztalan. A nádor némely egyes esetekben megszüntette ugyan a panaszt; mely azonban, mivel az ok változatlanul fenmaradt, minduntalan ismét megújult.

Országgyűlés elébe e sérelmeik panaszával eddigelé nem léptek a protestánsok. Emlékeztvén, mily roppant nehézségekre találtak 1791-ben a papság részéről; s miképen akkor az alkotott törvényezikket, a papság ellenmondása daczára,

egyedül II. Leopold vallásbeli szabadelvűségének köszönheték: mivel az udvarnál azóta ellenkező szellem vált divatossá, attól tartának hogy, ha a tárgyat törvényhozás elébe viszik, a papság befolyása által még az 1791-ki törvény is oly módosítást nyerhet, mely a sérelmet örökítendi, vagy legalább hosszú időre elzárja őket az orvoslat utjától.

Most egy katolikus követ, Beöthy Ödön, avatta fel magát a lelkiösmeret szabadságának bajnokává. A protestánsok most is oly nagyon féltek ugyan a balkövetkezményektől, melyek a sérelmek tárgyalásából felekezetöket érhetik, hogy eleinte komoly előterjesztésekkel ostromlák Beöthyt: hagyna fel indítványával mindaddig, míg a korszellemben erősebb szövetségest nem nyernek. Beöthy azonban már eléggé előhaladt-nak itélé a korszellemet, hogy annak segélyével diadalt remélhessen. Ily véleményben volt maga a főpapság is, és aggodalmában fényes ajánlatokat tön Beöthynek, hogy őt szándokától visszatartsa. De ő mind ezek ellenére, csak meggyőződését s meggyéje utasítását követve, január 9-kén megtette az indítványt. Beszéde, mond Kölcsey, férfiasan szép vala, azaz: szép, erős és merész. Emlité a bécsi és linczi szerződéseket; rövid pillantást vetett Mária Terézia korára; a II. József által kihirdetett türelmet (mivel az a tartozott teljes szabadság csekély pótléka vala) sértésnek vevé; majd átment a kérdéses törvénycikkelyre s annak sok rendbeli megrontásáról panaszkodott. S végül kérte a kerületi rendeket, küldenének ki egy bizottmányt e sérelmek vizsgálatára és szerkesztésére. Harsogó éljen követé a beszédet: két követet kivéve, a rendek egyhangu helyesléssel üdvözlék a szónokot s rendelték ki a bizottmányt, mely a lelkiösmeret szabadságát minden felekezeti szűkkeblűség ellen teljesen biztosító törvényjavaslatokat készítsen.

E törvényjavaslat tizenkét pontba foglalta a lelkiösmeret szabadságát, melyeknek fontosabbjai következők: minden törvényesen bevett vallás gyakorlata teljesen szabad; az áttérést egy vallásról másra, bármiként akadályozni tilos; a hat

A vallássza-
badsági tör-
vényjavaslat.

1833.

héti oktatás, s a vegyes házasságoknál divatozó, a gyermekek kath. vallásbani neveltetését illető, kötelezvény a multa nézve is érvénytelen s eltörültetik; az 1791-ki 2-dik törvény azon pontja, mely a protestánsoktól a lakás és birtoklás jogát Horvátországban megtagadja, érvénytelenítettik; a protestáns ifjuság a külföld bármely egyetemét minden megszorítás nélkül látogathatja; kath. szülék gyermekeiket protestáns iskolákba járathatják, protestáns nevelők által taníttathatják; minden magyar serezedhez protestáns tábori pap is alkalmaztassék; a protestáns czéhbéliek a katolikusok ünnepeinek megtartására nem kötelesek stb.

A kerületi ülés, febr. 4-kén, majdnem egyhangu jóváhagyással fogadta a javaslatot; csak a káptalani követek szóltak ellene; « miből vivás lőn, — ugymond Kölcsey, — s nem vivás a római katolikusok és protestánsok közt, hanem vivás a kath. papság s a római egyházhoz tartozó világiak közt. Mily változás! Mikor a linzi békét s a bécsi szerződést még vérrel kellett kiküzdeni, ki merte volna jövendőlni, hogy 1833-ban a magyarországi gyűlésen a Luther és Calvin fiai hallgatva nézik, míg a Pázmán hitének sorsosi érettek egymással vetekedve szólnak? » Ugyanez történt febr. 20-kán az országos ülésben. Mert bár a törvényjavaslat mellett hasonlíthatatlan nagy volt a többség, s evvel csak az elnök kir. személynök, s Horvátország, Szepes, Esztergom és Pozsega vármegyék, a káptalanok s néhány kir. városok követei álltak szemben: mégis a legjelesebb szónokok közül többen vettek részt a vitatkozásban; részint hogy a káptalani követek előadásai czáfolatlanul ne maradjanak; részint hogy a ház falain kívül is visszhangozzanak a lelkiösmeret szabadságának szükségét indokoló érvek, s mindenki meggyőződhesse, hogy a törvény célja: nem a kathol. egyház jogainak korlátozása; hanem csak a visszaélések megszüntetése, s ennek következtében, lerontása azon falnak, mely a hazafiak közt három század óta fenáll; végleges megszüntetése azon viszályoknak, melyeket az egy hazának fiai közt időről időre annyiszor

Febr. 20.

megújított a különböző vallások egymás iránti viszonyainak részrehajló, igazságtalan szabályozása. «Mint a kerületben, úgy itt is minden protestáns hallgatva ült; az egyháziak saját sorsosaikkal vívának. És mondhatni, szép nyilatkozások történtek, mik Európa legvirágzóbb népének is dicszül fogtak volna szolgálni. Vetekedve keltek fel a követek egymás után; vetekedve mondák el a legtisztább, legjózanabb, a felekezetek közeledését leginkább segítő gondolatokat.»

1833.

A vitatások, a vallásváltoztatást illető pontra nézve, a következő napra (febr. 21.) is áthuzódának. «Mind addig, míg az egri kanonok, Lonovics, vagy a fehérvári, Májer, szólottak, nem volt semmi baj — mond naplójában Kölcsey. Amaz rhetori simasággal és fordulatokkal tudá észrevételeit közleni; emez pedig mindig valami liberalismushoz hasonlót éreztetett. De midőn Beöthy, utasítása szerint, az oktatással visszaélés példáit emlité; midőn elmondá, miképen bizonyos, hetven évet élt férfiu ifjúságától kezdve haláláig leczkézés alatt tartatott, holt teste, mint meg nem tért emberé, temetéseget nem találhatott: akkor a váradi nagy-prépost T á g e n felkele s az előadott történet igaz voltát «kereken tagadá.» A sértő szavak a követi kart, mely egy ünnepelt társuk meggyaláztatását tűrni nem akará, nagy ingerültségbe hajtották. Szólni akart mindenenek előtt maga Beöthy is; vévén utasítását, mely a meghazudtolt esetet magában foglalá, felállá, elégtételt kérni szándékozván. De Mérey kir. személynök látván, hogy a goromba mondás lángot gerjesztett, megijedt s ijedtében a királyi táblától jött szavakat: bontson ülést, meghallá, s minden további gondolkodás nélkül széket bontas ment. De Beöthyt mindnyájan akarák hallani; százanként emelkedett a kiáltás: Bihar! Bihar! Mérey megfordul; s Beöthy szólani kezd; de csendre intetik s más napra utasítatják.

Febr. 21.

A Tágén-eset.

A gyűlés után azonban nagy forrásban, futkosásban volt a követi kar. A váradi prépost és Beöthy közt történt dolog — mint Kölcsey tudósít, már csak ritkasága miatt is figyelmet

1833.

gerjeszte; s még inkább annak előrelátása miatt, hogy a prépost ellen legelső alkalommal az 1727-ki 7-dik t. cz. értelmében elégtétel fog kéretni. Pör tehát! De az ember emlékezte óta nem történt; mert mind az 1808-ban a nógrádi követen Aczél, akkori personalis, által elkövetett sérelem, mind az 1764-ben az akkori nádor és Baranyay Gábor közt esett baj, engesztelés útján orvosoltatott meg. A főherczeg nádor most is így óhajtotta volna a riadásnak végett tenni; s hivatá Beóthyt s hivatá Péchy is, és ígérván, hogy Tágent megkövetésre fogja utasítani, minden más következtetéseket el akart mellőztetni.

De a követi kar már nemcsak Tágen szavait tartá sérelmeseknek; sérelmet látott a kir. személynök magaviseletében is, hogy az ülést felbontván, a tüsténti elégtételt elhalasztotta. Felkészülének tehát, két oldalról kérni elégtételt s kérni erős szavakkal, s ha lehet, az eseményt kizsákmányolniok Mérey személynök megbuktatására. A követek nagyobb része ugy vélekedék, hogy bár a főherczeg nádor, állásánál fogva, mellőztetni akar is minden zavart, titkon nem fogja rosszalni tettöket; mert tudatott, hogy Mérey iránt ő sem viseltetik szíves hajlammal, kit más részről önmagok, mint az országban működő titkos rendőrség fejét, gyűlölének. Különösen ellenséges indulattal viseltetett Mérey iránt a nádor pártja. A személynöki hivatal eddigelé nem szokott volt betölteni a nélkül, hogy az iránt a nádor is meg nem kérdeztetett volna; sőt ez lévén vele, mint a királyi tábla, s országgyűlésen, az alsóház elnökével, legsűrűbb érintkezésben, jobbára az ő jelöltje nyerte el a nagy fontosságu főtisztséget. Mérey kineveztetésénél azonban a nádor befolyása teljesen mellőztetett. Reviczky kanczellár, mióta Ferencz királynál keresztülvitte, hogy a bécsi rendőri miniszter az ország ügyeibe ne avatkozzék, s az igazgatásnak ezen, a fejedelem által oly fontosnak tekintett ága is az ő kezeiben pontosúljon össze, a személynöki hivatalra oly egyéniséget szemelt ki, kit az országban lévő titkos ügynökeinek élére helyezhessen. Midőn tehát az

országgyűlés közeledtével a feljebb léptetett Majláth György helye megürült, Reviczky arra Méreyt, a nádor megkérdezése nélkül nevezette ki Ferencz által. E körülmény mind azoknál, kik a főherczeg iránt kegyelettel viseltetének, annál gyűlötebbé tette Méreyt, minthogy őt említett összeköttetésén kívül a titkos rendőrséggel, még a megvesztegethetésnek, főbirói állásában kétszeresen súlyos, gyanújával is terhelte a közvélemény. Most tehát a követeknek e titkokba avatott része nemcsak az országra nézve hasznos dolgot vélt tenni, ha Méreyt megbuktatnia sikerülne; hanem ez által a nádornak is elégtételt remél vala szerezni Reviczky kanczellár ellenében.

Mert tudni való még az is, hogy Reviczky kanczellár sem birt már azon népszerűséggel, melyet még az 1830-ki országgyűlésen is tanúsított iránta az alsó tábla. Azon remények, melyeket a magyar országos férfiak még akkor ápolának, hogy ezen, a király kegyeit oly nagy mértékben bíró főhivatalnok által a magyar érdekek a bécsi kabinetben, ha nem is fognak épen túlsúlyra emeltetni, de legalább igazságos elégtételt nyerendenek, már egészen meghiusultak. Reviczky, a helyett hogy ezen érdekek tekintetében kedvező irányt alapított volna meg a kabinetben, maga ragadtatott el a hagyományos kabineti politika árjától; maga szívta be magába az osztrák burokrácia szellemét, azonosította azével a maga eljárását. És bár a főbb alkotmányos jogok megtámadását s gyöngítését nem róhatni is fel bűnül neki; azon kormányzási modor következtében mindazáltal, mely szerint praesidialis leveleivel az alkotmányos megyei önkormányzatba avatkozott, s azt nem egyszer erőszakolni ügyekezett, a titkos rendőrséget, épen mivel azt maga vette kezeibe, a megyékben még inkább kifejtette, a kényuralomnak vált eszközévé. És minthogy e mellett a gyökeres reformok iránt is kevés hajlamot tanúsíta, népszerűségét épen azon osztályban, hol az legerősebb volt, a közép nemességnél csaknem egészen elvesztette; az országgyűlésen legalább, hol eljárásának árny-

1833.

oldalai élesebben tűntek fel, igen kevesen akadtak még pártolói a rendek között. Annál többen ragaszkodának viszont a nádorhoz, ki, miként ezen országgyűlés történelme is eléggé tanúsítja, mind határozottabb hajlamot árult el, ha nem is épen a radikál, de bizonyosan a mérsékelt reformi párt törekvései iránt.

Fehr. 22.

És ezen körülmények közt folyt le a Tágenféle esemény, mely az ügybe vegyült személyes érdekek és szenvedélyek hatása alatt oly nagy zajt okozott. Az említett viharos eseményt követő ülés kezdetén Beöthy, utasítását tartván kezében, melyet azonban a követi kar azon okból, hogy magát csak küldői előtt köteles igazolni, felolvastatni nem engedett, előbbi állítását s annak a váradi prépost általi meghazudtatását röviden említvén, magának igazságot, megsértett követi méltóságának elégtételt kívánt szolgáltatni. A beszédet egy általános felkiáltás követé, mely Tágen ellen *actiot*, törvényes bepereltetést követelt. Alighogy aztán e felett egy pár követ szólott, Mérey személynök, hihetőleg, hogy a maga ellen felingerült rendeket megengesztelje, be sem várván a többiek nyilatkozatait, kik magokat szólásra beiratták volt, az *actiot* végzéseként kimondá, s a kir. ügyigazgatót a vádnak azonnali feltételére szólítá fel. Tágen ekkor szót kére; de ahhoz az ingerültség-okozta zajban nem juthatott; s a vádirat ellene nyomban felolvastatván, a bünyfenyítés elrendeltetett. Mivel az ügy megítélése a királyi tábla körébe tartozott, azt lehetett volna várni, hogy az ügy az országgyűlés előtt egészen be van fejezve, s ez a napi rendre térend vissza; de másként történt. Majthényi László, barsi követ, azon hasonlatból, hogy a táblabíró, a megyei közgyűléseken, ha ellene kereset indíttatik, ülnöki jogának gyakorlatát a per lefolytáig azonnal elveszti, azt követelte, hogy a személynök Tágent rögtön utasítsa ki a gyűlésből. A személynök egy ideig vonakodik; mire Majthényi felkiált: «Vagy ő, vagy mi!» s a követi kar nagy zajnak közepette a teremet odahagyni ké-

szül. A gyöngye elnök zavarba jő, s ijedtében a kívátnak engedve, a káptalan követét kiutasította.

A tény nem csak botrányos, a törvényhozó kar méltóságával meg nem férhető; de egyszersmind törvénytelen is volt, hasonló ahhoz, melyet a francia parlament követett el Manuelen. Midőn egy követ a sérelmes szó miatt a törvény paizsa alatt keresett védelmet, annak kedvéért, mivel épen népszerű volt, egy másik, népszerűtlen követ nemcsak önvédelmi jogától, hanem *salvus conductus*-a ellenére, még követi állásától is megfosztatott, melytől őt elmozdítani csak küldőinek állhatott jogában. A példa, hogy egyebet mellőzzünk, veszélyessé válhatott volna az alkotmányra, újmutatást adván a kormánynak: mit kelljen cselekednie az előtte kellemtlen ellenzéki követek irányában. Nem is hiányzának, mihelyt az indulat lángja lelohadt, ilyféle észrevételek. Császár Sándor, temesi követ, hatályos beszédben fejtegeté a tényből eredhető káros következményeket; s kívánta, hogy a kiutasított káptalani követ hivassék vissza széke elfoglalására. Hibáját ily világosan szégyenlé ugyan bevallani a követi kar; hosszú vita után mindazáltal végzéssé lőn, hogy a káptalani követ, jogának érzetében, székét tetszése szerint visszafoglalhatja. Ő azonban, mint elgondolható, haza ment, s mivel a kérdés utóbb a király elébe terjesztetett, ítélet nélkül maradt.

A jogsértés ekként nem nyert ugyan teljes elégtételt; de a nádori párt céljához jutott. Mérey személynök, azonnal Bécsbe rendeltetvén, nem sokáig tarthatá meg ezután elnöki székét, melyben magát oly gyöngén s ügyetlenül viselte, s még azután is «naponként bizonyos állatokat lőtt, a miket baknak neveznek,» mondja Kölcsey. Néhány nap mulva az ifjuság szigorú korlátozása által akará takargatni elnöki gyöngességét. Nem lehet tagadni, a hallgató ifjuság a mult napokban zajosan viselte magát, s nem kevésbé nevelte a követek által kezdett zajgást. De a többség ezen elégtételt sem akará megadni Méreynek, s a nyilvánosság fentartásának szükségét

1833.

adván okul, nem pártolta őt a megszorító szabályokban, minek következtében mind maga Mérey, mind hívei, mielőtt az ellenzék hevesebb szónokaira került a sor, nagy sebesen összevonák a vitorlát, s a dolog maradt mint volt. Mérey ezután még csak néhány ülésben foglalá el az elnöki széket. Márcziusban megmenekült az erejét felülmúló hivataltól, s a nyugdíjazott Végh helyébe tartományi főbiztosságra emeltette. A rendeknél azontúl Somsich Pongrácz, alnádor, egy ideig helyettesként viselé az elnökséget.

A vallásügyi törvényjavaslatra nézve, még csak azon pont ostromoltatott febr. 27-kén a horvátországi s káptalani követek által, mely a protestánsoknak Horvátországban lakást és birtoklást engedett. A személynök, hogy a melegedni készülő vitát ketté vágja, az üzenetnek a főrendekhez átküldését javaslá; de miután a pécsi káptalan követe az egyházi rend nevében annak egész tartalma ellen óvást tett, újra neki hevülének a szónokok: míg végre az újabb fellobbbanástól féltő elnök ismételt erőködései után, a törvényjavaslat elfogadása végzéssé lett s az üzenet a főrendekhez átküldetett.

A vallásügy
a főrendeknél.

Ha a közönség feszült figyelemmel kíséré a lelkiösmeret szabadsága felett folyt vitákat a rendeknél: nyugtalansággal s aggodalommal tekintett azoknak elébe a felső háznál, melynek hozzájárulását az oly szabadelvű törvényjavaslathoz remélni is alig lehetett. A főrendeknél eddigelé mindig a püspökök, zászlós urak és a főispánok véleménye szokta volt eldönteni a tárgyakat. Részt vehettek s vettek is ugyan a tanácskozásban a többi független főrendek is; de a felett, hogy ezek többséget amazok ellen még nem igen alkottak, véleményök, midőn amazokétól eltért, ha néha talán többségben voltak volna is, nem igen vétetett tekintetbe. A végzés e táblánál eddigelé nem a szavazatok száma, hanem súlya szerint alakult; s nagy idő óta nem volt arra példa, hogy a szavazatok valamely kérdésben megszámláltattak volna. Szólt egy pár püspök, zászlós ur és főispán, s az általok kifejezett, jobbára egyező véleményt a nádor, vagy elfogadva, vagy néha

némileg módosítva, határozatképen mondotta ki. Attól lehetett tehát tartani, hogy ha most is e modor követtetik, úgy a törvényjavaslat, rövid megvitatás után, egyszerűen vissza fog utasíttatni.

A nádor azonban most maga is hajlandó lévén a törvényjavaslat elfogadására, eleve magán tanácskozmányokban ügyekezett elkészíteni annak utját s reábirni a főrendeket, hogy annak legalább néhány pontját fogadják el; s e végett a nyilvános ülésben is nem általában, hanem mindjárt pontonként kívánta tárgyaltatni az üzenetet. A püspökök, számos világi uraktól támogatva, ezt ugyan hévvel ellenzik; de mivel az indítványt több főhivatalnok s még számosabb független főrendű pártolá: a nádor, a közönség nagy örömére, most ezek szavait is számba vette, s a többség kívánata szerint a tárgyalást mondá ki végzésül.

A nádor ezen jóakarata felszámlálhatatlan nyereség volt az összes reformügyre nézve. Mit használt volna a legszabadabb elvű alsóház is, ha a felső házban néhány püspök s főhivatalnok vetőt gyakorolhat s minden reformot mindjárt első stadiumában megakaszt? Mit használt volna magában a főrendek házában is egy szabadelvű ellenzék, birt legyen bármily nagy többséggel, ha annak szavazatai nem számíttatnak, s a határozat mindig csak a kormánytól függő egyházi s világi főhivatalnokok véleményének visszhangja? Ezen első példa után azonban biztos kilátás volt arra, hogy a reformot óhajtó, hazát s nemzetet hévvel szerető, érette áldozatra is kész független főrendűek, kiknek száma nőttön növekedék, szinte nagy befolyást gyakorolhatnak a ház határozataira.

Nagy csodálkozást ébresztett az országgyűlési közönségben s jó jelnek vétetett, hogy Wirkner, a kancelláriának állandóan Pozsonyban lévő s tulajdonkép titkos rendőrséget gyakorló titoknoka, ki a kancellár megbízásai s hozzá küldött tudósításai által nem csekély befolyással volt a törvényhozó kar egy osztályára, s magára az ügyek menetére is, — hogy, mondám, e titkár, maga is a karok és rendek törvényjavas-

1833.

lata mellett izgat, az egyház fejedelmeit házról házra látogatja, s az üzenet áteresztésére készíti. Ezt ő csak a kan-czellár megbiztából tehetvén, bizonyosnak látszék, hogy Bécsben óhajtják a tárgy felküldését, s annak legalább némely pontjaira kedvezőleg hajlandók válaszolni.

A független, szabadelvű főrendűek magok is erősen mozgatták a kérdést; magán tanácskozmányuknak mindazáltal csak az lett eredménye, hogy közölők tizennyolczan csatlakoztak a rendek üzenetéhez. A már eleve is kétes diadalra ennél fogva alig lehetett kilátás, midőn a tárgy márcz. 9-kén a főrendi táblánál szőnyegre került. Wesselényi, Széchenyi, Eszterházy Mihály, az ifju Waldstein, többektől gyámolítva, lelkesen küzdének ugyan a korszellemtől igényelt lelkiösmereti szabadságért. De a főrendek többsége az üzenetet felolvastatni sem engedvén, az egész vallási tárgyat a sérelmekkel foglalkodandó bizottmányhoz kívánta utasíttatni.

E végzés azonban a kérdést még koránt sem buktatta meg egészen. A rendek, kezdeményezési jogukra támaszkodva, az üzenetet pár nap múlva egyszerűen visszaküldék, s tárgyalását kívánták. A független főrendűek most mindenfelől visszahívák barátaikat, kik Pozsonyból szétoszlottak, hogy számbeli többséggel győzzenek. «És ezek nemcsak nagy számban jelentek meg; de, mi ezelőtt szokatlan vala, sűrűen kezdenek beszélni is, s magyarul beszélni még azok is, kik (mint Pálffy herczeg s Batthyáni Imre gróf) 'a nyelvet még nem birták eléggé.» Most azonban más fogáshoz nyúltak a táblának újitást ellenző tagjai: bizottmányt javaslanak kiküldeni, mely az üzenet pontjai felett indokolt véleményt terjesztene a tábla elébe. És bár a Vayak, az ifju, lelkes Dessewffy Aurel, Batthyáni és Eszterházy Mihály a halogatásra számított küldöttség ellen szóltak, az mégis kirendeltetett. A munkálat azonban, melyet ez márcz. 27-kén benyújtott egyik félnek sem igen tetszék: az ellenzék szűkkeblűnek, a főpapság nagyon engedékenynek találta, s így egyszerre mind a két felekezet ostromolta azt. Mind e mellet is az történt meg, a mi hasonló

körülmények közt jobbra történni szokott: a két fél közt a harmadik, azaz, a küldöttség nyert; munkálata válasz gyanánt küldetett át a rendekhez.

Egészen augusztus közepéig váltotta aztán e vallásügyi munkálat felett üzeneteit egymással a két tábla, a nélkül hogy a fő pontokban, különösen abban, mely a szabad vallásváltoztatásra vonatkozott, megegyezni tudtak volna. A tárgy minden üzenetváltáskor mind a két táblánál újabb heves vitákat idézett fel; melyeket azonban nyomról nyomra kísérni, nem a mi feladatunk. A főrendek táblájánál jobbra a püspökök, s ezek közt kivált báró Szepessy Ignác pécsei püspök, — különben szent életű, jótékony, tudományokat pártoló, ki egyebek közt Pécsen saját költségén akadémiát alapított, de elfogult, vakbuzgó, korlátolt világnézetű férfiú, és Jordánszky Elek, címzetes püspök, voltak a szóvivők, kik ferde felfogással ott, hol a vallások politikai viszonyai forogtak fenn, többnyire a theologiából, zsinatok decretumaiból méríték indokaikat. Több élvezetet nyújtottak azon ellenzéki főrendűek szónoklatai, kik a lelkiösmeret szabadságának kérdését politikai és polgári jogok szempontjából fejtegetve, a rendek üzenetei s a törvényjavaslat mellett szólának. Mindenek közt pedig Wesselényi tűnt ki, a maga, mindig nagy hatásu, társait nem kevesbbé, mint a hallgató közönséget gyakran a tetszés zajos kitörésére ragadó szónoklatával.

De ezen kevés kitűnő szónoklatokat kivéve, sokkal nagyobb, élénkebb érdeket ébresztenek vala mind végiglen az alsó tábla tanácskozásai, melyek a kérdést jobbra magosabb szempontokból fejtegették; s melyek annyira különbözének a főrendi házéitól, hogy Kölcsy nem kételkedék e szavakra fakadni egy beszédében. «Valóban, ha a főrendek egyezéseket továbbra is megtagadják, nem fogja hinni a maradék, hogy e két tábla tagjai ugyanazon idő, ugyanazon világosságterjesztő század emberei valának.» Beóthyn kívül, ki e kérdésben végiglen a szabadelvű párt vezéri szerepét viselte, a katolikus követek közül még a Bars megyei két követ, Balogh

1833.

János és Majthényi László, Bezerédy István, Borsiczky István, Niezky, Siskovics és Császár Sándor tűntek ki leginkább, mint a lelkiösmeret szabadságának lelkesedett pártolói. E kérdésben vonta magára először a figyelmet egy új követ is, Deák Ferencz, kiről mindjárt bővebben szolandunk. Midőn a főrendeknek vető alakját öltő makacs ellenzése oly erősen nyilatkozott, s a felekezeti ügy némileg az egész követi kar ügyévé vált: a protestáns tagok is mind sűrűbben belé vegyültek a vitatkozásokba, s Kölcsey, Pázmándy, Prónay s többen mások hallatták nyomatékos szavukat. De mind ezeken kívül még két férfit kell említenünk az egymással szemben álló két táborból, kik, bár egymástól igen különböző, de mind a ketten kitűnő egyéniségek, még utóbb is jelentékeny szerepeket játszanak közéletünkben. Ezek egyike a protestáns Palóczy László, Borsod megye —, másika Lonovics József kanonok, az egri káptalan követe.

Palóczy
László.

Az elsőnek alig lehetne találóbb képét adni, mint miképen őt Csengery Antal ábrázolja a magyar szónokok és státusférfiak jellemrajzaiban, megjegyezve, hogy e rajz tiz évvel később, az 1843-ki országgyűlésen tünteti őt előnkbe. «Egy vastag, kövér alak következik, ugymond. Haja és nyírott bajusza már megőszült; öltözete messze elmaradt a divattól. Széles mellén egy gombra akasztva függ sétabotja. Egész külsején, mint szinte előadási modorán bizonyos cynismus ömlik el. A tisztos ódon külsővel némi ellentétben látszanak lenni a szabadelvűség legújabb tanai. S e tanok a vallási felekezetesség, a calvinismus szögletességeivel vegyülnek nála. Különösen felöltő vonás e közönyös korban. Cromwell kerekfejű puritánjai jutnak eszünkbe. Valóban puritán név alatt ismeri az országgyűlési közönség Palóczyt. Az öreg ur beszéd-módja különös vegyülete az iskolamesteri pedanteriának kedélyes elmésséggel. Szavalása felekezete némely papjainak előadásához hasonlít, kikiről mondani szokták, hogy hasból beszélnek. Neme a rögtönző egyházi szónoklatnak, melyet hosszas gyakorlat után szereznek meg a vallás elaggott szolgálói.

Palóczynak hosszas országgyűlési gyakorlat tévé azt sajátjává ; s nagy emlékező tehetsége segíti. Eleven adattár ő. Minden kérdésnek tudja országgyűlési előzményeit. S történeti idézései, az események mélyebb bölcsellete nélkül, sokszor igen talpraesettek, találók s többnyire elmések, olykor nagyszerű visszaemlékezéseket is költenek föl. Majd minden napra van egy főbb adata Magyarország eseményeiből, vagy a világtörténetből. Elmondja, mi történt e, vagy ama napon, mikor e vagy ama nevezetes tárgy felett tanácskoznak. E tulajdonok, a természetes könnyűség s a népies költészet némi zamatával, különösen alkalmassá teszi őt alkalmi s lakomai beszédekre. Az volt ő az ellenzék lakomáin, a mi a költő már Attila udvarában, s mi most egy jóra való iskolamester a falusi torban, vagy egy beszédes vőfél nászünnepe... Mindazáltal senki sem fogja tagadhatni, hogy az öreg ur sajátságos modora különös kellemmel bírt a változatosság érdekénél fogva.»

Egy lakomabeszéde, nem ugyan ezen évben, de ezen országgyűlésen, minthogy egy kis eseménynek lőn oka, mely az udvart jellemzi, különösen megérdemli az említést. A király születése napja közeledett. Az udvar, tán még mindig azon hitben, hogy ünnepélyek által most is, mint hajdan, képes a nemzet képviselőinek jóakarátát megnyerni, őket lelkesedésre ébresztetni, ragaszkodásukat hatványozni, tudatá a személynökkel, hogy ő felsége a nemzet üdvezletét, nem, mint történni szokott, felirat, hanem nagyobb küldöttség által óhajtja kifejeztetni. Hatvan s néhány tagból álló küldöttség ment fel tehát Bécsbe, mely az üdvözlét után a császári lakban fényes lakomával fogadtatott. A lakoma vége felé az egri érsek, Pyrker László, a királyra poharat köszönte, melyet a gazda szerepét viselő gróf Fürstenberg ura nevében a magyar nemzetre viszonzott. A felmelegült társaság azonban, e diplomatiái köszöntésekkel nem elégedvén meg, részint kedvesapongásból, részint nemzetiségi érzelmeinek ösztönéből, honi szokás szerint, honi nyelven kívánt a császári lak-

1833.

ban hallani pohárköszöntést, s « halljuk Palóczyt! » kiáltások hangzának a teremben. Palóczy engedett a közkívátnak, és szokott elmés, kellemes modorában végzé köszöntését; melyet szünni nem akaró éljen-ek váltottak fel. Az udvari etiquette ezen megsértése szörnyű botránynak tekintetett. Fürstenberg nem győzött eléggé sietni, hogy azt bejelentse. S mintha a köszöntésben valamely veszedelmes irány volt volna, Palóczy a lakoma után Reviczky kancellárhoz rendeltetett s beszédét azonnal németre fordítani kényszerítetett. « Hisz ebben semmi rossz sincs, » — mondá aztán a király, a beszédet átolvasván, — « köszönje meg nevemben jó kívánatait. »

Lonovics
József.

Azon kellemetlen jelenetek után, melyek Tágen széksértő szavai által előidéztettek, a főherczeg nádornak sikerült kieszközölni, hogy a káptalani követek fejenként ne vegyenek azon-túl részt a vallási kérdés vitatásaiban; hanem bizzák meg az egri káptalan követét a vezérszónoklattal, ki már eddig is nagyon kitűnt többi társai közül. A választás jobbra nem eshetett volna: az egész magyar clerusnak kétségbevonhatlanul ő volt legjelesebb egyénisége. Lonovics a lángésznek minden sajátságaival gazdagon fel volt ruházva: sebes, mély felfogás, érett, helyes ítélet, játshi elmesség, nagy emlékező tehetség ékesítették szellemét. Ehhez járult széles olvasottsága, ott-honossága az egyházi s világi tudományok legtöbb ágaiban, európai műveltsége, publicistai készültsége, mivel ő társai közt egyedül dicsekedhetett. És mind ezek mellett a fényes szónoki tehetség, hatalmas rögtönző erő, mely mindig kész volt a beszédre és soha zavarba nem esett, őt egy ragyogó parlamenti szónokká avatták. Szónoklata bő s áradozó, a tárgyat mindig kimerítő. A logikai rend rögtönzéseiben is oly erős, mintha mindig készített beszédeket mondott volna. Eszméi tiszták, világosak, kifejezései szabatosak; az irányban annyi az erő és szépség, hangzatosság és választékosság, hogy e tekintetben vele csak az egy Kölcsény vetélkedhetett. Ő többnyire az értelemhez szólott, ritkábban a kedélyhez; fényes, hatásra számított nagy szavak, nem igen fordultak elő be-

szédeiben; annál többször képek, hasonlatok, analogiák a történelemből. Előadása könnyen folyó, gördülékeny, minden pedantság és színészi árnyéklat nélkül, nyugalmas minden affectatio és szenvedély nélkül.

De alig tudnánk teljesen megérteni a szerepet, melyet e komoly, mély értelmű, szellemdús egyéniség a vallás kérdésében játszott, ha egyszersmind jelleme némely sajátságait nem vennénk tekintetbe. Szónoklataiban ő annyi tapintatot, oly éles ítéletet s mély értelmet, oly helyes világnézetet, az általános haladás iránt annyi rokonszenvet s általában annyi szabadelvűséget és loyaltitást árult el: hogy alig lenne különben felfogható, miként történhetett, hogy ily felvilágosodott egyéniség a lelkiösmereti szabadság természeti jogainak megszorítása mellett, felekezeti türelmetlenség érdekében annyi erővel s kitartással lépett fel. Ő benne mind ama fényes szellemi tulajdonok mellett hiányzott az, mi őt valóban nagy emberré is tehetne volna: az erkölcsi bátorság, a kedély hatalma, mi főleg képezi a való nagyság alapját. Félénksége jellemét oly gyöngévé, ingadozóvá tette, mintha felével sem bírt volna éles ítéletének, mély és loyális felfogásának. Ügyes környezete őt mindenre hajthatta, mi a megszokott, tört ösvényről le nem vezetett. Ambitio nélkül ily szellemi tulajdonokkal felruházott egyéniséget képzelni is alig lehet. És volt ambitiója Lonovicsnak is, mely abban találá kielégítését, hogy kitüntetéssel, dicsőséggel álljon helyt ott egy maga, hol társai lezúgattak; hogy országos hír s névre jusson ott, hol társainak népszerűsége minden felleptökkel alább sülyedt; hogy tolmácsa, vezére legyen egy nagy és hatalmas felekezet hagyományos véleményeinek s érdekeinek. De ambitiója e mellett még reál czélokra is volt irányozva. Egyházi férfinak, ki szellemi felsőségét annyira érezi, mint neki már e vezéri szerepnél fogva is lehetetlen vala nem éreznie, ki veheti rossz néven, ki fogja hibául felróni, hogy egyházi kormányra, fejedelemségre vágyodott? De ezen ambitio, körülményeink közt, hol a kinevezés egy, a vallás dolgában a régi hagyományok-

1833.

hoz ragaszkodó udvartól függött, nem lehetett olynemű, minőről az irás mondja, hogy a ki «püspökséget kíván, jo dolgot kíván.» Ezen ambitio bizonyos elvekhez való ragaszkodást, teljes önazonitást igényelt bizonyos szellemiránynyal, melyet a felekezetesség szabott elő, s mely kizárt minden önálló meggyőződést. Ezen ambitio némi árnyat vetett az őt, tündöklő tehetségeiért, nagy tiszteletben tartó szabadelvű párt előtt, Lonovicsnak különben szeretetre méltó, feddhetetlen jellemére is. Kétségtelennek látszék, hogy az ő meggyőződései a szabadság földjében gyökereznek; de mivel jelleme félénk volt, s vágyai egyházi fejedelemségen függtek: olyanná lett, minőnek a püspököt az udvar és a hierarchia kívánta. Lelke mélyébe rejté el különben szabad röptű szellemét, s azonosította magát az udvar és hierarchia irányával. Ezen irányban mindazáltal, mi szabadabb meggyőződéseinek kétségtelen jele, ő soha sem ment szélsőségig. Ultramontán elvek s tanok soha sem hangzának ékes beszédü ajkairól. A vakbuzgalom s elfogult felekezetiesség határain mindig innen maradva, ment addig, meddig mennie kellett, hogy tekintélyét s befolyását az udvarnál s hierarchiánál megtarthassa; s a meddig mennie lehetett, hogy hírnevét a közönség előtt se kockáztassa.

E nevezetes férfiú hónapokig csaknem egymaga állott ellen annyi kitűnő szónokoknak a rendek tábláján. És ha az ügy, melyért vívott, az irány, melyet követett, nem engedhetett is diadalt aratnia parlamenti harczaiban: lehetetlen volt mégis őt nem csodálni, midőn több előtte szólóknak egyszerre válaszolva, valamennyinek indokait egymásután szemlére véve feszegette. Bonczoló éles logikájának erejében, vagy elmés-ségének kifogyhatatlan tárházában mindig talált valamely új, tetszetes érveket, melyek válaszát talpraesetté tévék. Ha fegyverei, melyekkel vívott, nem vezették is ügyét diadalra, nem döntötték is meg az ellent: az ügyesség, melylyel azokat kezelé, őt magát mindig eléggé fedte. Diadalt az ügynek, annak természete miatt nem nyerhetett; de magának tetszést, dicsőséget szerzett. A megtámadás, volt légyen bármily szenvedé-

lyes, őt soha sem zavarta meg, nyugalmából soha sem ragadta hasonló szenvedélyre; ilyenkor legfőlebb finom, de éles elmésség volt válaszában. Más ügyben, más körülmények közt, ha tán nem is leghatásosabb s legnépszerűbb, de kétségkívül legmíveltebb s tudományosabb, Deák Ferenczczel, kihez, szónoklatának jellemét tekintve, sokat hasonlított, egyaránt ünnepelt szónoka leendett a magyar parlamentnek. Az udvari pártnak s a hierarchiának tett szolgálatai, még az országgyűlés folytában, a csanádi püspökséggel jutalmaztattak.

A vallási törvényjavaslatnak volt egy pontja, mely miatt Magyarország ez alkalommal először jött összeütközésbe Horvátországgal. Ez azon pont vala, mely eltörli az 1791-ki 26-ik törvény ama cikkelyét, mely szerint a protestánsok ama tartományból kizárattak. E cikkelyt, mely ama törvénynek különben szabad szellemével is oly kiáltó ellentétet képez, annál inkább eltörteni kívánták most a rendek, mivel Horvátországban a katolikusok mellett számos ó-hitű is minden polgári joggal fel volt ruházva, és zsidók is sokan laktak. A horvát követek azonban tartományuk municipális jogaira támaszkodva, nagy hévvel ellenzék a szabadelvű törvényt, kívánván, bizná a törvényhozás ama tilalom megszüntetését magokra a horvátokra s az idő szellemére. De a rendek többsége annál kevésbbé akart hajólni a horvát követek e kívánatára, mivel nem volt titok, hogy az ellenzés oka főleg a horvát papságtól ered, mely a magára nézve veszélyesnek hitt protestáns felekezettől ment kíván vala maradni. A papság befolyása e tartományban nem csak azért erős, mivel a földesurak és más értelmesbek osztálya mind a kath. vallás híve; hanem még tán inkább azért, mivel a valamennyi magyarországi püspöknél gazdagabb zágrábi püspök és káptalanja anyagi tekintetben is függésben tartja magától a nagy részben szegény, eladósodott nemességet. A papság s annak zsoldjában izgatók, a közvéleményt e vallási kérdésben a magok részére nyerni törekedve, a vallásiba a nemzetiség kérdését is azonnal belekeverték, azt akarván elhitetni, mintha a vallási kérdésben

A vallási kérdés Horvátország tekintetében.

1833.

csak azt czélozná a törvényhozás, hogy az ott megtelepülendő magyar protestánsok által a horvát nyelvre s nemzetiségre nyomás gyakoroltassék. Részben e forrásból származott aztán azon élénk nemzetiségi harcz, melyről alább bővebben szólandunk, s melynek gyümölcsei 1848-ban mind a két félre oly keserűekké váltanak.

A vallásügyi
viták vége.

A főrendi tábla a törvényjavaslat e pontját is makacsul ellenzé. És a mit tőle hat hónapi élénk viták s üzenetváltások által a vallási törvényre nézve általában kinyerni lehetett, összesen a következőkből áll vala: a vegyes házasságokban a fugyermekek kath. vallásbani neveltetése iránt eddig divatozott kötelezvények a jövőre megszűnnek, a már kiadottak ezentúl is megtartván érvényöket; a temetőket, hol elkülönítve nincsenek, mind a két felekezet közösen használhatja; az ezrekben protestáns tábori papok is alkalmazhatók. — A szabad vallásváltoztatás kérdésében, mi a lelkiösmereti szabadság leglényegeseb részét teszi, hat hónapi keserű viták után sem tudott megegyezni a két tábla. És hasztalan kiálta fel egyszer egyebek közt, lelkesedésében Kölcsény; «Oly ügy forog vitatás alatt, mely, bár most elnyomatik, elébb utóbb maga magát fogja kivívni. Így leszen t. RR.! mert ha elébb nem, a mi sírjainkon s az előttünk elhunyt küzdők sírjaikon támad fel a kérlelhetetlen Nemezis! és kiméltetlen igazsággal fogja számon kérni három száz esztendőök könyeit; fogja számon kérni milliomok feldúlt nyugalját, a sírig üldözött ösznek véghörgését, s a gyermekeitől megfosztott anyának jajait; és számon fog kérni minden csepp vért, mely a bécsi és linczi békességekért magyar keblekből kiömlött. Mert negyedfél millió lélek kérelme nem pusztá kérelem.... Azonban az óra még nem folyt le: még nyugalomban fekszik előttünk a jelen és jövő; a választás még szabad! »

Mennél tovább huzódott ki a kérdés, a főrendeknél annál gyöngébb lett a javaslat pártja; mert a független urak közül, kik azt pártolák, mind többen szétozlának. És, mi a szabadság barátit leginkább keseríthet: a rendek házában is na-

ponként fogyott a többség, s nőtt az ellentábor; meghiusultak a remények, melyek szerint a vallásügyet sokan úgy tekinték, mint az országgyűlés elején elszakadozott értelmek és érdekek egyesítőjét. Az ország egyházi s világi nagyjai mind több követet, sőt megyei hatóságot is hódítottak a magok részére, melyek aztán követeiknek az elébbitől eltérő utasítást küldöttek. Junius elején már tizenegy szavazat nyilatkozott az eredeti üzenet ellen, melyet kezdetben csak három, később kilencz szavazat ellenzett. Junius közepe óta a nádor több ízben magához rendelé Niczkyt s néhány másokat a kath. követek közül, s általok tudtára adá a többieknek is, miképen a vallásügyi javaslatból, úgy a mint van, soha törvény nem lehet; azért, ha nyerni akarnak, szükség engedniök. Különösen az egy vallásról másra menetel pontját illetőleg, mely az egész törvénynek sarkpontja, avval biztatá őket: hogy a hat héti oktatás eltörlésében nem fogna ellenkezni az udvar; attól mindazáltal Bécsben sem fognak elállani, hogy minden vallásváltoztatás esete a felségnek feljelentessék, s az átmenetelt azután ő engedje meg. De a rendek nem voltak hajlandók, eképen az uralkodó önkényétől függeszteni fel a szabad vallásváltoztatást. Azonban a két tábla elnökei sem restellék fáradságukat, izgatni a tárgy mellett; mi végre nem szüntek a követeket egymás után magokhoz rendelgetni. S Junius 30-kán nagy aggodalommal értesülének egy tanácskozmányuk alkalmával a szabadelvűek, hogy már huszonhárom megye tett fogadást a personálisnak, miszerint pártolni fogják, hogy minden vallásváltoztatás, engedelem megnyerése végett, a királyhoz terjesztessék fel. «Kinos érzemény! kiálta fel erre naplójában Kölcey, mert fél évig vívni valamiért, s oly reménynyel és czállal vívni, mint itt; bírni a nemzet többségét, bizni korban s az igazság erejében, s utóljára is veszteszt látni maga előtt!»

Ennyire jutván a dolog, a szabadelvűek elhatározzák, a vallási kérdést, úgy mint az eredeti törvényjavaslatban áll, egészen letenni, s kedvezőbb időre halasztani. De a nádor és

1833.

a kir. szemelynök, e szándokról értesülvén, azt minden módon törekvének megakadályozni; mert az udvar törvényt akart, félvén: ha az országgyűlés vallási czikkely nélkül oszlik el, a népbolygatók azt a megyékben lázítási érvül fogják kiszákmányolni. A personális tehát július 4-kén egyenesen indítványba is tette, hogy a vallásról vallásra átmenetelnél a hat héti oktatás ugyan törültsék el; de annak pótlékaul, a felségnek minden eset engedelem kérés végett jelentessék fel. És az országgyűlési napló minden hibás szerkezete mellett is bizonytságot teszen, hogy a nádor és personális izgatása nem maradt eredménytelen. A kormánynak e kérdés mellett, már ezen első harcban is huszonegy szavazata volt; s aggodalommal kérdezék magokat az ellenzékiek: mi fog egy másodikban vagy harmadikban történhetni? Eljöttek láták tehát az ügy letételének idejét, s csak annak módja felett különböztek még a vélemények. Július 10-kén végre ebben is meggyeztek, egy magán tanácskozásban következő végzést hozván: «nincs más mód, mint a vallásügyet a maga sértetlen állapotában nem letenni, hanem szerencsésb körülményekig felfüggeszteni; s ezt a főrendeknek rövid, de erős üzenetben tudtokra adván, egyszermind kijelenteni: hogy a békekötések s a 26-dik czikkely ellenére kelt minden kormányi rendeleket, az 1790-ki 12-dik t.-cz. értelme szerint, törvényteleneknek s foganatlanoknak tartanak.» Bár mennyire erőködött is aztán az új királyi szemelynök, e végzés, pár nap múlva, harmincznyolcz megye szavazatával országossá emeltetett. A letételt maga a tárgy indítványozója, Beöthy Ödön, hajtá végre, az irás következő szavaival végezvén beszédét: «nem halt meg a leányzó, csak alszik.» A főrendek e felfüggesztéssel nem voltak ugyan megelégedve, de az ügy folytatását még sem kívánták, s egyedül azt üzenték át a rendeknek, hogy ama pontok, melyekre nézve a két tábla egymással megegyezett, a király elébe minden esetre fölterjesztessenek. A rendek azonban, bár most a personalist a vallási vitákban elébb részt nem vett Nagy Pál is segíté a felfüggesztés elleni küzdés-

ben, — a nyolczadik s utolsó üzenetben kijelentvén, hogy a pontok, melyekre nézve egyesség alakult, felterjesztésre nem méltók, a főrendeknek újabban is határozottan tudtokra adák, hogy előbbi üzenetök tartalmához szorosan ragaszkodva, a vallási kérdést ez idő szerint letették.

És ez volt jelenleg az utolsó lépés ezen, annyi szenvedéllyel vitatott kérdésben. A kormány a kevesbbé lényeges pontokra nézve örömet hozzájárult volna a rendek véleményéhez, hogy oly törvényt láthasson megalkotva, mely az áttérést egy vallásról más vallásra, — mi mégis a lelkiösmereti szabadság sarkpontját képezé, a maga kényétől tehesse függővé. De a rendek óvakodának, ilyféle önkényt törvény által is szentesíteni; s inkább akarták túrni még egy ideig a kath. papság eljárását, hogy utóbb teljes szabadságot vívhassanak ki a lelkiösmeretnek. S nem is lett az új personális erőködéseinek az udvar szándoka mellett más eredménye, mint hogy nagy részét elvesztette előbbi népszerűségének. Somsich Pongrácz alnádort, tulajdonkép az ellenzék emelte volt a kir. személynek méltóságára; most tehát többen szinte bánni kezdék a neki tett szolgálatot. Egyébiránt, hogy miért s mi módon tette ezt az ellenzék, érdekesen tudósít bennünket a maga naplójában Kölchsey. «Néhány országgyűlés folytában, úgy mond, fenállott már a névtelen árulkodók elleni sérelem. Ezek a névtelen árulkodók nem egyéb az ausztriai szent nyelven, ugynevezett «geheime Polizei»-nál, mit az országgyűlési irományok már 1825-ben igen szerencsésen választott szóval «hydrának» neveznek vala. Ezen oly sokszor elátkozott hydrának fejei évenként gyarapodának; s Isten megengedte érnünk, hogy minden főhivatalaink, s a nem főknek is nem megveendő része ily dicséretes gyarapodványokból állanak, s a hivatalokon kívül is úton útfélen a kenyérevő nép sokasága hasonlóktól hemzseg. Ne véljétek pedig, mintha e sokaságban rend és lélek nem volna. Mert e számtalanul elágazó hydra, amint látatlanul terjed, épen úgy látatlanul bizonyos középpontra törekedik vissza, honnan minden mozgásai igaz-

Somsich
Pongrácz
kir. személy-
nök,

1833.

gattatnak. Nem szükség e középpontról bővebben szólnom; de annyit mégis elmondok, hogy ez egyetemi középponton kívül volt még egy más alárendelt is; s ez nem más vala, a personalissá kinevezett Méreynél.

«Nem rossz választás! Mert az emberek házi és polgári titkaikat tudni, vagy azokhoz kulccsal birni, altáblái előülőknek hasznos tudomány; oly hasznos tudomány, melynek gyakorlatba vétele sok más fontosabb és ritkább tulajdonságokat elmellőzhetőkké tehetne. Már most voltak az országgyűlés tagjai közül, kik úgy gondolkoztak: ha ezen hydraszellemben való igazgatás szerencsével járja útját, igen természetes, ha a kormány a talentumokat nem, s csak fekete lelkűeket kívánó, és így könnyű választással járó módba beleszeret, s mi attól menekedhetni nem fogunk. Semmi sem szükségesebb hát, mint a kezdetet megbuktatni, azaz Méreynek az előülést a lehetőségig nehézzé tenni.... Mérey a világ minden előlülőinek leggyávábbjai közé tartozott;... s mindjárt eleinte három különböző érdekű férfiak egyesülének a gyávát megbuktatni. Elsők valának, kik Méreyben a hydrauralkodást gyűlölték, s Majláthra visszaemlékezvén, az altáblának hazafilelkű előlülőt óhajtottak. Következtek, kik Mérey elmozdításával Somsichnak akartak helyet csinálni; és azok kik Somsich felemelésével az alnádori hivatalt Somboryra szerették volna ruházni. Somsich hazafiságáról s világos és mély hatásu értelméről 1825-ben, mint Somogy akkori követe dicsértették. Így ismerte őt Wesselényi, s ennek ajánlásai után Kölcsey: ezek tehát, midőn Mérey ellen harczot forralának, örömet csatlakoztak Siskovicssal, Dubraviczkyval és Somsich más barátaival, úgy szinte Beöthyvel, Péchyvel és Baloghgal, kik meg Somboryt pártolták.»

Elbeszéltük már, e különböző három érdekű férfiak miként buktatták meg barátaik segedelmével Méreyt január 10-kén a szabad sajtó —, február 25-én a Tágen, s pár nappal később az ifjuság, azaz sajátképen az országgyűlési nyilvánosság ügyében. Mérey e vereségek után Bécsbe ment, s elnöki

székét azontúl Somsich alnádor foglalta el. Itt vala tehát az alkalom érette működni. De a dolog nem tartozott a könnyúk közé. Somsich a nádor embere volt; általa lett alnádorrá s Pest megyei főispáni helytartóvá: a nádorral meghasonlásban álló Reviczky kanczellár kegyére tehát számot nem tarthattott. Reviczky, ugy látszék, Bartal Györgyöt, az ügyes tollu, a közügyekben nagy jártasságu, s alapos tudományu udvari tanácsost, kívánta volna a díszes polczra emelni; de ez a sok nyugtalansággal járó hivatalt elfogadni nem akará. Mig aztán a kormány más egyéniség után néze körül, az ellenzék említett férfiai Somsich iránti többféle kedvezéseket tanusítanak, őt az idő közben szőnyegre került kérdések felett folyt vitákban ugy tüntették fel az udvar előtt, mint a karok szeretetét biró s így sok mindent keresztülvinni képes férfiut, ki nek elnöklete ennél fogva nem csekély fontossággal bir. A fogás sikerült: Somsich királyi személynökké neveztetett és mint ilyen június 15-kén ünnepélyesen köszöntött be az alsó táblánál. Benne az alsó ház nem nyert ugyan fényes szónoklatu elnököt; sőt ott népszerűsége is hamar elveszett: de, mi az országra nézve sokkal fontosabb volt, a kir. tábla, hol az ősiség miatt majdnem minden család pörlekedék más családokkal vagy a kincslettel, nyert benne értelmes, becsületes jellemű birót s részrehajlatlan elnököt.

A vallásügy feletti viták azonban csak megingatták Somsich personális népszerűségét; azt ő tulajdonképen az urbéri munkálatról folyt tanácskozásokban vesztette el, melyek idő közben már jóformán előrehaladtak, s a vallási kérdés letétele után nem sokára be is végeztettek a rendek tábláján. De mielőtt e fő fontosságu tárgy miként alakulásának elbeszélésébe fognánk, néhány más kérdést kell megemlítenünk, melyek ugyan ezen idő alatt kerültek szőnyegre s részben végképen be is fejeztettek.

Említők, hogy a magyar vármegyék 1831-ben nagy rokonszenvvvel viseltettek a lengyel felkelés iránt, s többen közölők feliratokat is intéztek a kormányhoz, ezt szorgalmazván,

A lengyel ügy.

1833.

lenne segedelmére a függetlenségétől oly igazságtalanul megfosztott nemzetnek. Mi volt légyen oka, hogy a lengyelek iránt különben kétségtelen jóakaratot tanúsító bécsi kabinet a megyék ösztönzéseit figyelembe nem vehette, szinte érintők. A megyék közül egy sem bizonyította a szabadságáért hősiezen küzdő szerencsétlen nemzet iránt nagyobb lelkesedést a szomszéd Trencsén megyénél. S így történt, hogy a felkelés elnyomása után Párisba menekült lengyelek, midőn a magyar országgyűlés egybehívásáról értesültek, két levelet küldének Borsiczky István Trencsén megyei alispánhoz, melyek egyike ő hozzá magához, másika, két példányban, magyar és latin nyelven szerkesztve, a magyar nemzethez szólott. Emezt a tüzes és merész lelkű Borsiczky mindjárt az országgyűlés elején tárgyalás alá kíváná bocsáttatni; de barátai féltek, hogy ez által a közfigyelem a már folyamatba indult tárgyaktól elvonatik, s kérék őt: várna addig, míg a lengyel ügy, megyei utasításoknál fogva nem hozatik szóba. Ő engedett, ajánlván barátainak, hogy addig a két levél létezését titokban tartsák. Mitazonban mások által titkoltatni kívánt, ő maga hozott nyilvánosságra, úton útfélen hirdetvén a levelek vételét, míg az végre a nádor füléhez is eljutott. A nádor, ki második neje, a már elhunyt Alexandra Pawlovna nagyhercegné miatt még most is viszonyban áll vala a szent-pétervári udvarral, s attól még folyton huzá a két száz ezernyi évdíjat, természetesen nem örömet vett volna, hogy a lengyelek végett, kiken segíteni már ugy sem lehet, az ő elnöklete alatt lefolyó országgyűlésből eredjen az orosz udvar előtt kedvetlen felirat. Január 20-kán tehát Borsiczkyt magához hivatván, a leveleket tőle elkéré, kijelentvén, hogy azok tárgyalását, mi az orosz udvar nehezitelését vonná maga után, mindenkép kerülni kell. Borsiczky átadá a két levelet; de figyelmezteté a főherceget, hogy a tárgy iránt sok megye adott követeinek utasítást, s így a felírást kikerülni nem lehet; kijelenté egyszersmind, hogy akkor kénytelen lesz a levelet viszakérni s a rendeknek bemutatni. A nádor ezt megigérte ugyan, de

utóbb, midőn Borsiczky értök jött, csak a hozzá szólót adta neki vissza; az országgyűléshez intézettet a maga, mint elnök, kezei közt marasztván.

De bár e levelet ily módon elrejthette is, nem lehetett biztos a nádor, vajjon nem hozza-e más valaki szőnyegre a nyugtalanító ügyet, kivált miután hírleni kezdett, hogy nem rég Balogh is vett némely lengyelektől hasonló levelet, s indítványt készül tenni. Voltak ugyan az ellenzék tüzesebb tagjai közt is, miként Kölcsey tudósít, kik saját sok bajaink tekintetéből ez idegen bajjal küzdést későbbre halasztani javasolák; de az ügy felvétele, elébb vagy utóbb, minden esetre mellőzhetlen volt. A nádor és párthívei arról gondoskodának tehát, hogy a tárgyat mennél kisebb zajjal csusztassák át; mi végett azt a sérelmek és kívánságok összeszedésére kiküldött bizottmány jegyzője által e munkálatba igttattatták. A küldöttség alsó házi tagjai azonban ennek ellentmondának, s a tárgyat hozzá illő szerkezetben külön kívánták felterjesztetni.

És Balogh az év vége felé meg is tette az indítványt, feliratot kérvén intéztetni a királyhoz: ügyekeznek a szerencsétlen nemzetnek diplomatikai úton igazságot szolgáltatni, s a bécsi congressus zárokmányában számára biztosított alkotmányt helyreállíttatni. Az indítvány a többségtől nagy rokonszenvvel fogadtatott. Többen lelkesedve emeltek szót, ha bár csak azért is, hogy a magyar nemzet rokonszenvét tolmácsolják a szerencsétlen «testvér nemzet» iránt. «Ha a királyok halála miatt a fejedelmek gyászt öltenek, — mondá egyebek közt Palóczy László, miután azon kapcsolatokat, melyek országunkat egykor a lengyelekkel összekötötték, egy rövid történelmi vázolatban fölemlítette, — nem illik-e a nemzeteknek is gyászolniok egy egész szabad nemzet erkölcsi halálát? Viseljük tehát a gyászt, nem fővegeinken, hanem szíveinkben. És hogy a kormány tudja, miképen az itt mondottak nem hiú szavak: ünnepélyesen kijelentem, hogy egyedül Borsodban harmincz ezer ember kész mindent áldozni a

1833.

lengyelekért.» Szóltott Kölcsey is két ízben, szokása szerint azon művészi szabatsággal s költői fellengző szellemben, mely beszédeit jellemzi. «Ime, ugymond, magunkra vonók Európa pillanatait; úgy tűnünk fel, mint a veszélyben forgott ország rokon részvevői; s tettünk mit megyei helyzetünkben s körülményeinkhez képest tennünk lehetett. Hazánk határain kívül ugyan nem mehetünk; nem siethetünk, mint egy más szerencsésb ügyben más hazák gyermekei, kik fegyverben menének el, a régi Hellás omladékai közt s Missolungi sánczai alatt idegen nép szabadságáért meghalni. Nekünk nem vala egyebünk parányi adományoknál, miket készen gyűjtünk együvé, s könyörgő szavainknál, mikkel királyunk székéhez felsikoltottunk. Hasztalan! a mi sikoltásunk siker nélkül hangzott el; s hatalmas kezek verék le, s egész világ láttára verék le a nemzetet, mely velünk együtt a kereszténység védfalának századokig méltán nevezteték; mely nélkül Bécsnek tornyai most romban feküdnének s palotáit épen úgy hijában keresné a vándor, mint Buda várában Mátyás termeit.... Itt, határainkon, s ily közel hatalom által követteték el az iszonyító tett, mely bennünket, mint embereket, mint nemzetet, mint alkotmányos szabadság birtokosait akaratumk ellen riadásba hoz. Ember ember mellett és után szokott meghalni; de a nemzetnek ezredekg tartó életet óhajtunk és remélünk is: s ez óhajtás és remény szívünk mélyében rázatik fel, ha látjuk: miképen e szomszéd nemzetnek lehetett, nem meghalni, de meggyilkoltatni, de vad erőszak által összezúzatni.... Illő azért — mondá második beszédében, — a királyi felség előtt kijelenteni óhajtásunkat, hogy a részvétünket oly mértékben bíró lengyelekért magas tekintélyét vesse közbe. Tartozunk ezzel a szerencsétlen nemzetnek.... De tartozunk saját magunknak is. Mert lehetetlen eltitkolnunk a veszélyt, mely bennünket fenyeget, midőn határainkon polgári szabad alkotmány önkényesen tapostatott el, s midőn az északi hatalom körülöttünk mindinkább terjedez... Európa hatalmasb népei hallgattak, szóljunk mi! Talán ha látni fogják, miképen egy

erőtlen s nem legkedvezőbb állásu nép tette azt, a mit nékiek illet volna, oly szikra pattan kebleikbe, mely jóltevő lángra gerjed fel... A kétségbeesésig kínzott emberiség, a meggyilkelt alkotmányos szabadság, az eltaposott emberi jogok nevében szólítom fel a t. Rendeket: nyissák fel kebleiket a szánakozásnak, s a szerencsétlenségért e kicsiny, e fáradságtalan lépést megtenni ne késsenek.» Tisza, bihari követ, a lengyelek mellett szólván, egyszersmind keményen megrová az osztrák kormányt is, mely szinte a népek elnyomására törekszik, s egyebek közt a szabad Magyarország hadseregét is használja, az olasz nemzet lenyűgözésére.

Mind a nádori, mind a tulajdonkép kormányi párt emberei nagy nehezteléssel hallák az efféle beszédek; s többen szigorúan gáncsolák szabadelvű társaikat, hogy ily czéltalanul támadják meg a kormányt s egy, nemcsak idegen, de egyszersmind létesíthetlen ügyben heveskednek. Egyebek közt Andrassy József, Esztergam megyei követ, a kormánypártiak egyik vezérszónoka, az indítvány ellen szólván, természetesnek találá, hogy nemzetek elvesznek. E keserű gúny fájdalmasan illeté meg a rendek nagy többségének kebelét; s egy fiatal szónok álla fel, ki, mást felváltva, csak az országgyűlés folytában érkezett meg, s nem régóta hallatá a tanácskozásokban nyomatékos szavát. A rögtönzött remek beszéd hatalmasan torlá vissza a méltatlan gúnyt, s boszulá meg a keblek gyöngéd érzelmeinek sérelmét. «Nemzetek vesznek, nemzetek lesznek, e szavakat mondá Esztergam követe, — így szól a beszéd; ugy hiszem azonban, nem különös újság gyanánt hozta fel e szavakat; mert a világtörténeti évkönyvek bőven megtanítottak bennünket, hogy mig egyik nemzet emelkedett, a másik elenyészett. De a világtörténet nem tanít, hogy a végveszély örvényében elmerüléssel küzdő nemzetet, némán és hidegen nézve, lehetőségig ne segítsük. Mert hiszen egyes emberek is lesznek és vesznek: kötelesség mégis veszélyben forgó, vagy inségre jutott embertársainkat tehetségünk szerint a veszélyből kimenteni. Nem fejtegetem én Lengyelország mult

1833.

századi történeteit: sok szomorú csapást kellene felhordanom, melyek e nemzetet érték. Nem feszegetem feldarabolásának nyilvános és titkos okait, s nem számlálgatom az ebből eredhető következményeket: megtanítandja majd Európát az idő, hasznos és tanácsos volt-e, annak megtörténnie. De fájdalommal es aggódással keserű érzet foghatja el keblünket, midőn látjuk, hogy a lengyel nemzet, mely a XVI-dik században észak leghatalmasabb státusának tartatott, erőszakkal végképen ki van már törölve a nemzetek sorából. Iszonyú valóság lett abból, mit Kázmér-János királyuk 1616-ki jul. 6-kán tartott beszédében könyvek közt jövendőt; mert le van tiporva e nemzet egykori nagysága, összezúzva hevernek a hajdani szabadság feldult emlékei, s a Visztulának lengyel vérrel áztatott partjain nem szabad lengyelek tűzhelye füstölög többé! S neveli fájdalmunkat annak érzése, hogy szánakozásnál s kérelemnél nincs hatalmunkban egyéb, mit az elnyomottakért tehetnénk; mert századokig sujtott bennünket is a kérlelhetetlen balsors vaskeze, úgy hogy most már nem tehetjük azt szerencsétlen szomszédainkért, mit 1278-ban a hatalmas Ottókar ellen Habsburgi Rudolfért véghez vitt a magyar.

« De hiszen a szolgaságig elgázolt nyomorúlnak édes enyhülést nyújt keserve özönében az is, midőn részvevő szánakozás forró könyeit látja hullani; midőn hallja érette kérő szavát annak, ki többet érte nem tehet; habár a kérő szó az elnyomásnak jégkebléről sikeretlenül perdülne is le. Nyujtsuk tehát nekik e csekély enyhülést is, ha már több nem áll hatalmunkban; de nyujtsuk azt tüstént s halasztás nélkül. Vagy talán részvétünk könyecseppjeit s a kérelem elkészítésére szükséges pár órai munkát sem kívánnánk áldozni azokért, kiknek ősei vért s életet áldoztak érettünk? Macedonia hatalmas fejedelme, Nagy Sándor, Európát s Ázsiát megrázkódtatá győzedelmeivel, betöltötte a félvilágot dicsőséggel, s magát Jupiter Ammon fiának nevezteté; de csak bámulást nyerhetett a maradéktól, nem köztiszteletet, mert Görögország szabadságát, melyet már atyja megrongált, végkép meggyilkolá.

Octavián Rómának szerencsés császára, bölcsen kormányozta a birodalmat, pártfogója volt a tudományoknak, népe Augustusnak nevezé; de háladás nem kísérheté emlékezetét, mert ő fojtotta el a római szabadság végső lánggra lobbanó szikráját. Sándor, az oroszok czárja, fényes diadalai után polgári alkotmányt adott a lengyeleknek; s ez neki szebb dicsőséget, több forró köszönetet szerzett, mint véres győzedelmei. Dicső munkáját azonban önmaga kezdé rongálni, s az annyi jót ígérő fényes adomány most már végkép feldúlott. A szövetséges fejedelmek, midőn Napoleon óriási hatalmával végső diadalra szállottak, azt nyilatkoztatták ki, hogy ők Európa szabadságáért küzdenek, s midőn az ellenség ropant ereje kedvező szerencsével meg volt törve, magokat Európa szabadítóinak nevezték. Minden ausztriai katona, ki a lipcei véres ütközetben jelen volt, mellén viseli a szövetségesek dicső ígéretének hitlevelét, ama kis érczkeresztet, melynek felirása: Europa libertati asserta. Szép reményeket szült e három szó a népek keblében, s e kis emlékjelek érczbetűi némán, de hathatósan emlékeztettek a fejedelmi szó szentségére. Midőn tehát a néma jelek is ily nyilván szólnak, nekünk, kik szabad alkotmányunk édes gyümölcseit nyugotán használjuk, szabad lesz talán a dicső ígértet valósulását sürgető kérésünk, hogy letiport szomszédunk elnyomott polgári szabadsága visszaállíttassék, s ez által ő is boldog lehessen; mert szabadság nélkül tiszta és allandó boldogság nem létezhetik ».

E fiatal szónok Deák Ferencz vala, testvér öccse Antalnak, ki Zala megyei követségéről az év tavaszán mondott le. Midőn elvtársai a hazafias lelkű követnek távozta miatt, ki néhány évvel elébb magától a kir. tanácsosi címet is elutasította, sajnálkozásukat nyilváníták, azt válaszolá: « Küldök én nektek egy fiatal embert, kinek kis újjában több ész s tudomány van, mint egész bennem, öregebb bátyjában ». A fiatal ember megjelent, s a nélkül, hogy szerénységében e kitüntetésre vágyott volna, a képviselő kar hallgatag megegyeztével nem

Deák Ferencz.

1833.

sokára vezére lett az alsó házi szabadelvű reformpártnak. «Mint a nap — mondja róla Tóth Lőrincz — senkivel sem kaczerkodik, hanem föllép egyszerre egész fénytengerével, teljes méltóságában az égre, s a kisebb csillagok elhalaványulnak, a földön jótékony sugár s meleg terjeng». E szerepet ő azontúl 1848-ig még akkor is viselte, midőn személyesen nem volt jelen az országgyűlésen. Ott jelen vagy távol, ő volt az ország bölcse, kihez a szabadelvű párt minden bajosabb ügyeiben tanácsért folyamodott; a közvélemény szerint ő az ország első, legmélyebb elméjű államférfia, kinek szava mindig döntött. Nem azon élénk, nyugtalan, szünet nélkül újat és újat teremteni törekvő lángész ő, mely Széchenyit tervről tervre hajtá: Deákban mind a szellemi mind az erkölcsi tulajdonok fő jellegét a higgadt nyugalom, mérséklet képezi; s ha volt benne hiány, az nem a szellem tüzes, ábrándos túlcsapongásából, nem szenvedélyből, nem túlhajtott, sokat kezdő tevékenységből, hanem inkább mind ezek ellentételéből, a kifelé törekvés, a külzés ösztönének majdnem teljes hiányából eredt. E hatalmas szellemben, mely az értelem mélységére, az ítélet élességére s alaposságára, a tudomány bőségére nézve, még politikai ellenfeleinek köz elismerése szerint is páratlan a hazában, nincs semmi hiuság, semmi nagyravágyás, semmi ambitio; s ezért a tettvágy s tevékenység is sokkal kevesebb benne, mint ily gazdag s erős szellemnek legtöbb esetben sajátja. A kifelé törekvés, alkotás ösztönének hiánya néha csaknem a lomhasággal és bátortalansággal látszik benne határosnak. Ha ő egy alkotmánytalan, kényuralmi kormányu államnak született volna polgárává, hol őt a polgártársainak bizalmából eredő kötelességérzet nyilvános pályára nem kényszerítheti, s magányából választása által ki nem ragadhatja: ő kevesektől ismerve, csak legközelebbi környezetétől csodáltatva, minden kitűnés, minden hírnév nélkül szálland vala sírjába.

De ezen kitörekvő, teremteni vágyó tevékenység hiánya csak is egyetlen árnyoldala e különben annyi tündöklő tehet-

ségekkel, annyi tiszteletre ragadó tulajdonságokkal felruházott, felséges egyéniségnek. Az ambitio s tettvágy hiánya, ama nyugalom s mérséklet koránt sem tette őt elvonult, magába zárkózott, hideg, önző, s éldelhetetlen egyénné. Sőt, valamint magas értelmi tehetsége, dús ismeretkincse, bölcsesége által valóságos tekintélylyé lett a hazában: ugy aranytiszta becsületessége, önzetlen honszerelme, szerénysége és szeretetre méltó kedélyessége minden pártnak tiszteletét kivívta neki. Maga a kormány is nagyrabecsülte őt, bár ernyedetlen, lényeges dolgokban soha nem tágító ellenzése miatt sokszor nem kevésbé gyűlt meg vele baja. Ő nem kevésbé csodált vala a magán társalgásban, mint a törvényhozás vagy a megyei közgyűlések teremeiben. Elmés, kedélyes társalgása nem kevesebbé keresett volt a finom nevelésű hölgyektől, mint a férfiak körétől, hol mulatságos tréfái, találó hasonlatai, talpraesett anecdotái, igazi magyar szellemben, ízletesen folytak ajkairól. Magán jelleme oly szeplőtelen, szeretetreméltó, mint ragyogó, példányos nyilván caractere: kik őt közelebből ismerék, vagy épen barátságával dicsekedhetének, nem egy könnyen tudták meghatározni, mi benne nagyobb, az ember-e, vagy a honpolgár.

Ha őt, mint soha ketségbe nem vont, számtalanszor bevallott pártvezért akarjuk ismerni, nem a nyilvános ülésben, hanem az ellenzéki, előkészítő tanácskozmányokban kell őt felkeresnünk. «Holnap fontos ülés lesz, — így ábrázolja őt, szintoly szépen, mint találóan a conferencián Tóth Lőrincz; leirat érkezett Bécsből, melynek fogalmazása Pythia kétértelműségeire emlékeztet. Nagy a zaj, a rendetlenség, tömördek a beszéd a tanácskozmányi teremben. Ki nem ismeri a magyar s minden ellenzék fegyelmetlenségét? Azt mondja, hogy független akar lenni, csak lelkiösmeretére hallgatni, akkor midőn nem egyéb, mint kevély, hiú, dicsvágyó; a hány fej, annyi vélemény, a hány katona, annyi vezérség-igénylő. Egy férfiu lép be a szobába; megjelenése neptuni hatással van a hullámokra. Kényelmesen ül a pamlagra, — mert a

1833.

kényelmet szereti, szájában szivar, a mi kedves szokásának látszik lenni; s midőn már sokan, igen sokan kibeszélték magokat, és elmondák ki mit tanult Kelemenből, Kövyből, Rotteckből és Benthamból, szólani kezd egyszerűen, világosan, olykor tréfásan; kezei alatt gyönyörű rendben peregle a bonyolult gombolyag; világos szavaira oszlik a kétértelműség köde, a sophismák csalárd szürkülete: feltűnnek a biztos, határozott álláspontok, a jól meggondolt csatarend; megmondja, mi téren kell kezdeni a támadást s folytatni a vitatkozást, minő pontokat kell tartani s feladni, mi rendben kell állítani a csapatokat s ütegeket. És a zaj elnémul, a rendetlen tömeg csöndesen hallgat, s nyugodtan széled vacsorához, miután «mindent legjobban eligazítottunk».

Ez Deák képe a konferenciákon. Dicsvágytól, hiúságtól ment, ő csaknem mindig másnak, nem ritkán gyöngébb, gyakorlatlanabb követeknek is átengedte az első szót, az indítványt, melyet az ő mély értelme látott el érvekkel, okoskodásokkal. Előtte csak az ügy állott; a maga személyét ő mindig feledte. Mindenható befolyását ő soha pártja egy tagjával sem érezteté; csupa kimélet volt még a gyöngék iránt is. Ha szükség nem volt reá, nem is szólott nyilvános ülésben; s ha szólott, azt csak azért tette, mivel vagy az ügy fontossága igényelte szavának nyomatékát, vagy a tanácskozás folyamában támadt bonyodalom szükségké logikája bonczoló élet s értelme világát, vagy az eléggé megvitatott kérdést kelle szabatos, határozott szavakba s formákba foglalni. És ő ekkor mindig eldöntőleg szólott. Szónoklata nem olynemű volt, mely átvillanyozza, elragadja, szenvedélyre gyujtja a hallgatókat, az inkább meggyőzőleg, melegítőleg hatott a kedélyekre; ment minden dagálytól s üres nagy szavaktól; egyszerű, szabatos nyelvű, derűlt, velős; kimerítő áradozás és unalomgerjesztés nélkül, felmelegítő elragadás nélkül, érveinek okoskodásainak súlyával meggyőződést szülő. Senki világosabban gondolkodni, gondolatait senki világosabban kifejezni nem képes, mint ő. Eszméinek lánczolata soha meg

nem zavarodik, soha el nem akad. Beszédeit nem kevesbbé fogod tartalmasoknak, erővel és szépséggel teljeseknek találni, ha bonczolva olvasod, mint midőn tiszta, folyékony, nyugodt s méltóságos előadásában hallottad azokat. Mit Guizot Washingtonról mond, ennek életében, szórol szóra oly tökéletesen reáillik Deák Ferenczre, mintha őt akarta volna ábrázolni a híres francia író: «Nem volt benne, ugymond, semmi önzés, semmi értelmi vetélkedés. Midőn ő diadalt aratott, elleneire nézve az sem vesztett fogadás, sem általános kárhoztatás nem volt. Ő nem szelleme felsőbbségének, hanem magoknak a dolgoknak s azok szükségességének nevében győzedelmeskedett.... Ő soha nem cselekedett egyedül érdekből, sem diadala tekintetéből. Nem tett semmit, miben nem hitte, hogy igaza s joga van, ugyannyira hogy tetteiben semmi megalázó nem volt elleneire nézve; de volt azoknak mindig oly erkölcsi jelleme, mely tiszteletet parancsolt. Egyébiránt önzéstelenségéről mindenki legbensőbbben meg volt győződve: nagy világ volt ő, melyben az emberek önként s egészen megnyugszanak; hatalmas erő volt ő, mely a lelket magához vonja s egyszersmind az érdekeket is biztosítja, hogy sem feláldoztatni, sem eszközül kizsákmányoltatni nem fognak személyes és nagy-ravágyó célokra». Ilyen volt Deák Ferencz. Azonban, ő lévén a sarkpont, mely körül forgott ezóta nagy részben országgyűléseink, kivált a későbbiek, történelme, még számos alkalmunk lesz találkozni e nagy férfival, s részletesebben is megismerkedni egyénisége szép tulajdonságaival. Most térjünk vissza az országgyűlési tárgyalásokra.

A lengyel ügyről még csak kevés a mondani való. Említők, mily érdekek forogtak fenn a nádor előtt, hogy e kérdést mellőztesse. Miután tehát Baloghnál hasztalan merítette ki minden rábeszélő tehetségét, hogy őt az indítványtevéstől elmozdítsa: minden befolyását ráfordítá a rendek közt, hogy annak keresztülvitelét meggátolja. Ügyekezete nem is maradt sikeretlen. Találtattak még a szabadelvűek közt is számosan, kik ezen idegen, s mi több, a magyar országgyűlés felirata

1833.

által kedvezőbb kifejlésre úgy sem vezethető ügy miatt nem akarták elkedvetleníteni az érdemtelen nádort, ki majdnem negyven éves nyilvános pályáján már annyit tett, s kitől ezen átalakulási korszakban még annyi váraték a haza javára. Az indítvány ennél fogva az országos ülésben kevesebbbségben maradt.

Erdély unioja
s a Részek
kérdése.

Nagyobb süker követte a szabadelvű ellenzék törekvését egy más nagy fontosságú tárgyban, mely hasonlókép, mint a vallási sérelem, mindjárt az országgyűlés elején hozatott szönyegre, s elébb be is fejeztetett, mintsem az országgyűlési tanácskozások tulajdonképen kitűzött első tárgya, az urbéri munkálat, elkészült. E tárgy némely, jelenleg Erdély határaiba foglalt, de jogilag Magyarországhoz tartozó, részeknek, név szerint Zaránd, Kraszna, s Közép-Szolnok megyéknek és Kővár vidékének, az anyaországhoz visszakapcsolatása vala.

E részek visszacsatolását hajdan az ország határai épségének tekintetéből sürgették a rendek; s miként az 1791-ki 8-dik t. czikkely tanusítja, a kormány nem is hozta kétségbe az ország ez iránti jogait; a tényleges visszakapcsolást mindazáltal az erdélyiek kihallgatásától függesztette fel. És bár e tárgy bevégzését későbbi törvények sem mulaszták el szorgalmazni: annak végrehajtása, a kormány végetlen halogatása következtében mind eddig sem vált ténynyé.

Különösnek látszhatnék, hogy most, midőn oly nagy fontosságú reformok, az ország rendszeres újjáalakításának kérdései voltak ezen országgyűlésnek czéljául kitűzve, a rendek mégis e százados sérelmet oly súlyosnak tekintették, hogy azt, a többi előleges sérelmek tömegéből kiszakasztva, külön s mindjárt a gyűlés elején, határozták tárgyalni; holott talán csekély érdekűnek látszik a különbség, akár közvetlen Magyarország, akár a magyar korona birodalmához tartozó Erdély közigazgatása alatt álljon a kérdéses négy vármegye. És nem is nyert volna e kérdés most nagyobb fontosságot, ha azt Wesselényi, ki e korban népszerűsége s mint az ellen-

zéki párt tulajdonképeni vezére, a rendeknél befolyása tetőpontján áll vala, egy más, magában is nagy nyomatéku kérdés alapjává nem teszi s Erdélyre vonatkozó egész politikája rendszerét arra nem építi.

Wesselényinek Erdély volt tulajdonképeni hazája; s e hazát ő emelni, általa pedig a magyar nemzetet erősíteni törekedett. De Erdélynek még sokkal szomorúbb volt mind politikai, mind anyagi állapota, a haladás feltételei ott még sokkal inkább hiányoztak, a reformok létesítése sokkal több s nagyobb akadályokba ütközött, mint Magyarországon. Erdély alkotmánya, mely jobbára az I. Leopolddal 1691-ben kötött szerződésen alapúlt, sokban különbözött Magyarországtól. Lényege ezen alkotmánynak a következő pontokból állott: a három nemzet, t. i. a magyar, a székely és a szász —; továbbá a négy vallás, ugymint a róm. katolika, a két protestáns és az unitária, jogegyenlőséggel birnak; a hivatalokban az említett hét felekezetbeliek osztoznak; országgyűlés, mely a törvényhozás jogát kizárólag gyakorolja, évenként tartatik. A kormányszék tagjai, kiket az országgyűlés választ s a fejedelem erősít meg, elvileg felelősek; kormányzót ezeknek élére a fejedelem nevez; az udv. kancellárt viszont az országgyűlés választja; a megyei hivatalokra a megye részéről csak kijelölés történik, a kinevezés a kormányt illeti. A középponti bécsi kormány azonban Erdélyben sokkal több hatalomfoglalást tett, mint Magyarország közigazgatásában; minek következtében az alkotmányos jogok többé kevesbbé csak árnyakká silányultak. A szabadabb institutiokat, egyiket a másik után lassanként mind megfosztá eredeti érvényöktől, vagy legalább megkorlátolá, megcsorbítá hatáskörükben: a kormányszék felelősége végkép eltűnt; a megyei tisztújítások divatból kivétettek, s a kormány által a megye megkérdezése s kijelölése nélkül kinevezett, a középponttól burokratiai függésbe jutott tisztviselők kezelték az igazgatást. Az előkelőbb, függetlenebb családok tagjai a hivatalokból kiszorítatván, a közügyekre alig gyakorolhattak többé valamely csekély befolyást. Az országgyű-

1833.

lés maga is, mely nagy részben ily, kormányilag kinevezett hivatalnokokból állott, elveszté minden alkotmányos erejét; s valahányszor 1791 óta összehívatott, a bécsi kormány nyomasztó hatása alatt alkotott minden új törvény csak az ősi jog- és szabadság alapot fogyasztotta; és szorította szűkebb korlátok közé. 1811-től fogva pedig épen nem hirdettetett többé országgyűlés; minek az lett következménye, hogy a kormányzékben évről évre kevesbedett a rendek által választott tisztviselők száma, míg az végre egyetlen egyre olvadt. És ekként az egész igazgatás a Bécsből kinevezett hivatalnokok kezére jutott, kik azt a szinte onnan vett rendeletek és szabályok szerint folytatták, mit sem gondolva a törvény intézkedéseivel. A burokratia lett egyetlen államhatalommá.

A magyarországi ébredés Erdély rendeiben is fölkelte ugyan az ellenzék; minek következtében ott is mind élénkebb mozgalom támadt az alkotmányos jogok helyreállítására: de a bécsi kormány is résen álla, s még rendkívüli eszközök alkalmazását is megkísérlé a mozgalmak elfojtására. Wlasics horvátországi bán teljes katonai s polgári hatalommal küldetett királyi biztosul Kolosvárra; az alkotmány pedig felfüggesztetett. A rendek az alkotmányos élet folyamának megindítása végett nagy erélyvel szorgalmazák az országgyűlés kihirdetését, mely, miután azt a bán szinte javaslá, végre meg is ígértetett.

De Wesselényi, ki az ellenzék minden törekvéseiben nagy buzgalommal s jobbára vezetőleg, vőn részt, gyökeres javítást, minőt ő óhajt vala, már nem remélett az országgyűléstől; és pedig nemcsak azért, mivel annak többségét mindig királyi hivatalosak alkották; sem csak azért, mivel az alkotandó törvények szellemére a bécsi kormány befolyása már irányadóvá lett. Ő magában az alkotmány alapjaiban, melyek három nemzet és négy vallás jogegyenlőségén s három néposztály jogos igényein nyugodtak, annyi szétágazó, egymást kölcsönösen gyöngítő érdeket látott működésben, hogy azokat egyáltalában lehetetlennek tartá egymással olyképen kiegyenlíteni,

miszerint ezen alkotmánynyal még reformálni, kifejleszteni is lehessen az oly nagy sülyedésben lévő, minden tekintetben hátramaradt közállapotokat. Oly rosznak, s képtelennek látá a közjogot, hogy a mellett kilátása sem volt másféle törvényeket alkotni, mint melyek a kényuralom malmára hajtják a vizet. És oly rosznak látá a közigazgatás egész gépezetét, hogy a mellett bizonyosnak hitte, miszerint magok a hivatalnokok rombolják össze elébb utóbb azt is, mi a szabadságból még létezik.

Ő tehát a megígért országgyűlésben sem bízott többé; mert nem tehetett föl benne annyi életerőt s alkotó tehetséget, hogy sülyedt állapotából kisegíthesse, díszesebb létre emelhesse, politikai s anyagi tekintetben újjá alakítsa kis hazáját. E reménytelen helyzetben egyetlen utat látott, melyen az a burokratiai kényuralom hinárából kivergődhethék: az egyesülést Magyarországgal.

«Unio Magyarországgal!» Ez lőn tehát Wesselényi jelszava Erdélyre nézve. És e jelszához annál hívebb és következetesebb lett egész politikai eljárásában, mivel az egyesülés által nem csak Erdélyt megmenthetni, hanem a birodalmi politikában Magyarország súlyát is tetemesen nevelhetni, s ekként a reformügyet is könnyebben diadalra vezethetni hitte. Miként működött e cél valóítására Erdélyben, vállat vetve Kemény Dénessel és Szász Károlylyal, kikkel az ellenzék vezérletében osztozott, kissé alantabb leszünk elmondandók; itt egyedül arra szorítkozván, mit e cél végett a magyar országgyűlésen tett.

E politikában Erdélyre nézve teljesen egyetértett Wesselényivel barátja, Kölcsey Ferencz, ki, Erdélyben erdélyi anyától születvén, nem kevesebbé kegyeletből szülőföldre iránt, s ama kívánságból, hogy az szomorú sülyedt állapotából kiragadtassék, mint Magyarország súly- s erőszaporodásának vágyából, lelkesedéssel ragadta meg a nemzeti egységnek ezen, a két testvér haza egyesülése által valóítandó eszméjét. «Szerelmem, — ugymond egy helyt naplójában, — szerelmem Erdély

1833.

s a nemzeti nyelv iránt, egyike legerősebb, legrégibb szenvedelmeimnek: mindegyik ugyanazon egy ideában, ugyanazon egy érzelemben ered: a haza iránti szeretetben.» A két barát, ezen eszme felett az országgyűlés előtt gyakran tanakodva, azt tovább fűzve, reá egész politikai rendszert alapított. Lehetetlen volt azonban mindjárt első tekintetre nem látniok a roppant nehézségeket, melyek az eszme létesítését akadályozták. Nemcsak a bécsi kormány részéről bizonyosnak vala tekinthető annak erős, elhatározott ellenzése; benn Erdélyben is számos volt az akadály. Kétségtelennek lehetett tartani, hogy a szász nemzet, melynek mégis, mint a magyarokkal és székelyekkel alkotmányosan egyenjogúnak, megegyezése is szükséges vala, mindent el fog követni az unio ellen, mely őt az eddiginél hasonlíthatatlanul hatalmasabb magyarországi alkotmányos elembe volna olvasztandó. De még a magyarok és székelyek részéről is számos apró tartományi érdek, számos ambitio harczától lehetett félni. A barátok mind ezen nehézségeket átgondolván, könnyen meggyőződhetének hogy, ha általában valósítható eszmejük a két ország egyesítése iránt, azért mind a két ország gyűlésein hosszú, heves harczot kellend küzdeniök. Meggyőzhette őket erről maga a Részek kérdésének sorsa is, mely kérdés, bár egy század óta több ízben tárgyalatott s törvény által is elhatároztatott: a kormány akarathiánya miatt mégis megoldást mindeddig nem nyerhetett. Ugyanis, midőn Erdély I. Leopold alatt a magyar királyok közvetlen kormánya alá vissza került, a Részeknek, melyek Szapolyai János és I. Ferdinánd királyok óta minden, Erdélyt illető szerződésekben magyarországi földbirtoknak ismertettek, s a fejedelmeknek egészen más hatósággal adattak át, mint a milyennel Erdélyt magát birták, — e részeknek, mondom, e szerződések értelmében, akkor egyszerűen vissza kellett volna kapcsoltatniok az anyaországhoz. E helyett azonban III. Károly király 1732-ben azokat, az ők és a magyarországi rendek kihallgatása nélkül, önkényleg s törvénytelenül Erdélyhez csatolta. De ennek már az 1741-ki országgyűlés rendi ellent-

mondottak, s a megalkotott t.-czikkben Mária Terézia világosan elismeri, hogy valamint Erdélyt magyar királyi jogezímen bírja: úgy a Részek közvetlen is Magyarországhoz tartoznak, s azokat ehhez legközelebb vissza is fogja kapcsoltatni. E törvénybe mindazáltal a magyar rendek méltányossága egy záradékot engedett betéetni, messziről sem sejtván, hogy az egy századig ürügyül fog szolgálni a törvény végrehajtásának elmulasztására. E záradék ama szavakban foglaltatik, hogy a visszakeblezés az erdélyiek meghallgatása után fog végrehajtatni. Erdély rendei 1751-ben megkérdeztetvén, a nélkül hogy bebizonyítani tudták volna, egyedül Károly király rendeletére támaszkodva, a Részeket Erdélyhez tartozóknak állították; s ebben maradt az ügy 1790-ig, mert a magyarországi rendeknek az 1764-diki országgyűlésen ismételt felszólalása eredmény nélkül maradt. A II. József halála után megnyílt magyar országgyűlés rendeihez magok a Részek intéztek folyamodást visszakebleztetésökért, kijelentvén: hogy valamint 1732-ben, a Károly rendelete keltekor, ki nem hallgattattak: úgy 1752-ben az erdélyi rendektől, jogaikkal ellenkezőleg adott felelet nem az ő befolyásukkal készüle; s képviselőik által az ugyanakkor lefolyt kolosvári gyűlésen is kinyilatkoztatták, hogy visszakapcsoltatásukat Magyarországhoz tovább is akarják sürgetni. Magyarország rendei ennél fogva az 1791-diki 11-ik t.-czikkben ismét megrendelték tehát a visszakeblezést; az erdélyi rendek mindazáltal, a Részek s az anyaország jogaival ellenkezőleg, most is azt határozták, hogy Károly 1732-ki rendeletének fenn kell állani. Így vette át a kérdést az 1825-ki országgyűlés, mely azt az előleges sérelmek közt szorgalmazá valahára bevégeztetni. De valamint ekkor, úgy a következő 1830-ki országgyűlésen is eredménytelen maradt az erre vonatkozó felterjesztés; és a kérdés, mint mondók, a jelen 1832-ki országgyűlésre maradt örökségül.

Ezen előzmények után, melyek arra mutattak, hogy a kormány, mely Erdélyben inkább igazgathat önkénye szerint, mint Magyarországbán, kétségtelen jog s világos törvények

1833.

ellenére halogatja a Részek visszakeblezését, egyáltalában nem kecsegtethetné avval magát Wesselényi és Kölcsey, hogy eszméjüket az unio tárgyában könnyű szerrel megvalósíthassák. Ha már a Részek visszacsatlása körül is annyi nehézség merül pedig fel a kormány részéről, — mert kétségtelen volt már, hogy csak ennek akarathiányán mult eddig az ügy, s az erdélyiek ellenzése a mult században csak ürügyül használtatott fel a kormány által a maga akarathiányának palástolására: mennyivel nagyobb ellenzést, több akadályt várhatának egész Erdély uniojára nézve Magyarországgal mind a kormány, mind magok az erdélyiek részéről! De épen a Részek kérdésében láttak az említett barátok oly erőt rejleni, mely jelentékeny lökést adhat az unio eszméjének; azt tehát most egész hévvel ragadták meg. Működésök következtében a rendek többsége megegyezett, hogy az unio és a Részek kérdése, az előleges sérelmek sorából kiszakasztva, külön terjesztessék fel a kormányhoz. Kölcsey remekül irt feliratjavaslata, melyet a Wesselényi által nagy gonddal összegyűjtött diplomati-
kai adatokból készített s már január 8-kán olvasott fel a kerületi ülésben, a rendekre nagy hatást csinált; a gyűlés nem csak elfogadta azt, hanem érte köszönetet is szavazott a szerzőnek. Diadalmasan megmutatta ebben Kölcsey, hogy a Részek visszakeblezését Erdély kihallgatásától felfüggeszteni nem lehet, hanem a már alkotott törvények szerint haladék nélkül végre kell hajtani; Magyarország és Erdély hajdani egységének helyreállítása végett pedig a két haza közt kölcsönös alkudozást kívánt nyittatni, mi végett Erdélyben is azonnal összehívandó volna az országgyűlés.

Az ügy ekként folyamatba tétetvén, Wesselényi felszólító leveleket irt az erdélyiekhez, hogy a felett megyénként tanácskoznának s a magyar országgyűlést sürgető levelekkel keresnék meg. E levelek nagy mozgásba hozták Erdélyt, kivált miután a Részek megyei gyűléseiben a Magyarországhoz viszsza-
szamenetelről kezdettek beszélni. Az erdélyiek magok is jól látták, hogy jobb egészen csatlakozni az anyaországgal, mint

egy jelentékeny részt elvesztve, tovább is külön maradni; látták azt is, mennyire nincs az Erdélyt tapodó önkény ellen az union kívül más oltalom; s hogy ezen uniot eddig is csak azok ellenzék, kik hivatalaiknál fogva a különvált állapotban sokkal jobban érzik magokat, mintsem kis hazájok sebei nekik fájdalmat okozhattak volna. És valóban, gróf Teleki Domokos már a tavasz kezdetén megjelent Pozsonyban, mint a négy Részmegyének küldötte, leveleket hozván ezektől a magyar országgyűléshez. Wesselényi erre, barátaival azt határozá, hogy a levelek a nádornak, mint az országgyűlés törvényes elnökének nyujtassanak át; mi végett nála Telekivel együtt magán kihallgatást eszközle ki. A nádornak azonban nem tetszék a dolog, s kijelenté, hogy az erdélyi leveleket országgyűlési tanácskozás alá eresztetni nem fogja; miután azonban az erdélyi megyék követétől azon választ vette, hogy ő e szerint kénytelen lesz leveleit a kerületi rendek elnökének adni által: véleményét megváltoztatva, javaslá, adatnának neki a levelek, s ő azokat királyi testvérével láttatni fogja, s reményt nyujta, hogy az ügy ily módon inkább elő fog mozdittatni. És miután még szavát adta, hogy a leveleket nem mint a király testvére, hanem mint országgyűlési elnök veszi át, azok neki át is adattak.

A főrendek e közben megkisérlék ugyan a hozzájuk átküldött tárgyat elejteni; de Wesselényi szónoklata, s a Kölcsény tollából eredt üzenet ellentállhatatlan hatást gyakorolt. És a felirat azon reménynyel eresztetett fel Bécsbe, hogy Reviczky kanczellár, csökkenő népszerűségét némileg felfrissítendő, ki fogja eszközteni, hogy legalább a Részek visszakeblezését megrendelő törvény ne csak újabb sanctiot nyerjen, hanem valahára végre is hajtassék. És e remény most nem is hiúsult meg: a királyi sanctio utóbb valóban megérkezett, a végrehajtás, miként látni fogjuk, megrendeltetett.

De ideje, hogy valahára reátérjünk az országgyűlésnek tulajdonképeni első tárgyára, az urbéri munkálatra, melyen a rendek az említett kérdések megvitatása közben az év elejétől

Az urbéri munkálat.

1833.

kezdve nagy szorgalommal dolgozának. Midőn az országgyűlés elején, a kormány indítványa, a királyi előadások szerint, határozattá lett, hogy a rendszeres munkálatok közül az urbéri vétessék mindenek előtt tanácskozásba, ezt azon eltökéléssel tette a szabadelvű többség, hogy a fenálló hűbéri viszonyok romjain jogos polgári lételt adjon a jobbágyosztálynak. «Nagyon örvendek, — mondá Kölcsey — hogy a kezdemény a kormányé; mert versenyezhetünk a végzeményben. Hadd ismerje meg egyszer a nép valóban barátait, elleneit. A kormány urbarium által urbariumot akar; nekünk urbarium által nemzetet kell akarnunk; azaz: feladatunk, úgy intézni az urbarium tárgyait, hogy a nép egyszer tulajdoni és polgári jogokat nyerjen, s ez által a polgári alkotmány hétszázezer puhaság és szegénység által elaljasodott lélek helyett tiz millió felemelkedhetőt nyerjen.»

A jobbágynép sorsa mind ez ideig azon állapotban létezett, melybe azt Mária Terézia, 1768-ban életbe léptetett, magában véve is igen hiányos, s e felett még az uri osztály által is többféleképen kijátszott, megcsorbított urbéri szabályzata helyezte. A jobbágytelek, melynek terjedelme az ország külön vidékei szerint 16—40 (1200 négyszögöles) hold szántóföld és 6—22 hold rét közt változott, nem volt tulajdona a parasztnak; annak ő csak haszonvételét élvezte; s még a közadót is, földeinek nagysága szerint ugyan, de nem azokért, hanem személyeért fizette: a föld a nemes uré volt, s mint ilyen nem feküdt adóteher alatt. E földet a jobbágy szorgalmasan köteleztetett művelni, különben a földesur, az illető megyei hivatalnok közbejöttével, azt tőle elvehette s másnak adhatta. Midőn a jobbágy földéről elköltözni szándékozik, engedelmet arra csak minden tartozásainak lerovása után nyerhetett; ingó vagyonát magával vihet; házat s egyéb ingatlanait becsáron eladhatta; a föld azonban az urra szállott vissza, de oly kötelezettséggel, hogy azt ingyen más jobbágy-nak adja át haszonvételre. E föld haszonvételén kívül még a következő javadalmai voltak a jobbágy-nak: a legelő közös

használata a földesurral; hol a határban erdő létezett, a szükséges tüzi és épületfa ingyen megszerzése; a jobbágy-község ezeken kívül, ha voltak határában szőlőkertek vagy -hegyek, hat hónapi bormérés jogával bírt. Terhei ellenben ezekből állának: pénzül, ugynevezett füst-pénz fejében fizetett urának 24 krajczárt; terményekben egy egész jobbágy: évenként két tyukot, két kappanyt, 12 tojást, egy itcze vaját, harminczan együtt egy borjut; szántóföldei termésének kilenczed —, és mivel a papi tizedet is jobbára az urak tarták haszonbérben vagy örökösen, — ötöd részét; szőlejétől, többnyire külön szerződés szerint, különböző adót; minden kilenczedik bárányát, méhkasát, vagy váltságul minden bárányért négy —, méhkasért hat krajczárt. Személyes munkatétel fejében, egy egész telkes jobbágy szolgáltat évenként szekérrel 52, a nélkül 104 napot. Egy telketlen házas zsellér 18 robot nappal tartozott. E robot egy negyedének a téli hónapokra kellett esni. Ezeken kívül négy egész telkes együtt egy hosszú fuvarra köteleztetett, mely két napi utból állott; végre a kártevő állatok kiirtása végett minden jobbágy három napi vadászati szolgálatot köteleztetett tenni ura vadászatain.

Birája a jobbágnak saját földesura volt, ki az ugynevezett uri székeken nemcsak a jobbágyok közti polgári pörökben, hanem az urbéri vétségekben is ítelt, s engedetlenség és más kihágások miatt testi büntetést is szabhatott jobbágyaira. Az uri szék elnöke maga az ur volt, vagy helyettese, ki mellé két törvénytudó ülnök hivatott meg; jelen kellett azonban lenni a járásbeli szolgabírónak is esküttjével, s csak ezek aláírása által nyert az ítélet érvényességet. Főlebbviteli bíróságát a megyei törvényszék, s azontúl a helytartótanács képezte. Patrimonialis hatóságánál fogva nagy befolyása volt a földesurnak a község ügyeinek igazgatására is: megegyeztetével választatott a bíró és jegyző; benézett a község számadásaiba, az árvák pénzének kezelésébe stb. Az elhaló jobbágy vagyona s földjeinek haszonvétele gyermekeire szállott; azok híjában az ur volt az örökös; lehetett azonban vagyona két harma-

1832.

dáról rendelkeznie. Polgári s politikai jogokat nem birt a jobbágy.

Ez volt főbb vonásaiban a köznép törvényes jogállapota az országban. Bár a magyart általában kegyetlen és zsarnok urnak nem mondhatni; tagadhatatlan mégis, hogy itt magok a földesurak, amott gazdatisztek nem ritkán éltek vissza hatalmokkal, s törvénytelenül súlyosbíták a jobbágyok sorsát; kik aztán a szinte földesurakból álló megyei törvényszéknél sem nyertek mindig pártolást, elégtételt. És épen azért volt oly közönséges a parasztokban ama hiedelem is, hogy az ur ellensége, a király pedig pártfogója: mivel a helytartótanács a főlebbvitt urbéri perben gyakran pártját fogta az igazságtalanul elnyomott parasztnak. A földnép ezen idegenségét és magába fojtott gyűlöletét az urak iránt, sorsának minden tekintetbeni javítása által megszüntetni, volt tehát fő feladata az új urbéri codexnek.

A rendi tábla szabadelvű többsége által elfogadott urbérszabályzati törvényjavaslat bár nem helyezé is a köznépet azon állapotba, melyet egy újabb szabásu alkotmánytól akár a demokratia akár a nemzetgazdaság tanai méltán megkívánnak: első reformlépésül mégis, tagadhatatlan, dicsőségére válik az aristokratiáknak. A munka, mely az országos bizottmány rendszeres munkálatának nyomán készült, nem vala könnyű, kivált a mi országgyűléseink szerkezete s tárgyalási módja mellett. «A mi bajunk sok, — ugymond naplójában Kölcsey. Az ország részei oly temérdek tekintetben különböznek egymástól! Más helyzet, más természetű föld, más kiterjedésbeli viszony, más népesség, más életmód s több effélék; s mind ezekből következő más tekintetek, más gondolkodás, más értelem, más követutasítás. S mind ezekből, képzelitek-e, hogy egy értelmi egész, egy törvényhozási tűzpont formáltassék? Ugyanazért beszélünk sokat, vívunk sokat, találgatunk sokat, míg utóljára is vagy történetesen fejlik ki, azaz, inkább bukkan ki valami; vagy az országos küldöttség szerkezete áll meg.» De az még a kedvező esetekhez tartozott,

ha az egyszer létrejött megállapodás állandólag fenn is tartott; mert, miként naplósunk más helyt panaszkodik: «kerületi üléseinkben az urbéri kérdések nagy s többnyire hosszú viadalmakra szoktak alkalmat adni. Napok telnek, sokszor épen hetek, míg az ellenkező vélemények közül valamelyik, szavazati többség erejével, győzedelmeskedik. Ilyenkor azt hinné az ember, már rendben vagyunk; de a jegyző otthon a meleg napok eredményét megírja, és sor kerülén, felolvassa s a kerület urai hallgatják; s egyik sem emlékeztén arra vissza a mi végeztetett, mindenik pedig arra, a mit maga kívánt és vitatott: ismét fenékkal fordul fel minden. Egy rész összezavarodik, más a zavarban halászni akar; s alig lehet azt, a mi már egyszer nagy bajjal előállított, újlag megtalálni.»

Nagy bajt okozott a tanácskozások sikerére nézve az is, hogy az országos bizottmány munkálata nem volt helyes rendszerbe öntve; egyebek közt hiányoztak a munkálat elején az alapelvek, melyek szerint a jobbágynép személy- és vagyonbeli szabadsága s jogai meghatározottak volna. Némelyek e hiányt mindjárt a tárgyalás kezdetén észrevevén, pótoltatni kívánták, s mindenek előtt ezen alapelvek meghatározását sürgették. Indítványuk azonban, a munkálat folyamának nagy hátrányára, megbukott: az elvek felállításával a munkálat végére utasítottak. Ez volt kiváltképen oka annak, miről Kölcsey már junius 8-kán panaszkodik, mondván: «Az urbéri rendbeszedés egyike azon tárgyaknak, melyekben annyit beszéltünk, annyit akartunk, annyit vitattunk és alkudoztunk, hogy végezetre lábolthatatlan zavarok közé jutottunk.» Azonban junius közepén valahára mégis bevégeztetett az országos bizottmány munkálatának megrostálása, s készen állott az új urbéri szabályzat, a mint azt a rendek házának többsége első ízben megállapítá, mint mondók, nem diestelenül nemességünkre nézve. Engedmények tétetnek abban a népnek mind politikai, mind anyagi tekintetben. És ezen engedmények annál méltányosb elismerést igényelnek nemességünk szabad-

1833.

elvű pártjának részére a történelemtől, minthogy azokat teljes béke ölében, senkitől nem kényszerítve, a nép nyomása nélkül, egyedül az igazság érzetétől s a haza felvirágzásának vágyától ösztönöztetve, épen azon időben tette, midőn a függetlenségért harczoló lengyel nemesség, a forradalom lelkesedésében és szorultságában sem lendített semmit a köznépért, mely pedig még elnyomottabb állapotban teng vala, mint a magyar. Midőn a lengyel országgyűlésen pár évvel előbb, néhányan, áthatva annak érzetétől, hogy csak demokratiai alapra fektetve győzhet a forradalom, a parasztok sorsának javítását indítványozák: az önző többség azzal mellőzte az emberiséges és eszélyes indítványt, hogy miután a parasztok a haza és földesuraik iránt ugy is meleg ragaszkodással viseltetnek, politikailag szükségtelen a reform a jobbágynép állapotában.

A magyar nemesség jobban megérté a kor követelő igényeit s elég önzetlen volt azoknak engedni. A törvényjavaslat azonban, bár koránt sem elégítette ki a demokrat elvűeket, már a rendek táblájánál is csak hosszú s heves küzdelmek után ment keresztül; mert még mindig elég nagy volt azon kiváltság-bálványozók száma, kiknek csak azért kedves a nemesi szabadság, mert privilegium; következőleg őket a sokaság felett megkülönbözteti. ¹⁾ Ezeknek ellenzése legmakacsabb volt azon czikkelyek körül, melyek a jobbágnak jogot adnak költözése esetében házával együtt a földek haszonvételét is eladhatni, a robotot s kilenczedet pénzül megválthatni; továbbá a legelő elkülönzésre s a jobbágyok személyes szabadságára vonatkozó pontok. Ezek közül a kilenczed-váltság, mit már Széchenyi is ajánlott Hitelében, bár mennyire harczoltak is mellette a szabadelvűek, néhány szavazattal mégis megbukott. A vesztő fél ennek következtében oly eszközről gondolkodék, mely a kilenczed természetben vételét annyira megnehezítené, hogy az azt ellenzők utóbb magok is hajlandókká tétessenek a váltság megengedésére. E végett történt, hogy a

¹⁾ Ld. Kölcey naplóját, összes munkái, VII, 189.

kilenczedszedésnek nagyon szűk határidő tűzetett ki. Szerencsésebbek voltak a radikál reformok barátai a robotváltság tekintetében. Eleve is sejtván, hogy e pont szinte számos ellenzőre találand, a kérdést mindjárt a kezdetben nagyon széles térre állították, azt indítványozván: hogy a jobbágy a földein fekvő urbéri terheket örökösen megválthassa és szabad birtokká tehesse; továbbá, hogy pénzen nemesi javakat is vehessen teljes sajátsági joggal. Attól tartának ugyan, hogy az elfogulatlanság s a helyes nemzetgazdaság tanai még nem tettek a nemesség körében annyi foglalásokat, hogy ezen indítványukkal már is keresztül hatoljanak; de helyesen vélekedének, hogy az eszmét már most szükség megpendíteni, ha annak diadalát a közel jövőben látni óhajtják, s hogy, ha az most megbuknék is, legalább a robotváltságot sikerülend kieszközölniök. A taktika eredménydúsabb lett, mintsem remélik vala: a nemesi birtokszereszet ugyan megbukott; de végzéssé lett, hogy a jobbágy földesura megegyeztével, minden terheit örökösen megválthassa.

Hasonló taktikával járának el a radikál reformok barátai a jobbágyok személyes szabadságát illető czikkely tekintetében is. Kedvök volt volna ugyan eleinte a Hármaskönyv I. részének 9-ik czimét, mely a nemesek személyes sérthetetlenségét biztosítja, a parasztokra is egyszerűen kiterjeszteni; mert azon eszme, hogy az alkotmány határaiba az adózó milliomokat is be kellene vonni, már nagy terjedést nyert a törvényhozó karban; de ezt magok is többnek látván, mint a mennyit a többség felvilágosultsága és szabadelvűsége már is megbírhathatna: nehogy felette sokat akarva, mindentől elessenek, megelégedtek avval, hogy két czikkely alkottassék, melyek egyikében kimondva legyen, hogy a jobbágyot ezután birói ítélet nélkül sem személyében sem vagyonában nem lehet büntetni; másikában pedig kijelentessék, hogy a parasztok ezentúl saját nevökben is folytathatnak pört nemes személyek ellen. De június közepén még ezen pontokért is erejük minden megfeszítésével kell vala küzdeniök. « Iszonyú tusa keletkezők, mond

1833.

naplójában Kölcsy, ha a kérdéses tárgy elfogadható-e? Balogh, Bezerédy, Somsich Miklós, gr. Andrássy György, Deák, Asztalos és Dokus pártolák az indítványt; Aczél, Rohonczy, Hertelendy, Busán és a hevesi követ sötét szavakat emelének ellene. Azonban az idő haladt; minden körülmény azt mutatá: e tárgy napokat fog magának kívánni.» És a következő napokon még hevesebben folyt a tusa. «Verbőczy nemzetségének férfiai azon záradékra, hogy a parasztot kihallgatás és megítélés nélkül elfogni nem szabad, elszörnyűködének; s az elfogatást kihagyni kívánák.» Szerencsére, Kölcsy ült az elnöki széken, s bár a kiváltságok apostolai több ízben felsikoltának, hogy nekik az egész javaslat nem kell: ő nem tágíta, s elvbarátai által támogatván, szavazatra bocsátá a kérdést. Marczibányi, La Motte, Vitéz és társaik, az alkotmány veszedelmét emlegetve, s olyfélét vitatva, hogy ha ez törvénynyé lesz, a földesur jobbágynak hasznát többé nem veheti, — még ezt is meg akarák akadályozni. De a szavazás minden akadékoskodásaik mellett is végbement, s az indítvány győzedelmeskedett: a parasztok személyét és vagyonát az önkényű hatalmasok megtámadásától megvédő törvényjavaslat határozattá lett.

A pártviszok változása az urbért illetőleg.

Az urbéri munkálat a kerületi ülésekben ekként bevégeztetvén, a radikál reform barátjai egy ideig avval kecsegtették magokat, hogy az országos ülésekben az urbéren még egy-némi javítást fognak kivívhatni; legrosszabb esetben pedig legalább semmit sem fognak elveszteni a kiküzdött kevés jóból. S e remény nem is volt egészen alaptalan. Az urbéri munkálat folytában a szabadelvűség szembetünőleg nevekedett a kerületi ülésekben. Többen, kik nem legkedvezőbb utasításokkal jöttek vala az országgyűlésre, mégis igen mérsékeltén, enyhítőleg kezdenek szólni. Nőtt a remény mióta Somsich Pongrácz neveztetett ki személynökké s a tábla elnökévé. Neki, mint a kit világos fejnek s hazafiui keblűnek hitt, miként említők, kivált a szabadelvű párt vívta

ki e méltóságot: várható tehát, hogy általa támogattni is fog a reformok keresztülvitelében.

1833.

De, hiú képzelet! kiált fel naplója végén Köllesey. «Somsich vagy megtagadta magát, vagy soha sem volt az, a minek lenni hitték; az ő ajkai közül — mióta personálissá lett — liberalitást éreztető vagy éreztetni akaró hangok jönni nem szoktak. Ez jel vala; s azok is, kik a kormány szelecskéi után vitorlácskáikat örömet eresztik, teljes erővel elkezdének harczolni minden ellen, a mi az urbérben az adózóra nézve engedmény lehetne.»

Ehhez járult, hogy a személynökváltozás az országgyűlés elején egymással szemben álló pártokat megzavarta: többen, kik kevesbbé meggyőződésből, mint gyűlöletből Mérey —, vagy barátságból Somsich személye iránt csatlakoztak a szabadelvű párthoz, most hűtlenek lettek annak zászlaihoz; sőt néhányan még azok közül is, kik elvből tartozának a radikál párthoz, — mint például Siskovics, az új személynök sógora, egyike azoknak, kik legtisztábbaknak tekintettek az arisztokrácia előítéleteitől; mint az ungi Bernát s több mások az új személynök kedvéért megernyedtek az ellenzésben, a radikál javítások vitatásában. «Vagynak, mond Köllesey, kik minden indítvány kezdetekor az oppositíóhoz csatolják magokat; s csak azt lesik: mint fog a kormány dolgozni? hogy annak czéljaihoz képest az oppositíót épen a legjobb órában s a legjobb árért hagyassák el.» Ezeknek az új personális véleményyszinezetének változása elégséges indokul szolgált a magok irányát is megváltoztatniok. Nagy veszteség volt a szabadelvű pártra nézve az is, hogy Wesselényit, ki összefüző lelke volt az ellenzéknek, kinek tekintélye abban némi fegyelmet tudott tartani, Erdély zavarodó ügyei már május havában e tartományba hívták. A még fiatal s nem rég érkezett Deák Ferencz sokkal szerényebb volt, mintsem hogy idősb társai közt már is oly tekintélyre emelhetne volna magát, hogy szava a fegyelmet különben sem tűrő, sokféle apró ambíciótól vezérlett ellenzéki testületben mindjárt irányadóvá válhatott

1833.

volna. Nagy baj volt végre, hogy Wesselényi távozta óta a vezére vesztett felekezet magán tanácskozmányokat sem tartott. «Magános összejövetelről szó sincs, mond Kölcsey; semmi egyetértés, semmi pontravonulás, semmi hasonlítása s egyeztetése a különbözőségeknek.... A mi kinézéseink el vagynak homályosítva, a mi reményeink feldúlva, s keblünkben minden gond, minden aggodalom az ország jövődjé miatt felriasztva! »

A kétségbeesés e kifakadására épen az urbéri törvényjavaslat ügye indítá Szatmár demokrat lelkű követét, ki, ha lehetett volna, már most önömmel megad a parasztnak minden politikai jogot, hogy a 700 ezernyi legalis nemzetet tíz millióra emelje. Mert a kerületekben megállapított törvényjavaslat az országos ülésekben többféle megszorítást szenvedett. A kormány a parasztosztály anyagi s polgári emelésében a demokratia gyarapodásának fenyegető jelenségét vélte látni, s organumai által a javaslatnak ellene működött a rendek táblájánál. Ez volt oka, hogy Somsich is oly nagy vélemény változtatást tüntetett fel magában, mióta személynökké lévén, a kormány czélzatait kell vala előmozdítania. A kormánypárt, s kik az ellenzékéből ahhoz csatlakoztak, Siskovics, Bernát s mások azon elvet állíták fel, hogy a tulajdoni jogokat szenteknek kell tartani; s azért ha erkölcsi engedmények adatnak is a köznépeknek, óvakodni kell oly anyagi engedményektől, melyek a földesuri birtokot csonkítanák. Ebből folyának ki aztán mind azon módosítások, melyek a törvényjavaslat eredeti szerkezetében a jobbagyság hátrányára tétettek; s melyek szerint egynémi olyas is elvétellett tőle (például a pálinkafőzés joga), mit a teréziai urbér adott vala. És e törekvésben a személynök eljárása néha még a méltányosságot is megsértette. «Küzdünk, mond Kölcsey, okainkat vesztegetve szórjuk azalatt, míg az általunk megkoronázott előlülő a maga fenségéből gúnyolva néz reánk; s ha bennünket s félreértett mondasainkat megvetőleg ostromolta, akkor a maga vitorlásaihoz győzelemmel fordul, az országos szerkezetet ajkaikról híven

ellesi s gyakran önkényesen többségnek mondja azt, mit a mi jegyzeteink annak lenni nem mutatnak. »

És az ekként módosított törvényjavaslatnak, mielőtt a király elejébe terjesztethetett, még a főrendeknél is több ízben súlyos ostromot kell vala kiállnia. Mig a kormánypárt elébb, a rendek házában, az urak birtokjogát csorbítható anyagi engedmény ellen harczolt; a főrendek most viszont a jobbágságnak némi polgári, személyes jogokat biztosító erkölcsi engedmények ellen fordíták megtámadásaikat. Azonban a szabadelvű reformpárt sem maradt tétlen. Azon független főrendűek, kik Pozsonyt elébb odahagyták volt, jobbára visszatértek a nevezetes tusára s lelkesen vívtak a rendi javaslat mellett. Ezek egyike egyebek közt a Sybillinus könyvekhez hasonlító az uri jogokat, melyekből menthetetlenül annál több fog elveszni, mennél tovább vonakodnak az urak teljesíteni a nép igazságos igényeit.

A conservatív párti főrendek magok is érzék, miképen oly téren állnak, melyen a reformpárttól nem lehet kierőszakolniok a győzedelmet a nélkül, hogy az ország közvéleményét magok ellen ne zudítsák. A reformpárt s vele az igazság tehát végre mégis győzött: az urbéri törvényjavaslat több üzenetváltás után az alsó házzal, királyi megerősítés végett Bécsbe küldetett. A törvényjavaslat, bár e végtárgyalások alatt egynémiben megnyirbáltatott, még mindig jelentékeny engedményeket foglalt magában mind anyagi mind erkölcsi tekintetben. Amazokat illetőleg, hogy néhányat közölök névszerint megemlítsünk: az ugynevezett kis tized, mely szerint a jobbágy évenként borjut, bárányt, baromfit stb. köteles volt adni urának, egészen s minden kárpótlás nélkül eltöröltetett; a robotmunka részben megkevesbítettetett, részben akként szabályoztatott, hogy azt a jobbágy könnyebben, saját dolgainak hátramaradása nélkül végezhesse stb. Még fontosabbak voltak ezeknél az erkölcsi engedmények, a jobbágy személyét s vagyonát biztosító polgári jogok, melyek közül, mint legfőbbek, a következők különösen méltók a kiemelésre :

1833.

Az urbéri törvényjavaslat.

1833.

1. Az örökváltság, mely szerint a jobbágyok a földesurral megtörtént kölcsönös egyezés következtében meghatározott összegben magokat egyenként vagy együttvéve minden ur adózások és szolgálatok alól örökre megválthatják, telkeiket azontúl szabad tulajdon gyanánt birandók.

2. Az uriszékek megszorítása, miszerint azok ezentúl csak a jobbágyok egymás közti polgári pöreiben ítélhessenek; az urbéri perek ellenben, melyekben a földesur, mint pörös fél áll szemközt a jobbágygyal, már első folyamodásban is, a törvény által különösen meghatározott szabályok szerint, a megyei törvenyszékekre utaltattak.

3. A jobbágy személyének s tulajdonának biztosítása, mi a következő szöveggel ígtattatott a javaslatba: « Miután a jobbágyok urbéri viszonyai a fentebbiek által meghatározottak; hogy sorsuk egyéb polgári viszonyaikban is biztosításuk, rendeltetik: 1) hogy a jobbágyokat csak miután törvényes biráik által megvizsgáltattak és a törvények értelmében elítéltettek, szabad személyökben vagy birtokukban megtámadni; annál kevesbbé szabad- őket előleges vizsgálat és ítélet nélkül elfogatni vagy testi büntetéssel terhelni; 2) a személyes pörlekedési jog a jobbágyok minden ügyeire kiterjesztetik, s megengedtetik követeléseiket s panaszaikat bárki ellen saját nevökben bíró elejébe vinniök.»

A harmadik czikkely első pontjának czélja: felmenteni a népet az önkényes testi büntetés, kivált a rövid úton elrendelt botoztatás alól, melyet számos megyei s gazdasági tisztviselő, vagy maga a földesur is oly hősiesen, hajdúja pedig betanult mütételként gyakorlott; s a parasztot is ugyanazon törvény ótalma alá helyezni, mely a nemes személyét védte. A második pontot illetőleg megjegyzendő, hogy azon eddigelé divatozott szokás, mely szerint a paraszt, nemes ellen, igazságot nem a maga, hanem csak földesura nevében kereshetett, egyedül formaiság volt ugyan, miután a földesur a maga nevét átengedni törvény által köteleztetett: a hűbéri rendszer e maradványát azonban, mely a felett hogy a természet-joggal

ellenkezik, többször visszaélésekre is kaput nyithatott, századunknak az emberi jogegyenlőségről elterjedt fogalmai egyáltalában tarthatatlanná tették.

Hogy a kormány a törvényjavaslat azon részeit, melyekben az anyagi engedmények foglaltattak, minden nehézség nélkül elfogadja, semmi kétsége sem lehetett a reformpártnak; bár elébb annak némely pontjait ostromolták is a conservatív pártiak. A kormány, mint minden aristokratikus szerkezetű államban az újabb időkben, úgy nálunk is régtől fogva szereté játszani az alsó néposztályok pártfogójának szerepét a nemesség ellen. Ezen engedmények továbbá a nép vagyonságát s evvel együtt adózási képességét is gyarapították, az adóalapot pedig biztosították. Egészen másként allott a dolog az erkölcsi, polgári engedmények tekintetében. A kormány azokban a demokratia fenyegető rémalakját vélé feltűnni az országban, melytől kényuralmi hajlamainál fogva oly annyira iszonyodott. Már a felső tábla tárgyalásai alatt nem alaptalan aggodalom szállá meg a szabadelvű reformpártiakat, midőn tapasztalák, hogy a kormány egyenes organumai, miként elébb a rendeknél a kir. személynök, a kir. tábla s a kormánypárti követek, úgy most a felső házban a főispánok, a zászlós urak, maga a főherczeg nádor is határozottan ellenzik a polgári engedmények idézett pontjait. Növekedék aggodalmok, midőn e tárgyról a többi, még ezen országgyűlés folytában létesíteni szándéklott köz- és magánjogi reformok terveire tekintének. Mi jót leheté várniok ezekben, ha már azon javítások ellen is ellenzékét látának emelkedni, melyek sem az aristokratiai sem a monarchiai elvekbe nem ütköztek, sem egyik sem másik jogát nem csorbiták; a méltányosság, az örök igazság, az égető szükség által pedig egyaránt mellőzhetlenül követeltetnek; s melyeket igényelt néppártolói szerepénél fogva elébb utóbb kénytelen is elfogadni a kormány, ha a nép bizodalmát, s a maga atyai jóakarátának fénykörét kockáztatni, sőt elveszteni nem akarja?

Rosz jóslatu jel vala a kormány válaszára nézve, hogy azt

1834.

a követi utasítások czélba vett változtatásának reményében mind későbbre halasztá. Az urbéri törvényjavaslat az 1833-ki nov. 19-kén tartott vegyes ülésből terjesztetett fel a király elébe, s a válasz arra csak kilencz hónap mulva érkezett le az ország rendeihez.

A törvényjavaslat a kormánytól visszautasítottatik.

És az aggodalom sejtelmei, fájdalom, megvalósultak! A kormány a törvényjavaslatnak polgári engedményeket tartalmazó, fentebb idézett pontjait visszavetette, azon érveléssel indokolván eljárását, hogy e reformok nem tartoznak az urbéri szabályzatba; s mivel sokféle jogviszonyokba vágnak, máskor, más rendszeres munkálatban tárgyalandók.

E királyi válasz s abban kivált a javítás elhalasztására felhozott indok olynemű volt, hogy abból mindenki világosan láthatá, miképen a kormány semmiféle igazán szabadelvű, vagy épen radikál reform megerősítésére nem leszen hajlandó. Annál szilárdabb eltökélés támadt tehát az ellenzék tagjaiban, minden erejököt megfeszíteniök ezen első reform keresztülvitelére: mennél kevesebbé remélhetének egyebekben sükert, ha már ebben is erélytelenséget, ingadozást árulnának el. Kitartásukat edzé az, hogy ennél nemesebb téren nem küzdhetének a kormánynyal. Itt nem előjog s kiváltság, nem osztályuk haszna, s nem is a kormányhatalom gyöngítése, hanem a nép millióinak emberi s polgári jogai, szóval, oly tárgy forog vala szőnyegen, melynek pártolásából reájok csak dicsőség, s melynek gátolásából a kormányra csak árny háromolhat: bátran lehettek tehát követelők s kitartók; sőt macskák követelésökben.

A vitatkozások tehát mind a két részről ismét nagy hévvel kezdettek meg. És Deáknak, Kölcseynek, Bezerédynak, Beöthynek, Baloghnak és több másoknak kivánt alkalom nyújtatott, ékesszólásuk diadalmas erejével kellő világba állítani a nép milliói polgári jogosításának szent ügyét, s meggyőzni mindenkit annak múlhatatlan szükségéről az ország általános jólétének emelésére. És azon, a világtörténelemben páratlan jelenetnek lőn az ország tanúja, hogy egy részről a kivált-

ságos magyar nemesség többsége (mert a követek csak utasítások értelmében szólhatván, szavuk az egész megyei nemesség többségének volt visszhangja), hogy, mondám, a kiváltságos magyar nemesség többsége a kiváltságok és saját osztályérdekök ellen, az elnyomott alsó néposztály érdekeiért s jogosításáért —; más részről az atyáskodó szerepéből kiesett kormány a kiváltság mellett, a nép felszabadítása, személy- és tulajdonjogának biztosítása ellen kelt ki a harctérre. A nemesség lett, részben legalább, a maga érdeke ellen, a jobbágy nép bajnokává, szószólójává; a kormány pedig a maga ellenségének tekintette a parasztok pártolóját. Ennél dicsőbb jelenetet a maga egész történelmében nem képes felmutatni az arisztokratia. Szébb diadalt ennél soha nem ült az igazság s méltányosság érzelve. És hasztalan tette mozgásba a kormány hatalmának minden eszközeit; hasztalan kísérte meg a vesztegetésnek is többféle nemeit: a szabadelvű ellenzéki többség annál rendíthetlenebb maradt, mivel nem önérdekéért küzdött, hanem a saját ősei által elnyomott, elhanyagolt, az állam minden terheit egyedül viselő népnek kívánt, a maga, igaz, csak látszatos, érdeke ellen is, igazságot szolgáltatni. E tekintetben, az arisztokrátiáknak különben nem barátai is kénytelenek tisztelettel szólni a magyar nemességről; s igazságtalanok lennének iránta, ha ezen, már magában is nagy kérdés tárgyalásából néhány beszédet, az ellenzék szabadelvű s emberiséges szellemirányának mind meg annyi fényes emlékeit, nem közölnénk. Hosszuságukért elég kárpótlást találunk az olvasó mind e beszédek szépségében, — minél fogva azok a magyar ékesszólás ez időbeli remekjeiként tekinthetők; mind azon ismeretekben, melyeket azokból hazánk állapotának számos részleteire és sajátságaira nézve meríthet.

November 10-ke volt, midőn a királyi válasz s különösen annak a jobbágyok örökváltságát meg nem engedő pontja szönyegre került. Kölcsény, Deák, Beöthy, Klauzál, Bezzeredy, Balogh, Palóczy, s az ellenzék más tagjai egymással nemesen

A nov. 10-kei
ülés a rendek-
nél.

1834.

vetélkedve, küzdének a jobbágyság felszabadításának első szükséges feltételéért, az örökváltságért. A sok szép beszéd közül ime a legtanulságosabbak.

«Valahányszor az örökös megváltásra nézve tagadólag felelő királyi válaszról gondolkozom, — mond Kölcsey — mindannyiszor kénytelennek érzem magamat emlékezetemmel a közelebb lefolyt három század történetén végig futni; s azok folytában a pályát, melyet a magyarországi kormány az adózó nép tekintetében állandóan követett, vagy követni látszott, vizsgálatba venni.

«Senki sincs, t. RR. ki nem tudná, miképen II. Wladislaw (kit isten haragjában adott a nemzetnek) uralkodván, a jobbágyság közönségesen felzendült s iszonyú dúlongásokat követett el. Elnyomattak ugyan, elvették büntetésöket, s a csend helyreállott; de nehéz meghatározni, mi vala nagyobb bűn: az-e, mit a jobbágyság undok tettei által elkövetett; vagy az-e, mit a nemesség az ezen tettekre szabott büntetéssel véghez vitt? Nem értem itt az embertelen kinszásokat, miket Zápolyának találékony esze kigondolt; hanem értem azon országgyűlési határozást, mely nem csak az akkor élt jobbágyságot, de azoknak még meg sem született s következőleg a bűnben még részt nem vehetett maradékait is örökös szolgaságra kárhoztatá». Előadván ezután, mit tett háromszázadon át a kormány a nép ügyében; miként nyerte meg a néppártfogás színét, a népoltalmazó czimét; miként párosult a népnek a kormánybani bizodalma a nemesség iránti idegenséggel; mi lassanként annyira növekedett, hogy, bár a kormány e század harmadik tizedében az adót és újonczszedést illetőleg, egyenesen a népet terhelte törvénytelen rendeleteivel; a nemesség pedig annak védelmében bátor elszántsággal lépett fel: a jobbágysággal még sem lehetett elhitetni, hogy őt a kormány nyomja, a nemesség pedig oltalmazza; — beszédét tovább ekként folytatja:

«Köz vala a remény, mely az örökváltságnak a kormány által elfogadását bizonyosnak hívé. Mert kit illet, inkább,

mint a nép pártolóját, azon módot, mi által annak tulajdonszerzésre alkalom nyújtatik, két kézzel fogadni. És mi történt! Ime felterjesztők az urbéri törvényeket, s az örökváltságról szóló szakaszra tagadó választ nyertünk. S mi okból? Mert, ugymond a válasz, e tárgy nem az urbérre tartozik.

«Járatlan volna dolgainkban, ki nem tudná, hogy 1790 óta, mióta t. i. a rendszeres munkálatok megrendeltettek s elkészültek, valahányszor a kormány előtt nem tetsző tárgy hozatott fel, a legmindennapibb mód annak félrevetésére a rendszeres munkálatokra igazítás vala. Itt van végre az országgyűlés, melyen e munkák vizsgálatba vétetni elkezdettek; s most a félrevetési mód ugy változott meg, hogy a kedvetlen tárgy a már kéz alatti munkálatból a még kéz alá nem jöttre igazíttatik. Az ily eligazítás kétségkívül nem egyéb szavakba burkolt, de okokkal nem támogatott megtagadásnál, s már annyira el van használva, hogy általa elámíttatni együgyűség lenne. S én valóban nehezteléseim kijelentését el nem fojthatom, hogy miután e jelen tárgy a képviselői tábla részéről a főrendek ellen oly hévvel s oly sok fontos okokkal készített ki: a kormány emberei csak annyira sem tartottak bennünket méltóknak, hogy fejöket valami más ok kitalálásán törték volna. Én tehát ezen okot oknak lenni el nem ismervén, reá felelni sem tartom szükségesnek. Mi azonban az elnök által a monarchia és aristokratia tekintetéből vett ellenvetéseket illeti,..... általában akarom megvizsgálni: az örökös megválthatási jog a monarchia s aristokratia és a népboldogság elveivel minő viszonyokban áll? Mikor aztán magában ki fog világosodni: mi az igazság? Az-e a mit a királyi válasz magában foglal; vagy az-e a mi a kerületi szerkezetben áll?

«Nézzük e választ egész kiterjedésében; s ha látjuk, miképen az materialis engedményeket elég bőven ad, morálisokat pedig általán fogva megtagad: tisztán ki fog tűnni egész szelleme. S e szellem csak ez: az adófundust lehetőségig tisztába tenni s egyszersmind nevelni. E szellem ellen ma-

1834.

gában gondolva, nem mondok semmit; de miután a kir. válasz csak ezt és csak ennyit akar, szeretném kérdeni: mit tett ez által tisztán az adózó népért? Én ugy hiszem: tisztán az adózóért semmit, hanem mindent a kincstárért, azaz önmagáért.

«Túl azon tehát, miket Mária Terézia s József császár tettek, semmi sem vala-e többé, a mit a kormánynak az adózó népért tenni kellett volna? Fájdalom, még igen sok van! Érzé ezt a képviselő test; s ezért igyekezett a népnek a társaságban meghatározott állást adni; s előtte a tulajdonszerzést lehetségessé tévén, egyszersmind a szolgaság alóli felszabadulás útját megnyitni. A kormány ezt nem akarja; s így a három század óta követni látszott haladási pályát egyszerre bezárván, a nemességnek, ki ellen a népet eddig védni látszott, tiz év lefolyta alatt másodszor készít alkalmat, azt elébbi pártfogója ellen oltalomba venni.

«Szabad költözést nyert a jobbágy, való; de azért már lehet-e ötet szabadnak mondani? Ne engedjük magunkat e szó által: szabad, megcsaladni. Ezen epitheton itt a költözést, nem pedig a jobbágyot illeti. Szabadon költözhet; de költözése által szabad nem lesz. Bátran állítom, a királyi válasz tartalma szerint, a jobbágy épen azon állapotban marad, mi-ben József császár előtt kínlódott. Eltörültetett az örökös jobbágyság? Miként? Az adózó elhagyhatja urát. Való; de hová mehet? Más urhoz! És mi feltétel alatt? A különbség csak ez: eddig szolgált folyvást egy urat; most már szolgálhat egymásután többeket. De szolgálnia folyvást kell, azaz örökösen kell. Ő tehát, a királyi válasz állván, örökös jobbágy lenni mind eddig meg nem szűnt; s bizonyosan nem is szűn meg, csak akkor, midőn a tulajdonszerzés örökös megváltásnál fogva neki megadatván, szolgaságból szabadságba saját erejével felemelkedhetik.

«A szabadulásnak ez ideig három nyitva álló utai valának: ugynevezett manumissiok, polgári birtokszerzés, és nemesi jószágra juthatás.

«A manumissiokat a mi illeti: azok hazánkban elejétől fogva szokásban valának, s általok nemcsak egyesek, de egész községek szabadultak fel. Elmondanám, hogy a szabad városok ez úton állottak elő; de remélem, lesznek követek, kik a tárgy ezen oldalát bővebben fogják felvilágosítani. Célomra csak azt jegyzem meg, hogy a királyi válasz e manumissiokat most eltörölni szándékozván, a szabadulásnak csak hátralévő két utai maradhatnak fenn.

«Szerezzen hát a jobbágy polgári birtokot! De hányadikat fogja a szerencse annyira kedvébe venni, hogy faluját, — hol parányi adózó birtokot nem szerezhett, elhagyván, városokba mehessen, sok ezereket érő javakat vásárolni? S ha úgy, polgári birtokra jutható jobbágy ezrek közül válik egy: bizonyosan százezer közül nem fog egy találkozni, ki nemesi birtokba léphessen. Mert ha polgári birtoknál szegénység tesz akadályt; nemesi birtokra két hatalmas ellenséggel kell majd küzködnie: egyik neveztetik incapacitásnak; másik aviticitás nevet hord. Incapacitás megtiltja őt, mint nemtelent, nemesi birtokot vásárolni; aviticitás megtiltja a nemest saját maga javait másnak eladni. E kettős tilalom közt nincs egyéb lehetőség, mint jószágot a kormánytól venni; melynek joga van egy felől a maga javait eladni, másfelől nemtelennek is jószágbirhatásra tehetséget kölcsönözni. Nem világos-e, hogy az incapacitás és aviticitás elvei közt, a manumissio elvének megrontása nem célozhat egyébre, mint a jószágeladhatási jogot kormány monopoliumává tenni, hogy így a nemesség saját ősisége mellett sorvadjon; minden vásárló pedig az egyedüli eladó kezeiből lehetőségig felrugtatott áron venni kényszeríttessék? Egy szóval, t. rendek, látni való, miképen e bánásmód mellett a néptömeg legnagyobb számának uri szolgálattól szabad birtokra szert tenni lehetetlen leend; s azon szerencse kedvenczein kívül, kik vagy polgári vagyont, vagy kir. adományt vehetnek, a többi milliommak szabadságra más mód nincs, mint ha jobbágytelkét elhagyja s az isten szabad ege alá kiáll koldúlni. Mert a kir. válasz mellett

1834.

ott vagyunk, hogy Magyarországon, a szabad városi polgáron kívül, csak két emberosztály lesz szabad: a földesur, ki a helységet bírja, s a koldus, ki a helység utcáin, hajadon fővel és mezitláb, irgalom és kenyér után kiáltozik!

«Mondja meg nekem valaki: miért, mi elvnek következtében teszi a kormány ezt? Monarchiai elvből talán? Bármennyit gondolkozzam, én a tettet a monarchia elvével egészen ellenkezőnek találom. Monarchiát nép nélkül gondolni nem lehet: s hatalmas monarchiát vagyonos nép nélkül hasonlólag nem.

«Akár belső csend fentartása, akár kül ellenség elleni védelem forogjon szóban, akár a státus szükségai jöjjenek kérdésbe: mindenik esetben csak vagyonos nép segíthet. Következőleg vagyonos néptől a monarchiának félni nem kell. Kettő van a mitől ő retteghet: vagyontalan nép és oligarchia. Amaz csendrontásra hajlandó, mert állapota kínosan nyugtalanító, vesztetni valója pedig nincs. Emez hatalmas és büszke; s igazgatni akarván, a monarchia jogait örömetst magára ruházná által. XVI. Lajos királyi székét Páris vagyontalan népe dönté fel: Napoleon császári hatalmát a saint-germaini paloták birtokosai ásták alá. S ezeken kívül több példákat felhozni szükséges-e?

«Ne menjünk ily messze. Csak azt kérdem: ugy a mint a királyi válasz áll, el van-e véle érve a cél, mit oly világosan tűzött ki magának? Tisztában lesz tehát már az adófundus? Bizonyosan nem! Hiszen ott áll még a 1-æ 40-mus; ott állnak a kényszerített cserék, a kibecsültetések s több efélék: mind meg annyi bűvő zugok, miknek homályában, a földesuri önkény elrejtezhetik; s belőle az adófundus mind zavarba hozására, mind fogyasztására célja szerint dolgozhatik. Ha a kormány az adófundust teljes tisztaságba tenni kívánja; nincs más eszköze: csak az örökös megválthatás. Az adózónak megváltott tulajdona csak az, mit illethetetlen adófundusnak mondhatunk; ha ez illethetetlenség a kormány előtt kívánatos, miért annak megtörténhetését akadályozni?

«Kérdelem tovább: az által mit a királyi válasz elfogad és kíván, adatik-e az adózónak több, mint eddig kezeiben vala? Bizvást mondhatni, nem! S nem vagyunk-e látni kénytelenek, miképen abból, a mi most kezeiben van, azon kilencz millió népszámhoz képest csekély három-négy millió forintnyi adót fizetni nem tudja? Minden törvényhatóság tele restántiákkal: s minden törvényhatóság kénytelen az adómennyiséget nem ritkán executiok által venni meg. Vajjon meg nem történik-e, hogy a kiküldött adóhajtó eljön az adózónak ágyát elvenni, vagy hideg ősszel ajtaját leszaggatni? S midőn így a nyomorultnak beteg gyermekei a földön fetrengenek; midőn az északi szél kunyhóján keresztül süvöltöz: akkor igen is a kétségbeesés elkeseredésével ragadja el háznépétől az utolsó darab kenyeret, hogy árával tartozását szállíthassa. S ezen állapotban akarja a kormány a népet hagyni? Nem akar-e neki szabadságot engedni, hogy minekutána országot és egyházat, megyét és urat, falut és előljárót s az ég tudja még mit mindent fizetni tartozik: legalább az úri, terhei közt minden bizonynyal legnagyobb, tartozások alól kimenekedhessék; s ez által a hazában lassanként egy boldogabb s fenmaradó terheit könnyen teljesíthető néposztály támadjon? S ezen van-e legkevesebb is, a mi a monarchia virágzatát elő ne mozdítsa?

«Vagy talán az aristokrátiának elve az, mely a nép tulajdoni jogait ellenzi? Elhinném t. rendek ha a magyar aristokratia csak néhány igen kevés számu, s általában gazdag és hatalmas nemzetségekből állana: de a mi aristokrátiánk sok ezer háznépet foglal magában; s e háznépek hasonlatlanul nagyobb része, szegénysége s műveletlensége miatt a néphez igen közel áll, s igen nagy szám jobbágytelkekre szorúlván, s az újon alkotott törvény által adózásra köteleztetvén, a néppel épen összevegyült. Ily aristokrátiának elvei a nép tulajdoni jogának, mely az ő tagjainak egyik igen nagy részére is jótékonyan hat, ellenzője nem lehet. Népboldogságnak csak az istentől s emberektől elátkozott oligarchia lehet irigye; s

1834.

szerencse, hogy polgári alkotmányunk oligarchiát nem ismer. Ott igen is, hol oligarchia virágzik, hatalmasan szokott az a néposztály vagyonsága ellen dolgozni. Mert jó birtoku nép, mint felebb érintém, hatalmassá teszi a monarchiát; s e kettő közt az oligarchák, törvény alá szorítva, féktelen hatalmokat elvesztik. Olyan országban nincs módjok a trónus körül fellegetsoportként tolongani, hogy a trónus sugárai a néphez, s ennek tekintetei viszont a trónushoz el ne juthassanak. Ott nincs erejük veszélyes nepotismust üzni, s az igazgatás minden ágait rokonokkal és creaturákkal megtölteni, hogy kény szerint uralkodjanak. Ott nem formálhatják magokat egyiptomi szent kasztá, melynek tagjai törvényen és igazságon gázolhassanak, s a hozzájuk nem tartózatok letapodják. Ily oligarchia elveivel a nép virágzásának előmozdítása hogy ellenkezik, azt igen is úgy hiszem; de ismét mondom: a magyar polgári alkotmányban az oligarchia idegen.

«Gondoljuk meg: nálunk az aristokratia tagjai legnagyobb részben falukon, az adózók közt elszórva laknak. Már t. rendek egy pár száz ezernek milliók közt csendességben élni: ez bizonyosan a milliók jóakaratótól van függésben. S hogy e jóakaratot csak a kölcsönnös bizodalom teremtheti: a csongrádi tisztelt követ igen jól jegyzé meg. De bizodalom, állandó, nyílt szívű bizodalom lehet-e oly emberek közt, kik ur és szolga viszonyában állanak egymáshoz? kik közül még némelyik kiváltságokkal s tulajdon javakkal bir, a nagyobb rész azon javakból magát kizártnak szemléli? Példákkal mutassam-e meg, hogy a szolga, valahányszor alkalom adatik, urával miként bánik? Nem szükség a világ egyetemi történeteiben széjjeltekintenem; nem szükség a régi Rómából a Spartacus rabcsoportait, vagy a németországi paraszthatat, vagy a szentdomingói gyilkos jeleneteket felhoznom. Hazánk történeteiben a példák s borzasztóbbak mint akárhol. Említem a Dózsa vérengző tetteit; tudják a t. rendek a József császár alatti dolgokat Erdélyben; s ki az, ki még most is borzadva nem tekintene vissza a cholera évére, midőn némely megyékből

a legrettenetesb tettek híre az egész országot keresztülráz? Felszólítom a kormányt: ily esetekben mi a mód, mely által bennünket megoltalmazand? Talán hóhérpallos és kötél? mik a bűnösök ellen fordíttatnak. Nyomorult eszközök! Mert ezek semmivé tehetnek ugyan egyes életet; de itt nem egyesekről van szó: itt a szó azon halhatatlan, hódíthatatlan szellemről van, mely századok óta most lánggal lobogva, majd hamv alatt emésztődve ég. És ezt nem zabolázza meg félelem, nem győzi le hatalom; ezt csak megszelídíteni lehet. Nem egyébbel pedig, csak oly közös érdekekkel, mely a társaság tagjait egyformán kösse a hazához; s ez érdek csupán két szó: szabadság és tulajdon!»

«Aztán csodalkozom én, hogy a kormány nem látszik érteni, mire már két század tapasztalása megtaníthatá vala: miképen a nép oly fontos a státusban, mire rendkívüli figyelmet kell fordítani. Elmultak az idők, mikor az arisztokratia állott fegyverben, hol a trón mellett, hol a trón ellen; most kincstár és katona a népből jön ki. S nem tudja-e, hogy az adózó erővel ragadtatik szülői, hitvese és gyermekei karjaiból, hogy midőn hosszú évi katonaságban a polgári élet minden viszonyaiból kilépve élt, végre, legtöbb esetben, táplálék nélkül haza eresztetik; s a tépett viszonyokat összekötni többé nem tudja: vagy tilalmas utakra kényszeríttetik, vagy házról házra bujdos koldulni, s a gazdag asztaláról lehult morzsalék után kapdos. Ily helyzetben álló népre támaszkodni vajjon bátorságos-e? S midőn ezt mondom, ellenállhatatlanul tolakodik emlékezetembe a szemrehányás, melylyel a bérbenfogadott író, Gustermann, a magyar nemességet illeti: «Mert mi, ugymond, minden terhet a néppel viseltetünk, azzal oltalmaztatjuk a hazát; pedig annak hazája nincs, azt az országhoz s földéhez semmi érdek nem köti, mert tulajdont neki nem engedünk.» Óhajtanám, bár ez az ember most itt lehetne, s szemeivel nézné, füleivel hallaná, mily kínos fájdalommal küzdünk mi a kormánynyal, mely azon tulajdont a népnek megadatni nem hagyja. Bizony kénytelen lenne elpirulni;

1834.

bizony kénytelen lenne, a kormány tanácsosihoz fordulva, szemeikbe mondani, a mit Napoleon egykori minisztere egy alkalommal mondott volt: «Uraim, amit tesztek, több mint vétek, az hiba!»

«Azonban fájdalmas érzéseim közepette is bizonyos léleknyugalmat találok abban, hogy a nemességen fekvő százados szemrehányás terheit a kormány most saját magára fordítá; s e tett által felhatalmazva érzem magamat kikiáltani, — s ezen kiáltás elébb utóbb az egész hazán keresztül fog zengeni, ez a kiáltás elébb utóbb kilencz millió ember kebelét fogja dobbanásba hozni —; mert ime 1834-ben, a magyar nemzet törvényjavító országgyűlésén, a magyar nemesség az adózó népnek tulajdonszerezhetésre valahára utat nyitni szándékozott; s az, a ki ezen jótékony szándéknak ellene vetette magát, a kormány volt! Igen is, a kormány volt! A mi minket illet: mi a nép iránti kötelességhez e részben mind eddig hűvek valánk, s nincs egyéb hátra, hanem hogy annak teljesítésében továbbra is szent állhatatossággal megmaradjunk».

Deák Ferencz
beszéde.

De azon nemes tüzet, azon magasztos, emberi érzelmeket, melyekkel az ellenzék a jobbágyok állapotának javítása mellett küzdött, semmi sem tükrözheti vissza hívebben, mint Deák Ferencz beszéde, melyet különben is, mint a magyar szónoklat remekeinek egyikét, hiba volna, legalább is egy részében ki nem irnunk az országgyűlés jegyzőkönyvéből. «Fájdalmas érzéssel érti, mond a szónok, a kir. válasz tartalmából: hogy ő Felsége az urbéri V-dik t. cz. 2-dik szakaszában általunk javallott örökös megváltásokat ezen törvényben kijelentetni nem akarván, legforróbb óhajításunkat semmivé tette. Közel félszázados reménység és fáradozás után végre csakugyan összehívta fejedelmünk a nemzet képviselőit, hogy belső elrendezkedésünk hiányait orvosolva, boldogító törvényeket alkossunk. Nyugtató bizodalommal csüggték rajtunk minden osztályai a nemzetnek; kezeinkbe tették le sorsát azon népnek, melynek itt szólni nem szabad, de mely, a hazának súlyos közterheit viselve, tőlünk várja leginkább

boldogulását. Elhoztuk mi magunkkal a nemzet közóhajtásait; és ha nemcsak papiroson, hanem kebleinkben is elhoztuk azokat: mélyen kell éreznünk, mely édes kötelesség, a nemzet bizodalmának megfelelően, teljesíteni a nemzet reményeit. Akkor midőn e jelen országgyűlésnek kezdetén a rendes munkálatok soráról tanácskozáink; és nemcsak az ország rendének többsége, hanem fejedelmünk is mindig a népet és ismét csak a népet emlegetve, sürgette az urbéri munkának első helyen felvételét: akkor azt hitte szónok is, hogy ezen nemzeti közváramozásnak valódi sikerrel megfelelni s az adózó népnek állandó boldogságára irányzott törekedéseink célját érni nehéz talán nem lesz; most azonban, mutat és jelent fontolóra véve, nem titkolhatja aggodalmát a kétes jövő felett.

«Kettős volt ezen urbéri munkában a jobbágyok iránt törvényhozói kötelességünk: t. i. engedmények által tüstént segíteni a jobbágyok szükségéin; de a jövőre is figyelmezve, egyszersmind önértésöket az emberiség méltóságára emelni, és kifejteni a kebleikben szunnyadó hatalmas erőt: az iparkodásnak, leginkább szabadság és tulajdon által nevedkedhető varázs-erejét.

«E kettős kötelességen alapult az országos rendeknek urbéri munkája; s ezen kettős kötelesség teljesítését vártuk a törvényhozásnak másik részétől — a kormánytól is. De, fájdalom! e jelen k. válasz váramozásainknak épen nem felelt meg. Mert midőn tőlünk egy részről új és ismét új engedményeket kíván; más részről a népet emelő és boldogító azon csekély szabadságot is, melyet mi megadni készek valánk, megtagadja, vagy legalább nem fogadja el; és így minden engedmények, melyeket a Rende, nemzeti kifejlődésünk édes reményében, nemesebb célokból adtanak, általa nyomorult alamizsnává vannak lealacsonyítva. Ugyanazon kormány, mely az adózó népnek sorsát oly gyakran emlegette, rajta mindazáltal önhasznának feláldozásával csak ritkán segített; ugyanazon kormány, mely e jelen királyi válaszbán tőlünk ismét áldozatokat sürget, de hazánk vérző sebeit, többszöri keserű

1834.

panaszaink mellett sem orvosolja; most is, úgy látszik, csak azt akarja, hogy engedményeink által jobbágyságunk a k. kincstárt gyarapító közterheket könnyebben viseljék; de arra nem hajlandó, hogy ezen nép az iparkodásnak és művelődésnek magasabb fokára emelkedve, feltalálja önkeblében tulajdon erejének és szorgalmának gazdagon jövedelmező tőkáját. Pedig, ha mindenkor csak alamizsnát adunk, ha egyszersmind a népnek szorgalmát célirányos törvények által nem ébresztgetjük: kötelességünket csak félig, és félig sem teljesítjük.

«Mert tekintsünk bár vissza századokon keresztül alkotott törvényeink sorára: tapasztalni fogjuk, hogy a törvényhozásnak ismételt engedményei sem voltak képesek a népet az inségtől megóvni. Előre látható tehát, hogy az engedmények véghatárát még el nem értük; előre látható, hogy a szegény népnek sorsa jövőben is áldozatokat fog kívánni: ha csak törvény által módot neki nem nyújtunk, hogy ezen kérdés alatti szakasznak értelmében, a földesuraknak kára nélkül, sőt azoknak önkéntes megegyeztével, alku szerint magának valamivel több szabadságot és biztosabb tulajdont szerezhessen.

«De nemcsak a jobbágyság sorsát rosszabbítaná, nemcsak azok szabadságát korlátozná ezen örökös megváltások eltiltása; hanem még a földesurak tulajdoni jogait is tetemesen sértené. Mert ezen urbéri munkának IV-dik czikkelyében azt állítani: hogy a földnek tulajdona egyenesen a földesurat illeti; azt mondani, hogy minden jobbágysági adózás a földesurnak kétségtelen sajátja: itt pedig megtagadni a földesurtól azon jogot, hogy ezen sajátját önjobbágyságának alku szerint szabadon és szerződésileg átadhassa, valóban annyi volna, mint a valóságos tulajdonnak minden józan értelmét keserűn kigúnyolni, és a tulajdonosnak szabadságát szükség nélkül, sőt a közjónak kárával semmivé tenni. Nem azért gyűltünk pedig itt össze, hogy a hasznos szabadságot korlátozzuk; hanem azért, hogy szabadságot terjesztve, védve és erősítve, polgártársainkat boldogítsuk.»

Megmutatván ezután, hogy nem is új és szokatlan az intézkedés, melyet a rendek követelnek; hogy az örökös megváltások, egyes esetekben, hajdan is divatoztak; miként ezt számos szabad mezővárosaink s örökösen megváltott községeink létezése bizonyítja; — megmutatván továbbá, mennyit nyert ezen örökös megváltások által a földesur, ki ekként a maga sajátját oly áron adta el, milyent azért egyébként nem kapott volna; és, mi még fontosabb, mennyit nyertek a jobbágyok, kik azóta kettőztetett iparkodás által tehetősek, szabadok és boldogok; s mennyit nyert végre a közjó, miután azon földek a megváltás óta sokkal számosabb, vagyonosabb, miveltebb és megelégedettebb polgárokat táplálnak, becsőkben pedig még a közterheket nem viselő nemesi földeket is sokszorta meghaladják: ekként folytatja beszédét:

«Nálok — e megváltott községekben — a népesedés, a faluk nagysága, csinosodása és a lakosok vagyonsága folyvást nevededik; nálok csak a gondos iparkodást, s az abból származott jóllétnek kedvesen meglepő képét látni mindenhol. Egy szóval: a ki ezen községeket közelebbről ismeri, hacsak a nemzet kifejlődése iránt minden érzés ki nem aludt kebeléből, lehetetlen nem óhajtania, hogy bár hazánkban mennél több eféle csinos és boldog helységek támadnának. Pedig kérdezzük meg bár a szomszéd vidéknek szegényebb lakosait: hogy ezen megváltott községek mi által lettek virágzókká? Azt fogják sóhajtva válaszolni: hogy azért, mert szabadok és szabadság által boldogok! Van igen is a népnek szívében egy ösztön, mely ha századokig szunnyadott is, örökre kialudni soha nem fog; s ezen ösztön a törvényes szabadság vágya és érzete. Nem lehet ezen ösztönt gátló törvényekkel elfojtani; mert végre gátokat rontva, kártékony lehetne féktelen rohánása. De hatalmunkban áll azt, hasznos törvények által a legnemesebb célra, hazánk nagyságának emelésére s a nemzeti szorgalom és erő kifejtésére vezérelni.

«Ilyen hasznos és célirányos törvény az említett V-dik czikkely kérdés alatti 2-ik szakasza. Ezt tehát félretenni, ré-

1834.

széről véteknek tartaná a nemzet ellen, mely tőlök várja a haza boldogságának sikeres eszközlését. De mik is lehetnének okaink arra, hogy ezen intézkedést, melyet a földesurak önhasznára tanácsol, a népnek boldogsága sürgetve kíván, törvényeink pedig nem tiltanak, egy oly intézkedést, melyből eddig is csak áldás és boldogság eredett, most egyszerre félrevessük?» Megczáfolván aztán a királyi személynök által az incapacitásból felhozott érveket, s megmutatván, hogy a törvényjavaslat még evvel sem ellenkezik, így folytatja:

«Vagy talán itt is az ősiség törvényeinek erőtetett magyarázatából kívánunk a nemzet boldogságának új akadályokat összerakni? Szegény nemzet! a sors átka, úgy látszik, csakugyan úgy akarta, hogy a magyar soha virágzó, soha igazán boldog ne lehessen. Mert ime, századokig küzdött a nemzet külső és belső ellenségeinek minden szabadságot eltipró hatalmával; vért és életet pazarolva, századokig küzdött a szabadságért: és midőn harczai elmúltak, most midőn a béke ölében az egyes polgárok boldogságából kellene kifejlődni a nemzet nagyságának, most ime, a nemzet osztályai között minden kölcsönös bizodalmat elzáró fal gyanánt, mi magunk állítunk fel egy irtóztató rémképet; reáfűzzük a leroskadott feudalismusnak hajdan csillogó rongyait; elszigeteljük általa hazánkat Európa míveltségétől; félrevetjük miatta még azt is, a mit öntapasztalásunk boldogítónak bizonyít: és mi, kik büszkén szabadoknak hirdetjük magunkat, nyomorúlt rabjai vagyunk ezen rémképnek, mely a nemzeti nagyság kifejlődését első bimbójában elfojtja, — s ez a rémkép a roszul értett, a roszul magyarázott aviticitás. Igazságtalanok volnánk elődeink iránt, ha még azt is állítanánk, hogy ők az ősiség törvényei által a népet magoktól és a szabadságtól végképen elszigetelni akarták; hibáznánk, ha talán azt hinnénk, hogy a jobbágyoknak magokat földesuraik megegyeztetével megváltani hajdan szabad nem volt. Szerették őseink is szabadokká tenni azokat, kik a nép közől magokat tehetséggel és míveltséggel kiemelték; sok földesur hajdan is felmentette jobbágyait, sok

község örökre megváltotta magát a jobbágyi adózások alól; s így származtak a szabad községek».... Miután végre a kormánypártiak egyéb, jobbára igen gyarló és kicsinyes ellenvetéseit, minő például, hogy az örökváltság némely családok pazarlási hajlamát legyezgetné s azokat tönkre juttatná; hogy az örökváltság kérdése nem tartozik az urbéri munkálatba, stb. megczáfolta; ekként fejezé be szép beszédét:

«Vétkes mulasztás nem alkotni törvényt, mely a szabad és boldog polgárok számát szaporítsa; de olyan törvényt alkotni, mely azok eddigi számát is kevesítse, — oly törvényt alkotni, mely azokat is, kik a sors kedvezése által a törvények engedelme vagy legalább elnézése mellett magokat jobb sorsra emelték, a jobbágyi adózásoknak egykori járma alá ismét visszataszítja, nem elmulasztás, hanem oly cselekedet, melyet a hazának java épen nem követelhet. Pedig ha javaslatunk félrevettetik, ha multat és jövődőt biztosító világos törvény által ki nem jelentjük az örökös megváltások szabadságát: nemcsak jövőre vetettünk gátot a haza virágzásának; hanem az eddig, boldog és virágzó szabad községek sorsát is kockáztatjuk. Ha javaslatunk törvényté válhatik, fél század múlva más fényben, más erőben áll fenn a magyar; ha ellenben a k. válasznak óhajításunkat megtagadó tartalmához járulunk, az eddig megváltott községek sok ezer lakosinak mostani szabadsága is fel van dűlve; s ezek átka, ezek keserű könyei kísérik e jelen törvényhozásunk emlékezetét. A szegény adózó népnek reánk függesztett epedő tekintete tőlünk enyhülést és szabadságot kért vala: mi azonban csak alamizsnát vetettünk neki; de a szabadságot azoktól is készülünk elvonni, kik azzal eddig birtanak; pedig csak ott igazán boldog és virágzó a haza, hol a földet szabad kezek művelik; ott erős a nemzet, hol a tulajdont és függetlenséget szabad kezek védik»

E fényes szónoklatok, melyeket a kormány- s conservatív-pártiak elv tekintetében meg nem támadhattak, s legfeljebb azon igen gyarló érveléssel ostromolhatának, hogy az örökváltság

1834.

kérdése a királyi válasz értelmében halasztassék el, e napon még teljes diadalt vívtak ki. Hasonló szilárdsággal harczolt az ellenzéki többség a következő ülésekben a jobbágyosztálynak teendő két másik engedmény mellett is, miszerint t. i. az uriszek hatósága az urbéri perekben eltörültetni, s a jobbágyoknak a személy- és vagyonbiztosítás megadatni kívántatott. A törvényjavaslat e szerint teljes épségében küldetett ismét át, hozzájárulásuk kieszközlése végett, a főrendekhez. De ezek többségénél, mely a törvényjavaslatot elébb, bár hosszú küzdés után, elfogadta volt, a királyi tagadó válasz már legyőzte az örök igazság és lelkiösmeret kiáltó szövegét; s a javaslat a kir. válasz értelmében visszavetett.

A kormány működése az utasítások megváltoztatására.*

Időközben pedig a kormány sem maradt vala tétlen. Látván, hogy a rendi többséget a válaszában kifejtett gyöngeséggel le nem győzheti; s a kancelláriától e végre megbízott, folyton Pozsonyban működő Wirkner titkár sem boldogul fondorlataival, melyekkel az ellenzéki követek néhányait körülhálózni törekedik: más, hatékonyabb módhoz folyamodott, szétrebbenteni az ellenzéki többséget. Látni való volt, hogy e többség el van tökéltve, inkább törvény nélkül oszlani szét, mint sem az urbéri javaslat leglényegesebb pontjait feláldozni. Nehogy tehát a felelőség súlya akár a gyűlés feloszlata, akár a javaslat ismételt visszavetése által reá háruljon, s a közvélemény ellene zúdulván, a nép tőle elforduljon: magában a rendek házában akarta megbuktatni a kérdést, rájuk tolni a közvélemény kárhóztatását, melyet a kérdés megbukta maga után vonand. Ezt csak az által lehetett végrehajtani, ha a nemesség némely megyékben a követutastás módosítására reábiratik. E végett tehát az ellenzék soraiban álló megyék főispánjai s adminisztrátorai Pozsonyból hirtelen eltűntek s megyéikben közgyűléseket hirdetvén, az urbéri javaslat kérdéses pontjait tanácskozás alá vették. Ez azonban csak forma miatt történt; mert czéljokat már a gyűlések előtt ügykeztek csábításaik s vesztegetéseik által elérni a köznemesség kebelében. Ügynökeik, az ugynevezett

kortesvezérek, általok betanítva, nagy zajt ütöttek a megyékben, egyenes vádat emelvén a szabadelvű követek ellen: miképen veszedelmes demokratiai elveket hirdetnek, a reformokat a nemesi kiváltságok megrontására, respublikai irányban ügyekeznek keresztülvinni az országgyűlésen; minél fogva veszendőben van az országnak nyolcz százados arisztokratiai alkotmánya. És a köznemesség tudatlan vagy elfogúlt tömegét nem volt nehéz feladat ilyféle izgatásokkal tévutra vezetni; minek az lőn következménye, hogy az utasítások egynémely megyében valóban akként módosítottak, miszerint a követek a királyi válasz értelmében legyenek kötelesek szavazni.

Ily módon csak néhány megye pártolt el ugyan a szabadelvű reform zászlója alól; de e néhánynak színváltozása is elégséges volt arra, hogy a szabadelvű reformpárt, legalább a fenforgó kérdésekben, kevesebbsséggé olvadjon az országgyűlésen. A követek tehát, kiknek utasításai ekként módosítottak, minden módon ügyekeznek vala reábirni megyéiket, vennék vissza utóbbi végzéseiket. Ezek egyike, Kölcsey, ki, miként általában a radikál reformnak, úgy a nép polgári jogosításának is legbuzgóbb, legerélyesebb pártolói közé tartozott, követi állásának megtartását is e feltételhez kötötte; sőt megyéjének sürgetésére, az év vége felé annak egy közgyűlésére személyesen is megjelent. Elment oda Wesselényi is, hogy barátját s benne az ügyet támogassa. A gyűlés rendkívül élénk, sőt zajos volt. Wesselényi hevesen kikelt a kormány eljárása ellen; mi miatt utóbb, mint látandjuk, hűtlenségi kereset alá is fogatott. Mind hasztalan: Szatmár megye, valamint a többi elpártolt megyék is, megtartották újabb utasításaikat; s Kölcsey társával együtt még csak bucsúzni ment vissza Pozsonyba. A bánat s bosszuság itt a lánnglelkű férfit elvesztése miatt közönséges volt, úgy a követi kar szabadelvű felekezetében, mint az országgyűlési közönségben. Kossuth gyász szegélyzettel küldé szét irott országgyűlési tudósításai lapjait. Az ifjúság, mely mindjárt lemondása hírének megérkeztekor fátyolt kötött, egész politikai tüntetéssel fogadta s

1834.

bocsátá vissza megyéjébe, bucsúbeszédének elmondása után, az ünnepelt szónokot s rendíthetlen lelkű hazafit. «Ide jöttünk, mondá e beszédében, többek közt két erős kívánság uralkodott lelkeinkben: emelkedést adni az adózó népnek, s a földbirtokot állandóbb és biztosabb alapra helyezni. Azt hívők, hogy e kettőt megtenni itt az utolsó idő, itt a legszebb alkalom: midőn törvényhozás útján, a fejedelem és nemzet közti békés tanácskozásban eszközteni lehet azt, a miért máshol vérpatakok folytak s inség borított el egész országokat. E hit által vezérelve indultunk el országgyűlési pályánkon; és..... boldogságot leltünk abban, hogy saját meggyőződésünket küldőink óhajtaikkal párosíthattuk... Megyénk jónak látta, a királyi válasz mellé állani;.... mi tehát helyünkről leszállottunk..... Jelszavaink valának: haza és haladás. Kik a haladás helyett maradást akarnak, gondolják meg: miképen... korszerinti haladás épen maradást hoz magával; vesztég maradás következése pedig senyvedés. Isten őrizze meg e nemzetet minden gonosztól; isten virraszsza fel e nemzetre a teljes felvirágzat szép napját!...»

Az örökváltság s a törv.-javaslatban a jobbágyosztály számára tett egyéb jogi engedmények felett ekkoron már megkondult a halálharang; mert már a tárgyalás befejezése előtt bizonyos volt, hogy a fontos reformkérdés meg fog bukni. A szabad-elvű követek azonban még az utolsó vitatás alkalmával is csak makacs védelem után adták fel az annyi lelkesedéssel pártolt ügyet. A kedélyek ingerültségét, mely aztán, több más okok is hozzájárulván, az egész országgyűlésen keresztül huzódott, semmi sem ábrázolhatja élénkebben, mint magok a törvényjavaslat felett tartott utósó beszédek. Közöséges volt a meggyőződés, hogy a jobbágyosztály javára adatni szándéklott erkölcsi engedményeket leginkább a demokratia rémeitől rettegő főrendek conservatív pártjának befolyása buktatta meg: ezek ellen önték ki tehát ingerültségek egész hevét az ellenzéki képviselők. És ebben még maga Nagy Pál is velök tartott, ki egyébiránt, az aristokratiai alkotmány híve, már sokban

annyira elmaradt az ellenzék többségét képező radikál reformpárttól, hogy több kérdésben már szinte conservatív pártinak tekintették.

«Hogy a különböző néposztályok közt vonandó éles elkülönzési vonal elveiből, — úgy monda egyebek közt, — egyáltalában nem lehet demokratiát következtetni: mindenki belátandja, kinek csak féligmeddig helyes fogalma van a demokratiáról; miért is azoknak, kik elveim ismételt nyilvánítása után is mindig demokratiáról vádolnak, nem javasolhatok mást sürgetőbben, mint hogy mennél előbb orvostól gondoskodjanak. — Hogy pedig azok közül is, kik a kérdéses három pontot velem együtt pártolták, senki nem is álmodott demokratiáról: azt amaz oligarchák is tudják, kik ilyféle híreket terjesztenek, s a kormánynak legtisztább szándékainkat is ijesztő rémekként adják elő. Mert habár az oligarchia a bölcseségnek kizárólagos birtokában hiszi is lenni önmagát: azért még nekünk is van egy kevés értelmünk, minél fogva átláthatjuk, hogy Magyarország a világ minden tartományai közt legkevesebbé alkalmas reszpublikára; miután annak külön rangu s nyelvű lakosai egymást a reszpublikának bizonyosan mindjárt első éveiben fölemésztenék..... A nemesség szereti alkotmányát s nemesi szabadságát; de annak józanul gondolkodó része szereti a földművelő népet is, mint embereket, szereti a népet, mely őt táplálja, védi, mely az ország terheit hordozza. Egy szóval, az egész nemzet szereti királyát, régi fejedelmi házát, szabadságát és a népet; és, néhány dicséretes kivételekkel, csak azon oligarchiát nem igen szereti, mely aristokratiai alkotmányunk elnyomása által, a népet és nemességet egyaránt megvetve, magát kevélyen az egész nemzet fölibe emelni szándékozik. Azon oligarchiát nem igen szereti a nemzet, mely a népet, bár annak nagyobb része neki szolgál, nem védelmezi; mely az 1825-ki országgyűlésen is ellene volt az adóhátralék elengedésének s a törvénytelenül szedett adó jövőrei beszámlálásának. Azon oligarchiát, mely szinte azon országgyűlésen eme szavakat: «hogy a nyilvános

1834.

pénztárak megkárosítói s az adózó nép elnyomói minden rang és méltóság különbsége nélkül keményen bűnhesztessenek», — a törvényből kihagyta. Azon oligarchiát, mely az adó-mennyiséget egyre fölemelni törekedik. Azon oligarchiát, mely, hogy a maga fényűzését s pazarlását folytathassa, a papírpénz értékleszállítása által polgártársai vagyonának nagy részét már elnyelte; s mi ezeknek még megmaradt, azt is elnyelni törekedik. Azon oligarchiát, mely a nemességnek sem barátja, s melynek főczélja magát arrondirozni, mi magyarul, körülbelől a nemesség kiirtását jelenti; s mely e célra oly buzgón törekszik, hogy egyedül a szomszéd Mosony vármegyében, hol a mult század elején 300 nemes családnál még több lakott, jelenleg három alig létezik. Ezen oligarchia, azon meggyőződésben lévén, hogy a haza boldogsága egyedül az ő jóllétökben fekszik, nem is képes boldognak képzelni azon országot, melyben a családok milliói, a törvényes szabadság védelme alatt, állapotjuk szerint megelégedve élnek s polgári jóllétnek örvendenek. Ezen oligarchia csak abban helyezi a haza boldogságát hogy, midőn kastélyának ablakaiból kinéz: e törvényjavaslat egyik pontja visszavetésének következtében, mindent mi látkörébe esik, a maga tulajdonának nevezhessen; másik pontja visszavetésének következtében, pálczája előtt mindenki remegjen, mindenki kezét nyalja; és midőn vagy 30 angol paripával s 300 vadászebbel, a róka-vadászaton, a szegény adózó vetéseit legázolja, sehol se találkozzék egy földmivelő tulajdonos, a ki elég vakmerő lenne, az ifju ur lovának kantárát megragadni s Bürgerrel mondani: «Du wärest Obrigkeit von Gott? Die Gottheit spendet Segen; Nein, nicht von Gott bist du Tyrann!»

«Ezen oligarchiának most nem akar fejébe menni az örök-váltság. Ő volt az, ki dühében a demokratia nevét feltalálta, mi csak szánakozásra méltó; mert bár az örökváltságnak a különféle igazgatási formákkal egyáltalában semmi köze, hanem az egyedül azon igazság követelése, mely a kormányformák minden nemeinél a polgári társaságnak legelső feladata:

mégis ha irányához illő epithetont akarnánk keresni, azt egyáltalában nem demokratiainak, hanem tisztán monarchiainak kellene neveznünk. Innen van, hogy az urbariumnak kivált monarchiai behozatalánál az örök szerződések különösen pártoltattak; hogy azokat a kormány azóta is sok esetben önkényleg s erőszakosan fentartotta: hogy az örökválság a szomszéd Ausztriában, mely tisztán monarchiailag kormányoztatik, már 1772 óta minden demokratiai következtések nélkül gyakorlatban van.....; sőt a monarchiailag kormányzott Ausztriában oly paraszt községek is találhatók, melyek nemcsak uri tartozásaikat örökre megváltották, hanem az urtól még allodiumát s minden más jogait is megvették, úgy hogy a község most önmaga magának földesura.

«Meg kell vallanom, hogy én a kormány hozzá nem járulását meg nem foghatom; s azért teljesen meg vagyok győződve, hogy az e kedvező alkalom elmulasztását egykor még keserűen meg fogja bánni. Mert mi lehet oly országban, hol a birtok legnagyobb részétől nem fizettetik adó, kedvezőbb és czélszerűbb a kormányra nézve, mint hogy legalább azon birtok, melyen a rendes adóteher fekszik, jótálljon annak fizetéséért? Most az adózó föld birtokában a kormány osztzik e nemességgel, mely miután a magáét elébb behajtja, a jobbágyot gyakran képtelenné teszi az adót a koronának megfizetni; holott ha a jobbágyi föld az örökválság által az uri terhektől megszabadul, a jobbágy adóját megfizetni is képesebbé leend....

«De előre is látom, hogy mind ennek nem lesz hatása azon oligarchiára, mely a kormányt a maga bujtogatásaival környezi s az egyes vármegyét elcsábítja. Győzni fog tehát ismét az oligarchia a nemzet tömege ellen, melynek érdekeit a magáéinak szünetlen feláldoztatni kívánja, azt állítván, hogy ő a trónnak valódi támasza. Szükség azért ezen állítást kissé bővebben megvilágosítani....» Hosszan mutogatván ezután, miképen a főnemesség a francia háború korában is, semmi hasznára nem, sőt mind a kantonaszedés mind a financiaiák

1834. tekintetében, nagy hátrányára volt a kormánynak, — ekként végzi beszédét: «Hogy a kormány ily támaszainak kedvéért a nemzet egész tömegének legszentebb érdekeit feláldozza, hihetetlen; s azért teljes bizodalommal remélem, hogy mi-helyt e tárgy a törvényalkotásnak még egyszer elejébe fog terjesztetni, felséges királyunk nem fogja hű népét legszebb reményeitől megfosztani».

Az urbéri
törvényjavas-
lat meghukta.

De hasztalan volt ott minden okoskodás, hol a többség mesterségesen volt előkészítve. A három nagy fontosságú reformkérdés a december folytatában tartott, rendkívül heves ülésekben megbukott; s az örökváltság 26 megyének szavazatával 22 ellen —, az uriszékek korlátozása 25 szavazattal 23 ellen —, a parasztok személyének és vagyonának biztosítása 27 szavazattal 21 ellen a királyi válasz értelmében módosított. A december 30-kán tartott országos ülésben, midőn a jobbágyok személyét s vagyonát biztosító VIII-dik t. cz. javaslata utóljára forgott szőnyegen, Deák, Nagy Pál, Klauzál, Palóczy, Beóthy, Balogh, s több más szabadelvű követek még egy ostromot kísérlének meg a kormánypárt ellen, s lelkesedésben és ékesszólásban önmagokat is meghaladni látszának, hogy a nagy fontosságú t. czikket megmentsék. Az érveket, melyekkel a harcz a két részről folytatott, leghívebben tünteti elő Deák beszéde, melyben az erős logikájú szónok a kormánypártiak főbb indokait sorra megczáfolá.

«Midőn — ugymond — ezen urbéri VIII-dik t. czikket elsőbben olvastam, nem véltem volna, hogy annak tiszta s egyszerű igazsága mellett védelemre kelünk valaha szükséges lehessen. Hiszen az 1-ő szakasz csak azt rendeli, hogy törvényes kihallgatás és birói elmarasztalás nélkül a jobbágyot személyében vagy értékében háborgatni nem szabad. S ez oly világos alapigazság, mely a polgári társaság helyes fogalmától elválaszthatlan; mert nélküle a társaság közczélját elérni nem lehet. A 2-dik szakasz pedig hatalmat ad a sértett félnek, hogy sérelmének orvoslását a rendes bíróság előtt törvényes úton követelhesse; s ez az előbbinek oly egyenes és

természetes következése, hogy nélküle a törvény oltalma csak pusztá és sikertelen képzelet. Valóban, ha számos esetek el nem szoktattak volna az efféléken bámulástól, azon bámulnék leginkább, hogy valaha szükségessé válhatott törvény által kimondani ezen alapigazságokat, melyeknek törvény nélkül is minden ember kebelében létezni kellene. Azonban nálunk még igen sok lehető és igen sok szükséges.

«A kir. személynök és némely követek azt hozták fel ezen t. czikk 1-ső szakasza ellen, hogy az már magában hiányos, elégtelen és könnyen zavart okozható. Mert tétetik ugyan említés arról is, hogy a törvény által megszabott esetekben, birói elmarasztalás előtt is szabad a letartóztatás. De mivel ezen meghatározott esetek kifejtve és elszámlálva nincsenek, könnyen balmagyarázat s félreértés következhetik; s mind addig, míg ezen esetek az illető rendszeres munkában egyenként tanácskozás és határozás alá nem kerülnek, a VIII-dik t. cz. rendelkezése nemcsak sikertelen, hanem káros is. — Ha mi csak most állanánk össze legelőször polgári társaságba, ha csak most alkotnánk legelső törvényeinket, melyek belső elrendelkezésünket és a közbátorságot tárgyazzák: akkor igen is fontos lehetne ezen ellenvetés; akkor magam is azt kívánnám, hogy a hol a polgárok biztosítása kimondatik, ott tüstént elszámláltassanak mind azon esetek is, melyekben a köztársaság épen a közbátorság fentartása miatt, rendkívüli eszközökhöz nyúlhat és nyúlni kénytelen. De mi már századok óta polgári társaságban állunk; vannak belső elrendezkedési törvényeink, melyek a közbátorságot biztosítják; mert mi a társaság köz kincsét, a személy és vagyonbeli bátorságot is privilegium mellett, kizárólag csak magunk birjuk. Az áldott Primæ Nonus gondoskodott arról, hogy nemes ember önkény és erőszak ellen bátorságban legyen; és küldőink nem igen vennék kedvesen, ha ezt a I-mae 9-t eltörölnénk. A magyar törvényhozás időnként meghatározta mind azon eseteket, melyekben a nemes embernek rögtöni letartóztatása szükséges vala; s így hazánk lakosinak egy osztálya

1834.

már bir azon jussal, melyet a VIII-dik t. cikkben szegény adózóinknak is óhajtanánk megadni. Ezt kell tehát minden kivételeivel és megszorításaival a nemzet egyéb osztályaira is kiterjeszteni: s a közbátorság szenvedni nem fog; sőt inkább minden polgárra nézve biztosítva lesz. Mert ha ezen szabadság a státus céljával megegyez; ha elegendők a nemesekre nézve azon kivételek, melyeket törvényeink e részben tettenek: elengedők lesznek azok a jobbagyokra nézve is; ha pedig ott sem elegendők: akkor ott is változtatás és megszorítás szükséges. Ha azonban engem arról, számos példák és köztapasztalás ellenére is, meggyőzhet valaki, hogy a privilegium több míveltséget és erkölcsösséget ad minden nemesnek és maradékának, mint a mivel nem-nemes polgártársaink élhetnek és birhatnak; ha meg lesz mutatva, hogy a privilegium biztosítja közbátorságunkat: akkor fejet hajtva kész leszek elismerni, hogy az ilyen privilegiált, jó erkölcsű, mívelt osztály különös kedvezésre méltó, s a közbátorsági törvények oltalmát is mások felett csak ő érdemli meg.

«Gömörnek érdemes követe például Frankhon és Angolország törvényeit hozta fel s állitá: hogy ott is, kit a constabler fején pálcájával megillet, vagy a rendőr letartóztat, ellentállni nem mer, habár első pair is. De épen ezen előadásban felelt meg önmagának érdemes követ ur; mert ott a törvények szentsége oly tiszteletben áll, hogy a leghatalmasabb pair szintugy mint a legszegényebb polgár enged és kénytelen engedni az őt letartóztató constablernek. Nálunk azonban a törvény súlya csak a szegény adózót nyomja. Állapítsuk meg azt, hogy a közbátorságot biztosító törvények oltalma nálunk is minden polgárra egyformán terjedjen ki: s akkor a törvény nevében eljáró constabler nálunk is oly tekintettel fog birni, a milyennel most, különösen a magyarországi pairekre nézve nem bir. — Vas vármegyének érdemes követe azt állitá, hogy a jobbagy nálunk is minden sértés ellen biztosítva van: mert a földesur violentialis per útján megboszúlja jobbagya sérelmét. Nem ereszkedem abba, hogy

az természet elleni dolog, midőn polgári társaságban a sértett fél önmaga elégtételt nem is kereshet; hanem a törvények oltalmának felhívását is urának kegyelmétől kell várnia. Csak azt jegyzem meg gyakorlati tekintetből: hogy az eféle violentialis pörök az összeveszett szomszédok és közbirtokosok között gyakran voltak ugyan a boszúnak eszközei; de csakugyan kevés példa van arra, hogy barátságban élő földesurak egymást a jobbágy sérelmiért pörbe idéztették volna. Ily esetekben közönségesen pipa s kártya közben végzik el a földesurak az egész dolgot, gyakran a jobbágy rovására; s a panaszkodónak földesura nem egyszer mondotta azt: én egy hitvány parasztért szomszédommal, komámmal vagy atyámfiaival összeveszni s perlekedni nem fogok. Ez azon dicsért földesuri pártfogás! — Azt is említék némelyek, hogy ezen VIII-dik czikkely már azért is hiányos, mert nem az egész nyolcz millió nem-nemest, hanem azoknak csak egy részét, a jobbágyokat, foglalja magában. Különös valóban ezen ellenvetést ép azoktól hallanom, kik azon esetben, ha e törvény az ország minden lakosairól szólana, elsőik keltek volna ki ellene, és bizonyosan azt mondták volna: hogy e törvény nem az urbérbe tartozik, mert nem egyedül a jobbágyokról, hanem az ország minden lakosiról szól. Én e törvény jótétéményét minden polgárra kívánom kiterjesztetni; de minthogy az urbérben csak a jobbágyokról rendelkezünk: mindenek előtt azokat kell e törvény védelme alá állítanunk. — Árvának érdemes követe azt mondá hogy, ha nyolcz századig el lehettek adózóink e törvény nélkül: el lehetnek még egy pár évekig. De ez valóban különös egy okoskodás, melyből furcsa következtetéseket vonhatnánk. Hiszen évezredekig el lehetett a világ a keresztény vallás nélkül: tehát el lehetett volna tovább is. Őseink századokig nem valának keresztények: még sem kárhoztatják őket, hogy azokká lettek. Nyolcz századig el lehettek a jobbágyok urbarium nélkül: mégis igen hasznos volt azt a mult század második felében hazánkba is behozni.

1834.

A haszonvételnek szabad eladása századokig nem vala megengedve; s azt mégis megállapítá a jelen törvényhozás.

«Én ismételve mondom: ha jó a törvényjavaslat, haladék nélkül el kell azt fogadni; mert minden ilyes halogatás a nemzeti közboldogságnak valóságos meglopása. Nem oszthatom, — folytatja a szónok keserű gúnyorral, — nem oszthatom Somogy vármegye követének véleményét azon egy pontban: hogy e tárggyal sem a birtoklási képesség sem az ősiség összeköttetésbe nem hozathatik. Mert ime a t. rendek nem valának hajlandók a jobbágyoknak megadni a birtokbeli capacitást; de megkívánják nálok hagyni a botbeli capacitást. Az aviticitás, minden nemzeti szorgalmat és kifejlődést elfojtva, súlyosan nyom bennünket; de még sem akarják azt, úgy látszik, eltörölni a t. rendek; sőt még a jobbágyoknál is meghagyják a nyolcz százados botbeli aviticitást, hogy t. i. «prout a majoribus suis acceperant,» ezután is úgy birják; mert igen szép, igen jóltevő és hasznos elv a régit fentartani, csak azért mert régi. — Tolna vármegyének érdemes követe kérdést tett a kir. meghívó levélben előforduló «arcta necessitudo» teljesezése iránt. Én megvallom, hajlandó vagyok nyomtatásbeli hibának tartani; mert figyelembe véve az egész urbér folyamatát, azt látom, hogy a jobbágyot földesurához épen nem bizodalom, hanem szükség köti, — minthogy egyébként el nem élhet; mert hiszen az ország földének örökéből örökre kitagadtatott, és szabad ugyan elköltöznie, de nincs hova költözzék; mert mást mint jobbágyi birtokot alig szerezhet. A *necessitudo* helyett talán inkább *necessitas*nak kellene állani. Azt azonban felette csodálom, hogy érdemes követ ur kérdést tehetett az iránt is: hogy a földesur és jobbágy közötti kapcsolat mi által fűzetett szorosabbá? Mert hiszen az V-dik czikkben ezen kapcsolatot oly szorosra fűztük, hogy azt a földesur és jobbágy egyesült akaratára sem képes feloldani, miután az urbéri adózásokat kölcsönös egyesség útján sem szabad örökre megváltani. Adja isten, hogy ezen szorosra fűzött kapcsolat a nemzeti boldog-

ságot meg ne fojtsa! Adja isten, hogy az általam említett aviticitás és capacitás mostani állása fejünkre áldás helyett átkot ne hozzon.»

Hasonló keserű gúnyor vagy levertség színezi több más jeles szónokaink beszédeit is. «Igaza van Gömör követének, mond Klauzál, hogy nincs nagyobb szerencsétlenség, mint ha a nép közt nyugtalanság magvai szóratnak el. De lelke mélyében meg van győződve, hogy ezen t. cikk meghozása ilyes magvakat nemcsak el nem szórna; sőt meg nem hozása fogja elszórni és növésre gerjeszteni azokat, melyek az isteni s emberi igazság szerint meg nem tagadható jogok megtagadásával már elszóratnak. Mindenekben, még a személyes bátorság társadalmi jóvoltában is, privilegiális vonalak választják el magyartól a magyart. Ezek szülik a békétlenséget; ezek okozzák, hogy az erőteljes Magyarhon folyvást colonialis állapotban sorvad, s nem is fog egyhamar azon polczra emelkedhetni, melyet alkotmányos nemzet létére elfoglalhatna. Fájdalom, azonban vannak és igen sokan vannak, kik minden hasznos intézeteknek azt vetik ellene, hogy népünk még nem ért meg reá. Adja isten, hogy a kormány, ily értelmű tanácsosainak javaslatit soha meg ne keserülje. A szónok azonban e balvélemény megczáfolására elegendőnek látja hivatkozni a jamaikai rabszolgáknak adott ama szabadságára, hogy törvényes birótól függjenek s azon jogokra, melyekkel a muszka czár a besszarabiai jobbágyokat 1834-ben felruházta; — s egyenvonalt huz ezek s hazánk népének állapotja közt, egyenvonalt, mely a magyar nép állapotát borzasztó alakban tünteti elő.

Még élesebb volt, élesebb a szokottnál is Nagy Pál, kinek annál inkább fájhatott a javaslott törvény megbukta, mint-hogy már 1807-ben is, törvényhozóink közt első, sürgette volt a nép állapotának javítását. «Hallottam, ugymond, hogy némelyek azon ok miatt akadnak fel a személyes biztosságnak ezen VIII-dik cikkben kimondott elvében, mivel abban némi mocskot vélnek feküdni s olyas vádat, mintha nálunk ekkorig

1834.

a jobbágyok személye törvény által biztosítva épen nem lett volna. Én megvallom, hogy vannak nekünk ilyes törvényeink; de ezek hasonlítanak azon törvényekhez, melyekről így szól Horatius: «*Malis vetita legibus alea.*» Törvény által van a koczká tiltva; s úton útfélen koczkáznak. Törvénytől tilalmazzák a békés polgárok személyét sértő kicsapongásokat; de el lehet rólok mondani: «*malis vetita legibus in omnes grassandi licentia.*» Mit csinálnak sok helyütt a földesurak s goromba tisztjeik a jobbágyokkal? Szükségtelen említenem. Tudjuk azt is, hogy a szolgabíró, esküdt, commissarius sokszor bizony csak úgy «*ex abrupto*» jól megvágatja a szegény embert; és fájdalom, gyakran büntetlenül, a katonatisztek is lefelé a káplárig. Ezek, kiknek Ausztriában *cassatio* büntetése alatt tilalmas a paraszthoz csak egy újjal is nyúlni, — nálunk, ha bálba mennek, s a forspont nem jön hirtelen, jó sort vernek a falusi becsületes bíróra. Látjuk tehát, minő bátorságban van a jobbágy személye eddigi törvényeink mellett. Száz meg száz borzasztó eseteket említhetnénk ennek bizonyosságául.... Ezen visszaéléseket, ezen égbekiáltó *licentiát* meg kell valahára zabolázni. Ő nem is hiszi, hogy ezt ő felsége ellenzené, ki Ausztriában, hol önkényes hatalommal.... hoz törvényt, még azt sem engedi, hogy valaki tulajdon cselédeit büntetlenül sérthesse... De más véleményben van a kormányról. Ha itt ő felsége miniszterei jelen lennének, a minthogy alkotmányos országban jelen lenniök kellene: megkérdezné őket: nem lappang-e az elhalasztás alatt elvetés? S fogják-e e t. cikket a *juridicum*-nál pártolni? Ha igen, úgy az elhalasztás miatt nem igen aggódnék. De több jel ellenkezőre mutat. Ha a kormány csak elhalasztani s nem elvetni kívánná azt, nem mozdított volna meg minden követ ellene; nem küldötte volna szét a főispánokat, s nem fordított volna megbuktatására annyi erőt. Azt kell tehát hinnie, hogy a kormány e t. cikket nem csak itt, de egyáltalában sehol sem akarja. Már pedig nem akarni valamit, annyi mint ellenkezőt akarni; vagy is, el nem fogadni e tör-

vényczikket, annyit tesz, mint azt akarni, hogy avval, mi e javaslatban foglaltatik, ellenkező történjék. Fordítsuk meg tehát e t. cikket, s látni fogjuk, mi a kormány szándéka, s mit engedünk meg, midőn e cikket elejtjük. A szóban forgó VIII. t. cikk megfordítva így állana: «A jobbágyokat nemcsak törvényes bírái, hanem bárki más is, és nemcsak rendes kihallgatás és megítélés után, hanem kihallgatás és ítélet nélkül is mind személyeikben mind vagyonukban megsértheti, elfoghatja és testi büntetés alá is vetheti.» Nem volna-e ily törvény rettentő igazságtalanság még akkor is, ha egy deportált rablókból álló coloniának hoznánk törvényeket?....»

De mind hasztalan; a szabadelvű párt állhatatos tagjai hiában szóltak az észhez és szívhez, hiában ezáfozták meg a gyöngé ellenérveket és önték ki a maró gúnyor választó vizét ott, hol a kormány mesterségesen, fondorlat és csábítás által készített többséggel állott elő. A szám hatalma győzött. Balogh János azonban a már kétségtelen kimenetelű végszavazat előtt még egyszer felszólalt; nem többé a már lehetetlen diadalért küzdendő, hanem a közügyek s a törvényhozás helyzetét ábrázolandó. Szónoklata mintegy halotti beszéd gyanánt tűnik elő azon fényes remények sírja felett, melyekkel magát a szabadelvű reformpárt az országgyűlés kezdetén a hon újjászületése tekintetében kecsegtette.

«Elveszett immár, ugymond, az általunk javasolt V-dik urbéri t. cikk 2-dik szakasza, (az örökváltság) mely, ha megáll, egy új dicső korszakot vala teremtenő a hazában; elvesztével pedig örökös szolga most már a magyar jobbágy, s a XIX-dik században is csak ott áll, hova őt elődeink buzogányai taszíták. Elveszett a VII-dik cikkely is (az uriszékek korlátozása) s annak elvesztével hazánkban a legszámossabb felekezetnek birósága a részrehajló igazságnak képrajza marad. El fog veszni, a mint látni lehet, nem sokára a VIII-dik t. cikk is, mely a jobbágy személyét biztosítaná; s elvesztével a kegyetlen földesur kínzó pálczája gúnyolva neveti ki az azt széttörni akarókat. Ily nagy, ily rémitő veszteség után,

1834.

midőn keblemből szívemnek három kedvence irgalom nélkül kiragadtatott, engedjék a t. rendek, hogy az egész urbér felett elmondjam hattyuénekemet.

«Midőn a jelen országgyűlés kezdetén a tanácskozás soráról vala szó, a többséggel én is arra szavaztam, hogy az urbéri munkálaté legyen az elsőség; mert, látván hazánkban több millió polgártársaimnak sajnálatra méltó sanyarú állapotát; hallván az országgyűlést nem sokkal megelőzött öldöklő nyavalya alatt az adózó népnek némely megyékben elkeseredését; tartván az ebből származható kétségbeesés borzasztó következéseitől: a milliók jövőldő boldogságának alapját mentől elébb megvetni, s így a földesur és jobbágy között még ugyan csak rejtett, de talán nem sokára kitörhető ellenségeskedésnek okait gyökerestől kiirtani kívántam. És ennek valósultát annyival inkább remélheténk, mert hiszen a kormány maga is a kir. előadásokban sok szép szavakba burkolt ígéretek kecsegtetésével ugyan ezt látszék kívánni. A nemzettől annál többet várhatánk, minthogy hazánkban egy jeles fia lángésszel és hazafiui lelkesedéssel teljes iratai által a felvilágosodás fáklyáját jóval ez országgyűlés előtt meggyújtotta. Minden gondolkodó embernek, minden társaságnak kedvencz tárgya lőn a jobbágyoknak adandó engedélyek; sőt ugy látszék, hogy a megyék és megyebeliek a szabadelvűség és nagylelkűségben egymást nemcsak elérni, hanem meghaladni is vetélkednek. Magam, lelkes küldőim által a legszebb utasításokkal ellátva, jövök e jelen országgyűlésre.

«És a t. rendek meg is feleltek nemzetünk várakozásának; mert habár sokat kellett is küzdenünk a főrendekkel: végre csakugyan, az ő megegyezésök hozzájárultával is, oly urbéri czikkelyek küldettek fel ő Felsége jóváhagyása alá, melyek a jelen század szelíd lelkének, a magyar nemzet nagylelkűségének s a törvényhozó test érett megfontolásának szüleményei valának. S miután mind ez megtörtént, a nemzet boldogsága egyedül a király válaszának kegyességétől függött, melyre neki a rendek jó alkalmat nyújtottak.

«Nagy volt a remény, feszült a varakozás. És ime, mi történik? E folyó évi aug. 28-kán minden hazafi dobogó szívvel sietett az ország házába, hol a királyi válasz rettentő villám és mennydörgés közt felolvastatott, — mintha foglalatján magok az egék is boszankodnának! És oh, fájdalom, a nemzet s főkép az adózó nép legszebb reményei egyszerre meghiusultak; s a kikelő szép új világ derültét ismét sötét felhők boriták. Mert miután a királyi válasz a három legérdekesebb törvényre nézve tagadó vala, bár a királyi válaszok nem birnak is kötelező erővel: a tapasztalt hazafiak jól tudták, hogy e válasz a nemzet legerősbbnek látszó intézetét is képes gyökerestől felforgatni; tudták, hogy a kir. válasz oly varázserővel bir, hogy nem ritkán a legszilárdabb hazafit is képes megszédíteni; tudták, hogy a kir. válasz sokakra nézve oly vezércsillag, melynek utmutatásához szokták szabni minden lépésöket. Igazolva is lett méltó félelmök; mert a kir. válasz következtében kiterítették itt s az egész hazában minden hálók az V-dik, VII-dik és VIII-dik t. czikkek elfogására; s dolgozni kezdének mindenfelé a kormány ügynökei; lóttak-futottak alá s fel a főispánok, s ezek teremtményei mindenütt arról fecsegték, mily veszedelmes ezen országgyűlés iránya; bennünket, kik emberbarátok vagyunk, demagógoknak, ultráknak, jakobinusoknak és isten tudja, mi mindennek neveztek. Szóval, egyik rész a kormány kívánságának teljesítéseért mindent elkövetett; míg a másik rész, nem sejdítván a jövő veszteséget, csupán ügyének szentségére támaszkodott. És ime, oly urbéri törvények állanak előttünk, melyekről bátran azt mondhatom, hogy azokat nem annyira az országgyűlés, mint a bécsi kabinet és annak befolyása alkotta.

«Igy vész el hazánkban minden nemzeti ügy, s így fog elveszni mind addig, míg az országgyűlés ugy marad alkotva, a hogy most áll; míg t. i. a kormánynak és a főrendeknek korlátlan vetőja lesz, míg a vármegyék önállóbbak, a kir. városok függetlenebbek nem lesznek, míg az egyházi rend a világi törvényhozásban részt veszen, míg minden hivatalok

1834.

kiosztása a kormány kezében marad, és ezek által a nemzet meggátoltatik, serdülő erejét lehetőleg kifejtteni. Mikorra lehet pedig remélni, hogy e kifejlés létesüljön oly országban, hol két évig tartott tanácskozások után sem lehetett eltörlni a jobbágy szolgaságát s a földesur önbíráskodását, biztosítani a parasztok személyét? Bizonyára örülhetnek a kényuralomból származott válasznak, kik minden nemzeti haladást veszélyesnek tartván, az egy helyen veszteglésnek barátjai; örülhetnek, kiknek az önhaszon lévén bálványok, készek ennek a nemzet legszentebb jogait is feláldozni; kik a milliók milliárd könyccsepeit csak közönséges viznek tekintik.

«Miként Európában mindenütt, úgy hazánkban is feltámadt az elvek harcza: szívemből kívánom, hogy az szuronyok és torlaszok nélkül vívassék ki. De gondolják meg a politikai régiségek szeretői, hogy minden nemzethen a nagy többség áll velök szemközt, melynek türelmével visszaélni, messzebb vezetne, mint a meddig a reformpártiak, századunk szelid intéseinek engedelmeskedve, jutni akarnak. És így talán tanácsosabb volna nekik, míg idő van, egy eszélyes capitulatio-ról gondolkodniok, mintsem az ostromnak, melyet sokáig ki nem tarthatnak, ellentállva, mindent kockáztatniok.

«Hallám több ízben a jelen országgyűlés alatt említetteti, hogy ha keblünkben nem fejlett volna ki oly nagyon a demokratiai elv: a kormány és a főrendi tábla is hajlandóbb lett volna az általunk ajánlott morális engedélyek elfogadására; de miután mi a demokratiai elveket igen világosan kimondtuk: ők ezen engedményeket nyolcz százados alkotmányunk megrázkódtatása nélkül el nem fogadhatták. Tehát oly gyöngye lábon áll már a magyar aristokratia, hogy azt három urbéri törvény megrendítheti? Vagy a jobbágy örökös szolgasága, a földesur bíráskodása s a pálcza önkénye azok az alapok, melyeken a magyar alkotmány nyugszik? Ha ez állana, ugya magyar alkotmányt nem aristokratiának, hanem aristokratikus despotismusnak, oligarchiai zsarnokságnak, vagy oly valami szörnyetegnek kellene tartani, melynek fogalmát

kifejezni, nem létezik szó az alkotmányosság szótárában. Bizonyára, ezen észrevétel pusztá merő ürügy s oly vékony hálózat, melyen keresztüllátni nem nagy ügyességbe kerül. Egyébiránt is, nem igen lehet már a nemzeteket s a nagy közönséget oly könnyen rászedni. Valódi oka annak, miért vonakodik a kormány, a felső tábla s az egyházi rend a morális engedményeket elfogadni, nem más mint, hogy a kormány a nemzeti erő növekedése által a maga széles hatalmának megszorításától fél; a főrendek attól rettegnek, hogy az általok bálványozott aristokratiai elveket századunk elvei veszélyeztetik, s ezek az ő oligarchiai kevélységöket s nagyra-vágyásukat korlátozandják; az egyházi rend meg azon kőszál beszakadásától remeg, melyre Péter az egyházat építette. És így ezen hármass szövetség kicsinyben ugyanazon célra törekedik, melyet magának az európai szövetség nagyban tűzött ki.

«Nekem pedig, mint az ellenzék tagjának, — melynek korporsóm zártáig tartó hívséget ígérek, czélom az, hogy e jelen veszteség által el nem rettentetvén, a szenvedő emberiségért addig fáradozzam, míg az említett elvek harczában legalább azon remény hajnala nem virrad, hogy a mi táborunkban is fog valahára lobogni a győzelem zászlaja, melynek látására a most szenvedő milliommok szemei a rájuk nézve régtől fogva száraz magyar földet örömkönyekkel fogják áztatni.»

A szabadelvű reform bajnokai azonban még az által sem engedék magokat a térről egészen lezoríttatni, hogy a királyi leirat a többség által elfogadtatván, a VIII-dik t. cikk tényleg megbukott: más módot kerestek, hogy, mi az elejtett cikkely lényegét képezé, a jobbágyok személyét az önkény ellen némileg biztosítsák. Az ülés végén Deák Ferencz a tárgy felett még egy kerületi tanácskozást kívánt; mert, ugymond, a királyi leirat tartalma sokkal fontosabb, mintsem hogy a VIII-dik cikkely elvetése csak így pusztán és szárazon kimondathatnék. Az is fontos dolog, mi fog e cikket illetőleg a feliratba tételni, s mit fognak a rendek talán különben is szükségesnek itélni.

1835.

E kerületi tanácskozásban tehát, mely január 2-kán tartott, Deák előadá: miképen ő felsége, bár a VIII-dik czikkelyt nem fogadta el; válaszában mindazáltal oly elvet mondott ki, mely a jobbágyok önkény elleni biztosítására nézve a rendek feliratának lényegével megegyez. A királyi válasznak ugyanis ekként szól az illető pontja: «Ő felsége kívánja, hogy alattvalóinak mindegyike, tehát a parasztok nagy számu osztálya is, mind összesen, mind egyenként, nemcsak földesuraik iránti viszonyaikban, de minden más részről is minden önkény ellen védve, személyökben s vagyonukban kellő biztonságban éljen.» A magyar törvényekben, ugymond, nincs még ennél szebb és dicsőségesebb elv; ne mulaszták el tehát a rendek azt szóról szóra beigtatni a VII-dik t. cz. 5-dik szakaszába, mely különben is az urbéri viszonyok körüli kicsapongások megzabolázását czélozza. Az indítvány ellen emelkedtek ugyan a kormánypárt részéről olyféle ellenvetések, mintha az ellenkeznék ama végzéssel, mely által a VIII-dik czikkely el lön vetve; a többség azonban azt mégis elfogadta, s feliratba tenni határozta: hogy ezen általános elvet a jobbágyok önkény elleni biztosításáról a törvényhozó hatalom egyesült megállapodásának tekinti; azt tehát állhatalatosan fentartván, valamint itt az urbéri viszonyokra tényleg alkalmazta, ugy minden egyéb viszonyokban is részletesen fogja az illető helyeken alkalmazni. A fő rendek azonban egy ideig még vonakodtak elfogadni ezen elvet; s már már félni lehetett, hogy a jobbágyok önkény elleni biztosítása az urbéri törvényekből végkép kimarad s a törvénykezési munkálatra halasztatik. Midőn pedig ebben az ellenzéssel végre felhagytak: más pontokra nézve mind újabb és újabb nehézségeket támasztottak a rendi tábla szabadelvű javaslatai ellen. «Az urbér végtárgyalásban áll — írá egy levelében, január 21-kén Kölcey — de veszteségünk benne kimondhatatlan. Ki fogja, s mi fogja azt kipótolni? Nekem reményem nincs!»

A népszabadság magasztos lelkű bajnoka, mióta megyéjének megváltoztatott utasítása meggyőződéseivel ellentétbe jött, e

végtárgyalásokban részt nem vett többé; s az országgyűlésen is csak azért maradt még egy ideig, mivel remény kecsegteté, hogy a közelebbi megyei közgyűlés visszavonja elébbi sajnálatos végzéseit. De helyt állottak a szabadelvű reform többi, még le nem nyűgzőtt előharczosai, ernyedetlenül védelmezők a főrendek ellen a jobbagyok számára tervezett engedményeket. Ugyanaz napon, melyen az elcsüggedés Kölcseyvel az idézett szavakat iratá, Nagy Pál, türelmét veszelve, megint éles szavakban adott kifejezést a szabadelvű párt neheztelésének a főrendek huzavonása s kicsinyes akadémossága miatt. «Sok országgyűlésen voltam már jelen, — kiálta fel egyebek közt, — de a dolgok ily tárgyalását lehetőknek sem álmodtam. Hetek alatt teszünk annyit, mennyit egy nap kellene végeznünk. Unalom nélkül ezt látni s hallgatni alig lehet. S ezen szomorú helyzetnek egyedüli oka a főrendek táblája. Mit cifrázzák a dolgot a főrendek! Miért nem mondják ki egyenesen, a mit üzenetökből különben is kézzel foghatni: hogy az uri széket, s ott a földesuri despoticus hatalmat mindenekre nézve a régi lábon kívánják fentartani. És még a királyi resolútióra mernek hivatkozni! Pedig ha ez lett volna ő felsége akarata: azon tanácsos kenyeret nem érdemelne, a ki ezen akaratot a jobbagynak oly világosan kedvező szavakkal fejezte volna ki, mint a resolúcióban áll. Ez méltatlan, ez hallatlan eljárás, melyet a főrendek követnek. Arra akarják-e a nemzetet kényszeríteni, hogy ezen sikerre miattok nem mehető diétának elosztatásáért minden megye repræsentáljon? Hogy munkálkodásinkat király és nemzet egyiránt megúnja? Azt akarják-e, hogy mindenben a nekik kedvező régi zavar maradjon fenn, s hogy még az igazságszolgáltatás hiányait se orvosolhassuk e diétán? Én ezt valóban elhiszem. Jól esik nekik a lassu perlekedés; mert birtokában vannak az elszegényedett nemesség jogainak. A mi rossz van institúcióinkban, birói, igazgatási rendszerünkben: mindenből hasznót vonnak; s azért minden javításnak ellene szegzik magokat. Ha a szegény népnek anyagi engedélyt akarunk adni: a föl-

1835.

desuri tulajdon sérthetetlenségét emlegetik, s még abból is regálét akarnak csinálni, a mi soha sem volt az, mint a bolti jog. Ha morális concessiókat javasunk: felkiáltanak, hogy ez revolutiora vezet; s a dolog vége csak az: maradjon a régi rossz! Ő felsége segíteni akar a nép bajain: megmondotta ezt kir. előadásaiban, megmondotta a diéta elején személyesen vele szólott követeknek; mi segíteni, mi javítani akarunk: s mind ez hasztalan szándék, hasztalan ügyekezett. És hol találjuk ezeknek okát? A főrendekben, táblájok hibás szerkezetében stb.

Az urbéri
új törvények.

Az élénk, ingerült vitáknak azonban végre mégis csak lett egynémi jó eredménye. Urbéri törvénynyű az utóbb bekövetkezett királyi sanctio által nem egyedül azon anyagi engedmények váltak, melyek, mint fentebb elszámálók, a jobbágyság némi terheinek megszüntetésére s a többieknek szabályozására szorítkoznak; hanem ezeken felül, a rendek által eredetileg javasolt, de megbukott morális engedmények pótlásául is, nyert a jobbágyság némi előnyöket. Az örökváltság helyett két pontban adatott neki némi kárpótlás: egyik az, hogy ha költözni akar, nemcsak házáat s a javításokat, hanem a haszonvétel jogát is eladhassa; a másik pedig, hogy földesurával akár ideiglenes, akár örök szerződést köthessen, adózásainak és szolgálatainak évenként fizetendő összeggel megváltására; a nélkül mindazáltal, hogy jobbágysági viszonyaiból egészen kibontakozhassék. Végre, gazdasági javítás végett megengedett, hogy az eddig urával közösen használt legelő, a földesur vagy a jobbágyság többségének kíváratára elkülöníttessék; akár úgy, hogy a községre eső rész a jobbágyság által azon túl is közösen használtassék; akár hogy minden jobbágyság külön kimetszve, telkével egy tagban, kapja meg a maga legelőilletményét. Ezen illetmény, a vidék különfélesége szerint, négy és huszonkét hold közt változhatik. Az uriszék is újonnan szabályoztatott oly módon, hogy urbéri perben ezentúl a földesur vagy annak tisztje, a bíraskodó székeknek sem elnöke, sem ülnöke ne lehessen; hanem egy megyei táblabíró

elnöklete alatt két törvénytudó egyén biráskodjék, kik e működésük előtt a birói eskü letételére kötelesek. S végre a jobbágy személyének javasolt teljes biztosítása helyett oly czikkely vétetett fel a törvénybe, mely ama biztosítási elvet kimondván, a botosztatási jogot a földesuraktól elvette, s policiális kihágás, vagy urbéri vétség esetében azt egy naptól háromig tartható börtönzéssel helyettesítette; súlyosabb esetek az uriszékre utaltatván.

Bár ekként a maga céljait a föld és a nép biztosított személyes szabadságára nézve nem érte is el teljesen a reformpárt; tagadni mindazáltal nem lehet, hogy az új urbéri törvény, a szenvedett módosításokkal is jelentékeny javulást eszközölt a jobbágyok állapotában. Ha nem nyert is a paraszt szabad személy- s birtokjogot; de nyert jogot a haszonvétel eladására, földjeinek tagosítására, legelőjének elkülönzésére, adózásai és szolgálattételei tetemesen kevesbítették és szabályoztattak; s mi a legfőbb, a földesuri önkény ellen mind személye mind vagyona, legalább is némi részben, biztosítatott.

A reformpártiakat azonban mind ez nem elégítette ki; miért is az urbéri munkálat befejezése után oda fordíták törekvéseiket, hogy kárpótlásul a ki nem vívhatott polgári jogokért, az urbérieken kívül egyéb anyagi terheit is lehetőleg könnyítsék. E végett három, részben igen fontos, már az urbéri munkák alatt is megpendített tárgyat hoztak ismét szőnyegre, ugymint: a papi tizedet, a jobbágytelken lakó nemesek adózását, és az országgyűlési költségeknek kizárólag a politikai jogokkal felruházott s a törvényhozásban is képviselt osztályok által való kiállítását.

Az egyházi tizedet, minthogy az jelenleg már, eredeti rendeltetése szerint, sem a népnevelésre, sem az ország védelme végett hajdan szokásban volt főpapi banderiumokra többé nem fordítottatott, hanem, nagyobb részben, csak a különben is gazdagon ellátott főpapság jövedelmeit növelte, — nemesak a protestáns követek általában, hanem a katholiku-

Az egyházi tized kérdése.

1834.

sok közül is számosan óhajták vala eltöröltetni. Igaz ugyan, hogy miután a főpapság a községek tizedének nagy részét, még a mult században, örök szerződés mellett, jobbára igen csekély áron, a földesuraknak adta haszonbérbe; számos nagy család pedig a tizedjogot egyenesen királyi adomány által bírta jószágain: a tized általában véve, inkább a földesuraknak, mint a papságnak vált hasznára. De a jobbágyra nézve az teljesen közönyös volt, hogy kié tulajdonkép a tized: neki meg kellett azt adnia, bár kinek erszényét gazdagítja is az ő adója. Több megye ennél fogva a tized egyszerű eltöröltetését kívánta követei által szorgalmaztatni. Az ily értelemben teendő indítványnak azonban semmi kilátása sem lehetett a sükerre; nemcsak mivel több vidéken az alpapság is osztozott a tizedben, melyet, különben sem gazdag ellátása mellett, e jövedelemtől kárpótlás nélkül megfosztani nem látszék méltányosnak; hanem, mivel előre látható vala, hogy azon megyék követei, melyekben a tized, haszonbérlet czímén, jobbára a földesurak által szedetett, az indítványt nem fogják pártolni. Kölcsény azonban még az 1834-ki aug. 19-én mégis indítványba tette annak teljes megszüntetését. De már a kerületi ülésben is csak 16 megye s a kerületek pártolák az indítványt. Többséget, ugymond maga egy levelében, az eltörlésre nem remélhetni; de azt igen, hogy a dézmaváltság, s a haszonbérletsben a dézmaadó nép elsőbbsége meg fog állítatni. Reménye azonban ebben sem teljesedett; s aug. 22-kén csak a kényszerítő megváltás, melynek kulcsát az országgyűlés utóbb dolgozná ki, ment 34 megye s a kerületek szavazatával végzésbe. Első lépésül tehát elégnek láták a reformpártiak, legalább azon részben szüntetni meg a tizedet, melyben azt a méltányossággal semmi tekintetben nem láták megférhetőnek. E végett négy külön indítvány hozatott szönyegre. Pest megye követe a pusztákat, Somogy követe a jövőben népesülendő helyeket kívánta kivételni a dézma alól. E két indítványnál, melyek kevés ellenzőre találtak, sokkal hevesebb vitákat okozott a Soprony város és Nógrád megye követei

által tett indítvány, melyeknek elseje a királyi városokat, másodika a protestánsokat kívánta felmentetni a dézmafizetés alól.

1834.

Mind a két indítványt erős érvek támogatták. Mi a királyi városokat illeti: ezek a felett, hogy a néppel együtt adóztak, még a nemességre háramlani szokott terheket, a subsidiumokat, felkelési költségeket s több efféléket is együtt viselték a nemességgel. A nemesség, mely hajdan a nép többi osztályaival együtt fizette a dézmaadót, magát az alól már több század óta felmentette: a következetesség kívánta tehát, hogy e teher alól a városok is kivétszenek, melyek törvényeink szerint kétségtelen nemeseknek ismertettek, s mint ilyenek a nemesi terhekben is osztoztak. A szabadelvű követek nagy része pártolá az indítványt; mivel kivált a városokba helyezték a nemzet boldogabb jövődjének reményét; ezekben látták a magot, melyből a nemzeti ipar és műveltség egykor kifejlendő leszen; ezekben az alapot, melyen egy népszerű s biztos garantiák oltalmában nyugvó polgári alkotmány épületét felemelni lehetend; ezekben a lépcsőt, mely által nemességünk a néptömeggel kapcsolatba jöhet: és azért már most igyekvének közelíteni magokhoz a városokat, kiemelni őket e közelítést akadályozó terhek alól. Az indítvány mindazáltal, csak 18 megye által pártoltatván, megbukott.

Általánosabb pártolásra talált a protestánsok felmentése az egyházi tized alól. Az ok ugyanis, mely miatt még nem látszék lehetőnek a dézma általános eltörlése, abban feküdt, hogy az a papság tartására van rendelve; mire jelenleg más alapot nem lehetne kimutatni. Ezen okból pedig teljes következetességgel folyt ama tétel is: hogy tehát azon felekezet, mely a maga egyházi embereit sajátjából tartja, más különböző egyház embereinek tartásától kiméltessék meg. És valóban is ezen ok szolgált indokául azon törvényeinknek, ¹⁾ melyek az

¹⁾ Uladisl. Decret. II. art. 45. Decret. IV. art. 29. Továbbá 1569: 28. 1574: 4. stb.

1834

ó-hitű «schismaticusokat» a dézma alól felszabadították, valamint az 1791-ki 26-ik cikkelynek is, mely a protestánsokat a katolikus papoknak fizetendő stolától és lecticától mentekké tette. Nem lehetett tehát e szempontból bármely színes okot is felhozni, mely a dézma nagyobb terhének a protestánsok vállain tovább is meghagyását igazolhatná. A rendek táblája tehát 27 szavazattal 19 ellen elfogadta az indítványt. Előre is látható volt azonban, hogy a főrendi tábla, melynél körülbelől harmincz főpap és több oly családok tagja ült, melyek a tizedjogot királyi adományképen birták, a törvényjavaslatban nem fog megegyezni; mi valóban úgy is történt. A rendek figyelmét is számos fontosabb ügy vonta aztán magára; minél fogva mint több más megpendített reformkérdés, úgy ez is az országgyűlés iratai közé maradt temetve.

A jobbágytelken lakó nemesség adózása.

Szerencsésebb volt a reformpárt az említett két más tárgyra nézve. A jobbágytelken lakó, ugynevezett armalista nemesek adózása már az 1825-ki országgyűlésen is heves és hosszú vitáknak szolgált tárgyául. Az ősi alkotmány szerint minden nemesnek, volt legyen birtokos vagy birtoktalan, lakott legyen palotában vagy kunyhóban, egyenlő volt minden kiváltsága: — «una eademque nobilitas», mond a Hármaskönyv. A mult század elején (1715) az állandó katonaság, s annak tartására a jobbágyok hadi adója megalapíttatván, arról is gondoskodott a nemesség, nehogy ezen adó a kormány által idő jártával reá is kiterjesztessék. E végett mondatott ki az 1741-ki 8-dik törvényczikkben azon elv, hogy az adóteher nem a földön, hanem a jobbágy személyén fekszik. Ebbeli kiváltságát pedig oly féltékenyen őrzé a nemesség, hogy e törvényben még azt is kimondotta, hogy ezen elv megváltoztatása soha még tárgyát se tehesse az országgyűlési tanácskozásoknak. Még határozottabbak voltak ez iránt némely későbbi törvények, világosan kifejezván, hogy urbéri telken lakó nemes e telekre nézve is szintugy ment az adótól, mint személyére nézve. De másként gondolkodának már az 1825-ki országgyűlés rendei. Nehogy e kiváltság következtében a bir-

toktalan nemesek a jobbágytelkeken nagyon elszaporodván, a hadi adó alapja mindinkább megfogyjon, a nem-nemes jobbágyok terhe pedig elviselhetlenné nőjön: a rendek többsége akkoron annál igazságosabbnak látá a jobbágytelken lakó nemesek megadóztatását; minthogy az északi megyék néhányában, daczára az említett törvényeknek, számos ilyen armalista nemes, telkétől a többi jobbágyokkal együtt régóta fizette a hadi adót. A tiszai követek azonban, kiknek megyéiben ily törvény a nemesség nagy részét adózásra kötelezte volna, annak meghozatalát hevesen ellenzették, kijelentvén: hogy készebbek oly törvényt alkotni, mely az összes nemességet adó alá veti, mintsem a nemesség kebelében meghasonlást idézni elő. A rendek végre abban állapotának meg, hogy az országgyűlés végén egy bizottmány írja össze mind azon jobbágytelkeket, melyek haszonvétele nemesi kézen van; s mivel e nemesek ama telkeket oly hiszemben szállották meg, hogy azoktól adózni nem fognak: mindenkinek három év engedtetik magokat elhatározniok: akarnak-e továbbra is e feltétel alatt megmaradni a jobbágytelkek haszonvételeiben; mert ezen évek eltelte után minden jobbágyföld haszonvevője köteles adót fizetni. Ezen megállapodás azonban akkor csak végzés gyanánt mondatott ki: a törvény megalkotása a következő országgyűlésre halasztatván. Most tehát indítvány tétetett a fentebbi végzésnek törvényynyé emeltetésére. Miként 1825-ben, úgy most is több megye követte ellenzé a nemesség kiváltságaiba vágó reformot. Mert ezen időben még a míveltebbek közül is sokan, a jobbágytelken lakó nemesek pedig, mondhatni, kivétel nélkül, azon balvéleménytől valának elfogúlva, mintha az adózás a szolgaság járuléka, s ennél fogva szegyenítő volna. A többség azonban hű maradt az említett végzéshez; s miután azt sem a főnemesség, sem a kormány nem ellenzé: a jobbágytelken lakó nemesség adózása törvényynyé lett.

Ha meggondoljuk, hogy a kormány egy részről a jobbágyok örökváltságát és személyöknek biztosítását oly hevesen ellen-

1834.

zette; más részről pedig legkevesebbé sem akadályozta oly törvény alkotását, mely a nemesség jelentékeny töredékét adó alá veti: ezen eljárását egyáltalában nem tudjuk megfejtetni, s kénytelenek vagyunk azt elv nélküli kapkodásnak bélyegezni. Mondatott, hogy a kormány a demokratia terjedésétől féltében akadályozta meg az örökváltságot. Tagadhatatlan ugyan, hogy azon szabad polgárok által, kik az örök megváltás következtében jobbágyi kötelmeiktől menekülendők valának, tetemesen gyarapodott volna az ország ereje; mert kétségtelen, hogy e szabadokká válandott kis birtokosok, ha nem is mindjárt a megváltás után, de bizonyosan nem sokára bevétettek volna az «alkotmány sánczai» közé. A demokratiának azonban ez bizonyára semmi lökést nem adott volna az országban. Sokkal inkább kellett ezt eredményeznie az urbéri telkeken lakó nemesség adózásának. Mert, hogy e törvény egyéb, kétségkívül üdves, következményeit mellőzzük, az urbéri földű nemesség adózásának elébb vagy utóbb, de múlhatatlanul s rövid idő múlva maga után kellett vonnia az egész nemesség adózását, s következőleg a kiváltságok teljes megszüntét s a nemzet minden osztályainak egygyé olvadását. A nagyszámu urbéri nemességnek, miután a jobbágyokkal érdeken egyesült s a visszatorlás vágya által is ösztönöztetett, a megyei követutatisító gyűléseken, hol szavazata csak annyit nyomott, mint bármely nagybirtokosé, ezentúl természetesen arra kellett törekednie, hogy az adózás a többi nemességre is kiterjesztessék. Az adózás alóli kiváltság részleges eltörlésében megsemmisített az egy s ugyanazon nemesség elve; s csak a közös adózásban lehetett azt megint helyreállítani. Ki fogja pedig kétségbe vonhatni, hogy oly térül, melyen az ő nemesség keblében a néppeli közös adózás elvét megalapítani lehet, csak a demokratia szolgálhat? És bizonyára, ezen körülmény az 1848-ki események nélkül is diadalt szerzett volna a közös teherviselés elvének; mikor aztán a nemesség keblében helyreállított egyenlőség egyszersmind az ország összes népét is múlhatatlanul egybeolvasztotta volna. Észlelni

látszék a következmények e lánczolatát nem sokára maga a bécsi kormány is; és mit megalkotni ellenzés nélkül engedett, utóbb törvénysértőleg gátolá az urbéri nemesek megadóztatását rendelő törvény végrehajtását; vagy legalább is menthetlen módon pártolá azon tiszai megyéket, melyek e törvényt, több későbbi országgyűlések sürgetései daczára, sem tették nagy számu urbéri nemességök ellen gyakorlatba. A törvény megalkotása után egyedül a végrehajtó hatalomtól függvén annak foganatosítása: kétséget nem szenved, hogy a végrehajtás elmulasztását főleg a kormánynak kell beszámítani. Egyébiránt e viszonyokra alább magok az események vissza fognak még vezetni bennünket; legyen itt elég annyit megjegyeznünk, hogy a kormány, az adózó nép nem csekély terhelésére, főleg azért tűré ezen új törvény végrehajtásának elmulasztását a tiszai megyékben, hogy ezeknek nagy számu urbéri nemességét maga iránt lekötelezze s a reformi párt törekvései ellen fordítsa.

Az urbéri törvények politikai részében megbukott reformpárti követek kárpótlásul még egy anyagi terhet akartak levenni a nép vállairól. Számos anomal viszonyaink közt volt különösen egy részlet, melyre a nemesség nem gondolhatott pirulás nélkül. Az országgyűlésen az adózó néposztály saját követei által nem volt képviselve; s országgyűléseink mind ez ideig vajmi keveset is tettek a nép sorsának javítására: a nemes követ urak díjait, a nyomtatási s egyéb költségeket mégis kizárólag az adózó nép köteleztetett megfizetni. Nagy Pál ezt, már az elmúlt országgyűlésen « alacsony pizkosságnak » nevezve, annyira pelengérre állította, hogy végzéssé lett, miszerint a jövő országgyűlésre e tárgyról minden követ hozzon magával utasítást. Most tehát valahára e szégyenfoltot is letörölle magáról a nemesség. A tárgy még a mult évi april 23-kán hozatván szőnyegre, bár némelyek azt a politikai munkálatra kívánták halasztani; a többség mindamellett is azonnal meghozta a végzést: hogy az országgyűlési költségeket, már ezen gyűléstől kezdve, a nemesség s a nemesi előjogokkal felruhá-

Az országgyűlési költségek viselése a nemesség által.

1834.

zott papság viselje. Némelyek azt óhajták ugyan, hogy annak egy kis részét az adózó nép fizesse, helyesen úgy vélekedvén, hogy a nemzet osztályainak kívánt egyesülését nem annyira az mozdítja elő, ha a nemes is hord terhet, hanem, ha a nemes az adózóval közös terhet visel; külön teher, mondák, mégis csak választó fal, s külön teher a követek napdíjának fizetésében annyival választóbb, mert az a képviseleti jognak egyedül a nemességre szorításán alapul: a többség mindazáltal kizárólag a nemességre vetette e terhet. A törvényjavaslat, mely ez iránt, a főrendek hozzájárultával, a trón elejébe felterjesztetett, minden észrevétel nélkül megnyerte a királyi sanctiót.

Azon, annyi nemes buzgalommal, a szónoklat annyi szép remekével s oly hosszan folytatott harcz, melyet a reformpárt az urhéri törvény tárgyalásakor a jobbágyosztály politikai jogaiért vívott, bár ezeket nem vihette is még keresztül; s bár ezek buktából azon meggyőződést lehetett is meríteni, hogy a többi reformterveknek radikál szellemben keresztülvitelére sem jött el még az alkalmas idő: e heves harcz mégis két jelentékeny, a reformügyre kedvező következményt eredményezett.

Az urbér tárgyalásának közvetett következményei.

Mindenek előtt ama számos, szépnél szebb szónoklatok és rendi üzenetek részint az országgyűlési napló, részint Kossuth írott lapja és több más csatornák útján a megyékbe eljutván, s nagy lelkesedéssel olvastatván: a reformpárt mind számra, mind erkölcsi erőre, bátorságra, önbizodalomra nézve menten gyarapodott az országban. Bár a követi karban, a kormány és főrendek említett törekvései következtében módosított utasítások e pártot, némely kérdésre nézve, kevesebbséggé olvasztották: annak egykori diadaláról még sem lehetett többé kételkedni. A fiatalabb nemzedék, melyet ama szabadelvű, radikál irányu szónoklatok magas lelkesedéssel töltének el, mondhatni, majdnem kivétel nélkül, a reformpárt zászlai alá esküdött; minél fogva remélni lehetett, hogy a kormány és

főrendek által most a reform létesültének elébe vetett akadályok, a közel jövőben le fognak győzetni.

Az urbéri törvény politikai része felett folyt viták következménye gyanánt tekinthető továbbá még az is, hogy a főrendi tábla, mely ezen oly népszerű, az ország fejlődése és haladása tekintében múlhatatlanul szükségesnek ismert reformoknak ellenszegült, tekintélyét, népszerűségét, mind az országgyűlésen, mind általában is a hazában mindinkább elvesztette. A rendek táblájánál, miként Nagy Pálnak, most pedig a mérsékeltőbbek egyikének, idézett beszédéből is láthatók, nem ritkán a legerősebb kitörések hangzottak a főrendek ellen, minőket ezek tán a rákosi és hatvani országgyűlések óta sem hallottak. Ilyféle kemény gáncsok s megrovások már az 1790-k-i és újabban az 1825-k-i országgyűléseken is mondattak ugyan egyes urak s magas állásu hivatalnokok ellen, kik a kényuralomnak segédkezet nyújtottak volt; de most nem egyesek, hanem az egész osztály, s a főrendi tábla, mint institutio, ellen volt intézve a megtámadás. Legerősebben nyilatkozott ily értelemben egy főrendi üzenet alkalmával Tarnóczy, barsi követ, nyíltan kijelentvén, miképen a főrendi táblát nem tekinti a törvényalkotás nélkülözhetlen elemének; mert sem a főrendek magok nem választottjai a nemzetnek, sem táblájok nem alapul törvényeken. A hajdankor semmit sem tudott a főrendi tábláról; s alig másfél százada, hogy az, minden törvényes intézkedés nélkül, egyedül azon esetékes körülményből támadt egy sopronyi országgyűlésen, mivel a terem szűk volt valamennyi karok és rendek befogadására. Utóbb is nem törvény, hanem csak királyi kegyelem által nyerte megállapodását. Ugy vélekedék tehát Tarnóczy, hogy azt, az alkotmány minden csorbulása nélkül, egy tollvonással megsemmisíthetni.

A főrendek néhányai e megtámadtatások ellen kéz alatt a kormánynál kerestek védelmet: hogy, ha az nem parancsolhatja is rá a nemzetre, mit ez a hazafiság és polgári erények jutalma gyanánt önként szokott osztogatni, a közbecsültetést;

1834.

legalább az olyféle kitörésektől mentessenek meg, melyeknek minden alkalommal a hallgató közönség tapsai közt történő megújulása tekintélyöket hamar végkép aláásná. És a kormány nem is mulasztá el védelmére kelni a felső háznak, melyet conservatív irányánál fogva a maga szövetségesének tekinthetett. Történelmünk eddigelé nem mutathatott fel példát arra, hogy a kormány egyes követ beszédének megtorlása végett királyi leiratot intézett volna az országgyűléshez; mert csak a háznak, különben is a kormány által kinevezett elnökét illethette a jog, azon követet, ki netalán az illedelemről megfeledkezett, vagy a ház szabályait megsértette, rendre utasítani, vagy fontosabb esetben kereset alá fogatni: most azonban Tarnóczy beszédére egy külön királyi leiratban fejeztetett ki a szigorú gáncs és rosszalás.

Az ellenzéki párt azonban ezt jogtalan avatkozásnak s a szólásszabadság törvénytelen korlátozásának tekinté a kormány részéről; és egy erélyes feliratban szándékozott tiltakozni a sérelmes eljárás ellen. Mindenki eleve is meg volt ugyan győződve, hogy a főrendek ily feliratot nem fognak a trón elejébe bocsátani; de az indítvány mind a mellett is megtétetett, hogy legalább a vitatkozások alatt elmondandó beszédek által közvetve tudassák elégtelenségöket a kormány ezen eljárásával. És valóban is, miután a főrendekkel egy pár üzenetet süker nélkül váltottak, s a jövőre a kormánynak minden hasonló avatkozása ellen óvásukat nyilvánították: a meddő vitatkozásoknak véget vetettek.

A korteskedés
politikai kérdésekben.

Helyén van itt, ha bár csak futólag is, még egy tárgyat megemlítenünk, mely, jóllehet nem látszik is első tekintetre összeköttetésben lenni az urbéri törvény tárgyalásával; az oksági viszonymál fogva mindazáltal evvel, bár csak közvetve, mégis kapcsolatban létezik: értjük az úgy nevezett korteskedést. A kormány és a főrendek két évi tapasztalás után eléggé meggyőződhettek, hogy a reformügy előhaladásának a követek egyéni szilárdsága még erősebb támasza s biztositéka gyanánt szolgál, mint a megyék utasítása. Különösen az

urbéri munkálat tárgyalása közben meglelégedéssel tapasztalák, hogy bár a reformpárt általában véve mind kül mind belterjében, számra ugy mint erkölcsi erőre nézve, elvitázhatalanul gyarapodik: a megyéket mégis ügyes fondorlat, csel és czélszerűleg kezelt vesztegetés által nem lehetetlen reávenni, hogy eredeti szabadelvű utasításaikat a kormány és főrendi tábla nézetei szerint módosítsák; s ekként a rendi tábla szabadelvű többségét, legalább némely kérdésben, kevesebbséggé olvaszszak. E tapasztalat elég ösztönül szolgált nekik arra, hogy az urbéri ügyben megkezdett cseleskedést egyéb kérdéseknél is buzgalommal folytassák.

A főispánok egyegy része ezentúl gyakrabban eltűnt Pozsonyból s jelent meg az illető megyékben, s hol egy hol más fenforgó tárgyra nézve vétette újabb vizsgálat alá az eredeti utasítást. Hamar meggyőződtek azonban, hogy a megyei nemesség műveltebb, értelmesebb része már jobbára a reformi párt zászlai alatt áll s azt hiában ügyekeznek az értelem fegyvereivel más irányba terelni. De ime, maga a reformi párt egy új s hatalmas fegyvert adott kezökbe ama törvény által, mely az urbéri telken lakó nemeseket a jobbágyokkal egyenlő adózás alá veti. E kis nemesség, mely e törvényt a maga osztálya meggyaláztatásának tekinté, elfogúltságában gyűlölni kezdé az újítókat; s hajlékony eszközzé lőn a conservativ párt ügynökei kezében. És ezóta nem nagy feladat volt, a köznemességből megvásárlott vagy elcsábított nyers erőt gyűjteni be a közgyűlésekre, s a tudatlan tömeg számtöbbségével dönteni el az egyes kérdéseket. Eddigelé, a század második tizedének végétől kezdve, a kormány s annak pártja legfelebb tisztújító székek s követválasztások alkalmával vette gyakorlatba az ilyféle korteskedést; most azonban, szövetségben a conservativ párttal, a tisztán politikai kérdéseket is ilyféle megvesztegetett vagy elcsábított nyers tömegek által kezdé eldöntetni. A reformpárt csakhamar tapasztalni kényszerítetett, hogy mig maga csak észszel s okokkal, legfelebb rábeszéléssel küzd, a nemzeti haladás legfontosabb kérdései

1834.

a kortesek nyers tömege által egyenként ledorongoltatnak : a példát tehát, fájdalom, maga is követé, és szinte használni kezdé a diestelen eszközt, mely azonban a körülmények szerint egyedül biztosíthatott diadalt. A köznemesség két ellenkező táborra oszlott; s mivel az elvharcz mind hevesebb, mind ingerültebb lett : a csel és erőszak is nőttön nőtt az ellenkező táborokban; melyek ezóta némi támadó s védő szerekekkel, botokkal, csákányokkal kezdenek megjelenni a megye gyűlésein. Egyik párt vezérei a másiktól mennél több szavazó egyént törekedvén elcsábítani, a lélekvásárlásban, vesztegetésben, itatásban egymást túlhaladni ügyekeztek; minek következtében nem ritkán történt, hogy a bortól hevült ellenkező pártok összezsaptak s vérengző verekedéssel bélyegezték meg önmagokat, mocskolták be alkotmányos jogaik gyakorlatát. Ekként mind több aljas szenvedélyek vegyülvén a politikai véleménykülönbségbe, valóságos pártdüh fejlett ki a felekezetek közt. A pártok külön jelszók s más küljelek : fehér, fekete vagy vörös tollak, külön zászlók alatt gyűltek táborhelyeikre; s a vezéreik által szítogatott ingerültség utóbb néha oly elkeseredéssé fokoztatott, hogy már nem csak szavazat, hanem fegyver által is törekedtek pártjoknak biztosítani a diadalt, s a csatatéren nem egyszer vér folyt és halottak estek áldozatul.

E vérengző jelenetek azonban, mint annak helyén elmondandók leszünk, csak a későbbi évek folytában merültek fel a mind dühösebbé vált pártharczokban. Most a kezdetben, mivel a szabadelvű párt ily fegyverekhez még nem nyúlt, könnyebb volt a kormány s conservatív pártnak győzelemhez jutnia; minek következtében 1834 vége óta azon különös jelenet tűnt elő, hogy, bár a nemesség értelmes, mivel részben menten gyarapodott a reformpárt; a követi utasítások szabadelvű pontjai még is több megyében nagy részint a kormány s conservatív párt kívánsága szerint módosítottak; és, mivel Kölcey példáját nem sokan követték : bár a követi kar többsége, meggyőződését tekintve, még mindig szabadelvű

maradt; a szabadelvű reformpárt szavazatainak száma mégis mindinkább fogyott, míg az végre, némely kérdésben, tizenhétre olvadt; a többiek, meggyőződéseik ellenére, pótlékutatisataik szerint kénytelenítttven szavazni.

Az eleinte annyi vérmes reményeket ápoló reformpárti követek közöl e körülmények közt mind többen oly annyira elkedvetlenedének, hogy magán tanácskozmányaikban már ama kérdést is több ízben szőnyegre hozták: hogy, miután e kellemetlen s erőtelen helyzetben úgy is semmi jót, semmi valóban czélszerű reformot nem képesek keresztülvinni, nem volna-e tanácsosabb mindnyájoknak lelépniök? És talán meg is tették volna e kétségbeesett lépést, ha azt Deák Ferencz, ki mindinkább elismert pártvezéri tekintélylyé magasodott, nem ellenzi vala, csüggedő társainak hatályosan kifejtven a kitartás szükségét, bár mily csekély számra olvadna is le az ellenzék. Eltökéllék tehát magokat türniök és küzdeniök. És a következés megmutatta, hogy helyesen cselekedtek, felhagyván a szándokkal, melynek valósitása csak az ellenpárt állását könnyítette, diadalát nevelte volna. Az ellenzéki követek, még megfogyva is, nagy hasznára voltak a haladás ügyének. Ha nem birták is minden szőnyegre került tárgyban kivívni a kor igényeinek megfelelő törvényeket: vívtak ki egynémely elvet, mely aztán csak ezen küzdelmek következtében juthatott érvényre, diadalra. Különben is meggyőződtek már a rendek, hogy az újjáalakítást sem rendszeresen nem lehet, sem egyszerre nem tanácsos keresztülvinni; meggyőződtek, hogy már maga a rendszer béklyóiból való szabadulás is jelentékeny haladás; kivált nálunk, hol a kormány, a rendszeres tárgyalásra halasztásnak ürügye alatt annyi évek óta ellenzett minden korszerű reformot. És végre, a tanácskozások további folyamában meggyőződtek a mármár csüggedő ellenzékiek önmagok is hogy, ha nem képesek is egyet s mást saját értelmök szerint keresztülvinni: erélyes küzdelmek által legalább mérséklék a kormány és a conservatív párt irányának győzedelmét, s a reformok szabadelvű meg-

1834.

A reformpárt viszonyai a gyűlés folytában.

1834.

vítatása által érlelik azoknak csak elhalasztott végdiadalát. Hiszen a jó elvnek, az igazságnak, hogy ellenállhatatlanná váljon s közönséges érvényre jusson, nincs egyébre szüksége, mint hogy kellő világosságba állíttassék, az ál- és csalérvektől, melyekkel azt az önérdek vagy előítélet s balvélemény körülfonta, megmentessék. És ha csak erre szorítkozott volna is az ellenzéki követek hatása: jelenlétök már is felszámíthatatlan hasznu volt a reformügyre s haladásra.

De még ezentúl is nagy volt az eredmény, mely a reformpártiak ernyedetlen küzdelmét jutalmazta; habár annak nyomára tán nem akadnánk is a király által utóbb szentesített törvénykönyvben. A szabadelvű ellenzék ugyanis a rendek táblájánál korán sem maradt kevesebbségben minden szönyegre került kérdésben; mert jóllehet egynémely buzgó ellenzéki követ kénytelen volt is póttutasításánál fogva némely tárgyban meggyőződése ellen szavazni: más tárgyakban, melyekre nézve vagy megmaradt eredeti utasítása, vagy nem volt megkötve utasítás által, azután is a reformpárttal szavazott. És bár, vagy a főrendiek hozzájárultának, vagy a kormány megegyeztének híjával, talán ezekben sem lehetett mindig az ő értelmök szerint megalkotni a törvényt: ilyenkor mégis már maga a rendi táblának határozata is nagy nyereség volt a reformügyre nézve. A tapasztalás bizonyítja, hogy a rendi táblánál kimondott elv és javítás, utóbb rendszeren oly erkölcsi erőre emelkedett, hogy attól a főrendi tábla s maga a kormány sem tagadhatta meg sokáig hozzájárulását. Az pedig, hogy egynémely tárgy, melyen a rendek számos hónapokon keresztül nagy buzgalommal dolgoztak, törvénynyé e gyűlésen még nem lett, — miután a szentesítést ugy is csak nagy megszorítással s módosítással nyerhették volna meg, inkább hasznára, mint ártalmára vált a radikál reform s átalakulás ügyének: a halasztás alatt tisztultak a nézetek, fejlett az értelem, erősbült a meggyőződés, míg végre ellenállhatatlan erkölcsi erőre emelkedett a reformkérdés.

E körülmények közt fejlett ki ezen országgyűlésünk ama

különös sajátsága is, hogy egynémely követ elmondott beszédével ellenkező értelemben szavazott, s az átalakulás kérdéseiben, még akkor is, midőn azok kevesebbseben maradtak, sokkal több szónok lépett fel a haladás, mint az ó-rendszer érdekében. A kerületi ülések ugyanis, — melyekről Kölcey már az országgyűlés elején följegyezte, hogy azok képezik a tulajdonképeni országgyűlést, — ekkor vették fel szokásul azt, hogy a vitatások alatt elmondott beszédek nem tekintettek mindjárt szavazatnak; hanem minden kérdés, a megvitatás után, még egy külön, egyszerű szavazás által döntetett el. Ennek oka abban feküdt, hogy azon követek, kiknek utasítása egyéni véleményökkel a fenforgó kérdésben nem volt egybehangzó, mind a reformügy érdeke miatt, mind saját igazolásuk végett a közvélemény előtt, szükségesnek tekintették szabadelvű meggyőződésüket, ellenkező szavazásuk előtt, nyíltan kifejezni. A vitatások alatt ennél fogva többnyire vidor reményeket ápolhatnak a haladás barátai; mert az elvek mellett, melyekhez rokonszenvvel vonzattak, az okoknak s érveknek egész legiói léptek a fővényre. Elkövetkezett azonban a szavazás; s a titokba nem avatott hallgatóság nem egyszer bámulva láthatá, hogy a diadalmas okok táborának kezeiből az utasítások kötelező erejére hivatkozó, rövid szavazás kiragadta a diadalt.

Hasonló sorsban, miszerint a reform a szépnél szebb s döntő erejű beszédek után már a rendi táblánál elakadt, vagy utóbb a főrendi táblánál talált legyőzhetetlen ellenzésre, több nagy fontosságú reformkérdés osztozott ezen országgyűlés folytatában. Ilyen volt mindjárt a második főtárgy, a polgári törvénykönyvet s a törvényszékek rendezését illető munkálat is, mely a királyi előadásokban kitűzött sorozat szerint, azonnal az urbéri törvényjavaslat első megállapítása után, még a mult év végén, vétetett a kerületekben tárgyalás alá.

E főfontosságú tárggyal majdnem egy egész évig foglalkodának a követek. De a reformpárt vezérei minden ügyekezetének daczára csak azon pontig sem lehetett megérlelni

A polgári törvényt illető munkálat.

1834.

annak minden részeit, hogy a rendek táblájánál többséget nyerjenek; némely részei pedig, miután a rendek által elfogadtattak, a főrendeknél nem találtak pártolásra. Emezek közé tartozott, például, az ítélőszékek rendezése; mit, miután a főrendek által visszavetett, a rendek közül magok annak pártolói is jobbnak itélték letenni s kedvezőbb időre halasztani. Maga a polgári törvénykönyv legfontosabb részeiben már a rendek táblájánál is annyira elakadt, hogy országos ülésekbe át sem vitetett; miért, minthogy a kerületi ülésekről ekkor még sem napló sem jegyzőkönyv nem vezetett: ezen oly fontos tárgynak nyoma sincs az országgyűlés jegyzőkönyveiben. «Mi a polgári törvényekkel vesződünk, — írja jul. 6-kán Kölcsény — s a szó legteltjesb értelmében a setétség örvényében vergődünk.» Bár azonban eredmény nélkül folyt a vitatkozás: e kérdések közül mégis kettőt nem mellőzhetünk részletesebben megemlíteni; mert a felett, hogy azok tárgyalásában különösebben nyilvánult a kor szelleme: azok egyikét az országgyűlés után bekövetkezett némi esemény, másikat pedig ama körülmény kiválólag fontossá teszi, hogy az Széchenyi István átalakítási terveiben a reformok egyik főalapját képezi: amaz, a felségsértési bűn; emez, az ősiség kérdése, minden mellék ágazataival.

A körülmények közt, melyekben az ország létezett, a felségsértési bűn kérdését lényegére nézve nem szándékoztak a rendek tárgyalásba fogni; mert ama befolyásnál fogva, melyet a kormány s a conservatív párt a korteskedés segélyével a pótlék-utasításokra jelenleg gyakorolni kezdett, szabadelvű törvényt alig lehetett volna reményleni. A felségsértés meghatározása, külön nemei s esetei tehát a régiebb törvények értelmében hagytak meg, s csak a bíróságot s a büntetés egyik járulékát, a jószágvesztést, akarták megváltoztatni. Az 1795-ki események, az ugynevezett magyar jakobinusok ügyében, meggyőzték a rendeket, hogy a királyi tábla, melynek illetékességét az ilyféle perekben magok a törvények határozták meg, mivel birái királyi kinevezéstől függnék s nem

is elmozdithatlanok, a királyi ügyigazgató vádjai ellen korán sem nyújt elégséges biztosságot. Attól lehetett tartani, hogy most, az átalakulás korszakában, könnyen támadhatnak esetek, melyekben egy részről a kormány, miként az említett évben történt, törvénytelen nyomást gyakorolhat az ítéletek hozatalára; más részről félénk, vagy önző s rossz lelkű bírák esküjök ellenére engedhetnek a felsőbb befolyásnak, — s mint akkor, úgy most is, pusztá vélemények miatt folyhat ártatlan polgárvér. A rendek tehát ezen esetekre egy teljesen független bíróságot kívánván alkotni, az eskütszékek bizonyos nemét akarták életbe léptetni, melynek tagjai egy országgyűléstől a másikig, maga a törvényhozó kar által mind a két tábla egyéneiből választassanak. Ezen esküttbírák száma huszonötre határoztatott, úgy mindazáltal, hogy közölök tizenkettőt visszavetni a vádlottnak szabadságában álljon. A vagyonvesztést, mi felségsértési eseteknél a régiebb törvények szerint vala gyakorlatban; de mint mely, az elítélt ártatlan gyermekeit sujtó, a kor szellemével megférhetetlen, egyszerűen eltöröltetni kívánta a rendek egy része. «Semmi sem alacsonyítja le annyira — mondá egyebek közt, erre vonatkozólag Nagy Pál, — a királyi méltóságot mint, hogy miután a kivégzettnek testén lévő köntösét s mindent mi nála találtatik a bakó, ingatlan vagyonát pedig a király sajátítja el magának: a fejedelem és a bakó osztályos atyafiakká válnak.» De többséget sem az egyik sem a másik pont nem nyert a törvényhozó karban; s a felségsértési bűn egész kérdése, a polgári törvénykönyv többi részeivel együtt kedvezőbb időkre halasztatott.

Azon izgatás, melyet Széchenyi eddigelé kiadott munkáiban az ősiség intézete ellen folytatott, hamar megtermette a maga gyümölcseit. A reformpártiak teljesen meggyőződtek, hogy míg a nemesi birtokot akként eladni nem lehet, hogy azt az eladó örökösei, miként eddig lehetett, a vételár lefizetése után a vevőtől többé vissza ne vehessék; szóval, míg az ősiség el nem töröltetik: a hitel s beruházmányi tőkék hiánya mind addig lehetetlenné teszi az anyagi jóllét magasabb fokra fej-

Az ősiség
kérdése.

1834.

lődését. A szabad föld eszméje, mely az urbéri s nemesi birtok felszabadítását egyaránt magában foglalá, ezóta egyike lön a radikál irányu reformpárt legfőbb törekvési céljainak. Az urbéri birtok örökváltság általi felszabadítása, mint fentebb látók, oly nagy népszerűsége jutott, hogy azt a kormány s a conservatív párt, kezét fogva is, csak a kortes-tömegek nyers anyagi ereje által volt képes megbuktatni.

Más viszonyok forogtak fenn a nemesi birtok felszabadítása tekintetében. Az ősiség a századok folytában oly annyira átszövődött minden magánjogi viszonyokon, hogy nem nagy belátás kellett azon meggyőződésre juthatni, miképen azt csak egy új polgári törvénykönyv megalapításával egyetemben, s úgy is a legnagyobb óvatossággal lehet, káros következmények nélkül, eltörölni. Mert alig volt család az országban, mely ezen czím alatt pert nem folytatott, vagy mely ellen per nem volt volna folyamatban. A nagyobb birtoku családok jószágai jobbára ilyféle per alatt álltak. Ehhez járult, hogy az egyszerű ősiségen kívül annak egyéb mellékágai, az ugynevezett hitbizományok, majorátusok és seniorátusok is léteztek az országban; sőt a királyi kincslet örökösödése is kapcsolatban volt az ősiséggel: s mind ez felette megnehezítette a különben már sokaktól kárhoztatott ősiség eltörlését.

A rendek, ha tán egyéb tanulmányaikból nem is, Széchenyi irataiból eléggé meggyőződhetnek, hogy a nemesség mód felett növekedő eladósodásának gátot vetni, a nemesi birtoknak teljes becsét visszaadni, a hitelt megalapítani, a mezei gazdaságot tökélyesbíteni, s ekként az országot anyagilag virágzatra emelni mind addig nem lehet, míg az ősiség régi alakjában fenáll: minden nehézségek daczára is megkezdték tehát a tanácskozást e szövevényes kérdés felett. Meg kell azonban vallani, hogy annak szerencsés megoldására alig volt még öt hat képviselőben a kellő politikai s nemzetgazdasági ismeret. «A szó legszorosabb értelmében a setétség örvényében vergődünk, — írta Kölcsey. Az ősiséggel összekötött százados előitéletek lehellik keresztül munkálkodásunkat; s nem csak nem távoznak

a régi elvektől, hanem tetézzük is azokat.... Szavunk kiáltó szó a pusztában...»

De mindemellett is a kérdés általános megvitatása, melyben az ősiség és hitbizományok megszüntetésének szüksége indokoltaték, igen nagy érdekek birt. Kitűnő volt egyebek közt Kölcseynek a majorátusok felett tartott beszéde, mely egyike a magyar szónoklat legszebb példányainak. Miután a törvényhozás jogát az örökösödés szabályozására bebizonyította, s az elsőszülöttségi jószágok minden tekintetben káros voltát megmutatta, így szóla egyebek közt: «Lehet-e elszenvednünk, hogy lehessen polgár, ki roppant javakat birjon, adósságokat halmozhasson, s azoknak kifizetésére javait még se tartozzék átengedni? Mert hogy ez eddig lehetett, innen van országunk csaknem legmélyebb sülyedésének forrása. Az elsőszülöttek adósságokba sülyeszték magokat; kül s belföldi capitalistákat ezrenként tettek szerencsétlenné; alkalmat adtak a sequestrumokra, melyek aztán más birtokosokra is alkalmaztattak; nevünket s hitelünket egész Európa előtt megbecstelenítették. ...Nincs is ok mit ezen intézetek mellett felhozhatnánk, mint a nemzetségi nevek fentartása. Ha az ország boldogsága legkisebb részben is nevekhez volna kötve: akkor igen is ezen ok érne valamit. De ki mondja meg, ha az elsőszülöttségi intézet behozatala előtt eltűnt nemzetségi nevek miatt szenvedett-e az ország boldogsága? Vessünk egy pillantást a mult időbe. Sok nagy neveket látunk ott tündökleni, melyek már nincsenek. Ki nem emlékezik a Gara névre? E név emberei most az országnak az ég tudja melyik szegletében ekét tartogatnak s magot vetnek a földbe. Hol a hézag, mely ama tündöklők lealkonyodtával eredett? Azok valaha tehettek jót, tehettek s tettek is rosztat eleget; s leszálások után csak úgy érezte magát a nemzet mint azelőtt: ezek a mostani magvetők pedig eltűntek ugyan a névkönyvekből, de népesítik a hazát, mívelik a földet, viselik a közterheket, s úgy lehet, homályban több jót s minden esetre kevesebb rosztat tesznek, mint a régi nagy Garák vagy más hasonlók. Vagy talán azóta

1834.

oly nevek ragyogtak fel, melyek ha kitörültetnének, a nemzet végveszélyre fogna jutni? Jaj lenne a hazának, melynek fentartása csak bizonyos nevekhez volna kötve! Ez vagy amaz nevű nemzetséget örökre fentartani akarni, chimærai, haszontalan, veszedelmes előítélet. Jó hazafi, hasznos, közjóra dolgozó polgár parányi nevek közt is találkozik; s a közjó csak jó polgárokat kíván, de mennél többet, kik között a birtok eloszoljon. Ki kezében legyen a birtok? az mindegy; de nem mindegy: hány kezében legyen? Mert birtok tartja fenn a polgárt, és sok olyan polgár, kinek birtoka van, tartja fenn a hazát..... Tehát mivel a társaság céljai, a közszorgalom, virágzat és védelmi rendszer úgy kívánják; mivel a hitelezők természeti jogai, s a nemzeti közhitel szabaditást várnak; mivel a haza egészéről, magáról a nemzetről, nem pedig egyes nevekről illik gondolkodnunk; mivel törvényeinknek már egyszer a régi szennyből kitisztulniok kell: mind a jelenben fenálló intézeteket eltörültetni kívánom, mind azt óhajtom, hogy jövődre is megtilalmaztassanak.»

Ezen s hasonló szónoklatok diadalmas ereje a hitbizományokat elvben megdöntötte. Azoknak eltörlése a jul. 15-kei kerületi ülésben 27 szavazattal 22 ellen végzésül mondatott ki. Nem kisebb erővel s buzgalommal vívtak a reformpárt néhány vezérei általában mindennemű ősiség eltörlése mellett. De bár számos szónok lépett a fővényre, erre nézve már csak hat megye, ugymint: Somogy, Zala, Szatmár, Tolna, Temes és Csanád utasítása kívánta a törvényt megalkottatni. «Parányi kovász ily roppant tömeghez — mond Kölcey. Naponként az aviticitás szörnyével vesződünk; de kiabálásaink hasztalanok. A monstrumnak, teljes elhatározottsággal, Deák Ferenczen, Bezerédyn, Somsichon s rajtam kívül talán senki sem szólott ellene. Ez a nép, atyáinak bűneikért szenved; mert az uralkodó sötétség születés által terjedez, mint az eredendő bűn.» Az eltörlési módból származott a főnehézség. Minthogy azon családok száma, melyek felperesként álltak az ősiségi perekben, nagyobb volt: az «uti possidetis» elv vé-

delmezői, kik minden követeléseknek egyszerre véget akartak vetni, nem képezhettek többséget; és hosszú vita után végre is osztályozások felállításával oldatott meg a gordiusi csomó. A hitbizományokra nézve abban állapodék meg a többség, hogy annak kiváltságos természete a jelenleg birtokban lévők halálával szűnjék meg; fizetetlen maradandó adósságokért azonban ezek javai is birói foglalás alá vétethetnek. És így lőn országosan kimondva egy nagy és eredményeiben sikerdús elv, mely a földbirtok valódi értékét, a családok jóllétét, a hitelezők biztosságát, s mindenek felett a nemzeti közhitelt tetemesen emelendő vala. Bár azonban e törvény meghozatalának szükségét mindenki érzé, ki az önzés vagy osztályszellem csekélyes érdekein felülemelkedni s a haza jövőjét magasabb politikai s nemzetgazdasági szempontból felfogni képes volt: az említett végzésnél többet mindazáltal még nem sikerült keresztülvinni; s tizennégy év érlelése s rendkívüli körülmények találkozása lőn arra szükséges, hogy ama magas érdekek az önzésen s előítéleteken teljes diadalt nyerjenek, s a kimondott elv törvény erejére emelkedhessék.

Midőn a rendek a polgári törvénykönyv munkálatát letenni s kedvezőbb időre halasztani kényszerítették: érezték egyzersmind, hogy bár az ősiség megszüntetéséig gyökeresen javítani nem lehet is a nemzeti hitelen; de azon károsodásokat, melyeket, pörlekedési rendszerünk lassúsága s a fizetni nem akarást legyező számtalan kibuvó lyukak miatt, a hitelezők szenvednek, közbotrány s a közhitelnek még alábbra sülyedése nélkül tovább orvosolatlanul hagyni mégis lehetetlen. Addig is tehát, míg az ősiség százados fáját a fejsze megdöntendi, s annak következtében a törvényhozás egy korszerű váltótörvényt is életbe léptethet, egy ideiglenről kívántak gondoskodni az ország rendei. Az erre vonatkozó törvény, mely aztán királyi szentesítést is nyert, szóbeli, rövid lejáratu pervitel által pótolá a váltótörvény hiányát, rendelvén: hogy a kétszáz forintot túl nem haladó világos követelések a megyei birák által ezentúl minden kivétel nélkül rövid úton,

Ideiglenes
hiteltörvény.

1834.

szóbeli eljárással ítéltesse meg. Hogy pedig e törvény jótékonyága tágabb körre is terjedjen, egyszersmind megengedettett: hogy bármily nagy összevegről szóló követelések is ily módon lesznek megítélhetők, ha az adós magát kötelezvényében ily szóbeli, rövid eljárásnak önként alája vetette.

Az erdélyi országgyűlés.

Mialatt az ország rendei Pozsonyban ekként küzdenek vala a reformok mellett, Erdély ügyei is mindinkább bonyolódának s mind nagyobb mértékben magokra vonták a közfigyelmet. Említők fentebb, miképen ott a közügyek a század első tizedeiben még szomorúbb pangásba jutottak, mint Magyarországon. Az országgyűlés egybehívása 1811 óta elmulasztatván, a kormányzók hivatalnokai, kiket az országosan egybegyűlt rendeknek kell vala alkotmányszerűleg megválasztani, valamennyien királyi kinevezés útján jutottak tisztségeikbe; e törvénytelen főbb hivatalnokok egyetértésével pedig a hatalom mind több foglalatokat tőn a közigazgatásban; mind érzékenyebben sérté, csorbítá az alkotmányos jogokat. A megyékben a törvényes tisztújítások divatból kivétetvén, a hivatalokat szinte kormányzókileg helyettesített tisztviselők foglalták el. A burokratia, a tiszturalom, ekként a kormányzókéknél és a megyékben átalánossá válván, nemcsak türte, hanem pártolta is a hatalmat törvénytörő önkényében, mely az alkotmányt lassanként egészen kiforgatta jogaiból. S mi legszomorúbb vala, a hosszú tiszturalom alatt a nyomasztó állapot érzete is sokáig kihaltak látszék a hiuságokba merült, a közélettől elfordult, szenvtelené vált nemzedékben. Említők azt is, hogy Magyarország ébredése, kivált az 1825-diki országgyűlés óta, Erdély rendjeiben is üdves fordulatot hozott elő. Wesselényi izgató, hazafias hatása következtében, — mi-ben a státusférfiúi esélyessége által jeles, mérsékelt Bethlen János és a szigorú erkölcsű, a jogtalanságot, jött légyen az bár honnan, szenvedélyesen gyűlölő, doctrinaire Kemény Dénes főrendűek, s egy igénytelen, de lánglelkű s nagy szónoki tehetségű tanár, Szász Károly, lőnnek legkitűnőbb társaivá, — itt is mind nagyobb mérvben felébredt a közszellem,

az érdekeltség a közügyek iránt. A megyei közgyűlések mind népesebbekké kezdenek válni. Több lelkes hazafi, az említett vezérek működései s példái által lelkesítve, nem elégedék meg avval, hogy saját megyéje közgyűléseit szorgalommal látogatta; eljárta a szomszéd megyék gyűléseire is, és a korkérdéseket fejtegetve, a közállapotok törvénytelen s nyomasztó voltát mutogatva, az alkotmányos ellenzéket mind kül, mind belterjére ügyekezék gyarapítani. «Vándor patrioták» elnevezéssel tisztelte meg őket a közvélemény. Az 1830-k-i párisi forradalom s a lengyel felkelés, Erdélyben is nagy lökést adott az ellenzéknek; bátorságát, erélyét hatványozta, kitartását megedzette. Az ellenzék ezóta mind hangosabban követelék a törvények teljesítését, az alkotmányos hatóságok helyreállítását s az országgyűlés egybehívását. Hol a törvény alkalmazása a kormány s burokratia részéről legyőzhetetlen akadályra talált: a passiv ellentállás, a törvénytelen hivatalnokok eljárásának megakasztása tétetett szabályozó elvül. Wesselényi 1831-ben, midőn a kormány önkényesen rendelte meg az újonczszedést, birtokaiban tényleg ellenszegült az erőszakos újonczfogdosásnak. Néhány megye azonnal követte a példát; a törvényhatóságok többsége pedig kijelentette, hogy országgyűlés megajánlása nélkül s az eddig gyakorlatban lévő erőszakos módon újonczokat nem fognak adni.

Mint minden egyébben, úgy a közélet mezején is, a kezdet legnehezebb; s az erélyesen megtett első lépés a többire is felbátorít: a lejtőn lökést szenvedett sziklát a nehézkedés törvénye csak a völgyben állítja meg. Alsó-Fehér megye példájára, mely Szász Károly, enyedi tanár, és Kemény Dénes által vezetve, a legtöbb kérdésben vezéri szerepet játszik, a megyék többsége törvényes tisztújítást tartott; s felsőbb megerősítés végett csak a törvény által kijelölt hivatalokra terjesztette fel a választottakat; azon tisztviselőket pedig, kiknek felterjesztését a törvény nem rendelte, hivatalaikba tényleg beigtatá. Midőn a kormány, a divatba hozott törvénytelen gyakorlattól elállani nem akarván, e választásokat megsem-

1834.

misítette: némely megye, hol az ellenzék már túlsúlyra növekedett, mindannyiszor ismétlé, bár eredménytelen, de törvényes eljárását; más megyék, hol a mérséklet győzött, legalább óvással tiltakoztak jogaik csorbítása ellen, s inkább megszűntek tisztújítást tartani, mintsem a törvénytelen gyakorlathoz simúljanak. Fő sérelmök lévén az, hogy a kormánysház tagjai nem országgyűlési választás, hanem felsőbb kinevezés által ültek hivatalaikban: a megyék többsége a kormánysházakat törvénytelennek nyilatkoztatta; annak tagjait hivatalaik letételére szólította; néhány megye pedig, egy lépéssel tovább haladva, kijelenté: hogy, ha országgyűlés bizonyos idő alatt egybe nem hivatik, a törvénytelen kormánysházaknak azontúl nem fog engedelmeskedni. A magyar országgyűlés Erdélyben is újra fölkelte a sóvárgást törvényhozó testületek egybehívása iránt; s annak kieszközlésére számos megye az anyaország megyéit is felszólította; a nádort pedig feliratok s ünnepélyes küldöttség által kérte meg; és míg az országgyűlés egybe nem hivatik, a törvénytelen kormánysházak rendeleteit bontatlanul félretétetni határozta.

Erdélyben ekként teljes anarchia álla be. A kormány tehát, melynek működése majdnem egészen megszűnt, ezen állapotot tovább nem tűrhetvén, azt végre megszüntetni határozta. De a helyett, hogy a jogos kérelmeknek engedve, az országgyűlés egybehívása által vetett volna véget a békétlenségnek, újabb sérelmet követett el a nemzeti jogokon. A törvénytelenül elfoglalt tért feladni egyáltalában nem akarván, az alkotmányt felfüggesztette, s Wlasich altábornagyot s horvátországi bánt teljes hatalmu királyi biztosként küldé a tartományba. De a megyék, alkotmányos jogaikra támaszkodva, ezután sem szűntek meg erélyesen szorgalmazni az országgyűlés egybehívását. Kitartásukat nem kevésbé edzé azon körülmény, hogy a magyar országgyűlés, mióta gróf Teleki Domokos, mint négy erdélyi megyének küldötte, miként fentebb említők, Pozsonyban megjelent, Erdélylyel magát némileg solidaritásba helyezvén, annak törvényes kíváнатát szinte támogató. Majd

Wesselényi is elhagyá Pozsonyt s az általa oly sokszor védelmezett hazának lehetséges oltalmára sietett. Az ő s gróf Bethlen János és barátai közremunkálásának tulajdonítható leginkább, hogy a hely színén maga a királyi biztos is hamar meggyőződött, hogy a békétlenség okait csak a jogos kérelem megadása által lehet megszüntetni, s egy tudósításában szinte javaslá az országgyűlés egybehívását. A kormány végre engedett, s az 1834-ki május 26-ra kihirdette az oly sóvárgással várt országgyűlést, Esztei Ferdinánd főherczeget nevezvén ki arra királyi biztosul.

A márcz. 18-kán kelt kir. levél, mely ezt Erdély rendének tudtára vivé, egyszersmind a királyi előadásokat is magában foglalá. Ezek szerint a fő kormányhivatalok törvényszerű betöltése, s az 1791-ki országos bizottmányok reformmunkálatainak megvitatása s a változott körülményekhez alkalmazása —, mindenek előtt pedig az urbéri szabályzat tervének tárgyalása tüzetvén ki a törvényhozás működéseinek tárgyaiul, mindenki a legfeszültebb várakozással néz vala az országgyűlés elejébe.

Az erdélyi országgyűlés lényegesen különbözött a magyarországitól. Az ott csak egy házból álla, melynek tagjait az 1791-ki 11-dik t. cz. szerint a kir. kormánysezék, a kir. tábla, a főispánok, a székely és szász hatóságok főnökei, a megyék s a székely és szász székek és a királyi s némely más városok követei, s végre a királyi hivatalosak, az ugynevezett regalisták képezték, kiket a főrendű s más jó birtoku, e végre képességgel bíró nemesek közül külön királyi levelek szoktak volt meghívni a törvényhozásban való részvételre. Ezen elemekben befoglaltatott mind a három törvényes nemzet: a magyar, székely és szász. A székely tagok számra nézve alig tették a magyarok felét; a szászok alig egy negyedét: minek oka abban feküdt, hogy a nagy birtokok jobbára a magyarok kezében léteztek; a királyi hivatalosak pedig, kiknek a nagy birtokosok közül kell vala megválasztatniok, számra nézve mindig sokkal többen voltak az országgyűlés többi tagjainál. Nagy

1834.

hiánynak tekinthető az is, hogy az oláh nép, mely a tartományban többséget képezett, — mivel külön nemzetnek a törvények által elismerve nem volt, tulajdonképeni képvisellett sem birt az országgyűlésen; bár egyébiránt több oláh származásu találatott mind a regalisták, mind a megyei követek közt. A három törvényes nemzet a tárgyalások előkészítésére külön nemzeti gyűléseket szokott tartani; melyekhez nem ritkán még a negyedik, a királyi hivatalosak tanácskozmánya járult. Határozatokat azonban csak a közös, országos gyűlés hozhatott, melynek elnöke ugyanaz volt, ki a kormány-széknél viselte az elnöki hivatalt.

Azon szomorú tapasztalat, hogy az országgyűlések 1794 óta nem másra látszának szolgálni, mint hogy a kormány által az igazgatás mezején elkövetett törvénytelenégeket szentesítsék, s a nemzeti jogok tökéjéből egyegy újabb részt semmisítsenek meg, — most előrelátókká, erélyesekké tette az ország rendeit. Senki sem hitte, hogy a kormány tisztán és jó szándokkal tért legyen vissza a törvényes ösvényre; sőt mindenki egyelőre is meg volt győződve, hogy az országgyűlés megadása mellett is el van tökéelve, megtartani a kezébe került hatalmat. Erről, ha más jelek hiányoztak volna is, már az sem engedett kételkedni, hogy a királyi hivatalosak sorába számos kormányzéki tisztviselő, s több más oly egyéniségek vétettek föl, kikben a törvények által kijelölt kellékek hiányoztak, de a kormánypárthoz szítóknak ismertetének; mások ellenben, kik meghívásukat jogosan igényelheték, de mivel az ellenzék soraiban állának, mellőztettek; — mi miatt utóbb erélyesen fel is szólalt az országgyűlés. E körülmény tisztán láttatá a megyékkel s az ellenzék egyéb tagjaival, miképen a kormány minden áron többséget ügyekszik magának szerezni, s aligha más czélból, mint hogy megkísértse most is szentesíteni az elkövetett törvénytiséseket. Többséget ugyan, miként látni fogjuk, még így sem volt képes nyerni a kormány; mivel azonban attól lehetett tartani, hogy akaratát a talentum, birtok és többség pártolása nélkül is, sőt annak daczára, ha

másként nem megy, erőszakkal is megkísérlendi keresztülvinni: az ellenzék is megkettőzteté a maga éberségét.

1834.

Gondját mindenek előtt az utasítások készítésére s a kövek választására fordította. «Az ellenzék — mond Wesselényi Miklósról mondott emlékbeszédében gróf Teleki Domokos, ezen országgyűlésnek maga is egyik kitűnő vezértagja, — az ellenzék Erdélyben tömörebb, rendezettebb volt, s a magyarországitól annyiban különbözék, hogy míg ez kezdetét az egyes megyéktől vette s tágabb alapon nyugodt; az alatt Erdélyben egy középpontból indult ki, s mind végig összpontosultabb, fegyelmezettebb maradt. Ezt az ország kicsinysége, a megyék kevés száma, és korlátozottabb jogviszonya is nemcsak könnyítette, de egyszersmind kívánatosná tette. Így történt azután, hogy mindenütt, hol az ellenzék ernyedetlen buzgalmaival tért foglalhata, a középpontból kiindult utasítások szolgáltak zsinórmértékül». És ez volt az eset most is, midőn a megyék utasításait készítették. Az ellenzék középponti vezérei szükségesnek tarták, hogy az országgyűlésen mindenek előtt a tanácskozások rendeztessenek és a szükséges kellékekkel látassanak el. «E részben, miként szinte gróf Teleki Domokos tanuskodik, a régi országgyűlések gyakorlata a leghíányosabb volt. A nyilvánosságot későn, olykor az országgyűlések után megjelent jegyzőkönyvek eszközlék. Az országos üléseket megelőző tanácskozmányok a három nemzet külön gyűléseiből állottak, melyekhez nem ritkán a negyedik, a királyi hivatalosak tanácskozmánya járult; midőn aztán e négy tanácskozmány nem annyira a vélemények egyesítésére, mint a felekezeti szellem ébresztésére szolgált. Továbbá a megválasztott követ kötelezettsége küldői iránt, a közelebb mult országgyűléseken is fölötte tág volt; mi legtöbb esetben nem a követek függetlenségére, de arra szolgált okul, hogy egy más károsabb befolyásnak legyenek alatta. Ezekre nézve a megyék általában utasításul adták, hogy napló szerkesztessék, s úgy ennek, mint más országgyűlési irományoknak pontos kinyomatásáról gondoskodva legyen. A nemzeti gyűlések helyett

1834.

az országgyűlés egyetemes tagjai alkossanak előleges tanácskozmányokat; a követek időről időre tegyenek pontos tudósítást a dolgok folyásáról, s minden előre nem látott fontosabb esetben küldöiktől várjanak utasítást; mi végül a szőnyegre kerülendő tárgyak körüli eljárást illeti: a megyék által az utolsó időkben követett elvek szolgáljanak zsinórmértékül az országgyűlésre nézve is, melyek röviden így hangzottak: mindenben a létező törvények szerint működni, azokat semmi áron sem tenni ki újabb törvényhozás bizonytalanságának; s inkább semmit se tenni, mint törvénytelen eljárás által káros gyakorlatra nyitni utat ».

Mi a választásokat illeti: a magyar és székely törvényhatóságok, sőt, daczára a kormánytöli függésnek, több város is, kevés kivétellel, az ellenzék soraiból választák meg képviselőiket. Magok az ellenzék vezérei is jobbra a törvényhatóságok követeivé választatták meg magokat. Ezek sorában találjuk Udvarhelyszékből b. Wesselényi Miklóst, Alsó-Fehérből b. Kemény Dénest, Vizaknáról Szász Károlyt, Küküllő megyéből gr. Teleki Domokost, Belső-Szolnokból Weér Farkast, és több másokat, kik a mult évek küzdelmeiben magokat leginkább megkülönböztették, az alkotmány védelmében legtöbb érdemeket szerzetek. A királyi hivatalosak közül leginkább gr. Bethlen János, az utóbb oly nagy hírre kapott regényiró b. Józsika Miklós, Horváth István stb. tűntek ki az ellenzék soraiban. A vezéri zászlót közelismerés szerint Wesselényi lobogtatta; bár az említettek egynémelyikében még túlnyomóbb pártvezéri tulajdonok egyesültek. Maga barátja, Teleki Domokos megvallja, hogy Szász Károly míveltsége sokoldalúságában s lángeszében —; Kemény Dénes a hazai ügyek alaposabb ismeretében, mind a ketten szónoki tehetségben felülmúlták őt; Bethlen János pedig tágasb látkörével, több higgadságával s eszélyességével, szelidebb, tapintatosb bánásmódjával, melyek szerint ő soha semmit nem erőszakolt, túl nem hajtott, minden eljárásában ildomos, eszközeiben sima, finom, megnyerő lenni ügyekezett, — a pártvezér több tulaj-

donait egyesíté. «De, ugymond, Wesselényi nevéhez két hon-
ébredésének eleven emléke volt kötve. Ő Erdély fejlődésében
kezdettől fogva nemcsak az országgyűlés beálltaig, de az alatt
is legtevékenyebb részt vett, s nála a hő kedélyesség, a lova-
gias nyíltság sok egyebet feledtete», mi tulzási hajlamából,
hirtelen fellobbanó vérmérsékletéből eredt. Wesselényi Er-
délyben erkölcsi hatalma tetőpontján állá ezen országgyűlés
alatt; bár, midőn az utóbb eredménytelenül oszlott szét, sokan
még párthívei közül is, az ő faltörő politikáját, ellenzésének
túlhajtását vádolták a miatt, s Bethlen Jánosé mellett kétségbe
vonták államférfiui, vagy legalább pártvezéri képességét.

Mindjárt az országgyűlés kezdetén nagy nehézségek merültek
fel; mert mi másutt egyedül hárszabályi és verificationalis
vitákat szült volna, itt, a helyzet sajátos voltánál fogva, mind
az lényeggé lőn. Ilyen volt mindjárt az elnöki, jegyzői, naplói
kérdés. A rendek ugyanis, tekintve azt, hogy a kormányzék-
nek alig volt egy törvényes tagja, ki választás és nem helyet-
tesítés útján jutott volna hivatalába, mindjárt eleinte elvül
mondták ki: «hogy mind az, mi törvénytelenül létez, szem-
ben a törvényhozó testtel nem létezőnek tekintessék s tör-
vényes hatóság nélkül legyen; s ilyenekre nézve nem bűnös
elnézésnek, nem kérelemnek, hogy többször elő ne fordul-
janak, nem a sérelmek régiségi gyűjteményébe való utasítás-
nak, hanem azon, a logikával és a törvényesség képzetével
egykoru s igen egyszerű igazságnak van helye, hogy a mi
törvényesen nincs, az nincs; és semmiből semmi következik.»
És ennél fogva a kormányzékot nem létezőnek tekintve, meg
sem várták, hogy az küldjön számokra elnököt, hanem a
törvényes elnök megválasztásáig nemzeti közgyűlésökön akar-
tak elnököt választani. De ez nem volt a kir. biztos s a kor-
mányzék ingyére. A tanácskozási terem tehát elzáratott, s az
udvaron összegyűlteknek a tartományi korlátnok azt izené,
hogy az országos terem oly gyűlés számára, mely diplomati-
kusnak nem tekinthető, felsőbb intézkedések következtében,
nem fog megnyitattni. A felingerült rendek tehát a reformá-

1834.

tusok templomában tartották meg gyűlésöket s gróf Nemes Ádámot kiáltották ki ideiglenes elnökükké. Nemes nem késett ugyan elfoglalni az elnöki széket; de azt azon kijelentéssel tette, hogy miután ő felsége a kir. biztos útján a kormány-széknek meghagyta, hogy a törvényes elnök megválasztásáig a maga kebeléből nevezzen ideiglenes elnököt; ezzel pedig őt tisztelte meg a kormányszék: ő tehát most annál nagyobb örömmel felel meg e hivatásának, mivel a rendek bizodalját is magában tapasztalja összpontosulni. A rendek azonban egyáltalában nem akarták a törvénytelen s azért nem létezőnek tekintett kormányszék elnökküldési jogát elismerni; s az ellen tiltakozván, mind addig meg sem nyugodtak, míg Nemes végre ki nem jelentette, hogy a rendek értelme szerint, egyedül megválasztatásánál fogva ül ideiglen az elnöki székbe.

Jun. 24.

Még nagyobb nehézségek támadtak, midőn az országgyűlés a kir. biztos által a kir. előadások átnyújtásával ünnepélyesen megnyitvatván, ezek első pontja szerint a kormányszéki s más fő hivatalnokok választásához kellett volna fogni. A rendek, ennek ellenére, a közjogi visszaköveteléseken akarták megkezdeni tanácskozásait; s a negyedik ülésben végzést alkottak: hogy minden egyebek előtt az alapjaiban megrendített alkotmányos létnek kell helyreállítatni, mi végett a sérelmek ő felségének már fel is terjesztettek, s ezeknek orvoslatáig a királyi előadások se tárgyalassanak; egyedül az országos elnökségre s az ítélőmesteri hivatalokra, melyekhez a gyűlési jegyzőség is kapcsolva van, tétessék választás. És midőn aztán a kijelöltek nevei felterjesztettek, e végzésöket ő felségének is tudtára adták. «Tudjuk ugyan, mond egyebek közt a felirat, hogy a diétai tárgyalásokat az 1791-ki 11-dik törv. cikk a kir. előadásokkal rendeli megkezdetni; s óhajtók magunk is oly helyzetben látni ügyeinket, hogy ama fontos tárgyakat, melyek létesítését a közjó már oly rég óta igényli, azonnal megkezdhessük. De kebleinket szomorú sorsunk tartja elfoglalva; és midőn alkotmányunkat sarkaiból kiforgatva, az ország alaptörvényeit megingatva, s a kormányszék törvényes

tagjainak teljes hiányában magát országgyűlésünket lényeges állagától megfosztva látjuk: mielőtt a királyi előadások tárgyalásához foghatnánk, minden gondjainkat hazánk alaptörvényeinek s alkotmányának helyreállítására, alkotmányos létünk szilárdítására kénytelenítettünk fordítani.» A királyi válasz azonban, mely a választott hivatalnokok megerősítését meghozta, újabb keserűséggel tölté el a rendek kebleit: nemcsak mivel említést sem tett a felterjesztett sérelmek orvoslatáról; hanem azért is, mivel az országos elnökségre fölterjesztettek közül egyáltalában nem a közbizodalom által legtöbb szavazattal kijelölt egyéniséget, hanem Nopcsa Eleket, ki csak kevés szavazattal, hézag pótlóul tüzetett a harmadik helyre, nevezte ki elnökké.

1834.

A rendek tehát egy újabb feliratban jelenték ki fájdalmukat, hogy bár huszonhárom év óta először volt alkalmuk panaszaikat felterjeszteni; kérelmeik mégis válasz nélkül hagyattak. Nem mulaszták el megjegyezni azt sem, hogy a legkevesebb szavazattal kijelölt Nopcsa Elek országos elnökké neveztetésében választási joguk csorbitását fájlalják. Minthogy azonban a dolgon változtatni többé nem lehetett, az által akarták magokat új elnökük alkotmányos eljárása felől biztosítani, hogy a beigtatáskor neki, valamint a megválasztott ítélőmestereknek is új esküformát szabtak elejökbe. Az eset nem vala szokatlan: a mult időkből több példát nyujtott a történelem arra, hogy a rendek új esküformával kötelezték le választottaikat; így történt egyebek közt II. József sérelmes kormánya után is az 1791-ki országgyűlésen. A királyi biztos mindazáltal eltiltá a választottakat az új esküforma mellett foglalni el hivatalaikat.

Aug. 7.

Mindezekből fájdalmasan tapasztalván a rendek, hogy sérelmeik tömege nemcsak nem kevesbül, sőt az országgyűlés alatt szemök láttára újakkal is szaporodik; más részről pedig látván azt is, hogy a királyi biztos e gyűlés alatt minden dolgok folytatását ellenséges behatással nehezíti, s lehetetlenné teszi hogy a haza várakozásának kötelességök szerint meg-

1834.

feleljenek: september elején, a királyi biztos értesítése és megegyezténék kikérése nélkül egy küldöttséget neveztek ki a királyhoz, mely neki sérelmeiket egy újabb feliratban előterjeszsze és fiui bizodalommal személyesen is fölfedezze: mily ingataggá vált hazájokban a személy- és vagyonbátorság, midőn az, a perfolyamok törvényellenes rendeleteken alapuló mostani rende szerint, a kormányshéknél és az udvari kanczelláriánál, (mely magát törvénytelenül felebbezési törvényshékké tette,) egykét ember önkényétől függ; midőn az erkölcsi és anyagi erők kifejtésének minden módja önkényesen el van nyomva. Kitünőbb példái ennek: a külföldre utazás tilalma; a katonaság alá erőltetett székelység gyermekei iskoláztatásának korlátolása; a hivatalok betöltésében a vallásbeli egyenlőség meg nem tartása, sőt a türelmetlenségnek, kivált a görög hitűek közt, a hatalomviselők által rémitő gyakorlása; a tisztválasztási jognak a törvényhatóságok kebelében majdnem teljes elnyomatása; a katonaság alá erőltetett székelység túrhetetlen megigázása; a katonaság féláron élélmezése; a sónak, kimeríthetlen bősége mellett is elviselhetetlen drágasága és számos más anyagi sérelmek. Adják elő a követek, miképen mind ezen sérelmek törvénytelen rendeletekből s rosz lelkű tanácsadóktól származnak, kik a fejedelmi jogok terjesztésének ürügye alatt csak önhatalmukat növesztik, saját hasznukat lesik. Fiui bizodalommal terjeszszeék ő felsége elébe, miképen a keseredettség és bizodalmatlanság, a kormány mostani iránya miatt, oly átalánossá vált minden felekezetbeliek közt, hogy gyökeres orvoslat nélkül minden országgyűlési, olyannyira korlátolt munkálkodás, minden javítás egyes részletekben sükeretlen.

De a rendek e bizodalmas lépése sem termé meg az óhajtott gyümölcsöt. A mellőztetését zokon vett királyi biztos a fejedelem előtt is útjokat állá. A király october 3-kán, Brünnben, de nem mint az országgyűlésnek, mely törvényesen még nem constituálnak mondatott, küldöttségét, hanem csak mint hű alattvalókat fogadá a követeket; mit nekik kijelentvén,

s a feliratot atvén, minden bővebb kihallgatás nélkül, azon nyilatkozattal bocsátá el őket színe elől, hogy a felíratra nem mulasztandja el leküldeni válaszáat.

Kevéssel a követeknek minden vigasz nélküli visszatértök után érkezett le a rendekhez egy kir. leirat, mely az új főhivatalnokok meghiteltetésére készített új esküformát visszavetvén, azokat a régi forma szerint rendeli meghiteltetni. A leirat november elején rendkívül heves vitákat okozott a rendeknél; mert abban lázasztással, az indulatok felgerjesztésével, újitásvágygyal s munkátlansággal vádoltatván, e vádakokat nem vélték hallgatással eltűrhetni. Nehogy azonban az ország tovább is nélkülözze törvényes főhivatalnokait, az elnököt és az ítélőmestereket az 1791-ki országgyűlés által készített esküforma szerint végre meghiteltették. Majd a királyi hivatalosakra fordult a vitatkozás; mert a felett, hogy azok lajstromának hitelessége felől némi kétség támadt, oly egyéniségek is találtattak köztök, kiket az ellenzék nem vélt felruházva lenni a törvény által kijelölt kellékekkel. Mig azonban a vita e tárgy körül folyt, egy újabb királyi leirat érkezett a rendekhez, melyben újabban is sürgettettek a többi választások megtételére s az előadások többi pontjainak tárgyalására. De e leirat is egyáltalában nem oly hangon vala szerkesztve, mely képes lett volna csilapítani, engesztelni az ingerült s elbúsult kedélyeket. Ők alkotmányos sérelmeik orvoslataért sóvárgának; a leirat pedig egyebek közt azon súlyos váddal terheli őket: «hogy a törvényes szabadság bitanglott neve alatt annak megfertőztetésére s minden jó rend felforgatására mellékes utakon törekednek.»

«Ila, a kormány állítása szerint, léteznek oly veszedelmes emberek, — mondá e vádra a január 17-kén tartott beszédben Wesselényi —: sem illő, sem helyes ily asszonyos rágalmazással támadni meg azokat. Kötelessége, oly kötelessége a kormánynak, mely alól semmi sem oldozhatja fel, az ilyeket a törvény lángfegyverével üldözni, sujtani. A rágalmazás gyöngeség jele; ártatlanság és kötelesség érzete által

1834.

1835.

1835.

edzett mellről visszapattan ennek nyila. Én, mint az országgyűlési majoritás tagja, merem a magam s polgári hitsorsosim nevében felszólítani a kormányt: álljon elő törvényes bizonyítványokkal; s ha csak egy van közölünk, kit azon fekete vádoknak legkisebbike is igazán érhet, készek vagyunk érte mindnyájan lakolni. De e vád nem néhányakat, hanem az egész majoritást, s magát az országgyűlést éri; mert indítvány, melyet a többség elfogad, többé nem egyé vagy némelyeké, hanem az országgyűlésé. Így tehát országgyűlésünkön van azon vád, hogy «törvényes szabadság színe alatt minden jó rendet fel akar forgatni.» T. RR.! jó rend felforgatása szándékával vagy is pártosság s revolutio szándékával országgyűlést vádolni szintoly képtelenség, mint sértő s nem szabad. Csak országgyűlés az és fejedelem, honnan revolutio nem ered. Revolutio pusztító lángja a legcsekélyebbnek látszó szikrákból is származhat. Egyes személy vagy kevesek vétkei törekedései borítottak már egész országokat lángba; elcsábított vagy elkeseredett nép dúló haragja a pusztítás átkát birodalmakra terjesztheti; zabolátlan katonaság hány polgári alkotmányt nem fordított már fel, s mennyi trónust nem felfőttetett uraikodók kiontott vérével? Nép zsírján hízott arisztokratia s döltyős oligarchák öldöklő belső háborúknak lettek már számtalanszor okai; s fejedelmek rossz tanácsosinak hibái s vétkei által hozatott nemzetek közé bizonynyal annyi zavar, s roskadt egybe annyi királyi szék, mint a más említett módokon mind öszve. Egyedül országgyűlés az s a fejedelem, midőn ezzel együtt létez, honnan rendbontás nem eredhet; mert mind az rend, a mit törvény állít fel; mind az pedig, mit fejedelem s ország együtt tesz, törvény. Az országgyűlést, a törvények kútfejét revolutio czélzatával vádolni annyit tesz, mint a napról, a világosság kútfejről azt állítani, hogy a sötétség szörnyei belőle folynak ki. De hol is azon földi hatalom, mely emberi viszonyokban nem létező azon magosságra emelkedhetnék, hogy egy szabad nemzet országgyűlésére ily vádat, ily ítéletet mondhatna ki, s a mely fel lenne hatal-

mazva azt fenyegetni? Fenyegeti ezen királyi leírásban a kormány az országgyűlést legfelsőbb hatalmával. Szent, és tisztelem én a fejedelem törvényes hatalmát, s hódolva ismerem el annak a törvények értelme szerinti hatását minden egyes személyekre, s az ország minden külön létező testületeire; de nyilván kimondom: az országgyűlésre nem. Nem felette áll a fejedelem az országgyűlésnek, hanem mellette; nem fejedelem adott nemzetnek és országgyűlésnek létet; hanem ezek ő neki. Országgyűlésnek, mely alkotta s alkotja a törvényeket, mely kötött fejedelmekkel azoknak létet adó kötések, mely felséges uralkodó házunkat előbb dicső fejedelmi székébe emelte, s utóbb örökösödéséről rendelkezett, csak a törvény parancsol, s az is csak addig, míg azt neki a fejedelemmel együtt megváltoztatni tetszik; de a kormány parancsa alatt bizonyára nem áll. És ezen nagy igazság legyen felelet s mérték méltatására mind azoknak, mik a ma felolvasott irományokban országgyűlésünk általunk folytatásmódját, tanácskozásunk idejét, azokba parancsolólag belé elegyedve, érdeklik. »

Hasonló eréllyel s bátorsággal, egyező értelemben szóltak még Szász Károly, Teleki Domokos, Kemény Dénes, Jósika Miklós és gr. Lázár József a királyi leirat vádait czáfolva. Mire aztán a rendek, — bár a királyi biztos már ismételve is határnapot tűzött ki, melynek elteltéig az előadások tárgyalásához fognának, különben avval fenyegetőzván, hogy vonakodásukat ő felségének feljelentendi, « miszerint ő a közjó eszközlésének más módjairól gondoskodhassék », — oly végzést alkottak, miképen « hódoló tisztelettel kéri..... és fiui bizodalommal várják, hogy ő felsége is az országgyűlésben a megfosztott törvénytevő hatalom részesét s az által önmagát tisztelvén, annak reá nem illhető vádaktóli kegyes megkimélésével önméltóságát fentartani s öregbiteni méltóztatik. » Kéri egyszersmind az e végzés nyomán készült feliratban, taszítsa el önmagától önhasznukat leső rossz tanácsadóit, és boldogítsa atyai bizodalomával hű népe képviselőit.

1835.

Egyébiránt érzék a rendek már magok is, hogy körülbelől azon határig jutottak az ellenzésben, a sérelmek orvoslatának s a közjog helyreállításának követelésében, melyen túl nem mehetnek a közügy kára nélkül. Sőt mivel máris attól lehetett tartani, hogy a kormány az országgyűlést feloszlatja: nehogy ezen esetben az ország továbbra is a törvénytelen kormányshoz igazgatása alatt maradjon, elhatározták végre a választások megtételét; s még csak azon kérdés maradt eldöntendő: kik legyenek a választók? E kérdés azért merült vala fel, mivel, mint már említők, némi rendetlenségek vétettek észre a királyi hivatalosak kinevezésében; egyebek közt felhozott, hogy miután a meghivandókat a kormányshoz szokta királyi kinevezésre ajánlani: most a kormányshoz, törvénytelen lévén, az ajánlást sem tehette törvényesen; más ellenvetés volt, hogy a kormány, magának a gyűlésen többséget törekedvén szerezni, a törvénytelen kormányshoz tagjait jobbra, s más oly egyéneket is meghívott a törvényhozásban résztvételre, kikben a törvények által igényelt kellékek fel nem találtattak. Indítványba tétetett tehát, hogy a hivatalnokok megválasztása előtt, a királyi hivatalosak lajstroma tisztázat alá vettessék. Némelyek csak azon régi hivatalosakat akarták most választókul elismerni, kiket már az 1811-diki országgyűlés alkalmával a még törvényes kormányshoz ajánlott vala fel. Ez volt egyebek közt Szász Károly véleménye is, ki január 23-kán egy klasszikus beszédében, melyet a magyar ékesszólás remekjeinek méltán a legkitünőbbjei közé sorozhatunk, bőségesen kifejtette, hogy a kormány joga a regalisták kinevezésében nem lehet határtalan. «Mert, ha ez így volna, mond egyebek közt, az alkotmány szent neve lehet-e nevetségnél egyéb; s a törvényhozásba van-e nemzetnek befolyása ott, hol, egykamarájú országgyűlésben, eldöntő szózáttal bíró tagokat a kormány tetszése szerinti számmal nevez ki; míg más felől a nemzettől választott képviselők száma határozott? Ha tehát nem üres hang és képzelmény a constitutio: a regalisták számának is kell határának lenni.» Eze-

ket s hasonló érveket azonban csak a jogosság szempontjából mondá el a jeles szónok; mert a többséggel együtt maga is úgy látá, hogy az országgyűlés állagát kitisztázás alá vetni most sem az idő, sem számtalan más akadály nem engedi. A többség végre, Szász Károly véleménye nyomán, oly végzést alkotott, hogy a követek s a királyi hivatalosak mindnyájan befolyhassanak a hivatalnokok megválasztásába, és csak a meghívó levéllel el nem látott főispánok, kir. tanácsosok, a kir. tábla fiai, mint ilyenek, és a káptalan, melynek törvényes képviseleti joga még nincs, zárassanak ki. De ezen végzést az országgyűlést feloszlató királyi rendelet, eredményétől nem sokára megfosztotta.

Említők fentebb, hogy a törvényhatóságok követei határozott utasítást hoztak legyen magokkal egy országgyűlési napló készítése s kiadása iránt. A többség ezt mindjárt az országgyűlés elején végzésül mondván ki, a napló kinyomatását azonnal meg is rendelte. De a kormány ezt, mint eddig divatban nem lévőt, egyszerűen eltiltotta. Wesselényi azonban, arra támaszkodva, hogy a törvények a censura semmiféle nemét nem ismerik, az önkényes tilalom által nem engedé magát elrettentetni: egy könyomdát vásárolván, azt saját lakásán állíttatá fel, s maga kezdvén a naplót nyomatni, a január 29-kei ülésben annak első ívét a rendeknek bemutatta, és nyomdáját avval együtt az országgyűlésnek ajándékozta. A rendek köszönettel fogadták az ajánlatot, s a napló kiadásának folytatását a bíráló bizottmány feladatává tették.

A mérsékelt véleményűek azonban az ellenzék soraiban sem valának meglegedve ezen eseménnyel, mely még inkább compromittálható az országgyűlést; mert jól látták, hogy nem sikerülend a sajtószabadságot ekként, a napló kérdése által keresztülvinni, s e kis tartományban, így mellékesen, minden sajtótörvény alkotása nélkül megbuktatni a censurát, mely, bár szinte törvénytelenül, de tényleg fenáll Magyarországon is; — és bajt jóslának. A baj nem is késett. Bár a könyomda már az ország birtokává lett, hivatalnokok jelentek meg an-

1835.

nak műhelyében és a nyomdát zár alá vetették. A tény híre nagy ingerűlséget támasztott a közönségben; Wesselényi maga Nopcsa Elek országos elnököt ostromlá gyűlés tartása végett. De Nopcsa, a főherczeg meghagyása szerint, azt mind továbbra halogatá. A főherczeg ugyanis, mihelyt a választások megtételére kitűzött határidő eredmény nélkül letelt, meggyőződven, hogy a többségben lévő ellenzékkel e gyűlésen semmire sem mehet, sőt minden újabb ülés csak a szenvedélyeket fokozza, jelentést tett Bécsbe, az országgyűlés azonnali feloszlását kérvén; s a válasz megérkezte előtt, ezen újabb ingerlő esemény után, nem engedett többé gyűlést tartatni.

Február 6-án végre falragaszok hirdették az országos gyűlés megtartását. A rendek nem különben, mint Kolosvár többi lakosai, nagy feszültséggel nézének a gyűlés elébe, melyet oly szokatlan, valami rendkívülit gyaníttató események előznek vala meg. Ugyanis, a főherczeg palotája előtt korán reggel hintók álltak; a melléje rendelt polgári tisztviselők és katonai szárnysegédek titokteljes sietséggel jártak s keltek fel és alá; a főtéren és a fő utczákon katonacsapatok vonultak át, s mint beszélék, a legénység közt töltények osztattak ki. A nép a kormányszéki épület udvarán nagy tömegben tolonga, kíváncsi hallani a gyűlés eredményét.

A gyűlés végre megnyitott, s Wesselényi szót kérvén, a könyomda elzáratását s a nemzetnek ebből származott újabb sérelmét, az országgyűlés megaláztatását, a kormány kényuralmát, a sajtószabadság önkényes elnyomásának káros következményeit szokott ékesszólásával ábrázolá. De beszédében a főherczeg megjelenése által szakasztott félbe, ki a kormányszéki hivatalnokok s katonai segédei kíséretében lépett a terembe. És ezután egy királyi leirat olvastatott fel, melyben a rendek szigorúan megdorgáltattak, eljárásuk kemény szavakkal gáncsoltatott, végzéseik megsemmisítették, s tudokra adatott, hogy az országgyűlés ezennel feloszlattatik, mindenkinek komolyan meghagyatván, hogy azonnal haza térjen s a kibocsátandó rendeleteknek engedelmeskedjék. E ren-

deledek által utóbb az alkotmány felfüggesztetvén, minden polgári s katonai hatalom a főherczeg királyi biztos kezébe adatott. — És így szakadt vége az erdélyi országgyűlésnek, mely, ha közvetlen eredményül nem mutathatott is fel új törvényeket, de még sem maradt üdves eredmény nélkül; mert, mi Erdélyben fő szükség vala, tetemesen gyarapította az alkotmányos szellemet. Az ellenzéknek egyáltalában nem volt oka búsulni, hogy ily véget ért az országgyűlés. Attól eleitől fogva sem lehetett többet várni a kormányzék megválasztásánál; ezt pedig a kormány magatartása mellett alig lehetett volna úgy végrehajtani, hogy vele a nemzet megelégedjék s nyerjen az alkotmányosság. A választás, ha végbemegy, valószínűleg csak a létező tagok megerősítését eredményezte volna. Ily körülmények közt üdvösebb volt annak elmaradnia, hogy aztán a következő országgyűlésen alkotmányosabb szellemben történjék meg.

Wesselényi könyomdájának ügye semmi befolyással nem volt ugyan az országgyűlés eloszlatására; mert az ezt megrendelő királyi leirat már azon napon ki volt adva, melyen Wesselényi naplójának első ívét az országgyűlésnek bemutatta s nyomdáját felajánlotta. Előbb pedig nem volt arról tudomása a kormánynak; mert azt ő oly titokban készítette elő, hogy az országgyűlés maga is meglepetett a bemutatott napló által. Az eseménynek mindazáltal nagyon örült a kormány: ez új érvet adott kezébe, az országgyűlést a túlzás vádja alá temethetni s Wesselényit sujthatni, ki kétségkívül fő ápolója volt a gyűlés folytában kifejlett rideg ellenzéki szellemnek; beszédeiben pedig a kormány eljárását legkiméletlenebbül ostromozá. A kormány már 1831-ben is, midőn a katonafogdosásnak ellenszegült, fellépni akart volt ellene, s miként naplójában Kölchsey tudósít, a hadi kormány már akkor is parancsot vett elfogatása iránt; miről ő egy névtelen baráti levélben értesülvén, Erdély megyéinél, úgy Szatmárban és Borsodban is, bizonyos pecsételt irományt tett volt le, mely esetét a hazafiak előtt felfejtse, s a rajta elkövetett igazság-

Wesselényi
veszélyei.

1835.

talanságnak emlékül szolgáljon. A zivatar akkor elvonult feje felől, mivel a katonafogdosás ellen több megye is tiltakozott. Most azonban, úgy látszék, elérte a veszély. S valóban azonnal a rendek széteszlása után szárnyalt is híre, hogy a főherczeg kir. biztos őt többekkel együtt elfogatni szándékozik. Wesselényi mindemellett sem sietett a veszély elől; sőt bevárva, ha fog-e személye ellen valamely erőszak megkísértetni, délután az utcákat végig járta, barátaitól elbucszott, s csak estve távozott Kolosvárról Pozsony felé, hogy ott, mint felső házi tag folytassa működését.

Azonban esőről csurgó alá került az alkotmányos nemzeti jogok s népigények rettenthetetlen bajnoka. A kormány Magyarországon is rég megkezdte ellene a titkos nyomozást. Kölcsey már az 1833-ki febr. 28-káról tudósít, hogy folynak ellene a titkos vizsgálatok. «B. Vécsey, és Szatmár volt alispánja Geöcz, több ízben kénytelenek valának felőle jelentést tenni; minthogy Szatmár vármegyéből a mult évek alatt tett felírások Bécsben figyelmet gerjesztének s azok egyenesen Wesselényinek tulajdonítottak; s nem ok nélkül.... Adjuk hozzá, hogy ő vala, ki az erdélyi törvénytelen katonafogást jószágaiban megakadályoztatván, az egész kis hazának merész és következéssel teljes példát mutatott; s képzelhetni fogjuk, hogy a bécsiek őt talán pártosnak, talán támadást indítónak, vagy valami titkon szőtt összeesküvés fejének gondolták vagy épen hitték. Mi lehetetlen a gonoszságnak? Én hallottam, hogy Bécsben Wesselényi merényei felől írásbeli bizonyítványok vagynak. Ki tudja? Nincs-e nálunk is szerteszéjjel elég ember, ki fac-simileket minden különös fáradság nélkül készíthet? Különben is a titkos policziát s az oda küldetni szokott feladások hiteles voltát ki nem ismeri?... Ily hiteles és dicséretes utakon végezetre is miket tudott meg a kormány? Kicsinységet gondoltok talán? Nem! a dolog nagy, a dolog fontos, a dolog következéssel teljes. Mert, jámbor olvasó, nem kevesebb forog fenn: mint Magyarországot Ausztriától örökre elszakasztani; a nádort magyar királylyá ko-

ronázni; Wesselényit, ki természetesen e dolgok fő rugója, nádorrá választani.... És úgy mondják, van ki ezt hiszi, vannak kik ezt hiszik!»

De a titkos rendőrség mind ezen áskálódásai sem mehettek annyira, hogy oly vádat süthetnének ki ellene, melyre közkeresetet lehetne alapítani. Ilyen adatot 1834 végén szolgáltatott neki Wesselényi. Említők, hogy midőn a pozsonyi országgyűlésen az örökváltság, s a jobbágyság polgári jogairól szóló törvényjavaslat forog vala szőnyegen, s a kormánypárt, azt megbuktatandó, a megyei követutasítások megváltoztatásában működék, ez Szatmár megyében is célba vétetett. Említők azt is, hogy Wesselényi akkor Kolosvárról szinte átrándult Nagy Károlyba s a jobbágyság örökváltsága és személyes jogai mellett küzdve, beszédében hevesen kikelt a kormány s pártja ellen, mely ezen oly üdves, oly égető szükségű reformot, a nemzeti fejlődés és haladás ezen első feltételét, megbuktatni szándékozik. A beszéd nem fogatott fel gyorsíró által, s nem is látott soha elmondatása után napvilágot; de mégis eljutott az, s pedig felette hibásan, a kormány tudomására. «1834-ben decemb. 9-dikén, — így tudósít Kölcey — a Szatmár megyei közgyűlésen többek közt jelen vala Pécsy László, Bihar megyei táblabíró, ki... decemb. 11-kén Álmosdra ment s ott Csanády Ferencz főbíró házában híreit többek előtt kiöntötte. Maga a főbíró nem vala hon, hanem a megye főispánjánál gr. Zichynél Diószegen tisztelkedett. Nehogy tehát az új hírek nélkül maradjon, fia, Csanády István, a Péchytól hallottakat, úgy a mint tudá, papirosra tette s levélben atyjához Diószegre küldötte. Diószegen a levél, mint napi újság kézzől kézre járt, míg végre gr. Zichy kezei közé is eljutott; ki (a fenforgó erdélyi körülmények közt) eléggé fontosnak hívé azt lemásoltatni s Bécsbe küldeni.»

A kormány, Wesselényi ellen az erdélyi országgyűlés miatt boszus, kapva kapott az alkalmon, mely lehetségessé teszi a szintoly tevékeny, mint merész pártvezért elnémítani, s a cselekvés teréről leszorítani: nyomban vizsgálatot intézett

1835.

tehát ellene a szatmári beszéd miatt. Épen végét érte e vizsgálat, midőn Wesselényi a pozsonyi *salvus conductus* védelme alatt keresett menedéket. A vizsgálatból csak annyi tűnt ugyan ki, hogy a pártvezér, a jobbágyság örökváltságáról szólván, némi kemény szavakat mondott a kormány ellen, mely, az ilyféle reformokat is gátolva, könnyen odavihetné a dolgot, hogy «a kilencz milliónyi földnép a nemesség ellen fellázadjon. Akkor ugyan majd védelmébe fogadná a kormány a nemességet; de jaj akkor ennek, mert szabad emberekből szolgálkává alacsonyodnának.» Ennyi is elég volt azonban a királyi ügyigazgatónak, hogy arra *nota-pert* alapítson. A közkereset tehát nem sokára két részről is megindítottatott Wesselényi ellen: Magyarországon, e Szatmár megyei beszédből kikapott s lázításnak magyarázott szavak miatt, a szólásszabadság —; Erdélyben, a könyomdáért, a nyilvánosság körüli visszaélések vádczíme alatt. A magyar kir. tábla máj. 5-re idézte őt maga elébe; megidézttetett aztán M. Vásárhelyre is, az erdélyi kir. tábla által. A kormány oly szörnyű haragot árult el ellene, hogy elítéltetése szinte egyelőre is bizonyosnak tartatott; a per azonban hosszan folyt, s annak eredményére alább fogunk visszatérni.

I. Ferencz
halála.

Erdélyben az országgyűlés feloszlatása s az alkotmány felüggesztése, Magyarországon a jobbágyság örökváltságának, a földnép felszabadtításának meggátlása jelölik Ferencz király végső kormányidejét. Márczius elején, nem ugyan váratlan, de a kedélyeket nagy feszültségbe helyező hír terjedt szét az országban, hogy I. Ferencz császár s király, ki már hosszabb idő óta betegeskedék, e hónap második napján megszűnt élni.

Midőn ő negyvenhárom év előtt széles birodalma kormányát átvette, a francia forradalom lázas szabadságmámora lángba borította Európát, s élethalál harczot kezdett a legitim trónok s az ó-világ hűbéri eszméi s intézményei ellen. E harcz huszonöt évig folyt; számos trónokat felforgatott, s megváltoztatta Európa földabroszát. De nem kevesebb átalakulási idézett az elő a szellemi s erkölcsi világban: egészen meg-

változtatta a világnézetet, évezredes vélemények, elvek s intézmények helyébe újakat állított.

1835.

Ferencz e harczban eleitől fogva végiglen folyton részt vett; s viszontagságteljes életében nem egyszer érzé annak súlyát; trónja többször inog vala lábai alatt; s magából székvárosából is kétszer kénytelenített menekülni a győzedelmes ellenség elől.

E viszontagságok s veszélyek elhatározó befolyást gyakorlának az ő kedélyére s kormányának jellemére. Különben természeténél fogva is gyanakodó, kényuralomra hajló kedélye gyűlölettel kezd vala viseltetni azon eszmék s elvek, azon irány ellen, melyek oly szörnyű felforgatásoknak lettek szülő okai, oly iszonyú vérkeresztségen vezették át az európai emberiséget. A régihez való ragaszkodás, a hagyományos nézetek és intézmények fentartása, a tekintély ápolása s erősítése; ellenben pedig az újítás szellemének elfojtása, a szabadelvű új tanok, eszmék, institutiok üldözése s megrontása fő sajátsága, jellege lőn azóta szellemirányának.

Miként II. József még erőszakosan is törekedett újítani, felvilágosítani s átalakítani, hogy népeit boldogítsa: úgy Ferencz, daczára annak, hogy ifjusága néhány éveit József oldala mellett tölté, minden áron akart conserválni, a veszélyek, felforgatások forrásául tekintett felvilágosodásnak utját állni, hogy népeit belbékében, nyugalomban tartsa, ezt hívén a népboldogság egyedüli kútfejének.

Mig hadai künn, a forradalom hadai ellen táborozának, ő maga óvatosan megválasztott kormánysegédeivel, a titkos rendőrség, a szellemi mozgalom elfojtása s a vallásosság ápolása által ernyedetlenül küzdött a régi vélemények s világnézetek, a régi elvek és kegyelet fentartása mellett az új irány és szabadságigények ellen.

Hadai, a hozzá szövetkezett hatalmak által segítve, végre legyőzték a forradalom seregeit; a külbéke s avval együtt a hatalom legitim uralma helyreállítatott. De ő maga nem lőn képes gátot vetni az új szellemi iránynak, s megállítani to-

1835.

vább fejlődésében az erkölcsi világot. A csend, melyet a párisi békekötés s a bécsi congressus helyreállított, csak addig tartott, míg az új zsarnokság elleni küzdelemben megfáradt népek kissé megpihentek s új erőt gyűjtöttek: nem többé a végett, hogy ellenségek gyanánt rohanjanak egymásra, hanem hogy a túlterjesztett fejedelmi hatalomtól visszaköveteljék a szabadságot, a befolyást közügyeik intézésére, szóval, azon népjogokat, melyeket az el nem fojthatott új szellemi irány s felvilágosodás elidegeníthetlen természeti jogok gyanánt hirdetett.

Ferencz ezen új korszakban végiglen ellenségét látá a világbékének szintugy mint az államnak, melynek súlypontját ő a fejedelmi hatalom teljességében, a tekintély uralmában helyezé; végiglen nem szűnt meg tehát küzdeni az új irány ellen, bár azt mindinkább kisiklani érzé a korlátok közül, melyekbe azt szorítani törekedett. Ebben ő hű maradt magához véglegelhetéig.

E lélekirány lévén jellemsajátságainak alapvonása s forrása: abból eredtek legtöbb erőnei s hibái kormányéletében; ennek különböző méltánylata szerint hangzik felette az ítélet is oly különbözőleg az egymással szemben álló politikai felekezetek kebeléből.

Az új irány s alkotmányos szabadság barátai, — tekintve azt, hogy ő épen az általuk pártolt elveket üldözve, a titkos rendőrséget, a censurát, a szellemi mozgalom korlátozását s a felvilágosodás meggátlását használá az igazgatás fő eszközei gyanánt; habár nem vonják is kétségbe, hogy ezen eszközöket ő ama jellemsajátságánál fogva vette gyakorlatba, mely szerint szelíd kedélye a kegyetlen, erőszakos elnyomásnak általában nem barátja, inkább megelőzni, gátolni, mint sujtani kívánta azt, mi lélekirányával ellenkezett; mivel azonban e kormányeszközöknek szükségkép az lőn eredménye, hogy a természetszerű fejlődés, haladás megakasztatott, az anyagi jóllét, ipar, kereskedelem, és a szellemi s erkölcsi érdekek, a felvilágosodás, szabadság, pangásban maradtak —: egyá-

taljában nem hajlandók őt kedvezőleg megítélni: s ha az egyiptomi halottbirálat még divatban volna, nem fogták volna megszavazni a fényes eltakarítatást.

Ellenben azok, kiknek lelki iránya az övével rokon, kik az új eszmék ellenségei, a kiváltság s tekintély barátai, a conservatio felé hajólnak, mind abban, mit amazok kormányhibának, árnyak tekintenek, merő kormánybölcseiséget, erényt, atyai gondviselést látnak, magasztalnak.

Melyik félnek van igaza? Ez ismét alanyi vélemény dolga; s az ítélet a szerint hangzik, amint ki a pusztá külső rendben s nyugalomban, az államgépezet zajtalan forgásában a megszokott sima uton, a nép szerény, együgyű elégtétlenségében; vagy az erők kifejlésében, a magosabb szellemi műveltségben, az ipar s kereskedelem virágzatában, ha bár kissé zajos, de életvidor haladásban helyezi az állam főczélját.

Abban mind a két fél megegyez, hogy a kitartó szívósság s munkásság, az egyszerűség s némi népszerű kedélyesség, mely őt mindenkinek minden ügyeiben könnyen megközelíthetővé tette, s bizonyos neme az igazságszeretetnek, mely a nem politikai irányu egyes ügyekben, kivált a személyes kihallgatások alkalmával, sok bajt jóvá tett, mi a követett kormányrendszerből származott, — jelleme főbb sajátságaihoz tartoznak. Ezekhez sorozandó még az is, hogy bár nem volt is barátja a népszabadságnak, mindig a jó indulatu, mindenben csak a köz jólétet czélzó, gondviselésszerű országotya színében kívánt látszatni népei előtt, s oda törekedett, hogy kormánya, bár a szabad mozgást korlátozó önkényre hajlott, bizonyos patriarchális jellemben tűnjék elő. A nép szeretetének tanúságait annyira igénylő, hogy az némileg erkölcsi szükségei közé tartozott; maga is viszont mindenkép elhitetni ügyekezett, hogy népeit szereti. Ennek hírét kívánta ő még nevének emlékéhez is kapcsolni, midőn végrendeletében népeinek a maga szeretetét örökölte. És, kivált ama fesztelen, népies modor, melylyel a nép iránt leereszkedő lenni tudott, nem is maradt hatás nélkül: a nép, mely közt élt és számos

1835.

alkalommal megfordult, a bécsi nép, nagy ragaszkodással viseltetett iránta.

Magyarországban a nép, mely őt alig látta, személyes hatását nem tapasztalta, közönnnyel fogadá halálának hírét. Az utolsó események Erdélyben s a pozsonyi országgyűlésen, kivált az örökváltság s a jobbágyok személyes szabadsága kérdésében, nagyon megcsökkenték az 1825 óta növekedő népszerűségét. Utóda, Ferdinánd, már meglévén koronázva, a trónváltozás a közügyek menetében semmi változást sem idézett elő; az ország rendei megszakasztás nélkül folytatták törvényalkotó munkálkodásaikat, melyekbe azon remény, hogy azokat az atyjáénál nagyobb szabadelvűség hírében álló új uralkodó alatt több süker jutalmazandja, új lendületet, nagyobb élénkséget hozott. Kik azonban a mozgóerők játékába mélyebben betekintettek, a trónváltozástól nem vártak új fordulatot a kormánypolitikában; mert a személyzet, az uralkodón kívül, kit betegeskedése a belátás életől s az akarat erélyétől megfosztott, nem változott: Ferencz végakarata szerint, azontúl is a közügyek régi intézői, Lajos főherczeg és Metternich Kelemen herczeg, maradtak a birodalom kormányának élén.

Reviczky átlása Ferencz halála után.

De egyebek közt létezett egy férfit, ki nem vehette közönnösen a trónváltozást, kinek elég oka volt őszintén gyászolni az elhunyt fejedelmet: e férfit gróf Reviczky Ádám, a magyar udvari kancellár volt. Ő Ferencznek kegyencze, kivált 1826 óta számtalan kegyelmeit élvezte: alacsony, szegény sorsból általa magas hivatalokra, végre kancellári méltóságra s grófi rangra emeltetvén, sokféle ellentőrekvések daczára, nemcsak hivatalát, hanem befolyását is végiglen csorbíttatlanul megtartotta Ferencz kedélyére, ki neki, a pazar fényűzőnek, egyebek közt, még több ízben jelentékeny összegeket is adott hitelezőinek kielégítésére. Reviczkynek sok ellensége volt mind a magyar urak, mind a német kormányférfiak között. Ő, a szerencsefi, ki jól tudá, mennyire irigylük neki a kancellári főméltóságot, mely eddigelé mindig az ország leg-

előbbkelő családjai tagjainak szokott lenni osztályrésze; meny-nyire lenézik, gyalázzák, gúnyolják a magán társas körökben ezért a büszke magyar urak: rendszerint igen éreztette velök magas állása, nagy fontosságu hivatala és a fejedelemnél birt befolyása súlyát. Egyébiránt bár mi alacsony helyzetű honpolgár iránt is nyájas, fesztelen, udvarias, sőt kedélyes magyar szivességű: a mágnások iránt, ritka kivétellel, hideg, feszes, büszke, sőt nem ritkán lenéző magatartást tanúsíta. Befolyását a fejedelemnél néha még a nádornak is érezhetőleg érté- sére adta. És mig e miatt a magyar főnemesség, csaknem kivétel nélkül, gyűlölte őt: a fejedelmi kegyek miatt a német udvari párt sem fojthatá el iránta ellenszenvét. Reviczky e mellett egyébként is boszantá a német urakat. Benne sem a császár-király személyes hajlama, sem a szerencse rendkívüli kedvezései, sem a német udvar szelleme nem volt képes el-fojtani, vagy csak meg is gyöngíteni nemzetisége élénk ér- zetét. Ezt ő minden alkalommal, minden viszonyok közt nyíltan, mintegy homlokán kifejezve, tanúsítá. Büszke volt reá, hogy magyar; s hol nemzetének méltósága, becsülete s a monarchia államösszegében való súlya forog vala fenn: ott annak a német udvarban, a német fővárosban senki sem le- hetett volna valóbb, méltóságteljesebb képviselője, szilárdabb ügyvéde, mint ő vala. Hol ő, mint magyar kanczellár, meg- jelent, volt légyen az udvari, vagy bármi egyéb ünnepély, volt légyen társas kör: fellépése s magatartása mindig tisz- teletet parancsoló vala a nemzetiség iránt, melyet képviselt. Már e magaviselete is nagy mértékben felszította ellene a né- met udvari párt gyűlöletét, melyet ő sok alkalommal elho- mályosított felléptével. Még inkább gyűlöltetett pedig azon kivételes kegyelem miatt, melylyel őt a fejedelem elhalmozá, s azon befolyás miatt, melyet magának, Ferencz e személyes hajlamánál fogva, a kormányügyekben is kivívni tudott. Mert ha bár nem birt is a kabinetben túlsúlyt szerezni a magyar érdekeknek, mint azt sok magyar hazafi, az 1825-ki országgyű- lést követő években reményli vala: még is számtalanszor

1835.

egynémi előnyt vívott ki a magyar ügyeknek; egynémi csapást, egynémi hátrátételt hárított el azoktól. Sok volt már az is, hogy az 1811—1825 közti kényuralom után oly rendes mozgásba hozta az alkotmányos életműködést, oly reményteljesen megindította a nemzeti reform s átalakulás ügyét. Mennyi ok az irigyletre s gyűlöletre a német udvari párt részéről! Sokan még azt is leginkább neki tulajdonították, hogy, miként a német udvari párt egy része kívánta, Ferdinánd, az elsőszülött nem mellőztetett, s nem annak öcscse, Ferencz Károly, tüzetett ki koronaörökössé.

Elgondolhatni: mind ezen megalázott büszkeség, mind ezen megsértett önérdék és hiuság, mind ezen kijátszott vagy háttérbe szorított párttörekvés mily agyarkodással indította meg most hadjáratát az elhunyt fejedelemben egyetlen támaszától megfosztott, magára hagyott Reviczky ellen! Valóságos botrány volt, azokat kik pár nappal elébb nagy kitüntetésnek és szerencsének tartják vala, előszobáiban udvarolni, s lesni a pillanatot, melyben elejébe bocsáttatván, neki hízelegve tömjénezhetnek, most úton útfélen hallani, mint rágalmazták, gyalázzák őt, mint kürtölik maholnap bekövetkezendő bukását. A beállott körülmények közt egyedül a főherczeg nádor akarata is elég volt volna őt hivatalától elmozdítani. Tudta ezt mindenki, s várták is sokan, sőt nem is mulasztának el e célra hatni. Kitől azonban Reviczky legtöbbet tarthatott, a nádor, most ritka mérsékletet tanusíta irányában. Elmozdítását ő is kívánta ugyan személyes ellenszenvénél fogva; de önzetlenebb volt, mintsem hogy azt mindjárt fogamatba vésesse, meggondolván, hogy e nagy hatású hivatal körüli változás, kivált ha az új kanczellár a nemzet rokonszenvével nem találkozna, az országgyűlés folyamára is káros befolyással lehetne. Oda hatott tehát, hogy a diéta alatt e változásról szó se tétessék az udvarnál.

NEGYEDIK KÖNYV.

A kormány ellenhatása a szabadelvű nemzeti irány ellen
V. Ferdinánd első kormányéveiben.

ELSŐ FEJEZET.

Az 1832²/₆-ki országgyűlés második fele.

Az ország rendei, Ferencz haláláról hivatalosan értesülvén, hatvanöt tagból álló küldöttséget intéztek Bécsbe, megvinni az új uralkodónak a nemzet hódolatát. A fényes küldöttség fényesen fogadtatott az udvartól. A magyar kanczellária palotájában összegyűlvén, a helyben tanyázó magyar katonaság sorai közt udvari díszkocsikon haladt át Bécs utczáin a császári lakba, hol a lépcsőzeten a német gárda, az előtermekben a magyar királyi testőrség vala felállítva. Ferdinánd király, a feketén bevont trónon, gyász magyar öltözetben, fődetlen fővel s állva, jobb oldaláról a császári udvari főhivatalnokok —, balról a magyar udvari kanczellár, Reviczky gróf és a magyar testőrség kapitánya, Splényi báró, környezetében fogadta a küldöttséget. A küldöttség nevében Pyrker László, egri érsek, szónokolt, hosszú beszédben fejezvé ki a nemzet hódolatát és szerencsekívánatait az új fejedelemnek, s a reményeket, melyek uralkodásához kapcsolvák. A beszéd végével Ferdinánd a nemzet hódoló feliratát, mely neki a küldöttség által átnyújtatott, a kanczellárnak átadván, a trónba ülve, feltett kalpaggal olvasta el rövid köszönő válaszát. A küldöttség ezután néma bókok közt vonult vissza s Mária Augusztia királyné elébe járult, ki udvari hölgyeitől körülvéve, egy más teremben várakozék a hódolatra. Midőn az üdvezlő beszédre halk hangon, látszólagos elfogúltsággal mondott rövid latin

Hódolat az új uralkodónak.

1835.

válaszában egyebek közt említette, hogy az ő ereiben is a nagy Mária Terézia vére foly, a küldöttség hangos éljenkiáltásokkal távozott előle.

A tisztelgéseket fényes lakoma követte, melyen a birodalmi s házi főkanczellár, Metternich Kelemen herczeg viselte a király képét. Midőn a küldöttség a lakoma végével tőle búcsút vett, Metternich, válasza közben, a trónváltozás hírének az olasz udvarokhoz megvitelére követül kinevezett gróf Zichy Istvánhoz fordulván, ilyképen szóla: «Mondja meg a gróf az illető udvaroknak, melyekhez küldetve van, hogy a monarchia kormányrendszere szebb diadalt alig ült valaha, mint néhány nap óta e fővárosban. Egy, negyvenhárom évig uralkodott fejedelem elhal; az új fejedelem a trónt elfoglalja: és minden a régiben marad, minden csöndes és loyális, miként látja.»

Metternich állítása csak egyik részében volt való. Minden csöndes, minden a régi rendben maradt a trónváltozásnál; de ennek oka koránt sem a monarhia kormányrendszerének jóságában s közkedveltségében; hanem, e kormányrendszer daczára, a népek csaknem túlságos loyálisában vala kere sendő. E loyális annál inkább megérdemli az elismerést, minthogy a nemzetnek semmi kilátása sem volt arra, hogy Ferdinánd trónra léptével az alkotmányosság tekintetében élénkebb jogérzet, a nemzeti kifejlés, újjászületés ügye iránt nagyobb méltányosság, a népszabadság iránt több hajlam foglaljon helyet az ország kormányánál.

E reménytelenség épen onnan eredt, hogy az új uralkodó alatt semmi sem változott; a kormány rendszere, személyzete, politikája, minden a régi maradt. Ferdinánd a természetől oly szelíd, jó szívet nyert országyrészl, hogy általa alattvalóinak boldogítójává válhat vala. De, ezeknek bánatára, idegrendszerében egy makacs kórság, a nehéz nyavalya csirái rejlének, melyeket a korán anyavesztett gyermekben nevelőjének, Tige grófnak, egészen ferde, durva, sőt nem ritkán embertelen bánásmódja s a beteg organismus kellő ápolásának elhanyagolása hamar kifejlesztett. A férfiasság fejlődésének

időszakában egy pár év némi reménynyel kecsegtetett, hogy a fejlődő test legyőzi a nyavalyát. Szellemének emelkedéséről s önállóságáról, akaratának erélyéről, sőt szabadelvű irányáról, mely miatt egy ideig atyjával is némi meghasonlásban volt, mind több hír kezd vala szárnyalni az országban. «Én gróf Illésházyval tartok — írja 1826-ki ápril 3-kán Kazinczy Ferencznek gr. Desseffy József, — a ki még jobban tudja mint én, hogy a koronaörökös energicus ember lesz, és hogy több esze van mint hírlelik és a mint akarja magáról véleltetni. Kényes az ő helyzete és mindent megmagyaráz.» De a közvárákozás nem teljesedett egészen; az idegbaj, bár gyöngült, de végkép nem szűnt meg.

Ferdinánd ezen állapota miatt atyja, életének végső, gyakori s huzamos betegeskedéssel töltött szakában a maga testvéröcscsét, Lajos főherceget, helyezte a kabinet elére. A fejedelmi család megegyeztével, Ferencz halála után is e főherceg maradt az uralkodó képviselője a kormány ügyeiben; a birodalmi politikát pedig, mind a kül- mind a belügyekben, ezen túl is Metternich herceg, s az előbbinél még nagyobb hatalommal igazgatta. A királyné, Mária Augusztá, kinek vallásos kedélyét uralkodási vágy nem ösztönzé, elvonultságában semmi részt sem vett a politikában. Annál több befolyást törekedett magának szerezni Zsófia főhercegné, Ferencz Károly főhercegnek, a magtalan Ferdinánd legidősb öcscsének s koronaörökösnek élénk, uralkodni vágyó neje.

A kabinet politikai rendszere, a kormányzat elvei mindenben a régiek maradtak. Metternich a birodalom csöndét, a népek loyálisát Ferencz halálakor a kormányrendszer diadalának tartván, nem látott okot a husz év előtt önmaga által megállapított rendszer megváltoztatására. A következő események mindazáltal czáfolhatlanul tanúsítják, hogy ő e rendszer sajátos elveit, melyeket Ferencz 1825 óta önszántából némileg megszelídített, most az uralkodó akaratában semmi akadályt nem találván, nagyobb szigorral akará alkalmazni. Számítva a nemzet loyálisára, a világbéke e zavartalan álla-

A kormány-
politika.

1835.

potában, melyet az orleánsi dynastiának meggyökeresedése több nemzedékre látszék biztosítani, részint alattomos működés, részint szigorúbb rendszabályok életbeléptetése által, még egyszer megkísérteni szándékozott a fejledező nemzeti szellem mind szabadelvűebbé, a reformtörekvések mind radikálisabbá váló irányának elfojtását. Kétségtelen jelei mutatkoznak ennek már Ferencz végső életszakában is azon eljárásban, melyet a kormány az erdélyi diéta tekintetében, a magyar országgyűlésen pedig az ország fejlődésére oly szükséges, a monarchiai elvre nézve pedig oly ártatlan, sőt csak kedvezőleg hatható örökváltság s egyéb urbéri törvényjavaslatok tárgyában követett. E kísérletet Metternich, Ferencz halála után, mondhatni, mindenható miniszter, néhány évig szivós kitartással folytatá, míg végre a megszilárdult nemzeti közvélemény hatalma által kényszerítve, azt némileg módosítá s más irányu kísérletekkel cserélte fel.

Ki a kormánynak ezen kényuralmi visszahatásáról még az urbéri törvényjavaslat sorsa s az erdélyi rendkívüli kormány-szabályok után is kételkedett volna, eléggé meggyőződheték mindjárt Ferdinánd trónra lépte után ama czélzatból, mely a királyi cím körül nyilvánult s azon eseményekből, melyek a szólásszabadság tárgyában fejlettek ki.

A királyi cím
feletti viták.

A királynak april 19-kén előforduló születése napjára a rendek, szokás szerint, üdvözlő feliratot készítettek, melyben Ferdinánd e néven V-dik királynak címeztetett. Hogy e néven az országnak korábbi időkben már négy koronázott királya volt, minden iskolai kézi könyv tanítá, törvényeink tárháza pedig, a Corpus Juris, kérdés alá sem eshető szembetűnősséggel tanusítá. Hogy továbbá a magyar királyok cím és névsorában semmi változás nem történt akkor, midőn Ferencz 1804-ben az osztrák császári címet felvette, s azon-túl magát, bár e néven mint német birodalmi császár II-dik volt, I. Ferencznek nevezette, magából azon oklevélből is világosan kitűnik, melyet az említett évben, ausztriai császársága tárgyában kibocsátott. Miként annak helyén elmondot-

tuk, ezen okmányban Ferencz maga világosan kijelenti, hogy sem addigi viszonyait Magyarország iránt, melyek a *pragmatica sanctio* cím alatt ismert viszonylagos, és azért a nemzet megegyezte nélkül nem is módosítható szerződésen alapulnak, megváltoztatni, sem Magyarországot az ausztriai császárság tartományává tenni, s ekként önállóságában megcsorbitani egyáltalában nem szándékozik. Magyarországon Ferencz név alatt ő lévén az első király, azon címváltoztatás, mely szerint magát azután mint császár is I sőnek nevezte, a magyar királyi címmel nem jött összeütközésbe. Másként állott a dolog Ferdinándra nézve, kit, a mondottak szerint, bár mint osztrák császárt az I-ső, de mint magyar királyt az V-dik Ferdinánd cím illetett meg. Megváltoztatni e címet, és Ferdinándot, mint magyar királyt is, e néven I-sőnek címezni, annyi volt volna az ország részéről, mint elismerni, hogy az új osztrák császárságba Magyarország is beolvasztatott, annak tartományává lett, nemzeti függetlenségét s önállóságát elvesztette.

Mennél világosabban folyt az előzményekből ezen következtetés, és mennél kétségtelenebb volt a nemzeti függetlenség joga, s e tekintetben magának az osztrák császárságot megalapító okmánynak értelme: annál felőtlőbb volt, hogy a főrendek többsége az «V-dik Ferdinánd» címen mégis felakadt, s kétségkívül a Bécsből vett utasítás szerint, makacsul kívánja, hogy a királyt a rendek is egyszerűen «I. Ferdinándnak» címezzék. Alig is lehetne ezt megfejtetni, ha nem tudnók, hogy a főrendek, a demokratiától s a kiváltságaikat fenyegető reformoktól félvén, azok meggátlása végett szorosabban a kormányhoz szövetkeztek, készek azt mindenben pártolni, hogy viszont az aristokratiai kiváltságok megőrzésében s a reformok meggátlásában tőle nyerhessenek pártolást. Oly önző s elfogult vala még főnemességünk nagy része, hogy nem kételkedett még a nemzeti függetlenséget is áruba adni hűbéri jogainak s kiváltságainak megtartásáért s a demokrat irányu reform megghiusításáért. A rendek háza

1835.

jól tudván hogy, ha a király czímében az ország függetlenségi jogát ekként megcsorbíttatni engedi: a kormány, melynek különben is jogfoglalás, kényuralom a fő törekvése, nem késendik ezen, látszólag csekély, engedmény minden következő ményeit leszármaztatni a maga részére; s rövid idő múlva fennen hirdetendi, hogy a törvényhozás maga önként lemondott az ország függetlenségéről. A rendek házában e miatt nagy ingerültség támadt a főrendi tábla ellen, mely megátalkodottsággal ragaszkodva a bécsi kormánynak vele még csak magán úton közlött kívánatához, sok ideig vonakodék meg egyezni a király törvényes, sem történelmileg, sem diplomatikailag kétségbe nem vonható czímében. A két tábla közti vita több hónapig tartott; a főrendek tizenhétszer vetették vissza a rendeknek megczáfolhatlan érvekkel támogatott üzenetét; a kedélyek ingerültsége nőttön nőtt, mert az egyességnek minden reménye eltűnt.

A kormány végre meggyőződék, hogy a rendek engedni nem fognak, s az ország függetlenségét e mellékes kérdés leple alatt megingatni nem lehet: az ügyet tehát nem akarta tovább erőszakolni, s maga lépett fel a felek között, egyenesen a király által vágatván ketté a bonyolódott csomót. Ferdinánd egy leiratban kijelenté, hogy magát törvényes magyar királynak tartja, s egyenes öröködési joga ellen vétene, ha a királyságára vonatkozó bármely kérdésben kétségnek engedne helyt. Kijelenti tehát, hogy ő magát, mint magyar királyt, V-dik Ferdinándnak fogja nevezni s neveztetni. Ki volt légyen e királyi leirat fő eszközlője, nem tudjuk megmondani; annyi mindazáltal bizonyos, hogy a főrendek általa még gyűlöletebb világban tűntek fel a nemzet előtt, mint ha önszántukból engedtek volna a rendek táblájának. El lehetett azontúl rólok mondani, — mitől nem is kímélte meg őket a közönség, hogy magánál a királynál is királyiabbak, túlzó royalisták. A főrendi osztály e kérdés oly makacs vitatása által nagyon sokat veszített a közvéleményben: a közönség ellenkező túl-

ságba esvén, még hazafiságát, nemzeti érzetét is kétségbe kezdte vonni s bizodalját tőle egészen megvonta.

A kedvetlenség, ingerűtség, mely a kedélyekben ezen viták alatt fészkelte be magát, azontúl nem is oszlott szét az országgyűlés egész folyamában; mert mind újabb események merültek fel, mikből bőszes táplálatot nyert a köz elégtelenség. Mindjárt a királyi cím feletti viták kezdetében lón közhírré Wesselényinek a jobbagyok örökváltsága mellett a mult évben, Szatmár megye közgyűlésén, mondott beszéde miatti bepereltetése, s május 4-kére a kir. tábla elébe idéztetése. Az ünnepekt, népszerű férfiúnak két oldalról is célba vett zaklattatása annál mélyebb fájdalmat s aggodalmat gerjesztett a nemzet szabadelvű részében, minthogy benne nemcsak a reformügy, hanem a legfontosabb alkotmányos elv, a szolásszabadság támadtatott meg a kormány által. Majdnem minden megye önügyévé tette a sérelmes esetet s utasítást küldött követeknek: ügyekezzenek azt jó végre vezetni. A rendeknél ennek következtében a bihari követ, Beöthy Ödön, első emelt panaszt a kormány eljárása ellen. Hatályos beszédében megmutatta, hogy közgyűlésen mondott beszédet, melynek, mellesleg említve, vád alá fogott némely kifejezései nem is a király, hanem a kormány ellen valának intézve, későbbi vizsgálatnak s keresetnek tárgyává sem lehet tenni. Ha a szóló törvényt sért, azt rögtön, a gyűlés folyama alatt, mint széksértést kell bűnheszteni. Innen eredt ama törvényes szokás is, hogy hasonló esetekben az ajtók azonnal bezáratnak s a kereset nyomban megindítatik; mert ha a sértést elkövetett egyén a teremből eltávozott, a keresetnek utólagosan nincsen többé helye. Miután ezt Szatmár megye rendei, bár köztök a főispán, mint a kormány képviselője is jelen volt, nem tették: következtetni kell, hogy Wesselényi még csak széksértést sem követett el, s annál kevesbbé olyast, mi nota-pernek tárgyául szolgálhatna. Megmutatta, hogy törvényeink szerint felségsértési s hűtlenségi bünt pusztá szóval elkövetni egyáltalában nem is lehet; hogy, továbbá a szolásszabadság

1835.

Wesselényi
bepereltetésé-
nek kérdése.

1835.

egyik fő sarkköve az alkotmánynak. Hivatkozott magára a főherczeg nádorra, ki egy főrendi ülésben nem rég maga is akként nyilatkozott, hogy «a szólásszabadság a constitutio palladiuma.» Ezen s több hasonló okoknál fogva erélyes felíratot indítványozott, melyben ő felsége megkérendő volna, hogy a szólásszabadságon ejtett sérelmet rögtön orvosolja; a Wesselényi Miklós ellen indított pert pedig semmisítse meg.

Az indítványt a rendek nagy többsége végzéssé emelte; a felírat mindazáltal e tárgyban is megakadt a felső táblán, mely, mióta a szabadelvű reformok meggátlása végett egészen a kormányhoz csatlakozott, mindenben, mi ennek tetszésével nem találkozék, egy makacs vetőt kezd vala gyakorolni. A két tábla e miatt az országgyűlés végeiglen váltogatá egymással üzeneteit, de minden süker nélkül. A főrendek, bár szinte elborítottak a szólásszabadság mellett harczoló megczáfolhatlan érvek által, megátalkodottan ellenzék a felíratot átbocsátani. A rendek hamar meggyőződtek ugyan, hogy hasztalan küzdenek, mert a kormány többfélekép elárulá, hogy Wesselényit minden áron elítélni s elmozdítani akarja a harczterrről; a szólásszabadság oly igen fontos kérdését mindazáltal, melynek kedvező eldöntésétől függ vala nagy részben a nemzeti átalakulás ügye, annál kevesbbé hajlának letenni, mivel a szólásszabadság sérelmei egyebekben is szaporodtak. Az örökváltság kérdésében, midőn azt a kormány, a mult év végén, a követi utasítások megváltoztatása által törekedék megbuktatni, Zemplén és Békés megyékben is hasonló szabadelvű nyilatkozatok tétettek, minő volt Wesselényié Szatmárban. A kormány azok megtorlása végett mind a két megyébe kir. biztost küldött: Békésbe Szirmayt, Zemplénbe Tajnayt. A háborgatott megyék, követeik által az országgyűlés elébe vitték sérelmököt; minek következtében a szólásszabadság kérdése többféle alakban minduntalan szőnyegre került. A rendek tehát e fontos ügyben ernyedetlenül küzdének mind a gyűlés bezáráig; sőt, mint látandjuk, a következő 1839-ki országgyűlésen is azonnal s kétszeres erély-

lyel fogták fel az időközben is többször megsértett jog mellett a most eredmény nélkül maradt vitatkozás megszakasztott fonalát.

1835.

De bár elvileg még nem sikerült is e gyűlésen kivívni a gondolat és szólás szabadságát; egy külön esetben mindazáltal már is diadalt ült az ellenzék. Egy ízben, midőn a Wesselényi ügyében a királyhoz intézendő felirat forog vala szőnyegen a rendek országos ülésében, a barsi követ, Balogh János, Wesselényi mellett nagy hévvel szónokolván, annak a szatmári gyűlésen mondott ama szavait, melyek miatt bepereltetett, szóról szóra ismételve, sajátjaivá tette. A kormány következetes akarván maradni, Baloghot is azonnal vád alá fogatta; megyéjére pedig ráparancsolt, hogy miután székét a követ, hűtlenségi bűne miatt, az országgyűlésen meg nem tarthatja, helyébe más követet válasszon.

Bars megye már 1822 óta egyike lévén azon megyéknek, melyek az ellenzék zászlaját legelől s legerélyesebben lobogtatták: a kormány eleve is tudta, hogy nem leend könnyű dolog megbuktatnia a népszerűsége tetőpontján álló követet. Minden követ megmozdíta tehát, hogy Balogh visszahívását keresztülvigye. A főispán, gróf Keglevich János, maga is a legkonokabb conservatívek egyike, megyéjében a fondorlat s vesztegetés semmi nemét nem hagyá kísértetlenül, hogy célját érje. Az új követ megválasztása július 25-kére volt kitűzve. A kamarai tisztek s más kormányhivatalnokok s ügynökök, mindjárt a közgyűlés kihirdetése után, községről községre járták be a köznemességet, jelentékeny összegeket osztván ki annak tagjai közt, hogy szavazatukat a kormánypárt részére biztosítsák. A köznemesség, az ugynevezett kortesvezérektől intést vévén, nem is vonakodék elfogadni a kiosztott pénzt; mi a kormánypártiakat a győzelem biztos reményébe ringatá. A gyűlés napja felvirradt; a nemesség nagy számmal jelent meg. Felolvastatván a királyi leirat, mely új követválasztást rendelt, a főispán megtette a kijelölést, s a szavazás megkezdésére szólítá a nemességet. Most azonban Dombi

A Balogh János ellen indított bűnvád.

1834.

Márton, közbirtokos s királyi táblai ügyvéd szót emel. «Országgyűlési követünk, Balogh János, — ugymond — felségsértési bűnről vádoltatik. Az 1723-ki törvénykönyv 9-dik czikke a felségsértési s hűtlenségi bűnt részletesen osztályozza: lássuk tehát e bűnök melyik osztálya alkalmazható követünkre.» Ezután pontonként elősorolván az eseteket, melyekről a törvény szól: a megyei rendeket minden pontnál felszólítá, nyilatkoznának: bűnösnek tartják-e abban Baloghot? A választó nemesség minden pontra hangos nemmel válaszolt. «No de hátra van még egy pont, — így folytatá beszédét Dombi —: lássuk, tán ez ellen vétett?» E pont, melyet a szónok szándékosan hagyott utóljára, a hamis arany- s ezüst-pénzverőkről szóla. A közönség, mely jól tudá, hogy épen Balogh volt egyike azoknak, kik 1823-ban, a kormány finánczmunkálatai következtében becsvesztett s leszállított papírpénzről önkényesen ezüstre emelt adót legerélyesebben ellenzették, hangos kacagással szakasztá félbe a szónok beszédét; mi közben aztán mindenfelől «éljen Balogh János!» kiáltások hangzának fel a teremben. Ennek csilapultáival aztán Dombi ekként végzé beszédét: «Miután a megye rendei Balogh Jánost felségsértőnek vagy hűtlennek el nem ismerhetik, indítványozom: menjen tüstént vissza Pozsonyba és foglalja el követi székét. A megyei ügyvéd pedig küldessék ki, jelenjen meg az idézetre s védje követünket.» Az indítvány nagy tetszéssel fogadtatván, a többség Baloghot követi állásában megerősítette. Az igen gyöngye kormánypárt szót sem mert emelni a hasonlíthatlanul nagy többség ellenében: Balogh tehát visszatért Pozsonyba, folytatandó törvényhozói működését. A megye eljárása mind Pozsonyban, mind egyébütt is az országban nagy magasztalással helyeseltetett; s a kormány, a közvélemény hatalmától végre is kényszerítve érzé magát, a keresetet Balogh ellen megszüntetni. Előzménye volt ez ama teljes diadalnak, melyet az 1839-ki országgyűlés rendei a szólásszabadság ügyében végre kiküzdendők valának.

A jobbágyok örökváltságát és személyszabadságát illető tör-

vénnyjavaslat sorsából meggyőződtek az ellenzéki rendek, hogy a körülmények ezen országgyűlésen nem olyanok, melyek közt a többi rendszeres reformmunkálatokat a magok értelme szerint keresztülvinni remélhetnék: tanácsosabbnak vélék tehát, azokat kedvezőbb időre halasztani, mintsem az alkotmányos elveknek s a kor igényeinek meg nem felelő törvényeket alkotni. Így lőn, hogy a polgári magánjog törvénykönyvét, mely az urbér után munkába vétetett, miután belőle kerületi üléseiken harminczhét törvényjavaslatot elkészítettek, befejezetlenül letették. E lépésre nemcsak azon indok vezette a szabadelvű pártot, hogy a kormány hangulatának mostani áramlatában lehetetlenné vált a szabadelvű törvények megalkotása; hanem boszusággal vegyes fájdalommal tapasztalák azt is hogy, miként mindjárt elmondandók leszünk, a kormánypárt fondorlatai következtében, saját soraik is menten ritkulnak. Egyébiránt meggyőződtek már arról is, hogy körülményeink közt a rendszeres codificatio nem mindig a legjobb s legkönnyebb ut keresztülvinni a reformokat. Most tehát inkább az események folyamában felmerült oly egyes fontosabb kérdések eldöntését, elvek tisztázását s megalapítását tették feladatukká, melyek a jövő országgyűlések reformtörekvéseit előkészítsék. Ezen nézet vezérlé őket a szólásszabadság mellett folytatott vitákban; ez által indítottak Széchenyi István egy tervének pártolására s a sérelmek tárgyalására is.

Mi Széchenyi tervét illeti: fentebb mondók, miképen ő mindenek előtt az ország anyagi érdekeit javasla, s a mennyire egyes hazafi ereje engedi, törekvék is kifejteni, hogy aztán ezek segélyével s ezek erkölcsi hatása alatt czélszerűbben s könnyebben lehessen létesíteni a nemzet egyetemes újjászületését. E célra irányzának azon reformjavaslatai is, melyeket legújabb munkájában, napvilágot a censura által elejébe vetett akadályok miatt csak az országgyűlés folyama alatt láthatott Stádiumban, tőn indítványba. Ő a maga «egymásutánjában» a kiállító erők előteremtését helyezé a teendők

A budapesti
lánczhid.

1835.

élére. A szabad föld és hitel megalapítása mellett pedig e czélra legszükségesebbnek hirdeté Budapestnek az ország anyagi középpontjává, széppé, kényelmessé, gazdaggá varázsolását, és a kiváltságos nemességnek közczélokra való adózását. Már fentebb említők, hogy ő reformterveinek e két fő részletét, az e körben teendők kezdetéül, egy Budapest közt részvények útján építendő állandó híd eszméjében egyesítette: a híd által közvetlenül Pest anyagi emelkedését s középponttá válását czélzá ugyan; de közvetve nem csekélyebb eredményt várt abból, ha a híd részvényes társaság által építtetik, s ennél fogva az átkelőktől fizetendő vám a nemesség nem-adózási kiváltságának varázsát megtöri, a nemességet közhasznú czélokra adózni szoktatja. Az eszme valószínűsítését, melynek érdekében már az országgyűlés előtt Angolhonba utazott s egy külön röpiratot bocsáta ki, csak a törvényhozás tehette lehetővé; mert mielőtt a részvényes társaság megalakulna, törvénynek kelle alkottatni, mely a vámfizetésnek mindenkit, tehát a kiváltságos nemest is alája vesse. Az országgyűlés megnyíltaival tehát eljött az alkalom, a termékeny eszmét foganosítani.

Valamely eszmét agitatio által megkedveltetni s népszerűvé tenni, annak részére a befolyásosabb egyéniségeket megnyerni, senki sem birt annyi ügyességgel s kitartással, mint Széchenyi. Nem restellett ő bár kinél is, ha a tervezett ügyre befolyását hasznosnak tartá, ismét és ismét bekopogtatni, ha kelle, órákig lesni az előszobákban a legalkalmasb időt; és ha aztán emberéhez jutott, minden sajátságait s hajlamait kizsákmányolni; okokkal s élczekkel, gúnynyal s hízélgéssel hatni reá, hogy őt tervének gyámolítására megnyerje. Így tett ő a budapesti állandó híd tárgyában is. A reformpártiaknál, kik az ő eszméit különben is kivétel nélkül elfogadták, s őt magát, bár tulajdonkép a pártokon kívül állott s tusáikban ritkán vett részt, vezérököül tisztelik vala, sok szót vesztegetnie nem volt szükség. Annál súlyosabb volt feladata az ó-rendszer embereinél, kik a nemes megvámoltatását nemcsak a kivált-

ságok, hanem sokan maga az alkotmány megcsorbitásának nézik vala. A főrendűek közt számos nagy befolyású tagok, például maga az országbíró, gróf Cziráky Antal is, makacsan ellene szegültek a tervnek, melyet nem ok nélkül első lépésnek tekintettek az összes nemesi kiváltságok eltörlésére, az egyenlőség megalapítására. De a fáradhatlan Széchenyi nem tágitott, míg a diadal iránt biztos remény nem kecsegtethető. Ennyire jutván, hozzáfogott a részvényes társaság megalkotásának tervéhez; és miután annak létesítésére Szina bankárt megnyernie sikerült, Clark nagy hírű angol vízmérnököt a hídterv megkészítésére Londonból Pestre hozatta. Az indítványt a vámfizetési törvény megalkotására a rendek házában már 1833 nyarán megtéteté; melynek következtében a július 28-kai országos ülés bizottmányt nevezett ki a hídügygyel kapcsolatban lévő kérdések kidolgozására.

A közvélemény jelenleg igen kedvező volt Széchenyi tervére nézve. Nem rég jelent meg Dunánkon az első gőzhajó; s a közönség azt csodálattal s lelkesedéssel üdvözlé, mintegy biztos előhírnökét anyagi haladásunknak. A gőzhajózási vállalat eszméje s megindítása nem Széchenyi műve volt ugyan; de ahhoz ő mindjárt kezdetben hozzácsatlakozott, s azóta annyit s oly ernyedetlenül munkálkodék annak megszilárdításában, terjesztésében s gyorsan gyarapodó sikerében, hogy őt méltán második megalapítójának tekinthetni. Így tartá ezt legalább a nagy közönség, mely a vállalat fényes sikerét egészen neki tulajdonítá, s minden hasznót, mi abból anyagi érdekeink, a közlekedés, kereskedelem élénkülése tekintetében eredt, az ő nevéhez kapcsolt. Mihelyt ő az állandó híd eszméjét az országgyűlés tagjai közt annyira népszerűvé tette, hogy a valósíthatására szükséges törvénynek megalkotását bizton remélheté, azontúl a gőzhajózás érdekeinek áldozta idejét s munkásságát. Odahagyván az országgyűlést, hol a Wesselényi által vezérlett ellenzék modorát nem helyeselhette, de szakadást a pártban, melynek elveit a magáéinak vallá,

1835.

támasztani nem akart: mint kormánybiztos az Aldunához sietett, hogy a vaskapui munkálatokat, melyeknek célja volt a Duna medrét a szikláktól megtisztítani s hajózhatóvá tenni, a folyam partján pedig a meredek, sziklás hegyoldalban utat nyitni, személyesen vezethesse. Az elemeken nyert ezen diadalai is úgy tűntették fel őt a közönség előtt, mint a siker emberét, ki, bár mire fordítja is munkásságát, a czélzott eredményt mindig és mindenben elő tudja teremteni. Az ő befolyása birta aztán 1835 elején a törvényhozást arra is, hogy a Duna szabályozása iránt feliratot intézzzen a kormányhoz. A nádor s az országbiró ez alkalommal szerencsekiválatok közt nyilváníták teljes elismerésöket érdemei iránt.

Nem kételkedett ezek után senki, hogy a roppant nagyságu lánczíd, — mert ilyennek felállítását látá Clark építész legczélszerűbbnek, melyet Széchenyi oly buzgalommal ajánl, teljesen sikerülend, mihelyt a szükséges intézkedések a törvényhozás részéről megtörténnek. Széchenyi b. Szina bankárral, ki a vállalat finanziaális oldalának élére állott, oly módon egyezett meg, hogy a részvényes társaság a hidat 90 évi használat után a nemzetnek, egy tartalék-tőkével együtt ingyen átengedendi. A feltételek közt oly pont is fordulván elő, hogy a két város közti közlekedésnek minden más eszközei is a társaság kizárólagos birtokában legyenek: Budapesttel is egyezkedni kellett az eddig közösen birt hajóhíd vámjogának megváltása végett.

Mind ezen előmunkálatok bevégeztetvén, a törvényjavaslat az avval megbizott országos választmány által megtétetett. A rendek táblájánál harminczöt megye pártolá a vámfizetés eszméjét; minél fogva a törvényjavaslat a többség által megszavaztatott. A főrendek közt még most sem hiányzának ugyan, kik azt a kiváltságok sérelme miatt ellenzék; a fáradhatlan Széchenyi mindazáltal a többséget terve pártolására ott is előteremtette. A törvény, mely aztán királyi szentesítést is nyert, egyéb intézkedéseken kívül megrendelte, hogy a hidon minden átkelő, személy-, rang- és osztály-különbség

nélkül köteles vámot fizetni. E vámilletmény megállapítása s a szerződésnek a részvényes társasággal megkötése végett, a nádor elnöklete alatt, egy állandó országos bizottmány nevezetett, mely eljárásáról a jövő országgyűlésnek számolni köteles. E bizottmány a szerződési éveket, melyeknek eltelte után a hídvám egészen megszűnik s a híd nemzeti tulajdonná váland, 87-re határozta. — A nemesség Achilles-sarka tehát, eképen lefegyvereztetett; a százados kiváltságok oklevele egy ponton átlukasztatott: az új lánczhidon minden nemes a nem-nemessel egyaránt köteles lőn vámot fizetni. Nem lehetett többé kételkedni, hogy a közterhek közös viselésének elve a közel jövőben a nemességre is ki fog terjesztetni: a hídvám törvénye annak csalhatatlan előpostája volt.

Meg lévén egyszer törve a nemesi kiváltság varázsa, a reformpárt sietett azt az anyagi érdekek, kivált a közlekedés előmozdítására vonatkozó más magán vállalatokra nézve is megszorítani. Megalkottatott egy más törvény is, méltó társa az állandó hidat illetőnek, mely szerint «a legközelebbi országgyűlésig is, melyen a haza közjavát előmozdító magános vállalatok iránt a törvényhozás kimerítőleg fog intézkedni, ideiglenesen rendeltetett, hogy minden oly magános személyek, vagy társasági egyesületek, melyek Pestről Bécs felé, vagy a magyar tengerpartokig, vagy Zimonyig, vagy Morva, Slézia s Galiczia határszéléig, vagy Kolosvár s Nagy-Szeben felé Erdélyig —, továbbá a melyek Bécsből a magyar földön keresztül Törökországig vagy Krakóig —, Nagy-Szombattól Kassáig, Miskolcztól Galiczia felé s végre Sziszekről a magyar tengeri kikötőig vasutat vagy csatornát építeni vállalkoznak, a törvény kizárólagos ótalma alá vétetnek s többféle kedvezményekben részesíttetnek».

A magán vállalatokról alkotott törvény.

A sérelmi politikának, mely régebben csaknem egyedüli iránytűje volt országgyűléseink működéseinek, elvileg már nem nagy barátja volt ugyan a reformpárt; mert meg vala győződve, hogy miként az eddigelő célra nem vezetett: úgy a jövőben magoktól is gyérülni fognak a multkoriakhoz ha-

A sérelmek és kívánatok tárgyalása.

1835.

sonló törvény- s alkotmánysérelmek, mihelyt az átalakulás ki lesz víva. De most, midőn tapasztalák, hogy a jelen mostoha körülmények közt e tekintetben oly keveset tehetnek, a kedvezőbb viszonyok beálltaig annál inkább helyén láták a sérelmekkel is foglalkodni, mert a kormány, a haladás helyett ismét jogfogalásokra törekszik; s mert a megyei rendek, küldőik nagy része, még mindig sokat tart arra, hogy a régi sérelmek közül egynémit minden törvényhozás orvosoljon. Bár a kormány s a főrendi tábla mostani hangulata nem nagy reménynyel kecsegtetett is az iránt, hogy eljárásukat süker jutalmazza; de nehogy otthon azon szemrehányással találkozzanak, hogy e hosszú országgyűlés e tekintetben is meddő maradt: mindjárt az urbéri szabályozat bevégezése után beléfogtak tehát a nagy munkába, s azok tárgyalása végett külön esti gyűléseket tartának, melyek aztán az év nagyobb részén athuzódtak. Súlyt azonban a régi sérelmek s kívánatok nagy tömegéből leginkább azokra fektettek, melyek már magokban is némi reformot foglalnak s a haladásra kiindulási pontokul szolgálhatnak. Ezek közül különösen három tárgy: a Ludovicæum hadi akadémia, a nemzeti nyelv divata s a köznevelés ügye, vonja magára figyelmünket.

A
Ludovicæum.

A század első tizedében, midőn a folytonos háború országgyűléseink tanácskozásait minduntalan hadi tárgyakra fordítá, az ország rendei nem szüntek vala meg sürgetni, hogy a magyar ezredekben kizárólag honfiak alkalmaztassanak tisztül; s nehogy a kormány e jogos kívánatot kiképzett magyar ifjak hiánya miatt mellőzze: 1808-ban magán ajánlatok útján egy millió forintnál többet gyűjtének össze egy magyar hadi akadémia felállítására. A kormány akkoron, a rendek hadi segélyével teljesen meg lévén elégedve, pártolni látszék az ügyet s Váczon egy épületet mutatott ki az intézet számára, mely Mária Terézia által nemes ifjak növeldejeül emeltetett; mióta azonban e célra a bécsi Theresianum lőn megalapítva, üresen, roskadozó félben áll vala. Az említett év óta számos újabb ajánlatok járulának az alapítványhoz. Nemcsak az első

alapítók kiegészítették ama veszteségeket, melyeket a pénzalap a papírpénz kétszeri értékleszállítása következtében szenvedett; hanem, miként fentebb említők, 1830-ban a megyék és városok is tetemes összegekkel, azóta pedig számos egyesek újabban is mintegy 300 ezer forinttal, — különösen gr. Buttler János, 20 ifju nevelésére, egymaga 126 ezer forinttal — járulának a pénzalap szaporításához. A főherczeg nádor, kire az ügy bízva volt, az újabb kori országgyűlések által szorgalmaztatván, végre hozzáfogott a nemzeti kívánság létesítéséhez; s a célra nem alkalmas váci épület helyett, Pest egyik külvárosában építtetett egy nagyszerű palotát, mely mintegy kétszáz ifjut fogadhat kebelébe.

A ház elkészült, de annak megnépesítésére még mindig nem tétettek készületek. A rendek, midőn e miatt felszólaltak, azon rövid választ vették, hogy a pénzalap elégtelen. Ők tehát kijelenték, hogy készek országul megalapítani az intézetet; követelték mindazáltal, hogy az ajánlatokból gyűlt tőke eddigi kezeléséről számadás terjesztessék elejökbe. A kormány hosszú vonakodás után végre engedett. Álmélkodva látákeszámadásból egyebek közt a rendek, hogy bár az intézet felállítva még nem létezik: a főigazgató, Petrics altábornagy, az aligazgató, vívó és tánczmesterek s több házi cseléd mégis már 1808 óta kinevezve, folyton huzzák oly jelentékeny díjaikat, hogy egyedül a főigazgató díjazása fejében 162 ezer ft. áll a számlában. Ezen eljárás kétségtelemné tette, hogy a kormány ilyféle intézetet a nemzet által felállíttatni egyáltalában nem akar, s készebb elpazarolni a pénzalapot, mintsem azt céljára jutni engedje. Ennek oka részint azon bizalmatlanságban rejlett, melynél fogva nem szívesen látta volna, hogy számosabb magyar ifju képeztessek ki a hadi pályára; részint abban keresendő, hogy a kormány, eleve is tudván, miképen a nemzet ezen intézetet minden tekintetben nemzeties irányban kívánja megindítani, mit maga ellenze, más ürügy alatt szándékozott meggátolni annak felállítását. Hogy a kormány valóban oda czélozott, megmutatta a következmény. Midőn

1835.

ugyanis az ország rendei kijelentették, hogy készek az intézetet országul megalapítani, természetesen azon feltétel alatt, hogy annak alapszabályait a törvényhozás készítse el, vagy legalább a nemzetiség igényei szerint módosíthassa: a kormány aképen válaszolt, hogy az ajánlatot ily feltétel alatt nem fogadja el, s majdan a maga eszközeivel állítandja fel az intézetet. A kormány e válasza után mindenki meggyőződhetett, hogy a nemzet ismét hasztalan tette áldozatát, s az intézet soha sem, vagy legalább nem a nemzet kívánatai szerint, fog létesíttetni. És valóban a nagyszerű palota, mely majdnem másfél millió pfiba került, még 1848-ban is üresen állt, tanubizonyságul, mennyi akadályokkal kellett a nemzetnek küzdenie a haladás bár mely kérdésében.

A nemzeti
nyelv hivata-
los divata.

A kormány ezen intézet körüli eljárásának egyik fő oka a nemzeti nyelvben feküdt, melyet a rendek a nevelés, tanítás közlönyéül kívántak tenni. És itt, ezen intézetre nézve, még csak hozhatott fel a maga szempontjából némi súlylyal bíró érveket a magyar nyelv használata ellen, állítván egyebek közt, hogy az a hadsereg egységének felbomlására nyitna utat. Szükségtelen mondani, hogy ezen érv az önálló nemzet képviselői előtt semmi fontosságot sem nyerhetett. De még csak ennyit nyomó érveket sem vethetett a kormány a nemzet azon régi, 1790 óta több ízben szőnyegre hozott óhajlásának ellenébe, hogy a nemzeti nyelv valahára már az egész közigazgatásban behelyeztessék a maga természetes jogaiba. Mind e mellett most is csak igen szűk mértékben egyezett meg e nyelv hivatalos divatának terjesztésében. Az új nyerevények e tekintetben összesen csak a következőkből álltak:

1. A törvény ezután a latin szöveg mellett magyarul is szerkesztetik; kétséges értelmény esetében a magyar szöveg tekintendő eredetinek s elhatározónak.
2. A pereket a királyi tábla előtt magyar nyelven lehet folytatni; s ezekben az ítélet is ugyanazon nyelven hozassék.
3. Minden hiteles kiadásokat magyarul lehet szerkeszteni.
4. Hol a gyülekezethez magyar egyházi beszédek tartatnak, ott az anyakönyvek is magyarul

irassanak. 5. Az ó-aradi oláh tanító- s papképző intézetben a magyar nyelv is tantárggyá tétessék. — Valóban nem lehet vádolni a törvényhozást, hogy az országban lakó más nyelvű népekre ráerőszakolta a magyar nemzeti nyelvet; már fél százada telt pedig, mióta a nemzet a maga élő s az utolsó évtizedekben a képzettség magas fokára emelt nyelvét óhajtá a közigazgatás és nevelés organumául látni a holt latin helyett.

A túlbuzgalom helyett inkább némi léhaságot kell a nemzeti nyelv tekintetében szemére vetni a rendeknek; mit azonban eléggé megfejt az, hogy pénzkérdés vegyült a dologba. Egy magán társaság, az országgyűlés folytában, Pesten egy magyar színházat kezdett építtetni. A törvényhozás elismerte ugyan, hogy egy jól rendezett játékszínnek «a nemzeti kifejlődésre, a nyelv pallérozásának előmozdítására és az erkölcsi-ség e módon is bővebb kimívelésére jótékony hatása van; » de a helyett, hogy arra mindjárt költséget is szavazott volna, csak azt határozta: hogy a budapesti híd tárgyában kiküldött országos bizottmány egyszersmind egy diszes nemzeti színház tervét is dolgozza ki, s azt, ha reá a törvényhatóságok útján egyesek adakozásaiból elégséges pénzt szerezhet, a főherczeg nádor által kijelölt pesti telken, hozza is létre; ha pedig sütkert nem érhetne, ezen nemzeti óhajtásnak mi módon lehető eszközlését illetőleg a jövő országgyűlésre javaslatot nyújtson be.

E tárgyalások folytában az év vége felé leirat érkezett az ország rendeihez, mely az országgyűlést berekesztetni rendelte. Számos munkálatok s törvényjavaslatok léteztek még a rendek kezei közt, a felső tábla gáncsoskodásai, vagy a kormány ellenzése miatt befejezetlenek. Egynémelyeket, minő volt például a magánjog törvénykönyve, mint mondók, magok a rendek tettek el kedvezőbb időkre. Voltak azonban némely tárgyak, melyeket nem lehetett halasztani szembetűnő kár nélkül, vagy melyekben nagyobb akadályok nélkül is megalkothatni remélék a közjólét gyarapodására válandó

1836.

törvényt. Ezeknek befejezése s felterjeszthetése végett tehát még egy időre meghosszabbíttatni kívánták az országgyűlést. Az adó, szerencsére, még eddig nem tárgyalatott; a kormány tehát megegyezett a gyűlésnek a jövő májusig kinyújtásában.

Az anyagi ér-
dekekre vonat-
kozó tárgya-
lások.

A tárgyak közül, mik ezentúl szőnyegre hozattak, leginkább azok érdemlik meg figyelmünket, melyek az anyagi érdekek emelésére czélznak. Az ipar s kereskedelem élénkebb lendülete, az égető szükségek közé tartozott. Ez volt oka, hogy a rendek nagy része, miként fentebb láttuk, az országgyűlés kezdetén, a nemzetgazdasági munkálat tárgyalását kívánta elsővé tenni a sorozatban; s csak a még sürgetőbb szükségnek engedve, fogta fel előbb, a kormány akarata szerint is, az urbéri munkálatot. Most azonban, kivált ama tapasztalat után, hogy mily nehéz valamely engedményt kiküzdeni a kormánytól, s annak előrelátásában, mily hosszan kell majd harcolniok egy méltányosabb, az ország érdekeivel egyezőbb vámszabályzatért: addig is legalább egynémiben óhajtának megfelelni az anyagi érdekekre vonatkozó közvárákozásnak. E tekintetben kivált a közhitel megszilárdítása s az iparos osztály szaknevelése tapasztaltaték a legkiáltóbb szükségnek.

Hitel-
törvények.

A hitel hiánya leginkább magánjogi és igazságszolgáltatási viszonyainkból származott. Már Széchenyi irataiból is mindenki meggyőződheték, hogy míg birtokjogi törvényeinkben gyökeres reform nem intéztetik, az ősiség, fiskalitás, hitbizományok el nem töröltetnek, s míg az adósnak fizetési hanyagságát, könnyelműségét, lelkiösmeretlenségét legyező régi törvényeink nem reformáltatnak, egy szintoly szigorú mint óvatos váltótörvény létre nem hozatik: szilárdabb hitelre, s következőleg beruházmányi tőkékre, élénkebb forgalomra, virágzóbb iparra s kereskedelemre mind addig nem tehetünk szert. De ezekre most, miután a mostoha körülmények miatt a magánjog törvénykönyvét letenni kénytelenítették, s az idő rövidsége egy váltótörvényi codex megalkotását nem engedte, a

legvérmesebb mérsékletűek sem gondolhattak többé. Csak némi póttörvényekről lehetett tehát szó. S ilyenek voltak a Fiume törvényszékeiről, a vásári, s a kisebb érdekű világos keresetekben élő szóval, gyorsan eljáró bíróságokról alkotott s királyi megerősítést is nyert törvények.

Hasonlíthatatlanul nagyobb előmenetelére szolgálhatott volna ennél anyagi érdekeinknek az, mit a rendek az iparos osztály szakneveltetése tekintetében czélzának. Már többször említők köznevelésünk szomorú állapotát; legnagyobb hiányossága s ferdesége abban állott, hogy az iparosztály czélszerű kiművelésére eddigelé épen semmi gond sem fordított. Azon nagy pangásnak ennél fogva, mely a természet minden áldásaival gazdagon ellátott ország anyagi érdekeinek minden ágaiban az erőket szinte lebilincselve tartá, egyik legfőbb oka abban feküdt, hogy a humanistícai latin iskolák, bölcsészeti lyceumok, jogakadémiák s az egyetem mellett egyetlen egy reál- s ipariskola sem létezett, mely az iparos pályára lépendő ifjúságot jövődöbeli szakmájára kiképezné s az iparvilág roppant haladásával megismertetné. A rendek ezen égető szükségétől indítatva, az ország nagyobb városaiban a szükség szerint egyegy ipar- vagy reáliskolát, Budapesten pedig egy összművészeti egyetemet kívántak felállíttatni. Egy törvényjavaslatot dolgoztak ki tehát, melyben mind a szükséges költségeket megajánlották, mind az intézetek tervét s alapszabályait meghatározták.

Ipariskolák,
polytechnikum
ügye.

Meggondolva, hogy minden kormánynak, legyen az bármily absolut irányu, saját érdekeinél fogva is egyik fő feladata, a polgárok vagyonosságának s adózási képességének gyarapítására minden lehető eszközöket előteremteni s a jóllét kifejlődésének akadályait elmozdítani: méltán lehetett volna várni, hogy miután a költségek is kimutattak, a kormány örömmel fogadandja az elejébe terjesztett törvényjavaslatot; s legfölebb az intézetek tervében, szabályaiban teend némi módosítást. De, mi hihetetlennek látszanék, ha meg nem történt volna, a kormány, mivel az eddig kizárólag maga által kezelt

1836.

iskolák s köznevelés ügyébe a törvényhozásnak befolyást engedni nem akart, mégis visszavetette az oly üdves, oly annyira szükséges törvényjavaslatot. «Ő felsége, ugymond egyebek közt a királyi válasz, királyi tiszténél fogva gondoskodni fog, hogy az említett intézetek, a mennyire a körülmények megengedik, felállíttassanak: e tárgyban tehát törvényt alkotni nem szükséges».

E királyi válasz mély fájdalommal tölté el a rendek kebleit. Bezeredy István, az emberiséges érdekeknek e buzgó bajnoka, a kir. válasz felolvasása után felszólalván, szomorú hangon bocsánatot kére hallgatóitól, ha talán nem beszél elég értelmesen; mert, ugymond, e királyi válasz hallattára a fájdalom és ingerültség fojtja el hangját. «A kormány ön lelkiösmerete ellen vét, midőn megtagadja tőlünk a gyermekeink és polgártársaink neveltetésére szükséges eszközöket. De mindennek van határa, s van a türelemnek is. Vigyázzon a kormány a maga tetteire! Az ő eljárása szükségkép arra kényszeríti a nemzetet, hogy miután tőle sem erkölcsi sem anyagi kifejtését nem várhatja, önmagában keressen segedelmet. És bár meritene a nemzet e forrásból; bizonyosan megtalálja ott, a mit keres! Ám ismételjük, mint némelyek kívánják, feliratunkat; de egyszersmind tegyük meg részünkről is, a mit saját erőnk enged. Nekünk magunknak is van erőnk és tehetségünk, van jogunk munkálkodni hazánk boldogításán. Azt kiáltom tehát önöknek, azt kiáltom az egész nemzetnek, s vajha mindenki hallaná kiáltásomat: hazafiak, testületek, egyesüljünk, hogy lefizethessük hazánknek legszentebb adóságunkat, hogy végrehajthassuk a legfelségesebb, legszentebb, isteni feladatot: hogy a népet nevelhessük!»!

Maga az oly mérsékelt, nem könnyen felingerülő Deák Ferencz is szót emelt. «Bár mily kevésbé vagyok is optimista, ugymond egyebek közt, mégis úgy hiszem, e gyűlöletes leiratnak is lesz egynémi haszna. Számos polgártársaink, ha tán nem viseltettek is igen nagy bizodalommal a kormány iránt, de azt sem hitték, hogy az ellenséges hazánk java

íránt; de ime, a kormánynak minden válasza olynemű, hogy kiábrándíthat bennünket. És ezért hálával tartozunk a kormánynak; mert a csalódás a betegségeknek legrosszabbika.

«Mi nem kérünk a kormánytól sem költséget, sem segílyt, sem tanácsot; mi semmiben sem akarjuk megszorítani a királyi jogokat; mi semmi új, eddig ismeretlen jogot nem követelünk magunknak: semmi egyebet nem akarunk, mint törvényt alkotni, mely a népet erkölcsileg s anyagilag kifejthesse. És a kormány közbelép, hogy minket ebben megakadályozzon! De vajjon mi fog ebből következni? Az, hogy számos kebelben felébredend ama keserű érzet, hogy az osztrák kormány, félvén Magyarország kifejlődésétől, azt elnyomni törekedik haladásában. Szerencsétlen egy politika! Csalfa és nyomorult egy számítás! Mert lehet-e annál czélszerűtlenebb számítás, mint ama pillanatban ébresztetni szíveinkben keserű érzeteket, midőn az országgyűlés szétoszlik, hogy azon érzelmek küldőinkre is átterjedjenek? Nem kell jósnak lenni, hogy megjövendőljük, miképen a kormány politikája jobban kifejteni a nemzeti ellenzéki erőt, mint minden összművészeti intézetek. Arra szavazok, hogy a feliratot ismételjük; de azt tanácslom a nemzetnek, hogy csak önmagában bizzék».

Egyebek közt még Bihar tüzes követe, Beóthy Ödön is, szólott a királyi válaszhoz. «Midőn, ugymond, a nép kifejlesztésén munkálkodunk, melyet egy százados politika tudatlanságba süllyesztve tart: azt kértük-e talán, hogy bennünket a kormány eladósodott kincstárából segítsen? Nem; mi megmondtuk, hogy minden szükséges áldozatot magunk készek vagyunk meghozni. És mi választ nyertünk? «Várjátok, ugymond, az én intézkedéseimet!» Szent isten! Mit várhatunk mi azon kormánytól, melytől soha semmi jó sem származik? Tán tegnap óta kormányoz-e bennünket? És ha annyira szíven fekszik hazánk java: vajjon nem volt-e három század óta elég ideje, hacsak valamit is tenni annak javára? Századunk hőse, Napoleon, ki bizonyára nem nagy barátja volt a szabadságnak, midőn győzedelmesen ment be Olaszországba, sie-

1836.

tett azonnal felnyittatni Paduának egyetemét. Ime ezt tevő a zsarnok! És a kormány, mely magát szelidnek, atyainak szereti nevezni, mely eme szép szavakat választá jelmondatául: *Justitia fundamentum Regnorum*, és *Recta tueri*, e kormány háromszáz év óta semmit sem tett a nép kifejtésére. És midőn azt mi akarjuk megkísérteni: azt mondja nekünk legkegyelmesebben: ne törjük mi azon fejünket, majd fog ő maga intézkedni.... Épen holnap, midőn ezen országgyűlésen utóljára gyülekezünk össze, épen holnap áll a napi evangéliumban: «Elmegyek ahhoz, a ki engem küldött; és ti menjetek, hirdessétek az isten igéjét napkelettől napnyugotig!» Menjünk tehát mi is hirdetni az ígét ama keserű érzelmekkel, melyeket keblünkben viszünk magunkkal.»

A köz elkese-
redés egyéb
okai.

A rendek ezen elkeseredésének az országgyűlés végső napjaiban még egyéb okai is voltak a népnevelési törvényjavaslat visszavetetésén kívül. A kormány, mely szokása szerint csak az adó megajánlása után adta ki válaszait a legtöbb tárgyra nézve, a nemzet legméltányosabb kívánatainak sem felelt meg. Az utolsó napokban egymást érte a sok királyi leirat, melyek nemcsak a legtöbb sérelmek s kívánatokra, hanem számos más tárgyakra s czélszerű törvényjavaslatokra nézve is tagadó választ foglaltak magokban. Midőn e királyi leiratok felolvasattak, azoknak tárgyai, tárgyai egyszersmind oly régóta a nemzeti sóvárgásnak s reményeknek, egyenként idézték fel a rendek lelkében emlékezetét azon negyedfél, munka-, fáradalom- s kitűrésteljes éveknek, melyek kezdetén a haza boldogságának előmozdítására oly szent buzgalom hevítette, anynyi remény kecsegtette kebleiket. És most műveik romjain, a meghiusult remények levertségével kelle tapasztalniok, a hosszú idő sok fáradsámainak mily igen kevés gyümölcseit érlelte meg a kormány a nemzet számára! S mi az aggodalmakat öregbíté: a szellem, melyet a kormány az országgyűlésnek, kivált második felében, nyilvánított, olynemű vala, mely a jövőre sem kecsegteté jobb reménynyel a reformi pártot. Egy végetlen, kétes harczot, örökös küzdelmet látott ez

csak maga előtt; és ha nem esett is kétségbe egykori győzedelme felől: az csak a távol jövőben s igen határozatlan alakban lebeghetett lelki szemei előtt.

De ha ez hazafias fájdalmat, sőt aggodalmakat —, egy más körülmény méltán boszuságot gerjesztett a szabadelvű ellenzékiek kebleiben. Ha Kölesey már 1833 nyarán is elég okot talált az országgyűlési rendek egy részének magatartásán búsulni s mondani: « a mi kinézéseink el vannak homályosítva, a mi reményeink feldúlva, s kebleinkben minden gond, minden aggodalom az ország jövődjé miatt felriasztva; » mert « azok, kik a kormány szelecskéi után vitorlácskáikat örömet estresztik, teljes erővel el kezdenek minden ellen.... harczolni »: mit kellett a szilárd hazafiaknak érezniök, midőn az országgyűlés vége felé mind sűrűbben láták feltűnni az önzésből eredt hűtlenséget az ellenzék soráiban! Az adó tárgyalása alatt e tekintetben több botránys jelenet keseríté az ellenzék pártot. Tizenegy megye követei jöttek egymással ellentétbe; és szomorító vala látni, hogy bár a megyék mind a két követét ugyanazon utasítás kötelezi: mégis ennyien találkoztak, kik utasításaikat megszegve, követtársaik ellen szavaztak. A bűn csábítások következtében követtetett ugyan el; mert a kormányügynökök a hivatalok ígéreteivel egész toborzást űztek a követek közt: de a szilárd hazafiak annál fájdalmasabb érzelmekkel tapasztalák ezen színváltoztatásokat, mennél inkább meg valának győződve, hogy a nemzetnek, különben is ellenséges célzatok által néhezített haladási ügyét csak megvesztegethetlen hazafiui hűség s ernyedetlen kitartás vezetheti az óhajtott célra. Előbb, midőn a kormány a követek közt többséget az örökváltság megbuktatására nem szerezhethvén, a megyei közönségeket ügyekezett reávenni, hogy követeik utasítását megváltoztassák, abban talált némi vigasztalást az ellenzék párt, hogy ha a tömegek itt ott elcsábíthatók is, de a követek szilárd, hazafias egyénisége elég biztosítást nyújt a nemzeti újjászületés egykori diadalára. Most azonban, annyi hűtlenség után, e remény is megrendült;

1836.

és csak az ügy szentsége s a világtörténelmi fejlemények kétségtelenül szabadelvű, demokratiai iránya volt még képes fentartani a hitet, hogy a nemzeti átalakulás, bár a körülmények szerint valószínűleg csak nagy idő múlva, de mégis szerencsésen menend végbe. Nehogy pedig a jövőben hasonló botrányos színváltoztatások kockáztassák a nemzeti ügyet, a lelkesebb hazafiak elhatározták, az ilyféle hűtlenség forrását bedugni s oda hatni, hogy a jövő országgyűlésre azon kötelezettséggel választassanak meg a követek, hogy a következő hat év alatt semminemű kormányhivatalt nem fognak elvállalni.

Mind ezek után még azon boszuság is érte az ország rendeit, melyre, régi szokás szerint, a törvények szövegének megállapításánál az udvari kanczellária nyújtott alkalmat, bár most a körülmények különböztek az előbbiektől. Mig az indokokkal hosszan támogatott feliratokból, s ezekre válaszul keletkezett királyi leiratokból szerkesztetének a törvények: rendén volt, hogy azok szövegét az udvari kanczelláriával folytatott egyezkedés útján határozzák meg az ország rendei. Most azonban, midőn a rendek kész törvényjavaslatokat terjesztettek a kormány elejébe, s ez azok pontjaira egyenként válaszolt: ily egyezkedésnek helye többé nem lehetett. És ez volt oka, hogy midőn a kanczellár néhány udvari tanácsossal april utólján e végett Pozsonyba érkezett, s a rendek egy bizottmány kiküldésére szólítottak: az ugynevezett «concertatiót» sokan feleslegesnek tartván, a bizottmány kiküldését ellenzik. A többség megválasztotta ugyan a bizottmányt; de oly utasítással látta el, hogy a király által már elfogadott törvényjavaslatok szövegében egy ígét se engedjen módosítani a rendek megkérdezése nélkül; mi végett a gyűlés szakadatlanul folyamatban lévőknek nyilvánított.

És nem is volt felesleges a rendek ezen gyanakodása. Az erdélyi részek összekapcsolását illető törvényjavaslat elébb a királytól is akként fogadtatott el, hogy a tüstént visszakeblezendő megyék a jövő országgyűlésre, már szavazati joggal

ellátva, jelenjenek meg; most azonban a kancellária ezt elfogadni vonakodék, kijelentvén, hogy ily szövegű törvény szerkesztésére nincsen felhatalmazva. Ezen eljárás, miszerint az egyszer feltétlenül adott szó visszavonatott, oly kevésbé egyezhetett meg a kormány méltóságával, hogy az ellen még a főrendek közül is számosan kikeltek; maga az országbíró, gr. Cziráky Antal is kijelentette, hogy miben a király egyszer megegyezett, azt visszavonni többé nem lehet. A kormány tehát végre is kénytelen lőn megerősíteni a már egyszer elfogadott törvényt.

Az országgyűlés május 2-kán záratott be; s a rendek, miként a végnapokban folyt viták eléggé tanuskodnak, ingerűlten, keserű érzelmekkel, a kormány iránt minden bizodalmat veszelve, tértek haza küldöikhez. De bár mennyire indokolt-nak tartják vala különben a reformpárt tagjai boszuságukat s ingerültségöket a kormány s főrendek ellen azon, látszatra talán kevés, eredmény miatt, melyet küldöiknek negyedfél évi verejtékes munkálkodásaik gyümölcseiként felmutathattak: kétséget azonban nem szenved, hogy ezen országgyűlésnek a látszathoz sokkal tovább hatott hordereje, a kihirdetett törvényeken felül is felszámíthatatlanul nagy volt eredménye. Alig lévén köz- vagy magánjogi kérdés, mely e gyűlésen bőségesen, s pedig már nem az ó-rendszer sérelmi politikája szerint, hanem az újabb európai jog- és államtudomány szempontjaiból meg nem vitatott volna: a nemzet értelmisége ezen, heveségök mellett is jobbra alapos, vitatkozások által roppant lökést nyert; a kiváltságok ó-szerű vára alapjaiban megingattatott; a reform ügye mind bel- mind külterjében oly nagy erőre emelkedett, hogy annak diadala a közel jövőben, minden akadályok daczára is, kétségtelenné lett. És inkább is e tekintetben, mint a megalkotott törvények szerint kell mérlegelnünk ezen országgyűlés eredményeit, midőn annak hatását akarjuk méltányolni a nemzet beléletére. Hajnala volt e korszak ama nem sokára felkelt napnak, mely az 1848-ki tavaszon délpontját érte el, új, hatványozott nemzeti

Az országgyűlés vége s eredményei.

1836.

életet terjesztendő a hon felett, ha kivívott győzedelmét észé-
lyesen használja fel s elkerüli ama végzetteljes hibákat, me-
lyek azt veszélyeztették.

Nevezetes eredmény gyanánt említendő már az is, hogy ezen országgyűlés a nemzetet végre kiszabadította a rendszer gyakorlatiatlan, rideg mechanizmusából. A nemzet 1791 óta, midőn a rendszeres reformmunkálatok készítése megrendel-
tetett, ezen országgyűlésig, a korszerű javításnak minden részletét, a haladás minden igényeit rendszerhez kötötte. Ezen országgyűlés egy majdnem beláthatatlan terjedelmű mezőt, kilencz rendszeres codexet lát vala maga előtt, munkakörül kitűzve magának. És három éves tapasztaláson kellett a nemzetnek átesnie, hogy belássa, miképen a maga elavult állapotait rendszeresen átalakítani egyáltalában lehetetlen; s meggyőződjk, miképen a javításnak, az újjászületésnek minden részleteit egészen rendszeres munkálathoz kötni annyit tesz, mint egy nagy sírt ásni a haladó kor igényeinek; hogy a rideg rendszer, míg oly tömérdek időt s fáradságot, míg annyi nemes lelkesedést és becsületes ügyekezetet nyel el, a nemzeti felvirágzást, mostoha körülményeink közt, — hol a reform annyi belső s külső akadály által nehezítették, szinte lehetetlenné teszi, legalább oly nagyon késlelteti, hogy a kor igényeivel egy lépten soha sem haladhat. E rendszeresség betegségéből, melyben félszázadig sínylett, ezen országgyűlés tapasztalatai végre kigyógyították a nemzetet; s már e bilincsek széttörése is valóságos haladásnak tekintendő.

A növekedő értelmiség, melynek világánál e rendszeresség béklyóiból kibontakoztak, vezérlé a rendeket ezen országgyűlés második felében, hogy inkább a kor eseményeiből s a körülményekből felmerült kérdésekkel, mint a rideg sorozatban kitűzött rendszeres munkálatokkal foglalkodjanak. Mert világosan átlátták, hogy a pillanat alkalmát, melyben a nemzet egy s más alkotmányos jogát kifejthetik és szilárdíthatják, egy s más korszerű kérdést eldönthetnek, némi egyes reformot keresztül vihetnek, káros veszteség volna feláldozni a rendszer

kedvéért. Így születtek a budapesti lánczhidat s egyéb anyagi vállalatokat, így a hitelt illető törvények, melyekre különben a rendszeres sorozatban, az ország nagy kárával, számos évekig kellett volna várni.

1836.

MÁSODIK FEJEZET.

A kormány kísérletei a szabadelvű nemzeti irány elfojtására
s ellensúlyozására.

1836.

Az országgyűlés berekesztése után a nemzet ismét újabb megpróbáltatásnak ment elejébe. A szabad szellem s a nemzeti alkotmányos jogoknak rendíthetlen visszakövetelése, mely mind az erdélyi mind a pozsonyi országgyűlésen oly merész hangon nyilatkozott, a kormányt újabban is reactionárius, ellenhatási kísérletekre ingerelte. A kormány most annál nagyobb kedvet érez vala erre, mert már nem álla, miként 1825 előtt, egészen elszigetelve: a főrendek nagyobb része, mely, a nagy nemzeti többséggel ellentétben, a kiváltságokat fenyegető reformoktól iszonyodék, hűséges szövetségesévé szegődött. A kormány tehát, melynek élén Lajos főherczeg és Metternich államkanczellár áll vala, kik a birodalom politikáját a beteges Ferdinánd alatt kényök-kedvök szerint igazgatták, ismét szigorú eszközök foganatba vétele által szándékoztak megfélemlíteni a nemzetet, elfojtani annak mind közönségesebbé lett szabad szellemét. De, említsük meg eleve is, e szellem már annyira megerősödött, a közügyek iránti érdekeltség, a gyökeres átalakulás vágya a nemzet nagy tömegét már annyira áthatotta, hogy a kiméletlen kormány szabályok csak az áldozatok számát szaporíthatták; de az egyszer meggyújtott világot eloltani, a felébredt törekvést elfojtani képesek többé nem lehettek; sőt inkább a szenvedélyeket

szítogatva, az ellenzéket szilárdítva, inkább siettették a nemzeti átalakulás végdiadalát.

1836.

A kabinet említett vezérei mindenek előtt az ország főkan-
cellári hivatalát határozták más kezekbe adni, miben a fő-
herczeg nádor akaratával is találkoznak. Reviczkyt minden
hibái s gyöngéi mellett is méltán szilárdabb, hazafiasb jellem-
nek tartá a kabinet, mintsem hogy őt szándokai végrehajtására
eszközül megnyerni remélhette volna. De, miként említők, e
státusférfin viszonyai a nádorral is oly viszályosak valának,
hogy ő Ferencz halála óta eddig is csak az országgyűlés csön-
desebb lefolyása végett tarthatta meg hivatalát. Hogy a gyűlés
végével e méltóság más kezekre jutand, mindenki egyelőre
is tudta; sokan ezt megváltozott magoktartásával is elárulák
a nem rég hódolatokkal elhalmozott királyi kegyencz iránt.
De nemcsak e szélzászlók fordultak el a nem rég oly hatalmas
kormányférfiutól; sem nem egyedül a nádorpártiak harsog-
taták a diadalkürtöt: egyéb buzgó hazafiak közvéleményében
sem talált Reviczky jelentékenyebb támaszra; bár különben
senki sem tagadhatta, hogy ily erélyes, hazafias érzelmű kan-
cellára rég nem volt az országnak. Közönséges jelenet a kor-
mányok történelmében, hogy mivel a jelesebb férfiak tiszt-
viseléséhez csatlakoznak a legtúlságosabb remények, ha ezek
nem valósulnak, a közvélemény tőlök könnyebben elfordul;
sőt még súlyosabb vádakkal is hajlandó őket terhelni, mint
a gyengébb egyéniségeket, kik magok iránt hasonló várako-
zást nem ébresztettek: a közvélemény mindig legszigorúbb
azok iránt, kik a közvárakozásnak nem felelnek meg. Reviczky
kormányra lépte, mint tudjuk, még az ellenzékben is vérmes
reményeket keltett. Határozott, hazafias jelleme, szabadelvű,
legalább alkotmányos hajlamai s Ferencznek iránta minden
alkalommal tanúsított kegyei mellett, sokan azt várták tőle,
hogy a kabineti politikában a magyar érdekeknek, ha nem is
épen túlsúlyt, legalább oly méltánylatot szerzend, minő azo-
kat a monarchia államkapcsolatában megilletné, de a minővel
századok óta vajmi ritkán dicsekedhetett. E szép remények

Reviczky kan-
cellár meg-
bukta.

1836.

s jámbor óhajítások a mult országgyűlés folytában végkép elenyésztek. És miként azok, bár jobbára Reviczky hibája nélkül, tünedeznek vala: úgy csökkent az ő hitele is a közvéleményben, mely őt, talán túlságos szigorral, azért is felelőssé tette, hogy a kabinet századok óta hagyományos politikájának irányát megváltoztatni, különben kedvező körülményei közt is, képtelen volt. Inkább megérdemlené a szigorú gáncsot, ha valónak bizonyulna, miről őt némelyek vádolják, hogy hivatalkodásának kivált végső éveiben, magát a megvesztegettetés szabjaitól is eltántoríttatni engedé; hogy fényüzési hajlamának, — mely őt nagy, egyébiránt a császár által több ízben fedezett adósságokba is ragadta, — kielégíthetése végett, hatalmát, befolyását áruba is bocsátotta, s tőle vagy általa czím, méltóság, hivatal, végre minden silány pénzen volt volna megszerezhető. Mennyi igaz e vádban, nem vagyunk képesek megmondani: annyi való, hogy ő szegényen, sőt némi adósságokkal terhelve költözött el Bécsből a florenczi udvarhoz, melynél császári követté neveztetett ki.

Pálffy Fidél
főkanczellár

A kormány azon hangulata, mely az országgyűlés végén nyilatkozék, nem ébreszthetett ugyan vérmes reményeket az iránt, hogy a megürült méltóság egy szabadelvű, az országban népszerű egyéniséggel töltsék be; de mégis mindenkit meglepett gróf Pálffy Fidélnek főkanczellárrá kineveztetése. A közönség eddigelé nem sokat s annál alig is egyebet tudott felőle, hogy mint királyi tanácsos, 1828 óta tárnokmester, közhivatalban szolgált, s a lefolyt országgyűlés alatt egyike volt az ó-rendszer legtúlzóbb pártolóinak. Mi róla e felett köztudomásra jutott, az sem vala olynemű hogy kineveztetése meglegedést ébreszthetett volna. Ő sem kitünőbb talentumokkal nem volt felruházva, sem oly érdemeket nem mutatott fel a haza iránt, melyekkel előléptetését a nagy fontosságú hivatalra indokolni lehetett volna. Kineveztetése sokaktól a nádor művének tartatott, de hibásan: a nádor tudtával és megegyeztével történt az ugyan; de oly kevésbé tulajdonítható az József főherczeg kezdeményezésének vagy különösebb párt-

fogásának, hogy a kitünőbb tehetségekre ily magas polczon méltán sokat tartó nádor nem kételkedett több ízben némi finom gúnynyal is illetni e kinevezést. De még azok is, kik a főhivatal betöltésében a nádor befolyását vélték látni, bár meglegegedéssel gondoltak arra, hogy az alkotmányos érzelmű főherczeg a maga nátori befolyását a bécsi kabinetben ezen túl sikeresebben érvényesítheti, eleitől fogva némi aggodalommal vették e kineveztetés hírét: attól tartának, hogy egy részről talán maga a nádor is szorosabban egyesülend a kabinet politikájával, mint Ferencz császár alatt tapasztaltatott, ki őt, köztudomás szerint, nem igen szívelé; s hogy más részről azon önállástalanság, azon kegyvadászó s nagyon is udvarias hajlamok, melyekkel magának Pálffy a nádor kegyét s pártfogását csekély tehetségei daczára is biztosította, a bécsi hatalomviselőknék is rendelkezésére fognak állni; minél fogva az új kanczellár a reactionak veszedelmes eszközévé, s az átalakulásért, kifejlődésért sóvárgó hazának nagy ártalmára válhatik.

És bizonyára, egyénisége nem is nyújtott ilyféle aggodalom ellen biztosítást. A lefolyt országgyűlésen, a nélkül hogy akár tudomány, akár szónoklat, akár más valamely tehetség jelét adta volna, csak az által tüntette ki magát, hogy mindig a legtúlzóbb udvari s legconservativebb aristokratiai vélemény mellett szavazott. Az 1830-diki s az utolsó országgyűlésen ő volt a leggőgösebb, legridegebb «aulicus», s e miatt az ifjúságtól leggyűlöltebb főrendű. Még maga gróf Cziráky Antal, országbíró, is több ízben kénytelennek látá magát, előadásainak czáfolatára kelni, nehogy a magas állásu hivatalnok hazafiatlan nyilatkozatai az egész conservatív párt véleményeinek tekintessenek. E beszédeiből ítélve, hazafias kegyeletet, nemzetéhez ragaszkodó kedélyt egyáltalában nem lehetett benne feltenni; kivált hozzá gondolva még azt is, hogy a nemzeti nyelvet sem értette, s ekép nála még azon legelső, legközönségesebb kapocs is hiányzott, mely a hazafit hazájához, nemzetéhez köti. És mit kell tartani oly férfiú hazafiségéről és

1836.

kötelességérzetéről, ki, bár nemzete törvényhozásában évek óta részt vett, hazájában magas kormányhivatalt viselt, melynek irodájában már eddig is számtalan irat létezett nemzeti nyelven, az utolsó törvény után pedig kétségtelenné vált, hogy az ügyvitel nagy része e nyelven folyand, azt megtanulni még sem tartja kötelezőnek, fáradságára méltónak? Szóval, mi róla köztudomásúvá lett, minden olynemű vala, mi oda mutatott, hogy ő ama reactionak, melynek a kormány az országgyűlés végszakában oly nyilvános jeleit adta, alkalmas, készséges eszközévé válandik; s a választás csak is e miatt esett reá a kancellári méltóság betöltésénél.

Az országgyűlési ifjak elfogatása.

Az e miatti közaggodalom nem is maradt sokáig függőben: a kormány Pálffy által mindjárt az országgyűlés befejezése után munkába vétette megfélemlítési kísérleteit. Az új kancellár első kormánytetteit néhány fiatal ember elfogatása jelzi, kik nem rég az országgyűlési ifjuság tagjai s annak némileg vezérei voltak.

Említők fentebb, hogy a vármegyék a lefolyt országgyűlésre, részint a nyilvánosság terjesztése, részint az ifju nemzedék politikai kiképeztetése végett, követeik mellett több ifjut küldöttek fel Pozsonyba, mint eddig szokásban volt. Nevelte számukat az is, hogy miután a királyi tábla negyedfél évig Pozsonyban székel, mind azon ifjak, kik e fő törvényszéktől szokott módon ügyvédi oklevelet nyerni óhajtának, mint e törvényszék esküdt jegyzői, annak tanácskozásain legalább egy évig jelen lenni köteleztettek. De nem csak számára, hanem magaviseletére nézve is igen különbözött ezen országgyűlés ifjusága minden előbbi s későbbi országgyűlések ifjuságától. Az ifjak szereplése az országgyűléseken eddigelé csak abból állott, hogy a szadadelvű követek beszédeit éljenekkel magasztalák, a kormánypártiakét pedig türelmetlenül lezúgták. Az országos teremén kívül többnyire játék, hiú időtöltés, tivornya foglalá el üres idejüket. A lefolyt országgyűlés ifjuságának azonban az eddigitől egészen különböző s általában komoly irányt adtak azon eszmék, melyek

a francia juliusi forradalom s a lengyel felkelés hatásából keletkeztek, s melyeket saját belállapotaink, a mindinkább terjedő átalakulási vágy, a növekedő reformmozgalmak s azoknak radikál irányzatai s megyei gyűléseink komoly politikai színezete nem kevésbé ápolának. Ezen ifjuság általában igen komoly, a hazafiság érzelmeitől csaknem túláradó, szabadságért, demokrátiáért lángoló, lelkesedett, majdnem fanatisált vala. Az új politikai irány, mely nemzetünkben oly élénken nyilatkozott, minden nemes sóvárgásaival, minden erényeivel s túlságaival hatványozva tükröződött vissza ifjuságunk fogékony, heves kedélyéről. Kedvencz olvasmányát ama könyvek tették, melyek a demokratiai irányt s elveket ez időtájban oly nagy sikerrel terjesztették Európában. Börne nagy hírű Parisi levelei, Lammenais Egy hívő szavai kézzől kézre forogtak kezei közt. Számosan csak ezek kedvéért tették sajátjukká a francia nyelvet; kik aztán magyar fordításban, s mivel kinyomtatni tilos vala, kéziratban közölték azokat egyéb társaikkal. Az elébb divatos, könnyelmű időtöltést, hiú vagy épen kicsapongó multságokat általában szorgalmas olvasás, ismeretgyűjtés, a külesemények és állapotok tanulmányozása váltá fel közöttök. Kik a régi mód szerint kávéházakban pazarlák idejüket, a többiek által megvetettve, semmi becsültetésben sem részesültek, a jobbak társaságából is kizárattak. Az országos teremben ezen ifjak nemcsak tapsoló viszhangjai voltak többé a szabadelvű szónokoknak: hanem magoknak is volt már véleményök s politikai hitvallásuk, mely nem ritkán meglepő merészséggel nyilatkozott. A követek eljárását, szónoklatait komoly hallgató közönség gyanánt nemcsak élénk figyelemmel kísérték, hanem egyszersmind szigorral bírálták meg. Kis tántorodás is elég volt arra, hogy előttök a különben ünnevelt követ is elveszítse népszerűségét. Általok veszté el, például, hitelét s a fénykört, melylyel az elébbi országgyűlések alatt s után dicsekedheték, Ragályi Tamás, midőn némi kérdésben a kormánypárttal kezd vala kaczerkodikni; bár a gyűlés elején oly

1836.

népszerű volt neve az ifjuság között, hogy az őt, midőn saját megyéjében mellőztetvén, Tornában választatott meg, Pozsonyba jöttkor diadalünneppel szándékozott fogadni. Nagy Pál, a veterán bajnok is, nem egyszer hallott maga felett szigorú ítéletet az ifjuság részéről, midőn a maga elveihez híven, a demokrátiát ostromolta, vagy csak annak irányától eltérő szellemben nyilatkozott; bár egyébiránt genialis szónoklata által mindannyiszor ismét visszaszerzé is magának az ifjuság ragaszkodását, valahányszor a szabadság s alkotmányos elvek érdekében szólalt fel.

Ezen ifjuság legkitűnőbb tagjai voltak: a már akkor is óvatos, körültekintő, művészi tollu s beszédű Szemere Bertalan; a heves, könnyen lánggra gyúló, de egyenes lelkű, nyílt szívű és szilárd jellemű Vukovics Sebő; a már is bő olvasottságu és terjedelmes encyclopædiai ismeretmöggel bíró Pulszky Ferencz; a találékony, furfangos eszű Pázmándy Dénes; Bojtor Endre, Décsey László; és kit legelül kell vala említenünk, a lángeszű s tüzelelkű, tevekény, merész Lovassy László, — kik utóbb majdnem mindnyájan nevezetes férfiakká lettek s honunk történelmében kitűnő szerepeket játszottak. Ezen ifjak, több társakkal egyesülve, 1834-ben, egy határozott körű társulatot alkottak, melyre a francia kormány üldözései következtében akkoron nagy figyelmet ébresztett Société des droits de l'homme szolgált példányul s ingerül. A társulat a szerény Társalkodási egyesület czímét vette fel ugyan; de czéljául «az emberi jogok terjesztését» tűzte ki magának, és az e czélra törekvést szabta ki minden tagjának kötelességeül. Egyébiránt a társulat programja, mely egy előkelő követtel közöltetett, s annak helyeslésével állapított meg, merő theoretikus elvekre szorítkozék, s a kormány ellen közvetlen semmi ellenségest nem foglalt ugyan magában; az egyesület szelleme mindazáltal határozottan demokratiai s republikánus volt, a nélkül hogy e nevezet valaha használtatott, vagy az irány nyíltan bevallatott volna. Az egyesület hónaponként választott magának elnököt, jegy-

zöt és pénztárnokot; távozó tagjainak pedig oklevelet adott. Gyűléseit, melyekre néhány szabadelvű követ is, névszerint Bezerédy István, Balogh János stb. gyakran eljárt, nyilvánosan tartotta. A gyűléseken rendszerint politikai értekezések s beszédek és más hasonló dolgozatok olvastattak s szavaltattak el. Fennállott az egyesület az egész országgyűlés alatt; de annak vége felé több jelesebb tagja Pozsonyból eltávozván, komoly irányából sokat veszített; s a kártyajáték és lakmározások is befészkeltek magokat.

Ezen egyesület kebeléből kivált eleinte több jelentékeny politikai tüntetés származott. Ilyenek voltak ama hódolatok, melyekkel a kitünőbb ellenzéki követeknek, Deáknak, Beöthynek, Bezerédynak, Baloghnak s kivált Kölcseynek áldozott; ilyen különösen az, melynek Wesselényi s az erdélyi országgyűlés valának tárgyai; mely utóbbihoz mérve, a pozsonyi országgyűlés lágynak, lanyhának, erélytelennek tartatott az ifjuság által. Erdély lön előtte a szabadságnak s a kényuralom elleni alkotmányos küzdelem szilárdságának jelképe; Wesselényi, ki abba lángszónoklatával lelkesedést, erőt, kitartást önt vala, a hazafiság és nemzeti szabadság ünnepelet hőse. Az egyesület Wesselényinek egy dicsőítő feliratot határozott küldeni, valamennyi tagjainak aláírásával. Midőn azonban az aláírás javában folyt, a nádor, a dologról értesülvén, a kormánypárti követek által az oldalaik mellett lévő ifjaknak azt megtiltatta. A feliratot ennél fogva csak százhét ifju jegyzette alá s küldötte el titkon Wesselényinek. Ennek lelkesítő válaszát az ifjuság Zala megye levéltárába kívánta örök emlékül letétni; de mivel a megye, főispánjának tiltakozása következtében, azt el nem fogadta, Kölcsey által valamely református egyház levéltárában tétette le. Ugyanazon időben a Wesselényihez intézett felirattal, az erdélyi országgyűlési ifjuságához is irt az egyesület egy felszólítást, hogy Bocskay, Bethlen Gábor és II. Rákóczy Ferencz példái szerint szent kötelességöknek tartsák a szabadság elveinek terjesztését. Midőn az erdélyi diéta Bécsbe követeket küldött; az

1836.

ifjak egyesülete fáklyás zenével s üdvözlő beszéddel fogadta a Pozsonyba érkezett küldöttséget. Sokkal jelentékenyebb s egyenesen a kormány ellen intézett tüntetés volt még az ifjusági egyesület részéről az, hogy midőn Kölcsey, a fentebb elbeszélt fondorlatok következtében, követségéről lemondott, nyilvános gyászviselésre hívta fel a maga tagjait, kiknek példáját aztán majdnem az egész pozsonyi ifjuság követte.

Említők, miképen az ellenzéki követek igen hevesen keltek ki a kormány ellen, midőn ez, az országgyűlés végén, a köznevelés tárgyában intézett feliratra mellőzőleg válaszolt. Az ifjuság több tagjaitól, koruk lángérmelmei szerint, ekkoron még hevesebb kikeléseket lehetne hallani a kormány ellen; s pedig oly nyíltan és kimélet nélkül, hogy Ragályi, ki ekkor már határozottan a kormánypárthoz hajlott vala, többször mondaná, miképen ily beszédek vesztő helyre vezethetnek. Ezen ingerűlség utóljára még egyszer tört ki az ifjuság forró kebeléből, midőn annak egy része az országgyűlésről hazatérő Wesselényit Pesten fáklyás zenével üdvözlé. A beszéd, melyet Lovassy László ez alkalommal mondott, nem kevesebbé elragadta szónoklati szépsége, mint megdöbbsentette merészsége által a hallgató közönséget.

A kormány az országgyűlés folyama alatt semmi rendőri szabályhoz nem nyúlt az ifjak ezen, heveségtől néha túláradó, egyesületének korlátozására; és csak az által jelentette ki boszuságát a történetek miatt, hogy 1834 vége felé hat ifjut a királyi táblához intézett udvari parancs által az ügyvédi vizsgálattól egészen eltiltott. A helyett, hogy az ifjuságnak magában véve inkább dicséretes, és csak túlhajtásában gáncsolandó magaviseletét alkalmas rendszabályok által mérsékelte, korlátolta volna, azonnal büntetéshez nyúlt, mely az illetők egész életére kihatván, semmi arányban nem állott a ifju kor hevesebb vérpezsgéséből eredt s azért könnyen ki menthető vétséggel.

De alig mult el néhány hét az országgyűlés berekesztése s az új kancellár kineveztetése után, a kormány azonnal

egész haragját kiönteni határozta a szabadelvűségök s hazafias hevék által leginkább kitűnt ifjakra. Hollósy, királyi ügyvéd megbízatást vett, számos ifjunak, mennyire csak lehet, zaj nélküli elfogatására. Lovassy László s unokaöccse Ferencz, Tormásy János, és Lapsánszky hamar kelepczébe kerültek; s a polgári hatóság mellőztével katonai karhatalom által elfogatván, Budán börtönbe vették. Ezeken kívül még az említett Szemere Bertalan, Vukovics Sebő, ifj. Pázmándy Dénes, Bojtor Endre és Pulszky Ferencz voltak név szerint kijelölve, hogy elfogassanak; a főherczeg nádor pedig felhatalmaztatott, a körülmények szerint többeket is elfogatni. A kijelölt ifjak szerencsére nem voltak hon, midőn kerestettek; idő multával pedig részint a főispánok, részint az illetők szüléi, mint például, Pázmándy Dénes, az atya, magokat a nádornál közbevetvén, az elfogatásoknak elejét vették.

A négy elfogott ifju közül Lovassy László volt az, kinek lakoltatása által a kormány legalkalmasabban vélte, megfélénkíthetni a demokratiai irányu pártot, s elfojthatni annak forradalmi szellemét: ő volt az, ki ellen valamennyi jelöltek közül legtöbb vádat lehetett felhozni. Ő nemcsak egyik főalapítója; de folyton éltető lelke volt az egyesületnek. Az erdélyi ifjusághoz intézett merész hangu felszólításnak ő volt szerzője. Ő szónokolt leghevesebben minden alkalommal. Ő nemcsak ezen alkalmi beszédekkel, hanem tényleg is legtöbb részt vett a politikai tüntetések s izgatásokban. Midőn Balogh János, hűtlenségi közkeresete miatt, az országgyűlésről a kormány által haza küldetett, s Bars megyében új követválasztás rendeltetett: Lovassy László volt egyike azoknak, kik a választók körül leghatályosabban működének, hogy Balogh, miként elbeszéltük, újra megválasztatván, a kormány czélzata megghiusíttassék. Hasonló erélylyel működék ő Bihar megye azon gyűlésein is, melyeken Wesselényi és Balogh notaperei tárgyalattak: a lángeszű, elragadó szónoklatu ifju beszédeinek jelentékeny befolyása lett a megye által hozott végzésekre.

Lovassy László:
eliteltetése.

1836.

Lovassy Ferencz elfogatásának ellenben semmi egyéb okát nem lehetett adni, mint hogy Lászlónak vér- és névszerinti rokona volt, s ennek Bihar megyében folytatott izgatásában némi részt vett; különben tagja sem volt az ifjak egyesületének. Tormássy, igen hallgatólag ifju, egyedül az által tűntette ki magát, hogy az egyesületben, melynek tagja volt, A lengyelek emléke czimű dolgozatát olvasta fel. Lapsánszkyt, az utóbbi események következtében, sokan kémnek, feladónak tartották; elfogatása csak abban találta indokolását, hogy ő volt az egyesület utolsó jegyzője.

Az elfogatások híre közönséges megdöbbenést okozott országszerte; s még azok is, kik az ifjak néhányait némi politikai fenytetésre méltóknak tartották, a vádat, mely ellenök emeltetett, a bánásmódot, melyben a kereset lefolyása alatt részesítették, s végre az ítéletet, mely kivált Lovassy László ellen hozatott, egyáltalában nem láták igazolhatónak. A közvélemény ezen ügyről szélteben akként nyilatkozott, hogy valamint az egész eljárás törvénytelen: úgy annak hordereje az ifjak személyén túl az egész szabadelvű ellenzéki párt megfélemlítésére vala számítva.

A királyi ügyigazgató a foglyok ellen a királyi tábla előtt összeesküvésre alapított felségsértési vádat emelt s fej- és jószágvesztési büntetést kért. A vádpontok im ezek: 1. Hogy a foglyok a pozsonyi ifjuság társadalmi egyesületének tagjai voltak. 2. Hogy három lengyel menekültet egy ideig magoknál ápoltak. 3. Hogy különösen Lovassy László, e lengyelek egyikének, midőn Pozsonyból távoztak, emlékkönyvébe a maga neve mellé e szót írta: *republicanus*. 4. Hogy ugyanaz némely megrótt személyeknek — különösen Wesselényinek — fáklyás zenével tisztelgett s ez alkalommal lázító beszédet mondott. 5. Hogy Nagyváradról pozsonyi barátainak s az egyesületben tagtársainak levelet írt, melyben hirdeté, hogy a népfelségi elvek már e tájon is terjedeznek. E pontnál volt a vallatáskor különösen kiemelve, hogy e népfelségi tanok

vallása által felségsértési bűnt követett el. 6. Hogy a barsi követválasztáson a kormány ellen izgatott.

A nagy zajt ütött per folyamában a törvények és törvényes formaságok, melyek a vádlottak javára szolgálhattak volna, többfélekép megsértettek. A vádlevélben a feladó, holott azt az 1741: 26-dik t. cikk megrendeli, megemlítve nem volt. A vádlottak a szabad védelemtől eltiltattak; mert midőn Perger János hites ügyészt vallák törvényes védőjöknek, a királyi tábla, támaszkodva egy 1795-ben, a Martinovicsféle ügyben kelt, de törvényeinkkel ellenkező udvari rendeletre, Pergertől titoktartási esküt kívánt. A törvénytelen esküt azonban Perger letenni egyáltalában nem akarta; sőt magok a vádlottak is, nehogy a szabad védelem törvényes eszközeitől elrekesztesse, kötelességévé tették magát annak alája nem vetnie. Perger e szerint a védelemhez nem bocsáttatván, a vádlottak ügyvéd nélkül maradtak; mert a szegények ügyészét, Spány Endrét, kit a törvénytörző, a titoktartási eskü letétele mellett, a védelemmel megbizott, a magok ügyvédének nem ismerték el, ellene tiltakoztak.

Az elzáratás negyedik havában tehát maga Lovassy István, László atyja, szólalt fel fia s unokaöccse mellett a királyi tábla előtt. De ő is hasztalan tiltakozék az eljárásnál követett törvénytörző önkény ellen; hasztalan követelék a törvények által biztosított szabad védelmet s a törvényes perrend megtartását. A királyi tábla, mely folyamódását figyelembe nem vette, egyéb formaságokban is folyton önkényes eljárást követett. Az ügyet, ellenére a törvényeknek, oly titokban tárgyalá, hogy a tanácskozási teremből a hites jegyzőket is kizáratta; s a helyett, hogy a vádlottakat maga elébe idézte s a tanukkal szembesítette volna, a maga kebeléből küldött ki egypár tagot a vádlottak börtönébe, azok kihallgatására. A bírák közül ketten, Földváry Ferencz és Császár Sándor, sem a törvények, sem a szükség által nem igazolható kivételes eljárást magok is állhatatosan, de sikeretlenül ellenzék; méltók, hogy valamint kortársaik becsülésében, a közvélemény

1836.

magasztalásában részesültek, úgy a történelemben is elismeréssel említettessenek.

Az elkeseredett atya azonban és fia László, vetélkedtek egymással a polgári szilárdságban. Amaz, meggyőződve, hogy fiát, ha tán érdemel is némi politialis fenytést, felségsértési bűnnel, az említett vádpontok alapján, törvényeink szerint, az igazság sérelme nélkül, terhelni lehetetlen, nem kegyelemért esdett, hanem igazságot, törvényességet követelt. Perger ügyvéd az eskü letételének megtagadása miatt, a védelemtől eltöltve lévén, maga az atya ügyekezett védetlen fiát kitisztítani az ellene emelt vádak alól. A törvényszékhez benyújtott iratai nemcsak azt bizonyíták be világosan, hogy az ifjak, kik bár szabadelvű, demokratiai véleményeket ápolának, de azok terjesztésére semmiféle törvénytelen eszközökhöz s titkos izgatásokhoz nem nyultak, semmi törvénytiltotta tényt nem követtek el, a törvények önkényes értelmezése nélkül felségsértési vád alá nem is eshetnek; hanem egyszersmind a polgári alkotmányos szabadságot, a birói törvényes eljárás kötelességét is czáfolhatlan érvekkel fejtegetik. Ezen iratok, nemcsak a vádlott ifjaknak, hanem egyszersmind a honi alkotmányos törvényeknek s különösen az alkotmánybiztosította szabad törvénykezési védelemnek is nagy ékesszólásu védiratai, a fia szabadságáért szóló atyának szájában az önmegtagadásnak valóban római szerű példányait idézik fel az olvasó emlékezetében. Mint ama római hősök, úgy áldozta fel Lovassy István is magában az atyát a szabadságszerető, alkotmányos polgárnak. S erre nézve vetélkedék vele fia is ama két nyilatkozatban, melyet a vele közlött vádiratra válaszképen nyújtott át biráinak, a szabad polgár jogérzetével s demokrat büszkeséggel taglalván a vád pontjait.

Bár a királyi ügyigazgató minden erejét reáfordítá, hogy Lovassy Lászlóra a felségsértési büntényt bebizonyítsa; s e végett a tanúk összekeresésére — miként az atya a törvényszékhez benyújtott egyik iratában nemcsak állítja, de tanubizonyossággal is támogatja, — megvesztegetést, lélekvásárlást

is foganatba vett: de így is csak két s a hitelességre megkivántató erkölcsi tulajdonokkal nem bíró tanút volt képes előállítani; a vádat pedig, a tények teljes hiányában, nem sikerült bebizonyítani; minél fogva a felségsértés vádja a törvényszék által elvettetett. Azonban az egész kereset a demokratiai elvek pártolójának, kivált a fiatalságnak, megfélemlítésére lévén számítva, az elmarasztalásról az eljárás törvénytelenége eleve sem engedett kételkedni. Az ítélet tehát, bár Földváry és Császár közbírák teljes felmentésre szavaztak, s ez utóbbik a személynökkel heves szóváltásba is ereszkedett,¹⁾ Lovassy Lászlót tíz évi várfogságra kárhoztatta. Bűnösényt vagy törvényellenes cselekvésre való készületet kisütni nem lehetvén: az ítélet egyedül avval indokolja az elmarasztalást, hogy a vádlott minden törvényes renddel ellenkező, romlott erkölcsű,²⁾ s minden társadalmi renddel ellentétben lévő veszedelmes elveket s véleményeket ápol.³⁾ Ha azonban már az is méltán meglep bennünket, hogy egy országos főttörvényszék pusztá elvek s vélemények ápolására szab ily súlyos büntetést: csodálkozásunknak alig van határa, midőn ezen veszedelmes elvek s vélemények tanuságául főleg a Wesselényi üdvezletére mondott beszéd említettik. E beszédet, való igaz, általában demokrat szellem s az alkotmányos szabadság szeretetétől lelkesült ifju kedély fellengző érzelmei lengik át; de törvénytelen törekvésekről benne egy szó sem fordul elő; a reformok létesítésére, a nemzeti átalakulás keresztülvitelére csak törvényes eszközök ajánltnak. «Tudjuk, ugymond az elitelt, e beszédje egy helyén, — tudjuk, miképen alkotmányos polgár kötelessége, békés uton haladni a czél felé; s a báró urat, mint a békés uton haladásnak nagymesterét üdvözljük, s kezeibe tesszük a becsületszót, az életnél szentebbet, hogy a báró urat szent pályáján meghajthatatlan hű-

¹⁾ Ő nem sokára, önként-e, vagy kényszerítve? nem tudjuk, hivatalából is kilépett.

²⁾ «Indoles perversa, omnique legali ordini infensa.»

³⁾ «Principia omni sociali ordini adversa.»

1837—1839.

séggel fogjuk követni.» E néhány szó elég az elítélt elveinek, gondolkodásmódjának méltánylására. Elvei, lángszelleme az 1795-ben szinte csak demokrat véleményei s elveiért kivégzett Őz Pál rokonává avatták őt¹⁾; de végzeté amazénál súlyosabb sorsot, több szenvedést mért ki számára. Ítélete a hétszemélyes főtörvényszék által helybenhagyatván, Spielbergre, Morvába, vitetett fogságra. Az élénk, s minden más tehetségei felett uralomra jutott képzelődés rajongása itt rövid idő múlva aláasta a felette érzékeny kedély épségét; s az 1840-ki országgyűlés által kieszközölt amnestia a nagy reményű ifjút örülten hozta vissza rokonai, barátai karjaiba.

Mi a többi foglyokat illeti: Tormásy, kinek, az ítélet szerint, a «megvallás» enyhítő körülmény gyanánt számíttatott be, egy évi —, Lovassy Ferencz, az eddigi elzáratás betudásán felül, három hónapi fogságra ítéltetett. Mindenkit meglepett azonban, hogy Lapsánszky ítélete is tíz évre szólott; mert a közvélemény őt tartá feladónak, mit az is igazolni látszék, hogy vallomása terhelő bizonyítvány gyanánt hozatott fel Lovassy László ellen, ennek ítéletében. Utóbb azonban, miután az ítélet kihirdetése óta nyoma is oly annyira eltűnt, hogy még az 1840-ben bekövetkezett amnestia után sem lehetett róla többé hallani, közönségessé vált a meggyőződés, hogy ő csak színleg ítéltetett el, s nem is börtönbe, hanem, megváltoztatott névvel, Galicziába küldetett, hogy ott valamely kamarális tisztségben vegye el árulása jutalmát.

A hazai főtörvényszékeknek ezen semmikép nem menthető, szembetűnőleg törvénytelen eljárása nagy boszuságot s inge-

¹⁾ Szépen énekli róla «A külföld rabja» című költeményében Vachott Sándor:

Téged korán és híven meghata	Dicsők valának kebled álmai,
Sínlő hazádnak esdő szózata.	Dicsők a bátor homlok gondjai.
Fiui bánat és a hív remény,	Hol ifju ajkad szótól hangozott,
Hogy még derül az árva népre fény:	Vén is gyönyörrel elnémula ott.
Szilárd hatásra birtanak vala,	S föl kell-e tárnom még több bűnödöt?
Slelked, miként sas, fennenszárnnya.	Ez, a mi téged börtönéjbe vet!

rülséget támasztott az országban. Alig volt megye, mely 1837–1839. valamint elébb a vádlott ifjak mellett fel nem irt —, úgy most közgyűlésein a legélesebb gáncsokat nem hallatta volna e főtörvényszékek ellen. A közvélemény egyébiránt hangosan kárhoztatá azok eljárását, mely az igazságszolgáltatás szentségén s a törvényszékek tekintélyén nem kis csorbát ejtett, a hitet a birói függetlenségben s lelkiösmeretességben, a közbizodalmat a kedélyekben nem kevésbé megingatta. Széltében hangzék a keserű panasz, hogy a legfőbb törvényszékek ilyenét eljárása után a polgárok élete, vagyona, szabadsága felett pusztá önkény határoz, a törvények nem adhatnak többé védelmet, maga az igazságszolgáltatás, a birói hatalom párteszközzé alacsonyított.

És az ilyféle gáncsoktól magát a főherczeg nádort sem ki-méllé most a közönség, mely aképen vélekedék, hogy neki, mint a törvények legfőbb alkotmányos őrének, kötelességében is, hatalmában is áll vala, teljes épségben fentartani a birói függetlenséget s a szabad védelem törvényes jogát. Ennek elmulasztásában a közönség most kétségtelen jelét vélé látni annak, hogy a megfélemlíteni törekvő kényuralomnak ő is szövetségesévé tette magát; miért is népszerűsége nagy csorbát szenvedett ez időben. Már a lefolyt országgyűlés második felében is többféle panasz emelkedett volt ellene; s a közönség alig tudta magának megfejtteni a változást, melyet magatartásában észlelt. Ferencz kormánya alatt ő nem tartatott azon kabinet-i politika részesének, mely annyiféle sérelmeket szült az országban; mert tudaték, hogy nem birja császári bátyja rokonszenvét. Ama tapasztalás, hogy ha nem gátol is meg minden törvénysértést, mit a legjobb akarattal sem képes mindig eszközteni, de sok hasznos szolgálatot tesz a nemzetnek, az alkotmányos jogokat, a mennyire tőle függ, úgy az országgyűlésen, mint azon kívül oltalmazza, — nagy népszerűséget szerzett volt neki a hazában. És ha talán tudatott is, hogy több ízben leginkább a maga nádori állásának s jogainak érdeke ösztönzi őt az alkotmányos jogok pártolására s

A nádor a közvélemény előtt.

1837—1839.

védelmére: a tény azért nem kevesbbé lőn hasznos a hazára nézve, s a nemzet azt többször hálanyilatkozattal is jutalmazta. Ily hálát érdemle ki ő magának egyebek közt az által is, hogy 1831-ben, mint említők az országos bizottmányok reformmunkálatainak, az udvari szándékok ellenére, oly nagy nyilvánosságot szerezvén, a reformügynek jelentékeny szolgálatot tett. Ezen eljárása után méltán azt lehet vala várni, hogy ama reformoknak ő is meleg barátja, pártolója leend az országgyűlésen. Ennek folyamában mindazáltal álmélkodva tapasztalák a reformpártiak, hogy reményökben csalatkoztak. Midőn láták, mily makacsul ellenzi a főrendi tábla nagyobb része a rendek által javaslott reformokat: úgy vélekedének, hogy ez, legalább ily mértékben, nem történhetnék, ha az elnöklő nádorban nem találna támaszt, az ő tekintélyéből nem meritene erőt. Mig Ferencz császár életben vala, ez nem ötlék fel annyira; mert az ő idegenkedése az újításoktól, kivált ha azok demokratiai irányúak voltak, ismeretes lévén, azt lehet vala hinni, hogy csak az udvar kifejezett akarata szabályozza magatartását. Midőn azonban észlelék, hogy ő Ferencz halála után is, bár kezei szabadabbak lettek, befolyása a kabinetben több súlylyal bir, csak az elébbi elveknél marad s a kabinet politikáját pártolja: alig hihettek egyebet, mint hogy a reformoktól, valószínűleg határozott demokratiai irányuk miatt, ő is megijedt, s mivel azok véghatárát egyelőre belátni ép úgy nem lehetett, mint a vízbe dobott kőokoza gyűrűzetek végvonalát, ő is szövetségesévé lett azon visszahatási politikának, melylyel a kabinet ama reformokat korlátozni s más irányba terelni akarta.

Kossuth Lajos
elfogatása.

A nádor részvéte ezen megfélemlítési politikában, mely az erdélyi országgyűlés szétozlatásával, s Wesselényi és Balogh bepereltetésével kezdődött, a Lovassy László irányában követett eljárásban pedig törvénysértésig fejlődött, semmiből sem tűnt ki világosabban, mint ama hatalomesinyből, mely a nyilvánosság és gondolatszabadság ellen, a nemesi kivált-

ságok és személybiztosság kiáltó sérelmével, Kossuth Lajoson 1837—1839.
követtetett el.

Említők, mily roppant hatása volt Kossuth Országgyűlési Tudósításainak a hazában; mennyire élénkíték a gondolateserét, az eszmemozgalmat, szítogatták az átalakulási vágyakat, fejlesztették a közvéleményt ezen ügyesen szerkesztett, bár kevés, alig száz példányban, de kivált a kasinók s olvasó egyletek útján ezerek kezein forgó lapok; a nemzet politikai életének az országgyűlési tárgyalások élénk közlése által folyton új táplálatot, ingert nyújtván, az országgyűlési értelmiség sugarait a megyék és városok társaskörébe eljuttatván, s e sugarak világító hatása alatt oszlatván a homályt, tágitván a fogalmakat, tisztítván az eszméket. Nagy részben e lapoknak tulajdonítható, hogy egy ideig még a követek pótlék utasításai is lépésről lépésre szabadabb elvű szint öltöttek. Az országgyűlés végét érven, a nemzet közélete a törvényhatóságok gyűléseire szállt vissza; melyek szintugy mint az országgyűlés alkotmányilag nyilvánosak lévén, tárgyalásaik nyilvános terjesztésével törvényes tért nyitottak Kossuthnak, folytatni a közszellem ébresztésének azon munkáját, melyet az Országgyűlési Tudósítások által oly nagy sikerrel kezdett meg; s melyre nézve többé már nem kételkedett, hogy elébb a sajtó bilincseinek tágitására, majdan sajtószabadságra fog vezetni. Mind ő maga tehát, ki magának e lapja által a hazában már nem csekély jelentékenységet szerzett, el vala határozva, mind rokon érzelmű barátai által is ösztönöztetett, hogy írott lapját az országgyűlés szétoszlása után is folytassa. Lakását e végett a középpontba, Pestre tette át; a vármegyékben magának ügyes levelezőket szerzett, kiknek közléseiből aztán a megyék s városok közéletéről, Törvényhatósági Tudósítások czíme alatt, szintoly szellemű írott lapot szerkesztett, mint elébb az országgyűlés folyamáról.

A «Törvényhatósági Tudósítások».

A kormány azon időtől fogva, midőn a szó és gondolat-szabadság elleni táborozását megkezdte, már az Országgyűlési Tudósításoknak is gátot akart vetni. Kossuth egyszer kő-

1837—1839.

nyomatban kísérté meg szétküldeni lapja példányait; de a kormány azt nyomban megakadályozá. Majd a postán szétküldött lapokat is lefoglaltatta. De e rendszabály nem vezetett célra; mert a megyék, erről értesülván, ezentúl hajdúik által szállíttatták a lapot rendeltetésök helyére; s a kormány az országgyűlés folytában, a rendek előre láthatott fellépése miatt, erőszakhoz nyúlni nem akarván, kénytelen volt tűrni a lap közrebocsátását.

Most a «Törvényhatósági Tudósításoknak», miután a vármegyék hasonló pártolásában részesültek, hatásuk még nagyobb, minden esetre terjedtebb lőn, mint az «Országgyűlési Tudósításoké». A vármegyék közgyűlésein lefolyt tárgyalásokat, elmondott jelesebb beszédeket, felmerült új eszméket, s a hatósági élet minden egyéb érdekesebb mozzanatainak ismeretét országos tulajdonná tévén, a reformpárt tagjai közt a szellemi kapcsolatot fentartotta, az irányegységet egy részről a szabadelvű haladásban, más részről az alkotmányvédelem munkájában biztosítván, a mozgalmakat természetsszerűleg gyarapította. Például azon egyetértést, melyet a megyék az elfogott ifjak védelmében tanusítottak, azon izgatottságot, melyet ez ügy az országban támasztott, nagy részben ezen írott lapok szították fel a per folyamáról tett közléseik által.

A kormány tehát eltökélé magát, bármi módon megszüntetni a veszélyes lapot, melyhez a censura útján hozzá nem férhetett. József nádor, a kabinet végzése szerint, tilalmat vetett közbe, s azt, mint Pest megye főispánja, elnöki úton tudatta Dubraviczky Simon első alispánnal, ki Zlinszky főbíró által értesíté Kossuthot a tilalomról.

Azon biztosításoknak, melyeket hazánk alkotmánya a megyei rendszernek köszönhetett, egyik főbbike abban áll, hogy a megyei tisztviselők, a mint szabadon választattak a megye közönsége által, úgy csak is a megye határozatánál fogva bocsátkozhattak hivatalos eljárásba; s a kormánytól nem egyenesen, hanem csak a megye útján vehettek rendeletet. Minden kormányi rendeletnek a megyéhez kellett érkezni, mely az-

tán, ha azt törvényesnek találá, kiadta végrehajtás végett az illető tisztviselőnek; ha pedig törvénytelennek ítélé, nem adta ki, hanem ellenében azon orvosló eszközökhöz nyúlt, melyekkel az alkotmány által fel volt ruházva.

A nádornak a «Törvényhatósági Tudósításokat» illető tilalma, mint mondók, csak elnöki úton közöltetett a szerkesztővel, mielőtt az a megyén megfordult volna. Kossuth tehát, látván, hogy a főbíró a maga eljárását megyei megbízatás által nem igazolhatja, a törvényeinkkel különben sem meg egyeztetethető tilalomra nem hajólt, hanem az ügyet panaszosan a megye közgyűlése elejébe terjesztette. Az ügy heves vitatást szült a pártok között; végül mindazáltal oly értelemben mondatott ki a többség határozata: hogy a megyei közönség nemcsak nem helyesli a tilalmat, hanem Dubraviczky alispán és Zlinszky főbíró azon tettét, hogy egy kormányrendeletet a megye tudta s megbízása nélkül foganatba venni merészeltek, roszalja s érvénytelenek nyilatkoztatja, a következő érvekkel támogatván végzését: a törvényhatóságok tárgyalásai nyilvánosak lévén, azoknak közlésére mindenki joggal bír; a kérdéses tilalom tehát a nyilvánosság jogába ütközik. Továbbá a «Törvényhatósági Tudósítások» irottak és nem nyomtatottak lévén, nem hirlapnak, hanem csak levelezésnek tekinthetők: a tilalom tehát a levelezés szabadságát sérti. De ha hirlapnak lehetne is azokat tekinteni, a kormánynak semmi törvény nem ad jogot azt eltiltani; mert nem léteznek törvényeink, melyek a hirlapok kiadását a kormány engedelmetől tették volna függővé. S végre a legfőbb felügyelet joga által sem igazolható a tilalom; mert e jog csak a törvények értelmében, s a törvényhatóságok útján gyakorolható. Ezeknél fogva kijelentvén a megye, hogy a visszaélés elleni oltalmat úgy az állam, mint egyesek csak a köztörvényekben kereshetik, s azokban elegendőleg fel is találják: Kossuth vállalatát a köz törvény őltalma alá helyezettnek nyilatkoztatta; a kormány törvénytelen rendelete ellen felirt, s határozatát és feliratát, pártolás végett, a többi megyékkel is közölte.

1837—1839.

Ennek következtében a «Törvényhatósági Tudósítások» s az ellenök intézett kormánytilalom a megyék gyűléseit több hónapokon át foglalkodtatták. A megyék nagy többsége Pest nézeteiben osztozván, a tilalom ellen feliratokat intézett; s voltak megyék, melyek, a vállalat pártolásának jeléül, a lapokat levéltáruk számára megrendelték; mások, melyek tisztviselőik köréből azok számára még tudósítót is neveztek.

Kossuth, a megyék által ekként gyámolítva, lapját növekedő sikerrel, több hónapokon át folytatta; míg végre a kormány, tilalmát Pest megye útján nem foganatosíthatván, hosszas habozás után, elhatározá magát, személye ellenében nyúlni erőhatalomhoz, s azt 1837-ki május egy éjjelén, Eötvös királyi ügyvéd vezénylete alatt, egy fegyveres katona csapat által, a budai hegyekben, hova megrongált egészségének üdülést keresni ment vala, végre is hajtató. Eötvös ügyvéd a király nevében őt fogolynak nyilatkoztatá, s a budai vár bástya-kaszárnyájába záratta. A törvénytelen elfogatást hasonló eljárás követte, mint Lovassy Lászlónál vétetett fogamatba. A királyi ügyigazgató hűtlenségi közkeresetet indított ellene, mint a király parancsának ellenszegülő ellen. Az első évben, míg pöre folyt, fogsága oly szigorú vala, hogy a felügyeletére rendelt Sebes nevű főhadnagy jelenléte nélkül még a porkoláb sem nyithatott be szobájába, melynek rostélyos ablaka kétharmadában bevolt falazva. Olvasmányt, íróeszközt egyáltalában nem adtak neki, s látogatót sem bocsátottak hozzá, ügyvédén, Benyovszky Péteren kívül, kinek egyébiránt, arra engedelmet és szereket kapván, önmaga nyujtá át védíratát. A per egy egész évig tartott; az ítélet a királyi táblánál, a már szenvedett egy éven felül még három évi fogságra szólott; a hétszemélyes tábla azonban azt még egy évvel toldotta meg.

Az ítélet bár súlyos volt, valóságos enyhülésül szolgált a fogolynak, mert azontúl olvasmányt s írószereket is adtak neki. «Gyakran össze kellett szednem egész lelki erőmet — így nyilatkozott később fogsága első évéről, — hogy a fog-

lalatosság nélküli örökös magányban a képzelődés rajongásainak «megállj-t!» parancsolhassak. Megtudom fogni, hogy a kevesb lelki erejű foglyok magán fogságban megtébolyodnak. A képzelődés túluralma ellenében practicus tárgyak feletti meditatiohoz folyamodtam. Számot adtam magamnak hazánk állapotjáról s institutioink hiányairól; levontam tapasztalataim, ismereteim tanulságait; meghánytam agyamban minden egyes kérdést, s véleményt képeztem magamnak a megoldásról. E meditatioknak későbbi pályámon nagy hasznát vevém... Mig fogva voltam, gyakran töprenkedém, mennyire hátramaradtoknak tapasztalandom magamat a haladó világ mögött, ha majd kiszabadúlok. Nem maradtam hátra. Fogságom magányában tanultam meg meditatio által, mire az élet oktatott». Midőn elítéltetése után könyveket s írószert kaphatott, egy angol nyelvtant s szótárt és Shakespear munkáit adatá magának, s vas türelemmel feküdt az angol nyelvnek, melyből elébb csak annyit tudott, hogy képes legyen gyanítani, az ismereteknek, a jónak és szépnek minő kincsforrása rejlik az angol irodalomban. Itt tette aztán e nyelvet annyira tulajdonává, hogy azon utóbb szintoly könnyűséggel fejezheté ki magát, szintoly áradozva tudott csapongani lángszónoklata, mint anyanyalván.

Kossuthéval ugyanazon időben s hasonló viszonyok közt folyt le Wesselényi Miklós pere is, azon egy körülményt kivéve, hogy ellene előleges elfogatás nem vétetett foganatba. Említők, hogy ő az erdélyi diétán kifejtett ellenzése s kivált az országgyűlési napló kiadására használt könyomda miatt az erdélyi királyi táblánál —, az örökváltság mellett Szatmár megyében 1834 végén mondott beszédéért pedig a magyarországi királyi táblánál, mint lázító, hűtlenségi kereset alá fogatott. Az erdélyi törvényszék elébe a magyarországi kereset miatt meg nem jelenhetvén, általa «in contumaciam» marasztaltatott el. Mivel azonban a királyi ügyvéd őt «példás testi büntetésre» kívánta ítéltetni, s az ítélet végrehajtását a

Wesselényi
Miklós pere.

1837—1839.

magyarországi per miatt fogamatba venni nem lehetett: sokáig függőben maradt, miként fog az ítélet reá alkalmaztatni.

Magyarországi pere 1835-ki májustól kezdve, midőn megidéztetett, egész három éviglen folyt. A vád alapját, miként már fentebb említők, Wesselényinek a jobbágyi örökváltság védelmére mondott beszédéből kikapott, a rendkívül zajos gyűlésben egy pár, kevés hitelességet érdemlő hallgató által hibásan felfogott, s utóbb a királyi ügyvéd által önkényesen értelmezett mondat képezé, melyek által szónok a kormányt vádolta volna, miképen csak azért gátolja a jobbágyok örökváltságát, hogy a nép és a nemesség közt e miatt harcz támadván, a reformmozgalmakat elnyomhassa. A fő védirat Kölcsey Ferencz mesteri tollából folyt, ki egyébiránt is a gyűlésen jelen lévén, mind annak lefolyását legjobban ismerhette, mind Wesselényi szavait, a tárgyban való érdekeltségénél fogva, leghívebben foghatta fel. A védirat, mely törvényszéki ékesszólásunk remekei közé tartozik, diadalmasan megczáfolja mind a kellő hitelességgel nem bíró tanúk egymásnak ellenmondó, részben képtelen és zagyva állításait, melyeket csak pártgyűlölség adott nyelvökre; mind a királyi ügyigazgatónak ezekre épített okoskodásait; s teljesen kitisztítja őt a felségsértési vád alól, melyre nézve még a becsődített tanúk leghitelesbike, különben más párton álló, Kende alispán is hit alatt nyilvánítja, «hogy alperes a királyi felségről, mint mindig, úgy a kérdéses gyűlésben is, hódoló tisztelettel szólt, s hogy minden beszéde egyedül a közbéke fentartására volt, távol minden lázító vagy más vétkes czéloktól, irányozva.»

De a kormánynak e kereset indításában is ugyanazon politikai czéljai voltak, melyeket a pozsonyi ifjak és Kossuth bepereltetése által törekedett elérni: a királyi ügyigazgató tehát a kérdéses beszéden kívül még titkos társaságokkali összeköttetésről is vádolta Wesselényit. Szokássá vált a kormánypártnál, hogy mivel a demokrata véleményeket, a radikál reformeszméket bűn gyanánt nem bélyegezheté: az azoknak

keresztülvitelére czélzó pártmozgalmakat, bár mi nyilvánosak 1837—1839.
s ezért ártalmatlanok voltak is azok, rendfelforgatásról, országháborításról, revolutioról vádolja. Ily vád súlya alatt ítéltetett el Lovassy László és Kossuth Lajos; ez vétetett czélba Wesselényire nézve is, midőn a királyi ügyigazgató őt is a titkos társaságokkal, névszerint az ifjak pozsonyi kaszinójával és Kossuthtal való összeköttetésről vádolá. A kir. ügyigazgató, kétségkívül felsőbb utasítás szerint, körülbelől oly színben s arányokban akarta felmutatni a mostani szabadelvű, radikál reformokra vonatkozó törekvéseket, mint a mult század végén Nyéki Német János, ügyigazgató, a «magyar jakobinusok» ügyét. A per folyamában nem csak Wesselényit, hanem mind azon ellenzéki férfiakat is terhelni kezdé, kik Kossuthtal leveleket váltottak; mert Kossuth irományai lefoglaltatván, azokban új érveket vélt találni a titkos társaságok létezésének bebizonyítására s e leveleket még a per irományaihoz is hozzásatolta.

De ezen új vádak indokolásával sem volt szerencsésebb a kir. ügyigazgató, mint a szatmári beszéd által elkövetett fel ségsértés vádjával. A védíratban bebizonyíttatott, hogy Wesselényi, ki 1833-ki május elejétől 1835-ki márcziusig Erdélyben távol vala, s alig érkezett Pozsonyba, már is a kir. tábla elébe idéztetett, semmiféle összeköttetésben nem volt, nem lehetett az ifjuság pozsonyi kaszinójával; melynek egyébiránt is titkos társulati voltát csak egyszerűleg állitá, de nem mutatta meg a felperes.

Még erőtlenebb érvet szolgáltatottak a Kossuthhoz irt levelek; mert ezek néhányai épen ellenkezőjét bizonyíták annak, mit felperes általok megmutatni akart: bebizonyíták, hogy a titkos társaságok, s a rendfelforgatás, országháborítás szándoka, merő álom és kápzalódés, melylyel a hatalom birtokában lévő osztály, a demokratia terjedésétől félve, a reform embereit csak azért veszi gyanúba, hogy alkotmányos törekvéseiknek utját állja. Ily értelemben irt egyebek közt Deák Ferencz is Kossuthhoz a felperes által az irományok közé

1837—1839. felvett levelei egyikében. «Nyilvánosság mellett, ugymond, a vétek lehetetlen; titkos szövetezések pedig, miket a kormány minden ártatlan dologban is gyanítgat, szentül hiszem, hogy hazánkban nincsenek.» — «Furcsa látni és hallani a kormánynak s kormány embereinek nevetséges félelmét, — ugy mond egy másik levelében; még a kisebbek is rémképeket alkotnak magoknak, s azzal ijesztik magokat is, egymást is; ők makacsul hátat fordítanak a kelő napnak, s árnyékukat iszonyú rémnek nézik; pedig ha ismernék a hazát, ismernék az embert és embereket, szintugy tudnák, mint mi tudjuk, hogy alig van ország Európában, hol kevesebbet lehessen revolútiótól tartani, mint jelenleg nálunk; csak majd ők féltőkben olyan balgatag lépéseket ne tegyenek, melyek, nem zendülést, de zavart okozhatnak. De ők félnek, s a bokrokban mozgó nyulat is rablónak vélik; pedig «est genus unum stultitiæ: nihilum metuenda timere» azt mondja Horácz.»

De mind e véd- és czáfokok mit sem használtak oly ügyben, melyben, mint a védirat befejezése mondja, elég volt nagy számu okokat és okleveleket, bár azok semmit sem bizonyítottak, a pörbe tenni, hogy azok birói ítélet által nyomosan terhelőknek mondassanak, s mondassanak elébb, mintsem ez okok és oklevelekre a vádlott csak feleletét is beadta volna; mit sem használhattak oly ügyben, melyhez más politikai czélok kapcsolattak, miknek elérése a vádlott elmarasztalását igénylél. Az ítélet tehát terhelő lett a vádlottra, s ezt a budai várban töltendő három évi fogságra kárhoztatta.

A pesti árviz
alatti magavi-
selete.

Mielőtt azonban ezen ítélet kihirdettetett, egy rendkívüli csapás látogatta meg a fővárost, Pestet, melynek alkalmával Wesselényi oly szerepet játszék, mely őt népszerűségének tetőpontjára emelte s a főváros «nemtőjének» czimére érdeemesítette. Az 1838-ki szigorú télen befagyott Duna márcziusban, midőn jege megindult és zajlani kezdett, a Csepel szigetnél megtorlódott jégtáblák által folyásában meggátoltatván, medréből kicsapott s az egész várost elöntötte. A vizár oly

magasra nőtt, hogy némely utcák házaiban még az emeletbe is behatolt. A dühöngő elem pusztítása három napig tartott; mi közben mindenfelé, kivált a roszul épült külvárosokban számtalan ház összeroskadtt, s részben a romok alá temette, részben, ha gyors segély nem érkezik, bizonyos halállal fenyegette a kétségbeesett lakosokat. Más házakban, hol az építmény szilárdsága a rontó elemmel daczolt, a lakosok a felső emeletekbe szorulván, éhhalállal küzdének. Az iszonyú veszélynek közepette, melyet a roskadozó házak szörnyű ropogása s egy népes város összes lakosságának vész- és segélykiáltozása még rémületesebbé tőn, a számos emberszerető, elszánt férfiak között, kik segélyezni siettek, Wesselényi áldozatkészsége, rendíthetlen bátorsága sőt merészsége, megzavarhatlan lélekjelenléte s herkulesi ereje által, mondhatni, csodákat művelt. Emberi erőt meghaladni látszó gyorsasággal és kitartással repült hajóján nappal s éjjel mindenüvé, hol a veszély legnagyobb, a segély legsürgetőbb vala; szállítá biztosabb helyre az emelkedő ártól, vagy a romoktól mármár elborított lakosokat, s osztá szét az önköltségein beszerzett élelmi szereket. És midőn a veszély és rémület három hosszú napja elmúlt, ezrek megmentett élete jutalmazá a dicső tett férfiának öntudatát, ezrek hálakönyei, egy népes város, majd egy egész nemzet magasztalásai dicsőíték emberi s polgári erényeit.

Történelmünk eddigelé nem mutathatott fel egyéniséget, kinek nevéhez annyi lelkesedés, oly népszerűség csatlakozott volna, mint Wesselényiéhez azon időben, midőn ő a főtörvényszék ítéletének kihirdetése után a budai várban börtönbe zárattott. A nemzet nagyobb része a maga alkotmányos jogainak vértanuját dicsőíté személyében, ki e jogok elszánt védelme s a hűbéri szolgaságban létezett parasztsztyál örökváltóságának s általában a nemzet újjászületésének munkálása, sürgetése miatt szenvedti az üldözést. E népszerűség a báró bebörtönöztetése idején oly zajos lelkesedéssel tört ki az egész hazában, hogy lehetetlen volt a kormánynak meg nem győződ-

1837—1839.

nie, miképen ha szigorát Wesselényi személye iránt tovább is folytatja, csak az ellenzék táborát növeszti s céljainak sikerét a közingerültségben egészen kockáztatja. Alig volt vármegye, melynek közgyűlésein a kényuralmi kormány szabályok ellen a legerősebb kitörések nem hallattak, s melyekből szintoly erélyes feliratok nem intéztettek volna a királyhoz. Wesselényi, Kossuth és Lovassy ügyét, a személyeikhez kapcsolt nemzeti alkotmányos kérdések, a szólás és írás szabadsága, a személyes biztosság, a törvényes, békés reform kérdései nemzeti ügygyé emelték; s az elkövetett sérelmek orvoslata erélyesen követeltetett a kormánytól.

A kabinet azonban, mind ennek daczára, következetes szigor által nemcsak ezen hangosan nyilatkozó közvélemény szózatát legyőzhetni hitte; hanem a reformi mozgalmak elfojtásának vagy legalább mérséklésének tekintetében is czélt érni remélt. És bár az ingerültség csilapítása végett tanácsosnak látott is némi engedékenységet Wesselényi iránt, kinek, testileg különben is súlyosan szenvedőnek s a megvakulás veszélye által fenyegetettnek, ennél fogva rövid idő múlva megengedte, hogy fogsága idejét a maga gyógyíttatása végett Gräfenbergben tölthesse: de politikájához makacsul ragaszkodva, a megfélemlítési rendszert tovább is folytatta.

Egyéb politikai perek.

Midőn a megyék közgyűlésein a kormánynak ezen kényuralmi rendeletei s erőszakos szabályai tárgyalattak, mint említők számosan hevesebben is kikeltek ama politika ellen, mely minden nyilvánosságnak, szólás- és írásszabadságnak, minden szabadabb reformmozgalomnak háborút üzent. A kormány e szónokok közül többeket részint hűtlenségi, részint becstelenségi pörbe idézett. Balogh Jánost már föntebb említettük. Rajta kívül még mintegy huszra ment a folyamatban lévő politikai perek száma, melyek közül mint legnevezetesebbeket, Pestben gróf Ráday Gedeonét, Ágostonét, Patayét és Farkasét, Nógrádban Kubinyi Ferenczét, Trencsényben Borsiczky Istvánét, Sárosban Ujházy Lászlóét említjük. Ezen közkeresetekre azonban, melyek a következő országgyűlés folya-

mára s irányára elhatározó befolyást gyakoroltak, ennek elbeszélésénél visszatérnünk kellvén: itt rólok csak azon megjegyzést teszszük, hogy a kormány általok koránt sem érte el a maga kitűzött célját. A szabadság és jog érzete egy felől sokkal élénkebb, a haladás és újjáalakulás ösztönszerű vágya más felől sokkal erősebb volt már a nemzetben, mintsem hogy azt megfélemlítés által elfojtani sikerülhetett volna. Minden újabb erőszakos kormány szabály csak az ellenzék sorait szaporítá, csak az ingerültséget nevelé s a kitartást edzé a nemzetben; míg az végre a következő országgyűlés alatt oly fokra emelkedett, hogy a kormány kénytelennek látta magát, az elítélteket börtöneikből szabadon bocsátani, a még folyamatban lévő pereket megsemmisíteni s politikáját módosítani.

1837—1839.

És, úgy látszik, maga a kormány is elejétől fogva érezte, hogy a megfélemlítésre számított rendszabályok egyedül nem fogják célra vezetni; nem lesznek elég hatékonyak, elfojtani vagy csak más irányba is terelni a nemzet legegészségesebb erőitől pártolt és buzgóan ápolt demokratiai reformmozgalmakat. Más eszközökről is kezdett tehát gondolkodni, melyek által a közfigyelmet e politikai törekvéstről másfelé fordítsa, az egy célra egyesülést meggátolja, az egységet s egyetértést az ország lakosai közt a felidézendő viszályokba temesse. Ezen elv alkalmazására alig lehetett volna czélszerűbb eszközt találni az ébredező szláv nemzetiség féltékenységének felszításánál a magyarság ellen.

A nemzetiségi viszályok szítogatása.

Vannak, kik a szláv nemzetiségnek ébredését, a magyar korona területén, egyenesen a kormány mesterséges szítogatásából származtatják. De ez téves vélemény. A szláv nemzetiséget nem az osztrák kormány ébresztette fel a monarchia határaiban: a kormány ezt, mi más okok eredménye volt, csak korán felkarolta s kormányeszközüln használta fel. A szláv nemzetiség ébredése nagy részben azon általános politikai állapotok s események hatásának tulajdonítandó, melyek más népek közt is hasonló eredményt szültek a francia forradalom által előidézett európai bonyodalmakban; s ezek mellett

A szláv nemzetiség ébredése.

1837—1839. nagy része volt abban az orosz propagandának is úgy a déli, mint az északi szláv népcsaládban. S aligha tévedünk, midőn különösen azon nemzetiségi mozgalmakat, melyek a monarchia határaitban jelentkeznek vala, főleg e propaganda művének lenni állítjuk.

A panszlavoktól sokszor nagy tűzzel ostromolt ezen állítás valóságát lehetetlen többé elvitatni, mióta Tsitsakow admiral «Mémoires d'un homme d'État» című munkájában azon utasítást is közzé tette, melyet ő I. Sándor czártól 1812-diki ápril 19-kén vett vala. «Ausztriának, mely nem rég Franciaországgal szövetkezett össze, ravasz magatartása — így szól a felette érdekes okmány, — Oroszországot arra kényszeríti, hogy hatalmában lévő minden eszközöket alkalmazzon azon két ellenséges hatalom leküzdésére. Legnagyobb fontosságu ezen eszközök közt: a magunk hasznára zsákmányolni ki a szláv népeknek, minő Szervia, Bosznia, Dalmátia, Horvátország, Illyria, harcziás szellemét. Ezek, ha egyszer felfegyvereztettek s katonailag szerveztettek, hatalmasan közreműködhetnek hadi munkálatainkban. Még a magyarok is, kik jelenleg kormányuk eljárásával elégedetlenek, szinte igen alkalmas eszközül szolgálhatnak nyugtalanítani Ausztriát, ellene fegyverre kelni s gyöngíteni annak forrásait. Mind ezen népek, a mi rendes hadseregünkkel egyesülve, elég hatalmas erőt képezendenek, nemcsak megelőzni Ausztria ellenséges szándokait; hanem egyszersmind a francia birtokok jobb szárnyán is egy jelentékeny diversiot eszközölni s nekünk biztos alkalmat nyújtani, Nissza és Szophia felől intézni csapásainkat....

«Szükséges, hogy ön minden lehető eszközt felhasználjon e szláv népek fellelkesítésére, hogy őket célunkra vezethesse. Például: ígérjen nekik függetlenséget, egy szláv ország felállítását, legbefolyásosabb embereik pénzzel való jutalmaztatását, a vezérek s hadseregek számára díszjeleket és illő címeket. Végre mind ezen eszközökhöz adja ön még azokat is,

melyeket legalkalmasbaknak ítélend e népek megnyerésére s 1837—1839.
legezélszerűbbeknek a jelen körülmények között. »

Mi sükerrel izgatott ezen utasítás folytában ama szláv népek közt Tsitsakow, részletesen előadni nem tartozik célunkhoz. Legyen elég megjegyeznünk, hogy Szervíának néhány évvel utóbbi felkelése, jobbára ezen orosz izgatás eredménye gyanánt mutatkozik. A közönséges béke helyreállta után ezen orosz izgatás, úgy látszik, megszűnt a magyar korona tartományaiban; legalább oly titkon s csak az óhitű papság néhány egyénei által folytatott, hogy annak alig lehet másban nyomára találni, mint azon nagy s mindig élénk rokonszenvben, melylyel ezen ó-hitű szláv népek az oroszok s azok czárja iránt viseltettek. Ők a czárt tekinték vala egyházuk fejének; érette imádkozának Lithurgiájokban; s alig találtatott bármi szegényes ház, melynek falán a czár arczképe nem függött volna.

Ezen, a szláv népeknek még alsó rétegeiben is mutatkozó rokonszenv kétségkívül az orosz panszláv propaganda műve. Magok a panszláv eszmék mindazáltal elébb jelentkeztek a fejlettebb északi, mint a déli szlávok közt; bár különben ezek s az oroszok közt, már maga az egyház azonsága is szorosabb kapcsolatot látszék képezni. Az orosz propaganda annyira túl tette magát a vallásbeli különféleségen, hogy egy költője egészen közönyösnek hirdeté: ha jobbról vagy balról veti-e a szláv ember magára a keresztet, azaz: ha a római kath. vagy a keleti egyház tagja-e. A monarchia tartományai közt Csehország volt az, hol a panszlavismus eszméje öntudatosan legelőbb meggyökerezett. Teréről s palástjául egyszersmind az irodalom szolgált, melyet az elnyomott nemzetiségökért lelkesedett néhány tiszta keblűek közt számos muszka zsoldban állott író kezelt. Az őszinte vagy bérbeadott lelkesedés, melylyel ezen cseh irodalmi művek a szláv nyelvet megragadták, és a politikailag megoszlott szláv fajú népek irodalmi egyesülésének eszméjét hirdették, ezen úton lassanként a Magyarországon lakó kárpátvidéki szlávok, vagy miként azok nálunk

1837—1839.

A panszlavismus eszméjének behatása

Magyarországra.

neveztetnek, tótok közé is mindinkább behatott. A cseh folyóiratok s más irodalmi művek nálunk is találni kezdenek olvasókra.

A tótok közt azonban általában igen szűk körre szorult a szláv irodalmi egyesülés iránti lelkesedés. A szláv eredetű nemesek, kiknek értelmesebb része majdnem kivétel nélkül beszélte a magyar nyelvet is, a megyékben kifejlett politikai élet élénksége által egyáltalában oly magyar érzelműekké váltak, hogy épen nem lőnnek képesek felhevülni a panszlavismus eszméjétől. A városokban lakó tót származású polgárok, kik műveltségüket jobbra a német nyelv által szerezték, üzletöket e nyelven folytatták, abban szinte nem keresték dicsőségeket, hogy magokat a szlávság előharczosainak tolják fel. A katholika vallású tót papságban, egyet-kettőt kivéve, hasonlóképp nem talált nagyobb rokonszenvre a szláv nemzetiségek egyesülésének eszméje. A nép pedig, melynek egyébiránt, kivált némely megyékben, szójárása is nagyon különbözött a csehétől, a műveltség alantabb fokán állta, mintsem hogy azt felfogni képes volt volna; s a hasznosság elvéből indulva ki, ha módjában volt, inkább magyarul taníttatta, magyarrá képezte gyermekét. Volt azonban egy osztály, mely valamint lelkesedéssel karolta fel, úgy kitartó szívóssággal is ápolta a szláv faj külön töredékeinek egyesülését hirdető eszméket: ezen osztályt az ágostai vallástételű tót papok egy része alkotta.

Kollár János
Slawydcérája.

Első és legkitünőbb volt köztök Kollár János, a pesti tót-ajku evangélikus közönség papja, ki egy Sláwy dcéra című lyrai eposzban mint előharczosa lépett fel, nemcsak hazánkban, de általában is a szlávok közt, a panszlavismusnak. E költemény először 1827-ben lett nyilvánossá; teljesen pedig 1832-ben jelent meg Pesten. Kollár e költeményben, melynek célja, a szláv faj dicsőítése, a panszlavismus (Vseszláwia) prófétája gyanánt lép fel. «Mi lesz, ugymond egy helyt, a szlávokból száz év alatt? Mi lesz egész Európa? A szlavismus folyton terjeszkedik, s mint az özönviz, szakadatlan

áramlással borítja el a világrészt. A nyelv, melyet a németek lenézőleg rabszolgák nyelvének gúnyolnak, az ő palotáik tereibeiben, az ő folyamaik torkulatánál fog zengedezni. Szláv csatornáknak áramlanak majdan a tudományok; szláv szokások s erkölcsök, szláv dalok és jelmezek uralkodandnak az Elba és Szajna partjain.» Az egész költemény sarkpontját e panszlavismus képezi, azaz: ama terjedelmes szláv birodalom, melynek minden, szójárásban egymástól bár mennyire különböző szláv fajokat az Athostól Terglováig és Pomerániáig, Szerviától Boroszlóig, Konstantinápolytól Szent-Pétervárig, a Ladogától Asztrakánig, a kozák földtől Raguzáig, a Balatontól a balti s azóvi tengerig, Prágától Moszkváig, Kamtsatkától Japánig, egy szláv főnök alatt mindenható erővel és dicsőségben kell egyesítenie. Felszólítja a szláv testvér népeket, egyesüljenek kölcsönös szeretetben, ismerjék el honuknak Panszlaviát, hogy a szláv név e föld csillagos kupján a brittek és görögök közt tündököljön. Nagy, ugymond, a feladat, az akadályok számosak, de nem legyőzhetetlenek; mert a szláv nemzet a világ legnagyobb nemzete: ha egyesül s összetart, minden akadályt képes legyőzni, szétszórhat minden gátot. Harczra, küzdelemre lesz szükség; de e küzdelem célja oly dicső és nagyszerű, hogy nincs áldozat, melyet ne érdemelne meg; de bűn sincs, mely nagyobb lenne a hűtlenségnél e szent cél ellen. A szerző valamennyi szláv eredetű népek egyesítésében természetesen Oroszországnak adja a főszerepet; rokonszenve, lelkesedése oly rendkívül nagy ez iránt, hogy olvasván azon határtalan magasztalásokat, mondhatni istenítést, melylyel a muszka fejedelmi házat elhalmozza, önkéntelenül tolakodik a gondolat az ember agyába: hogy vagy egészen hiányzott benne az érzemények azon legnemesbike, mely a férfiú szívét gyorsabb lüktetésre készíti, a szabadság érzelme; vagy hitvány áruként dobta azt ama hatalom lábaihoz, melynek titkos fondorlatai szítogatták a panszlavismus eszméit s törekvéseit.

E költemény, mig ekként a szlávokat dicsőíti, nemesak a

1837—1839. németeket támadja meg hevesen a szláv faj elnyomása miatt, hanem, ugyanazon okból, a magyarok ellen is gyűlöletet és boszút lehel. A németek elleni panaszt maga a történelem is számtalan adattal igazolja; de a magyarokra nézve az, kivált ezen években, teljesen alaptalan. Azon nyelv- s nemzetiségi harcz folyamában, melyet a szlávok a magyarság ellen annyi epével s méltánytalansággal vívtak, egyéb iratokban is többször állítottatott vala részökről,¹⁾ hogy gyűlöletök s heves kikeléseik a magyarok ellen eleitől fogva nem volt egyéb visszahatásnál, a magyar nyelv és nemzetiség túlterjeszkedése ellen, mely a szláv nyelvet és nemzetiséget elnyomással fenyegette az országban. De ez nyilvános tényferdítés. Ha lehetett is talán a szlávoknak utóbb némi panaszkodás, hogy a magyarságtól a társadalmi téren szórványosan, egyesek túlbuzgalma miatt nyomást szenvednek : ezen évekre nézve bizonyára alaptalan azon állítás, hogy a szláv izgatások a magyarok által előidézett természetes ellenhatásból származtak; mert maga a «Sláwy dcéra» megjelenésének kora és szelleme kétségbevonhatatlanul tanúsítja, hogy ama szláv izgatások a magyar korona területén egyenesen azon panszláv törekvések eredményei, melyek nálunk a különféle szláv fajok kebelében valóságosan aggasztó módon nyilatkoztak. Mondók, hogy az említett költemény 1827-ben és 1832-ben látott napvilágot. Már pedig ezen évekig nemcsak a magyar törvényhozás nem alkotott oly törvényeket a magyar nyelvet illetőleg, melyekből bármily túlbuzgó szláv is képes volt volna a maga nyelvének s nemzetiségének elnyomatását bebizonyítani; hanem még a társadalmi téren sem merültek fel olyféle jelenetek a magyarság túlterjeszkedése tekintetében, melyek miatt később nem

¹⁾ Hasonlót állított újabban gróf Majláth János «Neue Geschichte der Magyarren» (I, 254) szintoly rosz szellemű, mint felületes, a tényeket számtalanszor ignoráló, még többször elferdítő, vásári munkájában. Így, miként e munka van irva, bűn írni történetet; jobb a hiány, mint ilyféle alaptalan, egy résznek hizelgő, a másik iránt igazságtalan, haza s nemzet ellen vétő férczelés.

minden alap nélkül vádoltattak egyes túlbuzgó hazafiak, s 1837—1839.
melyeket például, Széchenyi István 1842-ben maga is meg-
róvott. És aligha vádoltathatnánk túlzó rokonszenvvel nem-
zetiségünk iránt, ha azt állítanók, hogy inkább ama sajnos
heveskedések, melyek miatt a szlávok a magyarok ellen utóbb
panaszt emelhettek, eredtek amaz eszélytelen, s tekintve az
állam nemzetiségét s történelmét, mondhatni bűnös, panszláv
törekvésekből, mint viszont. Miként fentebb láttuk, még az
1836-ki nyelvtörvény is oly szerény volt, hogy az nemcsak
a szlávokban nem ébreszthetett aggodalmakat, hanem inkább
a magyar nemzetnek nyújthatott okot igazságos panaszra,
hogy nyelve az államban, az igazgatásban szintugy mint a
köznevelésben meg van fosztva a maga természetes jogaitól,
melyeket még mindig a holt latin bitorolt. Szóval, 1827-ben,
sőt még 1832-ben is semmi panasza nem lehetett a szlávnak,
hogy nyelve, nemzetisége elnyomatik; s a «Sláwy dcéra»
mégis a legnagyobb méltatlanságokkal illeti a magyarságot.
Leszállva a magasságról, melyre prófétai szerepében emel-
kedett, s melyen egy nemzeti költőnek állnia illik, kimerít-
hetetlen a legaljasabb szitkokban. Elragadtatva vak buzgal-
mától, a legnemesebbet is szennyes kezekkel illeti, és sárral
dobálja, mi tiszteletre méltán tarthat igényt; majd a gyűlölet
és rágalom tajtékát szórja, fenyegetésekre fakad s nemtelen
boszura ingerel; majd ismét nevetséges szitkokban önti ki
mérgét, s a pokol kínjaira kárhoztatja azon magyar hazafia-
kat, kik nyelvök művelése, nemzetiségök szilárdítása mellett
dicséretesen buzogtak.¹⁾

E költemény, mely általában a szlávok tetteit dicsőíti, fajuk

¹⁾ Az V-dik ének, melynek czíme *Acheron*, egészen ilyféle aljasságok-
ból áll. Például: Dugonics magyar érzelmű piaristát és író, kinek pedig
esze ágában sem volt elnyomni a szlávokat, emberfejú cerberusnak ábrá-
zolja, ki a pokolban legyek, poloskák, darázsok, békák s más férgek által
csipdesve, maga körül harapdos, és idegen, (t. i. magyar) nyelven ugat
és szitkozódik. Másokat, például, a szelíd kedélyű Glaczt, nagy orral festi,
melyről fogvicsorító ördögök egész szeleteket metszenek le, stb.

1837—1839.

Panszláv mozgalmak a tótok közt.

számnagyságát s terjedelmét magasztalja, a, kivált ágostai hitvallásu szláv ifjuság egy részétől nálunk is nagy lelkesedéssel fogadtatott. Elragadtatva a gyakran csak félig értett költői ömledezésektől, megrészegedve a képzelt nagyság és dicsőség ábrándképeit tömjénysző füsttől, beringatva a jövőendő szláv nagyság büszke álmaiba, tanítóik s papjaik ösztönzésére, egy panszláv érzelmű csapattá fejlettek, melyből aztán a jogos magyar nemzeti érdekeknek számos, tüzesnél tüzesebb ellenei keltek ki. Iskoláikban, tanítóik vezetéke alatt társulatokat képeztek, melyeknek tetszetes céljául a szláv nyelv és irodalom művelését, s e mellett a panszláv eszmék —, s egyszersmind a magyarság, mint azok gátja, elleni gyűlölet terjesztését tűzték vala ki. A panszláv eszmék s a magyarság elleni dühös gyűlölet szelleme lengi át első költészeti kísérleteiket, melyek néhányai, mint a Gitrenka és Nitra, nyomtatva is megjelentek.

A magyarok előtt, kik közül a szláv nyelvet kevesen tudták, a cseh szójárást pedig, melyen e dolgozatok irattak, még ezek sem értették, e törekvések sokáig titokban maradtak; mert ama panszláv szelleműek egy ideig gondosan rejtegették törekvéseiknek honellenes irányát. Czégérül holmi ártatlan homiletikai s más irodalmi gyakorlatokat függesztettek ki társulataik homlokára. Még a panszlavismus fogalmát is akként ügyekeztek meghatározni, hogy az nem egyéb a szláv fajok irodalmi egyesülésénél. «Unio in litteratura inter omnes slavos» — ugymond Herkel egy már 1826-ban Budán megjelent szláv nyelvtanában. A figyelmet ennél fogva e mozgalmak sokáig nem vonták magokra. Kollár, ki a magyarországi tótok közt «Sláwy dcérájának» megjelenése óta elismert vezére volt a panszlavismusnak, már 1837-ben adott ki ugyan egy röpiratot, mely felnyithatta volna a magyarok szemeit; de, daczára német nyelvének, még ez is kevesektől méltányoltatott kellőképen. E munka czimét: «A szlávok külön törzsei és szójárásai között való irodalmi viszonyosság-

ról¹⁾ — kézzel foghatólag meghazudtolja a tartalom; mert 1837—1839.
 azt némileg a panszlavismus programjának lehet tartani. Mennyire terjeszkedik az ki az irodalmi egyesülésen kívül, mit a világ mystificatiojára leplül használ, egyéb viszonyokra is, im a következő néhány tételének idézete is teljes világitásba állítja. «Több századok után — mond Kollár a 3-dik lapon — először tekintik ismét az elszórt szláv fajok magokat egy nagy népnek, s különböző szójárásukat egy nyelvnek, ébrednek nemzeti érzelemre s vágyódnak szorosabb egyesülésre.» — «A szlávok — mond másutt (l. 22) — megszámlálták magokat s úgy találták, hogy legszámosabbak Európában. Ez erejük tudatára vezette őket; mi ismét az emberrel született azon érzetet keltette föl, mely az erősebbet szégyenpirral önti el, éreztetvén vele, hogy ellenmondás a természetben, ha a gyöngébbnek utána áll s azt követi; azon érzetet, mely őt ösztönzi felemelkedni az alacsonyságból, mely reá nézve szégyenteljes, az emberiségre nézve káros.» Szerinte «valamennyi szlávoknak csak egy a hazája» (l. 37); s valamint Amerikának külön tartományai csak egy államot képeznek, s egymás közt egyenlők: úgy a sokféle szláv fajok csak egy irodalmi szabad államot képeznek.» Ki nem látja, hogy e szó: «irodalmi» csak egy mystificaló lepel akar lenni? Hiszen a szlávok hivatása szerinte nem csekélyebb mint, «hogy az emberi nem egy új míveltségi korszakának középpontjává legyenek» (l. 67). Melyik legyen pedig a számos, egymástól annyira különböző szláv fajok közül az, melynek e feladat megoldására képessége legnagyobb, s mely felé a szerző rokonszenvei hajlanak, világosan megmondja (l. 112) a következőkben: «Az irodalom e legújabb időkben, kivált Oroszországban, s különösen a mostani fejedelem atyai uralkodása alatt, rendkívüli ifju erővel emelkedett, úgy hogy az egy bölcs és tevékeny kormánytól ápoltatva, jelenleg a leg-

¹⁾ «Ueber die litterarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der Slaven.»

1837—1839. kedvezőbb, sokat ígérő haladásban léteznek. » Az eszközöket végre, melyek által az emberi nem ezen újjászülétese végre-hajtandó lészen, ekként adja elő ama versekben, melyekkel, gyanut kevesbbé ébresztő költői lepelbe burkolózva, röpiratát befejezi: «Az én népem a haza egyszersmind, melynek határai megmérhetetlenek; nem százakat, hanem milliókat számlál az; az én óriási kedves hazámban nem nyugszik le a nap soha; s ha isten és a hősi szerencse úgy akarja, becsülete se nyugodjék le soha.»

E közlemények után Kollár munkáiból, kit méltán úgy tekinthetni, mint a panszlavismus képviselőjét s apostolkodó ügyvivőjét Magyarországon, sürgősen bővebben fejtegetni, miképen az irodalmi egyesülés csak a közönség mystifikatiója végett tűzetett ki czégérül, s használtatott leplül, mely alatt veszélyes politikai czélok rejlenek, mik egyenesen Oroszországból tűzettek ki e panszláv propaganda ügynökei feladatául. Világosan kezdé ezt látni, s tett is ellene egynémit, — miként alább elbeszélők leszünk, — nem sokára a magyar nemzet; most azonban még sokkal inkább el vala foglalva saját politikai átalakulása eszméivel, mintsem hogy e még egyébiránt is rejtegetett törekvésekre élénkebb figyelmet fordíthatott volna. E mozgalmak, a szorosán vett Magyarország határai közt még egyedül az evangélikus egyház és iskola körére szorítkozván, különben is távol estek a megyék működési terétől: ezek tehát vele még nem foglalkodtak, róla tudomást is alig vettek, míg azok utóbb az egyház és iskola korlátaiban túlcsapva, a nyilvános életbe is be nem tolakodtak. A kormány, bár lehetetlen volt át nem látnia, miképen e panszláv törekvések oly birodalomban, hol a lakosság felét szláv fajuak teszik, végeredményben is csak természetes ellenségének, az oroszoknak, válhatnak javára, szinte nem méltatá azokat figyelmére a Kárpát-vidéki szlávok közt: nem ápolta ugyan ténylegesen, de tűrte azokat, mi arra látszék mutatni, hogy nem látná kedvetlenül, ha e részről is ellenzék támadna a szabadelvű, demokrat magyarság ellen.

Egészen másként állt az ügy mind a nemzetre, mind a kormányra nézve Horvátországban. A horvátok — mind a mellett is, hogy tartományuk az anyaországtól külön határokkal elválasztva, külön municipális jogokkal birt, a magyarokkal együtt ugyanazon alkotmányt élvezték, ugyanazon fő törvény- s kormánysszékek által, a megyékben hasonló municipális hatóságok által igazgattattak; tartományuk részéről a magyar országgyűlésre ők is küldöttek követeket, s ezeken felül bánjok az ország zászlósai közt harmadik helyen, püspökeik, főispánjaik és mágnásaik a magyar főrendek közt ültek, egyaránt részesülve a közös törvényhozásban.

1837—1839.

A nemzetiségi kérdés Horvátországban.

E tartomány az anyaországgal eddigelé századokon keresztül a legjobb, mondhatni, testvéries egyetértésben élt. Századok óta a közös alkotmány ótalma alatt, magyarok és horvátok közösen küzdének nemzeti s alkotmányos létökért, a bel és kül ellenségek, a török hódoltatási vágy s az osztrák abszolutismus ellen. Együtt örvendének a jóllétnek és szerencsének, együtt túrték a balszerencse csapásait; közös vala egész történelmök. Még a nemzetiség, s mi ettől csak formában különbözik, a hazafiság ügyében is közösek voltak érzelmeik. A magyar hazát és nemzetiséget, mint a közös alkotmányos szabadság forrását, őszintén, lelkesen szerették. A nélkül, hogy szláv nyelvöket eldobták, elfeledték volna, tudták jobbra a magyart is. Kitünőbb férfiak Magyarországon csak ugy dicsőítették, mintha törzsökös magyarok voltak volna. A Zrínyiek a magyar történelem legjelesebb férfiai közt foglalnak helyet; s az ifjabb Zrínyi Miklós a maga korában a legünnepeltebb magyar költő vala.

Mióta a magyarok, II. József németesíteni szándékozó törekvései következtében, nemzetiségök élénkebb érzetére ébredtek, az 1790-ki országgyűléstől kezdve, a horvát urak s követek is hévvel pártolák a magyar nyelvet s az annak ügyében alkotott törvényeket. Varasd megye még az 1830-ki országgyűlésre is oly utasítást adott képviselőinek, hogy pártolják a magyar nyelvnek hivatalossá tételét, s annak az iskolákban,

1837—1839.

a horvátországiakban is, taníttatását. Ugyanezen évben a zág-rábi akadémia növendékei, meggyőződve a magyar nyelv tudásának hasznairól, annak, mit különben jobbára beszéltek, bővebb művelése végett, önkéntes adakozásokból díjazandó magyar nyelvtanárt határoztak tartani. Még az 1832-ki országgyűlést megelőző tartományi gyűlésre is jobbára kedvező utasításokat vittek a magyar nyelv tekintetében a horvát megyék követei; és csak ezen hosszú országgyűlés vége felé kezdtek e tárgyban változni a horvátországi követek nézetei.

A nemzetiség eszméjének keletkezését, érzetének ébredését Horvátországban több, részint belső, részint külső okok összehatásából lehet csak helyesen leszármaztatni. Századunk sajátos jellegei közé tartozik, hogy a nemzetiségek eszméje, mely az azt elevenítő okok legtöbbjeivel együtt már örökre elhunynak látszék, ismét s nagyobb élénkséggel támadt fel, mint valaha. Ezen eszme Horvátországban is kétségkívül önmagából nyerte az első ébresztő szikrát, önmagából merítette életének első tápszereit. Nagy hatással volt ébresztésére a magyar nemzetiségnek már évtizedek óta élénkebb mozgalma is. Mi a kedélyekben a század szellemének érintése alatt önmagából támadt, de mintegy öntudatlanul szunnyadozék, a már élénken mozgó magyar nemzetiség példája által megérlelve, rögtön felébredt; s első nyilatkozatai hamar visszhangra találtak a horvátok kebelében.

A horvát nemzetiség érzelmébe, ezen első, mondhatnám, csecsemő korában, természetyszerűleg semmi gyűlöletes, semmi ellenséges elem nem vegyülhetett a közös haza, a magyar birodalom irányában. A nemzetiség, vagy mi evvel lényegében egy s csak alakjában módosul, a hazafiság, a legszebb, legszentebb érzelmek, a legdicsőbb és legmagasztosabb tettek forrása; és alapja a népek azon nemes vetélkedésének egymás között, mely az emberiség haladásának, tökélyesbülésének, leghatalmasabb rugonyai közé tartozik. Irigységnek, gyűlöletnek s más ellenséges szenvedélyeknek eredetileg ebben ép úgy nincsen helye, mint az ugyanazon intézet növendékei

romlatlan kedélyében. És mint mindenütt, hol az eredetileg 1837—1839.
jó és nemes érzelmek elfajulnak: úgy itt is konkolyhintőnek nyomaira kell találnunk a jó és tiszta magveteményében; itt is idegenszerű okoknak kellett hatni, hogy a horvátok nemzetiségi érzete mindjárt kezdetben az irigység és gyűlölet azon szenvedélyeivel elegyüljön össze, melyeknek kíséretében az mindjárt ébredése után nyilatkozott. És valóban, a történelem újjal mutat a konkolyvetőre; világosan kijelöli ezen idegenszerű okok befolyását.

Az orosz panszláv propaganda e század harmadik tizedének végén Horvátországban is megkezdé alattomos működését. Európa politikai eseményeinek fejleményei 1825 óta kétségtelenné teszik, hogy a nagyravágyó Miklós czár az 1828-ki török háború után, melyben őt Francia- és Angolország a török birodalom meggyöngítésében oly eszélytelenül támogaták, — komolyan kezdett gondolkodni ama merész terv létesítéséről, melyet I. Péter czár végintézetileg tűzött ki utódainak: a keleti császárság helyreállításáról. A czár e végett, a délszláv népekben magának támaszpontot készítendő, gondosan felfogta elődje, I. Sándor, 1812-ben megkezdett panszláv propagandai izgatásainak, a párisi békekötés után megszakasztott, vagy legalább elhanyagolt, fonalát. A körülmények, az idők viszonyai erre most még alkalmasabbaknak mutatkoztak, mint 1812-ben. A szlávok közt is mindenfelé ébredező nemzetiség eszméje s érzete a talajt most kellőleg előkészíté a magvetésre, s egyszersmind oly eszközül kínálkozik, mennél alkalmasabbat teremteni sem lehetett volna. Ez még ama választó fariat is kiegyenlítheté, melyet a déli szláv népek közt a vallás különfélesége emelt. Ehhez csak hozzá kellett nyúlni, s önként megnyílt az oroszoknak. Így támadt az újabb kori déli szláv-orosz propaganda.

Mióta a lengyel forradalom kiütött, s annak támogatásában a bécsi kabinet keze is munkásnak tapasztaltatott, Miklós czár szintoly ösztönt érze magában Ausztriának belső bonyodalmak által ártalmára lenni, mint előde 1812-ben. S e felett Miklós

A panszlavis-
mus Horvát-
országban.

1837—1839. czár nagyravágyó lelke, a lengyel forradalom elnyomása s a bécsi kabinetteli jó viszony helyreállítása után is hatalmas ingert talált I. Péter ama hagyományos tervében, folytatni panszláv izgatásait a déli szláv népek azon csoportjai közt is, melyek a Habsburg dynasziát uralták.

Horvátországban a fő ügyvitellel ezen izgatásokra Gáj Lajos bízott meg, ki, mielőtt hazájában működni kezdett, huzamosabb ideig Oroszországban, jobbra Sz. Pétervárott mulatott. Ő e, nemsokára hazatérte után, vagy mint némelyek mondják, Kollár, a panszlavismusnak a kárpátvidéki tótok közti ügynöke? nem tudjuk megmondani, — az 1832-ki országgyűlés megindulta után egy ily czimű röpiratot tett közzé Karlstadtban, Horvátországban: «Magyarokká legyünk-e?» mely a magyarság elleni polemiájának szenvedélyessége által oly figyelmet gerjesztett, hogy egy év leforgása alatt három kiadást ért. Ugyanazon időtájban Gáj némi nemzeties jellemű verseket s más apró iratokat is bocsáta ki, melyek szintazon czélra irányzának. Nem sokára azonban terjedtebb lőn működése. 1835-ben egy orosz ügynök, a horvát nyelv tanulásának ürügye alatt több hónapig időzék Zágrábban, s Gáj Lajossal és gróf Draskovics Jánossal sűrű közlekedésben áll vala. Valószínűleg ezen értekezletek eredménye lett azon egyes politikai és szépirodalmi lap, melyet Gáj ez évben megindított. A főlap «Illyrszke Narodne Novine» — azaz: Illyr nemzeti újság —; a melléklap «Danika» címet viselt. Miként t. i. a Kárpát-vidéki tótok közt Kollár, úgy itt is Gáj irodalmi törekvéseket tűzött ki eleinte czégérül; de azon különbséggel, hogy míg amott Kollár s panszláv társai a cseh szójárást tették törekvéseik közlönyévé s fajegyesítő kapocsná: Horvátországban egy új, a déliek legtöbbszörével lehetőleg egyező irodalmi nyelv hozatott divatba a déli szlávok egyesítésére. E nyelvet illyr nyelvnek, s az általa egyesítendő fajokat összesen illyr nemzetnek nevezték.

E kettős lapban Gáj Lajos nem kevesbbé politikai cikkek, mint a nemzetiségre vonatkozó költemények által ügye-

Az illyrismus
keletkezése.

kezett felizgatni a déli szláv fajokat. A politikai czikkelyekben felmutatta honosainak a rokon fajokat, melyek Magyarországban, az osztrák tartományokban, Török- és Oroszországban laknak; s ha nem ment is állításaiban annyira, mint Kollár, ki az emberi nem tizedét szlávokból állónak hirdeté; mégis egyenesen a faj számára alapította izgatásait. Szerinte is csak egyesülnie kellett a szlávoknak, hogy a világ uralma kezökbe kerüljön. S ezen egyesülés volt a fő czél, melyre az izgatás minden nemeit irányozta. Ez volt nagy részben tartalma és célja ama költeményeknek is, melyeket a «Danikában» közzé tett. Egy részök egyenesen a magyarok elleni gyűlölet s a tőlök való elszakadási vágy felszítására volt irányozva.

Ezen illyr-panszláv mozgalom nagy határozottsággal és heves szenvedélyekkel lépven fel, rövid idő alatt nagy részben magába olvasztotta, vagy háttérbe szorította a nálánál bár elébb felébredt, de még félénk, szerény, kevesbbé cselekvényes, tiszta, nemes horvát nemzetiségi érzelmeket. Nagy-ravágyó terveivel elkápráztatá a szemeket; a kedélyeket szenvedélyekkel tölté el, gyűlöletet ébresztvén azok ellen, kik ama terveknek gátokat vethetének. A felzajlott szenvedélyek hullámaikkal hamar elboríták azt is, mi nemes, szabadságra törekvő vala a nemzetiség érzelmeiben. Az illyr mozgalom sajátságos jellege, hogy nem volt szabadelvű, mint szokott lenni különben mindenütt és mindenkor a tiszta nemzetiségi érzelem. Az illyrismus csak fajegyesülésre és önállóságra vágyott; a népszabadsággal azonban mit sem gondolt, kész eldobni még azon alkotmányos szabadságot is, melyet vele a magyar testvériesen megosztott, ha annak árán a fajegyesülést megvásárolhatja. Ez kétségtelenné teszi, hogy a horvát nemzetiségi mozgalom az illyrismusban az orosz panszláv propaganda vontató kötelére jutott. Gájról különösen nyilván hirdeté a közvélemény, hogy egyenesen az orosz propaganda zsoldjában áll, s mint ilyen működik oda, hogy a magyar korona területén s az osztrák és török tartományokban lakó szláv fajokban fölkelte s ápolja az egyesülés eszméjét. S va-

1837—1839. lóban, folyóirata tárháza lőn a legábrándosabb panszláv eszmének; közlönye minden déli szláv fajok érdekeinek. Irányának jellemét semmi sem ábrázolja hívebben, mint a «Danikának» egy versezete, melynek tartalma következő: «Európa egyik felén egy mérhetlen nagyságu óriás nyugszik. Nagyszerű lábai az északi hó mellett a jeges tengerig s a csínai falig terjednek. Erős jobbjaiban, mely Törökország szíve felé hajlik, a Feketetengert —, a Németország szíve felé nyúló baljában pedig a Balti tengert tartja. Az Adria öblében fürdő feje közép Illyrhon, felkoszorúzva a langy déli szél virágaival s borágával. Keble Magyarország; szíve az ős Táttra alatt ver; gyomrát Lengyelország síkjai képezik; hasa és czombjai Oroszhon mérhetlen virányain nyúlnak el. És ezen óriás a mi nemzetünk, Európának legnagyobb nemzete, a szláv nemzet; mert legbensőbbjének husa és csontja a testvér szláv nemzet; s a vér, mely ezen óriás testet eleveníti Szlavია anyáknak ugyanazon vére¹⁾».

Gáj azonban és társai panszláv irányuk daczára sem a nagy Ororszországban való felolvadást, mint az adott politikai viszonyok közt képtelen ábrándot; hanem egy déli szláv birodalomnak kedvező körülmények közt inkább létesíthető eszméjét tűzték ki izgatásuk végeczéljárá. Kétségtelenné teszi ezt egyebek közt ama térkép, melyet Gáj lapjának egy száma mellékletül tett közzé. E térkép az alkotandó «Új Illyriát» ábrázolja, s Horvát-, Tót- és Dalmátországon kívül az egész déli Magyarországot, Isztriát, Krajnát, Karántföldet és Stájerországot; a Száván túl pedig Boszniát, Szerviát, Bulgáriát, Montenegrót s Herczegovinát foglalja annak határai közé. A politikai combinatiók merészsége, mint látszik, nem hiányzott az illyrpárt vezéreiben. E terv létesítésére, mely nem kevesebbet foglalt magában, mint az 1815-ki státusrendszer s Európa térképének megváltoztatását, ugy látszik, ismét Oroszország szolgált számításaik alapjául s mozgató rugonyául.

¹⁾ Az 1838-ki évfolyam 34-dik számában.

Minthogy e déli szláv birodalom nagy részben a magyar korona állományaiból vala kiteremtendő: könnyen megfogható, hogy ezen ábrándos panszlávok lelkében némi gyűlölet támadt Magyarország s a magyarok ellen, a nélkül hogy ezek arra nekik más okot adtak volna, mint azt, hogy részökről eleve is a legélénkebb ellenzését gyaníttatták minden olyféle tervnek, mely az ország épségének megcsorbitását czélozza. Azon hév és erély, melylyel a magyar nemzet a maga alkotmányos nemzetiségéhez ragaszkodék, azt kifejteni és szilárdítani törekedett, s e végett a maga nyelvét is buzgóan művelé, s az ország határai közt a holt és idegen latin által bitorlott rangra emelni, hivatalos nyelvvé tenni akarta, eleve is érezteté e panszlávokkal, hogy törekvésök minden más előtt a magyar nemzet életerején szenvedend hajótörést. Gyűlöltek tehát őket, kiket államéletökben megrövidíteni szándékoztak. De csupán ebből még nem lehet kielégítőleg megfejtteni e gyűlöletet. Mert bár azt eleinte, szintugy mint a kárpátvidéki tótok, az irodalom álarcza alá rejték; de az irodalmi törekvéseken kívül kevés idő múlva még egy külön, tisztán politikai, Magyarország irányában mind ellenségesebb irányt is vett Horvátországban a nemzetiségi, vagy helyesebben, illyr mozgalom. És ez jelzi hatását ama másik idegenszerű oknak s külső befolyásnak, mely a tiszta s nemes horvát nemzetiségi mozgalmat, mennyire az a panszláv orosz propaganda által felszított illyrismustól még ment maradt, nagy részben tévutra vezette. Itt kezdődik a bécsi kormány egyenes befolyása az illyr mozgalomra; ennek eredménye lőn azon politikai irány, melyet azóta Horvátországban észlelünk.

Horvátország, századok óta a magyar korona ótalma alatt létezvén, semmi nyomást, semmi méltatlanságot nem szenvedett az anyaországtól. A horvátok, résztvévén a magyar törvényhozásban, a magyar alkotmány minden jótéteményeit megszorítás nélkül élvezték. Sőt, mi példa nélkül áll a történelemben, e tartomány némi előnnyel birt az anyaország felett: a magyar törvényhozás századokon keresztül többféle

1837—1839.

kiváltság édeletében hagyta Horvátországot. A közadóhoz Horvátország aránylag mindig csak félannyival járula, mint Magyarország. Részvételén kívül a magyar törvényhozásban, még külön tartományi gyűléssel s az anyaország irányában egynémi municipális jogokkal is birt. És e szerint sem magán, sem közeletében semmi oka nem volt azon kiváló elleneséges indulatra, gyűlöletre Magyarország irányában, melyet mégis annyi tüntetéssel nyilvánított. Még az illyrpártiaknak fentebb említett elszakadási vágyaiból sem lehet csupán megfejtteni, miként történhetett, hogy ók egyedül a magyarok s nem egyszersmind Ausztria s annak dynasziája ellen is viseltettek oly heves gyűlölettel; holott egy perczig sem kételkedhetek, hogy ilyféle elszakadást a monarchiától az udvar még kevesbbé hajlandó tűrni mint Magyarország. A déli szláv birodalom megalkothatásának szükséges feltétele volt volna az osztrák monarchia felbomlása, míg Magyarország az által csak egy, lételére ugyan felette hasznos, de lényegesen nem szükséges tartományát veszttette volna el. Ha tehát egyedül a nemzetiség s a déli szláv birodalom eszméjét fontoljuk e viszonyok tekintetében: meg kell győződünk, hogy az illyreknek, valamint sokkal nagyobb akodályokat láthattak emelkedni vágyaik valósulhatása ellen a bécsi kormány, mint a magyar nemzet részéről: ugy amaz ellen még több okuk volt volna a gyűlöletre. És ezen érv annál czáfolhatatlanabb, minthogy, ha voltak polgári életökben tényleges sérelmeik: azok nem a magyar nemzettől, hanem a bécsi kormánytól származtak, mely a szabadság és alkotmányos élet fejleményeit ugy Horvát- mint Magyarországbán egyaránt akadályozta, az anyagi érdekek s a nemzeti jóllét gyarapodását ott mint itt folyton zsíbbasztotta.

Az illyreknek e kiváló s mind szélesebb körre tejedő gyűlöletét Magyarország ellen abból sem lehet egyedül megfejtteni, hogy Horvátország igazgatására nézve csak a közös főkormány székek —, törvényeire nézve pedig csak a közös országgyűlés által voltak kapcsolatban az osztrák kormánygyal.

Politikai helyzetében, mint az alkotmányos Magyarország ^{1837—1839.} egyenjogú társa, hasonlíthatlanul jobban érezhette magát Horvátország, mint a fajrokonaitól lakott osztrák tartományok, például: Krajna, Isztria, Csehország stb., melyek mind törvényeikre, mind igazgatásukra nézve az abszolút hatalmu osztrák kormány kényuralmának voltak alávetve; s ennek nyelvét, a németet, kénytelenítették, nemzetiségök nagy kárával, tűrni mind a közigazgatásban, mind a köznevelésben. Ha az osztrák tartományokban lakó szláv fajok e miatt gyűlölettel viselkedtek a németek ellen, azon nincs mit csodálkozni. De a horvátnak semmi ilyféle oka nem volt a gyűlöletre a magyar ellen. Horvátországra a magyar nyelv sem hivatalos, sem köznevelési nyelvül nem erőszakoltatott fel; még utóbb is, midőn a törvényhozás mindenben a magyart tette közigazgatási és nevelési nyelvvé, e törvény egyedül a szorosán vett Magyarországra szorítottatott, Horvátországnak régi hivatalos nyelve a maga jogában meghagyatván. Sérelmül azt józanul csak nem vehette Horvátország, hogy a vele közös magyar törvényhozás nyelvül a latin helyét a magyar foglalta el, s ennél fogva a horvát követeknek is, ha a törvényhozásban részt venni akartak, magyarul, s nem mint az előtt, latinul, kellett szólniok. Mert hiszen, nem a horvát, hanem a holt latin nyelvet szorította ki a törvényhozó teremekből a magyar nyelv, melyet különben is Horvátországban sokkal többen és jobban értettek a latinnál. És miután a horvátnak sem jutott soha eszébe követelnie, hogy az országgyűlésen horvátul szólhasson: az, hogy a latinnal a magyar nyelvet kell vala felcserélnie, valamint sérelem nem volt reá nézve, úgy nemzeti gyűlöletet sem ébreszthetett benne természetszerűleg. Sőt miután a számra nézve kicsiny horvát nemzet külön állodalmat nem alkothatott; s ennél fogva azon pillanatban esik az osztrák kényuralomnak martalékul, a melyben Magyarországtól elszakad: azt kelle következetesen feltenni, hogy inkább örvideni fog a szabadság s alkotmányosság tekintetében neki is bástyául szolgáló magyar nemzetiség gyarapodásának,

1837—1839.

és sokkal inkább szítand a vele jó és bal szerencsáját testvériesen megosztó magyarhoz, kinek társaságában a maga nyelvét s nemzetiségét is háborítatlanul fejtheti, mint az osztrák kormányhoz, mely különben őt is ugyanazon sorssal fenyegetné, melyre a szabadságuktól s nemzetiségöktől megfosztott többi szláv fajok jutottak.

És ha mind ezen okok és természetes viszonyok ellenére, a történelem mégis azt bizonyítja, hogy a horvát nemzet egy része, 1836-óta, midőn a horvát követek a magyar nyelv hivatalos divatára vonatkozó, de az ő tartományukat egyáltalában nem illető törvény ellen szavaztak, évről évre menten ellenségesebb indulatot nyilvánított Magyarország irányában, a nélkül hogy gyűlölete az osztrák kormányra is kiterjedni látszott volna: a történelem világos, tényleges adatok nélkül is azt kényteleníttetnék következtetni, hogy itt valamely idegenszerű ok hatásának kell lappangani. Az adatok azonban világosak, melyek ezen idegenszerű befolyást tanúsítják.

Történelmünk eddigi folyamából eléggé kiderül, hogy a magyar nemzetiség s alkotmányos szabadság az utolsó évtized alatt rendkívüli, eddig nem ismert kifejlésre jutott. A fölébredt nemzeti erő 1825 óta mind több alkotmányos elveket vívott vissza a bécsi kabinettől, mely kényuralmi kormányrendszerét a mult időkben reánk is kiterjeszteni törekedett. Mind ellenállhatatlanabb hatalommal sürgette orvoslatát a maga alkotmányos jogain a mult korban ejtett sérelmeknek, s megtartását ama régi, 1790-ben újra teljes érvényre emelt törvényeknek, melyek az országnak az osztrák tartományokétól ugy formákra mint elvekre nézve külön, független kormányt biztosítanak. S e felett, minden cselszövények s csábítások daczára mind több reformokat vívott ki alkotmánya szellemében a bécsi kormánytól.

Elfojthatatlan aggodalommal észlelé ezt a bécsi kormány. Eszközökről gondoskodék tehát, melyek által a felébredt nemzeti erőt legalább is meggyöngíthesse; a kényuralomhoz szokott kabinetre nézve mind kényelmetlenebbé s ellenzékiebbé

váló szabadelvű szellemet elfojthassa. Megkísérlé, mint látók, 1837—1839.
mindenek előtt a vesztegetést a megyék kebelében s a törvény-
hozás tagjai közt; de ez által, emitt csak néhány egyest siker-
ült a maga részére vonnia, amott csak néhány megye tudatlan
kisnemességét vezethette ideiglen tévutakra: a nemzeti értel-
miség nagy tömege annál hívebbé, ragaszkodóbbá lőn a sza-
badság ügyéhez. Megkísérlé az alkotmányos szabadság és
reform néhány merészebb bajnokai, zászlótartói ellen a meg-
félénkítést, közölők többeket börtönre ítéltetván, másokat
perbe fogatván. De e szabálynak csak elkeseredés lőn eréd-
ménye; s a nemzet, mely ama hazafiakat a maga ügyének
védelméért látja vala szenvedni, még nagyobb hévvel, kitartóbb
erélylyel vívott jogai mellett: és a kormány tanácsosnak látá
evvel is felhagyni. Végre a nem rég felmerült horvát-illyr
nemzetiségi mozgalomban kereste az ellenmérget; azt ügye-
kezék kizsákmányolni, hogy általa vessen gátot a szabadelvű
magyar nemzetiség alkotmányos haladásának, s azt, ha egé-
szen elfojtani már nem lehetne, legalább ellenséges elemek
feltámasztása s ápolása által megbénítsa, a kabineti politikára
nézve ártalmatlanná tegye.

Magyarországban az alkotmányos, de radikál szellemű re-
formtörekvés legszorosabb kapcsolatban létezett a nemzetiség
fejlődésével és szilárdulásával. A kormány tehát, miután a
nemzetiséget egyenesen többé nem ostromolhatá, sem fejlő-
désében meg nem állíthatá, sőt annak, akaratja ellenére is,
mind több engedményeket tenni kénytelenítettett, ellenséget
támasztott ellene az illyrismusban, hogy vele együtt a szabad-
elvű, radikál szellemet s alkotmányos reformtörekvéseket is
gyöngítse. «Bizonyos — ugymond maga egy 1862-ki bécsi
lap ¹⁾ — hogy a Metternich-kormány ezen alkalmat (a ma-
gyarok nemzetiségi törekvéseit) örömmel ragadta meg, hogy
a nem-magyar ajku népeket, különösen a horvátokat, titkos

A kormány
beavatkozása a
nemzetiségi
viszályokba.

¹⁾ A szláv érdekeket képviselő «Ost und West» 1862-ki folyama már-
cziusi egy számában.

1837—1839.

gyámolítás, vagy legalább ilyesminek ígérese által a maga részére vonja, s a köztök és a magyarok közt nyilvánossá lett ellentétek kibékülését meggátolja.... Nem lehet tagadni, hogy ezen tervek nagy ügyességgel vétettek munkába, úgy hogy azok közül, a kiknek ezen pártküzdelemben a kormány cselekvő szerepet szánt, csak kevesen látták át a czélokat, melyek mellett síkra léptek; és, hogy ezek azt vélték, hogy ők egyes-egyedül nemzetiségek mellett küzdenek, míg csak eszközök valának oly czélokra, melyek nemzetiségekkel semmiféle egybefüggésben nem álltak.» Elbeszélvén aztán, mily heves ellenmondásra talált az 183²/₆-ki országgyűlés rendeinél a fentebb említett, «Magyarokká legyünk-e?» czimű röpirat: ekként folytatja elbeszélését a bécsi lap: «Ezen irat rendkívüli hatása meggyőzte a kormányt, hogy eltalálta az igazi utat, miként tartsa távol egymástól a magyarokat és a horvátokat; s tovább haladt ezen úton. Miután magában Magyarországon a viszonyok azt nem engedték meg: Horvátország lőn kiszemelve egyelőre irodalmi csatatérül a magyarság ellen... A kormány megadta az engedélyt dr. Gáj Lajos lapjára.»

Az országgyűlés után azonban nemcsak türte, hanem egyenesen ápolása alá is vette a kormány a horvát-illyr nemzeti-ségi törekvéseket. Báró Bedekovics, a budai m. kir. kamarának alelnöke, s a horvát nemzetiség egyik előharczosa, a magyar állam alkanczellárává, Zdenccsay, kamarai tanácsnok s Gáj Lajos illyr törekvéseinek legbuzgóbb pártolója, Zágráb megye főispáni helytartójává neveztetett. Más kormányhivatalokba a báni széknél azontúl kizárólag illyrpártiak alkalmaztattak; s úgy ezeknek, mint a főbb rangu papságnak feladatul szabott, hogy befolyásukat a tartományban a kormányhoz való ragaszkodás szilárdítására s a magyarság iránti ellenszenv ápolására fordítsák. Ekkor nyeretett meg egyebek közt a horvát-illyr ügy részére báró Kulmer is, ki elébb a magyar nemzetiség s alkotmányos szabadság hívének lenni látszott.

Mi ezentúl Horvátországban történt, mind azt bizonyítja,

hogy a kormány titkon maga állott az illyrismus élére. Az 1837—1839.
 illyrpárt olyannyira egybeolvadt a kormánypárttal, hogy az
 illyrismus zászlója alatt ezentúl egyetlen-egy szabadelvűt s
 demokrat reformbarátot sem lehetett többé találni. A könyv-
 vizsgálat bilincsei mindenre nézve, mi a magyarság ellen ira-
 tott, megtagíttattak; mi annál feltűnőbb lőn, mivel a censura
 a magyar folyóiratok ellenében épen ekkor kezeltetett leg-
 kérlelhetetlenebb szigorral. Az illyrpárt bevallott két vezére,
 gr. Draskovics János és dr. Gáj Lajos, rendkívüli kitünteté-
 sekben részesíttettek: amaz, kit a párt a megyei életben kö-
 vetett vezére gyanánt, minden más érdem felmutathatása
 nélkül, díszrenddel ékesíttetett fel; emez pedig, ki az irodalmi
 téren vezérkedék, ki hirlapjában a szláv fajok egyesülése s a
 déli szláv birodalom alkotása mellett nyíltan az orosz panszláv
 propaganda szellemében — s következőleg az osztrák ház
 monarchiájának érdekei ellen izgatott, az udvartól egy gyé-
 mántos arany gyűrűt kapott ajándékban, miként az adományt
 kísérő fejedelmi kegyirat bizonyítja, «a szláv irodalom meze-
 jén szerzett érdemeinek» méltányló elismeréséül s buzgal-
 mának ösztönéül. Ezen tény horderejének kimutatására elég
 megemlíteni, hogy a Metternich-kormány alatt az egyetlen a
 maga nemében: a nemzeti irodalom művelésében szerzett ér-
 demekért soha még sem német sem magyar író nem tarta-
 tott méltónak a fejedelmi kegy ilyféle nyilatkozatára; bár
 mind az osztrák, mind a magyar irodalom Gájnál hasonlít-
 hatlanul érdemesebb írókat volt képes felmutatni.

A kormányon s annak pártján kívül a róm. kath. papságban
 nyerte fő támaszát az illyrismus, mióta ez a kormány céljaira
 szolgált eszközül. A szabadelvű reformpárt, mely sajátlag
 magyar színezettel birt, a vallás ügyében is a legszabadabb
 elveket pártolá. Névszerint a külön vallások egymás közti
 viszonyát a tökéletes egyenlőség s egyenjoguság alapjára ki-
 vánta fektetni. A mult országgyűlések folytában felmerült
 vallásügyi vitákban Horvátországra nézve az volt a reformpárt
 törekvése, hogy azon szűkkeblű, türelmetlen tartományi sta-

Az illyrismus
 a papságban is
 támaszt nyer.

1837—1839.

tutum, mely a protestánsoknak a megtelepedést és birtokszerzést Horvátországban tiltja, eltöröltessék, s a vallási viszonyok a magyarhoniakkal mindenre nézve egyenlők legyenek. E törekvés természetesen a leghevesebb ellenzésre talált a horvátországi clerusban, mely aztán, mivel e tartományi statutum fentartásában a kormánytól gyámolított, nem csak az által nyilvánítá háláját, hogy hozzá még bensőbben csatlakozott, hanem az által is, hogy, kívánata szerint, az illyrismusnak, mint különben is a szabadelvű s reformokra törekvő magyarság ellentételének, legbuzgóbb pártolójává szegődött. Gáj illyr törekvései ekként a fő clerustól pártfogoltatván, az egész papság kebelében s még a papnöveldekben is nagy rokonszenvre s buzgó közremunkálásra találtak.

E befolyások következtében az illyrismus mind ellenségesebb irányt vett Magyarország ellenében; és, mi elébb csak az irodalom terére szorítkoztak, határozottan átesapott mind a társadalmi, mind a közélet s politika mezejére. A zágrábi akadémia növendékei, kik, mint említők, néhány évvel elébb önkéntes adakozásokból fizették a magyar nyelv tanárát, 1840-ben a magyar nyelvtani könyveket nyilvános tüntetéssel égették meg. Lisztet, az európai hírvű zenehőst, Zágrábban agyonlövessel fenyegették, ha magyar nemzeties darabokat merészel játszani. Az « Illyrszke Narodne Novine », mind épesebb kifakadásokkal, gúnyokkal és szidalmakkal töltötte meg lapjait a magyarság ellen. És a kormány organumai, különösen a censura, az illyrpárt ezen eljárását legkevesebbé sem korlátolták; míg ellenben a magyarországi könyvvizsgáló hivatalok e viszonyokra nézve oly szigorú utasításokat vettek, miknél fogva a magyar időszaki iratokban mindent kitörültek s eltiltottak, mi az illyrpárt ezen féktelenkedéseinek megfejtésére, vagy visszatorlására vonatkozott. Történt nem egyszer, hogy a legigazságtalanabb megtámadások, a legalaptalanabb rágalmak szórattak a horvát lapokban a magyarság ellen; s a magyar lapoknak a legmérsékeltebb hangu czáfolatokat sem lehetett kinyomatni hasábjaikon: az illyrpártiaknak min-

den gyanúsítás, minden piszkolódás szabad, a magyaroknak az önvédelem is tilos volt. A kormány részrehajlása annyira ment e viszonyokra nézve a sajtó kezelésében, hogy végre még az orosz kormány s orosz panszláv propaganda ellen sem lehetett semmit közzé tenni. A censura minden cikket, mely a mind veszélyesebben izgató orosz propaganda ármányainak megvilágítására vagy megrovására vonatkozott, kivétel nélkül kérlelhetetlenül kitörült. A Metternich-kormány, a monarchia nagy veszélyeztetésével, nem csak tűrte, de pártolta is e lovagiatlan harczot, ezen alattomos fondorlatokat, csak hogy a magyar nemzetiségnek a maga törvényes önállóságára s a szabadelvű reformokra irányzott törekvéseit meggátolja és sükeretlenítse.

Az illyr mozgalom vezéreinek lehetetlen volt mindjárt kezdetben nem látniok, hogy törekvéseiknek, ha azok egyedül a csekély számu horvát fajra szorítkoznak, bár mennyire feltűzelik is ebben a nemzetiség eszméjét s érzetét, a kitűzött titkos célra nézve nem lehet nagy eredményök. Ügyököt tehát a déli szlávok közös érdekének hirdették, s a velök, kivált a számra nézve nagyobb szerb fajjal való egyesülés lön egyik legfőbb ügyekezetök. Ezért vették fel a szerbektől is kedvelt s már elébb is használt « illyr » elnevezést; ezért alakították át irodalmi nyelvököt olyannyira, hogy az szinte közelebb állott a szerb, mint a horvát szójáráshoz; ezért intéztek annyi hizelgő, lelkesítő, izgató költeményt és hirlapi cikket a szerb néphez.

Ezen izgatás azonban a szerbeknél sokáig eredménytelen maradt. A szerbek miveltebb részében a vitatás fő tárgyát eddig csak ama kérdés tette: vajjon a jövőre is elsőbbséget adjanak-e a régi szláv szójárásnak, mely az orosz és szerb egyházi könyvekben még divatban vala; vagy e helyett a tulajdonképeni szerb szójárást, a nép élő nyelvét emeljék egyházi s irodalmi nyelvökké? E vitatkozás nyilván tanusítja, hogy a nemzetiségi mozgalom már a szerbek közt is megkezdődött. De egy harmadik, az ugynevezett illyr nyelv, mint

1837—1839.

Az illyrpártiak egyesülési törekvései a szerbekkel.

1837—1839.

a külön szláv törzsek egyesítésének eszköze, egészen új eszme volt előttök. Ezen egyesülést ők ekkoron még nem kívánták; s az illyr nyelv elfogadása iránt, mi különben a vallási viszonyokkal sem látszék megférhetőnek, még jó ideig, mint alább látandjuk, 1842-ig, köztök semmi rokonszenv nem mutatkozott. A szerb nép jellemző sajátságai közé tartozik, hogy nemzetisége eszméjét szorosán egybeköti vallásával. A vallására nézve katolikus illyrpártnak tehát, mely kivált annál fogva, hogy az egész katolikus horvát papságot keblébe fogadta, kiválólag katolikus színezetet nyert, annál kevesbbé tarthatott rokonszenvre számot, minthogy a szerbeknek, mint alább látandjuk, a vallási unio erőszakolása miatt, a horvát papság ellen is sok volt a panaszuk. Az ő kívánataik s törekvéseik ez időben még koránt sem a magyarok elleni harczra, hanem egyedül arra vonatkoznak, hogy az 1791-ki 27-dik t. cikk értelme szerint püspökeik a katolikus főpapsággal egészen egyenlő állásba jussanak, alsó papságuk nevelésére több gond fordíttassék, a hivatalképesek alkalmazásában teljes részrehajlatlanság uralkodjék, végre, hogy a vallásfelekezetek közti jogegyenlőség tökéletesen életbe léptetessék, s az által a kathol. papság unioi izgatásainak eleje vétessék. E kívánatok s törekvéseken túl még semmi mozgalom sem vala köztök észlelhető, mely a déli szláv fajok egyesülésének vágyára mutatott volna. Sztratimirovics, karlóczai érsek, ki a maga egyházát már majdnem félszázad óta kormányozá, s mint vén embereknel közönséges, minden reformtól idegenkedék, még a szerb szójárást sem akarta az ó-szláv helyébe emelni az egyház és iskola körében; s még inkább ellenzé a horvát izgatók által divatba hozott illyr szójárást. Utóda, Sztankovics István alatt, ki amazt 1836-ban történt halála után váltotta fel az érseki székhelyben, e viszonyokban némi módosulás álla be ugyan, a mennyiben ő a nyelvkérdés iránt nagy közönnyel viseltetett; az illyrismus mindazáltal az ő idejében sem talált a szerbek közt számosabb s jelentékenyebb pártolókat. Fordulat

e tekintetben csak 1842 óta történt, midőn Sztankovics halála után Rajasics József jutott a karlóczai érseki székre. 1837—1839.

Az illyr mozgalom ennél fogva több évig Horvát- és Tótország határai közé maradt szorítva. Itt mindazáltal, kivált a három horvátországi megyében, mind bel- mind külterjére nézve annál inkább gyarapodék, mennél világosabbá lőn a bécsi kabinet pártfogása. Jelentékeny támaszt nyert az Haulik Jánosban is, ki ez időben tétetett át a besztercebányaiból a zágrábi püspökségbe. Horvátország, melynek nagyobb birtokosai majdnem kivétel nélkül, s nemesi osztályának nagyobb része is még hű s barátságos érzelmeket ápolt Magyarország iránt, ezentúl mindinkább két pártra szakadt, melyeknek egyike ellenség gyanánt gyűlölte a másikat. A megyei közgyűlések és tisztújító székek e pártok küzdterévé lőnek, melyen azok külön zászlók s jelek alatt két ellenséges tábor képét viselték, s nem ritkán vérengző összeütközésekre vetemedtek. A végdiadalt azonban, a kormány pártolása miatt, eleve is az illyrpártnak lehete megjósolni. De e botrányos jeleneteket csak utóbb, az 1840-ki országgyűlést követő korszakban, beszélendjük el részletesebben, midőn a mozgalmak már határozottabb irányban s világosan kifejezett jelszavakkal tűnnek elő. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy a horvát követek az említett gyűlésre már oly utasítást hoztak magokkal, mely köteleességgé tette, a magyar nyelv hivatalos divatának terjesztését s a szabadelvű reformpárttól célba vett haladási kérdések megoldását minden módon ellenzeni. A Metternich-kormány tehát a nemzetiségi féltékenység felizgatása s ápolása által teljesen célját érte Horvátországban: az illyrpárt, mely panszláv irányban indult meg, szorosan egyesült a kormánypárttal s ennek eszközévé lett a szabadelvű magyar reformmozgalom lebéklyőzésára. A heves illyrpártiak nemzetiségök ügyét vélik vala szolgálni, míg csak a Metternich kormánypolitikájának kötelét vontatták.

De ilyféle kormányeszközök már elégtelenek voltak leküzdeni a század szellemét. Mi alatt a kabinet ekként ügyekezék

A reformügy haladása időközben.

1837—1839.

egy részről szigor s megfélemlítés, más részről a nemzeti féltékenység s villongások szítogatása által elfojtani vagy legalább korlátozni s más irányba terelni a feltörekvő nemzeti szellemet: a reform és szabadság ügye, minden ellentörekvések daczára, folyton erősödött, menten foglalásokat tett maga körül. A küzdelem alatt, melyet a megyék, kiváltképen a megsértett szólásszabadság kérdésében, közgyűlési tanácskozásaik és felirataik által folytattak, a dikasterialis kormányzat mindinkább elárulta a maga erőtlenségét s tehetetlenségét; a megyei önkormányzat ellenben élénkségre, erélyben s befolyásában a nemzet jövőjének alakulására ellentállhatatlanul gyarapodék. A nemzeti közélet minden nyilvánulása annál inkább a megyékben pontosult össze, mivel a sajtó folyton le volt bilincselve; s bár támadt ez évek alatt egypár új lap, a közvélemény azokban, a politikai kérdések megvitatásának tilalma miatt, nem nyilatkozhatott. E hiányt részben csak a megyei közgyűlések pótolhatták. Fontosságukat, melyet azok ekként nyertek, tetemesen nevelte az hogy, miként mindjárt elbeszélendjük, a pártok időközben élesebben kifejelettek s minden közgyűlés alkalmával nagy élénkséggel szálltak egymással szembe. Az eszmék, elvek, reformkérdések, melyek az elmúlt hosszú országgyűlés alatt czélba vétettek, vagy csak megpendítettek, minduntalan élénk, nem ritkán heves vitatkozásokat idéztek elő; és bár mennyire üldöztettek is azok a kormány —, s ostromoltattak a conservatív pártiak által, nemcsak mindinkább terjedének, hanem, kivált a magánjog körében, mind demokratább, mind radikálabb irányt nyertek; sőt egynémely haladási kérdés, a mennyire azt a társadalmi tér korlátai engedték, már életvalóságra is érleltetett.

Egyes örök-
váltási es-
etek.

A szabadelvű párt által kitűzött reformok közül a jobbágyok örökváltása volt az, melyet a kormány legnagyobb hévvel ellenzett, mert abban a demokratia rémképét vélte látni. Ezt fogta fel tehát most a szabadelvű párt is legbuzgóbban, mintegy ebben remélvén legsikeresebben megtörhetni a maradás elvének kergét s egyengetni az utat a többi reformokra. Midőn

tehát az uri és jobbágyi földek viszonyai az új törvények szerint rendeztetének, több megyében az örökváltság kérdése is vitatás alá került, sőt néhány egyes esetben szerencsésen meg is oldatott. A kezdeményezés dicsősége ebben Bezerédy Istvánt illeti, ki miként elméletileg a legnagyobb lelkesedéssel küzdött vala az országgyűlésen e reform mellett: úgy most annak gyakorlati alkalmazásában is első lőn: ő kötötte meg jobbágyaival az első örökváltsági szerződvenyt. A jó példa nem sokára több követőkre is talált; s a magokat megváltott jobbágyok áldásaiban, melyeket emberiséges érzelmű földesuraikra mondtak, a kormány legvilágosabb kárhoztatását hallhatá a maga politikájának, melylyel az üdves reformot oly igen ellenzette. És Wesselényi Miklós, ki az örökváltság kérdése mellett mondott beszéde miatt íteltetett el, ezen örökváltsági esetek következtében legfényesebb diadalát ülte a közvéleményben. Maga a reformkérdés pedig oly erkölcsi erőre emelkedett, hogy semmi kétségnek nem maradt többé helye, hogy az a jövő országgyűlésen törvénytényé válandik.

És miként ebben semmi kényuralmi csinynyel s megfélemlítésre számított eljárással nem lehetett elfojtani a feltörekvő nemzeti szellemet: úgy haladt az előre, bár számtalan akadálylyal kellett is küzdenie, meggátolhatatlanul a nemzeti átalakulás minden egyéb kérdéseiben is. Azon heves harc mellett, mely a megyék részéről a törvénytelen politikai bűnvádak, elfogatások és elítéltetések miatt a kormány ellen folyt, a kívánt reformok kérdései is mind sűrűbben tárgyalás alá vétettek. A vallási felekezetek egymás közti viszonyainak teljes jogegyenlőségre fektetése, a földbirtoknak a hűbéri bilincsek, az ősiség és fiskalitás alóli felmentése, a külön néposztályok törvényelőtti egyenlőségének s közös teherviselésének megalapítása, a büntető törvénykönyv s a börtönök javítása s több más reformi kérdések mindinkább kifejtettek s megérleltettek; mi által a jövő törvényhozás feladata olyannyira megkönnyítettett, hogy aztán csak a törvény szövegét kellett elkészíteni.

Egyéb haladási kérdések fejlődése.

1837—1839.

E fontosabbak mellett pedig más olyatén javítási kérdések is szőnyegre hozattak a közgyűléseken, melyekben a megyék nem láták szükségesnek bevárni a törvényhozás rendeletét; hanem saját törvényhatósági statutarius joguknál fogva önmagokat is képesítve vélik vala az intézkedésre. Ilyenekben a reformot egynémely megye azonnal foganatba is vette. Így, például, a börtönök ügye számos megyében tetemes javításokat nyert. Hasonlóképen a társadalmi téren is többenemű haladásnak vettek meg alapjai. Például, a népnevelés javítására, mire nézve a kormány a mult országgyűlésen elejébe terjesztett törvényjavaslatot visszavetette, önszántából pedig semmit sem tett, Tolnán, részvények útján, egy kisdedóvókat képző s mellette egy kisdedóvó minta-intézet alapíttatott, melynek példája után utóbb mindinkább szaporodtak ezen oly igen hasznos intézetek az országban. A nemzeti nyelv ügyében is nagy haladás történt mind bel mivelődése, mind kül terjedelme tekintetében. Az irodalom, miként alább elbeszélendjük, a nemzeti akadémiától buzgóan ápolva, mind szebb virágzatnak indult. A nemzeti nyelv divatának terjedésére a társalgásban nem csekély tényezőjévé lett a nemzeti színészet is, mely előbb Budán állandóan megtelepedvén, nem sokára Pesten nyert házat. A vélemények e tekintetben két felekezetre oszlottak. Némelyek, köztök Széchenyi István, Dessewffy Aurél s többen mások, bevárandónak vélték a nemzeti színészet országos megalapíttatását, mely után a Pest város által kimutatott dunaparti telken egy, a nemzet méltóságának megfelelő, díszes színház építtetnék. Mások azonban, s köztök a megye tiszti kara, türelmetlen hevőkben nem vélték tovább halaszthatni az ügyet, melynek mennél előbbi létesítéseért a közönség is sóvárga; s egy részvényes társaság, a megyei hatóság pártfogása alatt, a Grassalkovics hercegtől adományozott telken, egy, utóbb conservatoriummá szánt, ideiglenes színházat épített. A fiatal intézet, mely a hazában létező színésztársulatok legjelesebb tagjait s köztök több kitűnő művészt egyesített kebelében, a drámai művészet tökélyére nézve

hamar messze túlhaladta a városi hatóság pártfogása alatt 1837—1839.
egy nagyszerű házban működő német színészetet. A képző
művészetek előmozdítása végett, egy műkedvelő társulat éven-
ként műkiállítást kezdett rendezni. stb.

Még nagyobb haladásnak örvendett a mezei gazdaság, kéz-
műipar s kereskedelem, melyeknek fejleményeit azonban alább
alkalmasabban fogjuk elbeszélni. Szóval, az erejének érzetére
fölébredt, hiányait s hátramaradását mind világosabban látni
tanult nemzet, mind anyagi mind szellemi érdekeinek tekin-
tetében tényleg a haladás terére lépett, daczára a számtalan
akadályoknak, melyeket egy részről a kormány kényuralma
vagy minden haladást ellenző akarathiánya, más részről a
nemzeti elavult s a kormány ellenzése miatt eddigelé meg
nem javíthatott institutiók hiányossága, s mind ezekből ösz-
szetesen eredt kedvezőtlen körülmények s állapotok, pénz,
hitel, szakképzettség, közlekedési eszközök stb. hiánya vetet-
tek törekvései elébe. És ha talán ezen évek alatt sem tett
annyi előmenetelt, mennyit különben, kedvezőbb körülmények
közt, tehetett volna: azt bizonyára nem a reform-
pártnak, mely a maga részéről minden lehetőt megtett, ró-
hatni fel hibául vagy mulasztásul.

A nemzeti haladásnak mind ezen kérdései közt mindazáltal
a kedélyeket mégis leginkább ama nemzeti sérelmek foglalák
el, melyeket a szólásszabadság és személybiztosság legújabb
időkben szenvedett. Mindenki látá, érzé, hogy míg a szabad
szó a nemzet átalakulási ügyében a kormány által becstelen-
ségi vagy felségsértési váddal fenyegettetik; míg a közügyek
megvitatása, bár a törvények korlátait át nem lépi, erőszakos
elfogatást, önkényes börtönöztetést vonhat maga után: a szük-
ségekhez mért haladásról, a nemzeti érdekek kellő kifejtéséről
mindaddig szó sem lehet. Természetes volt tehát, hogy min-
denek felett e nemzeti sérelmek gyors orvoslata foglalkodtatá
a hazafiak gondjait. A tapasztalás tanusítá, hogy egyes vár-
megyék, bármi erélyes feliratokat intéztek is ez ügyben a
kormányhoz, e bajon nem segíthettek; sőt éppen e föliatok

1837—1839.

Pest megye
küldöttsége a
királyhoz.

értelmének meghatározása alkalmával, e hatalomesínyek felett mondott beszédek miatt fogattak többen felségsértési vád alá; a feliratokra pedig vagy semmi, vagy szigorúan roszaló s fenyegető válaszok érkeztek le a kormánytól. Pest megye ennél fogva egy újnemű lépést kísérle meg. A megye rendei, meggyőződven, hogy a kormánynak ezen egész sérelmes eljárása csak néhány ellenséges érzelmű császári minisztertől s azok eszközeivé alacsonyult magyar kormányhivatalnoktól származik; a szelíd lelkű király pedig azokról vagy semmit sem tud, vagy roszul van tudósítva: egy küldöttséget neveztek ki kebelökből, mely a királyt személyesen értesítené az ország ügyeinek állapotáról. Voltak, kik az udvari s a kormányi viszonyokat közelebbről ismervén, már a küldöttséget kinevező gyűlésen is azon meggyőződésöket fejezték ki, hogy a választmány nem fog a király elejébe bocsáttatni. A rendek mindazáltal, akár mivel nem hihették, hogy a szelíd indulatu király, ki egyébiránt is oly ritkán látja magyar alattvalóit, egy népes törvényhatóság küldötteinek alázatos kérelmeit meghallgatni nem akarná; akár mivel, ha erre el voltak is készülve, a fogadtatás megtagadása következtében növekedendő köz ingerültséget az ügyek fordulatára hasznos eszközül tekinték: a számos előkelő hazafiakból álló küldöttséget mégis utnak eresztették. Ez, Bécsbe érkezvén, s magát Pálffy kancellárnál bejelentvén, ettől azon választ nyerte, hogy ő felsége a küldöttséget nem fogadhatja, s annak meghagyja, hogy mennél előbb hazatérjen; a megye pedig csöndben maradjon.

Midőn a küldöttség visszautasíttatásának híre az országot befutotta, az ingerültség a nemzet szabadelvű részében csakugyan annál magosabb fokra hágott, mennél közönségesebb volt a meggyőződés, hogy a küldöttség megérkezte a királynak tudtára sem adatott, s a kormány főnökei, Lajos főherceg, Metternich és Kolowrat miniszterek, Pálffy kancellár által, ez ügyben is önkényök szerint jártak el. A megyékben hangos panasz emelkedett, hogy a törvények ellenére, a német kormánytanácsosok intézik az ország ügyeit, s mint egykor

Rudolf és I. Leopold alatt történt, a király ajtaját elzárják a 1837—1839. nemzet igazságos panaszai, jogos kérelmei előtt.

E körülmények közt általánossá lett a nemzetben a meggyőződés, hogy a minden szabadabb életmozgalmat gátló, minden haladást előlő kormánypolitikát csak egy rendíthetlen erélyű országgyűlési ellenzék leend képes megváltoztatni s a nemzeti sérelmek orvoslatát kieszközleni. A nemesség nagy tömege már a szabadelmű reformpárthoz tartozván, arról semmi kétség sem lehetett, hogy a rendek házában számossabb és erősebb leend az ellenzék, mint bár mikor eddigelé. A mult országgyűlés történelme mindenkit meggyőzhetett, hogy a rendek táblájának hatása mind addig megbénítva marad, miglen a főrendek háza, a kormány által támogatva, határtalan vetot gyakorol, s annak keblében is nem támad egy tömörebb ellenzék. A főrendi tábla s általában az országgyűlés szervezetének reformjára e körülmények közt gondolni sem lehetvén, a hazafiak nem láttak más módot magok előtt e bajon segíteni, mint oda fordítani gondjaikat, hogy a jövő országgyűlésen a főrendek táblájánál mennél erősebb legyen az ellenzék.

Egy főrendi ellenzék szükségének érzete.

Némi ellenzék, mint tudjuk, eddigelé is létezett ugyan a főrendek közt; de az oly csekély, fegyelmetlen s erélytelen vala, hogy alig birt súlylyal a királyi hivatalnokok, főispánok és püspökök nagy száma mellett, kivált miután az elnöklő nádor a szavazatokat, régi szokás szerint, nem számitotta, hanem mérlegelte, s mindig a felszólamlott zászlósak s főispánok, jobbára egyértelmű, veleménye szerint mondta ki a tábla végzéseit. Ennek megváltoztatása gondját azonban most az országgyűlésen kifejlendő jó alkalomra halasztván, minden ügyekezetekkel oda munkálnak vala, hogy a szabad főrendűek, az ugynevezett regalisták, közül mennél többeket nyerjenek meg az ellenzéknek s birjanak reá, hogy folyton az országgyűlésen maradjanak; mert a főrendi ellenzék gyöngesége részben onnan eredt, hogy a regalisták, az említett vi-

1837—1839. szonyok által elkedvetlenítve, számosan oda hagyták az országgyűlést.

E czélt most kétségtelenül sokkal könnyebben el lehetett érni, mint az előtt néhány évvel. A reformügy, Széchenyi István és Wesselényi Miklós izgatásai s a lefolyt hosszú országgyűlés tárgyalásai következtében, már a főrendek közt is számos meleg pártolókra talált; s a kormány eljárása az utóbbi évek alatt köztök is sokakban aggodalmat és keserűséget ébresztett. Csak ügyes vezérre volt szükségök, ki a még laza tömeget a pártszeilem kötelékeivel egybefűzze s a megalakulandó pártot fegyelemben tartsa. A főrendi táblánál eddig Széchenyi és Wesselényi volt az ellenzék legtekintélyesebb és népszerűbb embere, s az utóbbik annak vezére is; mert Széchenyi, mint fentebb látók, Wesselényi faltörő modorát nem helyeselvén, s a miatt vele meg is hasonolván, bár mindig az ellenzékkel szavazott, de vezéri szerepet nem akart vala vállalni. Jelenleg már egyikök sem tölthette be e szerepet. Széchenyi, mind a mellett is, hogy jobbára az ő eszméi teremtték a szabadelvű reformpártot s adtak irányt az egész nemzeti ellenzéknek, az országgyűlési heves viták vezérletét állásánál, viszonyainál fogva a nemzeti életben nem vállalhatá el. Ő részint már megindított, részint tervezett anyagi vállalatainak sükeríthetése miatt, minden ellenzéki szelleme mellett sem akart oly határozottan szembe szállni a conservatív párttal, mint azt a vezéri szerep igényli vala; s ernyedten buzgalmával kivált az anyagi érdekek kifejtésében működén, nehogy felülről törekvéseinek elébe legyőzhetlen akadályok vettessenek, Bécsben sem akarta magát lehetetlenné tenni. Ez volt oka annak is, hogy magát a megyei mozgalmaktól távol tartá, s csak nagyon ritkán és óvatosan vett részt a megyei gyűlések szenvedélyes vitatásaiban, melyek az ellenzék tulajdonképeni tűzhelyei voltak. De Széchenyi e fölött még jellemsajátságainál fogva sem volt alkalmas az ellenzék-vezéri szerepre. A pártéletnek, tagadhatatlan, szinte meg van a maga salakja, melyet a státusférfinak, kivált a pártvezérnek,

bár szíve belsejében undorral fordul is el tőle, nem csak meg- 1837—1839.
vetni s üldözni nem szabad; hanem, ha sikert aratni kíván, gyakran elnéznie, sőt színleg még pártolnia is szükséges. Széchenyi erre teljesen képtelen volt. Ő minden salakost, melylyel találkozott, minden baklövést, mely körülötte elkö-
vettetett, sőt minden olyast, mi gondolkodásmódjával össze nem fért, szellemi irányával meg nem egyezett, csipős gún-
yainak s záporként ömlő éles ötleteinek fullánkjaival kérlel-
hetlenül szokott volt üldözni. Ő másként nem tehetett, ha bár
talan népszerűségébe került is eljárása. — Wesselényiben nagy
mértékben léteztek ugyan ama tulajdonok, melyek egy ellen-
zéki pártvezérben megkívántatnak; s e szerepet ő néhány év
előtt, mint látók, mind Magyarországon, mind Erdélyben,
ha nem hibák, baklövések nélkül is, de nem is süker nélkül
viselte. Ő azonban most politikai pörei, elítéltetése által a
színpadról erőszakosan lerántatott, s miként magát egy ké-
sőbbi röpiratában nevezte, politikai halottá tétetett. E két
férfin kívül a szabadelmű főrendűek közt eddigelé még senki
sem tűntetett ki oly tulajdonokat, senki sem dicsekedheték
oly népszerűséggel, hogy a főrendi ellenzék vezéréül egyelőre
is kijelölthetett volna a közvélemény által. Az ifjabb urak
közt voltak ugyan többen, kik szellemi felsőségek, talentu-
maik által nagy reményeket ébresztettek magok iránt; de épen
fiatalságuk, parlamenti gyakorlatlanságuk miatt nem látszá-
nak hivatta lenni a vezéri szerepre. És így történt, hogy bár
a társalgási körökben, kivált a pesti nemzeti kaszinóban több-
ször vitatkozás tárgya volt a főrendi ellenzék megalakításának
múlhatatlan szüksége; s a tagok sem hiányoztak, kikből az
képeztetnék: elismert vezér hiánya miatt a párt egyelőre még
sem alakult meg.

A Metternich-kormány eljárása azonban, mely szerint az
a fölébredt haladási szellemet kényuri szigorral, törvénysértő
elfogatásokkal és igazolhatlan ítéletekkel akarta elfojtani, s
azon általános ingerültség, melyet e kormánypolitika az or-
szágban mind magosabbra csigázott, számos oly hazafiakban

A fontolva
haladó párt
alakulása.

1837—1839.

is mély aggodalmat ébresztett, kik a kormánypárt zászlója alatt álltak ugyan, de hazájok, nemzetök javát mind a mellett is szívökön viselték. A mindennapi tapasztalás meggyőzte őket, hogy ama demokrat s radikál irányt, melyben a reformpárt indult vala, a kormány reactionárius és törvénytörő eljárása nem csak elfojtani vagy megváltoztatni nem képes többé; hanem a kedélyeket még inkább elcsökönösíti, s a felidézett szenvedélyek s elkeseredés következtében, szélsőségekre ragadja. E meggyőződés többeknek ösztönül szolgált a jövő országgyűlésen oda hatniok, hogy a kormány ezentúl minden hatalomcsínyekkel felhagyván, erélyes ugyan, de szigorúan törvényes politikát kövessen. Más részről, mind az oly hatalmasan felébredt s a nemzet nagyobb részét áthatott átalakulási vágy, mind maga az országnak hátramaradt, hiányos, pangó állapota azon meggyőződésre vezette őket, hogy azon negativ politikával, melyet eddig a kormány s a főrendek többsége követett, valamint a nemzet forró haladási vágyát kielégíteni, ugy az ország tényleges szükségait, hiányait pótolni, jóllétét eszközteni egyáltalában lehetetlen. Oly politikát óhajtanak tehát ültetni a kormányra, mely erély és törvényesség mellett a szükséges reformokat is, bár tisztán monarchiai és arisztokratiai szellemben, hajlandó legyen életbe léptetni; fontolva s mérsékelten ugyan, de tényleg előrehaladni. E célra csak egy új, miként utóbb magok nevezni szerették, «fontolva haladó» conservatív pártnak alkotása vezethetett, mely mind a főrendeknél többséget nyerjen, mind a kormány által támogatassék.

A főrendek közt eddig tulajdonképeni s önálló conservatív párt épen nem létezett. A zászlósak, főispánok és püspökök a legtöbb kérdésben a kormány positiv utasítását követték; egyebekben, mik iránt Bécs közönyösséget mutatott, jobbjára nem valamely mélyen átgondolt politikai elv, nem is mindig a hon java, hanem az önhaszon, a hűbéri kiváltságokhoz való önzésteljes ragaszkodás határozta meg irányukat. Mindenben egy ösvényen járt velök a kormánytól egyébiránt nem

függő, szabad főrendek többsége: hogy a kiváltságaikat fe- 1837—1839.
nyezető reformoktól menekülhessenek, előjogaik birtokában megvédessenek, feltétlen a kormány karjaiba vetették magokat, s annak, nem egyszer a hon érdekei ellenére, önállás-talan eszközeivé alacsonyodtak. A főrendi tábla e miatt, az 1832²/₆-ki országgyűlésen, mint látók, egészen eljátszotta régi tekintélyét s a nemzet bizodalmát. A büszkébb kedélyű, nemesebb önértetű főrendűek, kiknek szívében az önzés nem fojtotta volt el a hazaszeretetet, önmagok is mindinkább szégyenleni kezdték ezen, a nemzet elsőszülötteihez oly méltatlan állást; mindinkább érezni kezdék a nemzet növekedő gyűlöletének veszélyeit. Kételkedni sem lehetett ennél fogva hogy, ha valaki ama közvetítő politikával fellép, azonnal számos pártfelekre találанд. Sőt még a kormány részéről is alaposan lehet vala várni, hogy olyféle conservatív párt keletkezését, mely az elutasíthatlan reformokban a radikál irányt mérsékelje, a demokratia rémalakját eltávolítsa, szinte örömmel üdvözlendi. A bécsi kabinet vezérei, magok is belátták már tart-hatatlanságát eddig követett politikájoknak, mely mind kellemetlenebb bonyodalmakat és zavarokat idéz elő. Szabadulni kívántak tehát tőle, kivált miután az ellenzék készülleteiről, a kormánypolitikát a közelgő országgyűlésen minden erőből ostromolnia, mind harcziassabb hírek érkezének; a törvényhozás jóakarátát pedig azon körülmény szükségessé tette, hogy az 1830-ban tíz évre besorozott s nem sokára hazabocsátandó 48 ezer katonát újakkal kelle pótoltatnia.

E kedvező körülményeket egy új kormánypolitika s annak támaszául egy erős conservatívpart megalapítására egy harmincz éves, lángeszű és szép készültségű főrendű, gr. Dessewffy Aurél ragadta meg. Aurél fia volt azon Dessewffy József grófnak, ki már 1802-ben, mint Sáros, 1805 és 07-ben mint Zemplén, 1811-ben és 1825-ben mint Szabolcs országgyűlési követe, még az alkotmányos nemzeti ellenzék első soraiban állott; 1830-ban pedig, bár különben a haladás embere, de mint az ó-arisztokratiai alkotmány buzgó híve,

Dessewffy
Aurél.

1837—1839. s a radikál reformok ellenzője, Széchenyi «Hitelét» Taglalat című munkájában, mint látók, süker nélkül ostromolta. Aurél kora fiatalságában a diplomatiái pályára készült; később azonban, mint naplójában maga följegyzé, — «a körülmények s érettebb belátás, mely a jó hazafinak a diplomatia pályáján kevés örömet ígérhet, szándékát megváltoztatták.» Az 1825-ki országgyűlésen, hol, mint kiskoru ifju, atyjával jelen volt s a Széchenyi által alakított klubban töltötte életét, igen szorgalmasan látogató a gyűléseket s jegyzé a nemzeti ébredés nyilatkozatait. Emellett beszédekét készített az országgyűlés gyöngébb főrendű tagjainak, és Sir Henry Wellesley (később lord Cowley) angol követ számára franczia nyelven naplót irt, mi miatt utóbb sok kellemetlensége támadt s magának Ferencz királynak neheztelését is magára vonta. Reviczky által az udvari kanczelláriánál a közjogi osztályban alkalmaztatást nyervén, ismerni tanulta — mond jellemrajzában Csengery Antal — azt, mit akkor kormánybölcsességnek hittek. Az eleven lelkű, mozgékony ifju, kinek az európai státustudományokban már szép ismeretei voltak, hamar megunta a gépies foglalkodást, s Bécs élveinek zajában keresett szórakozást, hol ritka társalgási ügyessége, könnyű, finom modora s vidámsága miatt a magasabb körökben is közkedvesség tárgyává lett. Az 1830-ki országgyűlésen német naplót irt a király számára. «Éjjel ifju társaival kártyázott, mulatott, — mond Csengery, — s reggel pontosan megjelent az ülésben. A nők miatt, kik őt különösen kedvelték, csak ez országgyűlés alatt két párbaja volt. S mind ezek mellett nemcsak az említett napló pontos vitelére volt ideje, hanem több politikai czikkeket is irt különböző nyelveken. Ezek közt egy angol értekezést az Edinburgh-Review számára. S az ismeretszomj sem hagyá el őt a legnagyobb könnyelműség közt sem. Mindenre volt ideje, folyvást tanult, folyvást mívelte lelkét. Miután adósságokba igen elmerült s az idegenekkel társalgás miatt sok kedvetlenségei voltak: végre helytartósági titoknökká lett Budán.» Az 1832-ki országgyűlésre Zemplén

megyében lépett fel követjelöltül; de megbukván, rövid időre, mint regalista jelent meg Pozsonyban, s már akkor is élén állott a főrendűek egy kis töredékének. De, bár előadásának rendkívüli élénksége, válaszainak gyorsasága s általában szép szónoki tehetsége által, kivált a vallásügyi kérdés felett folyt vitákban, különösen magára vonta a figyelmet, a nádortól ellenzett jelenléte sokkal rövidebb volt, mintsem hogy hatása nagyobbyszerűvé válhatott volna. Ezután, bár a nemzeti élet nyilatkozatait mindig figyelemmel kíséré s abban maga is tényleg részt vett, a nyilvános életben pár évig semmi által nem tüntette ki magát különösebben, mint hogy az 1838-ki fővárosi vizár után a segélyező bizottmányban, melynek tagja volt, rendkívüli tevékenységet fejtett ki. De miután az országgyűlés 1839-ben kihirdettetett, az eddig követett politikának czélszerűtlenségéről meggyőződve lévén, önszántából egy emlékiratot nyújtott be a kormánynak, melyben a jövő országgyűlés kilátásairól, annak a jelen bonyodalmak közti vezetéséről, a pártok állásáról s a kormány feladatáról közlötte nézeteit. Az emlékirat oly nagy hatást tett a kormány élén állókra, hogy ő azonnal helytartósági tanácsossá nevezetvén, véleménye a kormány személyzetében teendő változtatásokra nézve is meghallgattatott; egyszersmind az országgyűlésen a kormánypárt vezéreül tűzetett ki a rendek táblájánál. E végett, felsőbb kívánság szerint, Sáros megyében lépett fel követjelöltül; de Piller László ellenében megbukván, a követi pálya igényeiről végkép lemondott, s a főrendi házban, mint regalista jelent meg, ott az újon alkotott mérsékelt conservatív pártnak vezérletét veendő át.

Az országgyűlés kihirdetése a megyékben rendkívül élénk követválasztási mozgalmakat idézett elő. Az ellenzék nem elégedett meg avval, hogy kebeléből választassanak meg a követek; hanem már a felküldendő egyéniségek által is tiltakozását akarta nyilvánítani a kormány eljárása ellen. E végett mind azokat meg akarta választatni, kik a kormány által felségsértési vagy becsstelenségi kereset alá fogattak: Pest me-

Követválasztási mozgalmak.

1839.

gyében gróf Ráday Gedeont, Nógrádban Kubinyi Ferenczet, Barsban Balogh Jánost. De a kormány is nagy tevékenységet fejtett ki. A csábítás és vesztegetés minden nemeit megkísérlé, hogy az ellenzék tervét meggyőztse. Barsban teljes sikerrel működött. Majthényi László, főispáni helytartó ügyesen szőtt fondorlataival oly annyira körülhálózta a fényüzési hajlama miatt különben is nagy adósságokba merült s ennek következtében népszerűségéből sokat veszített Baloghot, hogy ő visszalépven, egy kormányjelölt választatott meg követté. Nógrádban is sikerült a kormánynak Kubinyit, noha csak egy más ellenzékivel, Fráter Pállal, kiüttetni. De Pestben teljesen győzött az ellenzék; és, bár a kormány annak meggátolására itt is mindent elkövetett, s egyebek közt a püspökök által még a papságot is megintette, hogy szándékait a választásnál mind személyesen, mind befolyása által elősegítse, — mégis Szentkirályi Móríczt mellé a pörbe fogott Ráday lőn megválasztva. De a kormány, mind a mellett is hogy politikájának módosítására ekkoron már el volt határozva, az ellenzék e diadalát nem vélé túrhetni; s a választást egy, május 8-kán kelt kir. leiratban törvénybe ütköző merénység nyilvánítván, a megyének meghagyta, hogy Ráday helyett más követet válasszon. Tudatá egyszersmind a hatósággal hogy, ha a rendeletet netalán félretenné, meg vannak téve a szükséges intézkedések, hogy Rádaynak az országgyűlésen megjelenése erőhatalommal is meggátoltassék. A szabad választásnak e korlátozása mind Pestben, mind egyebütt még magosabb fokra emelte az ingerültséget. Pest, heves vitatkozások után, melyekben Dessewffy Aurél is részt vett, az országgyűlésre határozta vinni a sérelmet, s míg az eligazíttatnék, csak Szentkirályi által akarta magát képviseltetni, addig is fentartván törvényesnek hitt választását.

Tolna megyében is heves volt a két párt összeütközése, mert mind a két fél kortestömegekkel jelent meg a gyűlésre. A győzelem az ellenzék részére dűlt el, s követekké Bezerédi István és Perczel Miklós választattak meg. De a veszített

fél törvénytelennek kiáltá a választást, s annak megsemmisítéséért folyamodott a kormányhoz. Ez sajátjaként fogta fel a conservativek ügyét s királyi biztost küldött a megyébe, ki a panaszt megvizsgálná, s ha kell, új választást intézne. A kir. biztos, mint eleve is várható vala, a conservatív párt érdekeit legyezve, valóban új választást hirdetett; de, nagy boszuságára, a többség Bezeredy és Perczel megbízatását újabban is megerősítette. Diadalának azonban még sem örvendhetett a szabadelvű párt; mert a királyi biztos nem szűnt meg fondorkodni, mignem egy újabb gyűlésen a conservatív pártnak szerezte meg a győzedelmet. E követválasztási tusát különösen nevezetessé tette azon körülmény, hogy itt támadt a conservatív pártnak azután közönségessé lett «Pecsovics» elneveztetése. Ez volt ugyanis neve azon egyénnek, ki a conservatív párti köznemességet, az ugynevezett korteseket, a választási gyűlésen vezérelte; míg ellenben a szabadelvű párt kortesei közt egy Kubinszky nevű nemes viselé e szerepet. Rólok aztán a két párt is Kubinszkynek és Pecsovicsnak neveztetett a megyében. Mivel azonban a Kubinszkyak ügye a közvéleményben népszerűséggel birt, s különben a pártnak is megvolt már a maga «ellenzéki,» vagy «reformi,» vagy «szabadelvű» neve, a «Kubinszky» elnevezés nemcsak ország-szerte nem lett divatossá, de nem sokára magában a megyében is feledésbe merült. A «Pecsovics» elnevezés ellenben annál hamarabb közönségessé vált, minthogy a «conservatív» párt megjelölésére szava sem volt a magyarnak, s egyébiránt az új elnevezést a conservativek boszusan hallák magokra alkalmaztatni. A gúnynevek, a népek pártharczaiban annál gyorsabban terjednek s annál inkább megörökíttetnek, mennél kellemetlenebbek azok előtt, kikre alkalmaztatnak.

E heves követválasztási tusák szintugy mint a nem kevesbbé heves viták, melyek a követek utasítása felett folytak, eléggé meggyőzték a bécsi kormányt, hogy ezen országgyűlésen kemény harczot kellend kiállnia. Nem lehetett ennél fogva kétsége hogy, ha azon államférfiak, kik eddigi politikájának s

Változások a
fő kormány-
hivatalokban.

1839.

elkövetett hatalomcsínyeinek eszközei valának, továbbra is hivatalaikban hagyatnak, az újonczszedés, mit a kiszolgált katonák hazabocsátása következtében mulhatlanul kell vala kérnie, a törvényhozástól meg fog tagadtatni. E fölött a főherczegnádor maga is mind a közügy, mind személyes és családi érdekeinél fogva szükségesnek látá, némely fő kormányhivatalnokok megváltoztatása által csilapítani a magas fokra hágott ingerültséget. Hanyatló életkora, fogyó ereje s gyakrabban beálló betegeskedése mind sürűbben emlékeztették őt halálára. A népszerűséget ő egy idő óta még inkább keresé, mint bármikor hosszú közéleti pályáján; nemcsak azért, hogy maga jó emlékezetben maradjon a nemzet előtt, hanem azért is, hogy halála után István fiának is biztosítsa a nádori rangot. Ő is közreműködék tehát, hogy a közvélemény által leginkább megrótt férfiak hivatalaikból elmozdítottassanak. Nem csekély befolyása volt a kabinet vezérei ez ügybeni határozatára Dessewffy Aurél említett emlékiratának is, melyben a kormány feladatát a jelen bonyodalmak közt élénken fejtegetve, a személyzetváltozást szinte mulhatatlannak tünteté fel. A nemzet ingerültsége épen azon egyének ellen nyilvánult leghatározottabban, kik az országgyűlésen hivatalaiknál fogva legfontosabb állást foglaltak el: Pálffy kancellár ellen, ki a megfélemlítési politika főeszközének s végrehajtójának tanusítá magát; Cziráky Dénes országbiró és Somsich Pongrácz kir. személynök ellen, kiknek elnöklete alatt folytak le a kir. és hétszemélyes főtörvényszékeknél ama politikai közkeresetek. Nehogy tehát miattok az országgyűlés eredményei kockára tétessenek, mind a hármat más kormányférfiak váltották fel magas hivatalaikban. A személynöki tisztben a státustanácsba általtett Somsich helyét Szerencsy István, az 1825-ki országgyűlésen még ellenzéki követ, foglalta el. Országbiróvá, miután Cziráky számfeletti miniszterré lett, Majláth György neveztetett, ugyanaz, ki 1825-ben és 1830-ban, mint kir. személynök, a rendek táblájánál oly ügyesen, a nemzetnek is meglegedésére, elnökösködött. Az udvari kan-

Szerencsy
István.

Majláth
György.

czellárságra végül gróf Majláth Antal emeltetett, ki eddig Pálffy mellett az alkanczellárságot viselte. Mind a hárman a kormányhivatalokban lévő tehetségek legkitünőbbjei közé tartozának; és, mi a jelen körülmények közt nagy fontossággal bírt, mind a hárman, higgadt, mérsékelt gondolkodásmódjuk miatt, jó névvel bírtak a közvéleményben. Mióta az átalakulási törekvéseiben annyi akadályokkal küzdő nemzet a hazafiúi hűség tekintetében oly keserű tapasztalásokon esett keresztül; mióta számos, elébb szilárd jellemű hazafiaknak ismert egyéniségek udvari kegyekért szint, véleményt változtattak: mindinkább terjedni kezdett azon balvélemény, hogy a ki kormányhivatalt vállal, az hazafiságát áruba bocsátotta. E kormányférfiak mindazáltal hivatalaikban is megőrzék magok iránt a közvélemény azon ítéletét, hogy a haza iránti hűség, érdekeinek őszinte szeretete nem veszett ki kebelökből. Mind a hárman köztisztelet tárgyai valának. Majláth Antal, ki a lefolyt országgyűlésen a kormánypártnak legkitünőbb latin szónoka volt, a közügyekbeni nagy jártassággal finom modorokat, ügyes tapintatot párosított. Majláth György és Szerencsy hatásteljes szónoki tehetséggel, — s az utóbbik nyílt jelleme, fesztelen modora miatt némi népszerűséggel is bírt. Szóval, maga e három főhivatalnok kineveztetése is eléggé megérteté a nemzettel, hogy politikáját a kormány módosítani szándékozik. De a kiengesztelődésnek, mint mindjárt látandjuk, mind e mellett is csak lassan s nagy bajjal lehetett megtörténnie.

Kevéssel az országgyűlés kihirdetése előtt azon okokhoz, melyek a kedélyeket oly lázas ingerültségbe hajtották, még egy újabb is járult, mely azonban nem a kormánytól, hanem a főpapságtól vette eredetét. Elbeszéltük fentebb, mily hosszú s rendkívül heves viták folytak, az elmúlt országgyűlés elején, a vallási felekezetek egymás közti viszonyainak kérdései fölött. A fő nehézség akkor az egy vallásból másba áttérés, s a vegyes házasságoknál a gyermekeknek mily vallásbani neveltetése és a kath. papság által követelt törvénytelen reversa-

1839.

Gr. Majláth
Antal.

A vegyes házasságok kérdése.

1839.

lisok körül forgott. A rendek által készített szabadelvű törvényjavaslatot, mely szerint a vallásfelekezetek közt teljes jogegyenlőség s viszonyosság volt volna megalapítandó, a főrendek számos üzenetváltások után sem akarták elfogadni; minek következtében a vitapontok a rendek által kedvezőbb időkre halasztva, letétettek.

De bár a lelkiösmeret teljes szabadságát biztosító új törvényt megalkotni nem lehetett; a megyék mindazáltal az 1791-ki 26-dik törvényczikk értelmében, mely a vegyes házasságokból származott gyermekek vallása iránt világosan rendelkezik, a reversalisokat, mint ezen törvénybe ütközőket, a multa nézve is érvénytelennek tekintették. Többször történt ennél fogva, hogy midőn a házasságkötéskor kiadott reversalisok a szüléktől utóbb meg nem tartattak, s e miatt a püspökök a megyei közhatóságok közbelépését kívánták: ezek azt egyenesen megtagadták, sőt a protestáns apáknak értésére adták, hogy gyermekeiket, a reversalis daczára, bizton nevelhetik azon vallásban, melyet az 1791-ki törvény jelölt ki számokra. A megyék ezen eljárása teljesen jogszerű volt; mert a törvények ellenére kötött szerződések, tett ígéretek senkit sem köteleznek. A püspökök e miatt nem szüntek panaszaikkal ostromolni a helytartótanácsot; de mind hasztalan: a vármegyéket e kormányzék sem kényszerítheté az említett törvény megszegésére. Ennek aztán az lőn következménye, hogy mind számosabb vegyes házasság kötöttett reversalis nélkül.

Nem épen rég történt, hogy a vegyes házasságok ügyében a kölni érsek által kiadott s egész Európában oly nagy zajt ütött egyházi rendelet híre Magyarországra is eljutott. A példa követésére ingerlé a magyar egyház néhány püspökét is, kik a kathol. egyházat vélték veszélyben forogni, ha a vegyes házasságok ezentúl — mi egyébiránt ötven év óta eddig is számos esetben történt vala, a gyermekek kathol. vallásbani neveltetését biztosító reversalisok nélkül köttenének meg; vagy épen, ha még a kibocsátott reversalisok is el-

veszteniék érvényöket. A kölni érsek példája legelőször Lajcsák nagyváradi püspökben talált utánzóra; ki miután Bihar megye hatóságától néhány esetben a reversalisok foganatósítását hasztalan sürgette, visszatorlásul, az 1839-ki márcziusban kelt pásztori levelében, oda utasítá megyéje lelkészeit: hogy ezentúl semminemű vegyes házasságot ne áldjanak meg az egyházi szokás szerint, mielőtt a felek köteleznék magokat, hogy születendő gyermekeiket kivétel nélkül a kath. vallásban fogják neveltetni.

A polgári házasságok nálunk divatba hozva még nem lévén, Lajcsák püspök rendelete, a házasságkötésnél az áldást multhatatlannak néző felek közt, sok esetben tényleges akadályt vethetett a vegyes házasságok kötése elébe, s mint ilyen, az 1791-ki törvénnyel homlokegyenest ellenkezett. Bihar vármegye tehát, mely a nagyváradi egyház-megyéhez tartozik, az ügyet nyomban felterjeszté a királyhoz, a törvény kellő megtartatását sürgetvén. Felhivá egyszersmind körlevelei által a többi megyéket is, példájának követésére.

A nagyváradi püspök rendelete, mondhatni, közönséges rosszalással fogadtatott az országban. Nem csak a protestánsok, kiket az egyenesen sujt vala, s nemcsak a kath. vallásu szabadelvűek általában, hanem még a conservativek többsége is kárhoztatá a püspök törvénysértő, s a köz életben létező különben is nagy ingerültséget még inkább nevelő eljárását. A vármegyék tehát, majdnem kivétel nélkül, a Biharéhoz hasonló feliratokban szorgalmazták a törvénysértés azonnali orvoslatát. Még a püspökök közül is, az országgyűlés előtt, csak egy találkozott, Szcitovszky, rosnyói főpap, ki a nagyváradinak nyomába lépett. Az alsó papságban pedig sokan nem kevesbbé rosszalták azt, mint a világiak. Egyebek közt Csehi László kanonok, az egyházi tudományok s törvények tudora, elébb a váci papneveldeben széles tudománya miatt nagy hírv tanár, ez időben példás buzgalmu lelkész, egy értekezésében a theológiából s egyházi törvényekből merített megczáfолhatatlan érvekkel kimutatta ama püspöki ren-

1839.

delet helytelenségét; s mivel irata nyomtatásban meg nem jelenhetett, kéziratban körözteté azt társai között.

A közvéleménynek e hangos nyilatkozatát annál kevesbbé kételkedett felhasználni a kormány, mivel érdekében áll vala, az ellenzéket az országgyűlés előtt némileg kiengesztelni. Egy, april 30-kán kelt rendeletében tehát tudtára adta a püspököknek, «miképen az ágostai és helvét vallástételűek egyházi viszonyairól alkotott régibb törvényeket, s így az 1791-ki 26-dik t. cikkelyt is, pontosan megtartani szándékozván, mind azt mi ezen már törvényes szokás által is szentesített szabályoktól eltér, jóvá nem hagyhatja; s határozottan kívánja ő Felsége, hogy ama törvények iránt mindenki oly engedelmességgel viseltessék, minőt azoknak szentsége követel. A püspököket különösen ama törvények megtartására azon hozzátétellei inti ő Felsége, hogy buzgalmodat legfelsőbb kívánatai teljesítésében ama készség szerint fogja mérlegelni, melylyel e kötelességöknek megfelelelendenek.» E királyi rendelet, mint a mely a nemzet kedvező érzelmeinek megnyerésére volt számítva, meglelégedéssel fogadtatott a közvélemény által; és, bár egymaga nem volt is már képes megváltoztatni az egyéb okokból eredt kedvetlen közhangulatot, újabb kétségtelen jeléül szolgált a kabinet politiká módosulásának.

HARMADIK FEJEZET.

Kibékülés az 18³⁹/₄₀-ki országgyűlésen.

1839.

Az elkeseredett pártharczok közt, melyeket az ellenzék a megyei gyűléseken egy részről a kormány, más részről a katolikus papság ellen vívott, megérkezett végre junius 2-ka, az országgyűlés megnyitásának határnapja. Kételkedni egy perczig sem lehetett, hogy az 1825 óta lefolyt országgyűlések közt ez leend a leghevesebb; bár sükere iránt egyelőre már azért sem lehetett biztos véleményt képezni, mivel, ha egészben véve, némi többségben volt is az ellenzék, az utasítások számos jelentékeny pontra nézve igen különbözők, vagy éppen ellenkezők voltak.

A nemzet nagyobb része meggyőződve lévén, hogy a haladás és átalakulás kérdéseinek megoldása lényegesen attól függ: sikerül-e a kormányt az elkövetett törvénysértések orvoslátára reákényszeríteni; a jövőre pedig a szabad választás, nyilvánosság és szólásszabadság jogát minden hatalomesíny ellen biztosítani? — feszült várakozással nézett a lefolyandó harcz elébe, melynek végén a haladási ügy diadala, vagy a kényuralmi kormányrendszer megszilárdulása állott. A kormány főbb személyzetében történt változás, s a vegyes házassági kérdésben kiadott királyi leirat arra látszék ugyan mutatni, hogy a kormány kiengesztelődni óhajt a nemzettel. De vajjon őszinte-e ezen óhajtása, vagy csak ideiglen akarja magát engedelkenynek színlelni, míg az újonczok kérdésében

1839.

czélját éri? Vagy ha őszinte is: lesz-e annyi önmegtagadása, hogy a nemzetnek a törvénysértésekért a multa nézve elégtételt, a jövőre nézve pedig, hasonló lépések ismétlése ellen, czélszerű törvények által biztosítást nyújtson? Az elkerülhetlenül bekövetkezendő heves viták nem fogják-e annyira felkorbácsolni a szenvedélyeket, hogy a jó eredmény helyett csak a keserűségeket nevelje, a viszályokat öregbítse az országgyűlés? Kitartóbb lesz-e az ellenzék mind a megyéknél az utasításokra nézve, mind a követek testületénél az egyéneken, mint volt a mult országgyűlés alkalmával; s a különben is csekély ellenzéki többség nem fog-e kevesebbséggé olvadni? Mert hogy a kormány a fondorlatok s csábítások minden eszközeit mozgásba teendi, kétsége senkinek sem lehetett. Mind meg annyi kérdések, melyeknél minden hazafi aggodalommal nézett a jövő elébe.

Az ellenzéki
párt a rendek
táblájánál.

Ugy látszik, az ellenzék most szilárdabb kitartást tanúsítand, mint bár mikor a multban. Oly nemzeti jogok megmentése forgott szóban, melyekkel együtt, ha a kormány győzne, veszendőbe mennének az alkotmányos szabadság leglényegesebb alapjai s a nemzeti fejlődés szükséges feltételei. Mert hol nyilvánosság, szólásszabadság s birói függetlenség nincs s magok a törvényszékek is a hatalom szeszélyeinek eszközeivé sülyedtek, ott szabad fejlődésről szó sem lehet többé. Számra nézve az ellenzék kevéssel haladta meg ugyan a conservatív pártiakat, — mert a kormány a választásoknál mindent elkövetett, hogy az ellenzékiek mellőztessenek; de az erkölcsi erő, az értelmi súly, a szónoki tehetség és lelkesedés túlnyomó vala az ellenzéki párton. A rendek táblájánál jobbára a már ismert, az országban legkitünőbb, legünnepelebb egyéniségekkel találkozunk. Vezére a pártnak most is Deák Ferencz, Zala követe volt, ki páratlan mélységű s erejű értelme, magához mindig hű mérséklete, jellemének szintoly rendíthetlen szilárdsága, mint szeplőtlen tisztasága által annyira birta már a közbizodalmat, hogy bár a vezéri szerepet nem kereste, mindenki öröme sorakozott az ő zász-

Deák Ferencz.

laja alá, meggyőződve lévén, hogy az általa kitűzött vagy helyeselt irány mindig a legjobb, legcélravezetőbb, hogy ő soha hinárba nem vezetendi, sem szenvedély vagy hiuság által nem rontandja meg a nemzeti ügyet. Ezen országgyűlés menete annyira az ő vezetésétől függött, hogy a conservatív párt vezéreitől, midőn a diéta kimenete felől megkérdeztettek, nem egyszer lehetett hallani, hogy e kérdésre csak Deák adhat választ. Azon eredményt, mely a nemzetet az országgyűlés végén oly meglelégedéssel s örömmel töltötte el, csak az ő bölcseségének, megtörhetlen szilárdságának és páratlan vezéri ügyességének kellett köszönni; mert csak az ő érdeme, hogy az ellenzék, bár biztos többséget e diétán nem képezett, végre mégis fényes győzedelmet nyert.

Deák oldalánál találjuk a nemzeti ügy bajnokai közül Klauzál Gábort, id. Pázmándy Dénest, Palóczy Lászlót, és a pár hónappal később megjelent Beöthy Ödönt s több másokat, kiket már az előbbi gyűlésekből eléggé ismerünk. A jeles Kölcsey Ferenczet, ki a mult országgyűlés első felében oly annyira tündöklött, már a kora sír hantjai fedezték. Bezerédy István és Balogh János a választási tusában kevesebbségben maradtak. Nagy Pál jelen volt ugyan, mint Sopron követe; de őt, bár gyakran szavazott az ellenzékkel, már nem lehetett biztosan sorozni a létező pártok valamelyikéhez. Midőn az alkotmány és nemzetiség, nemzeti jogok és nyelv forogtak szóban, ő ugyan mindig az ellenzék soraiban állott és szónokolt, még mindig régi elragadó erejével; de midőn a radikál reformok kerültek szőnyegre, melyek az ó-alkotmány keretébe nem illének, szavazatát nem lehetett többé egykori társaiéi közt találni. E miatt, — mint jellemrajzának írója mondja — politikai színváltozást vetettek szemére; holott csak körülötte változott a világítás, melyben feltűnt. A szemüveg lett más, melyen keresztül bírálták; ő ugyanaz maradt, ki az előtt volt. Természetes, hogy miután politikai elveit s céljait az újabb eszmék mindenfelől túlszárnyalták, s ezek körében sehogy sem találta fel magát szelleme, mely őt a

Nagy Pál.

1839.

kiváltságok keskeny határán túlrepülni csak ritkán engedé, a népszerűség is elhagyta őt; s viszonya mindig feszültebbé lőn követársai irányában. A conservativekhez mindazáltal, midőn ezek, a kormány érdekében, nem egyszer még a nemzeti alkotmányos függetlenség várdáját is ostromlák, ő soha sem tartozott; bár egyébiránt boszuságból az ellenzék iránt néha a kormánypárttal szavazott.

Az ellenzék e régi bajnokain kívül újak is tűntek fel ezen országgyűlés alatt, kik a régiebbek közül hiányzókat is képesek valának pótolni. A számos új, jelesebb egyéniségek közül azonban itt csak néhányat említünk, kiknek nevei utóbb is gyakrabban hangzának a pártharczok zajában.

Szentkirályi Móríc. Legeredetibb alak ezek közt Szentkirályi Móríc, Pest megye alispánja s követe, ki, mivel társa, Ráday Gedeon gróf, a megjelenéstől eltiltatott, több ideig egymaga képviselte a középponti megyét. Ő egyike volt azon kitűnő egyéniségeknek, kik a szép tehetség mellett legtöbb törvényhozói készséget hoztak az országgyűlésre, — s mint jellemrajzában Csengery Antal oly találólag jellemzi őt ¹⁾ — « az egész követi kar helyett dolgoztak. Délelőtt a dunai követek sorában halljuk őt szónoklani, vagy jegyzői asztalnál olvasni, isten tudja, hányadik üzenetét a főrendekhez. S délután valamely rendszeres munkálat fogalmazásán törí fejét egyik bizottmányban. Előadása főleg észhez szóló, vitató, taglaló, mely értelmez, körülír, különböztet, okoskodik, czáfol és meggyőz. Bizonyos magasabb szempontra emeli a kérdéseket, honnan minden elágazásaikban, összefüggéseikben láthatók. Beszéde kezdetén eszméket keres és állít föl, mint elismert igazságokat, s azok körül rendezi okoskodásai táborát. Egész beszéde néha egyetlen eszme kifejtése; mintha egy rideg eszme szólana előttünk. Ha azonban vitáz, czáfol szónokunk, az ellenfél, ki őt sérteni merészlé, csakhamar tapasztalja, hogy az eszmének idegei vannak. A haragszikkázó szemek mutatják, hogy az idegeket

¹⁾ Magyar Szónokok és Státusférfiak.

e száraz testben olykor lázas izgatottság futja át. S ilyenkor hideg, mélyenható gúny, metsző él költözik szavaiba, a nélkül hogy az okok előnyomuló logikai rendét a szenvedély legkevesebbé is zavarná. Az értelmezésről rendesen áttér az osztályozásra, különböztetésre. S gyakran annyira elmélyed apró részletekbe, hogy az eszmék tömkelegében elveszti a fő fonal-szálat. Ha több részre osztá beszédét, nem ritka eset volt, hogy az első rész kimerítő vitatása közben megfélekedezett a felosztás többi főrészeiről; s ilyenkor néha szomszédjától kérdezé, hogy miről kell még szólnia. Néha úgy tetszett, mintha beszéd közben születnék agyában a meggyőződés; mintha önmagát s nem a közönséget volna feladata meggyő-znie. Azért az utak elágazásánál gyakran habozott, s még az értelem indokai felett is tétovázni látszott scepticus szelleme. De minél nagyobb belső harc eredménye volt nála a meggyőződés, annál erősebben, egész a makacsságig ragaszkodott hozzá.» Szentkirályi e szellemi tulajdonságoknál fogva, melyekhez könnyen folyó, a jellemző kifejezést rögtönzéseiben is feltaláló előadás, rendíthetlen szilárdság, s a meggyőződéssel átkarolt reformügy őszinte szeretete párosult, az ellenzéki követek legkitünőbbjei közt foglalt helyet. Jellemét alig festi találóbban valami azon tetténél, hogy miután az 1849-ki év leviharzott, a mintegy 40 éves férfiú örökre bucsut vétén a politikai pályától, orvossá lett, s bár anyagi helyzete nem kényszeríté, éveken át vastürelemmel avatta magát e szak-tudományba, míg a tudori oklevelet ki nem vívta.

A jelesebb ellenzéki egyéniségek közé tartoztak még Zarka, Luka, Szentiványi Károly, Fráter Pál és Pulszky Ferencz. A két első mérsékeltebb, országgyűlési szereplésök által hivatalra egyengettek utat magoknak, melybe a gyűlés után nem sokára be is léptek. Szentiványi és Fráter ügyes elő-örsi csatározásokban tüntette ki magát e lényegesen sérelmi országgyűlésen. Pulszkyt az ellenzéki követek közt nem azért említjük, mintha befolyása nagyobb súlylyal birt volna a tanácskozásokra ezen gyűlés alatt; hanem csak mivel ez volt

1839.

első feltünése a politikai pályán, melyen utóbb némi hatást vívott ki magának. Ő, bár még oly fiatal, hogy nagykorúságra is csak imént jutott, a tudományok legtöbb nemében gazdag ismeretekkel birt. Képzettsége azonban, inkább encyclopædiai mint szaki lévén, inkább tudóssá, íróvá, mint törvényhozóvá minősítette őt; s inkább is ama pályán szerezte magának a nevet, melylyel a hazában birt. Mint birtokosa egy nagy becsű régiségi gyűjteménynek, melyet nagybátyja, Fehérváry, hagyott reá, e szakban is ritka jártasságot szerzett magának. A jelen országgyűlésen az emelte őt az előtérbe, hogy Sáros megye által, mely eddig s azután is többnyire a conservativ párton állta, választatott meg követté. Megyéje s attól vett utasítása szellemében, ő eleinte valóban is mint conservativ kezdett működni; s csak miután Deák Ferencz tette reá kezét, lőn ellenzékvé, bár néha, némely kérdésben, utasítása által azután is a conservativekkel kényszerítettett szavazni. Azonban hirlapi cikkeinek, melyekkel a német időszakai sajtóban mint a magyar nemzeti s reformi ügy bajnoka lépett fel, kétségkívül nagyobb volt hatása, mint kevés szónoki tehetséggel bíró szavának a törvényhozás terében. Az előkészítő tanácskozmányokban mindazáltal éles, körmönfont szelleme jó szolgálatokat tett pártja ügyének.

Conservativ-
párti szónok.

Az ellenzékkal szemközt most a conservativ párt is erősebben volt képviselve a rendek házában, mint a lefolyt országgyűléseken. E párt jelenleg nemcsak néhány tagjának kitűnő egyéniségéből merítette nagyobb súlyát; de, miután a kormány a választásoknál minden erejét megfeszítette, s minden eszközt mozgásba tett, hogy magának többséget szerezzen, száma is oly tetemesen növekedett, hogy némely kérdésben, a két párt közt ingadozó néhány szavazattal erősödve, többségre is vergődött. Zsedényi Eduárd mellett, ki e gyűlésen is legtevékenyebb tagja, s az ellenféltől is becsült vezére volt a conservativ pártnak, most több jeles szónok lépett a síkra e párt elveiért. Legkitűnőbbek voltak ezek közül: Ürményi József, fehérvári követ, büszke jellem, szellemdús, mivel

szónok, éles bonczoló s vitató; Andrássy, esztergami követ, szintoly ügyes, mint bátor szónok, kinek ravasz dialektikáját, elburkolt érveit azonban Klauzál s még inkább Deák mindannyiszor szétbonczolta s visszatorlotta. A városok követei közül a tekintélyes, mérsékelt, ismeretgazdag Vághy Ferencz Soprony —, Járy Pest, és Toperczer Kassa városok követei vettek leginkább részt a vitatkozásokban, helyzetöknél s hatóságaiknak a kormányhozi viszonyánál fogva mindig a kormány érdekében s a conservatív elvek értelmében; kivéve az egy városi ügyet, melyben a hozzá kapcsolt kérdések bonyoldalmainál fogva ők látszának, de, alkotmányos szempontból tekintve az ügyet, csak is látszának, képviselni az ellenzékkel szemben a szabadság elveit.

Ezen országgyűlés kimenetétől függvén, vajjon a hatalom önkényrendszere tovább is megmarad-e a kormányon, vagy az alkotmányos elvek s nemzeti igények győzedelmével a radikál reformoknak nyílik meg a pályatér: a főrendek házában is jelentékeny s köztök számos új erőket találunk összegyűlve, mind a két pártnál, eltökélve egy elhatározó harczot vívni, egy részről a hatalom és kiváltság, másról a szabadság és nemzeti átalakulás érdekei mellett. Az előleges készülétek után, melyek a pártok kebelében, mint említők, már az országgyűlés előtt tétettek vala, kétséget nem szenvedett, hogy a harcz heves leend; mert mind a két párt nagy buzgalommal ügyekezett szervezni a maga táborát. A conservativek, kik eddigelé merő negatióból indultak ki s a kormány pusztá eszközei voltak, függetlenebb állásra törekedvén, most elvek zászlaja alatt kívántak fellépni. A szabadelvűek, véget akarván vetni ama korlátlanul gyakorlott vetonak, melylyel a kormánypárti főrendek, számuk többsége által minden szabadelvű reformkérdést megakasztottak, pártjuk szervezése által törekedtek öregbíteni erkölcsi súlyokat.

Amazok élén a geniális szellemű gr. Dessewffy Aurél Apponyi Györggyel, Vay Miklóssal és Jósika Samuval egyesülvén, egy, a kormánynyal ugyan szövetségben létező, de önálló,

A felső ház

A conservatív-
párt a főren-
deknél.

1839.

elvek szerint működő, tulajdonképeni conservatív pártot alkotott a főrendűek között; mely, bár a királyi hivatalnokok nagyobb részét tagjai közé számította, annyiban mégis különbözött a sajátképeni kormánypárttól, hogy nem egyedül, mint ez, a főherczeg nádortól, vagy a kanczellártól vette a fenforgó kérdésekben magatartása iránt az utasítást; hanem elfogadott elvei szerint, előleges tanácskozmányokban határozta meg a maga irányát. És ezen irány nem vágott mindig össze a nádor ujjmutatásaival; kivált midőn nem szorosán udvari érdek forgott szóban. A nádor, mint a ház elnöke, eddig, mondhatni, korlátlan hatalommal igazgatta, intései által, a készséges engedelmességű kormánypártot; most azonban többször lőn alkalma tapasztalni, hogy az új conservatív párt saját nézetei, s rendes tanácskozmányaiban megállapított végzései szerint intézi lépteit. A pártnak Dessewffy volt a lelke; Apponyi és Vay annak mintegy előörseit képezték; mind a ketten kitűnő szónoki tehetséggel lévén felruházva. Nagy befolyást gyakorolt a párt végzéseire, annak tanácskozmányain, gr. Sztáray Albert, Dessewffy nagybátyja is, ki azonban szónok nem lévén, az országos ülésekben gyérebben vett részt a vitatásban.

Báró Jósika
Samu.

Többször fellépett ebben b. Jósika Samu, az erdélyi udvari kanczellária tanácsosa, ki már az utolsó erdélyi országgyűlésen is vezére volt a kormánypártnak, melylyel azonban Wesselényi népszerűsége s az ellenzék túlsúlyu ereje ellen ott siker nélkül küzdött vala. Ő egyike volt a legnagyobb parlamentarizmusú főrendűeknek. Mély értelemmel, éles, bonczoló dialektikával, a parlamenti szónoklat minden fegyvereiben s fogásaiban szintugy mint a közügyekben, nagy jártasságot párosított; különben lovagias színezetű jellemének is a ravaszság volt egyik fő alkatrésze. Általában a hatalom embere, a reformot csak ott nem ostromlá, hol azt a közvélemény nyilatkozata szerint elutasíthatlannak tapasztalta. De ekkor is oly irányt ügyekezett annak adni, hogy általa, a mennyire csak lehet, a hatalom is gyarapodjék.

Apponyi György gr. egyike a legfiatalabb tagoknak, először lépett fel ez országgyűlésen, nem ugyan oly tündöklő tehetséggel, mint Dessewffy; sem nem oly furfangos ügyességgel, mint Jósika; de mégis oly átható értelemmel, oly szép készséggel, hogy a közfigyelmet mindjárt első beszédeivel magára vonta. Szónoklatát, mely rövid gyakorlat után is igen könnyen folyóvá, gördülékenynyé lőn, higgadt értelem, s mérséklet jellemzé; mely éreztetni engedé a hallgatóval, hogy bár nem barátja is a radikál iránynak, de a reformoktól sem idegen, melyeket a hon java követel, csak úgy intéztessenek, hogy a kormány erejét s az arisztokratia lényeges érdekeit ne csökkentsék. Jellemének a kora ifjúságától fogva viselt kormányhivatalokban megszokott nyugodt magatartás, egyenesség és hazaszeretet kellemes színezetet kölcsönzött.

1839.

Gróf Apponyi
György.

Vay Miklós b. mind csengő hangja, mind előadása kellemének tekintetében, egyike a legszebb, legfényesebb szónokoknak, kinek minden beszédéből látható vala, hogy nem kevesebb akar tetszeni, mint hatni. Előadásán e miatt mindig gond, nem ritkán a modorosság és keresettség színe vonult keresztül; de épen azért gyakran hiányzék benne a tartalmasság. Pillanatnyi hatást szült inkább, mint meggyőződést a hallgatókban; minél fogva az ellenzéki szónokoknak gyakran alkalmat nyújtott e gyöngéit kizsákmányolni. A hazafiui érzelmeket nem lehetett ugyan tőle megtagadni; de sima diplomatát játszó magatartása nem ritkán kételyt támasztott, vajjon a haza, vagy a kormány érdeke bir-e előtte nagyobb súlylyal.

Báró Vay
Miklós.

E párthoz csatlakozott mindjárt eleinte gr. Majláth János is. Nem említenénk őt, ha történelmi munkájában oly szerénytelenül dicsekedve, s oly gyakran nem szólna magáról, mintha rajta fordultak volna meg az ország dolgai. Ő egyáltalában nem tartozik törvényhozásunk kitünőbb egyéniségei közé. Sokszor és sokat beszélt ugyan a főrendi házban, gyakran dicsekedve ott is írói működésével s fitogtatva történelmi

Gróf Majláth
János.

1839.

ismereteit, melyeket nem ritkán a dologhoz nem tartozólag is előtálalt; de beszédeinek nem volt hatása, köztudomásu dolog lévén, hogy ritkábban szól belőle meggyőződés, mint azon anyagi érdek, melyért szavát részint a kormánynak, részint a papságnak lekötötte. Kevés ember irt annyit mint ő; de kevés író is lehet vádolni annyi felületességről, részrehajlásról s vásári férczelésről mint őt, ama német nyelven kiadott magyar történelmi munkáiban, melyekben, a kormány kegyeit keresve, oly igazságtalan képes lenni hazája iránt, annyi bűnt követ el nemzete s a történelmi hűség ellen, hogy bizton el lehet rólok mondani: jaj volna a nemzeteknek, ha csak így volnának megírva történelmeik!

Ezekén kívül még számos tagokat számlált az új conservatív párt mind a főispánok s egyéb kir. hivatalnokok, mind a kir. hivatalosak közül. Az országbíró a zászlósokkal és püspökökkel e párthoz, bár különben rendesen vele szavazott, tulajdonkép még sem tartozott, annak tanácskozmányaiban nem vévén részt. Amazok e gyűlés alatt is szorosan véve a nádor intéseitől maradtak függésben. A püspökök, kiknek az országgyűlés előtt primássá nevezett Kopácsy József esztergami érsek, volt természetes feje és vezére, a vallás ügyében saját véleményök szerint indultak, s mint látni fogjuk, csaknem oly ellenkezésbe jöttek a conservatív párttal, mint az ellenzékkel. Kopácsy primás e miatt nem is mulasztá el némely más kérdések vitatása alatt éreztetni a főherczeggel s a conservatív párttal boszuságát. Sem ő, sem a többi püspökök nem váltak el ugyan eddigi szövetségeseiktől; sőt az általunk már ismert fiatal csanádi püspök, a lángeszű s tömördek tudományu Lonovics József, kit az ellenzékiek is «arany százúnak» neveztek, minden fontosabb kérdésben hallatta, a conservativek értelmében, nagy nyomatéku ékeszólását; maga a primás azonban gyakran mély hallgatásba burkolta magát, midőn kívántatott is tekintélyes szavának súlya.

A conservatívpart, melynek fiatal vezérei szemlátomást arra

törekedtek, hogy egykoron magok ragadják kezökbe a kormány rudját, s ezért néha «a kormányra törekvő főrendi töredéknek» is neveztettek, bár kissé önállóbb lett is eljárásában, a kormánynyal mindazáltal folyton szoros összeköttetésben maradt, és számos kérdésben egyenesen attól vette magatartása irányát. A kapesot báró Mednyánszky Alajos, magyar kamarai alelnök képezte, ki e végre határozott megbízást vett a kormánytól. A párt tanácskozmányai is rendszeren nála tartattak, s az ő hozzájárultával állapítottatott meg minden kérdésben a követendő irány. B. Mednyánszky Alajos egyike volt tudományilag legmíveltebb mágnessainknak; különösen nagy jártassággal birt a haza történelmében, s a munkák, melyeket annak körében részint önállólag, részint folyóiratokban, kivált Hormayr történelmi zsebkönyvében, kibocsátott, szintoly becsesek a tudomány tekintetében, melyet előbbre vitt, mint a minő kellemes olvasmányt nyujtanak. Fiatalabb korában ő csaknem kizárólag az irodalomnak szentelte idejét, s miként önmaga még később is gyakran beszélt róla, a censurával, mely törlő tollát munkáiban kegyetlenül működteté, mondhatatlan sok volt a baja. Mert elvei, meggyőződései, bár mindig mérsékeltek, de, kivált fiatalabb éveiben, szabadelvű alapokon nyugodtak. Ő még 1825-ben is az ellenzékhez tartozott, s oly rosszul volt följegyezve a titkos rendőrség «fekete könyvében,» mely Metternich kormányában folyton nagy fontossággal birt, hogy midőn szélesebb s gyakorlatibb működési kört óhajtvá, a tudományos pályán pár ízben hivatalért folyamodott, szerény kérelme mindannyiszor tagadólag utasítottatott vissza. Utóbb, midőn Ferencz, Reviczky kanczellár tanácsára, az ellenzékiet lefegyverzendő, őket hivatalokra kezdé alkalmazni, Mednyánszky is nyert hivatalt. Tudományos míveltsége, terjedt ismeretei gyorsan magasabb polczokra nyitottak neki utat, s kevéssel az országgyűlés előtt a budai kir. kamarának alelnökévé neveztetett. E mellett nem sokára még a tanulmányi bizottmány elnöksége, a censurai ügy vezetése s egy új tanulmányi rendszer kidolgozása is reá biza-

Báró
Mednyánszky
Alajos.

1839.

tott. A magas kormányhivatal, kétségtelen, sokat változtatott ezóta Mednyánszky nézeteiben; s azon körülménynél fogva, hogy a kormánynak különösen megbízott organuma volt, az országgyűlésen alig létezett népszerűtlenebb egyéniség mint ő: az őt közelebbről ismerők mindazáltal jól tudták, hogy az ő meggyőződéseinek alapja, lélekirányának színezete folyton mérsékelt szabadelvű maradt. Bár a radikál reformirány, mely a nemzet mind nagyobb tömegére áterjedt, neki sem volt, mint többeknek, kik hajdan az ellenzék soraiban álltak, ínye szerint; hazafisága azonban mégis szilárdabb, gondolkodásmódja józanabb maradt, mintsem hogy a fő kormányhivatal mellett is nem óhajtotta volna nemzete haladását a mérsékelt reformokban. E tekintetben Dessewffy Auréllal és Apponyi Györggyel teljesen egyetértvén, egyénisége igen alkalmassá lett, a jelen gyűlésen kapcsul szolgálni a kormány s a conservatívpart között. De mivel kitünőbb szónoki tehetséggel nem birt, bár a vitatásban gyakran részt vett, szerepe az országos ülésekben nem látszék oly fontosnak, minő az ügyek folyama s vég eldöntése tekintetében, valóban volt. Dicséretére válik, hogy a napi sajtó az ő felügyelete alatt, s egyenesen az ő hatása következtében, vált némileg szabadabbá.

A conservatív part ekként, már nem egyedül a kormányhatalom uszályát képezvén, hanem határozott elvekből indulván ki, melyek a szükséges reformokat, bár mérsékeltabb irányban s terjedelemben, szinte igénylik vala, természetesen igen sokat nyert erkölcsi erejében. Megszűnt lenni, mi eddigelé volt, pusztá tagadás, s a kormánynak akarattalan eszköze; és ha még nem lépett is fel maga egy új reformiránnyal, mint pár év mulva történt; ha a radikál reformtörekvések irányában még csak védő helyzetben maradt is: ezekre nézve mindazáltal már csak azért is veszélyessé kezdett válni, mivel szinte elvekre alapította a maga tanait, elvekből ostromolta az ellenzékét.

Az ellenzéki
part a főren-
deknel.

Az ellenzéki főrendeknek lehetetlen volt meg nem győződniök, hogy e tömör part irányában, a magok számszerinti

kisebbsége mellett, még csak annyi előnyt sem sikerülend kivívniok, mint a mult országgyűléseken, ha magok is szilárdabbá nem szervezik pártjokat. Említők, hogy ez már az országgyűlés előtt is gyakran tárgya volt a magán társalgási vitatkozásoknak ; mondtuk azt is, hogy e pártszervezés akkor, bár közönségesen szükségesnek ismertetett, miután Wesselényi, a főrendi ellenzékiek eddigi vezetője, mint magát nevezni szokta, politikai halottá lőn ; Széchenyi pedig a pártvezéri szerepet elfogadni nem akarta, s helyzetében el sem fogadhatta, — vezér hiánya miatt végbe nem mehetvén, a gyűlés idejére halasztatott. A nagy fontosság tekinteténél fogva azonban, melyet e diétának mindenki egyelőre is tulajdonított, oly nagy számmal jelentek meg a regalisták, kik vagy már régiebb időtől kezdve, vagy a kormánynak a lefolyt években követett törvénysértő rendszere következtében hajlottak az ellenzékhez, mint eddigelé soha sem. Ezek közt számos fiatal mágnások találtattak, kik először hivattak s jelentek meg gyakorolniok az őket születésöknél fogva illető törvényhozási jogot. Jelen voltak egyebek közt: Batthyáni Lajos és Kázmér, Teleki László, Pálffy József, Eszterházy József és Mihály, Andrassy Károly, Erdődy Sándor, Károlyi György, Odescalchi Ágost, Eötvös József, Zichy Ottó s többen mások.

Egyénisége tekintetében mind ezek közt legkitünőbb volt Batthyáni Lajos, ki azon elhatározott szándékkal jelent meg e gyűlésre, hogy elvbarátait egy szilárd főrendi ellenzékké egyesítse, s a pártot szervezze. E nagy feladat megoldására alig vállalkozhatott volna alkalmasabb egyéniség: ő mind azon tulajdonokkal dúsan el volt látva, melyek egy pártvezérben megkívántatnak. E nevezetes államférfiúval utóbb, midőn oly nagy befolyást leszen gyakorlandó a haza történelmére, sokkal többször találkozandunk, mintsem hogy már itt szükséges volna kimerítőbben rajzolni jelleme tulajdonságait. A különféle helyzetek, melyekben működött, a változatos szerep, melyet eljátszott, utóbb magokban az általa végrehajtott

Gróf
Batthyáni
Lajos.

1839.

cselekvényekben jobb alkalmat nyujtand teljesebben megismerkednünk gazdag jelleme külön oldalaival. Szorítkozzunk tehát most egyénisége körvonalaira, s azon tulajdonságaira, melyek benne, mint ellenzéki főrendűben s pártvezérben előtűnnek.

Batthyáni Lajos ivadéka azon ősz magyar nemzetségnek, mely eredetét a hét vezérek egyikétől, Örstől, származtatja, s mely a századok folytában számos jeles státusférfiakat, nádorokat, bánokat, kancellárokat, főpapokat, s más fő rangu tisztviselőket, hadnagyokat és vezéreket adott a hazának s hű alattvalókat a királyi háznak. Már a Habsburgház trónra jutása előtt több nagy érdemű hazafiak tűntek fel e nemzetségből, s hogy csak egypárt említsünk: Batthyáni Ferencz, horvát bán, vezérelte a mohácsi ütközetnél a magyar sereg jobb szárnyát; ugyanekkor egy másik családtag, János, a csatatéren elesett urak közt találtatott; egy harmadik, Orbán, János király tanácsosai közt szerepelt. E nemzetség tagjai az annyi viszontagságoktól hányatott országban hazafiságok mellett is csaknem kivétel nélkül a trón hűséges támaszai valának; minek egyik oka kétségkívül az, hogy terjedelmes birtokaik jobbára Ausztria és Stíria határszélei felé, sőt részben ezen tartományokban is feküdtek. Batthyáni Ferencztől kezdve, ki egyike volt I. Ferdinánd s benne a Habsburg nemzetség trónra emeltetése legbuzgóbb pártolójának, keresztül Batthyáni Ádámon, ki I. Leopold s III. Károly alatt tábornoki botot viselt, és Szavójai Eugen hercegnek is meghitt barátja volt; — keresztül Batthyáni Lajoson, Károlyon és Józsefen, kik mind a hárman Mária Terézia alatt, — az első mint kancellár s utóbb nádor, a második mint tábornok és II. József nevelője, a harmadik mint esztergami érsekprimás és bíbornok, fénylének; — keresztül az újabb korban élt nemzetségtagokon, — mindnyájan ha nem több, bizonyára nem kevesebb szolgálatot tettek a királyi háznak, mint hazájoknak. Ezen érdemek indították a fejedelmi házat arra, hogy a nemzetség idősb ágát hercegi rangra emelje.

Lajos a grófi ágból 1809-ben született. Atyja korán elhalván, a gondatlan anya igen elhanyaglá a gyermek s ifju nevelését, kit, hogy maga szeszélyeinek élhessen, egy bécsi magán növeldebe küldött. A roszul vezérlett, heves vérű ifju hamar megunta a száraz tanulmányokat, s mielőtt azokat bevégezte volna, 18 éves korában katonai pályára lépett. Az osztrák tiszti kar akkoron, a hosszú békeidőben nem oly testület volt, mely a kebelébe lépő ifjaknak bár mire nézve is komolyabb irányt adhatott volna. Egy pajzán, hiú, kéjvadászó szellem, melyet tivornyak, szerelmi kalandok, a polgári rend megvetésével s tényleges sértésével járó kihágások, hiuság, fényűzés, játék s a henye élet csaknem minden egyéb hibái jellemzének, volt e testület kirívó sajátsága. A gazdagabb családok azon fiai, kik e tiszti testületbe heves vérrel kevesebb lelki erőt s élethölcseséget és több könnyelműséget hoztak, rövid idő alatt jobbára mind vagyoni, mind erkölcsi, sokan egészségi tekintelben is, tönkre jutottak. Egy ideig Batthyáni is uszott az árral: játszott, fénytűzött, pazarlott. De, szerencsére, sokkal tartalomdúsabb volt erkölcsi természet, s minden elhanyagoltsága mellett komolyabb az erőteljes lélek iránya, mintsem hogy annak e sivár élet huzamosabban kielégítést adhatott volna. Nem egész három év múlva, melyek alatt — mint katonává lettekor anyjának ígérte volt, a magánlag végzett törvénytudományi folyamból is vizsgálat alá vetette magát, odahagyta a katonai pályát, s jószágaira vonult. Érezvén, hogy lelke ösztöneit csak komolyabb s nemesebb foglalkodás elégítheti ki, több évig részint megrendült vagyoni állapota rendezésének, részint parlagon hagyott szelleme kiművelésének szentelte idejét s nem közön-séges tehetségeit.

A magyar főrendű születésénél fogva birván a törvényhozásbani részesülés jogával, igen természetes volt, hogy készülleteit különösen a politikai pályára irányozta, mely előtte önként nyitva állott. Erre vonták őt természeti hajlaimai, erre ösztönné a hazafiság, mely a komolyabb életirány-

1839.

nyal mind elevenebbé lett romlatlan lelkében. Tanulmányait azonban nem egyedül könyvekből folytatta; az élet iskolájába is be-belépett, ismételve beutazta Svájcot, Német-, Olasz-, Francia- és Angolországot, megjárta a keletet is; és élénk, vizsga szelleme mindenütt gazdag tapasztalatkincset gyűjtött magának. Az újabb európai alkotmányosság elvei, melyek lelkében részint tanulmányai, részint a nyugoti világban szerzett tapasztalatai folytában erős gyökereket vertek, egyszerismind mély ellenszenvet ébresztettek benne azon félig bevallott, félig gondosan rejtegetett kényuralomra törekvő, akadékos, minden vitorább életfejleményt gátló vagy épen előlő, fonák politika ellen, melyet hazájában a hatalom követett. Azon erős nemzeti s kifejlett politikai élet, a műveltség és jóllét azon magas foka, melyet az általa beutazott nyugoti népek közt talált, oly eszményképeket fejtett ki hazájára nézve is lelkében, melyeket hazaszeretettől áthatott, pusztá ábrándozással ki nem elégíthető, praktikus irányu, erőteljes szelleme mindinkább valószínű is sóvárgott. Ingerlé őt fellépni a nyilvános pályán a példa is, melyet Széchenyi és Wesselényi működése nyújtott. Látta abból, mennyit képes egy nemzet politikai és socialis fejlődésére hatni egy magános hazafi is, ha szándékai tiszták, törekvései ernyedetlenek. De épen Széchenyi példája mutatá neki azt is, hogy bármily fordulatot teremt is elő a nemzet gondolkodásában, vágyaiban s irányában a buzgó s értelmes hazafiui törekvés: gyorsabb sükert ezen irány s e vágyak valószínűsége tekintetében csak úgy arathat az egyes hazafi, ha a kifejlődést gátló kormány ellenében a hason elvű hazafiak szorosabb egyesülésében keres ellensúlyt. Ő hibáztatá Széchenyit, hogy eleddig nem alakított szorosan összetartó pártot, azon célok valószínűsására, melyeknek kívánságát kezdeményezése, izgatásai által a nemzetben felébresztette s oly szélesen elterjesztette. De politikai elveiben sem osztozott teljesen. Széchenyi, mint tudjuk, reformi törekvéseit a maga «logikai egymásutánjában» mindennek előtt anyagi javításokra irányozta, ezekre óhajtván alapítani a poli-

tikai átalakulást; a nemzet közjogi viszonyaihoz, bár azokkal ő sem volt megelégedve, nyúlni egyelőre nem volt bátorsága, s még a magánjog körében is csak azon átalakítást szorgalmazá, mi utját készítette elő az anyagi kifejlésnek. Ő csak ezen anyagi s társadalmi kifejlődés, erő és gazdagság erkölcsi súlyától várta az alkotmányosság és független nemzetiség elveinek fokenkénti kifejlését s biztosítását. Batthyáni elfogadta ugyan Széchenyi valamennyi reformterveit, s nem kevesebbé óhajtá ő is az anyagi s társadalmi haladást; de ezen felül ő az alkotmányos szabadságot s nemzeti függetlenséget is, — mik eddig csak törvényeinkben léteztek, de az ellenes osztrák kormányrendszer által gyakorlatban oly szűk korlátok közé szorítottak, valóságos tényyné kívánta fejleszteni; az anyagi érdekek felvirágzását ő a politikai jogok és szabadság árán megvásárolni egyáltalában nem volt hajlandó, s e tekintetben inkább Wesselényi elveihez szíttott. Mennyit vett fel magába már ez időben a demokratia elveiből, bizonytalan; ez iránti nézeteivel a következő években utóbb lesz alkalmunk megismerni. Annyi kétségtelen, hogy ő politikai pályája első korszakában is fő elvei közé számította a szabad földet és szabad polgárt, a nélkül talán, hogy a rendi fokozaton változtatni kívánt volna, mire egyelőre még ugy sem volt kilátás. Arisztokratiai születése, szokásai s társalgási köre aligha engedte ugyan őt már ekkor annyira emelkedni, hogy a teljes politikai egyenlőséget eleitől fogva felvette volna hiszekegyébe; a törvény előtti egyenlőséget mindazáltal, bizonyos politikai rangfokozat mellett, azonnal mihelyt lehet, valósítani óhajtotta. Egyébiránt, ha valamiben, ugy bizonyára e tekintetben, változtak idővel elvei, nézetei. Első fellépte korában ő még fiatal, alig 30 éves, nemcsak önmaga nem volt teljesen kifejlett államférfiu, minőnek őt 1848-ban látandjuk; hanem még a nemzetben sem forrták ki eléggé magokat a politikai irányok; — mi kivált a demokratiai elvek tekintetében kétségtelen. Elutasíthatlannak látszék ugyan már a kor azon igénye, hogy az arisztokratia kizárólagos kivált-

1839.

ságai megszűnjenek, s még inkább, hogy annak politikai jogai a többi osztályokra is kiterjesztessenek; minél fogva az alkotmány sánczaiba valamennyi osztály bevételessék, s köztök ekként érdekegység eszközöltetvén, a nemzet egy tömör testté egyesüljön. De a rendiség tágasabb kifejtésén s igazságosabb elvekre alapításán túl ez időben, midőn a reformot még egyedül a nemesség alkothatta, s a törvényhozásban a városi polgárság sem birt kellő befolyással, a demokratiai jogegyenlőség felé igen keveseknek terjedt ki gondolata. Azért Batthyániban sem lehet egyéni szűkkeblűségnek tekinteni, ha elvei a politikai szabadságról ez időben még nem voltak azonosak a francia szabásu demokrátiával.

A főrendi ellenzék szervezése.

Ily elvekkel s azon elhatározott szándokkal jelent ő meg az országgyűlésen, hogy a nemzeti haladás ügyét egy erős főrendi ellenzéki párt megalakítása által előbbre mozdítsa. Barátaival s különösen gróf Szapáry Sándorral ez iránt már a gyűlés előtt is sokat tanácskozott; és bár a különben nagy tehetségű, de önző Szapáry, midőn a dolog kenyérszegésre került, nem maradt hű adott szavához: Batthyáninak e párt-szervezés első gondja lett főrendű társai gyülekezetében. E végre elvrokonaival mindjárt megérkezte után több értekezleteket tartott; s azon általános elveken kívül, melyeken az egész országos ellenzéki párt alapult, a főrendi ellenzéknek különösen a következő kiindulási pontokat ajánlá egy beszédében kitűzetni:

«Tervünkben, ugymond, három fő kérdés fordul elő, t. i.: mi a mi célunk; miért tűztük ki azt magunknak; és mi módon érhetjük el azt?

«Tekintetbe vévén, hogy hazánkban minden lehető jót csak úgy lehet előmozdítani, ha a politikai hatalom is ott összpontosíttatik, hol a vagyon és értelmiség legnagyobb súlya létezik összpontosítva; ezen középpontnak pedig a mágnesi rendet tekintvén: e rendnek mind parlamentaris, mind extraparlamentaris túlsúlyát tűztük ki célunknak. E túl-

súlynak elérésére a következő módokat tartom leghatékonyabbaknak, hogy:

«1. Elismervén a megérdemlett népszerűség szükségét, azt ápolgassuk.

«2. Elismervén számunk csekélységét, azt mennél több független mágnások felszólítása által szaporítsuk.

«3. Minthogy e célunkat csak egy értelemben és irányban dolgozva érhetjük el: bizonyos kérdéseket a diétán kívül is, a vármegyék gyűlésein, előre meghatározandó szellemben iparkodjunk eldönteni.

«4. Elismervén, hogy minden tartós befolyásnak legerősebb támasza a hasznosság: tehetségünk és módunk szerint azon legyünk, hogy vármegyéinkben többféle hasznos intézetek létesítését vagy igazgatását nekünk köszönhesse a közönség.

«5. Elismervén, hogy csak folytonos fáradozásunknak és egyetértésünknek remélhetjük sikerét: előre ki fogjuk dolgozni a diétán keresztülviendő fő kérdéseket; azoknak biztosítására pedig ezentúl mind a választandó követek lajstromát, mind az adandó utasítások javaslatát előre szerkesztendjük.'

«6. Azon elvből indulván ki, hogy személyes érdekeit a közjónak alávetni mindenki tartozik, azt ígérjük viszont, hogy ezen jót eredményező egyesületnek fentartása kedvéért magán viszonyainkban is, a lehető legnagyobb engedékenységgel fogunk egymás iránt viseltetni.

A párt működéseiben továbbá a következőket indítványozá elfogadtatni irányadó elvekül:

«1. A mágnási rendnek óhajtottó túlsúlyát nem tekintendjük iparkodásaink végcéljául, hanem csak szükséges eszközül minden rend, minden vallás, minden vélemény felszabadítására.

«2. A politikai jogok, minden személyes kiváltságok lassanként történendő eltörlésével, azontúl bizonyos census arányában gyakoroltassanak.

«3. A birtok és vagyon szigorú tiszteletének fentartásával,

1839.

a polgári társaság jövedelmeinek legczélszerűbb felosztása a törvényhozás feladata.

«4. Tagadván azon balítéletet, hogy nem minden embernek való a tudomány, a világot még a cigány gunyhójába is be akarjuk vinni.

«5. A kereskedés teljes szabadságát pártolván, hazánkat minden közbenső határvámtól felmenteni kívánjuk, ha mindjárt bizonyos kárpótlási adó által kellene is azt megváltanunk.

«6. A hitel kedvéért mind az aviticitás, mind a fiskalitás, mind a hitbizományok eltörlését sürgetni fogjuk.

«7. A külfölddel szemközt csak a lehető legszélesebb alap erősbítheti nemzetiségünket; minthogy pedig ezen alap nem a nyelveknek, vallásoknak vagy politikai nézeteknek kényszerített összeforrasztása által, hanem csak egy mindeneket egyformán védő és boldogító alkotmányhoz való ragaszkodás által gyarapodhatik: azon leszünk, hogy minden rend és vallás igazságos arányban képviseltessék az ország és megyei közgyűléseken.

«8. Minden hazafiuságnak rákfenéje a vesztegetés: hogy ennek díjai mennél kevesebbé kecsegtetők legyenek, ügyekezni fogunk, hogy az apostasia, a hitehagyás, a magán életben is bűnhesztessék.

«9. A hazaszeretet felgerjesztésére minden veszélyeztetett nemzetnél hathatós eszköznek tapasztaltatott a nőnem ösztönzése: hogy ez nálunk is mennél előbb fogja fel e dicső szerepet, iparkodni fogunk.¹⁾

¹⁾ Mily éles tapintattal választotta meg ezen eszközt Batthyáni Lajos, fényesen igazolva lőn saját nevében, született Zichy Antoniában s ennek Karolina hugában, Károlyi Györgynében. E lelkes testvérpár, nemőknek testileg is, lelkileg is diszei, mikép e mozgalmas évek alatt nagy népszerűséggel tiszteltettek meg, s nevök hódolat és közbecsülés tárgya lett; ugy a nemzet történelmében is hálás emlékezetre érdemesítették magokat. Málnás hölgyeink körében, melyet koszorús nemzeti költőnk, Vörösmarty Mihály «Az elhagyott anya» című költeményében oly szívrázó fájdalommal vádol, hogy «a márványkebel átka van rajta», elnémetesedése s a nemzeti érzelem hiánya miatt, — e két testvérhölgy dicső példája törte

«10. Minden remélhető jobblétnek föltétele a gyermekek jobb nevelése: azon kell tehát lennünk, hogy ezek ugy neveltessenek, miszerint főképen politikai feladatuknak megfelelni képesek is, hajlandók is legyenek.»

Ezen elveket Batthyáni Lajos első indítványként terjeszté elvrokonai elébe; s körülbelől ezek alapján alakult meg aztán a főrendi ellenzék. Batthyáni tulajdonképen csak a czélt, a párt megalakítását szorgalmazá azon tűzzel s állhatatos kitartással, mely jellemének sajátja volt, a nélkül hogy abban a vezéri szerepet is igényelte volna. Az ügy, melynek mulhatlan szükségét érzé, s nem személyes érdek, dicsvágy és hiuság ösztönte őt erőlkifejtésre. Olynemű volt azonban egyénisége, hogy őt, mihelyt fellépett, minden elvrokon önként elismerte pártvezérnek, bár eddigelé a nyilvánosság semmi nemében nem tűnt fel s egészen ismeretlen volt a nemzet előtt. Volt kétségkívül a szabadelvű főrendűek körében egy-némely egyéniség, ki nálánál fényesebb szónoki tehetséggel, a hazai ügyek kimerítőbb ismeretével birt; de nem volt senki, ki őt azon tulajdonságokban, melyek egy pártvezérben szükségesek, megközelítette volna. Azon előkészítő tanácskozmányokban, melyeket elvrokonai részint a pártszervezés, részint

meg az utat, hogy hideg közönyükből a közügyek iránt érdekeltségre, nemzeties érzelmekre s erényekre ébredjenek. Lelkesen fogván fel hivatásukat, mely nekik, mint oly jeles férfiak nejeinek kitűzve volt, s meggyőződvn, hogy főnemességünkben a nemzeti érzelem mind addig nem verhet mélyebb gyökereket, míg a társalgásban idegen nyelv és szellem, minden honi iránt pedig közönyösség uralkodik: ők valának az elsők, kik teremeikben a nemzeti nyelvet, társalgásukban a nemzeti szellemet divatossá tették. Élére álltak több honias irányu kezdeménynek, s a hazaszeretethen férjeikkel s egymással vetélkedve, buzogtak a közérdekek ápolásában. S a szép példa hamar általános követésre talált. A nagyuri teremből majdnem egy század óta száműzött honi nyelv bájosan kezd vala hangzani a szép ajkakról; a társalgás honias színezetet nyert; a közvigalmakban a nemzeti zene, táncz és viselet már ezen országgyűlés folytában uralkodóvá lett. És mind ezek szemléleténél a hazafiui kebel, egy szebb jövő álmaiba merülve, áldást rebegett a lelkes két testvérhölgy nevére.

1839.

az országgyűlésen követendő irány meghatározása végett, az alsó házi ellenzék előkelőbb tagjaival vegyesen tartottak, azonnal mindenki figyelmét magára vonta azon helyes ítéletű, hatalmas szellem, következetes gondolkodásmód, s kivált azon ingadozást nem ismerő határozottság, azon erőteljes, szilárd, vaskitartásu jellem, mik aztán egyéniségében utóbb annyiszor s oly fényesen nyilatkoztak, s őt a pártvezérletre oly kiválólag képesítették. Nem tartozott ő a lángész azon neméhez, mely a phantasia játékával s meglepő képeivel ragad el, az elme szikrázó ötleteivel szemet kápráztat: a genius benne különösen a sebes felfogás, beható, éles ész, mély értelem által nyilatkozik, melynek combináló tehetsége a tárgyat mindig tövén, a kérdést lényegén ragadva meg, szintoly könnyűséggel fejté meg a bonyolódott csomót, mutatta ki a dialektika álérveit; mint a minő biztossággal állította fel a maga nézeteit s terveit, jelölte ki a célra vezető eszközöket. Elveiben ő soha sem ingadozott. Világos felfogása az elválasztó utaknál egy percig sem tévővázott, s gyorsan határozta el magát a teendő lépésre, melynek megválasztásában őt ritka államférfiui tapintat vezérlé. Mit pedig beható érteleme egyszer helyesnek, igaznak ítélt, ahhoz vasjellemre rendíthetlen szilárdsággal ragaszkodék. Azon mély, erőteljes, aczélozott természetek egyike volt ő, melyek a mit kezdenek, a lélek egész szenvedélyével fogják át s makacs kitartással hajtják végre, nem rettenve vissza semmitől, míg értelmök, meggyőződésök a cselekvést helyesli.

E politikai bátorság, ezen kitartó, erős akarat, melyhez még azon tulajdon is járula, hogy pártja fegyelmezésében ritka ügyességet s tevékenységet fejtett ki, különösen képesíték őt a vezérletre. Mig az ellenzék zászlaját a felső házban ő lobogtatá, alig adta a főrendi ellenzék példáját, hogy valamely párttag az előleges határozattól eltérőleg szavazott volna. Csak egyszer kísérté ezt meg Eötvös József a vallási kérdésben; de baja eléggé meg is gyűlt miatta. De nem csak összetartani tudta ő a különben oly nehezen fegyelmezhető pártot: fáradhatlan volt az ő buzgalma pártja gyarapításában és mind

annak végrehajtásában is, mit annak érdeke egyébként igényelt. Nagy részben az ő érdeméül róvándó fel, hogy a főrendi ellenzék mindjárt kezdetben oly tekintélyes állást foglalt el s egyre növekedett számában és erkölcsi erejében. Batthyáni különben nem tartozott azon szép s elragadó szónokok közé, kik a szív hurjait rezgésbe, hullámlásba hozzák, szenvedélyeket keltenek s a lelkesedés mámorát terjesztik át hallgatóikra: erre mind szellemének a phantasia, mind organumának a kellem és erő, mind a nyelv kezelésének könnyűsége hiányzott. De büszkébb is volt jelleme, mintsem hogy a tapsvihart hajhászni valaha kedve támadt volna. A népszerűséget becsülte ugyan, mint az általa képviselt s pártolt ügy diadalának eszközét; de cél gyanánt, személyes tekintetből soha sem bálványozta azt; s politikai pályája későbbi szakában nem egyszer bizonyította be, hogy elég erkölcsi ereje s bátorsága volt valamint fölfelé kimondani a kellemetlen igazat, úgy lefelé is daczolni a véleménynyel, mely, bár népszerű volt, de meggyőződésével ellenkezett. E bálványnak ő soha sem áldozott elveivel, keble jobb meggyőződéseivel.

A főrendi ellenzék majdnem kizárólag független regalisztákból állott; a királyi tiszttviselők s a püspökök hivatalosan a kormány s conservativpárt zászlói alá lévén sorakozva. Még a főispánok közül is csak egyet számíthatni szorosán véve az ellenzékhez, Perényi Zsigmond ugocsaí főispánt; ki miután néhány elébbi országgyűlésen az alsó tábla szabadelvű követek között foglalt volt helyet, most a főrendeknél, pártjának, mint a közügyekben jártas, higgadt, fontoló értelmiség, kellemdús szónok, legkitünőbb s tekintélyesebb egyéniségeihez tartozott. Az ellenzékiek első sorában állott ezen gyűlésen még Széchenyi István is, a reformok e nagy hatású megindítója. Aggodalommal kezdé azonban már koronként észrevenni, hogy maholnap neki is nyakára nő az ellenzék. Színváltozása azonban még nem vala észlelhető. Az ifjabbak közül, kik jelenleg először vettek részt a törvényhozásban, s Batthyánival a párt

1839.

megalakításában közremunkáltak, különösen Eötvös József és Teleki László, utóbb is fontos szerepeket játszandók, vonták magokra a köz figyelmet.

Báró Eötvös
József.

Mind a ketten, bár jellemökre nézve igen különbözők, azon fényes egyéniségek közé tartoznak, melyekre a genius félreismerhetlenül reányomta a maga bélyegét. Eötvöst, ki már kora ifjúságában fellépett vala az irodalom mezején, most, ezen országgyűlés megnyíltakor, bár még alig haladta meg életének 26-dik évét, leggenialisabb írói egyikének ismerte s ünnepelte a nemzet. «Véleménye a fogház javítás ügyében» és a «Carthausi» című regényes költemény, melyek elseje külön röpiratként, másodika a «Budapesti Árvizkönyv» kötetekben jelent meg, egy tündöklő lángész szüleményei. A «Carthausi», mely a külföldön is élénk figyelmet ébresztett és sok magasztalást szerzett neki, Byroni szellemet tüntet fel előttünk. A phantasia renkívüli gazdagsága mellett oly fellengző világnézetet fejteget, oly dús a meglepő s mindig helyes, mindig való reflexiókban, hogy szinte nehéz meghatározni, mi nagyobb az íróban: a költő-e, vagy a philosoph?¹⁾ A jelen országgyűlés őt egy új oldalról, mint mélyen taglaló, meglepő fordulatokban s találó hasonlatokban dús, nem annyira a szenvedély heve által elragadó, mint az előadás szépsége, képeinek költői varázsa által igéző szónokot tüntette fel. De még többször találkozandunk e kitűnő egyéniséggel.

Gróf Teleki
László.

Teleki László jellemével is jobb alkalmunk lesz alább az

¹⁾ E remek művet alig jellemezheti találóbban a művészet, mint Pap Endre következő versei, melyeket csak azért közlünk, mivel egyszersmind az író egyéniségét híven festik:

Bánatnak könyve, kár, hogy nem regény;
De nincsen benne egy szó költemény.
Ez századunknak életirása,
A társadalom jajkiáltása,
Nagy műveltségünk kétségbeesése.
Itt van korunknak egész szenvedése,
Melynek számára nincsen boldogság,
Mert fáj nekünk a fenálló világ.

események pillanatában részletesebben megismerkednünk. Itt csak röviden említjük őt, mint a főrendi ellenzék egyik legbátrabb, legelhatározottabb előharczosát, kit ingerlékeny heves vére soha sem hagyott kimaradni a pártusákból. Beszédeit, melyek rögtönözve többnyire jobban sikerültek, mint midőn a szólásra előleg készüle, általában mély felfogás, sebes ész, éles logika jellemzé. Dialektikája senkinek sem volt erősebb az övénél a főrendek közt. Lényegileg polemiai szellem, a vitatásba rendesen csak akkor elegyedett, midőn az ellenzék véleménye a conservatívek által megtámadtatott; és ilyenkor sajátosságai közé tartozék különösen, hogy midőn ellenfele állításait, érveit, mint szokása volt, élesen bonczolgatá, annak véleményét oly ügyesen tudta élére állítani, szélsőségre vezetni, hogy az rendesen képtelenséggé vált az ő taglaló kése alatt. Az éles, csipős szóharcz őt több ízben véres párbajokba bonyolítá; ő azonban ott is bátran kiállott a mezőre; minek aztán az lett következménye, hogy ellenfelei igen óvakodtak vele összekötni, kinek a lovagiasságról, sérelemről, becsületről oly kényes fogalmai voltak.

A főrendi ellenzéknek, mely mindjárt eleinte körülbelől harminczöt tagból áll vala, gyors megalapultát és szoros összetartását igen elősegítette az «Ellenzéki Kaszino», melyet Batthyáni néhányad magával épen e célból alkotott. Kebelébe fogadott e társalgási kör minden elvrokont, ugy a követi, mint a főrendi karból; minél fogva az a két házbeli ellenzékét szorosabban egybeolvasztotta, s tanácskozmányi helyül is szolgált az egyetértés eszközzésére. Ezen egyesület kebeléből a politikai rokon- és ellenszenvek mind inkább áttértek az országgyűlési közönség egész társalgási életébe; még a nővilág is két táborra szakadt, melyek aztán teremeikbe s vigalmaikba is átvitték a politikai színezetet. A nők beavatkozása a politikai élet kérdéseibe természetesen nem kissé nevelte a harczenvedélyességét. A nők, kik a számukra nyitva álló külön karzaton az üléseket szorgalmasan látogatták, a szavazások ellenőrzésében nem voltak hanyagabbak,

Pártviszok.
nyok.

1839.

mint magok a pártvezérek. De ha ennél fogva néha szemére lehetett is lobbantani az ellenzéki pártiaknak, hogy nyert szavazataik egynémelyikét asszonyaik ígéző szemeinek köszönhették: szintoly méltán lehetett vádolni a kormány pártját, hogy némely szavazatát lélekvásárlás által pénzen szerezte. Ezen országgyűlés folytában ugyanis szokásba jött vala, mi aztán később még nagyobb mértékben gyakoroltaték, hogy a kormány némely kérdésben, midőn a rendek táblájának igen nagy ellenzéki többségét a főrendi ház conservatív többségének nagysága által akarta ellensúlyozni; vagy attól tartott, hogy a főispánok függetlenebb s e miatt a két párt közt hullámzó töredéke, netalán az ellenzékkel szavazván, a kormánypárt többsége kéteessé válik, — a kormány, mondom, a vitatás idejére több oly, vidéken lakó szegény regalistát csődített be s látott el napdíjjal, kik vagyontalanságuk miatt állandólag nem voltak jelen a törvényhozás székhelyén. A boszus közönség ezeket «öt forintos mágnásoknak» nevezte el.

A királyi elő-
adások.

A pártoknak e szervezkedési készülétei közt megérkezett június 6-ka, az országgyűlés ünnepélyes megnyitásának napja, mit V. Ferdinánd király személyesen hajtott végre. A kir. előadások három tárgyat foglaltak magokban: újonczállítást a nem sokára elbocsátandó, kiszolgált magyar ezredbeliek pótlásául; a katonaság élelmezésének s beszállásolásának célszerűbb szervezését; és a Duna szabályozását, mit a mult év pusztító áradásai égető szükségé tettek.

A korona ezen indítványai ellen senkinek sem volt, nem lehetett kifogása; a két utósó pontot a nemzet maga is elintézve óhajta látni. A mult évek alatt mindazáltal sokkal fájdalmasabb sérelmeket szenvedett a nemzet, mintsem hogy az ellenzéki párt most ezeket hallgatással tűrve, mindjárt hajlandó lett volna tárgyalás alá fogni a királyi előadásokat. Magok az utasítások legtöbbszei is kötelességökké tették a követeknek, e sérelmek orvoslását szorgalmazniok minden egyéb előtt. E sérelmek közt legsajgóbb volt az, mely a szabad szó miatt történt elítéltetések által a szólásszabadságon

ejtetett; s mely az elébbi országgyűlésen az erdélyi részek 1839.
 visszacsatolását megrendelő 21-dik t. czikk végrehajtásának
 elmulasztásából származott. Szentkirályi Móricz, Pest megye A Ráday-ügy;
pesti sérelem.
 követe pedig már a junius 8-kai kerületi ülésen egy új nagy
 fontosságu sérelmet jelentett be a rendeknek, mely a követ-
 választási szabadságon s képviseleti függetlenségen ejtetett az
 által, hogy megyéjének másik követe, gróf Ráday Gedeon,
 mint közkereset alatt álló egyéniség, a megjelenéstől a kor-
 mány által eltiltatott. Kéré a rendeket, fordítanak figyel-
 mőket mindenek előtt az országgyűlés kiegészítésének kér-
 désére; mert oly esetben, midőn a megye által szabadon
 választott követ a megjelenéstől a kormány által eltiltatik, az
 országgyűlés csonka lévén, törvényesen nem munkálkodhatik.
 A rendek egész súlyában érezék e sérelem fontosságát, mely
 a szabad követválasztási jogot s képviseleti függetlenséget
 veszélyezteté; s azonnal végzésül mondták ki: hogy míg e
 sérelem a kormány által tényleg nem orvosoltatik, s míg a
 mult országgyűlésen felterjesztett előleges sérelmekre, vala-
 mint azokra is, melyek a nyilvánosságot és szólás szabad-
 ságát illetik, a kormánytól kielégítő válasz nem érkezik, ad-
 dig sem a királyi előadásokról, sem más tárgyról nem fognak
 felterjesztést tenni a kormányhoz. E végzéssel az országgyű-
 lésnek iránya lőn elhatározva.

A királyi személynök, Szerencsy István, ki a házban el-
 nökkösködék, a legközelebbi országos ülésben minden erejét
 megfeszité, hogy e végzést eltörültetvén, a kir. előadásokat
 fogadtassa el a tanácskozások első tárgyául. Fejtegeté ezek
 nagy fontosságát, s belőlők a nemzetre származó hasznokat;
 emlité a bizodalmat, melyet a kormány méltán igényelhet a
 nemzettől; előadá, hogy csak engedékenység, mérséklet s a
 kormány kívánatainak teljesítése következtében lehet remélni
 a politikai foglyok szabadon bocsáttatását. De ilyféle érvek
 nem hogy csilapították volna, hanem még inkább szítogáták
 a tüzet. Keserű kikelések hallatának a kormány ellen, hogy
 miután a kényuralom érdekében több hazafit törvénytelenül

1839.

eliteltetett, másokat alap nélkül kereset alá fogatott, már a képviseleti függetlenséget is veszélylyel fenyegeti. Deák pedig nagy hatásu beszédében ünnepélyesen kijelenté: hogy «bár senki keble nem vérezhet inkább, mint az övé, ha visszatekint a legközelebb történtekre; de kötelességének érzi, keble fájdalmát a közérdeknek, a haza boldogságának feláldoznia, s biztosítást szereznie küldői s a haza számára a képviselet függetlensége iránt. A baráti érzelem feláldozásával is kinyilatkoztatja tehát, hogy míg e nemzeti sérelem orvosolva nem lesz, addig az ellenzék semmi más tárgyba nem avatkozhatik.»

Két napig folyt a heves tusa a kérdés felett: vajjon a kerületi ülés értelmében a pesti sérelem terjesztessék-e fel mindenek előtt; vagy a kir. előadásokkal kezdessék meg a tanácskozás? A kir. személynök számtalanszor felszólalt, hol ama kerületi végzést ostromolva, hol a kir. előadások tárgyalásának szükségét fejtegetve. Erőködéseiben minden módon támogaták őt a conservatív párti követek is; de mind hasztalan. Az elnök végre is kénytelen lőn kimondani a határozatot: hogy mindenek előtt a pesti sérelem tárgyában intéztessék felirat a kormányhoz; ez után pedig a szólás szabadságán ejtett sérelmek, továbbá az erdélyi részek visszakapcsolásának elmulasztásából eredt sérelem, s végre az 1836-ki előleges sérelmek terjesztessenek fel a királyhoz; s míg ezek nem orvosoltatnak, a rendek mindaddig semmi más tárgyat nem fognak felküldeni a kormányhoz.

A főrendek
válasza.

A felirati javaslat, mely ezután a pesti sérelem tárgyában a főrendekhez átküldetett, ott is nem kevesebbé heves vitákat idézett elő. Az ellenzék bátran megkezdé a túsát; de a conservatív párti nagy többség Dessewffy Aurél fényes szónoklata által indíttatva, nem engedte tanácskozás alá vétetni a feliratot s azt oly válaszszaal utasítá vissza, hogy miután az 1790-ki 13-dik t. cz. rendelete szerint mindenek előtt a kir. előadások tárgyalandók: azokat haladék nélkül felvétetni kívánják.

A magyarázat, melyet a főrendek az említett törvény ér-

telméről adtak, nem kevesebb ingerültséget, mint aggodalmat ébresztett az ellenzékben; mert a nehézség, melyet a főrendek e magyarázat által a tárgyalások sorozatára nézve előgördítettek, következményeiben szintoly veszélyesnek látszék, mint maga a kormány által okozott sérelem. Ezen értelmezés szerint a kormánynak mindig hatalmában állott volna az országgyűlést, a kir. előadások tárgyalása után azonnal berekesztetni a nélkül, hogy a nemzetnek csak időt is engedne, felterjesztetni a maga panaszait s kívánatait. Így ama törvény rendeletének másik része, mely szerint a sérelmek is minden országgyűlésen orvoslandók, tényleg megsemmisíttetnék s a törvényhozó kar oly testületté válnék, mely csak azért hivatik össze, hogy a fejedelem parancsait átvegye s azokból törvényt alkosson; nem pedig hogy szabadon tanácskozva, s fejedelmével a törvényhozásban osztozva, munkálja a haza bodogságát.

A rendi tábla ellenzéke tehát, szorosan emez alkotmányos elvből indulván ki, a tárgyat tüzetesen fejtegető erélyes üzenetben szorgalmazá a főrendeket, hogy a pesti sérelmet illető felirat minden egyebek előtt terjesszessék a király elébe. A főrendek többsége azonban az alsó házi határozat ama záradékának, hogy e sérelem orvoslata előtt semmi más tárgyalásba nem ereszkedik, egy megtörhetlen daczot vetett ellene; melynél fogva e másod ízben sem akarta tanácskozás alá venni a felirati javaslatot.

Ily módon, mindig egyenlő sükeretlenséggel, de egyszersmind növekedő ingerültséggel, hat hétig váltá egymással üzeneteit a két tábla, midőn a mind keserűbbekké váló viták közt jul. 28-káról egy királyi leirat érkezett az ország rendeihez; melyben ő felsége, a feliratot megelőzve, kijelenté, hogy a megyéket képviselőtök függetlenségében korlátozni, s a szabad követválasztási jogot sérteni egyáltalában nem szándékozik.

A jul. 28-ka
kir. leirat.

E fejedelmi kijelentés enyhítette ugyan nyugtató ígérete által a rendek aggodalmait; de a pesti követ megjelenését

1839.

tiltó rendeletet vissza nem vonván, a sérelmet még sem orvosolta. A rendek többsége tehát, azon általános kifejezésekben szerkesztett királyi ígéret által a nemzet jogait kellőleg biztosítva nem látván, azután sem szűnt vala meg sürgetni a főrendeket: vennék tárgyalásba a felirati javaslatot, s ne akadályoznák tovább a nemzet legsúlyosb sérelmeinek a király elébe terjesztését. Hogy mindazáltal a főrendeknek az engedékenységből jó példát adjanak, ugyanazon feliratban megkérendőnek határozták ő felségét: közölné az országgyűléssel azon adatokat, melyek az újonczok szükségének fölfedezését illetik, úgy szinte azon terveket s előmunkálatokat, melyek a Duna szabályozására vonatkoznak.

Ezen eszélyes módosítás végre némi győzedelmet szerzett a rendek állhatatosságának. A főrendi többség, mely eddigelé oly ridegen kívánta vala minden más előtt tárgyalatni a királyi előadásokat, maga is érezni kezdé, hogy ha az említett 1790-ki 13-dik t. cz. felállított értelmezésétől el nem áll, eljárása azon, minden alkotmányos kormányformának lényegét képező elvet támadja meg, mely szerint a törvényhozás hatalma a fejedelem és nemzet közt meg van osztva. Érezni kezdék a főrendek, hogy ama törvénynek általok eddig vitatott értelménye azon következtetést vonja maga után: «hogy — mint egy beszédében Batthyáni Lajos mondá — az országrendei minden diétán mulhatatlanul a királyi előadásokat kötelesek minden más előtt tárgyalni akkor is, ha a követek fele az országgyűlésre megjelenéstől erőszakosan eltiltatnék; akkor is, ha a regalisták nagyobb része meg sem hivatnék; akkor is, ha a szabad szó csak erkölcsi erőnek, nem pedig törvényes szabadságnak lenne jele; akkor is, ha száz éves sérelmeink mindig hiában várnák messiásukat; akkor is, ha az országgyűlés a kir. előadások bevégeztével a király tanácsnokai által azonnal bezáratnék.» Elállván tehát ama törvény ily értelmezésétől, elvileg nem ellenzék tovább azon sérelmek és kívánatok előleges felterjesztését, melyek iránt a két tábla egymással megegyezend; a pesti sérelmet érdeklő

feliratot mindazáltal most sem fogadták el. A hosszú heves vitáknak tehát csak az lett az, egyébiránt nem jelentéktelen, eredménye, hogy a kormánypártnak amaz, annyi országgyűléseken keresztül oly makacsul vitatott alkotmányellenes elve, mely szerint «minden diétán mindenek előtt a kir. előadások tárgyalandók,» valahára megdöntetett. A főrendek elismerték, hogy az 1790-ki 13-dik t. cz. helyes értelmezése szerint, a kölcsönösség és tanácskozási szabadság elvénél fogva jogában áll a nemzetnek, a kir. előadások előtt is tárgyalni s felterjeszteni a maga sérelmeit.

Az ellenzék azonnal fel is használta a kivívott nyereményt, s mindenek előtt a régtől fogva sürgetett, de soha sem orvosolt alkotmány-sérelmeket terjeszté egy feliratában a király elébe. Ugyanazon tárgyak valának ezek, melyeket már az elébbi országgyűlések történelmében, mint előleges sérelmeket, említettünk, s melyeknek főbbjei a következők: Erdély és Galiczia visszakapcsoltatása; a magánosok pénzbeli viszonyainak, a mennyiben azokat az 1814-ki államfinancz-bukás megzavarta volt, igazságos rendezése; a só árának, mint közvetett adónak, meghatározását illető nemzeti jog helyreállítása; az egyházi javak törvénytelen megadóztatása; a katonai végvidék polgári állásának alkotmányos rendezése stb. De — említsük mindjárt itt — ezen alkolmmal sem lett sikeresebb a felterjesztés. A kormány arra csak az országgyűlés végnapjaiban válaszolt; s válasza most sem volt kielégítő, az orvoslatot különféle ürügyek alatt most is megtagadván.

A pesti sérelem azonban magára az ellenzékre nézve is mind nyomasztóbbá kezdett válni. Egy zsákutczává lett az, melyből nem nyílik kimenet, s szükségkép vissza kell térni. Egy részről a rendek ama határozata, hogy míg e sérelem orvosolva nem lesz, mind addig semmi más tárgyalásba nem ereszkedhetnek; más részről a főrendek eltökéltsége, a föli-
ratot e tárgyban keresztül nem bocsátani, teljesen lehetetlenné tette a megoldást. A rendek tehát, nehogy az országgyűlést

A pesti sérelem megszűntetése.

1839.

e miatt minden eredményétől megfosztva lássák, középutat választának: Rádayt követségéről lemondásra bírván, a sérelmet tényleg megszüntették. Midőn azonban az ellenzéki többség a követválasztás szabadságának további vitatásával felhagyott, egyszersmind ünnepélyes óvást tett a jövőre nézve ezen alkotmányos jognak törvénybe ütköző minden korlátozása ellen, s határozottan kijelentette: hogy a nemzetnek e szent és sérthetetlen jogára nézve a törvényekhez s törvényes gyakorlatához különösen az 1832/6-ki országgyűlésnek senki által kétségbe nem vont azon példájához, mely szerint Balogh János, bár hűtlenségi perbe fogatott, Barsnak mégis követe maradt, szorosán ragaszkodik.

Országgyűlési
hírlap.

Mi alatt a pesti sérelem szőnyegen forog vala, a törvényhozási nyilvánosság kérdése is élénken foglalkodtatá mind a két ház tagjait. Már a mult országgyűlés alatt is sokáig, de sükeretlenül sürgették a rendek egy országgyűlési hírlapnak megelőző vizsgálat nélküli kiadhatását. Jelenleg ismét közlének e tárgyban a főrendekkel egy törvényjavaslatot; melyet azonban ezek felterjeszteni most is vonakodtak, okul adván, hogy e tárgyat csak akkor lehetend eligazítani, midőn a sajtó kérdése egész kiterjedésében fog tárgyalatni. A rendek e tűzetes tárgyalásra is hajlandók voltak ugyan; de mig ez megtörténhetnék, addig is létesíteni kívánták az országgyűlési hírlapot. Hogy tehát ebben könnyebb szerrel czélt érhessenek, Batthyáni Lajosnak, a főrendi házban tett indítványa szerint, egyelőre elégeltek egy oly hírlapot is, mely minden vitatkozó czikkek kizárásával, egyedül a nyilvánosan elmondottak hű előadására szorítkoznék.

A rendi ház többsége ez értelemben meg is készíté az üzenetet a főrendekhez. Midőn azonban ez üzenet jun. 21-kén az országos ülésben szőnyegre került, és Szerencsy kir. szermélynök, azt ostromolva, egyebek közt mondaná, hogy azt azért is mellőztetni kívánja, mivel belevág a számos törvények által ismert előleges censurába: egész vihar támadt a rendek házában. Többek közt Klauzál Gábor, Csongrád megyei követ,

egy szintoly heves, mint alapos rögtönzésben megmutatván, hogy a most divatozó censurának a törvényekben semmi nyoma, — s annál fogva e jogot a nemzet magának tartotta fel —: az elnök amaz állítása ellen, mintha a censura törvényes volna, ünnepélyesen tiltakozik, s óvását a jegyzőkönyvbe is felvételni kívánja. Feláll erre az egész ellenzéki többség, s egy hangos «Mindnyájan!» felkiáltással Klauzál óvását a ház végzésévé emeli. Hasztalan erőlködik aztán az elnök érvényt szerezni a maga állításának; hasztalan ösztönzi a conservatív pártiakat is a maga támogatására, s hasztalan tiltja el végre Deákot is a szólástól: mindössze is csak két követ szólal fel a censura védelmére; a többiek valamennyien az óvást pártolják, s az üzenetet is átküldetni határozzák a főrendekhez.

A főrendek azonban, a nyilvánosságnak nem barátai, az üzenetben foglalt szerény kíváнатot is ellenzették. Voltak közöttük is többen, kik, a személynök példája után, nem kételkedtek állítani, hogy a kormány, bár az iránt törvény nem rendelkezik, a megelőző censurát teljes joggal gyakorolja; sőt a szabad sajtó elvét általában is megtámadták. Ennek következtében, bár csak mellékesen, mind a két házban heves vitatások fejlettek ki a sajtó általános szabadságának kérdésében. A főrendeknél azok ellenében, kik a censurát jogosan létezőnek állítani nem átallák, Batthyáni Lajos, — miután alaposan megmutatta, hogy mind azon jogok, melyek a kormánynak törvény által át nem adattak, alkotmányszerűleg a nemzet sajátai maradtak, melyeknek gyakorlásában tehát ezt jogosan nem is lehet korlátozni, — azon kérdést intézte a censura bajnokaihoz: «vajjon nem szégyenlenek-e a censura paizsa alá vonulva, oly menedékhez folyamodni, mely a védelmet honfitársaik legnagyobb részétől egyoldalúlag megtagadja; önmagokat pedig csak azon paizsszal védheti, mely megöl a gyáva firkászok csoportja, mint biztos rejtekből, lövi szét a fegyvertelenekre fizetett nyilait?»

De mind hasztalan: a főrendek nyilvánosságtól iszonyodó

1839.

többsége az ellenzék ama szerény kíváнатát is meghiusította. És így, mivel a sajtó kérdésének tüzetes tárgyalása, annyi egyéb fontos tárgyak mellett, ezen országgyűlés folytában, idő hiánya miatt szőnyegre nem kerülhetett, az országgyűlési szabad hirlap ügyét sem lehetett kivívni. Annyi haszna mindazáltal mégis lett a sajtószabadság vitatásának, hogy a kormány tanácsosnak látta némileg megtágítani a közvélemény által oly hangosan kárhozottatott censura korlátait. Megengedte a hirlapoknak, hogy mind a kerületi, mind az országos ülésekről kimerítőbb tudósítást adhassanak; sőt egész beszédek is közölhessenek; de, — mi e kormányengedményt különös színben tünteté fel, — a szónokok megnevezése nélkül. Azonban e kicsinyes korlátozás mellett is nagy hasznára vált a közügynek az ellenzék által kivívott engedmény; mert ennek következtében az eddig nyilvánosságra vagy épen nem, vagy csak mint a mult országgyűlésen, Kossuth írott lapja által, igen szűk körben, jutott kerületi ülések tanácskozmányai is, — mik pedig, minthogy a kérdések azokban hányattak meg részletesen s döntettek el, épen a legfontosabbak valának, — a nemzetnek ezentúl bőségesen tudomására estek.

A kerületi
napló ügye.

A kerületi ülések e fontossága indítá a rendeket mindjárt a gyűlés elején arra is, hogy miként az országos, ugy e kerületi ülések tárgyalásairól is rendes naplót vezessenek. E határozat következtében mind a gyors írók, mind a nyomtatás iránt megtétettek a kellő intézkedések. A kormány azonban ebben is gáncoskodék; a nyomtatást a bár törvénytelen, de tényleg fenálló censurai szabályok és gyakorlat szerint meggátolván. A sajtó szabadságán ejtett ezen újabb sérelmet is hasztalan ügyekeztek a rendek felterjeszteni a királyhoz: a főrendek számos üzenetváltások után sem egyeztek meg a rendek felirati javaslatában; s így a kerületi napló nem is létesült az országgyűlés alatt.

A főrendi
napló.

Szerencsésebbek voltak a rendek ama követelésökben, hogy a főrendi tábla köztanácskozásairól is vezettessék nyilvános napló. A felszólítást, melyet ez iránt a főrendekhez intéztek

vala, az ellenzékieken kívül Dessewffy Aurél, Lonovics József püspök s több conservatívek is pártolták. A fiatal conservatív pártiak, értelmiségők s ékesszólásuk tudatában általán véve óhajtják vala, hogy szellemi tehetségeik, erkölcsi súlyok nyomai mennél nagyobb nyilvánosságra jussanak. A főherczegnádor azonban egyáltalában nem volt pártolója a naplónak, mely elnöki eljárását tetemesen megnehezítendő s korlátozandó vala. Az eddigi szokás szerint, melytől, mint fentebb megjegyzők, csak kétszer — a valláskérdés és a pesti állandó híd tárgyában — tért el a mult országgyűlés alatt, ő nem számítá, hanem, az ország zászlós hivatalnokainak s a megyék főispánjainak nyilatkozatai szerint, mérlegelé a szavazatokat. Mivel pedig e szokást, a napló által előidézendő nyilvánosság mellett folytatnia többé nem lehetett, s kénytelennek látá magát, — ha csak féltékenyen őrzött népszerűségét koczkáztatni nem akarja, a szavazatokat ezentúl számítani: alattomban minden módon ellenzé a napló létrejöttét. De végre az, Batthyáni Lajos erőteljes felszólalása következtében, a diéta vége felé valahára mégis életbe lépett.

A pesti sérelem elintézésében csak azért volt engedékeny a rendi ellenzék, hogy a szólásszabadság s e miatt elítéltek vagy perbe fogottak ügyében annál biztosabban czélt érhessen. A szólásszabadság jogának teljes kivívására azon meggyőződés ösztönzé az ellenzéket, hogy e jog szabad gyakorlata mulhatatlan feltétele szintugy az alkotmányos szabadságnak, mint a nemzeti kifejlődés és haladás ügyének; s mind addig sem a nemzet politikai függetlensége, sem a személybátorság biztosítva nincs, mig azon eljárás, melyet törvényszékeink a Lovassy, Kossuth, Wesselényi s mások ellen indított közkeresetekben követtek, s az elvek, melyeket hozott ítéleteikben felállítottak, a kormány által vissza nem vonatnak.

«Már a mult országgyűlésen 1835-ki június 22-kén gyászszózat hangzott e teremben, átrezgő a hon széles téreit — így kezdé meg a vitatást a június 24-kei ülésben egy ellenzéki követ. E szózat a szólás eddig gyakorlott szabadsága

A szólásszabadság kérdése.

1839.

felett hangzott, sujtólag és életbe vágólag egyszersmind; mert először lőn kárhoztatva a szabad szó, mely 1834-ki dec. 4-kén, Szatmár megye közgyűlésén, a megyei követeknek adandó utasítás felett, egyik nagy érdemű hazánkfia, b. Wesselényi Miklós által alsó néposztályaink ügyében emeltetett. A másik gyászszó szintén e teremben hangzott el a szabad szólás felett, midőn Bars megye követe, Balogh János, országos ülésben mondott szavaiért Wesselényivel együtt hűtlenségi perbe vonatott. Ugyanakkor történt az is, hogy egy megye azért, mert közérdekű tárgybani utasítását többi testvéreivel közölte, királyi biztosság alá vettetett. És az akkor országosan egybegyűlt rendek, a szólás szabadságát az alkotmány védpaizsának tekintve, felszólaltak s ő felségét a súlyos sebek orvoslása s az alkotmány függetlenségének fentartása végett egy feliratban akarták megkérni; de e felirat a főrendek ellenszegülése miatt e tárgybán váltott tizenhét üzenet után sem juthatott a fejedelem színe elébe. A rendek a szólásszabadsági sérelem orvoslásának alapját a mult országgyűlésen vetették meg: ott kell tehát most kezdenünk, hol akkoron végződött.»

Három hosszú napig folyt ezen első tárgyalás alkalmával az érdekes vita, gazdag a fájdalom sajtolta éles nyilatkozatokban s keserű kikelésekben a kormány s kivált a főtörvényszékek ellen, melyek a kényuralom készséges eszközéül szolgáltak. Sokan nemcsak a törvénytelen ítéleteket megsemmisíteni, hanem a hivatalukkal visszaélő birákat is feleletre vonatni kívánták. A conservatív pártiak, nehogy a szenvedélyek még inkább felfokoztassanak, magok sem tagadták ugyan, hogy hiba követtetett el; de a birói függetlenséggel megférhetlennek látták a birák feleletre vonatását, s csak azt javasláék, hogy a könyvek mielőbbi letörlése, a foglyok kiszabadítása végett kérelem intéztessék a királyhoz; a jövőnek pedig ilyenmű történetek ellen biztosítása végett új, a régieknél világosabb törvények alkottassanak. Az ellenzék azonban sem kegyelmet kérni nem akart, hol jogot vélt követelhetni; sem új törvényt nem hajlott alkotni oly tárgybán, hol a régieket, ha

pontosan megtartatnak, elégségeseknek látá. De a birák feleltre vonatását s az ítéletek megsemmisítését sem kívánta a többség; s az végre oly feliratban egyezett meg, melyben mind azok, mik a szólásszabadság tekintetében sérelmesek, előadatván, őszinte nyíltsággal jelentessék ki: hogy a felhozott esetek felette sérelmesek, s a birói ítéletek törvénytelenek; mert az 1791-diki 12-dik t. cz. szerint a végrehajtó hatalom csak a törvények értelmében gyakorolható, s a bíróságok csak a törvény szerint, nem pedig az ellen mondhatnak ítéletet. Bizodalommal kérjék meg ennél fogva ő felségét, hogy az elszámolt sérelmeket orvosolni, azoknak következményeit teljesen megszüntetni, s a nemzetet az önkény ellen minden oldalról biztosítani méltóztassék. Hogy pedig a főrendek, kik a mult országgyűlésen a szólásszabadság sérelmét a trónhoz feljutni tizenhét üzenet után sem engedték, meggyőzessenek, miképen a rendek most e tárgy eldöntésétől függesztik fel az országgyűlés eredményét: a felső táblához intézendő üzenetökben ezen kérdésre is kiterjesztendőnek határozták ama záradékot, hogy míg e sérelem orvosolva, a perek megszüntetve, az elítéltek szabadon bocsátva nem lesznek, mind addig semmi más tárgyalásba nem fognak ereszkedni.

Az ellenzéknek azonban még egy kemény tusát kellett valóvívni a jul. 3-kán s 4-kén lefolyt zajos országos ülésben, hogy a kerületi ülés e határozatát fentartassa. Mivel az elnöklő kir. személynök a kormánypártiakkal minden erejét megfeszíté, hogy a kir. tábla eljárását a kérdésben forgó perekben igazolja: az ellenzék részéről még sokkal hevesebb kikérelések, keserűbb vádak hallattak e főtörvényszék ellen, mint a kerületi ülésben. A kir. személynök a második napon kénytelen lőn ugyan, a többség értelme szerint, végzésül kimondani, az elébbi határozat fentartását; de az országos ülést, melyben a tárgy feletti tanácskozás folytattatnék s az illető felirat és üzenet megállapíttatnék, julius 5-kén megtartani elmulasztá; s midőn a rendek hozzá e miatt kérdést intéztek, azon okát adá a gyűlés elhalasztásának, mivel a nádor, mint

1839.

az országgyűlés törvényes elnöke, figyelembe vévén némely tegnap mondott beszédeket, azokról elébb kimerítő tudósítást kíván s tanácskozni akar.

E körülmény újra felháborítá a kedélyeket. Hertelendy Károly, Zala követe, egy heves beszédben tagadta, hogy joga volna az elnöknek a függő tanácskozásokat félbeszakasztani; a naplóba ez ellen óvást kér igtatni; s mivel a gyűlés csak azért halasztatott el, mert a mondott beszédek nem tetszetek, az esetet, mint a szólásszabadság új sérelmét, külön felirat által kívánja a trón elébe vitetni. A többség ezt nyomban határozattá is teszi; de mielőtt az foganatba vétetnék, a kerületi elnökök, Nagy Pál indítványa szerint, a nádorhoz küldetnek, tudtára adni, hogy a rendek, bár teljes tiszteletben tartják az elnöki jogokat; de a függőben lévő tanácskozások félbeszakasztását jogául el nem ismerik: kérik tehát őt, tartassa meg az országos ülést. A követség azonban tagadó válaszszal tért vissza. «Mi a dolog formáját illeti, — mondá a nádor, — az országos ülések megtartása, elhalasztása s félbeszakasztása kétségtelen elnöki jogaihoz tartozik; a dolog lényegét illetőleg pedig, mivel némely beszédek által a kir. tábla megsértetett, s e tábla a törvényhozó test kiegészítő része: elnöki kötelessége lévén felügyelni, hogy jogaiban csorbulást senki ne szenvedjen, mielőtt a gyűlést folytattatná, a mondottak felett tanácskozni kíván.»

Csak július 12-kén derült fel teljesen az országos ülések elhalasztásának oka. A nádor elnöklete alatt vegyes ülésben egy kir. leirat olvastatott fel, melyben ő felsége kijelenti, hogy az 1790-ki 12-dik t. cz. értelme szerint, királyi tiszte által felhíva érzi magát, roszalni ama kifejezéseket, melyekkel a jul. 3-ki s 4-ki ülések folytában a királyi táblát megillető tisztelet megsértetett; egyszersmind inti a rendeket, hogy a kitűzött tárgyalási rend szerint minél gyorsabban tanácskozzanak. De alig hangzék el a feddő szózat, Pázmándy Dénes, Komárom megye követe szót kér, s a leirat ellen s az országgyűlési rendtartást illető (1625: 62. és 1723: 7.) tör-

vények értelmében óvást tesz; mit a rendek köz felkiáltással elfogadván, az irományok közé tétetni határoztak.

Ezen előzmények után senki sem remélheté ugyan, hogy a főrendek minden ellenvetés nélkül elfogadják a szólásszabadság kérdésében hozzájuk átküldött felirati javaslatot; de azt még sem várták a rendek, hogy a főrendi többség a sérelmet okozott kormányrendeleteket s a törvényszékek eljárását helyeselje; a kormány jogairól s a birói hatalomról pedig oly elveket állítson fel válaszában, melyeknek ösvényén, minthogy a kormányi és birói kettős önkényre vezetnének, egyesülést a két tábla közt sem reményleni sem óhajtani nem lehetett. E válaszban egyébiránt a főrendek arra szólíták fel az alsó házat, hogy mellőzve az elvek vitatását, panaszló felírás helyett egyszerűen esedezzenek ő felségénél az elítéltek szabadon bocsátásáért; az aggodalmak megszüntetése végett pedig a fenforgó kérdésekről új törvényt alkossanak.

A főrendek többségének ezen, kényuralmat pártoló válasza nagy ingerültséget ébresztett a rendek ellenzéki többségében. Ők ugyan örömmel alkottak volna új törvényeket, melyek a nemzet legszentebb alkotmányos jogait s minden szebb kifejlés feltételeit, a szabad szólást, nyilvánosságot és személybátorságot biztosítsák; de ily törvények alkotására mind addig, míg a kormány elkezdett sérelmes rendszerét folytatta, míg a főrendek a birói s kormányi hatalomról ily abszolút irányu, kényuralmi elveket vallottak, semmi remény sem lehetett. És e tekintetben, ily körülmények közt, csaknem gúnyt foglalt magában a főrendek üzenete. De ha mind ez máskép volt volna is: egy új törvény alkotását, — mi magában még koránt sem orvosolta volna a fenálló törvényeken ejtett sérelmet, a rendek egyáltalában nem tartják vala elégségesnek. Meggyőződve voltak, hogy a nemzetet nem újabb és újabb törvények felhalmozása, hanem egyedül az erkölcsi erő, mely fenálló törvényeinek szentségét tiszteletben tartatni tudja, képes biztosítani önkény ellen. Következőleg úgy vélekedének, hogy önmagok csökkentenék a tör-

1839.

vények e tiszteletét, ha a helyett, hogy a fenálló törvény sérelmének orvoslatát sürgetnék, csak újabb, szintoly könnyen megsérthető törvényt alkotnának. Mindenek előtt tehát a sértett törvény tekintélyének helyreállítását, s a sérelem minden következéseinek megszüntetését látván szükségesnek: egy erélyes és kimerítő üzenetben fejték ki nézeteiket mind azok iránt, mik e tárgyat átalánosan, s mik különösen azon elveket illették, melyeket a főrendek többsége a birói hatalomról s a kormány jogairól felállított. Felhordtak ez üzenetben minden érvet s okerőt, mit e tárgyra nézve a törvény betűje s az alkotmány szelleme magában foglalt. Megmutatták különösen, hogy pusztá szóval, bár mily szabad legyen is az, rendőri fenytetésre méltó tiszteletlenséget igen, de hűtlenséget elkövetni egyáltalában nem lehet. Mert, minthogy régiebb törvényeink s alkotmányunk szelleme szerint a király tanácsosai felelősek; s a király és kormány ennél fogva külön politikai fogalmak: mind az, mi szóval a kormány ellen mondatik, nem a királyt, hanem a kik által kormányoz, tanácsosait sujtja. És minthogy a tanácsosok kormányeljárása felett a nemzet ellenörködési joga kétségbe nem vonható: büntetni lehet ugyan a szabad szólás által elkövetett vétket birsággal; — a minthogy azt törvényeink valóban huszonnégy ezüst girával rendelik is büntetni: de hűtlenség vádja alá ily vétek soha sem eshetvén, «notapert» semmi esetben sem vonhat maga után.

Ily értelemben szólott az ellenzék a felső házban is, midőn ott a rendek ezen üzenete tárgyalatott. «Kezünkben — ugymonda egyebek közt Batthyáni Lajos, — kezünkben a törvényt, szíveinkben pedig jogunk helyességének tudatát hordván, kívánjunk igazságot kegyelmes urunk királyunktól azon szolgálai ellen, kik azt merik remélni, hogy tetszhetnek a fejedelemnek, ha a hű magyar ellen mind azt elkövetik, mi egy nemzetet lealacsonyít, bizodalmát elfojtja, ragaszkodását gyöngíti, sőt magát az ország nyugalma is felháborítja.... Ha urok dicsősége inkább szívökön fekszik, mint önmagok sta-

tus quo - ja, lépjenek bátran a trón elébe, midőn igazolásra van szükség, és ne rejtsek el magokat a trón mögé; annál kevesbbé azonosítsák magokat a király szent személyével s tegyék ki őt azon népszerűtlenségnek, mit egyedül ők érdemelnek...» Hasonló erélylyel szólalt fel Széchenyi István is, kit egyébiránt ellenzési túlságról vádolni, senkinek sem juthatott eszébe. «Bajaink okát — ugymond — én nem annyira az emberekben, mint heterogen összeköttetésünkben találom, t. i. hogy nekünk alkotmányunk van, Ausztriának pedig nincs. De éppen mert ez így áll, valamint kötelességünk alkotmányunkat szeplőtelen épségben tartanunk fenn: úgy a kormánynak is tiszte volna és érdekében is állana, ha velünk őszhangzásban akar élni, alkotmányos kifejlésünket őszintén elősegélni. Ezt azonban nem cselekszi; mit csak az által is sajnosan tapasztalunk, hogy ezen országgyűlésnek kezdete óta annyi rágalmakat enged, sőt parancsol ellenünk iratni fizetett emberei által, mikép tisztán láthatjuk szándékát, hogy a külföld közvéleményét iparkodik ellenünk gerjeszteni. Ha visszatekintek mind azon méltatlanságokra, melyeket a diéta alatt azon érzéssel valék kénytelen olvasni külföldi lapokban, hogy ezekre egész kiterjedésben s tökéletesen megczáfolólag nem lehet, nem szabad válaszolni: akkor, megvallom, forrott ereimben a vér. Az vala a többi közt egy sora ezen ingerlő czikkeknél, hogy csak bizonyos zsilipeket volna szükség felhúzni, s vége volna az ország egész privilegiált arisztokratiai részének. Valóban gyönyörű modor az összebékéltetésre, kivált ott, hol annyiszor hozatik elő a legitimitás szentsége! Ha visszatekintünk Mária Terézia idejének egy bizonyos pillanatára, mely következménye vala az el nem korcsosodott régi magyar szellemnek; vagy ha az újabb kor eseményeit akarjuk emlékezetünkbe idézni, mikor Európának óriás hódítója kísértetbe akará hozni nemzetünk fejedelméhez vonzó hűségét: akkor tán mi is mondhattuk volna: csak bizonyos zsilipet kellene felhúzni, és — — a méltóságos főrendek értik, mit akarok mondani. De honunkban egyetlen bűnös sem

1839.

találkozott, ki ily gondolatra fakadt, mit nemzeti büszkeséggel említhetek; egyuttal kijelentvén, hogy minekünk magyaroknak sem kikopott fizetett poéták,¹⁾ sem vándorló hercegek²⁾ tanácsára vagy intésére szükségünk nincs, hogy kötelességünket fejedelmünk és honunk iránt teljesítsük....» «A kormány valamint felhagyott minket elnémetesítő eszméivel, úgy hagyjon fel minden összeolvasztási szándékaival is; mert ezt többé nem eszközölheti. Meggyilkoltathatunk talán; de a többi ausztriai tartományokkal egybeolvadni soha sem fogunk; sőt az is kérdés: meggyilkoltathatunk-e? Én nem hiszem. Nemzetünknek jövője van; ilyest pedig, ha nemzetet illet, egyesek vagy egyes combinatiók meg nem semmisíthetnek,» stb.

De a főrendi tábla a keblebeli ellenzék s a rendek czáfolhatatlan okoskodásaira sem engedett. A kormány nem akarta bevallani követett rendszerének törvénytelenységét; a főrendi többség tehát, mely a kormánynyal szoros kapcsolatban állott, a sérelem orvoslátának eszközlését már az első lépésben meggátolta. És így folytak a viták hónapokon keresztül. Minden hazafi szorongató aggodalom közt várta a kétes jövőendő kifejlését; mert lassanként azon fokra jutott a dolog, hol megállapodni nem lehetett többé; s vagy a kormány kényuralmi rendszerének, mely a törvényt megsértette, kellett megváltozni, s a törvény tekintélyének a perek megszüntetése, s a foglyok szabadon bocsáttatása által helyreállíttatni; vagy győzni a kényuralmi rendszernek, — minek következeit egyelőre kiszámítani nem lehetett. A rendek ennél fogva

¹⁾ Érti Zedlitz német költőt, ki ez időben, a bécsi kormány meghagyása szerint, az augsburgi «Allgemeine Zeitung»-ban e cím alatt: «Pia desideria», bár a jóakarat palástja alá burkolt, de igen ellenséges szellemű cikkeket irt a magyar nemzetellen.

²⁾ Itt meg Pükler-Muszkau herceget sujtja, ki miután Magyarországon néhány nap alatt keresztül utazott vala, felhivatva érezé magát, kétségtelenül a Bécsben vett sugallatok következtében, több hirlapi cikkben Recipé-*ket* írni az ország meggyógyítására.

állhatatosan sürgették az orvoslato követelő felirat felküldését. De a főrendek megátalkodása sem volt csekélyebb; s a vita mindinkább enyésző reménnyel folyt az ellenzék, mondhatni, a nemzet részéről, miután a magában csekély számú főrendi conservatív párttal az egész nemzet közvéleménye s óhajta állott szemben.

A kormány nem volt ugyan idegen attól, hogy a pereket megszüntesse s a foglyokat szabadon bocsássa; de ezt csak amnestia, csak kegyelem-formában volt volna hajlandó tenni a nélkül, hogy elkövetett hibáját bevallani kényteleníttessék. Az erről értesített conservatív párti főrendek tehát egy üzenetben kijelentették: miképen készek megegyezni abban, hogy az országgyűlés, felhagyván a sérelem panaszlásával s a szó-lásszabadsági elvek vitatásával, a szenvedők, foglyok és bepe-reltek mellett kérőleg szólaljon fel. «És a legbuzgóbb rész-vétnek meleg érzése, a barátság és szeretet édes kötelességei hatalmas ösztönül szolgáltak a rendeknek is arra, — ugy-mond szép követjelentésében Deák Ferencz, — hogy a szen-vedők sorsát enyhíteni, az elveszett szabadságot nekik vissza-szerezni, s őket a hazának visszaadni minden úton ügyekez-zenek. De egy szentebb és nagyobb kötelesség állott előttök, melynek hatalmas szavánál minden egyéb érzelmeiknek el kellett némulni, s ez a kötelesség a haza iránti kötelesség volt... Egyes polgárok sorsának enyhítésére a nemzet júsait oda nem adhaták; s a polgári szabadság sérelmeit elhall-gatni véteknek tartották még akkor is, midőn annak fentar-tásához a reménynek utolsó szikrája is elenyészett; mert ugy vélekedének, hogy a mit a hatalom ront meg, az ismét fel-éledhet; de a mit a nemzet könnyelműsége önként odavet, vagy gyávasága elhanyagol, azt visszaszerezni ritkán lehet... A nemzet sérelmeinek panaszlása helyett kegyelemért esde-kelni annyi lett volna, mint a történeteket tetteleg helyeselve, vétek bélyegét nyomni a szenvedőkre, s a nemzeti jogok árán szerezni nekik szabadulást. Ilyen áron szabadulni kínosabb lett volna nekik is a szenvedésnél.»

1839.

A rendek e véleményét erélyesen támogatták a főrendi ellenzék szónokai is a felső házban. «Az igazság és honszeretet azon vértanuinak, — ugymond egy hosszú beszédében egyebek közt Batthyáni Lajos, — kik önszabadságukat hazájok igazaiért oly dicsően feláldozták, tartozunk azzal, hogy tekintsünk arra is, vajjon megörvendeztetné-e őket a szabadság, ha oly áron kellene azt megváltaniok, minő tőlünk kívántatik? Nem válnék-e nekik az édes szabadság keserű fájdalommá, ha arról kellene meggyőződniek, mikép az avval vásároltatik meg, hogy a nemzet megtagadja azon elveket, melyeknek kivívására ők legbecsesb idejüket szentelték, jólétöket feláldozták s életöket kockáztatták. Lépjen előnkbe ama számkivetett Regulusunk, (Wesselényit érti, kinek, mint tudjuk, a kormány megengedte, hogy fogsága idejét súlyos szembaja miatt Gräfenbergben tölthesse,) és kérdezzük őt magát! De hiszen van-e köztünk csak egy is, ki nem volna meggyőződve, hogy ezen «honáruló» készebb leend említett szellemi elődjének sorsát túrni, mintsem hogy életének éltető elemét, a szabadságot, nemzete szabadságával váltsa meg.» De mind hasztalan; a főrendi többség, mivel a kormány amnestián túl semmire sem volt hajlandó, tágitani egyáltalában nem akart.

Miként a rendek s főrendi ellenzékiek érvei, sürgetései s kérelmei, akként süketlenek maradtak a főherczeg nádor lépései is, melyeket a nehéz kérdés megoldása végett tett. Meggyőződve, hogy a nemzet köz kívánságának pártolása népszerűségét, melyre, mennél inkább haladt a korban, annál féltékenyebb lett, igen emelendi: hogy a meddő vitatásokat valahára óhajtott végre vezesse, a conservatív párt tagjait egyenként ügyekezett engedékenységre hajlítani. De ezeknek határozott utasítása volt Bécsből, hogy semmi egyezkedésre ne hajóljanak, mivel remélni lehet, hogy a rendek állhatatossága, miként a mult országgyűlés alatt az örökváltság tárgyában történt, végre is kifáradand. Nem is mulasztá el a kormány mozgásba tenni a csábításnak, ármánynak s vesz-

tegetésnek minden nemeit, hogy az ellenzéki többséget a rendek tábláján leolvaszsza. A követeket, kiknek utasítása tág magyarázatot engedett, kormányügynökök törekedtek körülhálózni és szavazatuk megváltoztatására birni. Azon megyékben, melyek e tárgyban határozott, semmi alkut nem engedő utasítással látták volt el követeiket, a főispánok s más kormánypártiak mindent elkövettek, hogy a megyét az utasítás e pontjának megváltoztatására hajlandóvá tegyék. A fondorlatok nem is maradtak mindenütt sikeretlenek. Több megye, attól tartván, hogy az országgyűlés különben egészen eredménytelen marad, többé kevesbbé módosította eredeti utasítását. És így történt, hogy a rendi táblának ama záradéka, mely az országgyűlés elején akként vala felállítva, hogy a rendek e sérelem tényleges orvoslatáig más tárgyról még csak tanácskozni sem fognak, idő haladtával több ízben változást szenvedett, s a pótlék-utasítások által mind szűkebb korlátok közé szoríttatott. Eleinte csak oly egyes tárgyakat vettek ki a rendek e záradék alól, melyeknek e gyűlésen bevégzését a nemzet köz kívánatával egyezőnek tudták. Majd beereszkedtek a királyi előadásokba is, de nem oly rendben, mint előterjesztettek; hanem a Dunaszabályozásra vonatkozó harmadik pontot vették tárgyalásba, úgy mindazáltal, hogy a főrendekhez a sérelem orvoslata előtt ez se küldessék át. Utóbb még összebb szorítva a záradékot, azt határozták, hogy a bevégzett tárgyak tanácskozás végett áttétessenek ugyan a főrendekhez; de a királyhoz ne terjesztessenek fel. Mennél tovább folyt a két tábla közt a vitatkozás, annál nagyobb reménye támadt ilyképen a kormánynak, hogy a többség végre a rendeknél is megbukik. Ezt várta, erre számított a conservatív párt is a főrendeknél. Hasztalan kiáltott fel egy beszédében Batthyáni Lajos: «Neveink becsületére kérem és szólítom fel a főrendeket, ne speculáljunk mi a végre bekövetkezhető elbágyadására a törvényhozás egyik részének, azon résznek, mely e kérdésben már két országgyűlésen keresztül tartóztatja vissza diplomatikai öngyilkolásunkat, a

1840.

mostani ivadék gyalázatát s a jövő kor átkát. Örüljünk inkább ezen ellenszegülésnek: ennek sikerült oly sokáig tartóztatni ama csapásokat, melyeket a mi elámitásunk vezetett... Ne vágyakodjunk tovább oly győzelem után, melyet nekünk e tárgyban, mint a főrendek is jól tudják, most már csak egy igen ocsmány szó szerezhethet meg; és ne ismételjük azon gonosz imádságunkat, melyet csak haragjában hallgathatna meg a magyarok istene.»

De a főrendi többség nem hagyott fel számításával a rendek ellankadására. És valóban, mind nagyobb aggodalom szállhatá meg a hazafiakat hogy, miként Deák mondá, — a kitűrni nem tudás átka még súlyosabb csapással is sújthatja a hazát; hogy annyira el fog lankadni a sükeretlen küzdésben kifáradt nemzeti buzgóság, miszerint a többség végre eláll a felírás lényegétől; vagy oly módosításokat tesz benne, melyek által a sértett törvények melletti buzgó felszólalás pusztá kérelemmé válandik; s ekkép a nemzet önmaga dúlja fel legszentebb jogait, melyeket a hatalom megsértett ugyan, de meg nem ronthatott.

Az országgyűlés tizedik hónapjában a sokszor módosított záradéknak csak azon utósó romja állott még fenn, hogy az újonczok iránt kelt országos végzés mind addig fel nem terjesztetik, míg a sérelem tényleg orvosolva nem lesz. A kormány ekkor, hogy a közvéleményt az országgyűlés eredménytelenségének félelme által birja engedékenységre, kihirdette az országgyűlés berekesztésének határnapját; e mellet pedig a megyékben is megkettőztette buzgalmát, hogy az utasításokban kedvező módosítást eszközöljön ki. A csel hatott. Bár mennyire küzdött is Deák még néhányad magával a rendek állhatatlansága ellen: a záradék ismét megcsonkított; s a mi eddig oly formában állott fenn, hogy az újonczok iránti országos végzésnek felküldése a sérelemnek ne csak felterjesztésétől, hanem tényleges orvoslatától legyen felfüggesztve; s így annak ereje ne csak a főrendek, hanem a kormány ellen is szolgáljon: a legújabb pótló utasítások következtében ak-

ként módosított, hogy az újonczok addig meg ne ajánl-
tassanak, míg a felirat a főrendek által fel nem eresztetik.
Az üzenet, melylyel a rendek e végzése a főrendeknek tudtul
adatott, már a huszonkettedik volt e tárgyban. S midőn az
a felső táblán tárgyalás alá került, a főrendi ellenzék mindent
elkövetett, hogy a záradéknak e végromját megmentse, s a
többséget a felirat elfogadására s felterjesztésére hajlítsa. De
ez semmit sem kétkedék már, hogy az oly gyöngye lábon
álló ügy megdöntésére még csak egy lépés kívántatik a kor-
mány részéről: engedni tehát most sem valónak hajlandók.

E lépés nem sokára meg is történt. A kormány, mint mon-
dók, el volt határozva, amnestiát hirdetni a politikai foglyok-
nak s vádlottaknak, s a szólásszabadság fentartása iránt is
megnyugtadni a jövőre nézve a közvéleményt; és csak a bűn-
vallástól vonakodott. Márczius napjaiban tehát egy leirat ér-
kezett az országgyűléshez, melylyel a király, a hosszú víta-
tásokba mintegy közbe szólva, a felirást megelőzte, s a szólás
törvényes szabadságának sértetlen fentartását ígerte. Megis-
merte a király azt is, hogy a szólásszabadságot az ősi alkotmány
is biztosítja; nem különben, hogy azt, ki a törvényszabta kor-
látokon túllép, a törvény rendes útján kell feleletre vonni; a
bírói hatalom törvényes függetlenségét pedig úgy felülről mint
alulról kérdés alá sem lehet venni.

Ezen elvek megegyeztek ugyan a rendek nézeteivel, s ha
a király, ezekből kiindulva, a pereket megszünteti, s az eli-
télteket szabadon bocsátatja, a rendek is megorvosolva látták
volna a sérelmet, bár a leirat nem bocsátkozott is ki mind
azon sérelmekre, miket a rendek felterjeszteni óhajtottak.
De mivel mind ez nem történt: a sérelmeket, melyek követ-
kezései folyvást fenálltak, azon elvek pusztá kijelentése által
nem lehetett megszünteknek tekinteni. Miért is a rendek,
eddig vitatott nézeteikhez szorosan ragaszkodva, huszonhar-
madszor is felszólították a főrendeket, ne gátolnák tovább a
sérelem felterjesztését.

A kérdés ezen utolsó stadiumában a főrendi ellenzék még

1840.

egy végső tusában kísérle meg, engedelkenységre birni a conservativ pártot. «Ha Méltóságok az alkotmányos elvek kívánatainak megfelelni akar, — ugymond e tárgy feletti utolsó beszédében a párt vezére, Batthyáni Lajos, — most már kötelességökké vált engedni, ha mindjárt tiszta meggyőződésből maradtak is az eddig követett ösvényen.... Minden két táblás alkotmánynak szellemében fekszik a felső táblának azon kötelessége, miszerint még meggyőződése ellenére is csatlakoznia kell az alsó táblához, mihelyt világosan látja, hogy a nemzet nagyobb részének rokonszenvét s véleményét nem képviseli; és csak ily engedelkenység előzheti meg a korona és törvényhozás közti összeütközést, mely oly veszélyessé válhatnék a hazára. Csak ezen pillanatnyi lemondás a vetőről, melyet mint több más, úgy a mi alkotmányunk is, csak belátásuk s hazafiságukban bizva, enged a főrendeknek,... oldja fel őket a legiszonyúbb felelőség alól, mely őket terhelne, ha a kormány, mint már gyakran, engedve a hatalom kísértéseinek, oly lépéseket tenne, melyeknek következtében a gyermekek vére folyhat az apák politikai bűnei miatt.... Kezeskedik-e Méltóságok azért, vajjon nem fog-e bizonyos esetben ismételtetni az 1823-ki év, s nem fognak-e teljesedni azon fenyegető szavak, melyeket e helyen nem rég ejtett egy magas tekintély, elárulván ez által, hogy, ha még tiszták volnának is a kezek, a hatalommal visszaélés eszméje mindazáltal már megfoganzott?... Szűnjék meg tehát valahára Méltóságok a kormányt minden áron védelmezni; gondolják meg, hogy a királyi kiváltságokért túlvitt buzgalmokkal mind azon arisztokratiák által követett úton járnak, melyek ily módon mind magokat, mind a királyságot tönkre tették: parce qu'ils étaient plus royalistes que le roi.... »

A főrendi többség mindazáltal annak tudatában, hogy ez az utolsó ostrom, mely ellene intéztetik, akként magyarázván a kir. leiratot, hogy abban mind az amnestia, mind a jövőre szóló biztosítás benfoglaltatik, most sem engedett az ellenzék sürgetéseinek. A rendek tehát, meggyőződván, hogy a két

tábla közti egyesülés már lehetetlen, s még a tárgy lényegének bukásától is félhetvén, czélszerűbbnek hitték, a záradékot megszüntetni s az általa megakasztott tárgyakat megindítani. Ennek következtében azon országos határozatok, melyekben a két tábla már megegyezett, a királyhoz haladék nélkül felküldettek; a szólásszabadsági feliratot mindazáltal, bár ezentúl záradék nélkül, továbbra is fentartotta a rendek többsége, határozottan kijelentvén, hogy az előadott sérelmekre nézve kifejtett elveikhez szorosán ragaszkodnak s azoknak fentartását, s orvoslatuk kivívását a jövő országgyűlés buzgalmának adják át.

Az amnestia, melyet a conservatívpartiak az említett kir. leirat megérkezte óta eleve híreszteltek, csakugyan nem sokára megvalósult. A főherczeg nádor a május 1-jén tartott vegyes ülésben tőn jelentést, hogy a király ápril 29-kén kelt végzése által megrendelte, hogy mind azon személyek, melyek a mult országgyűlés kezdete óta politikai okok miatt perbe fogattak s jelenleg a rájuk kimondott büntetést szenvedik, teljes szabadságba helyeztessenek; a még folyamatban lévő perek pedig megszűnjenek.

Az amnestia
által eszközölt
kienesztelő-
dés.

E jelentés május első napját a közönséges öröm és kienesztelődés ünnepévé szentelte a nem sokára szétoszlott országgyűlésen szintugy, mint az egész hazában. Az öröm annál tisztább volt, minthogy a szenvedő polgárok a hazának a nélkül adattak vissza, hogy szabadságukat elvek megtagadásával, nemzeti jogok feladásával kellett volna megvásárolni. Nevelte az örömet az, hogy az amnestia bizvást annak jeléül szolgálhatott, hogy a hatalom törvényt s alkotmányt sértő kényuralmi rendszere megszűnt, s a törvények szelid hatalmának uralma helyreállott; mert nem alap nélkül lehetett remélni, hogy a kormány az országgyűlés folyamából meggyőződött, miképen a veszélyes ingerültséget nem azok terjesztik, kik a józan haladás békés ösvényén a számos hiányokat pótolni, s az előítéletek és kiváltságok bilincseit lerázva, a nemzeti erőt munkásságra ébreszteni, fejlődésre vezetni tö-

1840.

rekednek; hanem azok, kik a törvényszerű haladásnak természetes mozgását is veszélyes mozgalmaknak tekintve, a hatalom törvénytelen eszközeivel kívánják meggátolni. Remélni lehetett, hogy a kormány ekként meggyőződven, óvakodni fog jövőre a közvélemény szavát elfojtani vagy mellőzni s a nemzet bizodalmaival könnyelműleg játszani. A köz örömben szívesen megfélekeztek a rendek azon keserűségekről is, melyeket bennök a főrendek makacs ellenszegülése ébresztett, melylyel a nemzet közkívánatának a fejedelem elébe juthatását meggátolták. A kiengesztelődés, mely ennek következtében egy részről a nemzet s a kormány, más részről a két párt közt az országgyűlés végnapjaiban megtörtént, szebb jövőre reményével kecsegtette a hazafiak kebelét.

Wesselényi Miklós, midőn utóbb Gräfenbergből szabadon visszatért, Kossuth Lajos, midőn budai börtönéből kibocsátatott, diadalünnepélylyel fogadtattak a főváros lakosságától. Csak a spielbergi várbörtönből hazaérkezett Lovassy László tekintete zavarta a köz örömet. A lánglelkű ifju nagy reményekre jogosított szelleme iszonyatos börtönének súlya alatt már fogsága második évében megzavarodott, s csak mint tébolyodott nyerhette vissza szabadságát. Sajátszerű volt a megtört lélek betegsége: bizonyos pontig megtartotta lángeszének világát; s míg nyugodt vala, mind irni, mind szólni igen ékesen tudott; a beszéd közben hevülő phantasiája azonban mind borzasztóbb képzeményekre ragadta megzavart szellemét, mikor aztán holtak lelkei, síri kísértetek gyötrék a szegény ábrándozót. Az undor, melyet benne a fogságában táplálatára nyújtott édelhetlen eledel ébresztett, azon szokást tette sajátjává, hogy két-három napig sem vett magához tápszert; midőn pedig aztán az éhség ösztönétől legyőzetett, bámulatosan sokat evett; de eltelvén, újra fogadást tett, hogy azután két hónapig nem fog enni. Így nyomorog a szegény áldozat máiglan terhére magának s másoknak, a feldult életben.¹⁾

¹⁾ Fentebb idézett szép költeményét így fejezi be róla Vachott Sándor:

Új élet, új zaj hatja meg fülét,
De ő a zajban mélán néze szét.

A szólásszabadságon ejtett nemzeti sérelem a foglyok szabadon hocsáttatása s a perek megszüntetése következtében tényleg elenyészett ugyan; de mivel a követelt jog helyett csak kegyelem adatott, s a fejedelem a kormány bűnét, úgy mint 1825-ben, nem vallotta be, a jog még nem lőn biztosítva a jövőre: a rendek sem állhattak el tehát vitatott elveiktől. Letették ugyan a szabad szólás jogának kérdését, de azon határozott kijelentéssel, hogy kifejtett elveikhez, különösen a sérelmet részletesen tárgyaló második üzenethez, szorosán ragaszkodnak, s azok fentartását s a teljes orvoslát kivívását a nemzet hazafiui buzgóságának, s a jövő országgyűlés gondosságának adják át. De bár ekként nem volt is tökéletes a diadal: az eredmény mégis igen nagy fontosságúnak tekintendő. Mindenek előtt elismerve lőn a király és kormány közti különbség, s ez által a régiebb törvényeinkben kimondott kormányfelelőség elve is felélesztett. És bár e felelőség, a dicasterialis igazgatási forma miatt, nem lett is oly tényleges, mint a parlamentaris kormányoknál divatozik, hanem inkább csak erkölcsi: mindazáltal ez is fontos

Ó nincs a földnek semmi oly kegye
 Mi már az ifjat boldoggá tegye!
 Körötte sűrűn állnak társai,
 Az árva honnak lelkes fiaí.
 Hévvél fogadják a szenvedőt,
 Örvend is, sir is mind, ki látja őt.
 S köztök áll ő, testi lelki rom,
 S kitör belőle a túrt fájdalom.
 Ajkán a megnyílt szó eláradoz,
 Tartalma elmét, szívet gyászba hoz,
 Mi volt s mivé lőn! felsóhajtának,
 Kik ajkiról bus szókat hallanak.
 A kór beszédnek egy ép része van,
 Az, mit honáról mond fájdalmiban....
 Reá a házban sem várt lelki bék,
 Meg sem pihent, már elkiváncozék:
 Magányt ohajta, hol térdére hullt
 S imádkozásban éje, napja mult. —

1840.

vala az Ausztriával létező viszonyaink mellett, a nemzeti függetlenség és alkotmányos jogok jövőbeli biztosítására. A közjog terén lefolyt hosszú viták alatt az alkotmányos fogalmak minden tekintetben tisztultak s erősödtek. És míg e viták közt az idővel szilárdítandó gyöngye oldal a reformpárt szemei előtt feltárult: a szabad szólás joga, a vitatkozás alatti folytonos gyakorlat által annyira megerősödött, miszerint a főrendek nem is mulaszták el egy üzenetökben kiemelni, hogy a megyékben s az országgyűlésen e tárgy felett elmondott beszédek eléggé bizonyítják, miképen a szólásszabadság nincs megkorlátolva.

Ezen nyereményeken kívül némi egyebekben is fontosak valának ezen országgyűlés eredményei; ámbár a királyi előadások az egy Dunaszabályozáson s katonaélelmezésen kívül semmi reformot nem tűztek ki a tanácskozások tárgyául: mert magok a rendek számos fontos javítást kezdeményezének. Ezek közül azonban rövidség kedvéért csak néhányat említendünk, melyek királyi szentesítést is nyervén, törvényekké váltak.

Örökváltság s
egyéb urbéri
javítások.

E javítások egyik legfontosbika volt a mult országgyűlésen alkotott urbéri törvények kiegészítése: a földesur és jobbágy közti viszonyok bővebb meghatározása, s emez sorsának tényleges javítása. A mult országgyűlés történelmében részletesen előadtuk, mily makacs ellenzést vetett a kormány s főrendi kormánypárt a rendek azon indítványának elébe, mely szerint ezek a jobbágyoknak az uri terhek és szolgálatok alóli örök megváltást törvényileg megengedni kívánták; mily keserű viták fejlettek ki e kérdésben a két tábla között; mennyi ármányos fondorlattal buktatta meg azt végre a rendek tábláján is a kormány az utasítások megváltoztatásának kieszközlése által. Ezen kérdés volt forrása ama veszélyes meghasonlásnak, mely a nemzet s kormány közt kifejlett s több évek folytán oly súlyosan nehezedett a nemzetre; ez szolgált okául azon üldözéseknek is, melyeket Wesselényi szenvedett. Midőn a rendek a mult országgyűlésen e fontos javítást indítványba

tették, a főrendek és a kormány oly módon ostromolták azt, mintha annak életbeléptetése az egész alkotmányt kiforgatná sarkaiból. És ime most, mintha valamely bűverő működött volna, egyszerre elenyészve látszottak mind azon meggyőzhetetlen akadályok és nehézségek, mind azon hátrányok, melyekre a felső tábla és a kormány ellenzését a mult diétán alapította. A törvényjavaslat most a főrendi többségtől is elfogadtatott; s a kormány sem ellenzette az elvet, csak a törvény szerkezete ellen tett némi kifogást. Pedig az ősiség, fiskalitás s mind ama jogi s birtokviszonyok, melyekkel a kormány s főrendi ház multkori ellenzését indokolá, jelenleg is változatlanul fenálltak. Hogy mindazon aggodalmak, melyek miatt e törvény 1834-ben megbukott, 1840-ben, változatlan körülmények közt, elenyészve látszottak, elég világosan bizonyítja: mily helytelen okokból, mennyire elvtelenül gátolá, hiúsítá meg néha a bécsi kormány, s annak előharczosa, a főrendi tábla, a nemzeti kifejlődés legfontosabb kérdéseit! A szabad föld elvét, melyben nem rég demokratiai irányokat láttak, most annyi viharos jelenet, a közbizodalom oly veszélyes megrendülte után, egészen ártatlannak, sőt hasznosnak ismerve, nem ellenzették többé. A királyi leirat, mely az örökváltságot illető törvényjavaslatot megerősítette, leirhatlan örömnnyilvánulással fogadtatott a rendek s országgyűlési közönség részéről. És miként e törvény megbuktatásából származott, hat év előtt, minden keserűség, minden meghasonlás: úgy most e törvény megerősítése volt egyik fő s még tán a kihirdetett amnestiánál is nem kevesbbé hatékony oka a nemzet őszinte kiengesztelődésének; mert a nemzet azt annak jeléül tekintette, hogy a kormány nem akarja tovább ellenzeni az ország korszerű újjászületését. A kormánypolitikának e kedvező fordulatót leginkább az új kanczellár, gróf Majláth Antal és az új országbíró, Majláth György, jó akaratának és igazságszeretetének tulajdonította a közvélemény.

Az új törvény által nem csak a különféle urbéri tartozásoknak évenként pénzzel való megváltása, hanem az is megen-

1840.

gedtetett, hogy az egyes jobbágyságok szintugy mint egész közösségek szerződés-kép megállapítandó öszvegen örökre megvált-hassák magokat, fenmaradván mindazáltal a földesuri hatóság. E törvény tehát mindenkinek utat nyitott, a jobbágysági szolgálattal terhelt földet szabad birtokká változtatni. Ez uttal egyszersmind a jobbágyság örökösége is czélszerű törvény-nyel lön biztosítva.

Kevesbbé sikerült a rendeknek keresztülvinni azon, már a mult országgyűlésen is sürgetett törvényjavaslatot, miszerint a földmivelőknek teljes személy- és birtokbátorságot kívántak biztosítani. A főrendi többség ugyan, mely a mult ízben ezen javaslat ellen is oly megátalkodott makacssággal kelt ki, ezt most nem ellenzé; sőt maga indítványozta a rendek által nagy örömmel fogadott azon módosítást, miszerint e törvény védelme minden nem nemesre terjesztessék ki. A kormány mindazáltal, bár az elvben szinte megegyezett, s a királyi leiratban ki is jelentette, hogy szíven fekszik mindenkét biztosítani önkény ellen; e tárgyat mégis a büntető törvények felvételének idejére halasztotta, mint a melyekkel az szoros kapcsolatban áll.

Váltó-törvé-
nyek.

Miként ezen urbéri törvények a jobbágyságot emelték egy lépcsővel felebb a jogok fokozatán: ugy a hitel- s váltó-törvények, melyek ez országgyűlésen alkottattak, az ipart s kereskedelmet mozdították elő, a közhitelt emelték jobb lábra; a nemesnek, mint adósnak, eddig fenállott igazságtalan kiváltságait megszüntetvén. A 15-dik törvény, mely az egész váltócodexet magában foglalja; a 16-dik, mely a kereskedők-ről s kereskedésről, a 17-dik, mely a gyárakról s végre a 18-dik, mely a közkereseti s részvényes társaságokról intézkedik, a kiváltságai által eddig a hitel s kereskedelem kárára körülbástyázott, sérthetetlen nemest, a hitelező irányában mind személyére mind vagyonára nézve a köztörvény alá vetette. E törvények tették le alapját, a jogok s kiváltságok szerint osztályokra szakadozott nemzetben, a törvény előtti egyen-

lőségnek, s egyengették útját általában a demokratiai elvek terjedésének.

1840.

E tekintetből a rendek táblája az izraelitákra is kiterjesztette figyelmét, s azoknak mind ama polgári jogokat megadni indítványozta, melyet az országnak más nem nemes lakosai élveznek. De a kormány e törvényjavaslatot, melyet már a főrendi többség is igen megnyirbált vala, csak nagy megszorításokkal akarta megerősíteni. A rendek tehát, nehogy e néposztály állapota még súlyosbbá váljék s jövőendő teljes emancipatiójának elébe még több akadályok vettesse-nek, a királyi választ egész terjedelmében nem fogadták el; hanem abból csak azon pontokat szemelték ki s iktatták törvénybe, melyek e néposztály sorsának valódi javítására szolgáltak.

A zsidók
emancipációjának ügye.

Mi a királyi előadások által kitűzött pontokat elleti: a kívánt 38 ezer újoncz tiz évi szolgálatra azon feltétel alatt ajánlatott meg, hogy a kiállítás sorshuzás által eszközöltessék. S ekként teljesen megszüntetett valahára azon önkényes és erőszakos katonafogdosás, mely mig annyi visszaélésekre nyitott volt kaput, egyszersmind árnyat is vetett a nemzeti életre. De a katonaság élelmezésére nézve az országgyűlés nem tudott megegyezni a kormánynyal, s a tárgy bővebb meghányása egy országos választmányra bízott. Ugyanez történt a Duna szabályozásának tárgyára nézve is.

Újonczok.

A választási és szólásszabadsági sérelmeken kívül még két, magában véve is fontos, tárgy huzódott keresztül ezen országgyűlésen, melyek iránt nem kisebb hévvel folytak a többször megújult, hosszú viták, mint ama sérelmi harcokban. E tárgyak egyike a vallás, másika a városok törvényhozási állásának kérdése volt.

Említők, miként vetettek égő üszköt a gyulékony anyagba, kevéssel az országgyűlés előtt, a reversalis nélkül kötött egyes házasságok megáldását tiltó körlevelők által, a nagyváradi és rosnyói püspökök. Bár a kormány az 1839-kí ápr. 30-kán kibocsátott leiratában, mint említettük, e püspökök

A vallás és
vegyes házasságok kérdése.

1840.

egyházi rendeletét roszalta, s a főpapokat az 1791-ki 26-dik t. cz. e házasságokat szabályozó rendeletének megtartására utasította; előre látható volt mindazáltal, hogy miután a nagyváradi püspök rendeletében kifejezett elveket más országok számos főpapjai, sőt maga a római szent szék is nyilván vallják, az adott példát többen követendik püspökeink közül. Ha pedig a reversalis nélkül kötött vegyes házasságok egyházi megáldásának tilalma közönségessé válik, a vallások viszonyairól szóló törvényeink szelleme megsértve leend; s a polgárok közt veszélyes háborgások támasztatnak. A rendek ennél fogva, miután e tárgy már is oly nagy izgatottságot okozott az országban, szükségesnek látták, hogy a törvényhozás e tárgy felett újabban is intézkedjék.

A vegyes házasságok e kérdése mellett szőnyegre hozattak egyszersmind ama sérelmek és kívánatok is, melyeket a vallás tárgyában már az 183²/₆-ki országgyűlés oly hosszan s mindkét részről annyi szenvedélylyel megvitatott; de akkor, a főrendek ellenzése miatt, a király eleibe nem terjeszthetett. Így tehát a vallási tárgy két külön kérdésre oszlott: egyik kizárólag azon sérelemre szorítkozék, mely a reversalis nélkül kötött vegyes házasság egyházi megáldásának megtagadásából származott; a másik általánosabban a lelkiösmeret szabadságára s a külön vallásfelekezetek egymás iránti jogviszonyaira vonatkozott. Mind a két kérdésben hosszan, nem kis hévvel, sőt szenvedélyességgel folytak úgy az egyik mint a másik táblán a vitatkozások, melyeknek részleteibe azonban itt nem szándékozván béereszkedni, a vitatkozásnak csak főbb mozzanataira fogunk szorítkozni.

A vegyes házasságokat illetőleg: a rendek az egyházi áldás megtagadását, mi a feleket ily házasságok megkötésében számos esetben akadályozhatja, az 1790-ki 26-dik törvényczikk sérelmének tekintették, s annak orvoslása végett külön szándékoztak felírni a királyhoz. A főrendek többsége azonban e feliratban többszöri üzenetváltás után sem egyezett meg; hanem arra szólítá fel a rendeket, hogy miután e tárgy Bihar

és Gömör megyéktől a királyhoz már úgy is felterjesztve létezik, a felirási javaslattól elállván, inkább a vegyes házasságok kötésére nézve gondoskodjanak oly rendszabályokról, melyek a különböző vallások elveinek megóvása mellett mind a vegyes házasságokat, az 1790-ki 26-dik törvény rendelete szerint, minden akadály ellen oltalmazták; mind pedig az egyházi rendet a lelkiösmeretbeli erőtetés ellen biztosíthatják. Az érveket, melyekkel a főrendek e véleményöket indokolták, legvilágosabban ama beszédben találjuk kifejezve, melyet gr. Dessewffy Aurél márczius 7-kén, a közhelyeslés nyilatkozatai által kísérve, mondott el.

«Mélyen tisztelem én, ugymond, a nagyváradi püspök magas erényeit, hódolok céljai tisztaságának: de szabad legyen nekem az a kérdés, kellet-e szükségkép, hogy megtörténjék az, a mi történt? Mikor maga a magyar egyház hozott be a törvény létesítésében egy bizonyos gyakorlatot; mikor ez a gyakorlat 50 esztendőn keresztül békés divatban létezett; mikor az országgyűlés az ajtó előtt volt; mikor sem concilium valami újat fel nem állított, sem az egyház feje a magyar clerushoz különösen nem szólott,... szükséges volt-e a történt lépés épen azon vulcanicus terrenumon, a hol történt?... Most már hogy a kérdés előttünk fekszik, határozatnak kell íránta történni, nem prokátorosan vizsga szemmel keresgélve azt, kinek van igazsága kinek nincs? hanem státusemberekként országosan, a jövőndőre tekintve s azt kérdezve: quid consilii? Hogy forog-e itt fenn törvénysértés vagy nem? azt a hazai törvényekből, és a különböző hatalmak kölcsönös határai s viszonyai iránti fogalmakból kell elhatározni. Én azonban ezt az egész vitatási módot feleslegesnek, ezt az egész mezőt veszélyteljesnek tartom; mert úgy vagyok meggyőződve, hogy ez az egész kérdés meddő kérdés, azaz olyan, mely fejlessék meg bármikép, üdves sükert semmi esetre nem nyújt. Kétfélekép lehet csak erre a kérdésre felelni: igen-nel vagy nem-mel. Ha igen a felelet, ha sérelemnek állítatnak a tett, oly valamire szólítjuk fel a kormányt,

1840.

mit nem tehet; mert főkép a tegnapi nap (a clerus részéről) történt nyilatkozások után világos, hogy itten kényszerítés nélkül keresztültörni többé nem lehet. A kényszerítés pedig e tárgyban képtelen s erkölcsi lehetetlenség: az lévén minden szellemi ügyeknek természete, hogy mihelyt kényszerítés jó közbe, habár igazsága van is a kényszerítőnek, a közrészvét s az erkölcsi erő annak részére megyen által, ki a kényszerítésnek tárgya lőn. Nem kedvezőbbek a következtetések, ha nem-mel felel e kérdésre ezen főtábla. Mert tekintve azon ingerültséget, melyet a dolog az országnak egy nagy részében okozott; tekintve a rendek ezen tárgy feletti nézeteit, előre látható mind a kormánynak perplexitása ott, hol maga a törvényhozó test is különbözőleg látja a törvényt; előre láthatók a zavarok az országban, hol a törvényhatóságok a rendek nézeteire fognak majd támaszkodni; előre látható végre a káros visszahatás egy más, a két tábla közt még függőben lévő hasonnemű tárgyra nézve. Parlag tehát ez a mező, vagy legfelebb is töviseket terem. A sérelmi kérdést vitatni a mi magyar viszonyainkban igen czélirányos, valahányszor lehetséges az orvoslás, vagy az, hogy a kormány a törvénysértőt utba igazíthatja; de ily esetben, hol a sérelmi kérdésnek akár-mikénti megfejtése nem sikert, hanem csupán új és legyőzhetlen nehézségeket ígér, teljességgel nem tanácsos. Nem lehet felejtetni, hogy ez európai kérdés, s hogy itt nem csak egy vagy más hazai törvények értelméről, hanem általában a különböző hatalmak korlátairól van szó, és hogy ha mi törvényeink mezején harczolunk, az egyház magát autonómiaja körébe vonja vissza, s hogy mi ezen perben közte és köztünk birói szerepet sikeresen nem játszhatunk. Nem a sérelmi kérdést kell tehát itt vitatnunk, hanem valami czélirányos lépés által a fenyegető viszályokat megelőznünk.... Azt kívánnám tehát csak országosan kimondatni, miszerint óhajtani kellett volna, hogy az, a mi a nagyváradi püspök részéről történt, ne történjék. Jövendőre pedig abba a helyzetbe akarnám tenni a végrehajtó hatalmat, egy országos

nyilvánítás által, hogy a czélba vett eljárást közigazgatási uton eszközölhesse... Megnyílnék így az ut a kormány előtt a dolgot közmegelegedésre elintézni; ha e részben alkudozásoknak kellene előre menni az egyház fejével, azok is lényegesen könnyíttetnének. Azon számtalan nehézségek pedig, melyek különben, akár ismerjük a dolgot sérelemnek, akár tagadjuk annak sérelmes voltát, bizonyosan bekövetkezendnek, teljesen el lennének háritva.» Végre azon meggyőződését nyilvánítja, hogy nagyobb és kényesebb collisio alig létezhetik, mint a mely ezen kérdésnek elhibázott eldöntése által az országot és az országgyűlést fenyegeti.

Meg kell vallani, hogy a conservativ párt vezérének ezen okoskodását, melyre a főrendi többség a fentebb említett üzenetet alapította, mély kormányférfiui belátás vezette. Azon anomal helyzetben, melyet az egyház, minek csak a lelkiösmeretekre kellene hatalmát alapítani, az államban rendeltetése ellenére foglal el, s mely szerint ebben, az erkölcsi hatalom mellett, politikai hatalommal is fel van ruházva, alig lehet valami veszélyesebb a státusra, mint ha a polgári hatalom viszályba bonyolódik az egyházzal. És a tapasztalás bizonyította, hogy ezen körülmények közt, legtanácsosabb volt volna elfogadni Dessewffy véleményét; így azon keserű viszályoknak, melyek utóbb a politikai hatalom s különösen a megyei hatóságok és az egyházi kormány közt kifejlődtek, s a polgárok nyugalma annyira megzavarták, eleje vétethetett volna. A rendek azonban nem vélték bizhatni annyira a kormány őszinteségében és szabadelvűségében, hogy annak szabad kezét engedhessenek, a közigazgatás útján dönten el ezen kérdést. A kormány az országgyűlés előtt meglepő szabadelvűséget mutatott ugyan azon rendeletében, melyet a nagyvárad püspök körlevelére kibocsátott. De ki nem látta, hogy ezen kormányrendeletnek csak az volt rugonya, hogy a szólás és követválasztási sérelmek által oly nagy ingerültségben lévő kedélyek viharát az országgyűlés előtt pillanatnyilag lecsöndesítse s némileg kiengesztelje? Azon szövetség,

1840.

melyben a kormányhatalom, kényuralmi törekvéseinél fogva, az egyházi kormánynyal állott, s melynél fogva az ennek érdekeit, a jog és méltányosság ellenére is, már oly sokszor pártolta, nem engedé a rendeknek remélniök, hogy a kormány e kérdésben, ha a törvényhozástól szabad kezét nyerne, pártatlanul intézkedjék. A rendek ennél fogva nem nyugodtak meg a főrendi többség üzenetében. Czélszerűnek látták ugyan, hogy az 1790-ki 26-dik t. cz., mely a vegyes házasságokat a kath. lelkipásztorok által rendeli megkötetni, olyképen módosíttassék, miszerint azok a jövőben mindig a vőlegény vallásán lévő lelkipásztor előtt s annak vallási szertartásai szerint köttessenek; és ezen módosítást be is iktatták a vallás tárgyában készített általános, alább közlendő, törvényjavaslatba. A vegyes házasságokat illető külön sérelmi felíráshoz mindazáltal tovább is ragaszkodván, annak felterjesztését állhatatosan sürgették. De a főrendi többség állhatatossága is hasonló volt annak ellenzésében. És így süker nélkül újultak meg több ízben e tárgy felett a mindig szenvedélyes viták és ismételtettek az üzenetek. A főrendeknél egyebek közt Széchenyi István is, ki e kérdésben eddigelé hallgatott, előre látván mennyire elmérgesednének a kedélyek, ha e sérelem nem orvosoltatik s az országgyűlés bezárása után a váradi püspök példáját a többi főpapok is utánozni fognák; és sejtven, e közingerűltség mily hosszú időre hátravethetné a reformkérdéseket is, — az e felett folyt tanácskozások egyikében szinte hallatá tekintélyes szavát. «Az apostoli magyar király, így szóla egyebek közt, mindig megtudta magát, constitutio-nalis nemzetével együtt, Rómának suprematiájától óvni. A főméltóságú clerus status in statu soha sem volt, és soha nem is lehet; s amily arányban fejledezik honunk alkotmányos szelleme; annál összeütközőbb, annál tűrhetetlenebb leszen egy külső hatalomnak ilyes befolyása nemzetünkre. Hol a törvény a nemzetet még fejedelmének önkényétől is biztosítja, miként lehessen az idegen önkénynek alája vetve? Ötven évig gyakorolta a magyar clerus a vegyes házasságok-

ban azon áldást, melyet a váradi püspök most egyszerre megtagad. S ugyan mily ürügy alatt? Az alatt, hogy az áldás nem szükséges, s annak kimaradásával a házasságok épen nem gátoltatnak. Istenért! nyúlunk kebleinkbe, s tegyük fel, hogy egy apa egyebekelőző gyermekétől megtagadja az áldást, s azt állítja, hogy ő nem gátolja a házasságot: vajjon elfogjuk hinni, hogy ez nem gátlás? Bizonyára nem; és valóban még csak átoknak kellene jönni hozzá, hogy egész világosságban szökjék szemünkbe, mit kellessék tartani ilyes állításokról. — A torontálmegyei főispán a szőnyegen lévő kérdést nem hiszi az országgyűlés elébe valónak. Ezen, megvallom, nem csodálkozhatom eléggé. Mit? Az ne lenne országgyűlés elébe való, mi a fél országot forradalomba hozta? Ha ez áll, akkor jobb, inkább nem tartanunk országgyűlést, inkább egyenesen feladnunk az egész alkotmányos létet.» — De a főpapság s a vele tartó többség előtt ilyféle érvek nem voltak oly súlyosak, hogy miattok hajlandók lettek volna túladni a felekezeti szellemén. E többség, véleményében hajthatatlan, mindannyiszor tagadó választ adott a rendek sürgetéseire; míg ezek végre, látván, hogy ezen országgyűlésen, melynek bezárása már ajtó előtt áll, célra nem juthatnak, a kérdést ezuttal egészen letették.

Több szerencsével vívtak a rendek a másik kérdésben, mely a lelkiösmeret szabadságát általában s a vallási felekezetek egymás iránti viszonyainak kölcsönösségét illette. E kérdésben azt a törvényjavaslatot vették fel újra a rendek, melyet a múlt országgyűlés alatt, a főrendek makacs ellenzése következtében, föl nem terjeszthetvén, akkoron hosszú viták után letenni kényszerítették; s így beteljesedett Beóthynek azon alkalommal mondott jóslata, hogy, «nem halt meg a leányzó, hanem csak alszik.» A főrendek most ebben is engedékenyebbek lőnnek, mint 1834-ben, mi leginkább a papi párttól független, elfogultságtól ment, valódi státusférfiui tapintattal bíró Desseffy Aurél hatásának köszönhető. Midőn a főpapok, s velök együtt négy vagy öt világi ur, mindig csak dogmák-

1840.

ból, elavult törvényekből s tartományi határozatokból merítették a magok érveit; midőn a létező törvény egyes szavait, a szövegből kikapva, az egésznek szelleme ellenére idézgették; s a jog, méltány és kölcsönösség igényeit egyházuk dogmáira nézve sérelmeseknek állították: Dessewffy e kicsinyes eljáráson magasan felülemelkedve, vívott a kölcsönösség elvei mellett, bár nem osztozott is egyébiránt mindenben az alsó ház szabadelvűbb nézeteiben. «Mikor az egyház és annak tulajdon hívei közti viszonyokról van szó, — ugymond egy jeles beszédében — minden kétségen kívül a dogma a vezérelv; de midőn különböző vallásos felekezetek érdekei jönnek összeütközésbe: akkor, ha az egyik vagy a másik dogmát választaná vezérelvül a törvényhozás, szükségkép igazságtalannak kellene lennie, mert mindenkor csak az egyiknek tehetne eleget. Az ilyen esetekben tehát nincs egyéb hátra a törvényhozó hatalomra nézve, mint egyeztetést s úgy szólván közbenjárást gyakorolni; a mi ismét csak igazság és viszonyosság által érethetik el,» stb. És midőn a kath. egyház némely szónokai rosszalák, hogy a protestánsok mindig újabb követelésekkel állnak elő: «Én azt tartom — ugymond Dessewffy — hogy a kath. ügy csak akkor fog erősen állani minden ostromok ellenében, mikor egyszer evangélikus atyánkfiaiak megadtuk mind azt, a mit tőlünk igazságosan kívánhatnak. Az irántoki igazságnak határai azon a ponton vannak, melyen túl a kath. ügy iránti igazságtalanság fogna kezdődni.»

A conservatívpart vezérének ezen érvei oly hatást gyakoroltak a főrendek többségére, hogy a kik pár évvel ezelőtt a rendek törvényjavaslatát makacsul ellenzik vala, most annak számos pontjait elfogadták; minek következtében főbb pontjai szerint következő törvényjavaslat terjesztetett fel: A gyermekek mily vallásbani neveltetéséről cleve kiadott reversálisok érvénytelenek. A ki 18-dik életévéig evangélikus vallásban neveltetett, annak vallása kérdés alá többé nem jöhet. A vegyes házasságok, melyek bár egyházi megáldás nélkül, de a kath. pap jelenlétében köttettek, törvényesek. A vegyes

házasságokból született gyermekek ezentúl atyjok vallását követendik. Az evang. templomoknak más vallásbeliek általi látogatása miatt, ha csalogatás közbe nem jött, az evang. papokat kereset alá fogni nem lehet. Kath. gyermekek járhatnak evang. iskolába, csak a vallásban taníttassanak saját papjuk által. Az evang. és kath. ifjuság minden megszorítás nélkül látogathat külföldi egyetemeket. Kath. szülék tarthatnak gyermekeik mellett evang. tanítókat, csak a vallásban nyerjenek oktatást kath. tanítótól. Az evangélikusok elemi iskolákat, hol szükségesnek tartják, mindenütt állíthatnak. Egyik felekezetbeliek sem köteleztetnek a másik felekezet papjai s tanítói díjazásához s templomépítéséhez járulni. A köz hivatalok betöltésénél vallásra nem lehet tekintet. Vallás tekintete miatt birtok s lakási jog szerzésétől eltiltani, mestersége gyakorlatában gátolni senkit sem szabad. Ott hol eddig elkülönözött temetők nincsenek, a létező közös. A magyar ezredeknél evang. táborig papok is alkalmaztassanak, stb.

A főclerus minden erejét megfeszítette a vitatás alatt, hogy e törvényjavaslat ellen, mint egyébkor, úgy most is többséget nyerjen a maga részére. De, miképen mondók, Dessewffy szabadelvűbb nézetei most diadalt arattak, s a világi főrendek közül alig csatlakoztak négy vagy ötnél többen az egyházhoz. A püspökök tehát lelkiösmeretökre hivatkozván, a többség határozata ellen óvást nyújtottak be a felső háznak; s a reversalisokra nézve különösen kijelentették: «hogy a vegyes házasságok tekintetében a jövőre, bár a világi törvény s hatóságok kötelezésének kellőleg meg fognak felelni, a házasság szentségének feladásánál mindazáltal oly módon járandnak el, miképen vallásuknak s egyházuknak jól értett s újabb időben ő szentsége által is állhatatosan védett elvei kívánják.»

A főrendi többség s a rendek táblája ezen óvást természetesen nem vehette figyelembe, s azt nem is tekintette más-kép, mint annak egyszerű kijelentését, hogy a főrendi tábla kisebb része a többség által elhatározott törvénynek alkotá-

1840.

sához nem járult. A törvényjavaslat tehát valahára mégis fölterjesztetett a királyhoz. De a kormány válasza, mely csak az országgyűlés végnapjaiban érkezett meg, nem elégítette ki teljesen az ország rendeit; mert, bár nem volt is tagadó, kitérőleg mellőzte a törvényjavaslat megerősítését, állítván, hogy a tárgy fontossága több időt kíván annak vég elhatározásához, mintsem hogy arra egyenes választ adhatna; gondoskodni fog azonban, hogy az minél előbb elintéztessék. A püspökök ugyanis, látván, hogy óvásuk süketlen, nehogy a világi hatalommal olyféle kellemetlen összeütközésbe jöjjenek, minőnek a külföldön a vegyes házasságok tárgyában több példái merültek fel, tudtára adták a kormánynak, miszerint a viszály lehető kiegyenlítése végett elhatározták, kebelökből egy püspököt Rómába küldeniök. A kormány tehát megvárni szándékozott a pápával tartandó értekezlet eredményét, s válaszát e miatt a következő országgyűlésre halasztotta. A törvény meg nem erősítésének azon keserű viszályok lőnnek következményei, melyek, mint látni fogjuk, az országgyűlés után, a vármegyék és egyházi kormány közt több éviglen folytak.

A városok törvényhozási részvételének kérdése.

A másik tárgyat, mely a vallási és szólásszabadsági ügy mellett, mind hevesebben megújuló vitatkozások közt az egész országgyűlésen keresztül huzódott, a városok országgyűlési szavazatának kérdése képezte. Már az 1790-ki nemzeti mozgalmak idejében élénk visszahatás jelentkezett a városok kebelében a nemesség ellen azon korlátozás miatt, melynél fogva az összes polgári rend csak egy szavazatra szorított az országgyűléseken. A városok polgárai akkoron nagy hévvel, sőt fenyegetődzve követeltek a magok számára méltányosabb s arányosabb részvételt a törvényhozásban. A királyhoz intézett egy feliratukban készebbeknek nyilatkoztak még alkotmányos jogaikat is annak kezébe tenni le, mintsem e megszorítást tűrni a nemesség részéről. E követelések e század első tizedeiben elcsöndesedtek ugyan; az 1825-ki ébredéssel azonban ezek is megújultak; s azóta nem volt országgyűlés,

melyen a városok küldöttei mind erősödő követeléssel, mind türelmetlenebbül ne sürgették volna, hogy miként a megyék mindegyike külön szavazattal bír: úgy a szabad királyi városoknak is egyenként külön szavazata legyen a törvényhozó testületben.

Az ország rendei a városi küldöttek e követelését elvileg soha sem ellenzették ugyan; mielőtt azonban nekik a törvényhozásba nagyobb befolyást engednének, okvetetlen szükségesnek látták, a városi igazgatás szervezetét újjá alakítani. Különösen két oly körülmény forgott fenn a kir. városok szerkezetében, melyeknek átalakítása előtt nem csak nem hasznos, de mind az alkotmány mind a nemzetiség tekintetében veszélyes lett volna a városoknak, melyek a megyékkel majdnem egyenlő számban voltak, több vagy épen egyenkénti szavazatot adni. A városi követek ugyanis nem, mint eredetileg vala, az összes polgárságtól —; hanem, az idők folytában támadt és szabálylá lett visszaélés szerint, az igen csekély számú, legtöbb helyt százra sem menő, ugynevezett választott polgárság s a városi tanács által választattak ennek kebeléből. Minthogy pedig e városi igazgató testületek is szinte csak önmagok egészítették ki magokat, s választásukba az összes polgárságnak semmi befolyása sem volt: az úgy nevezett városi követek koránt sem képviselték a polgárság érdekeit. Mert ezen igazgató testületek, melyek a követi utasítást is a polgárság befolyása nélkül készítették, oly annyira függésben álltak a királyi helytartótanáctól s a kamarától: miszerint mindenben kénytelenek lévén ezek parancsait teljesíteni, követeik vélemény szabadságát is kivétel nélkül a kormány érdekei szerint korlátozták.

Ezen abnormis állapotok megszüntetése végett már az 1825-ki országgyűlés nevezett ki egy országos bizottmányt, mely a városok rendezésének munkálatát előkészítené. E munkálat a többiekkel együtt már az 1832-ki országgyűlésre ki volt tűzve tanácskozás tárgyául; de, miként láttuk, a kormánynak akkor minden czélszerű reformot ellenző reakciója

1840.

következtében, a többi rendszeres munkálatokkal együtt tárgyalatlanul maradt. A városi követek az 183²/₆-ki országgyűlésen, egyenkénti szavazati joguk helyreállítását, hatóságaik bizonytalan időre halasztott rendezésétől felfüggesztve látni nem akarván, azt gyakran nagy hévvel követelték. De minthogy a rendek a szavazatok kérdésébe külön beereszkedni egyáltalában nem akartak; a városok rendezésének munkálatát pedig tárgyalni nem lehetett: felszólalásukat süker nem követte. A városok között az egyetlen Késmark tanácsa s választott polgársága birt akkoron elég tiszta felfogással s méltányossággal, belátni a rendek eljárásának helyességét; minek következtében még az országgyűlés folytában, 1835-ben, egy körlevél által szólítá fel a többi városok tanácsait: hagyának fel követeik feltételeetlen szavazati jogának, mint előre látható, ezentúl is sükeretlen sürgetésével, míg már a városok rendezése tárgyalás alá nem kerül; hanem fordítanak arra minden törekvésüket, hogy e rendezés kérdése az országgyűlésen mennél előbb szőnyegre kerüljön; addig is pedig minden lehető módon ügyekeznének kebleikben ápolni a nemzeti érdekeket, nehogy a rendek méltán vethessék szemeikre, miképen a városok jogait, azoknak rendezése előtt tágítani, magokkal az alkotmányos szabadság és nemzetiség érdekeivel sem férhet meg.

De Késmark közönségének e józan felfogásból eredt körlevele akkoron sem a többi városok hatóságainál nem talált rokonszenvre, sem a nyilvánosságnak s a sajtó szabadabb mozgásának hiányában nem juthatott köztudomásra; minél fogva a városok szavazatának kérdésében, annyi más és oly fontos tárgyak mellett az 183²/₆-ki gyűlés alatt semmi változás sem történt. A városi követek, felszólalásaik sükeretlensége következtében türelmüket vesztvén, egy zajos jelenet után magok között azt határozták, hogy a gyűléseken, melyeken a törvényalkotásra kellő befolyást úgy sem birnak, többé mindaddig nem fognak megjelenni, míg szavazati joguk tényleg helyre nem állítatik. Mielőtt azonban e határozatukat végre

is hajtanák, hogy e lépésnek annál nagyobb súlyt szerezzenek, a szinte csak egy collectiv szavazatra szorított káptalani követeket is felszólították a hozzájuk csatlakozásra. Ha ekként mind a két rend odahagyja az országgyűlést, kétségkívül nagy zavar támadt volna a törvényhozásban. A megyék követei, mint a nemesi rend képviselői, csak magokra maradván, vagy kénytelenek voltak volna helyreállítani a városok és káptalanok egyenkénti szavazatát; vagy, ha ezeket a kormány is pártolja, törvényesen nem folytathatták volna az országgyűlést. De a káptalanok nem mertek ily fontos ügyben a magok belátása szerint cselekedni; s mielőtt a városok követeinek válaszolnának, két tagot küldtek kebelökből Bécsbe, megtudni a kormány véleményét. Az urbéri törvények, örökváltság és szabad szólás miatt már különben is nagy lévén az országban az ingerültség, a kormány nem volt hajlandó azt újabb zavarokkal öregbíteni: türelemre inté tehát a káptalanok követeit, azzal biztatván őket, hogy a következő országgyűlésen különben is szándéka gondoskodni a szavazati jog szabályozásáról. A káptalanok követei ennek következtében nem járultak a városi követek elhatározásához; s ugy aztán ezek sem látták tanácsosnak, megtenni a makacs lépést, mely a káptalanok követeinek részvéte nélkül nem ígért eredményt, s magok is a következő országgyűlésre halaszták az orvoslatozt.

A jelen országgyűlésen tehát, mint mondók, ismét nagy hévvel megújultak e tárgy felett a vitatkozások. A városi követek most is a városok hatóságainak rendezésétől függetlenül kívánták helyreállíttatni régi törvényes szavazatukat. De a rendek mindig csak azt válaszolták, hogy a törvényhozásbani részesülés joga nem a városi hatóságoknak, hanem a polgárok közönségének adatott meg törvényeink által: mig tehát a városok akként nem rendeztetnek, hogy követeik ne egyedül a hatóság által, mint most történik, hanem a polgárok összesége által választassanak s utasíttassanak, mind addig a fenálló gyakorlattól el nem állhatnak. A városi követek közt e miatt mind nagyobb lett az ingerültség. Minden alkalmat

1840.

megragadtak keserű panaszaik előadására, s bár mi tárgy forgott is szőnyegen, mihelyt szóhoz juthattak, azonnal és örökösen csak sérelmeikről szónokoltak; a fenforgó tárgyakban pedig szavazni sem akartak, míg egyenként nem szavazhatnak. Ezen ingerültség, mely a legfontosabb ügyek tárgyalását is minduntalan megzavará, nem ritkán megakasztá, végül arra indította a rendek néhányait: hogy miután saját erősítésök végett, különben is szivőkön feküdt a negyedik rend törvényes képviseltetésének szabályozása, indítványt tegyenek: miszerint a kir. városok belső viszonyainak s törvényhozási részvételének elrendezése iránt egy választmány még ezen országgyűlésre adjon be kimerítő munkálatot. Eleinte ezt a többség nem akarta ugyan elfogadni; sőt még a városok követői közül is többen szólottak ellene; utóbb azonban a határozat ez iránt mégis megtétetett. De sokkal inkább el valának a rendek foglalva a szólásszabadság s más, halasztást nem tűrő, fontos tárgyakkal, mintsem hogy e munkálatot elkészíthették volna. Az országgyűlés vége felé tehát az lön határozattá, hogy e tárgyban egy országos bizottmány küldessék ki, mely a jövő országgyűlésre kész munkát adjon be; a kormány pedig egy feliratban megkérte, hogy e tárgyat a királyi előadásokban tűzze ki tanácskozássra. De a kormány e feliratot is hallgatással mellőzte. A városok kérdése ezen túl, mint látni fogjuk, az országgyűlés után is egyikét tette azon tárgyaknak, melyek legélénkebben foglalkodták a közvéleményt.

Ezen oly heves, az egész országgyűlésen keresztül huzódott vitatkozások s a már említett közhasznú törvények mellett még különösen két tárgyat kell megemlítenünk, hogy kiegészíttessék a kép, melyet ezen országgyűlésről vázoltunk. E két tárgy egyikét a nemzetiség és nemzeti nyelv, másikat a nevelés tárgya tette.

A nemzeti
nyelv ügye.

Az elsőre nézve, igen fontos volt a haladás ezen országgyűlésen. Miután a honi nyelv a mult országgyűlésen lerázta már az idegen latin igáját, s törvényeink eredeti nyelve lett,

újabb lelkesedéssel ügyekezett a nemzet azt a közigazgatás minden ágaiba kivétel és megszorítás nélkül behozni s a hazában mindenütt terjeszteni s emelni. Már az országgyűlés megnyitásakor indítványt tettek a rendek, hogy azon küldöttség, mely a király és királyné üdvözlésére kineveztetett, magyar nyelven járjon el megbízatásában. Miután az indítványt mind a főrendek, mind a nádor által eleve megkért király elfogadták, az üdvözlés csakugyan honi nyelven történt. Századok óta most üdvözelt először királyát a magyar a maga nemzeti nyelvén. Későbbben, midőn a tanácskozások megkezdettek, a királyhoz küldendő feliratokat is, mik eddig magyar s latin nyelven tétettek, egyedül az elsőn határozta készíteni a rendek táblája. A válasz, mely ez iránt a kormánytól érkezett, megengedő lévén, kitörő lelkesedéssel fogadtatott a nemzettől, mely ekként három század múlva elérte valahára, hogy fejedelméhez mind szóval mind írásban honi nyelven szólhasson.

A rendek, e süker által felbátorítva, utóbb egy feliratukban mind azt elejébe terjesztették a királynak, mit még a nemzet méltányosan kívánhatott a maga nyelvének tárgyában. Kérték egyebek közt, hogy a törvények a jövőben egyedül magyar nyelven szerkesztessenek; a helytartótanács és az udvari kanczellária minden iratait, még körleveleit is e nyelven bocsássa ki; a magyar ezredeknél a vezénylet magyarul folyjon, s tisztekké egyedül magyar koronai alattvalók alkalmaztassanak; az iskolák és tanítás nyelve magyar legyen; szóval, hogy a közállam rendszerének minden ágaiban a latin és német helyett a magyar nyelv tétessék országos nyelvvé. E kívánatok nagyobb része azonban már teljesítetlenül maradt, s csak kevesekre nézve volt kedvező a királyi válasz. Minthogy nem csak utóbb, midőn az országban lakó némely idegen népiségek ellenségesen álltak szemközt a magyarral; hanem már e korban is mind hangosabbá kezdett lenni még némely magyar hazafiak részéről is a vád, miszerint a honi nyelv terjesztése iránti buzgalom túlságosnak állítatott, a

1840.

nemzet igazolása végett, ím álljon itt egész terjedelmében a megalkotott törvényczikkely. Megemlítvén, hogy a király meg-
egyeztett, miképen ezentúl mind az országgyűlés mind az
ország határaiban létező törvényhatóságok magyarul szer-
keszszék a legfelsőbb helyre teendő felirásaikat, így folytatja
az új törvény:

«3. §. A királyi helytartótanács nem csak intéző, hanem
körleveleit is az országbeli minden törvényhatóságokhoz ma-
gyar nyelven bocsássa.

«4. §. Az egyházi törvényhatóságok a világi törvényható-
ságokkal s ezek egymással levelezéseiket, az ország határain
belől, egyedül magyar nyelven tartoznak folytatni.

«5. §. A magyar kir. udvari kamara a hozzá magyar nyel-
ven író törvényhatóságokkal ugyanazon nyelven levelezzen.

«6. §. A káptalani kiadásoknak kezdő és befejező szaka-
szait, valamint a tárnoki székeknek ítéleteit is magyar nyelven
kell szerkeszteni.

«7. §. Oly helyeken is, hol a gyülekezethez szent beszédek
magyar nyelven nem tartatnak, a jelen országgyűlés bere-
kesztésétől számítandó három évek múlva az anyakönyvek
magyar nyelven irassanak.

«8. §. Ezentúl minden vallásbeli különbség nélkül plébá-
nosoknak, egyházi szónokoknak, káplánoknak és segédeknek
olyanok alkalmaztassanak, kik a magyar nyelvet tudják.

«9. §. Ő Felsége kegyelmesen rendelkezni fog, hogy a
magyar nyelvnek tudása a katonai véghelyeken is gyarapít-
tassék, s a magyar ezredeknek kormányai a magyar törvény-
hatóságokkal magyar nyelven levelezzenek.

«10. §. Az országos pénztárak kezeléséről számadások
magyar nyelven folytattassanak.

«11. §. Ő Felségének megegyező kegyelmes akaratjával a
Magyarországban és ahhoz kapcsolt részekben kinyomtatott
minden munkákból a magyar tudós társaságot egy példány
illeti.»

Ezen törvények miatt, bármi szerények és hiányosak is

azok, tekintve mind azt, mi még a nemzet méltányos kívánságaiból teljesítetlen maradt, valamint azok tárgyalásakor heves vitákat keltettek fel Horvátország követei: úgy az országgyűlés után is, mint látni fogjuk, mind ingerültebb viszályokat okoztak a magyar nemzetiség ellenségei.

A nyelv és nemzetiség terjesztésének érdekében szükségesnek látták még az ország rendei, hogy, miután Pest városának hatósága a magyar nemzetiség iránt eddigelé oly kevés buzgalmat tanúsított, miszerint a városi színházban idegen, német társaságot ápolt, s a magyar színészet felvirágzását a fővárosban eddig csak Pest megye s egyesek segítették áldozataikkal: ezen intézet biztos megalapítására s kifejlesztésére 450 ezer ezüst forintot ajánljanak.

Midőn a nevelés tárgyát megemlítjük, nem azért teszszük azt, mintha abban ezen országgyűlés a mult koriaknál több sükert volt volna képes felmutatni; hanem egyedül azért, hogy a kormánynak ezen oly igen fontos ügybeni eljárása kellő világításban tűnjék elő. A mult országgyűlés rendei egy országos választmányt akartak kinevezni, mely a népnevelés, különösen az ipariskolák s egy polytechnicum tárgyában kimerítő véleményt készítsen. Mint láttuk, a kormány akkor ebben nem egyezvén meg, az országgyűlés végnapjaiban azt válaszolta: hogy a király fejedelmi kötelessége szerint fog gondoskodni a rendek által javaslatba hozott intézetek felállításáról; miért is a javaslott törvényre semmi szükség sincsen. Említettük, mily nagy és méltó volt akkor e miatt a rendek ingerültsége, kik meggyőződve voltak, hogy a nevelés szabályozása a leglényegesebb nemzeti jogok közé tartozik. Voltak mindazáltal többen, kik hitték, hogy a kormány oly határozottan tett ígérletét teljesítendi s valahára már kipótolandja régi mulasztásait. És valóban, a kormány meg is bízta volt a budai tanulmányi bizottmányt, s különösen annak tudós elnökét, báró Mednyánszky Alajost, a tervek kidolgozásával. De fájdalom, nem sokára kétségtelenné lőn, hogy mind ez csak arra volt számítva, hogy a nemzet ingerültsége némileg

A népnevelés
ügye

1840.

csilapodjék; de semmi komoly szándék nem létezett Bécsben, a kor és szükség kívánatai szerint javítani az oly igen elhanyagolt köznevelést. A tanulmányi bizottmány, elnökének buzgó közremunkálásával, a tervet mielőbb elkészítette. De, bár az sok czélszerűt foglalt is magában, és a létező állapotok számos hibáit s hiányait képes volt volna pótolni s javítani, módosítás ürügye alatt több ízben visszaküldetett. Eként ismét három év folyt le a nélkül, hogy valami történt volna a kormány részéről, a nemzet hő kívánságának kielégítésére. A jelen országgyűlés rendei tehát ismét fájdalmasan szólaltak fel a fontos tárgyban; s nehogy valamely királyi válasz által már az előmunkálatokban és a javaslat készítésében is meggátoltassanak: egy kerületi bizottmányt választottak annak kidolgozására. A munkálat azonban a számos és halasztást szinte nem tűrő más köztárgyak özönében oly későre készülhetett, csak el, hogy azt a rendek, fájdalom, már tanácskozás alá sem vehették, s a jövő országgyűlésre kényszerítették halasztani.

Hasonló sükeretlenségre volt kárhozlatva az oly rég és buzgón óhajtott Ludovicæum katonai növelde megnyitásának kérdése is. A nagyszerű épület már több évek óta készen, de néptelenül állott a fővárosban. A mult országgyűlésen a rendek már a költséget is megajánlották, mi még szükségesnek mondatott annak felállítására; midőn azonban a kormány a nemzet azon jogát, hogy az intézet nevelési rendszerének megállapításába beleszóljon, s a tanulmányoknak legalább egy része magyar nyelven taníttassék, megtagadva, csak az ajánlott öszveget akarta elfogadni, a rendek is visszavették az ajánlatot. Ezen ajánlat a fentebbi feltétel alatt jelenleg ismét megújítottatott ugyan; de mivel a kormány azt most válaszára sem méltatta: az intézet, melyre egyesek félszázad óta oly jelentékeny áldozatokkal járultak, most sem állhatott fel.

A büntető
törvénykönyv
ügye.

Egy büntető törvénykönyv kidolgozásával nem csak a mult század végén, de 1825 óta is sokat foglalkodtak az ország

rendei. S már nem csak két munkát állott készen, melyeket az 1791-ben és 1827-ben kinevezett országos választmányok mutattak be; hanem a mult országgyűlés alatt ezen feladat majdnem egy egész évig állandó tárgyát tette a kerületi ülések tanácskozásainak. A büntető eljárást ezen előmunkálatok után megjavítani most már nem csak könnyebb, hanem tekintve annak hibáit s hiányait, halaszthatlan feladatává is lőn törvényhozásunknak. A közvéleménynek ez iránt oly követelő volt már szózata, hogy azt az országgyűlés sem mellőzhette volna, ha minden egyebet háttérbe nem szorít a szólásszabadsági és vallási sérelem. De a felett, hogy egy ilyféle terjedelmes codex kidolgozására jelenleg hiányzott az idő, különben is oly körülmény merült fel e tárgy tekintetében, melynél fogva tanácsossá is lőn azt a jövő országgyűlésre halasztani. Néhány hónappal az országgyűlés előtt két irodalmi munka jelent meg a fogházak javítása körül, melyek egy, eddig igen kevésbé ismert térre fordították a közönség figyelmét. Azon javító rendszereket fejtegették e munkák, melyek az egyesült észak-amerikai státusokban oly nagy sikerrel kezdték alkalmaztatni. Eötvös József és Szemere Bertalan, a hazának fiatal, de már is kitűnő tehetségei, amaz a hallgató, emez a magányrendszert oly fontos okokkal ajánlotta a nemzetnek, hogy mind közönségesebbé kezdett válni azon vélemény, miszerint a fogházakat, mik nálunk eddig csak a szenvedés helyei, sőt számtalan esetben a bűn iskolái voltak, az új büntető törvénykönyv megalkotása alkalmával, az egyik vagy a másik rendszer szerint, javító intézetekké kell átalakítani. Az ország rendei tehát e meggyőződésben egy országos választmányt neveztek ki mind a két tábla kitűnőbb egyéniségei közül, mely a büntető s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményt adjon; egyszersmind pedig javaslatot készítsen a felől is, hogy e javító börtönintézetek mellett, gyakorlati alkalmazás tekintetében minő változtatásokat kelljen tenni a büntető törvénykönyv tervében? Meghagyatott a választmánynak, hogy munkáját a leg-

1840.

közelebbi országgyűlésnek múlhatatlanul bemutassa; nem csak azért pedig, mivel a börtönjavítás ügye köz megegyezéssel egyik első rendű haladási kérdésül tűzetett ki; hanem azért is, mivel mindenki reménylhetette, hogy a büntető törvénykönyv kimerítő tárgyalásánál a nemzeti jogok sérelme nélkül tanácskozás alá vétethetnek azon törvények is, melyek a felségsértésnek s hűtelenségnek eseteit s a politikai vétségek egyéb nemeit tárgyazzák, s melyeknek elégtelenségéről, a mult évek szomorú eseményei s a szólásszabadsági sérelemről e gyűlésen lefolyt ingerült s keserű viták következtében, mindenki meggyőződött.

Az országgyűlés befejezése.

Az amnestia, mely a fenforgott politikai vétségek tekintetében május 1-jén kihirdettetett, miként előadtuk, a hosszú heves viták után kiengesztelődést hozott elő egy részről a rendek, másról a kormány és főrendek között. Az országgyűlés azután e közönséges öröm befolyása alatt néhány nap múlva befejeztetvén, azon reménynyel oszlottak szét az ország rendei, hogy, megszűnvén a kormánynak kényuralmi rendszere, mind a nemzetiség mind a korszerű reformok tekintetében biztosabban s nyugottabb kebellet nézhet a nemzet a jövő elébe.

Máj. 13.

Újonczállítás.

Az országgyűlést élénk megyei gyűlések váltották fel, melyeken az új törvények kihirdettettek, s a követek küldöiknek jelentést tettek törvényhozási eljárásukról. Majd az újonczállítás foglalkodtatá a nemzetet. Az újonczállítás, mivel most a béke idején ritkábban, körülbelől minden tiz évben egyszer, fordult elő; s mivel a nemzet, mely e terhet állandólag mind- eddig nem vállalta el, hanem csak subsidium gyanánt ajánlotta meg az újonczokat, a katonaállítás rendszerét eddigelé ki nem dolgozta, — mindig igen fontos esemény volt a köz- életben. Hajdan az: ki soroztassék be az újonczok közé? egyedül a tisztviselők önkényétől függvén, s a beírottak ki- állítására nem ritkán erőszakos fogdosás is alkalmaztatván, az újonczállítás többnyire zajos jelenetekre s még több panaszkodásra adott okot. Jelenleg az országgyűlés, e zavaroknak

s önkénynek elejét veendő, az újonczok kiállításának mód-szerűl a katonaságra alkalmas ifjak közti sorshuzást tűzvéni ki, az egész ügy rendben és csöndesen folyt le az országban. Azokra nézve, kiket a sors ért, a helyettesítés általában meg lévén a törvény által engedve: az jobbára mindenütt, sok helyt nagy mértékben alkalmaztatott. Voltak helyek, hol a reájok kivetett újonczöszeveg sorshuzás nélkül, egyedül önkénytesekből lőni kiállítva; más helyeken a birtokosabbak szinte a sorshuzás előtt önkényt fogadtak besorozandó újonczokat; ismét másutt egyesületek alakultak, melyek az aláírt öszevegekből fogadták meg a község által kiállítandó újonczokat. A díj, mely által a helyettesítés történt, az ország külön vidékei szerint igen különböző vala: míg a felső népesebb és szegényebb megyékben 80—120 ftért is elegenden ajánlkoztak katonáknak, az alsó néptelenebb s gazdagabb megyékben, kivált pedig a városokban, 400—500 pftot is kellett fizetni a helyettesített újoncznak. Például Somogy megyében a reá esett 774 újonczból 420 helyettesített, összesen 65,000 pfton.

Mialatt a megyei s városi hatóságok az újonczállítással foglalkodtak, a kormány az új hiteltörvények rendelete szerint a váltótörvényszékeket állította fel. E váltótörvények az első lépést képezték az ősiség eltörlésére, s ekként birtokviszonyaink teljes felszabadítására. A birtokos nemeseknek teljes szabadságokban állott ugyan magokat alája nem vetniök e törvényszékeknek, melyek a nemesi s ősiségi jogokat ítéleteikben semmi tekintetbe sem vették; de miután ezentúl hitelre számot sem tarthatott, ki magát a váltótörvénynek alája nem vetette: lassanként ezzel is megbarátkozott s önként mondott le kiváltságairól a kölcsönre szorult nemesség. Meg kell azonban vallani, hogy e törvényszékek egynémely ítéletei, melyek szerint a nemes ősi birtokában is csak ugy elmarasztaltatott, mintha az kiváltságtalan polgári birtok volt volna, nagy és mély benyomást okozott a nemességnek kiváltságait még egyre bálványozó részére. S nem volt ritkaság

Váltótörvényszékek felállítása.

1840.

heves kikeléseket hallani az új törvények ellen, melyek, mint mondák, a nemest tönkre teszik és csak a zsidóknak kedveznek. Fordultak ugyan elő némely esetek, melyekben volt némi alapja a kiváltságosak ilyféle panaszainak. De miután néhányak kárából ezek is szemesebbekké, vigyázóbbakká lettek; s a következő országgyűlés az új törvény némely hiányait is megjavította: lassanként a nemes is megszokta a hitel ama leglényegesebb elvét, hogy pénzforgalomban nincs helye a kiváltságnak.

ÉRTELEM ZAVARÓ HIBÁK.

Lap	sor	e helyett	olvasd
100	3 alul	elfojtották	elfojtotta
190	3 alul	nehezedett	nehézkedett
203	8 felül	tétéle	tétele
—	16 felül	rendszere	rendszerre
489	4 alul	ifjuságához	ifjusághoz
501	17 felül	érvénytelenek	érvénytelennek
503	13 alul	anyanyalván	anyanyelvén

1-4

80: H155

(all 1241)

273

17563

FL-12-9-69

DB Horváth, Mihály
934 Huszonöt év Magyarország
H8 történelmeből
köt.1

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 29 25 05 005 1